आदिपर्वप्रारंभः

श्रीगणेशायनमः॥यंवक्रेमुकुराद्वेद्रियमानेमायाःपराद्दृश्यतेनिजुस्तत्स्थविमादिनापिचविराट्सत्रेशभावंगते॥तंप्रत्य
ग्द्दगद्दश्यमक्षरमणंत्यक्तोपनेत्रत्रयःश्रीगोपालमुपास्महेऽतिशिरोवंशीरवैर्दर्शिते॥१॥बाल्येनाभिभाषीबहिरुदवसि
तेषातिनकोऽप्रतिष्ठोमीमांसाप्रातिहार्यभंजनिगुणगणंयस्यसंख्यातिसांख्याः॥हत्पीठेयोगमुद्रेनिहितमुपनिषद्वाहदंद
परंमेभाग्यंश्रीलक्ष्मणार्योजगतिविजयतेयस्यलेशाःशिवाद्याः २ हरिविधिवसिष्ठशक्तिपराशरव्यासशुकदेवान् वैशंपाय
नमुग्रश्रवसंवनुमःपुराणगुरुमुख्यान् ३ कणभक्षमक्षचरणंजैमिनिकपिलोपतंजलिंचनुमः श्रीमद्यामवोंबुधिनय
सीकरवर्षिणोमुदीरान् ४ सर्वविद्येशतामाविश्चिकीर्षुःपूर्वपुरुषौ श्रीनारायणधीरेशरूपौहरिहरौनुमः ५ बहूनसमा
नत्यविभिन्नदेश्यान्कोशान्विनिश्चित्यचपाठमग्र्यं प्राचांगुरूणामनुसृत्यवाचमारभ्यतेभारतभावदीपः ६ दीकांतराणींडुरवि
प्रभाणिबाह्यार्थरत्नानिचकासयंतु अंतर्निगूढार्थचयप्रकाशोदीपःक्षमोभारतमंदिरेस्मिन् ७ ईशप्रसादादवितुंस्ववंश्या
नूभगीरथेनेवमयाप्रणीता एषामहाभारततीर्थगंगालोकत्रयीजाड्यमलंधुनोतु ८ उन्मानेधिहकोशवित्रहबलंपद्येषुनेव
श्चितंगभीरेषुनसेतवोनविहिताःकूपाननस्फोटिताः नष्टिन्नानतमश्चराननततिर्भक्तानानाद्रुहिनानोदीनाविभीषणाश्चविं
हिताःश्रीलक्ष्मणार्यश्चितैः ९ इहखलुभगवान्पाराशर्यःपरमकारुणिकोमंदमध्यममतीननुगृह्णंचतुर्दशविद्यास्थ
नरहस्यान्येकत्रप्रदर्शयिषुर्महाभारताख्यमितिहासंप्रणेष्यन्नारीप्सितस्ययंथस्यनिष्प्रत्यूहपरिसमाप्तयेप्रचयगमनायच
कृतमंगलंशिष्यशिक्षायैश्लोकरूपेणनिबध्नन्नर्थात्तत्रेक्षावत्प्रवृत्त्यंगमभिधेयादि दर्शयति नारायणमिति नरोविद्या ॥ १ ॥

वच्छिन्नचैतन्यंजीवः तेनविषयीकृतेऽनवच्छिन्नचैतन्यरूपेब्रह्मणिशुक्तौरजतवत्कल्पितंचराचरंस्थूलंशब्दाद्यंनारं तदेवअयनं
शुक्तीदमंशस्यरजतमिवप्रवेशात्स्थानंयस्यसनारायणःस्वस्मिन्कल्पितस्यसत्तास्फूर्तिप्रदत्वेनकारणीभूतइत्यर्थः यथोक्तं आ
पोनाराइतिप्रोक्ताआपोवैनरसूनवः अयनंतस्यताःपूर्वंतेनानारायणःस्मृतइति तंनारायणंनमस्कृत्य तथानरंउक्तरूपं
नमस्कृत्य एवंविशिनष्टि नरोत्तममिति जीवोहिचेतनत्वेनजडवर्गादुत्कृष्टः ततउत्कृष्टतरःकारणात्मानारायणः ततो
ऽप्युत्कृष्टतमंनिरुपाधिचैतन्यं सत्यंज्ञानमनंतंब्रह्म विज्ञानमानंदंब्रह्मेत्यादिश्रुतिप्रसिद्धं तदेवनरोत्तमस्यनिरस्ताविद्यस्य

ॐ नारायणंनमस्कृत्यनरंचैवनरोत्तमं देवीसरस्वतीचैवततोजयमुदीरयेत् १ श्रीकृष्ण

जीवस्यनिष्प्रपंचपारमार्थिकरूपमितियुक्तंतन्नोत्तमत्वविशेषणं मयोक्तं पिंडब्रह्मांडनेतृत्वान्नरोजीवेश्वरावुभौ तयोश्चन
यनाच्छुद्धंब्रह्मापिनरउच्यते नराज्ञानमपांकार्यंनारंब्रह्मांडमिष्यते तद्यस्यवसतिस्थानंतेनारायणोविभुः स्वाविद्यास्पृ
ष्टपिंडेनतादात्म्ययोगतोनरः सजीवःसपरंब्रह्मनरोत्तमपदाभिधं तद्योतिकांगिरंनत्रातोव्याप्तस्थैर्यवसन् संसारजयिनंग्रंथंजयनामान
मारभेदिति एवंजीवाविद्याकल्पितत्वाज्जगतोमिथ्यात्वं ब्रह्मणश्चतत्रसत्तास्फूर्तिपदत्वेनसत्यत्वं जीवस्यतदभिन्नत्वंचेतिविषयोदर्शितः
अविद्यानिवृत्तौतत्कृतस्यप्रपंचस्यैकालिकबाधादात्यंतिकीअनर्थनिवृत्तिःप्रयोजनं अर्थात्कामोऽधिकारी ग्रंथस्योक्तविषयस्यचसा

Digitized with financial assistance from the
Government of Maharashtra
on 11 June, 2017

प्यत्तापकभावः संबंधइतिचदर्शितं देवीनारायणनरोत्तमत्रयोननीसरस्वतीचनमस्कृत्यैवततोव्याख्यास्यैवसरस्त्यापरमकारुणिकयाजन
बोधायश्रविष्टः जयेजयोनामेतिहासोयमितिवक्ष्यमाणत्वाज्जयसंज्ञेभारताख्यमितिहासंवा अष्टादशपुराणानिरामस्यचरितंतथा का
र्ष्णवेदंपञ्चमंचयन्महाभारतंविदुः तथेवविष्णुधर्माश्चशिवधर्माश्चशाश्वताः जयेतिनामतेषांचप्रवदंतिमनीषिणइतिभविष्यवचनात्
पुराणादिकंवा चतुर्णांपुरुषार्थानामपिहेतौजयोस्त्रियामितिकोशादन्यंवासर्वपुरुषार्थप्रतिपादकंयेयंशारीरसूत्रभाष्यादिरूपंउदीरयेतउ
च्चारयेत् अत्रलिङ्गमंगलाचरणग्रंथपरिसमाप्तावश्यकत्वंदर्शयतारचनारंभेस्मृतरांदर्शिते १ नन्वेतन्नपठनीयंनव्याख्येयंचपौरुषेयत्वा
त् पुरुषेषुचस्खलनविप्रलंभकयोःसंभवादितिचेन्न सर्वज्ञेषुवेदैकप्रमाणेषुमन्वादिषुतदसंभवात् पूर्वतंत्रेचस्मृत्यादेर्धर्मेप्रामाण्यस्यसिद्ध
त्वात् यस्यांतुस्मृतौलोभमूलकत्वंप्रत्यक्षंदृश्यते यथावैसर्जनहोमीयंवासोध्वर्युःपरिगृह्णातीतितत्रास्मृत्प्रामाण्यं नन्वष्टकाःकर्तव्याः
प्रपाःकर्त्तव्याऊर्ध्वपुंड्रंमृदाकुर्यादित्यादीनांतासांलोभमूलकत्वादर्शनात् यांजनाःप्रतिनंदंति धन्वन्निवप्रपास्यसित्वमग्रे श्रोणामेकउ
दकंगमवाजतीतिमंत्रलिंगानुमितविधिमूलकत्वाच्च धन्वनूधन्वनिनिरुदकप्रदेशो किमुश्रेष्ठःषल्नाऽभ्रंवंत्विष्टवंतमित्यनुक्रमणिकायां
किमुश्रेष्ठइतिसूक्तस्यचतुर्दशर्चस्यऋभुर्देवत्यस्यनवमदशम्यावेतेऋचौ आपोभूयिष्ठाइत्येकोअब्रवीदग्निर्भूयिष्ठइत्यन्योब्रवीत् वर्धयंतौ
बऊभ्यःत्रैकोअब्रवीदृतावदंतश्चमसांश्चपिशत १ श्रोणामेकउदकंगमवाजतिमांसमेकःपिशंतिसूनयाभृतं आनिम्रुचःशकृदेकोअ
पाभरत्तिंस्रिसुत्रेभ्यःपितराप्रयावृतुः २ अत्रऋभ्याख्यदेवतास्तुतिव्याजेनश्रेयःसाधनानिविधीयंते हेऋभवःभवंतोमध्येएकःकश्चिन्नीर्या राम
श्रयेणैवप्राप्तदेवताभावः आपएवभूयिष्ठाउत्कृष्टतमाइत्यब्रवीत् एवंयज्ञादिनाप्राप्तदेवताभावश्चान्यः अग्निर्भूयिष्ठइत्यब्रवीत् वर्ध २

यंतोऽवपूर्वाद्भुजोविचूत्यत्ययेभागुरिमतेनाऽकारलोपेचेदंरूपं स्वरादिपाठादव्ययत्वं निपातत्वादाद्युदात्तत्वेन वधत्रत्ययंपालनार्थे श्रवग
त्यधारयतीतियोगात् तदर्थंयंगछंतीचेतोवृत्तिंदयोबऊभ्यःप्रमाणेभ्योनिश्चित्यएकःदयायैवप्राप्तदेवताभावःप्रकर्षेणअब्रवीत् तेपूर्वक्र
ताऋतानिसत्यान्येवैतान्यवादीभिदेवताभावप्राप्तिसाधनानिवदंतउपदिशंतःयत्तेषुचमसानूसोमयुक्तान्पिशंतव्यभजंत अत्रत्येवमुपाख्या
यतेऋभवोनामत्रयोदेवाः एकंचमसमासेदुः तत्रवन्हिरपितद्रूपंगृहीत्वाआगतः तेतंअतिसारूप्यात्पृथक्कृत्वाज्ञातुमशक्नुवंतः एकंचमसंचतुर्धा
व्यभजंतेति यद्वा सत्यवादिनामेवतीर्थादिफलदमितिऋतावदंतइत्यस्यार्थः श्रोणामेकः हेऋभवःभवंतोमध्येएकःश्रोणांश्लक्ष्णांगांमृदंगो
पीचंदनादिरूपांतीर्थनिकटस्थांमुख्यकर्मक्षमांप्रतिउदकंजलंगोपंकर्मश्वाजतिश्रवगमयतिश्रंतर्भावितण्यर्थोयं श्रोणागांउदकेनमिश्रयतीत्य
र्थः श्रोणागांरक्तचंदनादिरूपांवा तथाएकःसूनयाहिंसयातत्कर्त्रा आभृतंआहृतंमांसंगोरोचनाख्यंपिशंतिउदकेनसहेतिशेषः निम्रुचःनि
तरःमस्तंगच्छतःदग्धेधनस्यैनेःसंबंधिशकृत्गोमयं शुष्कगोमयोत्थंभस्मेतियावत् अपाभरतअपाहृतवान् अत्रापुदकेनसहेतिशेषः
व्यवहिताश्चेतिछंदसिव्यवहितेनापुपसर्गेणक्रियायाःसंबंधः हत्यहोर्मश्छंदसीतिहस्यभः एतानिमंत्रपदानिअसंपूर्णार्थत्वात् स्वार्थलाभा
यब्राह्मणमपेक्षंते इषेत्वोर्जेत्वेत्यादिमंत्रवत् तत्रतद्यथाइषेत्वेतिशाखामाछिनत्तिऊर्जेत्वेत्यनुमार्ष्टीतिब्राह्मणानुसारात् हेशाखेत्वांछि
षेअन्नायछिनद्मीतिऊर्जेपशुभ्यःअनुमार्ज्मीतिव्याख्यातं एवमिहापिवासऋदेवोपनिषतंत्रपुराणोपबृंहणात् ऊर्ध्वपुंड्रार्थंश्लक्ष्णांमृदं
जलेनमिश्रयेदितिव्याख्येयं तथाकालाग्निरुद्रबृहज्जाबालाद्युपनिषद्ब्राह्मणतंत्रपुराणोपबृंहणानुसारात्त्रिपुंड्रंकुर्ज्जनिम्रुचःशक्र
दणभरेदितिचव्याख्येयं एवमितरस्याऽपिपादस्यब्राह्मणमंत्रलिंगात्उपबृंहणस्मृतिभ्यश्चाष्टकाप्रपाविधिवदनुमेयं तथाचशेणा

मितिपदस्यरक्तामितिव्याख्यानेसोरशाक्तागणेशानांरक्तमेवपार्थिवंद्रव्यंपुंस्त्वंयेनतत्तत्रेविधीयंते वैष्णवानांपीतं शैवानांभस्मेति अनेनतत्तत्पुंस्त्वविशेषोपलक्षितनत्तद्देवताभजनेनापिदेवताभावंप्राप्नुवंतीतिविधीयंते केवलवैदिकानांतुश्रौणाप्लक्ष्णामितिव्याख्यानेनत्रितयस्यापिसमुच्चयः स्वात्वापुंड्रंमृदाकुर्यात्तऊर्ध्वंचैवतुभस्मना देवान्विप्रान्समभ्यर्च्यवंदनेनसमाचरेदित्यादिस्मृतिभ्यः अत्रगोरोचनाग्रहणंचंदनाद्यष्टगंधोपलक्षणार्थं एतेषांविकल्पसमुच्चयपक्षाणांपितृपैतामहपरंपराक्रमेणव्यवस्थामाह किंस्वित्पुत्रेभ्यःपितराउपावतुरिति पुत्रहितार्थंयत्किंचित्तत्रतंपितरौमातापितरौपितृपितामहौवाउपेत्यस्वीकृत्यअवतुःव्रतेसम्यक्परिपालयामासतुः तंदेवतस्यपुत्रस्यश्रेयःसाधनमित्यर्थः एवंसत्यबादिनांतीर्थानियज्ञादयः तत्रमार्गेणसूर्याद्यन्यतमोपास्तिः केवलवैदिकानांचेतिदेवताभावप्राप्तिसाधनानीतिमंत्रद्वयतात्पर्यसिद्धं तस्मादस्मदादिभिरल्पैरदृष्टमूलमदृष्टमूलंवामनुष्यासादिसर्वज्ञप्रणीतंस्मृतिजातंवेदवद्वेदविद्वचनमितिन्यायेनागमयितव्यंपठनीयंव्याख्येयंचेतिसर्वमनवद्यं ॥ ७ ७ ७ ७ ७ ७ ७ ७ ७ ७ ७ ७ ७

महताशास्त्रस्यारंभेबऊविघ्नसंभावनयास्वोपास्यंवासुदेवंद्वादशाक्षरेणप्रणम्य यस्यदेवेपराभक्तिर्यथादेवेतथागुरौ तस्यैतेकथिताह्यर्थाःप्रकाशंतेमहात्मनइत्यूक्तेरीश्वरवत्सरगुरुंपितामहंपरमगुरूंवसिष्ठमरीच्यादीन्प्रजापतींश्चप्रणम्यअहंमनुरभवंसूर्यश्चेत्यादिनावामदेवइवस्वकीयंब्रह्मभावंश्रयमात्माब्रह्मेतिशास्त्रदृढमनुसंदधानःप्रत्यगात्मानमेवनमस्करोति ॐनमःकृष्णद्वैपायनायेति ततोविघ्न

ॐनमोभगवतेवासुदेवाय ॐनमःपितामहाय ॐनमःप्रजापतिभ्यः ॐनमःकृष्णद्वैपायनाय ॐनमःसर्वविघ्नविनायकेभ्यः लोमहर्षणपुत्रउग्रश्रवाः ७ ७

विनायकान्नमस्कृत्यसुखासीनानितिभारतारंभश्लोकेपेक्षितंपूरयतिगद्येन लोमहर्षणपुत्रइति लोमानिहर्षयंतेकेनोत्तृणायःस्वभाषितैः कर्मणाप्रथितस्तेनलोमहर्षणसंज्ञयेतिकौर्येनिरुक्तार्थनाम्नःपुत्रःउग्रश्रवाः उग्रस्यनृसिंहतापनीयोपनिषत्प्रतिपाद्यस्यश्रवःश्रवणंयस्यसः अधिगतोपनिषद्रहस्यइत्यर्थः सौतिःसूतजातेरुत्पत्तिरुक्तावायुपुराणे वैन्यस्यहिपृथोर्यज्ञेवर्तमानेमहात्मनः सूत्यायामभवत्सूतःप्रथमंवर्णवैकृतं ऐंद्रेणहविषातत्रहविःपक्वंबृहस्पतेः जुह्वांवेद्यांदेवेनततःसूतोव्यजायत शिष्यहव्येनसंपृक्त

मामिभूतेगुरोर्हविः अथरोत्तरचोरणजशेतदूर्णवैरुतमिति वर्णवैरुतमितिब्राह्मण्यांक्षत्रियात्सूतइतियाज्ञवल्क्योक्तंविलोमजत्वं तस्यसूतस्याप
त्यंसौतिःपौराणिकःपुराणेकृतश्रमः नैमिषारण्ये एवंकृत्वाततोदेवोमुनिगौरमुखंतदा उवाचनिमिषेणेदंनिहतंदानवंबलं अरण्येस्मिंस्त
तस्त्वितनैमिषारण्यसंज्ञितमितिउक्तरूपे नैमिषेतिपाठेतुबायवीये एतन्मनोमयंचक्रंमयासृष्टंविसृज्यते यत्रास्यशीर्यतेनेमिःसदेशस्तप
सःशुभः इत्युक्त्वासूर्यसंकाशंचक्रंसृष्ट्वामनोमयं प्रणिपत्यमहादेवंविससर्जपितामहः तेपिहृष्टतराविप्राःप्रणम्यजगतांप्रभुं प्रययुस्त
स्यचक्रस्ययत्रनेमिर्व्यशीर्यत तदनंतेनविख्यातंनैमिषंमुनिपूजितमितितन्निर्वचनंद्रष्टव्यं शौनकस्य शौनःसर्वविवेकदर्शितिलीलावत्यां

सौतिःपौराणिकोनैमिषारण्येशौनकस्यकुलपतेर्द्वादशवार्षिकेसत्रे १

शौनएवशौनकः तस्यकुलपतेः एकोदशसहस्राणियोन्नदानादिनाभरेत् सर्वेकुलपतिरिक्तलक्षणस्य येयजमानास्तएवऋत्विजोयस्मिन्ब
ह्वृक्तैर्ऋक्तोससत्रसत्रः यथोक्तं बह्वृग्भ्योदीयतेयत्रतत्र्यंतिप्राणिनोवह्व ऋत्वोरोबहवोयत्रतत्सत्रमभिधीयतइति १ सुखासी
नानिति कर्मछिद्रेषुसुखंसुरूपानंदविचारयितुमासीनान् अभ्यगच्छत् आभिमुख्येनस्वयमेवतेषांपुरःकथांवक्तुकौतूहलिकृतयागतवान्
नानाहृतोध्वरंगछेदन्यत्रतुकृतहलादित्यर्थः तीक्ष्णैः संशितव्रतान्सम्यक्कृशितंतीक्ष्णंखड्गधारावदनास्कंदनीयंव्रतंब्रह्मचर्यादिकंयेषांतान् २ राम ४
नैमिषारण्यवासिनोआश्रमंअनुप्राप्तंतंतपस्विनःपरिवव्रुरितिसंबंधः अनुप्राप्तइतिपाठेतुउत्तरार्द्धंतमित्यध्याहार्यं ३ तपोधनानांत

योदृद्धिरेवप्रख्याऽतस्तान्ततपोदृद्धिंअपृच्छत्पृष्टेर्द्धिकर्मकत्वात् तपोदृद्धानितिपाठेतपोऽपृच्छदित्यन्वयः ४ निर्दिष्टंदृढउपविश्यतामितिद
र्शितं ५ प्रस्तावयन्उपोद्घातयन् प्राप्तवयाइतिपाठेदृढइत्यर्थः ६ उपोद्घातमेवाह कुतइति विहृतःनीतः ७ एवमिति सम्यक्कृताद्

सुखासीनानभ्यगच्छद्ब्रह्मर्षीन्संशितव्रतान् विनयावनतोभूत्वाकदाचित्सूतनंदनः २ तमाश्रमम
नुप्राप्तंनैमिषारण्यवासिनां चित्रःश्रोतुंकथास्तत्रपरिवव्रुस्तपस्विनः ३ अभिवाद्यमुनींस्तान्सर्वानेव
कृतांजलिः अपृच्छत्सतपोवृद्धिंसद्भिश्चैवाभिपूजितः ४ अथतेषूपविष्टेषु सर्वेष्वेवतपस्विषु नि
र्दिष्टमासनंभेजेविनयाल्लोमहर्षणिः ५ सुखासीनंततस्तंतु विश्रांतमुपलक्ष्यव अथापृच्छदृषिस्तत्र
कश्चित्सस्तावयन्कथाः ६ कुतआगम्यतेसौतेक्वचायंविहृतस्त्वया कालःकमलपत्राक्ष शंसैतत्पृच्छतो
मम ७ एवंदृष्टोऽब्रवीत्सम्यग्यथावल्लोमहर्षणिः वाक्यंवचनसंपन्नस्तेषांचचरिताश्रयं ८ तस्मि
न्सदसिविस्तीर्णेमुनीनांभावितात्मनां सौतिरुवाच जनमेजयस्यराजर्षेःसर्पसत्रेमहात्मनः ९

तःशुद्धं यथावत्सार्थतःशुद्धं वचनसंपन्नःशब्दप्रयोगकौशलयुक्तः तेषांचचरिताश्रयं तेषांमुनीनांचात्सन्येषांराजादीनांचसंबंधीनिया
निचरितानितेषामाश्रयभूतंवचनं ८ भावितात्मनांविशोधितचित्तानां सौतिरुवाच जनमेजयस्यराजर्षेरित्यक्षराधिक्यमार्षं यतु जन्मे

नेवातिशुद्धेनशत्रूनजितवान्यतः एजृकंपनधातोर्हिजन्मेजयइतिश्रुतइतिनिरुच्यचतुरसरंनामेत्याऽऽस्तस्मिन्मूलं जनमेजयः परिक्षितइतिश्रोतास्
रसंख्याविरोधात् जन्मशब्दस्यानुपसर्गत्वाच्चेडि परूपंदुर्लभंच युक्तंतुजनशब्दपूर्वात् एजृमेजश्चाऽऽदीक्षायामितिदीक्ष्यर्थात्प्यंतादेजेःखशिति ख
शिमुमागमेजन्मेजयइति ९ पार्थिवेंद्रस्यसमीपेरुलद्वैपायनोक्ताःवेशंपायनोक्ताः वैशंपायनेनकथिताश्चेतिसंबंधः १० विशंपजां

समीपपार्थिवेंद्रस्यसम्यक्पारिक्षितस्यच रुलद्वैपायनोक्ताःसत्पुण्याविविधाःकथाः १० कथिताश्चापिविधिव
द्यावैशंपायनेनवै॰ श्रुत्वाहेताविचित्रार्थामहाभारतसंश्रिताः ११ बहूनिसंपरिक्रम्यतीर्थान्यायतनानिच स
मेतपंचकंनामपुण्यद्विजनिषेवितं १२ गतवानस्मितंदेशंयुद्धंयत्राभवत्पुरा कुरूणांपांडवानांचसर्वेषांचमहीक्षि
तां १३ दिदृक्षुरागतस्तस्मात्समीपंभवतामिह आयुष्मतःसर्वएवब्रह्मक्षत्राहिमेमताः १४ अस्मिन्यज्ञेमहा
भागाःसूर्यपावकवर्चसः कृताभिषेकाःशुचयःकृतजप्याऽऽहुताग्नयः भवंतआसनेस्वस्थाब्रवीमिकिमहंद्विजाः १५

पातीतिविशंपोजनमेजयः तस्यअयनंगुरुत्वेनआश्रयभूतोविशंपायनःस्वार्थेतद्धितः यद्वाविरिवविःजीवः पक्षिवद्देहांतरसंक्रमणात् शंपः
सुखस्यपालकईशःतयोरयनमधिष्ठानंयुद्धंब्रह्मतदधीतेतद्वेदेतिवावैशंपायनः तांश्चलांतदेशंगतवानस्मीतिसंबंधः महाभारतं चकार
एकोवेदोमहाभारतमेकतः महर्षिभिःसमागत्यतुलामारोपितंपुरा महत्वाद्गौरवत्वाच्चमहाभारतमुच्यतेऽत्रुक्तलक्षणसंश्रिताःसम्यक्श्रिताः

सर्ववेदार्थगर्भाइत्यर्थः तःपूर्वमहत्त्वमित्यन्वयस्मृतोमत्वर्थीयःतत्पत्ययोवाऽऽलुकात्भारतशब्दादपीतिज्ञेयं ११ तीर्थानिजलप्राधान्यात्पुष्करादीनि
आयतनानि स्थलप्राधान्यात्नैमिषादीनि १२ १३ १४ हतेति आसनेस्वस्थाःभवंतःभवंत्वितिशेषः आसतेरितिपाठेत्वास्थ्यंदृष्टमिति क
थांप्रस्तोतुमित्यर्थः अहंचपुराणादिसन्यतमंकिंब्रवीमीत्याज्ञापयंतीतिशेषः १५ पुराणेति सर्गश्चप्रतिसर्गश्चवंशोमन्वंतराणिच वंशानुचरितंचेति
पुराणंपंचलक्षणमितिस्मृत्यक्तंपुराणंपुराप्यनवंवर्णपदानुपूर्वीरिवंशेपित्रतिकल्पंतदर्थानांसर्गादीनांसमानरूपत्वात् सूर्याचंद्रमसौधातायथापूर्वमकल्प

पुराणसंहिताःपुण्याःकथाधर्मार्थसंहिताः इतिवृत्तंनरेंद्राणामृषीणांचमहात्मनां १६ ऋषय
ऊचुः द्वैपायनेनयत्प्रोक्तंपुराणंपरमर्षिणा स्रैर्ब्रह्मर्षिभिश्चैवश्रुत्वायदभिपूजितं १७ त
स्याख्यानवरिष्ठस्यविचित्रपदपर्वणः सूक्ष्मार्थन्याययुक्तस्यवेदार्थैर्भूषितस्यच १८ ७

ल्पयदितिश्रुतेःपुराणस्यसंहिताः धर्माश्रिताःकथाःदानमोक्षधर्माद्याः अर्थाश्रिताःराजधर्माद्याः नरेंद्राणांनलरामादीनांइतिवृत्तंआचारप्रकारं ऋषीणां
भृग्वादीनां वात्सप्रतिव्रतादीनां १६ स्रैरितिश्रुतंसत्सलोकेइतिशेषः १७ विचित्राणिस्वरूपतोर्थतश्च रम्याणिपदानिवाक्यादे
रुपलक्षणं पर्वाणिपौष्यपौत्रोमादीनिवाक्यंतस्य सूक्ष्माअतर्क्यार्थाआत्मतत्वादयः अचिंत्याःखलुयेभावानतांस्तर्केणयोजयेत् नाप्रतिष्ठिततर्केणग
भीरार्थस्यनिश्चयः नैषातर्केणमतिरापनेयेतिश्रुतिस्मृतिभ्यां न्यायःतत्वतीत्यनुकूलायुक्तिः वेदार्थैर्वेदतात्पर्यविषयभूतैरर्थैश्चभूषितस्यच १८ ७

संस्कारोपगतोपदादिव्युत्पत्तिमतीं श्राव्यीवाचं श्राव्यीमेभारतीभाषेत्यमरः नानाशास्त्ररूपबृंहितोऽर्थोपबृंहणशास्त्रांतराविरुद्धोमित्यर्थः १९ राज्ञोऽग्रेऽतिशेषः २० वेदैश्चतुर्भिः संयुक्तोचतुर्वेदार्थवतीं संमितामितिपाठेतुत्यामित्यर्थः पुण्यांश्रेयोवर्द्धिनीं पापापहांचित्तशोधिकां २१ मंगलाचरणपूर्वकंमुनिभिःप्रार्थितमर्थंवक्तुंप्रतिजानीते आद्यमित्यादिचतुर्भिः हरिंनमस्कृत्यमहर्षेर्मतंप्रवक्ष्यामीतितृतीयचतुर्थयोरन्वयः अभूवीजांकुरतरुस्कंधोपमाःपंचईश्वरपुरुषाः शुद्धशबलसूत्रविराड्विष्वक्सेनाः निरुपाधिमायोपाधिमायाकार्यापंचीकृतमहाभूतोपाधिपंचीकृतमहाभूतोपाधिपुरुषाकारमूर्त्युपाधिविशिष्टचैतन्यरूपाः तत्रत्रीनत्रैदृशतिनमस्कार्यतेन आद्यंपुरुषं निरुपाधिचैतन्यं ईशानं मायिनंतुमहेश्वरमितिश्रुतिप्रसिद्धं पुरुहूतंयज्ञेपुरुभिः बहुभिर्होतृभिःहूतेआहूतेपुरुभिःसामगैःस्तुते अध्वर्युभिरिष्टेचेत्यपिदृश्यं तथ दिदमाडारमुंयजामुंयजेत्येतस्यैवसाविष्टिरितिहिरण्यगर्भरत्येसूत्रेसर्वयष्टव्यदेवतात्मतयश्रुतेः यदेनमृग्भिःशंसतियजुर्भिर्यजतिसामभिःस्तुवंतीतिश्रुतेश्च पुरुहूपुरु

भारतस्येतिहासस्यपुण्यांग्रंथार्थसंयुतां संस्कारोपगतांश्राव्यीनानाशास्त्रोपबृंहितां १९ जनमेजयस्ययोराज्ञोवैशंपायन
उक्तवान् यथावत्सऋषिस्तुष्टःसत्रेद्वैपायनाज्ञया २० वेदैश्चतुर्भिःसंयुक्तांव्यासस्याद्भुतकर्मणः संहितांश्रोतुमिष्टामःपुण्यां
पापभयापहां २१ सौतिरुवाच आद्यंपुरुषमीशानंपुरुहूतंपुरुष्टुतं ऋतमेकाक्षरंब्रह्मव्यक्ताव्यक्तंसनातनं २२ श्रीराम

भूयिष्टमित्यमरः एतदेवत्रयंसंयुक्तमेणविशिनष्टि व्यक्ताव्यक्तंसनातनमिति व्यक्तंसूत्रात्माहविर्भोक्तृफलप्रदात्वादियोगात् अव्यक्तंईशानःसृष्टिप्रलययोः सर्वेशयात्मकत्वात् सनातनंअखंडदंडायमानं एतेनतस्मादव्यक्तमुत्पन्नमितिस्मृतेश्चेतरयोरुत्पत्तिमत्वेनलयोदर्शितः ऋतंयथाभूतं यथास्फटिकेस्वतःशुद्धेहिंगु लाश्रयत्वेनरक्तंतत्तेनस्फटिकांशप्रमोषेपपरागंतत्तेनैवस्फटिकायामिंद्रनीलत्वंचाध्यस्यते तथाचैतन्येमायायोगात्ईशत्वं ईशेयविद्यायोगात्सूत्रत्वं सूत्रेपिअवि द्यादाढ्यात्विराट्त्वंचाध्यस्यते तत्रउत्तरोत्तरापेक्षयापूर्वपूर्वऋतंपरमत्रैवाद्यःपुरुषएव एकमितिमायाद्युपाधिकृतभेदनिरासः अक्षरंअशेःसरः व्यापकं तेन आकाशात्पृथिव्यादिरिवनात्मात्पृथक्उपाधेरपिसत्वमस्तीतिदर्शितं अतएवब्रह्मनिरवधिकबृहत्वात्देशतःकालतोवस्तुतश्चपरिछेदशून्यं २२ ७

चतुर्थंविराजमाह असच्चेति यत्सदसत्परंसदसत्योःकार्यकारणाख्योपरंअन्यत्सनातनाख्यंतदेववस्तुविश्वंविराट्रूपमित्यमित्यर्थः ब्रह्मैवेदंसर्वमि त्यादिश्रुतेः किंतूतंविश्वंसत्दृश्यमानत्वात् असच्चेनेहनानास्तिकिंचनेतितत्त्वज्ञानबाध्यत्वश्रुतेः नन्वाद्यंतयोरसत्मध्येचसत्घटादिकंदृष्टं नेत्याह असच्चेति रज्जूरगवत्प्रतिभासमानमपिकालत्रयेपिनास्तीत्यर्थः फलोपमंपंचमंविष्णुमाह परेति परेसृष्टात्मनः अवरेविराडादिघटांताः बहुत्वेअनंतशक्तित्वसूच नार्थंतेषामस्रष्टारं नन्वंडांतरुत्पन्नस्यकथंपरादिस्रष्टृत्वमताह पुराणमिति पुरापिनवं अनादिरेवसन्ब्रह्मांडांतश्चतुर्भुजेनरूपेणाविर्भूतोनंतशक्तिःप रिणतबीजगर्भफलमंकुरादीनामिवपरावराणांस्रष्टाभवतीत्यर्थः अतएवपरमव्ययंअत्यंतंव्ययशून्यं संसारस्यानेत्यात्मकारणीभूतस्यतस्यव्ययोनयुज्यतइत्य

असच्चसदसच्चैवयद्विश्वंसदसत्परं परावराणांस्रष्टारंपुराणंपरमव्ययं २३

र्थः ननुसोयमात्माचतुष्पादित्यादिनानिरुपाधितुर्यप्रतिपत्तेयेपरमात्मनस्त्रीण्येवसोपाधिकानिरूपाणिविश्वतैजसप्राज्ञसंज्ञानिमांडूक्यादिषुश्रूयंतेनतुच तुर्थमितिचेत् सत्यं तथापियएषोंतरादित्येहिरण्मयःपुरुषोदृश्यतेहिरण्यश्मश्रुर्हिरण्यकेशाः आरण्यन्यग्रोधौतृतीयस्यामितोदिवीत्यादि प्रभुविमितं हिरण्मयंवेश्मेतिछांदोग्येपुरुषाकृतेर्ब्रह्मणस्तल्लोकादेश्चश्रवणात् कौषीतकिब्राह्मणेचपर्यंकस्थस्यब्रह्मणस्तेनसहसंवादादेश्चश्रवणात्तदप्यस्तीतिग म्यते आरण्यकपिंगधमारुनंवेशौधौम्यवाक्येमहामेरुर्महाभागेत्यादिनामेरुदृष्टेब्रह्मलोकादन्यंविष्णुलोकंप्राच्यांनारायणस्यानंमेरावितिविराजनेद्र त्यादिनास्थानमेतन्महाभागध्रुवमक्षयमव्ययमित्यंतेनग्रंथेनोक्तविशेषणसामर्थ्यात् तत्रैववनत्यागानामनावृत्तिःस्मृता तत्रगत्वापुनर्नेमंलोकमायांति

भोरिति स्तनोतेरभ्यस्याद्वृत्तिर्गृहीतासूक्ता आब्रह्मभुवनाल्लोकाःपुनरावर्त्तिनोर्जुनेति स्मोवेवब्रह्मविल्लोकावभिप्रेत्यचोदितंचतुर्थेकार्यवादरिरित्यत्र ओ
दोग्धिहिरण्यर्चिरादिमार्गप्रकृत्यश्रूयते सएनान्ब्रह्मगमयतीत्यत्रामानःपुरुषःउपासकान्कार्यब्रह्मप्रापयत्यतःविद्यारब्धंपरमिति प्राणोब्रह्मकंब्रह्मखं
ब्रह्मेतिप्रत्ययद्वावकंतदेवखंयदेवखंतदेवकमितिकखयोरभेदमुक्त्वाप्राणंचहास्मैतदाकाशोवोचुरितिप्राणाकाशाख्ययोःकार्यकारणब्रह्मणोरुपास्यत्वे
नोपसंहारात्संशयः तत्रपरस्मिन्ब्रह्मणिननस्यप्राणउक्रामत्येवसमवनीयंतइतिश्रुतिप्रसिद्धंपारमार्थिकंगत्यभावमभिप्रेत्यकार्यब्रह्मैवगतिप्रा
प्यमितिपूर्वःपक्षःपरमितिसिद्धांतः अस्मिन्पक्षेश्रुतिसूत्रयोःस्वारस्यंकर्तव्यंईक्षतिकर्माधिकरणे भाष्येपिहिएवंविधौपूर्वोत्तरपक्षौसर्वत्र द
श्यंते यत्तूक्तंपरमेश्वरेहिरण्यश्मश्रुत्वादिरूपश्रवणंनोपपद्यतइति तत्रब्रूमःस्यात्परमेश्वरस्यापिइच्छावशात्मायामयंरूपंसाधकानुग्रहार्थमित्यादि
ना तद्दिहापिज्ञेयं तत्रपूर्वपक्षेफलंइमेमानवमावर्त्तंनावर्त्तंनइयंतेइममितिविशेषणान्मानवांतरेश्रावृत्तिरिति सिद्धांतेतुनचपुनरावर्त्तंनइतिश्रुत्यंत
रात् यतोवाइमानिभूतानिजायंतइतिवदिदंशब्दउपदर्शनार्थइत्यनावृत्तिरिति कथंतर्हिभाष्येसूत्रक्रममुल्लंघ्यपरंगतिप्राप्यमितिप्रापण्यकार्यमेव
गतिप्राप्यमितिसिद्धांतितं श्रृणु नोव्योमापरोयदितिपरव्योमाख्यस्याप्याकाशस्यसर्वजगत्कारणस्यापिसद्भेः प्राक्निषेधश्रवणात्ततस्माद्व्य
क्तमुत्पन्नमितितदुत्पत्तिश्रुतेःहिरण्यश्मश्रुत्वादिमतोपिकारणब्रह्मणःशुद्धापेक्षयाकार्यत्वेविवक्षितत्वात्तद्विषयत्वंगतिश्रुतीनांवर्णितं परशब्देन
चशुद्धंविवक्षितत्वात्तत्रगत्ययोगश्चदर्शितइति नचहिरण्यश्मश्रुत्वादिश्रवणंकार्यब्रह्मविषयमेवेतिवाच्यं श्रेतस्तद्धर्मोपदेशात्दहरउत्तरेभ्यइत्या
दिन्यायेनतस्यजगत्कारणसिद्धेः इयमेवर्गग्निःसामवागेवार्कप्राणःसामेत्यादिनाऋक्सामात्मकत्वेननिरूपितस्यकृत्स्नस्याधिदैविकाध्यात्मिकस्यप्र
पंचस्यतस्यैकसामगेश्लावतितदंगुलिपर्वमात्रत्वोक्तेश्च तस्मात्तत्रास्त्वित्यन्यायेनतदधीनंजगद्यापारवर्जंइतरेषामुपासनासिद्धानांहिरण्यग

र्भादीनामैश्वर्ययेनसहतेषांभोगसाम्यंतथैतांसर्वाणिभूतान्यवंत्येवंहैवंविदंसर्वाणिभूतान्यवंतीतिलिंगाद्गम्यते यस्यसभूमिंसर्वतोवृत्वात्यतिष्ठद्दशांगुलमि
तिघटादिभ्योमृद्दशवृद्ध्याद्यैर्जालादैर्जालिकस्यैवचविकारवर्जनन्नदवर्त्तिचरूपंस्थितिश्चश्रूयते यल्लोकंपात्रानामनावृत्तिस्तच्छ्रुत्यभूतचतुर्थकेणसहमु
क्तिरधिकारिकाणामभुक्तविद्याफलानांतल्लोकगतानामपियावदधिकारंकल्पांतरेप्यवस्थितिश्चेतिश्रूयतेतस्यविषयादिकंसर्वशास्त्रसामान्याद्दर्शुपे
यंजयमेवभगवत्पादीयेवेदांतसौरवनदृष्टांतेननस्थूलसूक्ष्मकारणोपाधिभेदेनत्रिविधेसमष्टिव्यष्टीप्रतिपाद्यसमष्टिवनदृष्टांतेनप्रतिपादितः किं
चशुद्धब्रह्मणिप्रणिधीयमानेचित्तस्थूलसूक्ष्मकर्मात्मकंविदात्मनिविलापयेदितिपंचीकरणोक्तक्रमेणस्वाभाविकपरिच्छेदाभिमानंत्यक्त्वाऽहमेवेदं
सर्वोस्मीतिमन्यतेसोस्यपरमोलोकइतिसात्त्वीयसार्वात्म्याभिमानयुक्तंव्यक्तभावनामंतरेणसहसाकर्तुमशक्यं अव्यक्ताहिगतिर्दुःखंदेहवद्भिरवा
प्यतइत्युक्तेः देहवद्भिर्देहाभिमानवद्भिः तस्माद्भावनामयंप्रणिधानमयंचेतिद्विविधमपिध्यानंशुद्धंवस्तुप्रतिलोभावश्यकं तत्राद्यंनष्टवनितावदसन्नि
हितविषयंपुरुषव्यापारतंत्रं तेनवशीकृतंचित्तंक्रमशोमूर्त्याकारतःप्रत्याव्याच्यक्रमात्कालबलेनोभूलाविराडादीकारणेब्रह्मणिचित्तंप्रणिदध्यात्तत्र
यमेवध्यानक्रमःश्रीमद्भगवतादिसर्वपुराणेषूक्तःप्रणिधानंचवस्तुतत्वविषयंपूर्वोक्तस्फटिकदृष्टांतेनआत्मन्यध्यस्तस्यविराडादित्रयस्यरज्जुस
र्पस्येवचित्तस्थितिकरणेनअधिष्ठानशुद्धवस्तुदर्शनेनप्रविलापनकरणंतच्चदर्शनंदग्धेधनानलवत्स्वयमुपशांतेचेत्कृष्णस्वरूपाकाचिदानंदा
वस्थाऽभिर्भवति साचश्रूयते यथाग्निरिंधनोवह्निःस्वयोनावुपशाम्यति तत्रमोक्ष्योदोयद्यपिप्रणिधानगोचरमेवरूपत्रयमुक्तंतथापिमंदाधिकारिणांभो
गोचरमपिचतुर्थंसोपाधिकैश्वरंरूपंश्रुत्युक्तक्रमप्रत्याख्येयं नचस्थानित्यत्वेनतल्लोकादिकमपिनित्यंवाच्यं तथाचसृष्टेःप्राक्सदेवसोम्येदमग्रआसीदेकमेवा
द्वितीयमितिनिर्विधभेदशून्यसन्मात्रसद्भावावधारणंविरुध्येतेतिचेन्न व्यवहारपरमार्थदृष्टिभ्यामुभयोपपत्तेः तथाहि नरूपमस्येहतथोपलभ्यतेनो

नोनचादिर्नचसंप्रतिष्ठा अश्वत्थमेनंसुविरूढमूलमसंगशस्त्रेणदृढेनछित्वा अस्यार्थः नरूपमस्यनोतोस्यछित्वेनमितिवेश्वरः इंद्रजालोपमत्वेनभवाश्वत्थं न्यरूपयत् १ सम्यग्दृशावीक्ष्यमाणंरूपंनास्योपलभ्यते एतत्प्रयोक्तुर्नित्यत्वादयमाद्येनवर्जितः २ रज्जुसर्पसमस्यास्यतुच्छज्ञानोद्भवत्वतः प्रतिष्टाख्य लयस्त्वनेनास्तिकुंभस्यमृद्यथा ३ अस्यैवेदंइजालस्यउपादानकारणं अज्ञानंतदुपाश्रित्यब्रह्मकारणमुच्यते ४ इत्येवंवार्त्तिकाचार्यैरुपचारात्परात्मनः उक्तोपादानतातस्मादप्रतिष्ठोभवद्रुमः ५ दुःखमूलंसंसारःसंगमात्रेणदुःखदः तमसंगास्त्रिनाछित्वाप्रयाहिपरमंपदं ६ नित्यंबद्धंदृढंत्वेदंइजालंसु दृढंशांत्विदं कालत्रयेपिनास्तीतिन्यायमात्रापियोजयेत् ७ प्रवाहनित्यंजगदित्याऽऽमंसांसकाःस्फुटं व्यवहारेमाहनयोत्यस्माकमपिसंमतः ८ नकार्यत्वान्नित्योयंनंदनंदनविग्रहः उपचाराद्धिकार्यत्वंतैर्पोराणिकाजगुः ९ देवानांकार्यसिद्ध्यर्थमाविर्भवतिसायदा उत्पन्नेतिसदालोकैस्तानित्याप्यभिधीय ते १० दुर्गाविनायकोविष्णुर्भवोभानुरितीहहि नामरूपांतरायैस्यस्फुटंमःपार्थसारथेः ११ वेदांतेष्वपिनित्यत्वेबादीनांव्यावहारिकं सिद्धवत्कृत्यदृष्टांतेकीर्त्यतेहिपरिस्फुटं १२ तथाह्याकाशवत्सर्वगतश्चनित्यः इत्याकाशात्मनोर्दृष्टांतदार्ष्टांतिकयोः सर्वगतत्वनित्यत्वेसंगछते अन्यथाद्वयोरपिसत्यत्वेसर्व गतत्वस्यैरासंभवत्यात्तातावत् ततश्चयथाऽस्मदादिरुन्निद्रोलेसयदास्थितंतदेवंवाक्यैर्नामभिः सहायेतिवक्तुः सर्वैरूपैः सहायेतीत्यादिनाश्रूयमाणे पिसर्वनामरूपप्रलयेइतरेषांव्यवहारोनविछिद्यते एवंब्रह्मप्रलयकालेपिवैकुंठवासिनामिति सदेवसोम्येत्यादिकमपि आदावंतेचयन्नास्तिवर्त्तमा नेपितत्तथेतिन्यायेननेहनानास्तिकिंचनेतिश्रूयमाणस्यव्यवहारकालेपिप्रपंचासत्वस्यप्रदर्शनार्थं नतुकादाचित्कस्यतदसत्वस्यज्ञापनार्थं नासतोवि द्यतेभावइत्यसदुत्पत्तिनिषेधात् नोतोनचादिरितिगीताविरोधाच्च तस्मादखंडदंडायमानेंद्रजालतुल्यस्यजगतोदर्शनादर्शनेएवोदयलयावित्यभिप्रायेण सृष्टिश्रुतयइत्याकाशवद्व्यावहारिकंविष्णुमूर्त्यादेरपिनित्यत्वमितिसिद्धं परमार्थतस्तुननिर्विशेषवस्तुमात्रादन्यत्कालत्रयेपत्तीतिदिक् रज्वज्ञानात्स

र्पभीतिपातस्तमिवकर्मात् आत्माज्ञानादहंसंगक्रियादेहसमुत्थितं १ घनवल्लीयतेस्फोटैर्वासनामात्रदेहकृः बोधेसहन्यतेवैवपुनःपुनरहंभ्रमः २ अहं तद्वासनाद्वारानाज्ञानेसतिशाम्यति संगक्रियादेहवर्गोनष्टेहमिनश्यति ३ रज्ज्वज्ञानाद्यथासंगोनतुकर्मेद्भवंपुंसः ४ यावत्कर्मवपुस्तावद्यावद्देहस्थितिष्ठति तावत्कर्मीहंभ्रमश्चवर्त्तेतेदग्धवस्त्रवत् ५ तत्रैवंसतिकर्मोत्थंकर्मनाशात्प्रणश्यति अकर्मजंतुबोधे नबाध्यतेनतुनश्यति ६ एवंश्रीकृष्णदेहोयमकर्मोत्थोननश्यतिबोधेनबाध्यतेवैवस्वप्नदृष्टइवेश्वरः ७ अन्योन्यबाधकौजाग्रत्स्वप्नावात्मनिकल्पितौ नोसद्येतेननश्येतेरज्वांसर्पस्रजाविव ८ आत्मैवहीश्वरोस्माकंधीदर्पणदृश्यकृत्तः धीनाशएवतद्बाधःकार्यत्वाधीश्चनश्यति ९ नन्वैश्वर्यमकार्यत्वं ननश्येत्त्यगात्मनः बाढंबाधस्तुतस्यस्यान्मायाबाधेनसर्वथा १० अत्रोक्तंवार्त्तिकसारे ब्रह्मलादेवजीवस्यभ्रातजीवत्ववारणात् वशित्वाद्याब्रह्मध र्माःशिष्यंतेसोयमीश्वरः ११ निवृत्तत्वाज्जीवधर्माभासेनैवकस्यचित् अनिवृत्तार्ईशधर्माअकर्मोपादितत्वतः १२ भातितेतीश्वरस्यापिबुद्धानांचस्व बुद्धितः ईश्वरस्यततोधर्माःसंतुनत्विहविस्मयः १३ निष्कलत्वपाशधर्मैर्बुधर्माणांमायिकत्वतः ईशोनिर्धर्मकोबोध्योविमुक्त्यर्थंमुमुक्षुभिरिति १४ प्रपंचस्तुतत्रैवद्रष्टव्यः कस्यचिद्विदेहमुक्तादेः अयंचईश्वरोपमधर्मवत्त्वस्वबुद्धिभेदात्तुवर्णश्वलिपिभेदादाकारभेदेनविष्णुरितिसांवृतिचशा स्त्राद्रूयते एवंतल्लोकवैकुंठइतिकैलासइतिच एकंसंतंबहुधाकल्पयंति योदेवानांनामधाएकएवेत्यादिश्रुतिभ्यः तंयथायथोपासतेतथेतःप्रेत्य भवतीतिश्रुतेस्तद्भावनावतांतत्तारूप्यप्राप्तिःकीटभृंगन्यायेनभवतिनतुनदैक्यप्राप्तिरितिश्रुत्यादितंवेदांतकृतके केचित्पूर्वोक्तमनःप्रणिधाना त्मकध्यानसंप्रदायानभिज्ञाः एतल्लोकप्राप्तिरेवमुक्तिस्यमेवेश्वरोनसमस्याख्योन्यईश्वरोस्तीतिवदंति तेसर्वशास्त्रप्रसिद्धमुक्तौद्वैतादर्शनंबाध मानाःस्वाप्ययसंपत्त्योरित्यादिन्यायेननहिदृष्टेर्दृष्टेर्विपरिलोपोविद्यतेऽविनाशित्वान्नतुतद्द्वितीयमस्तितोन्यद्विभक्तंपश्येदितिश्रुतिकेव

ल्ययोरविशेषात् द्वैतादर्शनश्रवणेनचविरुध्यते अनयैवचश्रुत्याद्वितीयाभावादेवद्वैतादर्शनंनतुरज्जौसर्पादिनिवर्त्यत्वाद्वैतस्येंद्रजालतुल्यत्वंदर्शितं तेनविष्णुः सर्वोत्तमः शिवोजीवः शिवःसर्वोत्तमोविष्णुः जीवस्तूपासकानामाग्रहोविस्वायुत्कर्षप्रतिपादकस्यभागवतसंहितादीनामनार्षत्वात्करत्वादिवचनैर्दूषणंचशास्त्रमर्यादानवबोधमूलमेवच विकल्पोविशिष्टफलत्वादितिन्यायेनऐकात्म्यचिन्तावतारार्थंयस्यकस्यचिदाकारस्यालंबनीयत्वात् यत्तुशैवैर्वैष्णवपुराणेषुइतरनिंदास्मरणंतन्नहिनिंदानिंद्येनेदितुंप्रवर्त्ततेअपितुविधेयंस्तोतुमितिन्यायेनविधेयस्तुत्यर्थः यथा उद्यन्वैखलुवाऽऽदित्यस्त्रायतेनरश्मीन्संदधातीत्युपक्रम्यप्रातःप्रातरनृतंतेवदंतिपुरोदयात्सूर्यऽस्तमितेयेजुहोते दिवाकीर्त्यमादिमदिवाकीर्त्तयंतुःसूर्योज्योतिर्नऽस्तंज्योतिरेषामिति आदित्योवाअस्तंयन्नग्निमनुप्रविशतीतिश्रुतिमुपजीव्यउदितेसूर्येप्रातर्जुहुयात् यथाऽतियेयेप्रहुतायश्रुत्यावसथायः हार्यहरंतिताहगेवतादितिउदितानुदितहोमयोःप्रकरणेइतरनिंदाविधेयस्तुत्यर्थैवतद्वत् नतुतत्रनिंदार्थोतात्पर्यस्ति उभयस्यापिस्तोज्यत्वापत्तेः नहिविष्णुभजनंशिवभजनंवातदंगमूर्ध्वपुंड्रत्रिपुंड्रादिवासरापानादिवद्रागतः प्राप्तंयेननिंदार्थत्वादनुमितनिषेधशास्त्रबलादनर्थकरंस्यात् यद्वासत्यपिनिषेधेशास्त्रतःप्राप्तत्वात्प्रतिरात्रेषोडशिनंगृह्णातीतिविहितप्रतिषिद्धत्वात्षोडशिग्रहणाग्रहणवद्विकल्पःस्यात् विशिष्टफलत्वेनाविरोधेवासमुच्चीयतां नतुतद्विधायकशास्त्रप्रामाण्यमध्यवसातुंशक्यंइतरस्यापितथात्वापत्तेःसर्वपुराणोच्छेदप्रसंगःतस्मात्स्थालशुनकन्यायेनशिवविष्णुगोचरेनिंदास्तुतिसंकेतमेदमाश्रित्यकार्यकारणब्रह्मगोचरतयाव्याख्येये यथाहिकश्चित्कुतुकीमुग्धांभार्यांकोपयितुंदृष्ट्वाशुनकेस्थालनाम्नासंकेत्यगालयतिसाचमद्भ्रातरमयंगालयतीतिकुप्यति तद्वत्रीवैर्विष्णुशब्देनकार्यब्रह्मविक्षितंतद्भजनात्भावनातारतम्येणैश्वर्यतारतम्यवत्तयाहीनसंपदांपुंसांदुःखकरत्वानरकशब्देदितस्यब्रह्मलोकस्यप्राप्तिरिष्यते एवंपक्षांतरेपि तथाचव्याख्यातंमोक्षधर्मेषुजापकोपाख्याने अमूनियानिरूपाणिदेवानांपरमात्मनामित्यादिनातस्यस्तवनवरत्वेहंसर्वेनिरयंतीतादृत्यंतेनतमिमंपौराणंभाषाभेदमजानंतःपामराःशैववैष्णवा

यमदाः ब्रह्माणंकेशवंरुद्रंभेदभावेनमोहिताः पश्यंत्येकेनजानंतिपरंदेवंपृहतजनाइतितत्रैवस्मर्यमाणंशिवविष्णोर्भेददर्शनेदोषमुदाहृताः भेदस्फूर्तीश्चापश्यंतःमूलकारणमेवोत्पत्कार्यान्तरवत्तत्तद्रूपेणभासतइतिशास्त्रतत्वमजानंतः अन्यतररूपपरित्यहेणेतररूपंदंतःपरस्परकलहायमानाःस्वामिद्रोहान्नरकायैवसंज्ञेनइत्यलंप्रसक्तानुप्रसक्त्या तस्मादस्तिचतुर्थ्यात्मनःपंचभ्योतिरिक्तोविष्वाख्यःपंचमःपुरुषःसोयंश्रुतिपाद्यते परावराणांस्रष्टारमित्यादिना नन्वयंनंदनंदनोयदिपरावराणामुच्चनीचानांस्रष्टातर्हिवैषम्यनैर्घृण्यभागीस्यात् नचतत्तत्प्राणिकर्मापेक्षोवितानर्थानसृजतीतिवाच्यं कर्मणएवमुख्यत्वेनतस्याकिंचित्करत्वात् कर्मणश्चब्रह्मादिःसर्वोगोपसंहारवतोविनैवेश्वरानुग्रहंफलसाधनत्वादृष्टेः तस्माद्रुपासनार्थत्वेनकल्पनामात्रेनहिंस्यहादिकमितिचेत्सत्यं देवताधिकरणन्यायेनोपासनायामदोषत्वेचशास्त्रस्यपरमतात्पर्यवत्वेपितत्प्रतिपत्कपायतयाऽनंतस्येश्वरस्यअवांतरतात्पर्यविषयतयोगविधानामितिदेवतावियहादिविधानांसामान्यसिद्धं मानांतरविरोधात्तुनचवैषम्यादिदोषः दाशतय्यांनिरस्तत्वात् तथाहि नसस्रोदक्षोवरुणधृतिः सारुरामन्युर्भीदकोप्यचित्तिः अस्तिन्यायान्कनीयसउपरेस्वप्नश्वनेदनृतमयथोतेतिमंत्रे सःस्रोदक्षोनयेनमहद्यशस्यंकर्मकृतेनतत्सामर्थ्येनभवति किंतुहेवरुणपरमेश्वरसातयेवधृतिःततत्तदीयमेवाधिष्ठातृत्वंतवैवमहात्म्यंतदित्यर्थः नन्वन्यसामर्थ्येनऽन्यःकरोतीत्ययुक्तमितिचेन्नाह स्करेति यथासुरामन्युर्मन्युःक्रोधःविभीदकोविभीतकः तत्सुतःकलिः अचित्तिःभूतावेशचित्तायुद्रेकजन्माउन्मादः एतेअशक्तमपिपुरुषंवशीकृत्यमहाशक्तमाध्यमपिकदर्थंकर्मकारयंति तद्वदीश्वरोपिसर्वस्मिन्यशस्येकर्मणिजीवंप्रवर्त्तयतीत्यर्थः अयंभावः नहित्वदोरनभिषश्वनेशोशतऽतेः ईश्वरानुग्रहंविनानिमिषोपिस्वयंचलितुंनऽइशितिसर्वासर्वोपिसात्विकोराजसीतामसीवाशक्तिरीश्वरायत्तैव तथापियथासर्वरसप्रहृतेर्मधुरैकरसभासस्यजलस्यइक्षुरसातिशयेनमाधुर्यमितिन्यायेन जंबारमरावरमशोलभाविकंतदभिभूतंऔपाधिकमप्यूनंकृत्वंचचाभिन्यक्तं एवंसर्वजगत्प्रकृतेः सत्वैकस्वभावस्येश्वरस्यनंदनंदन

विग्रहेतिशयेनसत्वमभिव्यक्तं अतएवतस्मिन्निरतिशयंधर्मज्ञानवैराग्येश्वर्यादिकमस्ति कामक्रोधाभिमानिदेवताविग्रहेतुसत्वंतिरोभूतं श्रीपाधिकंलोभग्रह
त्यादिकंप्रमादमोहादिकंचाविर्भूतं तयाचयथागोधूमादिचूर्णैरक्षरसाद्यनुग्रहात्तत्तद्रसवद्भवति एवंजीवांतःकरणमपिरश्वरानुग्रहात्धर्मोपगंकामाद्यनु
ग्रहाल्लोभोपगंचभवति अतएवभगवद्गीतासूत्रे ईश्वरःसर्वभूतानांहृद्देशेऽर्जुनतिष्ठति भ्रामयन्सर्वभूतानियंत्रारूढानिमायया इति सर्वभूतांतर्यामिणंप्र
कृत्य तमेवशरणंगच्छसर्वभावेनभारत तत्प्रसादात्परांशांतिंस्थानंप्राप्स्यसिशाश्वतमितितदनुग्रहफलंशांत्यादिकमित्युक्तं तथा अथकेनप्रयुक्तोयंपा
पंचरतिपूरुषः अनिच्छन्नपिवार्ष्णेयबलादिवनियोजितइतिप्रश्नस्योत्तरं कामएषक्रोधएषरजोगुणसमुद्भवइत्यादिनाकामक्रोधलोभाएवपुरुषंपापेप्रवर्तयंतिनत्वीश्वर इ
तिउक्तं एवमेवासाधुकर्मकारयति ईश्वरप्रेरितोगच्छेत्स्वर्गंवास्वर्गमेववेत्यादिश्रुतिस्मृतिजातंतुपर्जन्यवदीश्वरस्यसाधारणकारणत्वमित्याह नचतावता
जलवत्सर्वांतर्यामिणोपिईश्वरस्ययुज्यतेअंकुरादिजननस्यकार्यत्वेनाकर्तृकत्वानुपपत्तेश्चतत्कर्तारंईश्वरःसिद्धएवास्ति कुतर्त्यसावित्यतआह अस्मिन्प्रा
याल्पनीयसउपादइतिउभावप्येकत्वादनुपाधिनारूपेणज्येष्ठोसौपाधिनाकनिष्ठोतथापुपाधिसुद्धातिशयादीश्वरोज्यायान्।जीवःकनीयानतस्यसंघाता
भिमानिनउपारेसमीपेअंतर्यामितयास्ति अतःप्रविष्टःशास्ताजनानांसर्वात्मेत्यादिश्रुत्यंतरप्रसिद्धैः केनलिंगेनतर्ह्यसौज्ञेयइत्यतआह स्वप्नश्चनेदृ
तस्यप्रयोतेति स्वप्नश्चनस्वप्नइवइदृएव अन्यतस्यमिथ्याभूतस्यैवअहंकारादिघटांतस्यप्रपंचस्यप्रयोतायुमिश्रणाभिश्रणयोःप्रकर्षेणभ्योभूयःसंयोजयि
ताविवियोजयिताच योदृष्टिसमसमयोर्दृष्टिंदृजालवत्आविर्भावयतितिरोभावयतिसभगवान्महामायावीसमस्तपाशसंछेदनकोमेराराधनीयइतिभावः १
ननुमूर्तस्यअंतर्यामिणःतस्यकथमाराधनंकर्तव्यमित्यतआह अरंदासोनमीक्षुषेकराण्यहेदेवायभूर्णयेनागाः अचेतयदचितोदेवोअर्योगृत्संराधेक
वितरोजनातीति नशब्दवदार्थः अहंमीक्षुषेभ्यसोधनस्यदृष्टिंकृतवतेस्वामिनेदासोनदासइवदेवायचतुर्भुजमूर्तयेअरंकराणिअलंकरवाणिप्रार्थनायांलो

दृ यथादासाःस्वामिनेस्वकुचंदनमुकुटादिनाऽलंकुर्वंतिएवमहंपार्थिवंनंदनंदनविग्रहंभूषयेयमित्यर्थः अनागाःनिषिद्धाचरणवर्जिताः ननुचेतनोत्यलंकि
यमाणःसद्यःफलंददाति किमचेतनायालंकरणेनेत्यतआह अचेतयदिति अर्यःमुक्तिमुक्तिकामैरभिगम्यःस्वामीदेवःप्रतिमादिरूपःअचितःचेतनारहि
तानूसर्वानूपिंडानूअचेतयत्चेतनायुक्तानकरोति अहिल्यावत्भूतनिर्देशश्छांदसः अयंभावः देहइवप्रतिमायामपितीव्रभावनावताचैतन्यंस्पष्टमुप
लभ्यते प्रसिद्धंचैतत्प्रतिमोन्मेषणंमंत्रशास्त्रे उपरव्यायतेचपुराणादौ तस्मात्प्रतिमायाश्चेतनाधिष्ठितत्वेनचेतनस्यचसर्वपुरुषार्थप्रवर्तकत्वेनततःफलसं
भावनास्तीति एवंपरमेश्वरेश्रीमाधवादिप्रतिमारूपेसर्वपुरुषार्थप्रदेसत्यपिकवितरोबुद्धिमत्तरोजनोगृत्संप्राणंप्राणोवैगृत्सइतिश्रुतेः प्राणवंतंजीवंरा
जादिरर्थेधनार्थंजनातिअनुसरतिनानाविधैःकाव्यैःस्तुवंप्रसीदति अहोदौर्भाग्यमस्यतिश्रुतिरुत्साढंमंदानाक्रोशति कवितमस्परमेश्वरमेवनंदनंद

मंगल्यंमंगलेविष्णुंवरेण्यमनघंशुचिं नमस्कृत्यहृषीकेशंचराचरगुरुंहरिं २४ ७ राम ७

नापरपर्यायेसमस्तपुरुषार्थकामःशरणीकुर्यादितिभावः तस्माद्युक्तमुक्तंपराचराणांस्रष्टारमिति २३ मंगल्यंमंगलावहं मंगलेस्वरूपेणैव एषतेवानंद
यतीति श्रानंदोब्रह्मेतिचश्रुतिभ्यो विष्णुंयज्ञात्मानंयज्ञोवैविष्णुरितिश्रुतेः वरेण्यंवरणीयंभोगमोक्षकांक्षिभिरवश्यमादरणीयं अनघंआगंतुक
दोषास्पर्शनं शुचिंस्वभावशुद्धं शिवमितिपाठेशिवमहैतंचतुर्थमन्यंनेतिश्रुतिप्रसिद्धं निर्गुणं हृषीकेशंहृषीकाणामिंद्रियाणामीशितारं चरा
चराणांगुरुंविद्याप्रदं अतस्त्वंहरिंसंसारहरणं २४ श्रीरामजयरामजयजयराम ७ ७ ७ ७

ईदृशं हरिनमस्कृत्य व्यासस्यमतं अथातो ब्रह्मजिज्ञासेत्यादिसूत्रैर्निर्णीतंयत् ब्रह्मादेतत्प्रकर्षेणनानोपाख्यानोपबृंहणेनवक्ष्यामि तत्रश्रद्धोत्पादनार्थंमहर्षेरित्यादिव्यास
विशेषणं ऋषीणांमंत्रदृष्टॄनींमहत् इतितन्मतस्यश्रौतत्वमुक्तं अद्भुतकर्मणइतिब्रह्मादेतप्रतिपत्तयेतनानाऽऽख्यानदृष्टांतप्रणयनेनविचित्रग्रंथकारित्व
मुक्तं २५ आचख्युरिति कवयःक्रांतदर्शिनः २६ त्रैकालिकामपिकवीनामेतदाख्यानेगुणमाह इदमिति ज्ञानंज्ञानसाधनंत्रयारूपंद्विजातिभिःस्त्रैवर्णिकैर्यद्वार्थं
त्रैकालिकामपिकवीनामेतदाख्यानेगुणमाह इदमिति ज्ञानंज्ञानसाधनंत्रयारूपंद्विजातिभिःस्त्रैवर्णिकैर्यद्वार्थंतेतदिदमितिहासरूपेण त्रिषुलोकेषुजातितउत्तम म
ध्यमाधमजनेषुप्रतिष्ठितज्ञानकरत्वेनेत्यर्थः २७ समयैःसंकेतैः समयाःशपथाचारकालसिद्धांतसंविदइत्यमरः दिव्यमानुषैःवैदिकलौकिकैःसंस्कृतप्राकृतैः
वातथात्यमृतमथनादौजलादिषुएतादृशप्रयोगोवेदनिघंटुप्रसिद्धोदृश्यते तथाजतुग्रहदोहपार्श्वचरादिषुकक्षघ्नादिशब्दाःश्लेष्मप्रसिद्धादृश्यंते छंदोदृष्टैः

महर्षेपूजितस्येहसर्वलोकेमहात्मनः प्रवक्ष्यामिमतंपुण्यंव्यासस्याद्भुतकर्मणः २५ आचख्युःकवयःकेचित्संप्रत्याचक्षतेपरे आख्यास्यंतितथैवान्य इतिहासमिमंभुवि २६ इदंतुत्रिषुलोकेषुमहज्ज्ञानंप्रतिष्ठितं विस्तरैश्चसमासैश्चधार्यतेयद्द्विजातिभिः २७ अलंकृतेशुभैःशब्दैःसमयैर्दिव्यमानुषैः
छंदोदृष्टैश्चविविधैरन्वितंविदुषांप्रियं २८ निष्प्रभेस्मिन्निरालोकेसर्वतस्तमसावृते बृहदंडमभूदेकंप्रजानांबीजमव्ययं २९ ७ ७

त्रिष्टुबादिछंदोगतैर्दृष्टवज्जातिभिर्दृष्टैः २८ निष्प्रभइति यत्प्रजानांबीजंजगदुपादानंएकंनिमित्तांतरानपेक्षंअव्ययंअपरिणामिकूटस्थवस्तुनबृहदंडब्रह्मा
डरूपंअभूत्तदात्मानंस्वमकुरुतसच्चयच्चाभवदित्यादिश्रुतिभ्योब्रह्मणएवसर्वभावावगमात् कदोऽहंमममृदित्याकांक्षायांऋषिःप्रजानांबीजनिष्प्रभत्वकरणभा
नविशेषज्ञानंरूपाद्याकारतद्धेतेसति प्रलयकालेबुद्धिबोद्धव्ययोरभावात् निरालोकेआलोक्यतेनेनेत्यालोकः सत्वंईश्वरोपाधिभूतंविक्षेपशक्तिमत्मायारू
प्यंतद्रहिते मायायाअप्यभावेकृतोऽयंतत्राह सर्वतस्तमसावृतइति मायायाआवरणशक्तिरूपात्तुच्छात्तमसएवस्वप्नप्रपंचवदंडमुत्पन्नमि
त्यर्थः तयावक्ष्यतिः नाऽयोमापरोदितिरुद्रैः प्रागव्याकृतात्प्रधानाख्यमायायाअपिसत्वंनिषिध्यतुच्छत्वमपिहितंयदासीत्तमसस्तन्महिनाऽजायतैकमिति तमोमात्रात्सृष्टिं

दर्शयति २९

युगस्यब्रह्मकल्पस्यआदौजातेसनातनिमित्तंचतुर्विधभूतग्रामोपादानंयस्मिन्नंडेब्रह्मप्रविष्टमितिशेषः तत्सृष्ट्वातदेवानुप्रविशादितिश्रुतेः किंतत् सत्यं
विकारत्वहानं वाचारंभणविकारइति विकारस्यान्नतत्वश्रुतेः किंजडंप्रकृतिरूपं न ज्योतिःविद्रूपं सनातनंसततैकरूपं ३० अद्भुतंप्रत्यगात्मत्वेपिदुर्ज्ञे
यत्वात् अचिंत्यंवाग्मनसातीतत्वात् सर्वत्रदेशेकालेवस्तुनिचसमतांसाम्यंऐक्यमितियावत्गतंप्राप्तं अव्यक्तंअव्याकृतेकारणंहेतुः सूक्ष्मंबाह्येंद्रियाविष
यत्वात् सदसदात्मकं तुच्छानुच्छव्याकृतस्वरूपंअनिर्वचनीयमित्यर्थः ३१ यस्मादंडात् पितामहःसवैशरीरीप्रथमः हिरण्यगर्भः समवर्त्ततायंरत्यादि

युगस्यादौनिमित्तंतन्महद्ब्रह्मप्रचक्षते यस्मिन्नंडेश्रूयतेसत्यंज्योतिर्ब्रह्मसनातनं ३० अद्भुतंचाप्यचिंत्यंचसर्वत्रसमतांगतं अव्यक्तंकारणंसूक्ष्मंयत्तत्सदसदात्मकं ३१ यस्मात्पितामहोजज्ञेप्रभुरेकः प्रजापतिः ब्रह्मासुरगुरुः स्थाणुर्मनुःकःपरमेष्ठ्यथ ३२ प्राचेतसस्तथादक्षो
दक्षपुत्राश्चसप्तवै ततःप्रजानांपतयःप्रभवन्त्येकविंशतिः ३३ पुरुषश्चाप्रमेयात्मायंसर्वऋषयोविदुः विश्वेदेवास्तथादित्यावसवोथाश्विनावपि ३४

स्थानिप्रसिद्धः अस्यरजःसत्वतमोगुणप्रधानानित्रीणिरूपाण्याह ब्रह्मा सुरगुरुर्विष्णुः स्थाणुरुद्रः ब्रह्मणोविभूतीःसृष्टिकर्मप्रधानाआह मनुरि
त्यादिना ३२ दक्षपुत्राःसप्त क्रोधस्तमोदमश्चैवविकीर्तोऽथांगिरास्तथा कर्दमोऽथश्चसप्तैतेदक्षपुत्राःप्रकीर्तिताइत्यन्यत्रोक्ताः एकविंशतिःमरीच्या
दयःसप्तमश्चतुर्दशेति यत्रोक्तंब्रह्मोपपुराणे ऋषयःसप्तपूर्वेयेमनवश्चतुर्दश एतेप्रजानांपतयएभिःकल्पःसमाप्यतइति ३२ विष्णोर्विश्व
तिंपालनकर्मप्रधानामाह पुरुषश्चेति यंमत्स्यकूर्ममेरालादिविग्रहं ३४ ७ ७ ७ ७ ७

स्त्राणोर्विभूतीः संहारकर्मप्रधानाः आह यक्षाइति ततोऽस्मादब्रह्मणोऽर्थाद्याः कृत्स्नसंसारसंहारकृत्तानप्रधानाः ३५ आपइत्यादिकंषड्विधपुरुषभोग्यभूत लक्षणं दिशः द्यौरित्येताभ्यां तदभिमानिनोऽवदत्सूर्योगृह्येते अंतरिक्षंआकाशः एतच्चमूर्त्यष्टकंस्त्राणोरेवविभूतिः ३६ संवत्सरादिःकालोपसंहार कारकत्वात्स्त्राणोरेवविभूतिः ३७ यच्चान्यदपिदृश्यतेश्रूयतेवातत्सर्वंततएवोद्भवतीतिपूर्वेणसंबंधः ३७ यद्यदंदृश्यतेवाश्रूयतेरूपादिश्रोत्रादिरूपं तत्तद्धर्मसुखदुःखादिसाक्षिदृश्यंतत्सर्वंयुगक्षयेकल्पांतेपुनःसंक्षिप्यते कूर्मांगवन्निरोभवति अधिष्ठानेब्रह्मण्येवशुक्तिविवरजतं ३८ प्रति

यक्षाःसाध्याःपिशाचाश्चगुह्यकापितरस्तथा ततःप्रसूताविद्वांसःशिष्टाब्रह्मर्षिसत्तमाः ३५ राजर्षयश्चबहवःसर्वैःसमुदितागुणैः आपोद्यौःपृथिवीवायुरंतरिक्षंदिशस्तथा ३६ संवत्सरर्तवोमासाःपक्षाहोरात्रयःक्रमात् यच्चान्यदपितत्सर्वंसम्भूतंलोकसाक्षिकं ३७ यादृदृश्यतेकिंचिद्भूतेस्त्रावरजंगमे पुनःसंक्षिप्यतेसर्वंजगत्सर्वंयुगक्षये ३८ यथार्त्तौहृतुलिंगानिनानारूपाणिपर्यये दृश्यंतेतानिनान्येव तथाभावायुगादिषु ३९ एवमेतदनाद्यंतेभूतसंहारकारकं अनादिनिधनंलोकेचक्रंसंपरिवर्त्तते ४० त्रयस्त्रिंशत्सहस्राणित्रयस्त्रिंशच्छता निच त्रयस्त्रिंशच्चदेवानांसृष्टिःसंक्षेपलक्षणा ४१

कल्पसृष्टेःसमाननामरूपत्वमाह यथेति ३९ कल्पानामानंत्यमाह एवमिति अनाद्यंतंपरमात्मावगत्यवसाने ४० एवंपिंडब्रह्मांडात्मिकांसृष्टिमुक्त्वातदभिमानि चेतनसृष्टिमाह त्रयस्त्रिंशदिति शाकल्यब्राह्मणेत्रयश्चत्रीणिशतत्रयश्चत्रीणिसहस्रेत्याद्यपकल्पमहिमानएवैषामेतेत्रयस्त्रिंशत्वैदेवाइत्यत्रैकेस्वयस्त्रिंशद्देवदेवताः तावंतिशतानिसहस्राणिवातेषामेवविभूतिरित्यर्थः तेचाष्टौवसवएकादशरुद्राद्वादशादित्याइंद्रःप्रजापतिश्च तत्रवसवःपृथिव्यग्न्यंतरिक्षवायू आदित्यद्यौ चंद्रोनक्षत्राणिचरुद्राएकादशेंद्रियाणि आदित्याद्वादशमासाः इंद्रःपर्जन्यःप्रजापतिर्यज्ञः सोयंसृष्टिसंक्षेपः विस्तरस्त्वन्यत्रोक्तः तिस्रःकोट्यस्तरुद्राणा

मादित्यानांद्वादशस्मृताः अष्टौनांपुत्रपौत्रेतुसख्यानुनैवशक्यतइतिकृतमेकादेवतेतिप्राणइतिसत्रेसत्यपसंहारेनत्रैवोक्तमेकंस्त्रात्मानंचेतनंविवक्षितत्वात् वि
४१ भूतयोन्येचेतनाद्दत्याह दिवःपुत्रइत्यादिना दिवोनानारूपेणद्योतमानायामायायाःपुत्रइवगर्भस्त्वात्मायायांप्रतिबिंबःसूत्रात्मेत्यर्थः तस्यैवाववाहहृद्भा
न्यादयएकादशसमनस्केंद्रियाधिष्ठातृदेवताः दिवाकीर्त्यचेतोभिवर्द्धीरेंद्रमित्रप्रजापतिबृहस्पतिसंज्ञाअपिअत्रसूर्यपर्यायैरेवानिधीयंते सूर्यआ त्माजगतस्तस्थुषश्चेतिश्रुतेस्तद्विभूतयोन्यादेवताइतिस्तेश्चदिगादीनांसूर्यविभूतित्वात् ४२ अत्रबृहदादिपदार्थस्तु बृहद्द्योममयत्वेनश्रोत्रमिंद्रियमुच्य
ते द्रव्याणांभासनाद्भानुरहेनोक्तत्वगिंद्रियं १ चक्षुःप्रसिद्धमात्मेतिप्रेयस्त्वादत्रेंद्रियं वागग्निर्देवतत्वेनविभावसुरुपदोदिता २ कर्मणांप्रसवात्सणीमतो

दिवःपुत्रोबृहद्भानुश्चक्षुरात्माविभावसुः सवितासहस्रांशुर्मरीचिर्भानुराशावहोरविः ४२
पुषाविवस्वतःसर्वमन्वंतेषुतथावरः देवश्चाद्भुतनयस्तस्यसूश्चाऽदितिस्ततः स्मृतः ४३

शक्तिरहितो विशिष्टगतिमत्वादप्यर्कःपादोदृश्यमतं २ उपरुक्षःस्यादृचीकाश्यऋचोसर्वोगतेर्जसांसंगमोरश्मिकालेत्रेत्येवमेवमरीचिकः ४ वायुराशाव हयोरुभासनादवनाच्चभानुरहीश्चोच्यतेसोघ्राणपायुपदोदितावितिं ५ ४२ पुत्राःप्रतिबिंबाःविवस्वतःसूर्यवत्सर्वविभासकस्यचैतन्यस्य पु
त्राविवस्वतइतिपाठेविवस्वतःसंबंधीदिवःपुत्रइतियोज्यंसहबृहद्भानुःसचसूरिरितितच्छब्दप्रत्येकंसंबध्यते महानेवमत्यःस्वार्थेयण् तेषामध्येवरःश्रेष्ठःबुद्धित्वा
भिमानीत्यर्थः तस्यतनयोदेवभ्राट् देवेंद्रियैर्भ्राजतेदीप्यतेइतिअहंकारोदेवभ्राट् अहमिदंपश्यामिअहंशृणोमीत्याद्यनुभवात् तस्यपुत्रःसूर्याद्भाति
कंमनः तद्विसंकल्पविकल्पात्मकंमत्सर्वविषयंसंकल्पकंतन्निषयरूपेणसुतरांसृष्टं भ्राजतेइतिसूर्याद् पदवाच्ये यथोक्तंऋक्सपादैःरूपादयोविषयाःसं
कल्पकृताइति ४३ रत्नगर्भस्तु तत्रसंज्ञासहार्ययोरतिबाहुल्यंवक्तुंतन्मध्येसंक्षेपतोदेवानांसृष्टिमाह त्रयस्त्रिंशदादि त्रयस्त्रिंशद्यानितान्येवशतानिवि

त्रयस्त्रिंशत्कोटिसंख्यैर्देवैः परिवृतः सन् त्रयस्त्रिंशत्कोटिसंख्यान् देवान् सृजतीत्यर्थः देवानां सृष्टिः सृज्यमानादेवाः रुद्रादिहितोभावोद्रव्य
बलकाशतइतिन्यायात् यद्वा त्रयस्त्रिंशदधिकशतत्रययुक्तषट्त्रिंशत्सहस्राणि देवानांसंसेवतः तत्रतावद्वर्त्तमानोजन्मसमनंतरमेवप्रथमकल्पेसृष्टिमाह दिवः
पुत्रइत्यादिना अतएतत्कल्पीयसूर्यवंशसृष्टिक्रमविरोधोनाशंकनीयः दिवःपुत्रइत्येकंनाम दिवःपुत्रादयोद्वादशविवस्वतःसूर्याजाताःनकारलोपश्छांदसः तेषां
मध्येवरःकनिष्ठः मध्यइतिचपाठः तस्यपृथक्कनिर्देशोवंशकरत्वात् तेभ्यः मध्यवंशेभ्यः एवायमेतत्कल्पीयकुरुवंशादिसदृशस्तस्मिन्कल्पेपिएषांवंशानांसंभवात्
अतएवयदुभरतययातिवंशानांपृथगुपादानं यद्वातेभ्यएवेदानींइहोत्पन्नेभ्यःकुरुवंशादयइत्यर्थः विमलेबोधव्याख्यात्रादिवःपुत्रइत्यारभ्यसंभूताबहवोवंशाइत्यंते
न नवुद्वोवंशोराजामिद्वोक्ष्वाकुर्वंशश्चंद्रवंशाश्च तत्रादित्यवंशस्तावद्वक्तव्यो मरीचिः मरीचेःकश्यपः कश्यपात्विवस्वान् विवस्वतोमनुः मनोरिक्ष्वाकुः इक्ष्वाको
र्विकुक्षिःसएवंशादयः ततःकुक्षुः तस्मादनेनाः ततपृथुः पृथोः आतंतोवहदश्वः तस्माद्धुंधुमारादयोयावन्मरुत्तइतितावदादित्यवंशाः सोमवंशस्तावत्
ब्रह्मणोत्रिः अत्रेःसोमः सोमाद्बुधः ततःपुरूरवाः ततश्चायुः आयोर्नहुषः ततोययातिः ययातेःपुरुप्रभृतयोयावद्देवयुरुपुत्रइति एतौद्वौ
राजवंशौततःक्रोष्टोर्वंशः तत्रादिवःपुत्रादयोराजानः तथापुराविवस्वतश्चेतिनसंगतं विवस्वतःपूर्वंकश्यपःततःपूर्वंब्रह्मा ततश्चकथमुच्येतेपुराविवस्वतश्चेति तथासति
जस्रत्रयःपुत्रादशज्योतिरादयः इत्यपिसंगतंतेहिदशज्योतिरादयः पार्थिवाःउभयोरपिवंशयोःपुराणेतिहासादिषुनश्रूयंते कांचिदसंगतिर्नात्र तत्रदिवःपु
त्रस्तावदादित्यएवस्वरश्मिभिः दिवःपूरणात्तद्रहद्भानुरपिसएवबृहत्तोविश्वव्यापकाःभानवोस्येति चक्षुर्विश्वप्रकाशकत्वात् आत्माचसएवसहित्रह्म
ज्योतिरित्यागमप्रामाण्यात् विभावसुश्चसएवऋतुषुविविधप्रकारारश्मयोयस्य सविताचसएवऋतुक्रमेणसर्वान् मरीचिः सएवलोकोपकारार्थंमरीचीं
रुकायतीतिकीर्त्यतिप्रकाशयतीतियावत् मरीचिभिः सहस्ररश्मिभिःकीर्त्यतइतिवा अर्कश्चसएवतोमृतोधातुरस्यकृत्यर्थेगुणः आहवश्चसएवतो
त्तमोधातुस्तस्मात्कृत्ययः स्मृतः गतौयस्मात्परोनास्तितस्मादर्कःसउच्यते भानुःसएवलोकोपकारार्थंभानोतिप्रकाशतीतिभानुः आशावहइतिलोकानांआ

शांआवहतिआराध्यमानःसफलीकरोति राधारति श्रवतिरक्षणेधातुः प्रत्ययेस्यरुडागमः श्रवतिनीतिमालोकांस्तेनासोरविरुच्यतइति पुरेतिपुराकल्पे
एतेदिवःपुत्रादयःपुंशब्दःविवस्वतोवाचकापठ्यंतेपुराकविभिः तेषांशब्दानांमध्येवरोजघन्योमध्यशब्दः मध्यशब्दोपिगर्भधारकवाचकतयापावनाद्वाअ
नघतयापठ्यते मध्योमहीगर्भोधारकत्वात् उक्तंच पौषस्यकृष्णसप्तम्यामध्यासहभवेद्रविः देवव्रतनयस्तस्यांति तस्यमध्यानंतरंदेवान्भ्राजयतिर
श्मिभिः तनयोविस्तारकः तस्मादनंतरंस्वभ्राडितिस्वपुत्रशीलाःपुत्राःस्वभ्राजसोनंतरंत्रयःपुत्राःदशज्योतिरादयोग्रहनक्षत्रतारकाःप्रकाशकारश्मयःभा
डुरासन् तेचपूरणाज्जगतस्त्राणाद्वापावनाद्वाःनघयोनिलातुत्राउच्यंते बडुराश्व्यास्येतिसूत्रेपुपुत्रशब्दोरश्मिषुदृष्टःविस्तरातिशयान्नपठ्यते श्रत्रदशश
तसहस्रशब्दोरश्मिबहुत्ववाचकोम्लेच्योयंकुरुवंशश्चेत्यापुच्चावंशोभयवंशप्रभवराजाभिधानमस्तुसूर्यस्योभयवंशहेतुत्वकथनपरं तथाहि श्रादि
त्यान्मनुःमनोरिक्ष्वाकुरित्यादिपौत्रःसूर्यवंशः तथादित्यान्मनुःमनोरिडाइडातःपुरूरवाइत्यादिनादौहित्रःसोमवंशइति श्रतःएभिःश्लोकैरादित्यसंज्ञातिभिः
स्तन्मूलकत्वंकथितं उक्तंच श्रादित्यमूलमखिलंत्रैलोक्यंपडुनंदन भवत्यस्माज्जगत्सर्वंसदेवासुरमानुषमित्यादिसर्वमवदातं ७ ७

दशज्योतींषि धूम्रार्चिरूष्माज्वलिनीज्वालिनीविस्फुलिंगिनी सुश्रीःसुरूपाकपिलाहव्यकव्यवहानयेति दशकलारूपाणियस्यसदृशज्योतिरग्निः शतज्योतिश्चेंद्रः सहि हृदयायतनः वेदमाभनसोभूत्वाहृदयंप्राविशदितिश्रुतेः हृदयस्यवशातंचैकानाड्यःतासांमूर्ध्न्यासौरश्मिमुच्चिष्ठानप्रापिकाइतराःशातंजन्मान्तरहेतुगतिप्रदाः तासांप्रकाशकत्वाच्चेंद्रःशतज्योतिःसहस्रज्योतिःसूर्यः ४४ ज्योतेरितीदंतत्वमार्ष ४५ तेभ्यःसमष्टिमनःकल्पितेभ्योग्निसूर्यचंद्रेभ्यःक्रमात्त्रयेपुरोवत्तद्ब्राह्मणवंशःकुर्वादिवंशरक्ष्वाकुवंशश्चसंभूताइतियोज्यं त्रय्येयोवेब्राह्मणइतिश्रुतेब्राह्मणस्याग्निवंश्यत्वं इतरेषांचंद्रसूर्यवंश्यत्वंप्रसिद्धमेव ४६ राजर्षीणां राज्ञामृ

ऋक्षाजह्नुत्रयःपुत्राःप्रजावंतोबहुश्रुताः दशज्योतिःशतज्योतिःसहस्रज्योतिरेवच ४४ दशपुत्रसहस्राणिदशज्योतेर्महात्मनः ततोदशगु णाश्चान्येशतज्योतेरिहात्मजाः ४५ भूयस्ततोदशगुणाःसहस्रज्योतिषःसुताः तेभ्योयंकुरुवंशश्चयदूनांभरतस्यच ४६ ययातीक्ष्वाकुवंशा श्चराजर्षीणांचसर्वशः संभूताबहवोवंशाभूतसर्गाःकविस्तराः ४७ भूतस्थानानिसर्वाणिरहस्यत्रिविधंचयत् वेदायोगाःसविज्ञानोधर्मोर्थकाम एवच ४८

पाणांचबहुधाभूतसर्गाःजरायुजांडजस्वेदोद्भिज्जसंश्रयः ४७ भूतस्थानानीति नृणांवासस्थानानि राजकृतानिदुर्गनगरादीनि ब्राह्मणकृतानितीर्थक्षेत्रादीनि त्रिविधंरहस्यंधर्मरहस्यंकृत्स्नंद्वोहणेपिशिसुपालस्यहृत्स्थैकृतशक्तिः तत्ररहस्यंयथाकथंचित्रीत्राभिनिवेशेनध्यानमेवश्रे यइति सोधर्माभासोपिधर्मएव तथाहिंसाफलोधर्मोप्यधर्मएव यथासत्यवादिनश्चोरेभ्यःकार्पटिकमार्गतत्त्वेनोपदिशतः इतिएवंअर्थकामयोरपिरह स्यंऊह्यं वेदाःकर्मकांडाःयोगउपासनाकांडाःसविज्ञानोज्ञानकांडसहितःधर्मःस्मार्तःअर्थकामौलोकप्रसिद्धौ ४८ ७ ७ ७ १४

धर्मेति एतत्त्रयप्रतिपादकानिशास्त्राणिमीमांसाकोककामंदकानि लोकयात्राविधानंचलोकयात्रायेननिर्वहतितस्यआयुर्वेदधनुर्वेदगांधर्ववेदादेर्विधानंशाप नेच एतत्सर्वेतेभ्यःसंभूतेरतिदृष्टेनसंबंधःसर्वंतत्दृष्टवानृषियोगबलेन ऋषिर्व्यासः सर्वेषाख्याःव्याख्यामधिकृत्यकृतोग्रंथोवेदाख्यातमुक्ताः यथाब्रह्मविदाप्नो तिपरमितिसूत्रस्यव्याख्यासत्यंज्ञानमितिमंत्रः अनुव्याख्यानंतत्साक्षात्तात्पर्यवृत्तिमादायोक्तार्थानांविवरणग्रंथः प्रपंचनंतदर्थानांविस्तरेणोपपादनं यत्रयेसूत्रितस्यार्थस्यद्वितीयतृती याभ्यांव्याख्यानमुत्तरग्रंथेनानुव्याख्यानंच विविधाःलिंगादिनाऽर्थप्रत्यायकाःप्रपाःकर्तव्याइत्यादिस्मृतिमूलभूताःधर्मनिबंधप्रपाःअस्मित्वमयेऽहल्यादयः हे

धर्मकामार्थयुक्तानिशास्त्राणिविविधानिच लोकयात्राविधानंचसर्वंतःदृष्टवानृषिः ४९ इतिहासाःसवेषाख्याविविधाःश्रुतयोपिच इहसर्वमु च्चिष्टमुक्तंग्रंथस्यउच्छिष्टं ५० विस्तीर्यैतन्महज्ज्ञानमृषिःसंक्षिप्यचाब्रवीत् इष्टंहिविदुषांलोकेसमासव्यासधारणं ५१ मन्वादिभारतंकेचि दास्तीकादितथापरे तथोपरिचराद्यन्येविप्राःसम्यगधीयते ५२ विविधंसंहिताज्ञानंदीपयंतिमनीषिणः व्याख्यातुंकुशलाःकेचिद्ग्रंथान्धारयितुं परे ५३

अथेतंधनूनिरुदकेप्रदेशेप्रपेक्लोकतृप्तिकरोसीतिनदर्थःप्रपाअसीत्यसंधिश्छांदसः इहेतिअनुक्रांतेअनुक्रमेणोक्तं इदमेवयथोक्तंग्रंथस्यउ च्छिष्टंविषयःप्रतिपाद्योर्थः ५० समासःसंक्षेपः व्यासःविस्तरः ५१ वर्णानुपूर्व्यभेदेपिप्रतिकल्पंअर्थानांसमाननामरूपक्रमत्वात्भारतादेमन्वादेमतभेदमाह म न्वादीति मनुर्मंत्रः नारायणंनमस्कृत्येति ओंनमोभगवतेवासुदेवायेतिवाक्यादि इतियाचः दिवःपुत्रोवैवस्वतमनुसंज्ञोमनुस्तदादीतितत्तं आस्तीकं आस्तीकचरितंतदादि उपरिचरोवसुस्तचरितादिवा ५२ बहुर्थत्वाद्विविधंज्ञानंदीपयंति ५३ ७ ७ ७ ७

व्यस्येवेदमाध्वर्यवादिकोऽशोविभज्यतेनवेदार्थोनसंस्मृतइतिदर्शितं ५४ ५५ तदाख्यानवरिष्ठंसइत्यादिश्लोकेयमभरेरपीत्यतोग्रंथःस्पष्टः

तपसाब्रह्मचर्येणव्यस्येवेदंसनातनं इतिहासमिमंचक्रेपुण्यसत्यवतीसुतः ५४ पराशरात्मजोविद्वान्ब्रह्मर्षिःसंशितव्रतः तदाख्या नवरिष्ठंसकृत्वाद्वैपायनःप्रभुः ५५ कथमध्यापयानीहशिष्यानित्यचचिंतयत् तस्यतच्चिंतितंज्ञात्वाऋषेर्द्वैपायनस्यच ५६ त त्राजगामभगवान्ब्रह्मालोककुरुःस्वयं प्रीत्यर्थंतस्यचैवर्षेर्लोकानांहितकाम्यया ५७ तंदृष्ट्वाविस्मितोभूत्वाप्राञ्जलिःप्रणतःस्थि तः आसनंकल्पयामासमर्वैर्मुनिगणैर्वृतः ५८ हिरण्यगर्भमासीनंतस्मिंस्परमासने परिवृत्यासनाभ्याशेवासवेयस्थितोभवत् ५९ अनुज्ञातोथकृष्णस्तुब्रह्मणापरमेष्ठिना निषसादासनाभ्याशेप्रीयमाणःशुचिःस्मितः ६० उवाचसहोमतेजापरंब्रह्मापरमेष्ठि नं कृतंमयेदंभगवन्काव्यंपरमपूजितं ६१ ब्रह्मवेदरहस्यंचयच्चान्यत्स्वयंपितंमया सांगोपनिषदांचैववेदानांविस्तरक्रिया ६२ इतिहासपुराणानामुन्मेषंनिर्मितंचयत् भूतभव्यभविष्यंचत्रिविधंकालसंज्ञितं ६३ जरामृत्युभयव्याधिभावाभावविनिश्चयः वि विधस्यचधर्मस्याश्रमाणांचलक्षणं ६४ चातुर्वर्ण्यविधानंचपुराणार्थंचकृत्स्नशः तपसोब्रह्मचर्यस्यपृथिव्याश्चंद्रसूर्ययोः ६५ ग्रहनक्षत्रतारांणांप्रमाणंचयुगैःसह ऋचोयजूंषिसामानिवेदाध्यात्मंतथैवच ६६ ७ ७ ७

र्थः ५६ ५७ ५८ अस्यासेसमपि वसूरुपरिचरःतस्यकन्यावासवीसत्यवतीतस्याःपुत्रोवासवेयोव्यासः ५९ कृष्णःव्यासः ६० ६२ उन्मे षंउपबृंहणं ६३ ६६

पाशुपतंपशूनांजीवानांपत्करंतर्यामिणइदंमहात्म्यंपाशुपतं हेतुनासात्विकादिकर्मणासमंतुल्यं ६७ ६८ कल्पानांधनुर्वेदोक्तशास्त्रादिविधीनांवा कल्पःशास्त्रविधौन्यायेसवर्णेब्रह्मणोदितइतिमेदिनी वाक्यजातिविशेषाःराजामात्यचेटादिवत्कविशेषप्रयुक्तवैलक्षण्यानिस्फुटानिदान्यायदे

न्यायशिक्षाचिकित्साचदानंपाशुपतंतथा हेतुनैवसमंजन्मदेवमानुषसंज्ञितं ६७ तीर्थानांचैवपुण्यानांदेशानांचैवकीर्तनं नदीनां पर्वतानांचवनानांसागरस्यच ६८ पुराणंचैवदिव्यानांकल्पानांयुद्धकौशलं वाक्यजातिविशेषाश्चलोकयात्राक्रमस्यच ६९ य च्चापिसर्वगंवस्तुतच्चैवप्रतिपादितं परंनलेखकःकश्चिदेतस्मादुपलभ्यते ७० ब्रह्मोवाच तपोविशिष्टादपिवेविशिष्टान्मुनिसंच यात् मन्येश्रेष्ठतरंत्वांवैरहस्यज्ञानवेदनात् ७१ जन्मप्रभृतिसत्यंतेवैश्यगर्भब्रह्मवादिनी त्वयावाक्यमिदंकृतंतस्मात्काव्यंभविष्य ति ७२ अस्यकाव्यस्यकवयोनसमर्थाविशेषणे विशेषणेगृहस्थस्यशेषास्त्वयृषयोश्रमाः ७३ काव्यस्यलेखनार्थायगणेशःस्मर्य तांमुने। सौतिरुवाच एवमाभाष्यतंब्रह्माजगामस्वनिवेशनं ७४ ततःसंस्मारहेरंबंव्यासःसत्यवतीसुतः स्मृतमात्रोगणेशानो मकविंतितपूरकः ७५ तत्राजगामविघ्नेशोवेदव्यासोयतःस्थितः पूजितश्चोपविष्टश्चव्यासेनोक्तस्तदानघ ७६ ७ ७

शादयोवापरकृत्यादिरूपार्थवादभेदावलोकयात्राक्रमोनीतिशास्त्रं ६९ ७० मुनिसंवयात् मुनिसमूहात् विशिष्टात्कुलेन ७१ गोवावेब्रह्मवा दिनीवेदवादिनी ७२ विशेषणेऽतिशयेन ७३ ७४ ७५ यतःयत्रदेशे ७६ ७ ७ ७ ७ ७ ७ ७

७७ ७८ अबुध्वात्मर्थमितिशेषः ओमित्यंगीकारे ७९ ग्रंथग्रंथिंग्रंथेदुर्भेद्यस्थाने ८० ८१ श्लोककूटंश्लोकेषुगूढार्थं अन्यार्थत्वेसति-अर्थांतरप्र
त्यायकत्वमित्यर्थः अर्थस्यप्रमेयस्यगूढत्वात् प्रश्नितस्यप्रमेयेणसप्रकाशार्थंश्रितंशब्दप्रमाणंतस्यापिगौण्यादिवृत्तिभेदेनगूढत्वंयथामत्स्यः स्व

लेखकोभारतस्यास्यभवत्वंगणनायक मयैवप्रोच्यमानस्यमनसाकल्पितस्यच ७७ श्रुत्वैतत्त्राहविघ्नेशोयदिमेलेखनीक्षणं लि
खितोनावतिष्ठेततदास्यांलेखकोह्यहं ७८ व्यासोप्युवाचतंदेवमबुध्वामालिखक्वचित् ओमित्युक्त्वागणेशोपिबभूवकिलले
खकः ७९ ग्रंथग्रंथिंतदाचक्रेमुनिर्गूढंकुतूहलात् तस्मिन्प्रतिज्ञयाप्राहमुनिर्द्वैपायनस्त्विदं ८० अष्टौश्लोकसहस्राणिअष्टौश्लो
कशतानिच अहंवेद्मिशुकोवेत्तिसंजयोवेत्तिवानवा ८१ तत्श्लोककूटमद्यापियथितंहृदंमुनेः भेत्तुंनशक्यतेर्थस्यगूढत्वा
त्प्रश्रितस्यच ८२ सर्वज्ञोपिगणेशोयत्क्षणमास्तेविचारयन् तावच्चकारव्यासोपिश्लोकानन्यानबहूनपि ८३ अज्ञानतिमिरां
धस्यलोकस्यतुविचेष्टतः ज्ञानांजनशलाकाभिर्नेत्रोन्मीलनकारके ८४ धर्मार्थकाममोक्षार्थैःसमासव्यासकीर्तनैः तथाभारत
सूर्येणहृणांविनिहतंतमः ८५ पुराणपूर्णचंद्रेणश्रुतिज्योत्स्नाःप्रकाशिताः हृबुद्धिकैरवाणांचकृतमेतत्प्रकाशनं ८६ ७

भ्रडमभिमिषतीति ८२ मतयदायावत् ८३ कारकमितितुमुण्वुलोक्रियायांक्रियार्थायामितिण्वुलोनेन्मीलनंकर्तुमित्यर्थः एतत्प्रकाशनं राम
कृतमितितृतीयेनान्वयः ८४ ८५ प्रकाशनंविकसनं ८६ ७ ७ ७ ७ ७ ७ ७ १६

८७ विटंकाः पक्षुपवेशस्थानानि कपोतपालिकायांतुविटंकःपुन्नपुंसकमित्यमरः ८८ सोमज्ञा ८९ विश्राम्येत्यस्यामितिविश्रामस्थाया ९० आ
श्रमेति आश्रमवासिकुशेशिलः मोसलादिग्रंथः श्रुतिस्मृतीयदीर्घशाखोक्तः ९१ ९२ पुष्पंधर्मःफलंमोक्षः तदुभयंसत्यास्वंपुष्पंहिफलं

इतिहासप्रदीपेनमोहावरणघातिना लोकगर्भगृहंकृत्स्नंयथावत्संप्रकाशितं ८७ संग्रहाध्यायबीजोवैपौलोमास्तीकमूलवान् सं
भवःस्कंदविस्तारःसभाऽरण्यविटंकवान् ८८ आरणीपर्वरूपाद्योविराटोद्योगसारवान् भीष्मपर्वमहाशाखोद्रोणपर्वपलाशवान्
८९ कर्णपर्वशितैःपुष्पैःशल्यपर्वसुगंधिभिः स्त्रीपर्वैषीकविश्रामःशांतिपर्वमहाफलः ९० अश्वमेधामृतरसस्त्वाश्रमस्थान
संश्रयः मौसलःक्रतिसंक्षेपःशिष्टद्विजनिषेवितः ९१ सेवेषांकविमुख्यानामुपजीव्योभविष्यति पर्जन्यइवभूतानामक्षयोभार
तद्रुमः ९२ सूतउवाच तस्यवृक्षस्यवक्ष्यामिशाश्वतुष्पफलोदयं स्वादुमेध्यरसोपेतमेष्टंसमरैरपि ९३ मातुर्नियोगाद्
यौत्मागांगेयस्यचधीमतः क्षेत्रेविचित्रवीर्यस्यकृष्णद्वैपायनःपुरा ९४ त्रीनग्नीनिवकौरव्यान्जनयामासवीर्यवान् उत्पाद्यधृतराष्ट्रंच
पंडुंविदुरमेवच जगामतपसेधीमान्पुनरेवाश्रमंप्रति ९५ तेषुजातेषुवृद्धेषुगतेषुपरमांगतिं अब्रवीद्भारतंलोकेमानुषेस्मिन्महा
ऋषिः ९६

वावःसत्यमितिश्रुतेः अतएवकर्मात्स्वाडुत्वंअमेध्यंच ९४ भारतसूत्रभूतश्लोकत्रयमाह मातुरिति मातुःसत्यवत्याः गांगेयस्यनियोगात्तनयेषु
त्रिकादिषु क्रमेणधृतराष्ट्रादीन्जनयामास ९४ ९५ तेषुधृतराष्ट्रादिषुजातेषुपुत्रपौत्रादिरूपेणप्रादुर्भूतेषुवृद्धेषुराज्यभागिषुपुत्रपौत्रादीनांराज्यार्थि
नां परमांगतिंमृत्युंगतेषु ९६

९७ शशासत्वमेतान्भारतेश्रावयेत्याज्ञापितवान्कर्मांतरेषुकर्मक्षिप्तेषु ९८ क्षत्तुर्विदुरस्य ९९ धार्त्तराष्ट्राणांदुर्योधनादीनां १०० तावत्तावत्संख्याके १०१
अध्यर्द्धशतेसार्धशते १०२ शुकप्रहणंतत्सदृशायैवदेयमितिज्ञापनार्थं १०३ षष्टिंशतसहस्राणिषष्टिलक्षाणिश्लोकाः ४ ५ ६ अस्मिन्निति

जनमेजयेनपृष्टःसन्ब्राह्मणैश्चसहस्रशः शशासशिष्यमासीनंवैशंपायनमंतिके ९७ ससदस्यैःसहासीनःश्रावयामासभारतं
कर्मांतरेषुयज्ञस्यचोद्यमानःपुनःपुनः ९८ विस्तरंकुरुवंशस्यगांधार्याधर्मशीलतां क्षत्तुःप्रज्ञांधृतिंकुंत्याःसम्यग्द्वैपायनोब्रवीत् ९९
वासुदेवस्यमहात्म्यंपांडवानांचसत्यतां दुर्नयंधार्त्तराष्ट्राणामुक्तवान्भगवानृषिः १०० चतुर्विंशतिसाहस्रींचक्रेभारतसंहितां उपा
ख्यानैर्विनातावद्भारतंप्रोच्यतेबुधैः १ ततोध्यर्द्धशतंभूयःसंक्षेपंकृतवानृषिः अनुक्रमणिकाध्यायंवृत्तांतानांसपर्वणां २ इदंद्वैपा
यनःपूर्वंपुत्रमध्यापयत्सुकं ततोन्येभ्योनुरूपेभ्यःशिष्येभ्यःप्रददौविभुः ३ षष्टिंशतसहस्राणिचकारान्योससंहितां त्रिंशत्तसह
स्रंचदेवलोकेप्रतिष्ठिते ४ पित्र्येपंचदशप्रोक्तंगंधर्वेषुचतुर्दश एकंशतसहस्रंतुमानुषेषुप्रतिष्ठिते ५ नारदोश्रावयेद्देवा नसि
तोदेवलःपितॄन् गंधर्वयक्षरक्षांसिश्रावयामासवैसुकः ६ अस्मिंस्तुमानुषेलोकेवैशंपायनउक्तवान् शिष्योव्यासस्यधर्मा
त्मासर्ववेदविदांवरः ७ एकंशतसहस्रंतुमयोक्तंवैनिबोधत ७ ७ ७ ७ ७ ७ ७

राम

मयाउच्यमानंवैशंपायनेनउक्तंनिबोधत अर्थतोबुध्यध्वं ७ श्रीरामजयरामजयजयरा श्रीनमोभगवतेवासुदेवायश्रीगोपालाय १७

इदानींभारततात्पर्यसंग्राहकोद्वौश्लोकौपठति दुर्योधनइति मन्युःक्रोधः तेनद्वेषेर्ष्यासूयादिकमपिगृह्यतेतन्मयोमहान्वृक्षोद्रुमः दुर्योधनः तेनसहात्यंत
मैक्ष्यंप्राप्ताःकर्णशकुनिदुःशासनास्तस्यस्कंधशाखापुष्पादितुल्यास्तादृशाएवतस्यमूलंराजाधृतराष्ट्रःसर्वत्रअनीषीमनोनियंतृहासमर्थः तेनैवहिपुत्रस्नेहांधेन
दत्तावसरोदुर्योधनोद्रुमूलोभवत् अन्यथाबाल्यएवविदुरादिवचसातस्यत्यागेकृतेसतिगतराज्यिदानद्रौपदीकचग्रहणादिमूलःकुलक्षयोनजातःस्यात् एतेन
५ दृढाज्ञानमूलोदैन्यतरुःक्रोधलोभादिस्कंधोहिंसास्तेयादिशाखोवैरबंधनरूपादिफलपुष्पःपुरुषार्थकामैर्मूलाज्ञानछेदेननाशनीयइतिसूचितं मन्युःपुमान्
कृधिदैन्येशोकेचयजेचेतिमेदिनीकोशः ८ युधिष्ठिरइति धर्मःपुण्यंतेनतत्कारिणीभूतशमदमसत्याहिंसादिकंगृह्यतेतन्मयोमहाद्रुमःयुधिष्ठिरः तदे

दुर्योधनोमन्युमयोमहाद्रुमःस्कंधःकर्णशकुनिस्तस्यशाखाः दुःशासनःफलपुष्पेसमृद्धोमूलंराजाधृतराष्ट्रोमनीषी ८
युधिष्ठिरोधर्ममयोमहाद्रुमःस्कंधोर्जुनोभीमसेनोस्यशाखाः माद्रीसुतौपुष्पफलेसमृद्धेमूलंकृष्णोब्रह्मचब्राह्मणाश्च ९

कात्मनोर्ज्जनभीममादेयास्तस्यस्कंधादितुल्यास्तादृशाएव तस्यमूलंकृष्णःशुद्धसत्वमयज्ञानविग्रहःपरमात्मानेनहिदृढज्ञानेनधर्मोदृढमूलोभवेत् अन्य
थाकामादिभिरुपहतःस्यात् योवाएतदक्षरंगार्ग्यविदित्वास्मिंल्लोकेजुहोतियजतितपस्तप्यतेबहूनिवर्षसहस्राण्यंतवदेवास्यतद्भवतीतिश्रुतेः ज्ञानस्यमू
लंब्रह्मवेदः वेदाद्धियोगकल्पस्यपरापरधर्मज्ञानंजायतेधर्मस्यशास्त्रंमूलमितिन्यायात् वेदस्यापिमूलंब्राह्मणास्तत्संप्रदायप्रवर्तकत्वात् एवंब्राह्मणाना
मुपदेष्टृत्वेनवेदस्यप्रमाणत्वेनपरमात्मनोनुग्राहकत्वेनचधर्ममूलत्वं एतेनवेदब्राह्मणभक्तेनसंपाद्यमानोवेदोक्तोयोगादिधर्मदृक्षोहिंसासत्यादिस्कंधोधार
णाध्यानादिशाखस्तत्वसाक्षात्कारफलःपुरुषार्थकामेनभगवदाराधनबलेनसंपादनीयइतिसूचितंमातुर्नियोगादितिपूर्वोक्तस्यैवसूत्रभूतस्यश्लोकत्रय
स्यहनिरूपोध्यायशेषः तत्रदुर्योधनस्यमन्युमयतादिकंयुधिष्ठिरस्यधर्ममयत्वादिकंचव्याख्यायते ९ ० ० ० ० ० ०

पांडुर्जित्वेत्यादि १० मृगव्यवायनिधनात्मृगरूपिणःऋषेर्व्यवायःनिधनंमैथुनकालेमारणं तस्माद्धेतोः कृच्छ्रांअतिकष्टांआपदंप्रजोत्पत्तिप्रतिबंधकत्वमपि व्यवायकालेमरिष्यसीतिशापंप्राप तत्रआपदिएवंसत्यामपिपार्थानांजन्मप्रभृतिजातकर्मादिसंस्कारःप्रभृतिशब्दार्थः तत्रआचारविधेःक्रमश्चशीलरक्षारक्ष्याऽभ्यादितिशेषः ११ नचैतदूर्ध्वंविरुद्धमित्याह मात्रोरिति वशब्दोहेतौ यस्माद्धर्मोपनिषदंप्रतिधर्मःकुलस्त्रीभिरापदिअपत्यार्थेविशिष्टः पुमान्नार्थनीयइत्येवं रूपःव्यासवसिष्ठादिन्योपत्यवत्सुविचित्रवीर्यकल्मापपादादिराजदारेषुदृष्टःतस्यसंरक्षणार्थंउपनिषत्तदुर्वासमादत्ताविद्यातोआवर्तितोप्रतीत्यैधर्मादीनां प्रतिपद्य

पांडुर्जितावहूनूदेशान्वृद्धाविक्रमणेनच अरण्येमृगयाशीलोन्यवसन्मुनिभिःसह १० मृगव्यवायनिधनात्कृच्छ्रांप्रापमआपदं जन्मप्रभृतिपार्थानांतत्राचारविधिक्रमः ११ मात्रोरभ्युपपत्तिश्चधर्मोपनिषदंप्रति धर्मस्यवायोःशक्रस्यदेवयोश्चतथाऽश्विनो १२ तापसैःसहसंवृद्धा मातृभ्यांपरिरक्षिताः मेध्यारण्येषुपुण्येषुमहतामाश्रमेषुच १३ ऋषिभिर्यत्नदानीताधार्तराष्ट्रान्प्रतिस्वयं शिशवश्चाभिरूपाश्चजटिलाब्रह्मचारिणः १४ पुत्राश्चभ्रातरश्चेमेशिष्याश्चसुहृदश्चवः पांडवाएतइत्युक्त्वापुनर्योनार्हितास्ततः १५ तांस्तेभिर्विदितान्दृष्ट्वापांडवान्कौरवास्तदा शिष्टाश्चवर्णाःपौरायेतेहर्षाच्चुक्रुशुर्भृशं १६

मात्रोःमातरौप्रतिअभ्युपपत्तिरेतःसेकार्थंगमनंउपपन्नंतस्मात्सत्यामप्यापदिपांडोःपुत्रजन्मादि
केनाविरुद्धमेतदित्यर्थः १२ अत्रमातृभ्यामित्यनेनपितुर्मरणंसूच्यते १३ ऋषिभिरितियत्नदासंहृद्धारतिपूर्वेणान्वयः तदाधार्तराष्ट्रान्धृतराष्ट्रसंबंधिनोगृह्य राम
स्रतिआनीतइत्यर्थः १४ पुत्राश्चेत्यादिधृतराष्ट्रादीनूप्रतियथायोग्यंयोज्यंपांडवाःपांडोःपुत्राएते १५ तानिति शिष्टाःसाधवः १६ ७ ७ ७ १८

नतस्यैतदितिपित्रपेक्षयाअल्पदारमूर्तित्वात् तस्यैतदितिमात्रोःसतीत्वात् अतिदुष्टानामुक्तिर्यदेतिचिरमृतःचिरंशापदग्धः अल्पकालाश्चशिशवइतिसदेह बीजे यदाचिरंऋतोदीक्षःकामेनेतिशेषःविप्रशापात् ऋतमुंछशीलमस्येदीक्षितेभूजितेस्यादितिमेदिनी यद्वाऽनृतात्सत्यमुपैमीतिव्रतोपायनीयमंत्रलिंगादृते त्रत्यचर्याख्यंसत्यंतद्वान् १७ स्वागतंशोभनमागमनंयुष्माकंयतोवयंदिष्ट्याभाग्येनपांडोःसंततिंपश्यामेतिपौरैरुक्तेस्वागतंसम्यगागतमस्माभिर्युष्माभ्यतीतिउ

आहुःकेचिन्नतस्यैतन्नैतदितिचापरे यदाचिरमृतःपांडुःकथंतस्येतिचापरे १७ स्वागतंसर्वथादिष्ट्यापांडोःपश्यामसंततिं उच्यतांस्वागतमितिवाचोभ्ययंतसर्वशः १८ तस्मिंस्तुपरतेशब्देदिशःसर्वानिनादयन् अंतर्हितानांभूतानांनिःस्वनस्तुमुलोभवत् १९ पुष्पवृष्टिःशुभागंधाःशंखदुंदुभिनिःस्वनाः आसन्सर्वेशरीरार्थानांतदद्भुतमिवाभवत् २० तत्रौत्सुक्याच्चैवसर्वेषांपौराणांहर्षसंभवः शब्दआसीन्महांस्तत्रदिवस्पृक्किर्तिवर्द्धनः २१ तेऽधीत्यनिखिलान्वेदान्शास्त्राणिविविधानिच न्यवसन्पांडवास्तत्रपूजिताअकुतोभयाः २२ युधिष्ठिरस्यशौचेनप्रीताःप्रकृतयोभवन् धृत्याचभीमसेनस्यविक्रमेणार्जुनस्यच २३ गुरुशुश्रूषयाकुंत्यासमयोर्विनयेनच तुतोषलोकःसकलस्तेषांशौर्यगुणेनच २४ ७

अतावदतोपांडवानामपिवाचोभ्ययंतसर्वशःसर्वैः १८ संदिग्धानांमंदेहापनोदकंतदादेवचेष्टितमाहुर्ब्राह्मणा तस्मिन्निति निस्वनःनिश्चितस्वनः पांडवाएतइत्येवंरूपः शब्दः १९ अदृष्टेदिव्यपुष्पवृष्ट्यादिअत्याश्चर्ये २० तत्रौत्सुक्येषुपांडवेषुहेम्णा दर्षसंभवःसाधुसंभवःदिवःस्पृक्कीर्त्या २१ अकुतोभयाःनिर्भयाः २२ शौचेनेति आचारापरिहार्यसमसर्गश्चाप्यनिंदिते आचारेत्यत्रबलवत्त्वंशौचमित्यभिधीयते शीलेनेतिपाठेशीलमत्रेतदेव दृष्टाविष्टार्थसंपन्नोविनयस्याविक्रतिर्धृतिः सर्वा तिशयसामर्थ्यविक्रमंपरिचक्षते २३ दृष्टानुवृत्तिःशुश्रूषाक्षांतिरागस्यःविक्रिया जितेंद्रियत्वंविनयोयथावद्गुरुवर्तनशीलता शौर्यमध्यवसायःस्याद्बलिनोपिपराभवे २४

समवायेसमोजभर्त्तारंस्वयमेववृणुतेइतिभर्त्रेस्वयंवरं कर्मअधोमुखेनोपरिस्थस्यभ्रमतोमत्स्यस्यवेधनं २५ पूज्यःसमरेष्वदुःप्रेक्ष्योपिचाभवदित्यन्वयः २६ पार्थिवान्एकैकशःगणान्संधिस्तोश्चजित्वा आजहारसंपादितवान् २७ गुणैःऋत्विगात्मधनजायाबुद्ध्यादिभिः २८ जरासंधभीमेन चैद्यशुपालकृष्णेनच हिंघातयित्वायुधिष्ठिरेणराजसूयःप्राप्तइतिपूर्वेणसंबंधः २९ अर्हणानिउपायनानि मणयोविषरोगादिहरास्तेषांपटाः रत्नानिवज्रवैडूर्यादीनि ३० प्रावाराप्यु

न

समवायेतनोराजीकन्याभर्त्रेस्वयंवरं प्राप्तवाँर्जनःकृष्णांकृत्वाकर्मसुदुष्करं २५ ततःप्रभृतिलोकेस्मिन्पूज्यःसर्वधनुष्मतां आदित्यइवदुःप्रेक्ष्यःसमरेष्वपिबभवत् २६ससर्वान्पार्थिवान्जित्वासर्वस्वंमहतोगणात् आजहारार्जुनोराज्ञोराजसूयंमहाक्रतुं २७ अन्ववानूद्दक्षिणावांश्चसर्वैःसमुदितोगुणैः युधिष्ठिरेणसम्प्राप्तोराजसूयोमहाक्रतुः २८ सूनयाद्यासुरदेवस्यभीमार्जुनबलेनच घातयित्वाजरासंधंचैद्यंचवलगर्वितं २९ दुर्योधनंसमागच्छन्नर्हणानितदास्तदाः मणिकांचनरत्नानिगोहस्त्यश्वधनानिच ३० विचित्राणिचवासांसिप्रावारावरणानिच कंबलिनरत्नानिरांकवास्तरणानिच ३१ समृद्धांतांतथादृष्ट्वापांडवानांतदाश्रियं ईर्ष्यासमुत्थःसुमहांस्तस्यमन्युरजायत ३२ ७

परिवस्त्राणिप्रावरणानिपरिधानीयानि यद्वावासःराङ्कवेनैवतेषांग्रहान्प्रावाराणिशिबिराणि आवरणानिजवनिकाः कंबलरत्नानिअजिनरत्नानिचकंबलादिषुश्लक्ष्णानि जातोजातोयदुत्कृष्टंतदत्रमितिकोशात् रांकवास्तरणानिरंकुः पशुविशेषः तल्लोमजानिपक्ष्मलान्यास्तरणानिच ३१ ईर्ष्यापरामरोत्कर्षासहिष्णुत्वंतदुत्थोमन्युःसुमहान्यावद्देहभावी ३२ ७ ७ ७ ७ ७

सुकृतांपुण्यकृतां ३३ अनभिज्ञातवत् ग्रामणीवदवहसितः जलेस्थलभ्रमात्स्थलेजलभ्रमात्द्वारेद्वारभ्रमाच्चप्रस्कंदन्स्खलन् किंकृतैवंभ्रमादिवंभ्रमंभ्रमियेत्रापीव ३४ हरिणःपांडुरःपांडुरित्यमरः ३५ ततःपुत्रकाम्यादिज्ञानानंतरंसुतप्रियः नतुधर्मप्रियः ३६ नातीति यत्पदविवादानन्वमोदतयच्चानयानुपैक्षततत्रहेतुःदहनूसत्रेपरस्परमितिउत्तरेणसंबंधः हेतौशतासत्रस्यदाहायेत्यर्थः दुष्टसंहारार्थत्वात्तदवतारस्य ३७ निरस्यश्रवणप्रकृतेसतीतिशेषः ३८

विमानप्रतिमांतत्रमयेनसुकृतोसभां पांडवानामुपहृतांसदृष्ट्वापर्यतप्यत ३३ तत्रावहसितश्चासीत्प्रस्कंदन्निवसंभ्रमात् प्रत्यक्षंवासुदेवस्यभीमेनाभिज्ञातवत् ३४ समोगान्विविधानूभुंजत्रत्नानिविविधानिच कथितोधृतराष्ट्रस्यविवर्णोहरिणःकृशः ३५ अन्वजानानतोद्यूतंधृतराष्ट्रःसुतप्रियः तच्छ्रुत्वावासुदेवस्यकोपःसमभवन्महान् ३६ नातिप्रीतमनाश्चासीद्दृष्ट्वादांश्चान्वमोदत द्यूतादीननयान्घोरान्विविधांश्चाप्युपैक्षत ३७ निरस्यविदुरंभीष्मंद्रोणंशारद्वतंकृपं वित्रहेतुमुलेतस्मिन्दहनूसत्रेपरस्परं ३८ जयत्सुपांडुपुत्रेषुश्रुत्वासुमहदप्रियं दुर्योधनमतज्ञातावाकर्ण्यस्वराकुनेरुतथा ३९ धृतराष्ट्रश्चिरंध्यात्वासंजयंवाक्यमब्रवीत् शृण्वसंजयसर्वंमेनवास्थितुमर्हसि ४० श्रुतवानसिमेधावीबुद्धिमान्याज्ञसंमतः नवित्रहेममतिर्नवप्रीयेकुलक्षये ४१ नमेविशेषःपुत्रेषुपांडुपुत्रेषुवा दृढंमामन्यसेयंतिपुत्रामन्युपरायणाः ४२ ७ ७

दुर्योधनमतंजयोमत्प्रवांश्चनराज्यार्द्धंदेयमिति ३९ ध्यात्वाहृत्तानर्थमनुस्मृत्य अस्मरितुंमदीयप्रज्ञावक्षुद्दूषयितुंनार्हसि ४० तत्रहेतुः श्रुतवानसीति श्रुतवान् अथेतिबुद्धिमान्पाठेतार्थतश्चग्रंथधारकः मेधावीऊहापोहकुशलः अतएवप्राज्ञानांपंडितानांसंमतः नचप्रीयेनैवप्रीतिमानस्मि ४१ ४२

अचक्षुः कार्पण्यात् अंधेनदीनत्वात् पुत्रप्रीत्याचनत्वात् अहामिसंहे अचेतनेअल्पबुद्धिं ४३ सभयामागेहणेदर्शने ४४ अमर्षणः अशांतः निरुत्साहोभूदितिशेषः सु श्रियंयेशोभनाश्रीर्यस्यतंयुधिष्ठिरंसंप्राप्तुंवशेकर्तुंपांडवांतरेस्यशेर्थः ४५ गांधारराजः शकुनिः तत्रतस्मिन्द्यूतेमंत्रितेसतिपूर्वंपश्चाच्चयद्यजातंजयाशाप्रतिरोधकृत त्सर्वंमयानिगद्यमानंशृणु ४६ लोकद्वयहितज्ञानाभावेऽपिमूढाः लौकिकरत्नार्थस्मृतिमात्रेणस्वात्मानंरक्षंतीतिधृतराष्ट्रोक्तिव्याजेनदर्शयति कश्चेति केचित्तु प्रज्ञाचक्षुषाक्षिशोषणादनागतार्थकथनंधृतराष्ट्रेनक्रियतेतदाश्रौषमित्यादिनेत्याहुरसत्यं अश्रौषमितिभूतार्थलुङ् प्रयोगानुपपत्तेः ४७ सकृद्रिपुकेनविनिमि

अहंत्वचक्षुःकार्पण्यात्पुत्रप्रीत्यासहामितत् मुह्यंतंचानुमुह्यामिदुर्योधनमचेतनं ४३ राजसूयेश्रियंदृष्ट्वापांडवस्यमहौजसः तच्चावहसनंप्राप्यसभागेहणदर्शने ४४ अमर्षणःस्वयंजेतुमशक्तःपांडवान्रणे निरुत्साहश्चसंप्राप्तुंसुश्रियंसत्रियोपिसन् ४५ गांधारराजसहितस्तमद्यूतममंत्रयत् तत्रयद्यद्यथाजातंमयासंजयतच्छृणु ४६ श्रुत्वातुममवाक्यानिबुद्धियुक्तानितत्त्वतः ततोज्ञास्यसिमांसोतेप्रज्ञाचक्षुषमित्युत ४७ यदाश्रौषंधनुरायम्यचित्रेविद्धंलक्ष्यंपातितंवैपृथिव्यां हृत्वाहतांप्रेक्षतांसर्वराज्ञांतदानाशंसेविजयायसंजय १ ७ ७ ७ ७

त्रेनस्त्रीपुत्रकन्यायेनपरप्रावल्यनिश्चितेशहृताऽपिबलवतासहप्रसंगेनकुर्वंतिधृतराष्ट्रपुत्रं रक्षजयाशाविच्छेदकेषुअनेकेषुनिमित्तेषुदृष्टेष्वपितांनजहौ अहोमोहस्यमाहात्म्यमितिवर्णयन् अर्थाद्धारतार्थंवसंगृह्णाति यदाश्रौषंधनुरित्यादिभिःसप्तषष्ट्याश्लोकैः प्रेक्षतांप्रेक्षमाणानां नानाशस्त्रास्त्रलक्ष्यंपातितंतथे रामवदुपदेनप्रतिज्ञातत्वात् विजयायविजयार्थं तदातदारभ्य नाशंसेआशांनकरोमि १ श्रीकृष्णशत्रुघ्नलक्ष्मणसीताहनुमत्सहरामचंद्रायनमोनमः ७ २०

माधवीमधुवंशजो प्रसह्ययदूनप्यभिभाव्य दस्मिवीरोरामकृष्णौमहत्यपराधेयेनसोहार्दंगतो तत्रकास्माकंजयाशेतिभावः २ प्रवृद्धवर्षणेप्रवृत्तेकर्तरिक्तः ३ जातुषालाक्षामयात् विदुरंचैषांपांडवानांस्वार्थसिद्धेयुक्तंयदाश्रौषं ४ केवलाश्चयस्माकमजेयाःपांडवाः किमुतपांचालैरितिशूरैःसमेताइतिभावः ५

यदाश्रौषंद्वारकायांकृष्णसहायेनोद्धवामाधवीमर्जुनेन इंद्रप्रस्थेहस्तिवीरोवृषाऽतीतदानांशंसेविजयायसंजय २ यदाश्रौषंदेवराजंप्रवृद्धंशरैर्दिव्यैर्वारितंचार्जुनेन अग्नियंतदातर्पितंखांडवेचतदानांशंसेविजयायसंजय ३ यदाश्रौषंजातुषाद्वेश्मनस्तान्मुक्तान्पार्थान्संवर्तयित्वासमेतान् युक्तंचैषांविदुरंस्वार्थसिद्धेतदानांशंसेविजयायसंजय ४ यदाश्रौषंद्रौपदीरंगमध्येलक्ष्यंभित्त्वानिर्जितामर्जुनेन शूरान्पांचालान्पांडवेयांश्च युक्तांस्तदानांशंसेविजयायसंजय ५ यदाश्रौषंमागधानांवरिष्ठंजरासंधंसत्रमध्येज्वलंतंदोर्भ्यांहतंभीमसेनेनगत्वातदाना० ६ यदाश्रौषंदृग्ज येपांडवैर्वशीकृतान्भूमिपालान्समस्य महाक्रतुंराजसूयंकृतंचतदाना० ७ यदाश्रौषंद्रौपदीमश्रुकंठींसभानीतांदुःखितामेकवस्त्रां रजस्वलां नाथवतीमनाथवत्तदा० ८ यदाश्रौषंवाससांतत्रराशिंसमाक्षिपत्कितवोमंदबुद्धिः दुःशासनोगतवान्नैववीर्यंतदाना० ९ यदाश्रौषंहृतराज्यं युधिष्ठिरंपराजितंसौबलेनाक्षवत्यां श्रुत्वागतंभ्रातृभिरप्रमेयैस्तदा० १० यदाश्रौषंविविधास्तत्रचेष्टाधर्मात्मनांप्रस्थितानांवनाय ज्येष्ठप्रीत्याक्रुश्यतां पांडवानांतदाना० ११ ७

ज्वलतभासमानं दोर्भ्यामेवनशस्त्रेण ६ प्रसह्यदंडेनैवनतुमेदादिना ७ य०द्रौपदी०पतिव्रताकोपातपांडवानांसोभाद्रं तदानजयाशेत्यर्थः ८ य०वाससां०अपि त्यमहिमत्वात्द्रौपद्याः नास्माकंजयः किंनवः आस्तिकोधूर्तः ९ अक्षवत्यांपाशक्रीडायां सौबलेनशकुनिनाऽऽगतं अनुगतं १० चेष्टा०वनवीसणाद्याः ११

ब्राह्मणानुग्रहादर्पितेषामेवजयद्रथाह यदाश्रौषंस्नातकानामिति द्वाभ्यां स्नातकाःसमापितविद्याव्रताः १२ यःश्रौषमर्जुनमिति चतुर्भिरर्जुनस्यामानुषीशक्तिर्दर्शिता १३ शंसितंप्रशस्यं सत्यसंधं अवितथप्रतिज्ञं १४ १५ यदाश्रौषंयोषेति वल्कलधारिभ्यःपांडवेभ्यःसैवैर्वैरंयंप्रकाशयितुंवत्सांकनद्याजिनघोषयात्रागता

यदाश्रौषंस्नातकानांसहस्रैरन्वागतंधर्मराजंवनस्थं भिक्षाभुजांब्राह्मणानांमहात्मनांतदा० १२ यदाश्रौषमर्जुनंदेवदेवंकिरातरूपंत्र्यंबकंतोष्य युद्धे अवाप्तवंतंपाशुपतंमहास्त्रंतदा० १३ यदाश्रौषंत्रिदिवस्थंधनंजयंशक्रात्साक्षाद्दिव्यमस्त्रं-यथावत् अधीयानंशंसितंसत्यसंधंतदा० १४ यदाश्रौषंकालकेयास्ततस्तेपौलोमानोवरदानाच्चदृप्ताः देवैरजेयानिर्जिताचार्जुनेनतदा० १५ यदाश्रौषमसुराणांवधार्थेकिरीटिनंयांतमभिन्न कर्षणं कृतार्थंचाप्यागतंशक्रलोकात्तदा० १६ यदाश्रौषंवैश्रवणेनसार्द्धंसमागतंभीमसेनोर्जुनौ पार्श्वान् तस्मिन्देशेमानुषाणामगम्येतदा १७ य दाश्रौषंघोषयात्रागतानांबंधंगंधर्वैर्मोक्षणंचार्जुनेन तेषांसुतानांकर्णबुद्धेरतानांतदा० १८ यदाश्रौषंयक्षरूपेणधर्मेसमागतंधर्मराजेनसूत प्रश्नान्क्रांश्चिद्ब्रुवाणंचसम्यक्तदा० १९ यदाश्रौषंनविदुर्मामकास्त्र्यब्दन्नरूपान्वसतःपांडवान् विराटराष्ट्रेसहस्त्रीसपाणौसदा० २० यदा श्रौषंमामकानांवरिष्ठान्धनंजयेनैकरथेनभग्नान् विराटराष्ट्रेवसतांमहात्मनांतदा० २१ यदाश्रौषंसत्यसंधस्यराज्ञोसुतांदत्तामुत्तरामर्जुना य तांचार्जुनःप्रत्यगृह्णात्सुतार्थेतदा० २२

नोधार्तराष्ट्राणांयैर्मत्स्यतावृद्धासेषामपिजेतृन्मत्स्यराजेतुशक्राइत्यर्थः १८ धर्मानुग्रहादर्पितेषामेवजयद्रथाह य० यश्रेति १९ कृष्णायाद्रौपद्यावेदनेपुनर्द्यूत राम
दत्तावर्षाणित्रयोदशवनवासस्त्रयोदशेवर्षेतिप्रतिज्ञानात् २० विराटराष्ट्रेगोग्रहे २१ मत्स्यराजेविराटेनसमासातांवधेरनित्यत्वान्नटचू २२ ७ ७ २१

ORIENTAL RESEARCH INSTITUTE MEMORIAL

निर्जितत्वादिनात्यंतपराक्रूतस्यापिसप्तासौहौणीसंपत्तेर्वासुकूल्यात्तेषामजय्यत्वंदृढमित्यर्थः २३ इमांगांपृथ्वीयस्यएकंविक्रमंपदमात्रमाहुः यस्येंद्राद्याद्रि तिपीठेविक्रमंपराक्रमंएकंन्यसारणं २४ वदतोनारदस्यमुखादितिशेषः २५ २६ बहुधावैश्वरूपेण २७ पृथांकुंतीं २८ तेषांपांडवानां २९ स्वयूथ्यकलहोपिप

यदाश्रौषंनिर्जितस्याधनस्यप्रव्राजितस्यस्वजनात्समुच्युतस्य अक्षौहिण्यःसप्तयुधिष्ठिरस्यतदा० २३ यदाश्रौषंमाधवंवासुदेवंसर्वात्मानांपांड वार्थेनिविष्टं यस्येंद्राद्याविक्रममेकमाहुस्तदा० २४ यदाश्रौषंनरनारायणौतौकृष्णार्जुनौवदतोनारदस्य अहंद्रष्टाब्रह्मलोकेचसम्यक्तदा० २५ यदाश्रौषंलोकहितायकृष्णंशमार्थिनमुपयातंकुरूणं शमंकुर्वाणमकृतार्थंचयांतंतदा० २६ यदाश्रौषंकर्णदुर्योधनाभ्यांबुद्धिकृतांनियहेकेशव स्य तंचात्मानंबहुधादर्शयानंतदा० २७ यदाश्रौषंवासुदेवंप्रयांतंरथस्यैकामग्रतस्तिष्ठमानां आर्तीष्टयोसात्वतांकेशवेनतदा० २८ यदाश्रौष मन्त्रिणंवासुदेवंतथाभीष्मंशांतनवंचतेषां भारद्वाजंचाशिषोयुयुवाणंतदा० २९ यदाकर्णोभीष्ममुवाचवाक्यंनाहंयोत्स्येयुध्यमानेत्वयीति हित्वा सेनामपश्चकामचापितदा० ३० यदाश्रौषंवासुदेवार्जुनौतौतथाधनुर्गांडिवमप्रमेयं त्रीण्युग्रवीर्याणिसमागतानितदा० ३१ यदाश्रौषंकश्मलेना भिपन्नेरथोपस्थेसीदमानेर्जुनेवै कृष्णंलोकान्दर्शयानंशरीरिणंतदा० ३२ यदाश्रौषंभीष्ममभिक्रमंतंनिघ्नंताजावयुतंरथानां तेषांकश्चिद्दृश्यतेख्यातरूपंतदा० ३३

राजयाचहृदयाह यदाकर्णइति ३० गंडोस्यास्तीतिगंडीखड्गमृगः गंडःस्यात्तुंसिखड्गेनाकृतिमेदिनी तेनसहयातिगच्छतीतिगांडिवंतस्यदृष्ट
वंशंतद्विकारोगांडिवं दीर्घमध्योप्ययशाइंद्रकविदस्तितदार्षे ३१ कश्मलेनमोहेन ३२ अयुतंदशसहस्राणि ३३ श्रीकृष्णविजयते ७ ७

आपगेयेनभीष्मेण विहितंप्रकाशितं तच्चमृत्यूपायकेद्वारं ३४ ३५ तदेवाह य० भीष्म०सोमकानेवाल्पशेषान्कृत्वानत्वन्यान् ३६ भूमिभीलित्यलौकिंककर्म ३७ वायोरानुलोम्येदक्षिणेदृष्ट्वाहृतंचंद्रसूर्ययोर्ग्रस्तानस्तेन शक्रसूर्यावितिपाठेशक्रस्यानुकूल्यपरेषांसैन्येऽशनिपातादिस्वापदाःश्वकपिक्रोष्टा

यदाश्रौषंचापगेयेनसंख्येस्वयंमृत्युंविहितंधार्मिकेण तच्चाकार्षुःपांडवेयाःप्रहृष्टास्तदा० ३४ यदाश्रौषंभीष्ममत्यंतशूरंहतंपार्थेनाहवे ष्वपराङ्मुखं शिखंडिनंपुरतःस्थापयित्वातदा० ३५ यदाश्रौषंशरतल्पेशयानंवृद्धंवीरंस्वादितंचित्रपुंखैः भीष्मंहत्वासोमकानल्पशेषांस्तदा० ३६ यदाश्रौषंशांतनवेशयानेपानीयार्थेचोदितेनार्जुनेन भूमिंभित्वातर्पितंतत्रभीष्मंतदा० ३७ यदावायुश्चंद्रसूर्यौचयुक्तौकौंतेयानामनुलोमाजयाय नित्यंचास्मांश्चापहाभीषयंतितदा० ३८ यदाद्रोणोविविधानस्त्रमार्गान्निदर्शयन्समरेचित्रयोधी नपांडवांछ्रेष्ठतरान्नहंतितदा० ३९ यदाश्रौषंवास्तदीयान्महारथान्व्यवस्थितानर्जुनस्यांतकाय संसप्तकान्निहतानर्जुनेनतदा० ४० यदाश्रौषंव्यूहमभेद्यमन्यैर्भरद्वाजेनात्तशस्त्रेणगुप्तं मितासौभद्रंवीरमेकंप्रविष्टंतदा० ४१ यदाभिमन्युंपरिवार्यबालंसर्वेहत्वाहृष्टरूपावभूवुः महारथाः पार्थमशक्नुवंतस्तदा० ४२ यदाश्रौषमभिमन्युंनिहत्यहर्षान्मूढान्कोशतोधार्तराष्ट्रान् क्रोधादुक्तंसैंधवेचार्जुनेनतदानाशंसेविजयायसंजय ४३

दृयः ३४ ३५ ४० ४१ पार्थंअशक्नुवंतोहंतुमितिरोषः तेनअर्जुनकोपाग्नेःअत्यंतप्रदीपनान्नास्माकंजयाशेत्यर्थः ४२ सैंधवेजयद्रथे उक्तंअद्येनंनहनिष्यामिचेदग्निंप्रवेक्ष्यामीतिप्रतिज्ञातं मूढान्अनेनसेषांक्षयएवभविष्यतीतिजयोपयंपराजयएवेत्यजानंतः ४३ श्रीरामजयरामजयजयराम ७

४६ युयुधानंयुध्यमानंवार्ष्णेयंसात्यकिं ४७ कर्णमासाद्यापिवधान्मुक्तंअस्मान्नमृत्युर्भीमंयदाश्रौषमित्यन्वयः आतुघ्नसर्वतोव्यथित्वावचोभिर्नतुमनसाकुत्सयित्वामूढऔदारिकेत्यादिशब्दैर्भर्त्सितोपिक्षत्तामितिशेषः ४८ अमर्षयन्नमर्षणंसहनंकृतवंतः अशक्त्या ४९ व्यसितोव्यथःकृतो माधवेनकर्णस्यापिधियःप्रवर्तके

यदाश्रौषंसैंधवोर्थेप्रतिज्ञांप्रतिज्ञातांतद्वधायार्जुनेन सत्यांतीर्णांशत्रुमध्येचतेनतदा० ४४ यदाश्रौषंश्रांतहयेधनंजयेमुक्ताह्यासायधि लोपहृत्वान् पुनर्युक्तावास्फदेवप्रयातंतदा० ४५ यदाश्रौषंवाहनेष्वक्षमेषुरथोपस्थेतिष्ठतागांडिवेन सर्वान्योधान्वारितानर्जुनेनतदा० ४६ यदाश्रौषंनागबलैःस्फुटद्भिःसहद्रोणानीकंयुयुधानंमतथ्य यातंवार्ष्णेयंयत्रतौकृष्णपार्थौतदा० ४७ यदाश्रौषंकर्णमासाद्यमुक्तंवधाद्भीमंकुत्सायित्वावचोभिः धनुःकोद्यातुद्यकर्णंनवीरंतदा० ४८ यदाद्रोणःकृतवर्माकृपश्चकर्णोद्रौणिर्मद्रराजश्चशूरः अमर्षयन्सैंधववध्यमानंतदा० ४९ यदाश्रौषंदेवराजेनदत्तांदिव्यांशक्तिंव्यवसितांमाधवेन घटोत्कचेराक्षसेघोररूपेतदा० ५० यदाश्रौषंकर्णघटोत्कचाभ्यांयुद्धेमुक्तांसूतपुत्रेणशक्तिं ययावध्यःसमरेसव्यसाचीतदा० ५१ यदाश्रौषंद्रोणमाचार्यमेकंधृष्टद्युम्नेनाभ्यतिक्रम्यधर्मं रथोपस्थेप्रायगतंविशस्तंतदा० ५२ यदाश्रौषंद्रौणिनाद्वैरथस्थंमाद्रीसूतंनकुलंलोकमध्ये समंयुद्धेमंडलशश्चरंतंतदानाशंसेविजयायसंजय ५२ ७

न घोररूपेइति घटोत्कचस्यापिवध्यत्वेनतद्धेनापिकृष्णस्यहर्षएवनहीतिरितिभावः ५० य० कर्णघटोत्कचाभ्यांयुद्धेक्रियमाणेइतिशेषः अर्जुनस्यावध्यत्वे काजयाशेतिभावः ५१ प्रायगतंमरणार्थमनशनंप्रायस्तत्रगतंतदर्थंनिश्चलस्थितं विशस्तंछिन्नं ५२ द्रौणिनानकुलमितिद्रौणिर्निकृष्टत्वमुक्तं ५२ ७

५४ ५५ देवगुह्येपार्थानांकर्णसौदर्यत्वात्तानात् प्रवृत्तेविग्रहेयुद्धे ५६ युधिष्ठिरद्रोणपुत्रादीन्जयंतमित्यन्वयः ५७ मद्राजेशल्येस्वर्द्धनेजेनुमिछतीत्य र्थः ५८ पुनर्द्यूतप्रभंजनेनापिजयाशानास्तीतिभावः ५९ भयाशक्तिर्मंत्रोत्साहादिजेसामर्थ्ययस्य ६० प्रछन्नोपिपरैरदृष्टश्चेद्देवात्कालांतरेपिजयाशा

यदाद्रोणेनिहतेद्रोणपुत्रोनारायणंदिव्यमस्त्रंविकुर्वन् नैषामंतंगतवान्पांडवानांतदा० ५४ यदाश्रौषंभीमसेनेनपीतंरक्तंभ्रातुर्युधिदुःशास नस्य निवारितंनान्यतमेनभीमंतदा० ५५ यदाश्रौषंकर्णपुत्रंचशूरंदुःशासनंकृतवर्माणमुग्रं युधिष्ठिरंधर्मराजंजयंतंतदा० ५७ यदा यदाश्रौषंनिहतंमद्राजंरणेशूरंमद्राजेनसूत सदासंग्रामेस्पर्धतेयस्कृष्णंतदा० ५८ ४ यदाश्रौषंकर्णमत्यंतशूरंहतंपार्थेनाहवेषप्रधृष्यं तस्मिन्भ्रातृणांविग्रहेदेवगुह्येतदा० ५६ ४ यदाश्रौषंकलहद्यूतमूलंमायाबलंसौबलंपांडवेन हतंसंग्रामेमहादेवेनपापंतदा० ५९ यदाश्रौ षंशांतमेकंशयानंकृदंगत्वास्तभयित्वातदेभ्यः दुर्योधनंविरथंभग्नशक्तिंतदा० ६० यदाश्रौषंपांडवांस्तिष्ठमानान्गत्वाकृदेवास्तदेवेनसार्द्धं श्रमर्षणंधर्षयंतःकृतेमेतदा० ६१ यदाश्रौषंविविधांश्चित्रमार्गांगदायुद्धेमंडलशश्चरंतं मिथ्याहतंवासुदेवस्यबुद्ध्यातदा० ६२ यदा श्रौषंद्रोणपुत्रादिभिस्तैर्हतान्पांचालान्द्रौपदेयांश्चसुप्तान् छतंबीभत्समयशस्यंचकर्मतदा० ६३

स्यात्तापिनास्तीत्याह यदाश्रौषंपांडवानितिश्रमर्षणंश्रशक्रस्यातितिक्षोर्मरणमवश्यंभावीतिभावः ६१ मिथ्याहतंनाभेरधःप्रहाराकपटेनहतंतस्मिन्हतेज याशानास्तिमूलोछेदादितिभावः ६२ दुष्कर्मकारिणोदुर्योधनस्यदारेषुकश्चिन्महानुभावःउत्तमपिनोत्सादयिष्यतिश्रतस्तद्द्वाराजयाशानास्तीतिभावः ६३

श्रनुयातेनहंतुंश्रनुद्रुतेनश्रग्निमश्लोकत्रयेणस्वीयस्यापिश्रश्वत्थाम्नोतिक्रुप्तितकर्मतात्मणिहीनत्वात्बद्धशापप्रसत्वाच्चदुर्योधनक्षेत्रेषुपुत्रजननद्वारा ज्यलाभरूपजयाशंसापिनास्तीतिसूच्यते यदाशशापतदानाशंसेविजयायेत्यंतिमश्लोकेदूर्वानुकर्षेणान्वयः ६४ ६५ ६६ शोच्यागांधारीश्रहंतुतामपिशोच

यदाश्रौषंभीमसेनानुयातेनाश्वत्थाम्नापरमास्त्रंप्रयुक्तं कृद्धेनैषामवधायेनगर्भंतदा० ६४ यदाश्रौषंब्रह्मशिरोर्जुनेनसत्त्वात्कृष्णास्त्रमस्त्रेणशां तं श्रश्वत्थाम्नामणिरत्नंचदत्तंतदा० ६५ यदाश्रौषंद्रोणपुत्रेणगर्भेवैराद्यावेपाण्डवानामनेमहास्त्रैः द्वैपायनेष्टेकशवोद्रोणपुत्रंपरस्परेणाभिशापैः शशाप ६६ शोच्यागांधारीपुत्रपौत्राविहीनातथाबंधुभिर्भ्रातृभिश्च हतंकार्यंदुष्करंपांडवेयैः प्राप्तंराज्यमसपत्नंपुनस्तैः ६७ कृष्णंयुद्धेदशशेषाः श्रकार्षमेत्रयोस्माकंपांडवानांबभूव क्षुन्नाविंशतिराहृतास्तौहिणीनांतस्मिन्संग्रामेभैरवेक्षत्रियाणां ६८ तमस्त्वतीवविस्तीर्णमोहश्राविशतीवमां संज्ञांनोपलभेसूतमनोविह्वलतीवमे ६९ सौतिरुवाच इत्युक्त्वाधृतराष्ट्रोथविलप्यबहुदुःखितः मूर्छितःपुनराश्वस्तःसंजयंवाक्यमब्रवीत् ७० धृतराष्ट्रउवाच संजयैवंगतेप्राणांस्त्यक्तुमिष्टामिमांविभो नोत्सहेपश्यामिफलंजीवितधारणे ७१ सौतिरुवाच तंतथावादिनंदीनंविलपंतं महीपतिं निःश्वसंतंयथान्यायंमुह्यमानंपुनःपुनः ७२ गावल्गणिरिदंधीमान्महार्थंवाक्यमब्रवीत् संजयउवाच श्रुतवानसिवैराजन्महोत्सा हान्महाबलान् ७३ द्वैपायनस्यवदनान्नारदस्यचधीमतः महत्क्षत्रवंशेषुगुणैःसमुदितेषुच ७४

नूशोच्यतरइतिभावः यद्यागांधार्यैवंशोच्यानत्वहंउदा सीनत्वात्तन्मेविशीर्यतइतिप्राणुक्तेः श्रतपांडवानांजयोपिनमेवजयइतिभावः ६७ नयःक्षुभ्नश्चत्वामाहृतवर्मावसन्नश्चल्लसात्यकीपंचपांडवाश्च ६८ तमःशोकावेशात्च स्कारावरणंवात्यमोहःकार्याकार्ययोरप्रतिपत्तिः श्रतएवसंज्ञांविशेषज्ञानंनोपलभे विह्वलतिशोकेनाकुलीभवति ६९ श्रतएवमूर्छितः श्रतःसंज्ञाशून्यः ७० ७२ गवल्गस्या

पल्लंगावल्गणिःसंजयः ७३ ७४ ७९ चित्रेचयनवतिकृतोविहिताश्चित्राः तेचतेयूपाश्चतैरंकिताः ८० चतुर्विंशतीकारलोपस्त्वार्षः ८१ ८२ ८३ ८४ ८८

जानानूद्दिश्यास्त्रविदुषःशक्रप्रतिमतेजसः धर्मेणपृथिवींजित्वायज्ञैरिष्वाप्तदक्षिणैः ७५ अस्मिन्लोकेयशःप्राप्यततःकालवशंगतान् शैब्यंमहारथं वीरंसृंजयंजयतांवरं ७६ सहोत्रेरतिदेवंचकाक्षीवंतंमहाद्युतिं बाह्लीकंदमनंचैवशर्यातिमजितंनलं ७७ विश्वामित्रममित्रघ्नमंबरीषंमहाबलं मरुत्तमनुमिष्वाकुंगयंभरतमेवच ७८ रामंदाशरथिंचैवशशबिंदुंभगीरथं कृतवीर्यंमहाभागंतथैवजनमेजयं ७९ ययातिंशुभकर्माणंदेवैर्योयाजितैत्यपूपांकितानूर्मिर्यस्येयंसवनाकरा ८० इतिराज्ञांचतुर्विंशन्नारदेनऋषिणा पुत्रशोकाभितप्तायपुराशैब्यायकीर्तितं ८१ तेष्वन्येगताःपूर्वेराजानोबलवत्तराः महारथामहात्मानःसर्वेःसमुदितागुणैः ८२ पुरुःकुरुर्यदुःशूरोविश्वगश्वोमहाद्युतिः अणुहोयुवनाश्वश्चकुत्स्थोविक्रमीरघुः ८३ विजयोवीतिहोत्रोंगोभवःश्वेतोबृहद्गुरुः उशीनरःशतरथःकंकोदुलिदुहोदुमः ८४ देमोऽदवःपरोवेनःसगरःसंकृतिर्निमिः अजेयःपरशुःपुंड्रःशंभुःदेवाबृधोनघः ८५ देवाह्वयःसुप्रतीमःसुप्रतीकोबृहद्रथः महोत्साहोविनीतात्मासुकृतुर्नैषधोनलः ८६ सत्यव्रतःशांतभयःसुमित्रःसुबलःप्रभुः जानुजंघोऽनरण्योर्कःप्रियभृत्यःशुचिव्रतः ८७ बलबंधुर्निरामर्दःकेतुशृंगोबृहद्बलः धृष्टकेतुर्बृहत्केतुर्दीप्तकेतुर्निरामयः ८८ अविक्षिच्चपलोधूर्तःकृतबंधुर्दृढेषुधिः महापुराणसंभाव्यःप्रत्यंगःपरहःश्रुतिः ८९ एतेचान्येचराजानःशतशोऽथसहस्रशः श्रूयंतेशतशश्चान्येसंख्याताश्चैवपुत्रशः ९० हित्वाभूविपुलान्भोगान्बुद्धिमंतोमहाबलाः राजानोनिधनंप्राप्तास्तवपुत्राइवप्रभो ९१ ७ ० राम

८९ ९० तवपुत्राइतिनिधनेहेतुः अतएवतवपुत्राइतरजनइत्युच्यते ९१ श्रीरामजयरामजयजयराम श्रीलक्ष्मविजयते ६ २४

त्यागोदाने आस्तिक्यंपुत्रेदवाक्यादिषुफलावश्यंभावनिश्चयः सत्यंभूतहितंवचोवर्जितंयथार्थभाषणंदयापरदुःखप्रहाणेच्छा आर्जवंअकौटिल्यं ९२ तेचापि तथाविधाअपि ९३ दुरात्मानोदुष्टचित्ताः प्रतप्तास्तीक्ष्णाः दुर्वृत्तमेवभूयिष्ठंयेषांतेतथा ९४ स्वयंकृतेऽनर्थेकिंशोकेनेत्याह ऋतवानसीत्यादिना ९५ नियहःपांडवेषु अनुग्रहःस्वपुत्रेषुनोचेत्कृतौतवैवविधिरितौ अतःस्वपुत्राणांरक्षणेत्वयानुग्रहएवार्थोनिनकार्यं ऋतयइतिपाठेऽन्यैःकृतेतिनश्यतेऽतस्त्वयापिनकार्या गरार्थि

येषांदित्यानिकर्माणिविक्रमस्त्यागएवच महात्म्यमपिचास्तिक्यंसत्यंशौचंदयार्जवं ९२ विद्वद्भिःकथ्यतेलोकेपुराणेकविसत्तमैः सर्वैर्द्वियुणसंपन्नास्तेचापिनिधनंगताः ९३ तवपुत्रादुरात्मानःप्रतप्ताश्चैवमत्सुना लुब्धादुर्वृत्तभूयिष्ठानतांशोचितुमर्हसि ९४ ऋतवानसिमेधावीबुद्धिमान्मानसंमतः येषांशास्त्रानुगाबुद्धिर्नतेमुह्यंतिभारत ९५ नियहानुग्रहौचापिविहितौतेनराधिप नात्यंतमेवानुवृत्तिःकार्यातेपुत्ररक्षणे ९६ मवितव्यतयात्रनानुशोचितुमर्हसि दैवंपुरुषकारेणकोनिवर्तितुमर्हति ९७ विधानविहितंमार्गंनकश्चिदतिवर्तते कालमूलमिदंसर्वंभावाभावोद्भवावहं ९८ कालःसृजतिभूतानिकालःसंहरतेप्रजाः संहरंतंप्रजाःकालंकालःशमयतेपुनः ९९

दानादिपापकृतोनाशस्यावश्यंभावितत्वात् ९६

बुद्धिःकर्मानुसारिणीतिन्यायेनप्राक्कृतस्यकर्मणोदुर्निवारतात्स्वकृतेपिनात्यंतंपश्चात्तापेनशोकःकर्तव्यइत्याह भवितव्यमिति ९७ मार्गंत्रावश्यमेवभोक्तव्यंकृतकर्मशुभाशुभमित्येवंरूपंपदद्वयं ननुप्राक्कृतमेवशोचामीतिचेन्नेत्याह कालेति यथातरुपुष्पफलपुष्पाद्युद्गमःकालिकहेतुस्तथापुरुषेषुसदसद्बुद्ध्युद्गमोपीत्यर्थः भावाभावौवस्तूनांउद्भवोनाशश्चैश्वर्यानैश्वर्यंवा ९८ कालःनिमेषादिर्वत्सरांतः भूतानिजरायुजादीनिसृजतिसंहरतेचप्रजास्तएव एवंशोचंतंभूतैराप्तैरतिशोकमात्मविदितिश्रुतेरात्मज्ञानप्रदानेननिःशोकत्वंपथमंजीवानांकालादृष्टादिपारतंत्र्यप्रदर्शनेनाविवेकरत्नप्रबोधनेनवतस्यवैराग्यमुत्पाद्यात्मानमुपदिशति संहरंतंप्रजाःकालं

कालःशमयतेपुनरितिमृत्युमृत्युनमाम्यहमितिश्रुतेः कालस्यापिकालःपरमात्मास्तीत्यर्थः निर्दहतिप्रजाःकालइतिपाठेतुयोनिर्दहतिकालः तमपिकालः शमयतइतियत्रश्रु
ह्याध्याहारेणयोज्यं ९९ कालोहीति अयंमहाकालोहिश्रुतिप्रसिद्धोवेदेष्वेवसाधुकर्मकारयतितंयमेस्मोलोकेभ्यउन्नीनाशतएषलोकेसाधुकर्मकारयतितंयम
धोनिनीषतइत्यादौकुरुतेभावानर्थानूक्तचित्रयोजकत्वेनईशानोशरूपोयमेवेत्यर्थः प्रजाः अव्यक्तमहदादयः २०० सर्वेषुतेषुवेदलोकेषुजागर्तिस्फोटप्रलयेमोक्षे
च अलुप्तदृक्शक्तिरास्ते नहिद्रष्टुर्दृष्टेर्विपरिलोपोविद्यतेऽविनाशित्वादितिश्रुतेः कालोहिप्रसिद्धउरुतेक्रमः अलंघनीयः पुरुषान्नपरंकिंचित्साकाष्ठासापरा

कालोहिकुरुतेभावान्सर्वाल्लोकेशुभाशुभान् कालःसंक्षिपतेसर्वाःप्रजाविसृजतेपुनः २०० कालःसर्वेषुजागर्तिकालोहिदुरतिक्रमः कालःसर्वेषुभूतेषुचरत्यविधृतःसमः १ अतीतानागतभावायेचवर्तन्तिसांप्रतं तान्कालनिर्मितान्बुध्यानसंज्ञांहातुमर्हसि २ सौतिरुवाच इत्येवंपुत्रशोकार्त्तंधृतराष्ट्रंजनेश्वरं आश्वास्यस्वयमक्लेशात्सूतोगावल्गणिस्तदा ३ अत्रोपनिषदंपुण्यां कृष्णद्वैपायनोब्रवीत् विद्वद्भिःकथ्यतेलोकेपुराणेकविसत्तमैः ४

गतिरितिश्रुतेः चरतिशास्त्रशासितृभावेन अंतःप्रविष्टःशास्ताजनानां सर्वात्मेतिश्रुतेः अविधृतःनकेनचिद्विधृतःसर्वाधिष्ठानत्वात् अतएवसमः आत्मासमआत्मेतिविद्यात् निर्दोषंहिसमंब्रह्मेतिप्रत्यगभिन्नेब्रह्मणिसमशब्दप्रयोगात् १ सर्वेआ
त्मप्रभवमितिबुध्यासंज्ञांज्ञाननिष्ठांनत्यक्तुमर्हसि इतोन्यत्रशोकतरणोपायस्याभावादित्यर्थः १०२ स्वस्थंशोकहेतुंदेहाद्यभिमानंत्याजयित्वानिरुपाधौस्वस्वरूपेप्रति रात
ष्ठितमकरोदित्यर्थः १०३ अत्रशोकार्त्तानांस्वास्थ्यकरणेविषयेउपनिषदंउपनयेममात्मानंब्रह्मोपास्तदृश्यंयतः निहलविद्यानज्ञेचतस्मादुपनिषद्वेदितियथो २५
क्तविद्याहेतुत्वाद्ब्रह्मोपनिषद्वेदितिवचनात्ब्रह्मैकत्वविद्याप्रतिपादकंग्रंथं सूत्रत्रयोःप्रणवयोर्वार्त्तिककृतानीयंउपनिषच्छब्दार्थमब्रवीत् यद्यप्यत्रपुरुषा

र्थचतुष्टयप्रतिपादनंदृश्यतेतथाप्यर्थकामयोर्लोकप्रसिद्धयोरेवस्वरूपज्ञायैवपराक्रियेतिन्यायेनहानार्थमनुवादाद्धर्मस्यचविविदिषतियज्ञेनेत्यादिश्रुत्याविद्यारो
पसत्स्यदर्शितत्वात्परमतात्पर्यंविद्यायामेवेतिध्येयं अस्याःसांप्रदायिकत्वमाह विद्वद्भिरिति कथ्यतेअनादिसिद्धमेवकीर्त्यतेनतुकादंबर्यादिवदभिनवकथाकल्प्यते क
विसत्तमैःपूर्वपूर्वकल्पीयैर्व्यासादिभिः एवंव्यासादिशब्दानांसेनापत्यादिशब्दवदाधिकारिकवचनत्वेनव्यक्त्यनित्यत्वेपितदर्थानांनित्यत्वान्नपुराणानांसकर्तृकत्वमा
त्रादनित्यत्वं अतएवस्मृतिमनुजैर्मिनिर्वेदांपायनपैलसूत्रभाष्यभारतमहाभारतधर्माचार्यादितिमंत्रस्यपुराणादिप्रणेत्राचार्यसंग्रहवत्तानित्येनतर्पणविधिनासंयोगःसं
गछते अन्यथानित्यानित्यसंयोगविरोधोदुर्वारःस्यात् अतएवपुराणे पुराणिनेव ४ भारतेति नित्येब्रह्मयज्ञेऋचोधीतेपयआज्यैतिभिरेवदेवतास्तर्पयत्यृगा

भारताध्ययनंपुण्यमितिपादमधीयतः श्रद्दधानस्यशृण्वंतेसर्वपापान्यशेषतः ५
देवादेवर्षयोत्रतत्रब्रह्मर्षयोमलाः कीर्त्यंतेशुभकर्माणस्तथायज्ञामहोरगाः ६

दीनामितिहासपुराणानीत्यमृताद्धृतिभिरितितदध्ययनफलस्फातिरपिद्युज्यतइत्यभिप्रेत्याह पुण्यमितिश्रूयतेनश्यंति अस्यश्रोतुःश्रुत्यर्थांशोच्चारणमात्राद
पिसर्वपापनाशःकिंवाचंयमत्वाध्ययनानर्थक्यस्यज्ञानात्साक्षात्काराद्धेतिभावः ५ एवंग्रंथस्यस्वाध्यमुख्यंफलंपापक्षयंगुणफलंवोक्त्वाग्रंथप्रतिपाद्यंविष
यमाह देवाइति देवानांशुभकर्माणइतिविशेषणेनतेषांशुभकर्मैवोपादेयंविवक्षितंतस्यैवपरंपरयापरमपुरुषार्थहेतुत्वात् ६ ७ ७ ७

मुख्यविषयमाह भगवानिति ऐश्वर्यस्यसमग्रस्यज्ञानस्ययशसःश्रियः वैराग्यस्यचधर्मस्यषण्णांभगइतींगनेरुक्तरूपषट्गुणैश्वर्यवान् परमात्मावासुदेवः वसुदेवोत्प न्नशरीरोपाधिःसर्वशरीरोपाधिरापतेनशरीरेणातिमानुषाणिवाङ्मयानादीनिकर्माणिकृतवानितितदुपपन्नं तथाहिब्रह्माणंप्रतिभगवद्वाक्यं विधेहंसर्वौस्मिन्नज एकएवत्वमेवदहंविभर्मिब्रह्मांडंगिरिवदहमग्निज्वलवत् सृजामिदेवधावसनवदहंप्राणश्चदहं यदन्नाहंनन्दोमुनिरितिमदन्यत्रकिमपि इति तस्यवास्तवंरू पमाह सनातनइति आकाशादिवत्सत्वाद्वानित्यतयावामामामाद्यंतशून्यतादातन्मयस्यभगवच्छरीरस्यनित्यत्वापरपर्यायंसनातनत्वंयुज्यतइत्यर्थः सवासु

देवोदेवर्षयोभगवान्वासुदेवश्चकीर्त्यतेत्रसनातनः सहिसत्यमृतंचैवपवित्रंपुण्यमेवच
७ शाश्वतंब्रह्मपरमंध्रुवंज्योतिःसनातनं यस्यदिव्यानिकर्माणिकथयंतिमनीषिणः
८ असच्चसदसच्चैवयस्माद्विश्वंप्रवर्तते संततिश्चप्रवृत्तिश्चजन्ममृत्युपुनर्भवाः ९

देवोहिप्रसिद्धंसत्यं अनुष्ठीयमानंकर्म ऋतंतदेववेदात्ज्ञायमानं पवित्रंपापनाशकं पुण्यं अभ्युदयहेतुः सर्वकर्मफलभूतंब्रह्मांडंसवेतिभावः ७ अस्यैव निर्विशेषत्वमाह शाश्वतंशाश्वतनिरंतरंध्रुवंशाश्वतंतेनवस्तुतोदेशतश्चापिपरिछिन्नं अतएवब्रह्मबृहत्परमंकार्यकारणातीतं ध्रुवंकूटस्थंज्योतिश्चिन्मा त्रंसनातनंकालतोपरिछिन्नं यस्यईदृशस्यापिमायया वियद्वतः ८ ईदृशादपियस्मात्असत्अनिर्वचनीयंसदसच्चकार्यकारणंचदुभयात्मकंविश्वंजातं संततिःब्रह्मादिःप्रवृत्तिर्यत्तादि ९

आत्मनीत्यध्यात्मंदेहेयत्पंचभूतकार्यरूपाःगुणाःशब्दादयस्तदात्मकंविश्वंवाक्षेत्रंवशाणीनामभवतिवदनंवाक्पश्यनूचक्षुःशृण्वन्श्रोत्रंमन्वानोमनइत्यादिश्रुतौ यत्अक्षयतेजीवरूपं इतिक्षेपदार्थमाह अव्यक्तादिअव्यक्तस्यआदिभूतंयत्परंनिर्विशेषंच तयोरभेदमाह सएवेति परिगीयतेवेदे अयमात्माब्रह्मेहंब्रह्मास्मीत्यादौ ननुअंतःप्रविष्टःशास्ताजनानामितिशास्तृशास्यभावेनश्रुतयोरीशजीवयोःराजभृत्यवदनेदौपचारिकःनतुतात्विकइतिचेन्न अतःप्रविष्टश्रुतेः किंजीवोपाधि र्भुवनादयः अणूदेरशास्तृकःप्रवेशयोगात् प्रवेशश्चसांतराऽस्याणुत्वयोगात् मध्यमस्यचसावयवेनयदादिवदनित्यत्वावश्यंभावात् विभूनोश्चकालाकाशादेरि वतुल्यत्वेननियंतृशास्यशास्तृत्वायोगात्ततस्माद्उपादानोपादेयभावेनवाधिष्ठानाध्यस्तभावेनवाईदृशजीवयोः प्रवेष्टृप्रवेश्यभावेनशास्तृशास्यभावः तेनेशस्यांतःप्र

अध्यात्मंश्रूयतेयच्चपंचभूतगुणात्मकं अव्यक्तादिपरंयच्चसएवपरिगीयते १० यन्नयतिवाग्मुक्ताध्यानयोगबलान्विताः प्रतिबिंबमिवादर्शेपश्यंत्यात्म न्यवस्थितं ११ श्रद्दधानःसदायुक्तःसदाधर्मपरायणः आसेवनिममध्यायंनरःपापात्प्रमुच्यते १२ अनुक्रमणिकाध्यायंभारतस्यसमादितः आस्ति कःसततंशृण्वन्नरुपेंद्रवसीदति १३ तेसंध्येजपन्किंचित्सद्योमुच्येतकिल्बिषात् अनुक्रमण्यायावत्यादहोरात्र्याचसंचितं १४ ७

विष्टंसंगछतेतयावतयोरभेदोपपत्तिरेवं १० अत्रविद्वद्वनुभवंप्रमाणयति आत्मनिहार्दाकाशेपश्यंतिप्रत्यगभेदेनप्रतिबिंबमिवादर्शइति असंदिग्धेदृष्टांतः ननुदृश्यतेअन्यादृश्यस्यजडत्वात्तावाभ्यनसातीतत्वश्रुतिव्याकोपएव ११ अनुक्रःनियमवान्आसेवनंजपन् १२ आदितः नारायणंनमस्कृत्येत्यारभ्यानेनभारत कथांशमात्रेपराशरात्मजोविद्वानित्यतएवारभ्यनादरणीयमितिभावः जपन्किंचित्अनुक्रमण्याःकांश्चिदपिश्लोकान् १४ ७ ७ ७ ७

एतद्भारतस्यवपुःशरीरंसत्यंब्रह्मअमृतंदेवभावश्चअत्रैवास्तीत्यर्थः उत्तरग्रंथस्तुस्तुत्यराज्ञइवपरिवारस्तुनीयः तत्तंत्रैवस्तुवितमित्यर्थः १५ आरण्यकंउपनिषद् यत्रादिभ्यः अमृतंयज्ञशेषं १६ इतिहासानांशिवरहस्यादीनांमध्ये १७ इतिहासेति यद्यत्रमायिनंमृगंतमुत्तंमाययावधिरितिमंत्रावयवोहिरामायणीयमारीचवधज्ञेनैषोप

भारतस्यपुनर्ह्येतत्सत्यंचामृतमेवच नवनीतंयथादध्नोद्विपदांब्राह्मणोयथा १५ आरण्यकंचवेदेभ्य ओषधिभ्योमृतंयथा ह्रदानामुदधिःश्रेष्ठो गोर्वरिष्ठाचतुष्पदां १६ यथैतानीतिहासानांतथाभारतमुच्यते यश्चैनंश्रावयेच्छ्राद्धे ब्राह्मणान्पादमंततः अक्षय्यमन्नपानंवैपितृंतस्योपतिष्ठ ते १७ इतिहासपुराणाभ्यांवेदंसमुपबृंहयेत् बिभेत्यल्पश्रुताद्वेदोमामयंप्रहरिष्यति १८ कार्त्स्न्यंवेदमिमंविद्वानाश्रावयित्वार्थमश्नते भ्रूण हत्यादिकंचापिपापंजह्यादसंशयं १९ यइमंशुचिरध्यायंपठेत्सर्वेषुपर्वसु अधीतंभारतंतेनकृत्स्नंस्यादितिमेमतिः २० यश्चैनंश्रृणुयान्नित्यमार्षेश्रद्धासमन्वितः सदीर्घमायुःकीर्तिंचस्वर्गतिंचाप्नुयान्नरः २१ एकतश्चतुरोवेदाभारतंचैतदेकतः पुराकिलसुरैःसर्वैःसमेत्यतुलयाधृ ते २२ चतुर्भ्यःसरहस्येभ्योवेदेभ्योह्यधिकंयदा तदाप्रभृतिलोकेस्मिन्महाभारतमुच्यते २३ महत्वेचगुरुत्वेचध्रियमाणंयतोधिकं महत्वाद्भारवत्वाच्चमहाभारतमुच्यते निरुक्तमस्यथोवेदसर्वपापैःप्रमुच्यते २४

बृंहितुंशक्योनवेनेतत्तस्माद्ल्पश्रुतोद्वेदस्यमयमुचितमेव वेदार्थजिज्ञासूनारदमवश्यमध्येतव्यमित्यर्थः १८ कार्त्स्न्येनह्यस्मिन्नासेनशोक्तंवेदंपुरुषार्थचतुष्कं वेदयंतं १९ २१ तुलयाधृतंन्यूनाधिकभावेनपरीक्षितं २२ सरहस्येभ्यःसोपनिषत्केभ्यः अधिकंअर्थगौरवयुक्तं २३ महत्वेग्रंथतआधिक्येगुरुत्वेअर्थतआधि क्ये २४

रामायण २७

अत्रनन्वर्थकोमुद्गरादिप्रलापोभूयानुदृश्यतेकृष्णकर्मीत्यादिश्चाधर्मप्रवर्तकोपिग्रंथोस्ति ततश्चकविदुर्मादिकथनेसत्यपिविषसंशक्तान्नवत्तत्रत्यमत्येतत्हेयमेवेत्याशंक्याह न तपइति तपःकृच्छ्रंचांद्रायणादि कल्कःपापंतदभावोकल्कः कल्कोस्त्रीशमलेनसोस्त्यमरः नन्वाडादिवत्तत्रःप्रकृतिभावः तपोनिर्मलंनैर्मल्यसाधनमित्यर्थः वि धिरधिकंवानत्रर्थः नेनतपःपापनाशकमित्यर्थः अध्ययनंवेदस्य स्वभाविकःस्वस्ववर्णाश्रमादिपुरस्कारेणविहितःशमोदमसपःशौचमित्यादिः वेदविधिःवेदोक्तोवि धिरग्निहोत्रसंध्योपासनादिः प्रसह्यप्रसभेनसोद्वाक्षुदादिदुःखमपिसोढ्वाविहितस्याहरणंशिलोञ्छादिनार्जनंतदपिनकल्कोनैर्मल्यसाधनं तान्येवतपआदीनिभावेन

तपोनकल्कोऽध्ययनंनकल्कःस्वाभाविकोवेदविधिर्नकल्कः प्रसह्यविहरणंनकल्कस्तान्येवभावोपहतानिकल्कः ३५
इतिश्रीमहाभारतेआदिपर्वण्यनुक्रमणिकाध्यायः १ श्रीकृष्णार्पणमस्तु ७ ७ ७ ७ ७

चित्तामिप्रायेणउपहतानिकल्कः पापंपापहेतुर्भवति यथाशीतादिसहनंवानप्रस्थैःकृतकृत्यैस्तुल्यवत्क्रियतेतथापिभावभेदान्नदेवस्यस्वर्गायान्यस्यनरकायभ वतिवस्यतिच चत्वारिकर्माण्यभयंकराणिभयंप्रयच्छंत्ययथाकृतानि मानाग्निहोत्रमुतमानमौनंमानेनाधीतमुतमानंयत्तइति एवंशिलोञ्छादिकमपिदंभेनकृतं पापायान्यथाश्रेयसेभवतिएवंभारतेपिधर्मब्रह्मप्रतिपादनेएवपरमतात्पर्यं अर्थवादज्ञातमपियुधिष्ठिरादिवद्यवहर्तव्यंनदुर्योधनादिवदित्याशयेनोक्तंतत्र हीनंपशुमुपादत्तानःस्वार्थाद्भ्रश्यतितेनाधीतमपिभारतंपापायैवभवतीत्यर्थः तथाचसर्वस्मादपिग्रंथात्सारमेवादेयमितरत्तत्याज्यमितिश्रूयते ग्रंथमभ्यस्य मेधावीज्ञानतत्परः पलालमिवधान्यार्थीत्यजेद्ग्रंथमशेषतइति २५ इतिश्रीभारतभावदीपेअध्यायः १ श्रीकृष्णार्पणमस्तु श्रीरस्तु ई

एवंप्रभेमेध्यायेसूत्रितानामर्थानांप्रकरणशोविभागंशिष्याणामवधानायप्रदर्शयन्वैराग्यमुत्पादयितुंकुरुषुपरशुरामकृतंक्षत्रक्षयंप्रसंगात्प्रदर्शयति समंतेति समंतपंचकेना मपुण्यद्विजनिषेवितं गतवानस्मितंदेशंयुद्धंयत्राभवत्पुरेत्यादिनायदुक्तंएतत्सर्वंतंदेशंतयुद्धंचश्रोतुमिच्छामहेवयं १ मममतः कथाः अन्याः २ क्षत्रंक्षत्रियजातिं अमर्षः स पितुःक्षत्रियेणहतत्वाज्जातस्यक्रोधस्यासहनंतेनचोदितः प्रेरितः ३ रौधिरान्रुधिरपूर्णान् ५ नःअस्माभिः रुधिरेणपितॄणांतर्पणात्सर्वापिहिंसापितत्तस्याद्युद्देशेनैव

ऋषयऊचुः समंतपंचकमितियदुक्तंसूतनंदन एतत्सर्वंयथातत्त्वंश्रोतुमिच्छामहेवयं १ सौतिरुवाच शृण्ध्वंममभोविप्राब्रुवतश्चकथाःशुभाः समंतपं चकास्यंचश्रोतुमर्हथसत्तमाः २ त्रेताद्वापरयोःसंधौरामःशस्त्रभृतांवरः असरुत्क्षत्रियंक्षत्रंजघानामर्षचोदितः ३ समंर्वक्षत्रमुत्साद्यस्वतीर्येणानल द्युतिः समंतपंचकेपंचचकाररौधिरान्हृदान् ४ तेषुरुधिरंभःस्मदृश्यतेक्रोधमूर्छितैः पितॄन्संतर्पयामासरुधिरेणेतिनःश्रुतं ५ अथर्चीकादयोभेत्य पितरोरामममुवन् रामरामममहाभागप्रीताःस्मतवभार्गव ६ अनयापितृभक्त्याचविक्रमेणतवप्रभो वरंवृणीष्वभद्रंतेयमिच्छसिमहाद्युते ७ रामउवाच यदिमेपितरःप्रीतायद्यनुग्राह्यताममयि यच्चरोषाभिभूतेनक्षत्रमुत्सादितंमया ८ अतश्चपापात्मुच्येहमेषवोभाषितोवरः हृदाश्चतीर्थभूतामेभवेयु र्भुविविश्रुताः ९ एवंभविष्यतीत्येवंपितरस्तमथाब्रुवन् तेसमस्तेतिनिषिंधुस्ततःसविरामह १० तेषांसमीपेयोदेशोहृदानांरुधिरांभसां समंतपंचकमि तिपुण्यंतत्परिकीर्तितं ११

कर्तव्यानकामकारेणेतिसूचितं ५ अथेति ६ ७ यदीतिसार्द्धेन क्रोधकृतंसर्वंपापापायेवहीनबलेषुशस्त्रनिक्षेपादितिभावः ८ ९ निषिषि राम धुःनिषिद्धवंतः अस्मदाधिक्यमार्षं अन्यासलोपोवाआर्षः सिधूधुरितिपाठेशशासुः हिंसातोविरमंतेस्मनिश्चिसितवंतइत्यर्थः १० ११ ७ ७ २८

१२ १३ भूदोषाःनिम्नोन्नतकंटकिलादयः तद्रहिते १४ समंतेकृतानांपंचकंसमंतपंचकंतत्परिसरवर्त्तिदेशोपिनत्वामेत्यकंतत्समंतरा द्धस्यावयवार्थंदर्शयति

येनलिंगेनयोदेशोयुक्तःसमुपलक्ष्यते तेनैवनाम्नातंदेशंवाच्यमाऽर्मनीषिणः १२ अंतरेचैवसंप्राप्तेकलिद्वापरयोरभूत् समंतपंचकेयुद्धंकुरुपांड वसेनयोः १३ तस्मिन्पुरमधर्मिष्टेदेशेभूदोषवर्जिते अष्टादशसमाजग्मुरक्षौहिण्योयुयुत्सया १४ समेत्यतंद्विजास्तास्त्रतत्रैवनिधनंगताः एत न्नामाभिनिर्वृत्तंतत्यदेशस्यवैद्विजाः पुण्यश्चरमणीयश्चसदेशोवःप्रकीर्तितः तदेतत्कथितंसर्वंमयाब्राह्मणसत्तमाः १६ यथादेशःसविख्यातस्त्रि पुलोकेषुसुव्रताः ऋषयऊचुः अक्षौहिण्याइतिप्रोक्तंयत्वयासूतनंदन एतदिच्छामहेश्रोतुंसर्वमेवयथातथं १७ अक्षौहिण्याःपरीमाणंनराश्चरथ दंतिनां यथावच्चैवनोब्रूहिसर्वंहिविदितंतव १८ सौतिरुवाच एकोरथोगजश्चैकोनराःपंचपदातयः त्रयश्चतुरगास्त्रैःपत्तिरित्यभिधीयते १९ पत्तिंतुत्रिगुणामेतामाऽसेनामुखंबुधाः त्रीणिसेनामुखान्येकोगुल्मइत्यभिधीयते २० त्रयोगुल्मागणोनामवाहिनीतुगणास्त्रयः स्मृतास्त स्त्रवाहिन्यःपृतनेतिविचक्षणैः २१ चमूस्तुपृतनास्तिस्रस्तिस्रश्चम्वस्त्वनीकिनी अनीकिनीदशगुणांपाऽक्षौहिणींबुधाः २२ अक्षौहिण्याः प्रसंख्यानंरथानांद्विजसत्तमाः संख्यागणिततत्त्वज्ञैःसहस्राण्येकविंशतिः २३ शतान्युपरिचैवाष्टौतथाभूयश्चसप्ततिः गजानांचपरीमाणमेतदे वद्विनिर्दिशेत् २४ त्रीयशतसहस्रंतुसहस्राणिनवैवतु नराणामपिपंचाशच्छतानित्रीणिचानघाः २५

समेतानांअंतोनाशोयस्मिन्नितिसमंतस्यर्थः अभिनिर्वृत्तंनिर्मूढं १५ १८ पदातयस्तिरथादिगतानांनराणांसमुदायः १९ २० २१ २२ २५

२६ अक्षौहिण्याः परिमाणं तदाह्यस्यक्षिर्गजैः २१८७० रथैरेतैः २१८७० हयैस्त्रिघ्नैः ६५६१० पंचघ्नैः १०९३५० अथपदातिभिरितिसंग्रहः २७ पंडिता एकीभूतासंधि
राषिः२८ २१ द्रौणिः अश्वत्थामा हार्दिक्यः कृतवर्मा गौतमः कृपाचार्यः ३२ पर्वसंग्रहं वक्तुं प्रस्तौतियत्तु शौनकेत्यादिना हेशौनकेहेबृहत्तम अथतेर्दृश्यर्थानन्विष्टायांशू
नाबहुः तेषुबृहत्तरत्वेनविदितः शौनकवचूर्णादिसूत्रेणारीहणादिर्वुञ् तेनवसत्रेयतभारताख्यानमतः प्रवृत्तेतज्जनमेजयस्यसत्रेव्यासशिष्येणकथितमित्यत्रत्रेणसं
बंधः ३३ ननुसर्पसत्रेजनमेजयंप्रतियद्देशंपायनेनोक्तंतदेवशौनकंप्रतिसूतेनवक्तुंप्रतिज्ञातंतत्रपौष्यंपौलोमंमास्तीकंचकथमित्यप्रतिज्ञातमप्यत्रोक्तंसूतेनेतिचेत्अत्राह

पंचषष्टिसहस्राणिशतानांशतानिच दशोत्तराणिषट्प्राहुर्यथावदिहसंख्यया २६ एतामक्षौहिणीप्राहुःसंख्यांतत्वविदोजनाः यावःकथितवानस्मिन्विस्त
रेणतपोधनाः २७ एतयासंख्ययाख्यासत्कुरुपांडवसेनयोः अक्षौहिण्यैद्विजश्रेष्ठाः पिंडितास्तादृशैर्वृतु २८ समेतास्तत्रवैदेशेतत्रैवनिधनंगताः कौर
वानूकारणंछलाकालेनाद्भुतकर्मणा २९ अहन्येकादशयुधेभीष्मोदशैवपरमास्त्रवित् अहन्यिपंचदशैणस्तरस्त्रकुरुवाहिनीं ३० अहन्येकादशयुधेद्वैतुकर्णःपर
बलार्दनः शल्योऽष्टादशंसैन्यंगदायुद्धमतःपरं ३१ तस्यैवदिवसस्यांतेद्रौणिर्हार्दिक्यगौतमाः प्रसह्यनिशिविश्वस्तंजघ्नुर्यौधिष्ठिरंबलं ३२ यत्तुशौनकसत्रेतेभा
रताख्यानमुत्तमं जनमेजयस्यतत्सत्रेव्यासशिष्येणधीमता ३३ कथितंविस्तरार्थंचयशोवीर्यमहीक्षितां पौष्यंतत्रपौलोममास्तीकंचादितेःस्मृतं ३४

स्मृतं

कथितमितिसत्रेव्यासशिष्येणयत्कथितंतत्रभारतेपौष्यंपौलोममास्तीकंचमहीक्षितांयशोवीर्यंचवक्तुमितिशेषः आदितःस्मृतमितियोजना स्मरणंतुविस्तरार्थं अयंभावः तद्दत्ता
नार्थंसगुरुमेवाभिगछेत्समित्पाणिःश्रोत्रियंब्रह्मनिष्ठमित्यादिश्रुतेर्गुरुसेवामहात्म्यंगुरूणांचमहात्म्ययज्ञादीनांविद्यार्थत्वंचनिरूपणीयंतेघन्यतमाभावपि
विद्यानेवोदेतुमर्हतीतितदर्थमत्राचार्यपर्णआख्यायिकामुखेनैवपौष्येगुरुशुश्रूषामहात्म्यंपौलोमेभार्गवाणांगुरूणांमहाभाग्यमुक्तं आस्तीकेजरत्कारोरप्रतिपन्नगार्हस्थ्यस्या
कृतार्थत्वदर्शनेनयज्ञादीनामविद्यांगत्वमुक्तंविविदिषंतियज्ञेनेत्यादिश्रुतेः तस्मान्महोपनिषदारंभेएतत्त्रयकथनमावश्यकमिति आख्यायिकामुखेनकथ्यमानः ग्रहोर्थ

मोक्षमिर्मोक्षार्थिभिर्नरैःप्रतिपन्नेशरणीकृतेवैराग्यमिवयथापरवैराग्यस्यानंतरीयकंफलंवैकल्पंएवमेतच्छ्रवणस्यधीतिभावः ३५ आत्मेति आत्मज्ञानमेवस्तुतःपुरुषार्थइ
तिआत्मैवमुख्यंवेदितव्यंतत्प्रमाणस्यतत्वावेदकत्वात् अन्यत्तज्ञानंतुसर्वपुरुषसंस्कारद्वारकंमोक्षायशोऽकंभद्रपादेः सर्वत्रैवहिविज्ञानेसंस्कारत्वेनगम्यते परागंचात्म
विज्ञानादन्यत्रत्यवधार्यतामिति प्रधानार्थःब्रह्मवाग्निप्रयोजकः ३६ ३७ कविभिःकार्यकर्त्रभिः व्यासोछिष्टंजगत्सर्वमितिप्रसिद्धेस्तेषामद्भुतकाव्यरचनेरदमेवालंब
नमित्यर्थः अभिजातःकुलीनः ३८ उत्तमाचरमाबुद्धिर्ब्रह्मविद्याख्यातःकरणद्वारः ३९ प्रवृत्तयाभिपन्नंप्राप्तंतस्य ४० पर्वाण्युपक्रमोपसंहारैकरूप्यादिना

विचित्रार्थंयदाख्यानमनेकसमयान्वितं प्रतिपन्नंनरैःप्राज्ञैर्वैराग्यमिवमोक्षमिः ३५ आत्मेववेदितव्येषुप्रियेष्विवहिजीवितं इतिहासःप्रधानो
र्थःश्रेष्ठःसर्वागमेष्वयं ३६ अनाश्रित्येदमाख्यानंकथाश्चविनविद्यते आहारमनपाश्रित्यशरीरस्येवधारणं ३७ तदेतद्भारतंनामकविभिस्तूपजीव्य
ते उदयप्रेक्षभिर्नित्यैरभिजातैरवेश्वरः ३८ इतिहासोत्तमेह्यस्मिन्प्रोक्तानाबुद्धिरुत्तमा स्वाध्यंजनयोःश्रुत्वालोकवेदाश्रयेववाक् ३९ तस्यप्रज्ञाभिपन्न
स्यविचित्रपदपर्वणः सूक्ष्मार्थन्याययुक्तस्यवेदार्थैर्भूषितस्यच ४० भारतस्येतिहासस्यश्रुतांसर्वसंग्रहः पर्वानुक्रमणीपूर्वंद्वितीयःपर्वसंग्रहः ४१
पौष्यंपौलोममास्तीकमादिवंशावतारणं ततःसंभवपर्वोक्तमद्भुतंरोमहर्षणं ४२

एकमर्थंपूरयंतिकात्स्न्येनप्रतिपाद्यंतिताविपर्वाणिप्रकरणानितेषांसंग्रहःसम्यक्वि
विच्यग्रहोयस्मिन्सपर्वसंग्रहोद्वितीयंपर्व ४१ अत्रकेचिदस्योपाख्यानस्यचभारतस्यस्मरणेआद्योपर्वणोस्तासर्वेपौष्यादित्रयस्यानुक्रमेवेतिपर्वपंचकतात्पर्यमुक्तं तत्रा
स्तीकेकर्मप्राधान्यमुक्तंतन्मूर्मणोदेवभावंप्राप्यापीहजन्मलभतेइत्यादेरुशनावतरणेउक्तंषष्ठेऽंशावतरणंदेवानांसूक्ष्मोभागोंशावरणं आदिःप्रथमेपर्वेत्यर्थः तेनसूचिका
सूत्रमितिन्यायेनसंगच्छतेसर्वेअत्रलक्ष्यजनमानामपिनतेषांनियमेनस्वर्गप्राप्तिःकिंतुसर्पनागादितामसयोनिप्राप्तिरपिकर्मवशादवतीत्यक्तंसप्तमे तत्राप्यर्थार्थिनोबंधून्प्र
त्यायेनघ्नंतीतिजानुषेदर्शितंअष्टमे तथाकाणुकाःस्त्रियोबंधूनपिघ्नंतियंतीत्यविश्वसनीयास्ताइतिहेडिंबेनवमेदर्शितं स्वसूत्रप्रक्षस्यापिशरीरस्यार्थेपरप्राणानपि
घ्नंतीतिदशमेदर्शितं तदेवंकर्मवधेदशमेसूचितं ततःकृष्णतरागतितमःप्रधानाःप्राणिनःप्राप्नुवंतीतिप्रबंधेनपरीक्ष्यलोकान्ब्राह्मणोनिर्वेदमायाच्चास्यरुतःकृतेनेति

ALL INDIA

ऋत्यर्थऽपरूपेहितः एवमग्रेपितत्तद्राख्यानतात्पर्योन्नयनेनराजसानांसात्विकानांचगतिःपरीक्षणीयः अग्रेप्रतिप्रकरणंवक्ष्यमाणत्वादिहग्रंथविस्तरभयाच्चप्रपंच
ने ४२ चैत्ररथंअंगारपर्णचरितंपर्व ४३ ४४ विदुरागमनराज्यलंभश्चैकंपर्वलंभोलाभः ४५ हरणंदायःपारिबर्हमितियावत्तत्सहारिकंसमानयनं खां

दाहोजतुग्रहस्यात्रहैडिंबंपर्वोच्यते ततोबकवधःपर्वपर्वचैत्ररथंततः ४३ ततःस्वयंवरोदेश्याःपांचाल्याःपर्वोच्यते क्षात्रधर्मेणनिर्जि
त्यतनोवैवाहिकंस्मृतं ४४ विदुरागमनंपर्वराज्यलोभस्तथैवच अर्जुनस्यवनेवासःसुभद्राहरणंततः ४५ सुभद्राहरणाद्ऊर्ध्वंज्ञेयंहरणहा
रिकं ततःखांडवदाहाख्यंतत्रैवमयदर्शनं ४६ सभापर्वततःप्रोक्तंमंत्रपर्वततःपरं जरासंधवधःपर्वपर्वदिग्विजयंतथा ४७ पर्वदिग्विजयाद्
ध्वंराजसूयकमुच्यते ततश्चार्घाभिहरणंशिशुपालवधःस्ततः ४८ द्यूतपर्वततःप्रोक्तमनुद्यूततःपरं ततश्चारण्यकंपर्वकिमीरवधएवच
४९ अर्जुनस्याभिगमनंपर्वज्ञेयमतःपरं ईश्वराऽर्जनयोर्युद्धंपर्वकैरातसंज्ञितं ५० इंद्रलोकाभिगमनंपर्वज्ञेयमतःपरं नलोपाख्यानमपिचथ
र्मिष्ठंकरुणोदयं ५१ तीर्थयात्राततःपर्वकुरुराजस्यधीमतः जटासुरवधःपर्वयक्षयुद्धमतःपरं ५२ निवातकवचैर्युद्धंपर्वाजगरंततः मार्कंडे
यसमास्याचपर्वानंतरमुच्यते ५३ संवादश्चततःपर्वद्रौपदीसत्यभामयोः घोषयात्राततःपर्वमृगस्वप्नोद्भवंततः ५४ व्रीहिद्रौणिकमाख्यानमे
द्युम्नंतथैवच द्रौपदीहरणंपर्वजयद्रथविमोक्षणं ५५ पतिव्रतायामहात्म्यंसावित्र्याश्चैवमद्भुतं रामोपाख्यानमत्रैवपर्वज्ञेयमतःपरं ५६
कुंडलाहरणंपर्वततःपरमिहोच्यते आरण्येयंततःपर्वविराटंतदनंतरं ५७ पांडवानांप्रवेशश्चसमयस्यचपालनं ५७ ७ ७ ७ ७

उवदाहोमयदर्शनंचैकंपर्व ४६ सभापर्वसभारचनंपर्व मंत्रोराजसूयार्थंमंत्रणं ४७ ४८ अनुद्यूतंपुनर्द्यूतं ४९ अभिगमनंतपसेगमनं ५० यक्षयुद्धंभीमेन ५१ ५२
समास्यासहावस्थानं ५३ घोषयात्राकौरवाणां मृगस्वप्नोद्भवंगंधर्वराजस्य ५४ ऐंद्रद्युम्नमित्यत्रकश्चनोक्तविवक्षितः संख्यायांतात्पर्यात् समास्यांतर्गतंचेदंपर्व ५५ ५६ राम
कुंडलाहरणंकर्णस्य आरण्येयंअरणीहरणं ब्राह्मणस्यधर्मेणप्रवेशोविराटनगरे समयस्यप्रतिज्ञातस्यप्राक्प्रवेशाद्यर्थस्य ५७ ७ ७ ७ ७ २०

अभिमन्योःअर्जुनपुत्रस्य ५८ संजययानंपांडवान्प्रति ५९ ६० भगवद्यानंकौरवान्प्रति ६१ ६२ ६३ विवादपर्व कृष्णकर्णसंवादरूपंपर्व ६४ संख्याभीष्मकृता उलू

कीचकानांवधःपर्वपर्वगोग्रहणंततः अभिमन्योश्चवैराट्यापर्ववैवाहिकंस्मृतं ५८ उद्योगपर्वविज्ञेयमतऊर्ध्वंमहाद्भुतं ततःसंजययानाख्यंपर्वज्ञेयमतः
परं ५९ प्रजागरंततःपर्वधृतराष्ट्रस्यचिंतया पर्वसानत्कुजातंवैगुह्यमध्यात्मदर्शनं ६० यानसंधिस्ततःपर्वभगवद्यानमेवच मातलीयमुपाख्यानंचरि
तंगालवस्यच ६१ सावित्र्यैवामदेव्यंचवैन्योपाख्यानमेवच जामदग्न्यमुपाख्यानंपर्वषोडशराजिकं ६२ सभाप्रवेशःकृष्णस्यविदुलापुत्रशासनं उद्यो
गःसैन्यनिर्याणंश्वेतोपाख्यानमेवच ६३ ज्ञेयंविवादपर्वात्रकर्णस्यापिमहात्मनः निर्याणंचततःपर्वकुरुपांडवसेनयोः ६४ रथातिरथसंख्याचपर्वो
क्तंतदनंतरं उलूकदूतागमनंपर्वामर्षविवर्द्धनं ६५ अंबोपाख्यानमत्रैवपर्वज्ञेयमतःपरं भीष्माभिषेचनंपर्वततश्चाद्भुतमुच्यते ६६ जंबूखंडविनि
र्माणंपर्वोक्तंतदनंतरं भूमिपर्वततःप्रोक्तंद्वीपविस्तारकीर्तनं ६७ पर्वोक्तंभगवद्गीतापर्वभीष्मवधस्ततः द्रोणाभिषेचनंपर्वसंशप्तकवधस्तत ६८
अभिमन्युवधःपर्वप्रतिज्ञापर्वचोच्यते जयद्रथवधःपर्वघटोत्कचवधस्ततः ६९ ततोद्रोणवधःपर्वविज्ञेयंलोमहर्षणं मोक्षोनारायणास्त्रस्यपर्वा
नंतरमुच्यते ७० कर्णपर्वततोज्ञेयंशल्यपर्वततःपरं ह्रदप्रवेशनंपर्वगदायुद्धमतःपरं ७१ सारस्वतंततःपर्वतीर्थवंशानुकीर्तनं अतऊर्ध्वंस्त्रवीभ
त्सिपर्वसौप्तिकमुच्यते ७२ ऐषीकंपर्वचोद्दिष्टमतऊर्ध्वंस्त्रदारुणं जलप्रदानिकंपर्वस्त्रीविलापस्ततःपरं ७३

कृतस्यपांडवान्प्रतिआगमनं ६५ अभिषेच
नसेनापत्ये ६६ जंबूखंडादिनिर्माणंजंबूद्वीपसन्निवेशः भूमिपर्वण्येवद्वीपविस्तारकीर्तनं ६७ ६८ प्रतिज्ञाजयद्रथवधार्थौ ६९ ७० ह्रदप्रवेशंदुर्योधनस्य ७१ ७२ जलप्रदा
निकेऽपिस्त्रीविलापने ७३

कुरूणामौर्ध्वदेहिकंश्राद्धपर्व चार्वाकस्यब्रह्मरूपिणोराक्षसस्यविप्रक्षोभात्तन्निग्रहःपर्व ७४ शांतिपर्वाहद्वाभ्यांशांतीति ७५ ७६ भामयेतिपाठांतरं उभयत्रापिस्फुलभयेत्यर्थः ७७ अनुशासनंधर्माधर्मोपदेशः तत्संबंधमानुशासनिकं ७८ ७९ ८० ८१ हरिवंशंपुराणंभाकृप्रदत्तपर्व खिलसंज्ञितं शारवांतरस्थंशारवांतरेयदपेक्षावशात्स

श्राद्धपर्वततोज्ञेयंकुरूणामौर्ध्वदेहिकं चार्वाकनिग्रहःपर्वरक्षसोब्रह्मरूपिणः ७४ आभिषेचनिकंपर्वधर्मराजस्यधीमतश्च प्रविभागोगृहाणांच पर्वोक्तंतदनंतरं ७५ शांतिपर्वततोयत्तद्राजधर्मानुशासनं आपद्धर्मश्चपर्वोक्तंमोक्षधर्मस्ततःपरं ७६ शुकप्रश्नाभिगमनंब्रह्मप्रश्नानुशासनं प्रादुर्भावश्चद्वैपायनःसंवादश्चैवमायया ७७ ततःपर्वपरिज्ञेयमानुशासनिकंपरं स्वर्गारोहणिकंचैवततोभीष्मस्यधीमतः ७८ ततोऽश्वमेधिकं पर्वसर्वपापप्रणाशनं अनुगीतातःपर्वज्ञेयमध्यात्मवाचिकं ७९ पर्वाश्रमवासाख्यंपुत्रदर्शनमेवच नारदागमनंपर्वततःपरमहोच्यते ८० मौसलंपर्वचोद्दिष्टंततोघोरंमहादारुणं महाप्रस्थानिकंपर्वस्वर्गारोहणकंततः ८१ हरिवंशस्ततःपर्वपुराणंखिलसंज्ञितं विष्णुपर्वाशिशोश्चर्या विष्णोःकंसवधस्तथा ८२ भविष्यपर्वचाप्यक्तंखिलेष्वेवाद्भुतंमहत् एतत्पर्वशतंप्रोक्तंव्यासेनोक्तंमहात्मना ८३

व्यतेततत्खिलमितिवैदिकीप्रसिद्धिः यथाबह्वृचानांश्रीसूक्तमेधासूक्तादीनांसंहिताकालेपाठेदृश्यते एवमस्मिन्नितिहासेयपुराणांतरस्थंआकांक्षावशात्पठ्यतेततत्खिलंहरिवंशाख्यमित्याह हरिवंशइति अतएवास्यखिलस्यपुराणमितिविशेषणं तथाहि अत्रविष्णुचर्चाविष्णुपुराणोक्तासाकल्येनदृश्यते ८२ एवंभविष्यपुराणकथाच खिलेष्वेवाद्भुतंमहदितिदृश्यग्वा क्यं अद्भुतंपुष्करवाराहनारसिंहवामनप्रादुर्भावादिकैलासयात्रात्रिपुरवधांतं एतदेवपर्वशंकैकस्मिन्महाप्रकरणेअवांतरप्रकरणानामंतर्भावविवक्षयाऽष्टादशसं

ख्यत्वेनलोमहर्षणिनाउक्तं ८३ तत्रैकस्मिन्महापर्वणिकियंत्यवांतरपर्वाणि तेषुचैकैकेऽर्थाःप्रतिपाद्याः एकैकस्मिन्महापर्वणिश्लोकसंख्याचकाइत्येतद्बुभुत्सुपक्रमते समासइतिअयंबुद्धिस्थोऽनुक्रमण्यध्यायःसर्वभारतस्यसमासःसंक्षेपपर्वेत्यर्थः अत्रप्रश्नेतेद्वितीयेऽपर्वसंग्रहे एवंपौष्यादिनिश्चमयदर्शनांतैःसप्तदशभिश्चैवंए कोनविंशत्यापर्वभिरादिपर्वत्वादित्वंचास्यनप्रथम्यात् किंतुसर्वेषामादिरुत्पत्तिरिहकीर्त्यतइति एवंसभादीनामपिसंज्ञातत्तदेकैकार्थसाधन्याद्वोध्या अत्रायंसंग्रहः

यथाबत्तत्खिलपुत्रेणलोमहर्षणिनाततः उक्तानिनैमिषारण्यपर्वण्यष्टादशैवतु ८४ समासोभारतस्यायमनेनोक्तःपर्वसंग्रहः पौष्यंपौलोमआस्तीक मादिवंशावतारणं ८५ संभवोजतुवैश्माख्यंहिडिंबबकयोर्वधः तथाचैत्ररथंदेव्याःपांचाल्याश्चस्वयंवरं ८६ क्षात्रधर्मेणनिर्जित्यततोवैवाहिकंस्मृतं विदुरागमनंचैवराज्यलंभस्तथैवच ८७ वनवासोर्जुनस्यापिसुभद्राहरणंततः हरणाहरणंचैवदहनंखांडवस्यच ८८ मयस्यदर्शनं चैवआदिपर्वणिकथ्यते पौष्यपर्वणिमाहात्म्यमुक्तस्योपवर्णितं ८९ पौलोमेभृगुवंशस्यविस्तारःपरिकीर्तितः आस्तीकेसर्वनागानांगरुडस्य चसंभवः ९० क्षीरोदमथनंचैवजन्मोच्चैःश्रवसस्तथा यजतःसर्पसत्रेणराज्ञःपारिक्षितस्यच ९१

आदौसभारण्यविराटयोर्मेभीमेगुरोर्मूर्जिशल्यमोक्षिकौ स्त्रीशांतिदाशाश्वमेधाश्रमस्थौमौसलस्थयानयुगेमौखलेषुच पर्वाणिदत्यंकनृपवारिधीमटकविधीः वाङ्मैरुद्विद्विभूसंग्राश्चेतिशतंकमादिति ८७ ८९ अथपा धान्यतस्तत्तदाख्यानतात्पर्याणिगणेभ्यःसंगृहीतानि कुप्यवहृषवद्वाच्यलोपःसेवेतेयुक्तं तावियादेवताश्चानुगृह्णंतीत्याहपौष्यइत्त खलोनप्रार्थनासाध्यःसच देवेनप्रार्थितानितः अन्येतिसद्भुतोयश्चाद्भुतंकेतत्सकोयथा शास्त्रोलंघनतोवह्निपुत्रोमानववापतुः शापमृत्यूइतिपुनःपौलोमेतुर्यईरितं ९० लोकान्त्रातुंमहेंद्राच्चत्राणेवीर्यमद्भुतं तत्सकोयेनसंवर्तस्तावित्यास्तीकेनवर्णितं अन्याप्यमपिमाबोक्तमयोपोनानुमिष्यति तंभस्मीकुर्वतोविप्रावेदाश्चाहिगणंयथा मिथ्यावादेन

यादासीकृतानतसंततिःस्त्रिको संततिंनाशयत्येवगरुत्मानिवपन्नगान् आयुर्हानिर्महानरोकोहिंसायांचातिसंभ्रमः रुरोरिवभवंत्येवदारसक्तस्यदुर्मतेः प्रजयापेतक
मृणंडेक्षुदारान्करोतिचेत् तदाजरत्कारुरिवकार्यातेप्रहेजहृहात् तवामृतंशास्त्रसिंधोःसमंलब्धे सुरासुरैः आस्वादितंविष्णुभक्तैःसुरैर्नान्यैःस्त्रियाजितैः देव्

कथेयमस्मिन्महाभारतानांमहात्मनां विविधाःसंभवाराजन्सुकाःसंभवपर्वणि ९२ अन्येषांचैवशूराणामृषेर्द्वैपायनस्यच अंशावतारणं
चात्रदेवानांपरिकीर्तितं ९३ दैत्यानांदानवानांचयक्षाणांचमहौजसां नागानामथसर्पाणांगंधर्वाणांपतत्रिणां ९४ अन्येषांचैवभूतानां
विविधानांसमुद्भवः महर्षेराश्रमपदेकण्वस्यचतपस्विनः ९५ शकुंतलायांदुष्यंताभरतश्चापिजज्ञिवान् यस्यलोकेषुनाम्नेदंप्रथितंभारतंकुलं ९६
वसूनांपुनरुत्पत्तिर्भागीरथ्यांमहात्मनां शांतनोर्वीर्यसंपन्नेषांचारोहणंदिवि ९७ तेजोंशानांचसंपातोभीष्मस्याथवसंभवः राज्यान्निवर्त्तनंतस्य ब्रह्मचर्यव्रतेस्थितिः ९८ प्रतिज्ञापालनंचैवरक्षाचित्रांगदस्यच हतेचित्रांगदेचैवरक्षाभ्रातुर्यवीयसः ९९ विचित्रवीर्यस्यतथाराज्येसंप्रति
पादनं धर्मस्यनृषुसंभूतिरणीमांडव्यशापजा १०० कृष्णद्वैपायनाच्चैवप्रसूतिर्वरदानजा धृतराष्ट्रस्यपांडोश्चपांडवानांचसंभवः १०१ ७

पक्षीरूपधरोदेवोदेहाछिदासमं सचिंतश्चित्रवसुर्भोक्ष्यामिवमहेश्वरात् ९१ ९२ स्त्रियामाद्यंतिसंतोषात्कर्कव्यासस्यजन्मनि देवासुरनरेष्वेवसंतीत्यंशावतारणे ९३
अत्यल्पस्यापिपापस्यविपाकमतिदारुणं अत्रचभूतोविरंब्रह्मन्नणीमांडव्यदुंदुभौ ९४ ९५ शिष्टानांचेतसश्चाहिधर्मेप्रामाण्यमश्नते शकुंतलामीहमानंदुष्यंतस्यम राम
नोयथा ९६ पितृदुःखहरंपुत्रःश्रेयोलक्ष्मींचविंदति भीष्मवसूत्पन्नानास्यंतंविचययातिवत् ९७ १०० क्षेत्रबीजविनाद्रोणंधृष्टद्युम्नवपुर्जनिः केवलात्कर्मणश्चेतिप्रोक्तंसं २२
भवपर्वणि १०१

विषवार्यग्निमिर्लुब्धायातयंतिस्मबाधवान् ईश्वरस्यानवस्थेवेत्यूक्तंजातुषपर्वणि १०२ १०३ १०४ अविश्वास्याःस्त्रियःकामाद्घातयंत्यपिबांधवान् इतिदर्शितवा
न्व्यासोहिडिंबवधपर्वणि १०५ १०६ यस्मिन्गेहेपुरेवापिवसेत्पुण्यतमोजनः उपकुर्यात्तमित्येवमुक्तंबकवधेपिच १०७ १०८ १०९ ब्राह्मणानुग्रहादेवसत्रंजयति
नान्यथा इतितापस्यदृष्टांताद्दाहश्चैत्ररथेमुनिः सूर्यस्यकन्यांतपतीनरेराज्यंचलब्धवान् वसिष्ठस्यप्रसादेनराजासंवरणोयथा वशिष्ठस्यशतंपुत्रान्नाशयामासकोपी

वारणावतयात्रायांमंत्रोद्योधनस्यच हितोपदेशश्चपथिधर्मराजस्यधीमतः २ विदुरेणकृतोयत्रहितार्थंम्लेंछभाषया विदुरस्यचवाक्येनसुरंगोप
क्रमक्रिया १०२ निषाद्याःपंचपुत्रायाःस्नुषायाजतुवेश्मनि पुरोचनस्यचात्रैवदहनंसंप्रकीर्तितं १०४ पांडवानांवनेघोरेहिडिंबायाश्चदर्शनं तत्रैवच
हिडिंबस्यवधोभीमान्महाबलात् ५ ६ पटोलकस्यचोत्पत्तिरत्रैवपरिकीर्तिता महर्षेर्दर्शनंचैवव्यासस्यामिततेजसः ७ तदाज्ञयैकचक्रायांब्राह्म
णस्यनिवेशने अज्ञातचर्ययावासोयत्रतेषांप्रकीर्तितः ८ बकस्यनिधनंचैवनागराणांचविस्मयः संभवश्चैवकृष्णायाःपुनश्चास्मत्रैवह ९ ब्रा
ह्मणात्समुपश्रुत्यव्यासवाक्यप्रचोदिताः द्रौपदीप्राप्तियंतस्वयंवरादिदृक्षया १० पांचालानभितोजग्मुर्यत्रकौतूहलान्विताः कूटस्यधार्तराष्ट्रै
णप्रेषणंपांडवास्प्रति ११ अंगारपर्णंविर्जित्यगंगकूलेऽर्जुनस्तदा सख्यंकृत्वाततस्तेननत्मादेवसश्रुश्रुवे ११२ ७ ७ ७

शिक्षः त्रैनबाधिरेब्रह्महत्यात्मात्मपसोबलात् प्राप्तःस्वनार्दितोदेहंतित्यक्षतिनृक्षमी नशापवसिष्ठोहिपुत्रघ्नमपिकौशिकं कौशिकेकौर्यतपसीराधयेशार्य
स्य भीरुते स्वर्लेचैवाचिमाधूर्यबीजसंस्कारसंक्रमात् ब्राह्मणोगर्भसंस्रोपिमाननीयोमनीषिणां और्वोहिमातुरूरुस्थःक्षत्रमंधमवीक्षत ११० १११ ११२ ७

लोकवेदविरोधेपिमातुर्वाक्यंनलंघयेत् इत्येकस्यारंभेरमीपंचेत्यकर्तृकंस्वयंवरे ननुवेदविरुद्धंयमेकस्यांबहुभर्तृता नैकस्येबहवोनेकाद्रौपतीइतिचश्रुता नैकस्ये बहवःसहपतयइति तस्मान्नैकाद्रौपतीविंदतेइतिचश्रुतिविशेषः अथान्यंचकर्मात्याणहत्यमेतिमनुष्यतां अथयस्त्वग्निरर्कःक्षमापुरुषोयोषदित्यपि अग्नौप्रास्ताहुतिःसम्यगादित्यमुपतिष्ठते आदित्याज्जायतेवृष्टिर्वृष्टेरन्नंततःप्रजाः द्रौणावहिच्चनुष्कोत्योयोषिदग्नेरभावतः अग्नित्रयोत्थितासीताभूत्पित्रोरभावतः अग्नित्रयोत्थितादेवानस्पशंतिक्षितिंहिते देवजाःपार्थमाद्यापभूपमग्निर्वर्जिताः क्षिप्तमात्रेहविर्वह्नौमिथुनत्वमुपागतं एकाग्निजानौपुत्रौद्वौद्रुपदस्यसुरा

तापत्यमथवासिष्ठमौर्ववाख्यानमुत्तमं भ्रातृभिःसहितःसर्वैःपांचालानभितोययौ १३ पांचालनगरेवापिलब्धंभीत्याधनंजयः द्रौपदींल ब्ध्वानत्रमन्येसर्वमहीक्षितां १४ भीमसेनार्जुनौयत्रसंरब्धान्पृथिवीपतीन् शल्यकर्णौचरभसाजितवंतौमहाहवे १५ दृष्ट्वातयोश्चतद्वी र्यमप्रमेयममानुषं शंकमानोपांडवौस्तानूरामकृष्णोमहामती १६ जग्मुतस्तेसमागंतुंशालोभार्गवेवेश्मनि पंचानामेकपत्नीत्वेविमर्शंद्रु पदस्यच ११७ पंचेंद्राणामुपाख्यानमत्रैवाद्भुतमुच्यते द्रौपद्यादेवविहितोविवाहश्चाप्यमानुषः ११८

धिको सर्वेसर्वात्मकादेवाधिराजोवयंवायुतः

सर्वेएवसमाःसर्वेनंताइतिहिवेदगीः ततेषांव्यभिचारोस्तिनचेत्सूर्यमशोकयं पितापुत्रौसतींकुंतीमुपेयातांस्करोत्तमौ द्रौपदींदेवजोपार्थोदेवजायदिभुंजते ततेषा मत्रदोषोस्तिदेवाएवहितेसयं श्रूयतेनहिवैदेवान्पापंगछतिसर्वथा तस्माद्यद्वैदेवभावंपार्थयीततन्नरेनसं एतद्वैवाहिकेव्यासोनानाख्यानोपबृंहणैः दर्शयामा सलोकानांसंशयस्यापनुत्तये १२ १४ ११५ ११६ प्रणमंतिजिष्णुसंतोष्यनुकूलेविधातरि पांडुपुत्राधार्तराष्ट्रादृष्ट्वाकृष्णेविदुरागमे १७ यान्खलादरधुमिछंतितान्व ईयतिकेशवः निरस्ताःपांडवादारानूराज्यंकीर्तिंचलेभिरे ११८

राम ३२

एकात्मनोपिस्त्रियंतेस्त्रीभिः संद्रौपसंदवत् तस्मात्सत्युरपिस्त्रीभिर्नसंभोषेनबुद्धिमान् १९ विप्रार्थान्पालयेद्भ्रातापापदंहारणादिकी रतिदर्शितवान्व्यासश्चार्जुन्यातीर्थ यात्रया २० २५ नज्ञातीनांवधःप्रेत्यंवरश्रेयसुपागते रतीवरुक्मोविजयंस्वस्वसारमहारयत् मातुलस्यसतांधर्मेधर्मतोभगिनीसतीं कथंजहारधर्मात्मापांडवेचतृ णुध्वमे भ्रातृस्त्रीःसुतोभ्रातृस्वसारौयदिशौनक सप्तमादूर्ध्वमप्येषसंबंधश्चियतांकथं तस्मात्तयोःस्वसृभ्रातृभावोभान्कोविगोत्रयोः दांपत्यभावस्तुतयोर्मंत्रालिंगात्परि

स्तुत्यथतराष्ट्रेणप्रेषणंपांडवान्प्रति विदुरस्यचसंप्राप्तिदर्शनंकेशवस्यच १९ खांडवप्रस्थवासस्यतथाराज्यार्द्धसर्जनं नारदस्याश्रयाच्चैवद्रौपद्याः स मयक्रिया २० संद्रौपसंदयोस्तद्वदाख्यानंपरिकीर्त्तितं अनंतरंचद्रौपद्यासहासीनंयुधिष्ठिरं २१ अनुप्रविश्यविप्रार्थंफाल्गुनोगृह्यचायुधं मोक्ष यित्वागृहगतावित्रार्थंहृतनिश्चयः २२ समयंपालयन्वीरोवनंयत्रजगामह पार्थस्यवनवासेचोलूप्यासहसंगमः २३ पुण्यतीर्थानुसंयानंबभ्रुवाहन जन्मच तत्रैवमोक्षयामासपंचसोप्सरसःशुभाः २४ शापाद्ग्राहत्वमापन्नाब्राह्मणस्यतपस्विनः प्रभासतीर्थेपार्थेनहस्तस्यचसमागमः १२५ द्वारकायांसुभद्रायांकामयानेनभामिनी वासुदेवस्यानुमतेप्राप्तावैवकिरीटिना १२६ गृहीत्वाहरणंप्राप्तेहलिदेवकिनंदने अभिमन्योःसुभद्रायां जन्मचोत्तमतेजसः १२७ द्रौपद्यास्तनयानांचसंभवोनुप्रकीर्त्तितः विहारार्थंचगतयोःहलयोर्यमुनामनु १२८

स्फुटः स्यादाद्रौपद्यभिरीलितेभिर्यत्तमिमंनो

भागधेयेनुषस्व तत्रांजऊर्मातुलस्यैवयोषाभागस्तेपैतृष्वसेयीवपाप्रिव योषाःपत्यमातुलीयसयाभागःपितृष्वसुः पुत्रस्यैवंवपांतेसंनुषस्वेदेत्यधिर्जगौ २६ मानघस्या पिजामातुर्मानंसंवर्द्धयेद्बुधः स्वसुर्हर्त्रेर्जुनायापिदद्यात्रानिरुक्तयः २७ अग्निमथ्यग्निमांद्यार्त्तेनरनारायणाश्रमे खांडवौषधिदानेननीरोगंचक्रतुर्यथा देवोपिदेव्य

दुःखान्नोमानुषादेस्तकाकथा शरणाकरणीयोतःसर्वदुःखापहोहरिः २९ भुजंगस्याश्वसेनस्य पित्राहरणादमुक्तस्यसकलेस्वतंयथा वियोगावयतःपुत्रान्नजनयेमंदपालव
त् शार्ङ्गकान्खतपोरक्षन्नागंमातार्जनोमयं भवाग्नितर्नुकामोतस्त्रानेतानूशरणंव्रजेत् १३० २१ चतुराशीतीतिदैर्घ्यमार्षे इत्यादिपर्वतासयंसंक्षेपेणोपवर्णितं सभाप
र्वादितासर्यमुख्यतःकथ्यतेधुना ३२ दानवेंद्रेणतुष्टेनसभादत्ताद्भुताभुवि दिविदेवीसभायत्नाप्याततस्याःशताधिका ३३ ततःसर्वगुणाढ्यात्सालोक्याविष्णोःसमर्चनात् इ

सप्राप्तिश्चकथनुषोःखांडवस्यचदाहनं २९ मयस्यमोक्षोज्वलनाद्भुजंगस्यचमोक्षणं महर्षेर्मंदपालस्यशार्ङ्गितनयसंभवः ३० इत्येतदादिपर्वोक्तं य
थमबहुविस्तरं अध्यायानांशतेद्वेतुसंख्यातेपरमर्षिणा सप्तविंशतिरध्यायाव्यासेनोन्नमतेजसा १३१ अष्टौश्लोकसहस्राणिअष्टौश्लोकशतानि
च श्लोकाश्चचतुरशीतिर्मुनेयोक्तामहात्मना ३२ द्वितीयंतुसभापर्वबहुरत्नोत्तमुच्यते सभाक्रियांपांडवानांकिंकराणांचदर्शनं ३३ लोकपालसभा
ख्यानंनारदाद्दिवदर्शिनः राजसूयस्यचारंभोजरासंधवधस्तथा ३४ गिरिव्रजेनिरुद्धानांराज्ञांचक्ष्मेनमोक्षणे तथादिग्विजयश्चैवपांडवानांप्रकीर्तितः ३५
राज्ञामागमनंचैवसार्हणानांमहाक्रतौ राजसूयार्घसंवादेशिशुपालवधस्तथा ३६ यज्ञेविभूतिंतांदृष्ट्वादुःखामर्षान्वितस्यच दुर्योधनस्यावहासोभी
मेनचसभातले १३७ यत्रास्यमन्युरुद्भूतोयेनद्यूतमकारयत् यत्रधर्मंकृतंद्यूतेशकुनिःकितवोजयत् १३८ ७ ७ ७

इत्यृक्त्वानारदःपार्थंयज्ञेशार्वेअवीक्षत् बहूनांयो

वधेयत्नंछलेनापिनिर्दहेत् जरासंधवधेनेतदाशंसन्मुनिनामुने ३४ वित्तार्जनंसखायैवमहतामितिदर्शयन् ऊचेदिग्विजयाद्धूर्वंराजसूयक्रतुक्रियां तत्रैवार्घाभिहरणे राम
विष्णुर्देवनरार्षिषु अशेषदृज्योथतद्वेषासघोनश्येदितीरितं गोप्यःकामाद्भयात्कंसोद्वेषाच्चैद्यादयोनृपाः तीव्रध्यानाद्धरेःसाम्यंलेभिरेकीटभृंगवत् नतथाश्रुतयश्चाद्याः पी ३४
ड्यतिगदानरान् यथापरेषामुत्कर्षःपापिनंधार्त्तराष्ट्रवत् ३७ कितवोद्यूतकारः १३८ ७ ७ ७ ७

द्रौपदीतारयामासेत्यत्रैरेणान्वयः नवाद्योनांतरःशत्रुर्वधतेभगवज्जनं क्रोधंदुःशासनोरुक्षामापद्यपिनेतरुः ३९ तात्यापिपरमहात्म्येनखलःखलतांत्यजेत् इ
त्यापिरुक्ष्ममाहात्म्यंनैवशाम्यत्क्रुयोधनः द्यूतेद्यूतनिमित्तं ४० सख्यंसतांमाहात्म्यंशोयेनबद्धाःपदासदं वंचिताअपिनोचेलुःसमर्थाअपिपांडवाः ४१ ४२

यत्रद्यूतार्णवेमग्नांद्रौपदीनौरिवार्णवात् धृतराष्ट्रोमहाप्राज्ञःसुतांपरमदुःखितां ३९ तारयामासतांस्तीर्णांज्ञात्वादुर्योधनोनृपः पुनरेव
ततोद्यूतेसमाह्वयतपांडवान् ४० जित्वासवनवासायप्रेषयामाससंततः एतत्सर्वंसभापर्वसमाख्यातंमहात्मना ४१ अथाःसप्ततिर्ज्ञे याः
यास्तथाचाष्टौप्रसंख्यया श्लोकानांद्वेसहस्रेतुपंचश्लोकशतानिच ४२ श्लोकाश्चैकादशज्ञेयाःपर्वण्यस्मिन्द्विजोत्तमाः अतःपरंतृतीयंतु
ज्ञेयमारण्यकंमहत् ४३ वनवासंप्रयातेषुपांडवेषुमहात्मसु पौरानुगमनंचैवधर्मपुत्रस्यधीमता ४४ अन्नौषधीनांचकृतेपांडवेनमहा
त्मना द्विजानांभरणार्थंचकृतमाराधनंरवेः ४५ धौम्योपदेशान्निगमाद्वप्रसादादन्नसंभवः हितंचब्रुवतःसद्भुःपरित्यागोविकत्थनात्
४६ त्यक्तस्यपांडुपुत्राणांसमीपगमनंतथा पुनरागमनंचैवधृतराष्ट्रस्यशासनात् ४७ कर्णोत्साहनाच्चैवधार्त्तराष्ट्रस्यदुर्मतेः वनस्थान्
पांडवान्हंतुंमनोदुर्योधनस्यच ४८ तद्दुष्टभावंविज्ञायव्यासस्यागमनंदुतं निर्याणप्रतिषेधश्चस्मरख्यानमेवच ४९ ७ ७

४२ पौरानिगमनंपौरैरनुगमनं ४४ विप्रार्थंभास्करंजेतुंराज्यायधर्मराट् धर्मायाभ्यर्चयेद्देवंनराज्यायेतिदर्शयन् प्रव्राजितःपथिरिपुंयद्वन्यान्मं
गलायतत् पांडवानांप्रवसतांकिमीरोन्मथनंयथा १४५ उपदेशोहिमूर्खाणांप्रकोपादनशांतये भ्रातरंपथ्यवक्तारंधृतराष्ट्रोन्यवासयत् १४६ १४७ १४९

शत्रुस्तवऊरूमेत्स्यतीतिशापोत्सर्गः ५० अत्रधृतराष्ट्रसमीपेकथितइतिशेषः ५१ निरुत्साहेन ५२ परिदेवनंविलापः ५३ महर्षिणाकृष्णेन ५४ १५७ १५८ दे

मैत्रेयागमनंचात्रराजश्चैवानुशासनं शापोत्सर्गश्चतेनैवराज्ञोदुर्योधनस्यच १५० किमर्थस्यवधश्चात्रभीमसेनेनसंयुगे दक्षीनामागमश्चात्रपां चालानांचसर्वशः ५१ श्रुत्वाशकुनिनाद्यूतेनिरुत्साहानिर्जितांश्चतान् कृष्णस्यानुप्रशमनंहेरश्चैवकिरीटिना ५२ परिदेवनंचपांचाल्यावासुदे वस्यसन्निधौ आश्वासनंचकृष्णेनदुःखार्त्तायाःप्रकीर्त्तितं ५३ तथासौभवधाख्यानमत्रैवोक्तंमहर्षिणा सनष्टायाःसपुत्रायाःकृष्णेनद्वारका पुरी ५४ नयनंद्रौपदेयानांधृष्टद्युम्नेनचैवह प्रवेशःपाण्डवेयानांरम्येद्वैतवनेततः ५५ धर्मराजस्यचात्रैवसंवादःकृष्णयासह संवादश्चतथाराज्ञा भीमस्यापिप्रकीर्त्तितः ५६ समीपंपाण्डुपुत्राणांव्यासस्यागमनंतथा प्रतिस्मृत्याथविद्यायादानंराज्ञोमहर्षिणा ५७ गमनंकाम्यकेचापिव्यासे प्रतिगतेततः अस्त्रहेतोर्विवासश्चपार्थस्यामिततेजसः ५८ महादेवेनयुद्धंचकिरातवपुषासह दर्शनंलोकपालानामस्त्रप्राप्तिस्तथैवच ५९ महेन्द्रलोकगमनमस्त्रार्थेचकिरीटिनः यत्रचिंतासमुत्पन्नाधृतराष्ट्रस्यभूयसी ६० दर्शनंबृहदश्वस्यमहर्षेर्भावितात्मनः युधिष्ठिरस्यचार्त्तस्य व्यसनंपरिदेवनं ६१ नलोपाख्यानमत्रैवधार्मिष्ठंकरुणोदयं दमयंत्याःस्थितिर्यत्रनलस्यचरितंतथा ६२ तथाऽक्षहृदयप्राप्तिस्तस्मादेवमहर्षि तः लोमशस्यागमस्तत्रस्वर्गासादुस्मृतान्प्रति १६३

वनाऽप्रसन्नासुदेवशत्रूंश्चिनाशयेत् इतीवदेवैर्दत्तास्त्रोनिजघानार्जुनोऽसुरान् अकामेकामनीशःपोदेह राम
गुप्त्यैकविंशेवत् पार्थस्यैवोर्वशीशापःप्रछन्नवासमीप्सतः ५९ ६० व्यसनंद्यूतजमनर्थं ६१ स्थितिःविपद्यपिमर्यादाप्रतिपालनं दुःखेदुःखाधिकान्यस्येतेनशोकोपनी ३५
यते इतीवश्रावितोराजानलोपाख्यानमुत्तमं ६२ १६३

स्वर्गेप्रवृत्तिःस्वर्गस्थस्यकीर्त्तनं ६४ ६७ ऋषेरगस्त्यस्य ६८ क्रोधीपुत्रानूकलत्रंचहंतिलोकांश्चभूरिशः जमदग्निःसपुत्रोत्रनिदर्शनमुदीरितं ६९ तीर्थयात्राखलुव धौसमानाधितिदर्शयन् पापतीर्थयात्रांतेजदाहंकरवधादिकं ७० देवलंदेवतानांहेत्राह्मणाच्यवनोयतः शर्यातियज्ञेनासत्योकृतवान्सोमपाथिनौ सोमस्यपातं

वनवासगतानांचपांडवानांमहात्मनां स्वर्गेप्रवृत्तिराख्यातालोमशीनार्जुनस्यवै ६४ संदेशादर्जुनस्यात्रतीर्थानिगमनक्रिया तीर्थानांचफलप्राप्तिःपु ण्यत्वंचापिकीर्त्तितं ६५ पुलस्त्यतीर्थयात्राचनारदेनमहर्षिणा तीर्थयात्राचतत्रैवपांडवानांमहात्मनां ६६ कर्णस्यपरिमोक्षश्चात्रकुंडलाभ्यांपुरंदरात् तथायज्ञविभूतिश्चगयस्यात्रप्रकीर्त्तिता ६७ अगस्त्यमपिवाख्यानंयत्रवातापिभक्षणं लोपामुद्रामिगमनमपत्यार्थमृषेस्तथा ६८ ऋष्यशृंगस्यच रितंकौमारब्रह्मचारिणः जामदग्न्यस्यरामस्यचरितंभूरितेजसः ६९ कार्त्तवीर्यवधोयत्रहैहयानांचवर्ण्यते प्रभासतीर्थेपांडूनांहरिभिश्चसमागमः ७० सौकन्यमपिचाख्यानंच्यवनोयत्रभार्गवः शर्यातियज्ञेनासत्यौकृतवान्सोमपीतिनौ ७१ ताभ्यांचयत्रसमुनिर्योवनंप्रतिपादितः सोधातुश्चा प्युपाख्यानंराज्ञोत्रैवप्रकीर्त्तितं ७२ जंतूपाख्यानमत्रैवयत्रपुण्येनसोमकः पुत्रार्थमयजद्राजालेभेपुत्रशतंवसः ७३ ततःश्येनकपोतीयमुपाख्यान मनुत्तमं ७५ नैयायिकानांमुख्येनवरुणस्यात्मजेनच पराजितोयत्रबंदीविवादेनमहात्मना १७६ ७ ७ ७ ७

पानेतद्धौसोमपीतिनौ ७१ ७२ पुत्रेणपशुभूतेन याजकोनरकं
यातिनयाज्यःपापमाचरन् जंतुंहत्वासोमकायशतंपुत्रान्ददद्यश्च १७२ अजिज्ञासतपरिक्षितवान उलूकात्पिप्पलांसानिदत्वावाप्यखिलंवपुः शिविःकपोतमिवच त्रायेतशरणागतं १७४ १७५ नैयायिकानांमुख्येन युक्तिरेवबलीयसी नतुश्रुतिरितिमन्यमानेन १७६ ७ ७ ७ ७ ७

सागरं प्राप्य सागरंगते पितरं कहोडं ऋषिः अष्टावक्रः नवेद्यं युक्तितोलभ्येनवेदोगुरुंविना अष्टावक्रयवक्रीतकथाभ्यासेतदीरितं ७७ निर्गुणःपरमात्माचदेहंव्याप्या
वतिष्ठते इत्यत्काहेकपोदाख्यानावसन्यनलंघये ७८ सौगंधिकार्थेकङ्कारार्थे सौगंधिकंतुकल्हारेपद्मरागेतुकंपिकञ्चणेइतिमेदिनी नलिनीपद्मिनी अधर्षयत्

विजित्यसागरंप्राप्तंपितरंलब्धवानृषिः यवक्रीतस्यचाख्यानैरेभ्यस्यचमहात्मनः गंधमादनयात्राचवासोनारायणाश्रमे ७७ नियुक्तोभीमसेन
श्चद्वैपद्याःगंधमादने व्रजन्पथिमहाबाहुर्दृष्ट्वाप्रवनात्मजे ७८ कदलीखंडमध्यस्थंहनूमंतंमहाबलं यत्रसौगंधिकार्थेसौनलिनीतामधर्षयत् ७९ यत्रास्ययुद्धमभवत्कपिवरेणमहात्मना सौगंधिकार्थेभीमस्यमणिमत्प्रमुखैस्तथा ८० जटासुरस्यचवधोराक्षसस्यबकोदरात् वृषपर्वणोराजर्षे
स्ततोभिगमनंस्मृतं ८१ आर्ष्टिषेणाश्रमेचैषांगमनंवासएवच प्रोत्साहनंचपांचाल्याभीमस्यात्रमहात्मनः ८२ कैलासारोहणंप्रोक्तंयत्रयक्षैर्बलोत्कटैः युद्धमासीन्महाघोरंमणिमत्प्रमुखैःसह ८३ समागमश्चपांडूनांयत्रवैश्रवणेनच समागमश्चार्जुनस्यतत्रैवभ्रातृभिःसह ८४ अचा
प्यदिव्यान्यस्त्राणिपुरस्कृत्यसव्यसाचिना निवातकवचैर्युद्धंहिरण्यपुरवासिभिः ८५ निवातकवचैर्घोरैर्दानवैःशूरशत्रुभिः पौलोमैःकालकेयैश्चयत्र
युद्धंकिरीटिनः ८६ वधश्चैषांसमाख्यातोराज्ञस्तेनैवधीमता अस्त्रसंदर्शनारंभोधर्मराजस्यसन्निधौ ८७ पार्थस्यप्रतिषेधश्चनारदेनसुरर्षिणा
अवरोहणंपुनश्चैवपांडूनांगंधमादनात् ८८ भीमस्यग्रहणंवात्रपर्वताभोगवर्त्मणा भुजगेंद्रेणबलिनातस्मिन्शृंगहनेवने १८९ ७

आकुलीकृतवान् ७९ ८६ राम

राज्ञोग्रहतिशेषः तेनैवअर्जुनेनैव एषांदानवानांवधआख्यातः ८७ ८८ शरीरगह्वलतोव्रत्यन्बलंवेद्यमहत्तमं भीमंह्यजगरग्रस्तंधर्मराजोह्यमोचयत् आभोगःप ३६
रिपूर्णलिंगस्यतादृशंवर्त्मशरीरंयस्यतेनपर्वततुल्येनेत्यर्थः ८९ ७ ७ ७ ७

---

९१ समाख्यायांमहोपवेशने ९२ ९३ यावत्कीर्त्तिरकीर्त्तिर्नावत्स्वर्नरकेयवा पुमानस्तीतिजानीयादिद्युम्नदर्शनात् ९४ पितोःशुश्रूषयोव्याधःसिद्धःपत्युःपति
व्रता मित्रयोतिब्राह्मणाचकैर्योगिनस्तात्मसेवया पतिव्रतानोधर्माश्चद्रौपदीसत्यभामयोः संवादादधिगंतव्याःसेव्यास्तोसोमुखामहाः ९५ ९६ साधूनसिवृषु

अमोक्षयद्यत्रवैवंप्रख्यातुत्कायुधिष्ठिरः काम्यकागमनंचैवपुनस्तेषांमहात्मनां ९० तत्रश्रेष्ठ्यंपुनर्दृष्ट्वापांडवान्पुरुषर्षभान् वासुदेवस्यागमनमत्रैवप
रिकीर्त्तितं ९१ मार्कंडेयसमास्यायामुपाख्यानानिसर्वशः ह्येषोवैन्यत्रयोत्कर्षाख्यानेपरमार्षिणा ९२ संवादश्चसरस्वत्यास्तार्क्ष्यैर्धर्मःसुमहात्म
नः मत्स्योपाख्यानमत्रैवप्रोच्यतेनदनंतरं ९३ मार्कंडेयसमास्यावपुराणंपरिकीर्त्यते ऐंद्रद्युम्नमुपाख्यानंधौंधुमारंतथैवच ९४ पतिव्रतायाश्चा
ख्यानंतथैवोशिरसंस्मृतं द्रौपद्याःकीर्तितश्चात्रसंवादःसत्यभामया ९५ पुनर्हैतवनंचैवपांडवाःसमुपागताः घोषयात्राचगंधर्वैर्यत्रबद्धाःसुयोधनः
९६ ह्रीयमाणस्तदाव्याधोमोक्षितोऽमोघदर्शिना धर्मराजस्यचात्रैवमृगस्वप्ननिदर्शनात् ९७ काम्यकाद्वनश्रेष्ठात्पुनर्गमनमुच्यते व्रीहिद्रौणिकमा
ख्यानमत्रैवबहुविस्तरं ९८ इर्वासमोक्षुपाख्यानमत्रैवपरिकीर्त्तितं जयद्रथेनापहारोद्रौपद्याश्चाश्रमांतरात् १९९ यत्रैनमब्रवीद्भीमोवायुवेगस
मोजवे वसेचैनंपरिगिरंवयंत्वभीमोमहाबलः २००

हिंस्रयमेवाभिमृश्यते इतिमंदर्शयन्नाहद्रौपद्यासमहामुनिः नदेवब्राह्मणार्थेपिहिंसाबह्वीप्रशस्यतेइतिमं
दर्शयन्नाहमृगस्वप्ननिदर्शने १९७ व्रीहिद्रौणिकदृष्टांताद्दानेषु ह्येतिथिप्रियः अत्यल्पेनातिदानेनमिथ्यतीत्येतदीरितं ९८ दीर्घमस्मेतुसावित्र्यंकारुण्येवरितं
हरेः तत्रयाहिजगत्क्षत्रमत्यल्पेनापितृप्यतः ९९ भीमोभयंकरः भीमःपांडवः पंचमइतिपाठेमध्यमार्थः परस्त्रीस्पर्शमात्रेणजयद्रथदशास्ययोः आद्यःपंचमोजातः
मरुद्वहोहनःपरः २०० ७

कार्यार्थिऽभिमन्यिवऽन्यृशंसःस्यान्महानपि जयानवालिनंरामोनिर्दोषमपिमाहसात् १ पतिव्रतायामाहात्म्यंकुलद्वयंरक्षावहं भर्तृमृत्युहरंचैवसावित्रीहरिदर्शने परिमो क्षोविषोगः २ कर्णेदानापात्रमिंद्रोदेयंस्वात्मसमंधनं शक्त्याविनिमयाज्ञ्जोधर्मोनाभ्यभवद्दिषुं अरणीहरणंयत्रधर्मेणमृगरूपिणा सर्वत्रवोदितार्थानामुपसंहार

रामायणमुपाख्यानमत्रैवबहुविस्तरं यत्ररामेणविक्रम्यनिहतोरावणोयुधि १ सावित्र्याश्चापुपाख्यानमत्रैवपरिकीर्त्तितं कर्णस्यपरिमोक्षोऽत्रकुंडला भ्यांपुरंदरात् २ यत्रास्यशक्तिंतुष्टोसावमोघांदत्तवानथ आरण्येयमुपाख्यानंयत्रधर्मोवशात्स्मृतः ३ जग्मुर्दैश्यवरायत्रपांडवाःपश्चिमांदिशं एतदार ण्यकंपर्वतृतीयंपरिकीर्त्तितं ४ अत्राध्यायशतेद्वेतुसंख्ययापरिकीर्त्तिते एकोनसप्ततिश्चैवतथाध्यायाःप्रकीर्त्तिताः ५ एकादशसहस्राणिश्लोका नांषट्शतानिच चतुःषष्टिस्तथाश्लोकाःपर्वण्यस्मिन्प्रकीर्त्तिताः ६ अतःपरंनिबोधेदंवैराटंपर्वविस्तरं विराटनगरेगत्वासमशानेविपुलांशमी ७ दृष्ट्वासन्निहितंत्रपांडवास्त्यायुधानुत यत्रप्रविश्यनगरंछद्मनाव्यवसत्कृते ८ पांचाल्याप्रार्थ्यमानस्यकीचकोपहतचेतसः दुरात्मनोवधोयत्रकी चकस्यसकोदरात् ९ पांडवान्वेषणार्थंचराजोदुर्योधनस्यच चाराःप्रस्थापिताश्चत्रनिपुणाःसर्वतोदिशं १० नचप्रवृत्तिंसैर्ज्ञ्यापांडवानांमहात्मनां गोग्रहश्चविराटस्यत्रिगर्त्तैःप्रथमंकृतः ११ यत्रास्ययुद्धंसुमहत्तैरासील्लोमहर्षणं क्रियमाणस्यत्रासौभीमसेनेनमोक्षितः १२ गोधनंचविराटस्य मोक्षितंयत्रपांडवैः अनंतरंचकुरुभिस्तस्यगोग्रहणंकृतं २१२

वर्णने आरण्येयंधर्मपार्थसंवादव्याजतं ३ आदिरेकोनविंशत्यापर्वभिर्नवभिःसभा आरण्यकंषो | राम
डशभिर्धर्ममेवन्यरूपयत् ४ ५ धर्मउक्तस्त्रिभिःसेवानीतियुद्धादिहेतुकं शोकमोहफलंचाथवक्ष्यिपर्वभिरष्टभिः ७८ विराटेप्रथमंशोकाद्सेवाधर्मःप्रवेशने तत्रापिस | ३७
लवाधास्त्रीकृकीचकदारणे ९ १२ पौरुषंदर्शयित्वैवस्वामिनंगोत्रनामनी प्रकीर्त्तयेदितिप्राचेमुनिर्गोग्रहपर्वणि २१३ ७ ७ ७

धर्मेणैवापरंतीर्त्वापरंसौभाग्यमश्नुते अभिमन्युविवाहास्येपर्वण्येतत्प्रदर्शितं १५ २१ मंदात्मास्वार्थानभिज्ञः दुर्मतिर्विक्षिप्तचित्तःएकएवसहायोलोभाशःकिंसैन्यकोटि भिः इतिवैरजनःलक्ष्मणसैन्यंधार्त्तराष्ट्रवत् २२ २३ २४ २५ वैचित्रवीर्यस्यपांडवस्यपुरोधःसकाशाद्वः इंद्रविजयनामर्यपुरोहितप्रेषणोचित्यंचसमादाय अभ्युपे

समस्तायत्रपार्थेननिर्जिताःकुरवोयुधि प्रत्याहृतंगोधनंचविक्रमेणकिरीटिना १७ विराटेनोत्तरादत्ताश्वेषायत्रकिरीटिनः अभिमन्युंसमुद्दिश्यसोभद्रप रिघातिनं १५ चतुर्थमेतद्विपुलंवैराटंपर्वचार्षितं अत्रापिपरिसंख्याताअध्यायाःपरमर्षिणा १६ सप्तषष्टिरथोद्दिष्टाश्लोकानामपिमेशृणु श्लोका नांद्वेसहस्रेतुश्लोकाःपंचाशदेवतु १७ उक्तानिवेदविदुषापर्वण्यस्मिन्महर्षिणा उद्योगपर्वविज्ञेयंपंचमंशृण्वतःपरं १८ उपप्लवेनिविष्टेषुपांडवेषुजिगीष या दुर्योधनोर्जुनश्चैववासुदेवमुपस्थितौ १९ सहाय्यमस्मिन्समरेभवान्नोवर्तुमर्हति इत्यर्जुनवचनेकृष्णोयत्रोवाचमहामतिः २० अयुध्यमानमा त्मानंमंत्रिणंपुरुषर्षभौ अक्षौहिणीवासैन्यस्यकस्याकिंवादहाम्यहं २१ वव्रेदुर्योधनःसैन्यंमंदात्मायत्रदुर्मतिः अयुध्यमानंसचिवंवव्रेकृष्णंधनंज यः २२ मद्राजंचराजानमायांतंपांडवान्प्रति उपाहारैर्बंचयित्वावर्त्मन्येवसुयोधनः २३ वरदत्तंवरंवव्रेसाहाय्यंक्रियतांमम शल्यस्तस्मैप्रति श्रुत्यजगामोद्दिश्यपांडवान् २४ शांतिपूर्वंचकृत्वयत्रेंद्रविजयंनृपः पुरोहितप्रेषणंचपांडवैःकारयन्प्रति २५ वैचित्रवीर्यस्यचवचःसंनिधायपुरोधसः तथेंद्रविजयंचापिमानंचैवपुरोधसः २६ संजयंप्रेषयामासशमार्थंपांडवान्प्रति यत्रदूतंमहाराजोधृतराष्ट्रःप्रतापवान् २७ श्रुत्वाच पांडवान्यत्रवासुदेवपुरोगमान् प्रजागरेसंप्रजज्ञेधृतराष्ट्रस्यचिंतया २८ विदुरोयत्रतस्यानिचिंत्रचाणिहितानिच श्रावयामासराजानंधृतराष्ट्रंमनीषिणं २९

त्यसंजयप्रेषयामासेतिउत्तरेणसंबंधः भवेत्सहायवान्पूर्वमाख्यातुमथार्थयेत् उद्योगसंजयप्रेष्यपर्वभ्यामेतदीरितं २६ २७ २८ २९ ७ ७ ७

शोकेलालसा आसक्तिर्यस्यसतथाभूतस्यायहरं अध्यात्मंश्रावितोपितापंनजहावितिभावः नानद्यातिपरार्थेऽनवबुद्धतिबोधितः इतिप्रजागरेसानत्कुजातेचापिवर्णितं ३० समितांसभायांरेकात्म्यंएकचित्तत्वं वस्कृतस्कृयत्रकुत्रचित्समेगेवासुदेवार्जुनयोर्जरेशयोरैकात्म्यमभेदमेवशास्तिसंजयः तद्ज्ञानंविनाराज्ञःशोकतरणासं

तथासनत्कुजातेनयत्राध्यात्ममनुत्तमं मनस्तापान्वितोराजाश्रावितःशोकलालसः ३० प्रभातेराजसमितौसंजयोयत्रवाविभौ ऐकात्म्यंवासुदेवस्यप्रोक्तवानर्जुनस्यच ३१ यत्रकृष्णोदयापन्नःसंधिमिच्छन्महामतिः स्वयमागाच्छमंकर्तुंनगरंनागसाह्वयं ३२ प्रत्याख्यानंचकृष्णस्यराज्ञादुर्योधनेनवै शमार्थंयाचमानस्यपक्षयोरुभयोर्हितं ३३ दंभोद्भवस्यचाख्यानमत्रैवपरिकीर्तितं वरान्वेषणमात्रेवमातलेश्वमहात्मनः ३४ महर्षेश्चापिचरितंकथितंगालवस्यवै विदुलायाश्चपुत्रस्यप्रोक्तंचानुशासनं ३५ कर्णदुर्योधनादीनांदुष्टविज्ञायमन्त्रितं योगेश्वरत्वंकृष्णेनयत्रराज्ञांप्रदर्शितं ३६ रथमारोप्यकृष्णेनयत्रकर्णोनुमंत्रितः उपायपूर्वंशौंड्यीत्यंख्यातश्चतेनसः ३७ आगम्यहास्तिनपुराद्युपपुष्यमरिंदमः पांडवानांयथावृत्तंसर्वमाख्यातवान्हरिः ३८ तेतस्यवचनंश्रुत्वामंत्रयित्वाचयद्धितं सोग्राभिकंततःसर्वेसज्जंचक्रुःपरंतपाः ३९ ततोयुद्धायनिर्यातानराश्चरथदंतिनः नगराद्धास्तिनपुराद्बलसंख्यानमेवच ४० यत्रराज्ञात्युलूकस्यप्रेषणंपांडवान्प्रति श्वोभाविनिमहायुद्धेदोषेनष्टतवान्विभुः ४१

भवान्राजानुमौढ्यात्अधिलोकपरतमेवतमर्थंनगृह्णातीतिशास्त्रहृदयं ३१ संधिंअवरोधं नागोहस्तीतेनसमानसंज्ञंहस्तिनापुरमित्यर्थः ३२ ३३ दुर्योधनस्यनिग्रहरूपं योगेश्वरत्वंवैश्वरूपंऐश्वर्यंवैश्वरूप्यंचहरेःश्रुत्वावलोक्यचदुर्योधनोनमनेनस्ववाक्यंश्लेष्मःश्रुतेरिव ३६ अनुमंत्रितउपजापितः उपायपूर्वंभेदपूर्वं शौंड्यीतगवीत् अपित्रैलोक्यराज्यस्यहेतोर्विश्वस्तमाश्रितं नत्यजेद्देहनाशेपीत्यकर्णोपजायतः ३७ ४० निंदत्यसंतोपि सतोवैडालव्रतकाइति युधिष्ठिरमिवोलूकस्त्यूचेबादरायणः ४१

यज्जयाज्जयमाशास्तेधार्तराष्ट्रस्यमर्कटं प्राहाद्रथइत्यत्रैभीष्मस्तेजोवधेक्षया नकिंचित्तपसोसाध्यंयतोजन्मांतरंविना पुंस्त्वंशिखंडिनीप्रोपेत्यंबोपाख्यानईरितं ४२ संधिविग्रहमिश्रितंकृष्णदौत्येनसंधिः उलूकदौत्येनविग्रहः ताभ्यांमिश्रितं ४३ ४६ भस्येयतिंविनाशेनाचूर्णमिलकमुष्टिवत् इतिसेनापतिंभीष्मंचक्रेकौरवनंदनः वेरा

रथातिरथसंख्यानमंबोपाख्यानमेवच एतत्सर्वमुद्योगपर्वांतंपंचमंपर्वभारते ४२ उद्योगपर्वनिर्दिष्टंसंधिविग्रहमिश्रितं अध्यायानांशतंप्रोक्तंषडशीतिर्महर्षिणा ४३ श्लोकानांषट्सहस्राणितावत्येवशतानिच श्लोकाश्चनवतिःप्रोक्तास्तथैवाष्टौमहात्मना ४४ व्यासेनोदारमतिनापर्वण्यस्मिंस्तपोधनाः अतःपरंविचित्रार्थंभीष्मपर्वप्रचक्षते ४५ जंबूखंडविनिर्माणंयत्रोक्तंसंजयेनह यत्रयोधिष्ठिरंसैन्यंविषादमगमत्परं ४६ यत्रयुद्धमभूद्घोरंदशाहानिसुदारुणं कृष्णेयत्रपार्थस्यवासुदेवोमहामतिः ४७ मोहजंनाशयामासहेतुभिर्मोक्षदर्शिभिः समीक्ष्यधीसजःक्षिप्रंयुधिष्ठिरहितेरतः ४८ रथादाप्लुत्यवेगेनस्वयंकृष्णउदारधीः प्रतोदपाणिराधावभीष्महंतुंयथेतभीः ४९ वाक्यप्रतोदाभिहतायत्रकृष्णेनपांडवः गांडीवचापमरेसर्वशस्त्रभृतांवरः ५० शिखंडिनंपुरस्कृत्ययत्रपार्थोमहाधनुः विनिघ्नन्शितैर्बाणैरथाद्भीष्ममपातयत् ५१ शरतल्पगतश्चैवभीष्मोयत्रबभूवह षष्ठमेतत्समाख्यातंभारतेपर्वविस्तृतं ५२ अध्यायानांशतंप्रोक्तंतथाभूयश्चदशापरे पंचश्लोकसहस्राणिसंख्ययाष्टौशतानिच ५३ श्लोकाश्चचतुराशीतिरस्मिन्पर्वणिकीर्तिताः व्यासेनवेदविदुषासंख्याताभीष्मपर्वणि ५४

आदर्शनादूर्ध्वंपरब्रह्मचरेत्सणं इतीवजंबूखंडादिगीतायाःपूर्वमीरितं कृष्णेविषादं ४७ मोहजंममतोत्थं ४८ समीक्ष्यभीष्मस्यदुर्जयत्वमितिशेषः श्रुतिःस्मृतेर्बलवतीभक्तौलोकेतद्विपर्ययः भीष्मंजिघांसतापार्थस्तेनैतत्प्रदर्शितं ४९ ५० ५१ नदेहमनुशीर्यतेवैस्मवःजितमृत्यवः भीष्मःकालांतराकांक्षीशरतल्पेऽवशेचिरं ५२ ५३ ५४

क्षात्राद्वालं महाश्रेष्ठमिति मत्वा रुयोधनः जवाशयास्वमाचार्यसेनापत्येऽभ्यषेचयत् ५५ संसप्तकास्तु येसंख्येसर्वेषाप्यनिवर्तिनस्ते अपनिन्युः अपहतवंतः रणाजिरात्रणस्थानात् ५६ ५८ संसप्तकवधोत्साहाजिष्णुः पुत्रवधार्दितः प्रतिज्ञोमहतीं कृत्वातीर्णः श्रीपतिमायया ५९ ६० ६१ संतोष्यसाधुतोषांतिपतिकूलेविधातरि द्रोणस्यमृ

द्रोणपर्वततश्चित्रंबहूक्तमुच्यते सेनापत्येभिषिक्तोयत्राचार्यःप्रतापवान् ५५ दुर्योधनस्यप्रीत्यर्थंप्रतिजज्ञेमहास्त्रवित् ग्रहणंधर्मराजस्यपांडुपुत्रस्यधीमतः ५६ यत्रसंसप्तकाःपार्थमपनिन्युरणाजिरात् भगदत्तोमहाराजोयत्रशत्रुसमोयुधि सुप्रतीकेननागेनसहिशांतःक्रीटिना ५७ यत्राभिमन्युंबहवोजघ्नुरेकंमहारथाः जयद्रथमुखाबालंशूरमप्राप्तयौवनं ५८ हतेभिमन्यौकुटिलयत्रपार्थेनसंयुगे अक्षौहिणीःसंप्रहृत्यहतोराजा जयद्रथः ५९ यत्रभीमोमहाबाहुःसात्यकिश्चमहारथः अन्वेषणार्थंपार्थस्ययुधिष्ठिरनृपाज्ञया प्रविष्टोभारतींसेनांमप्रधृष्यांसुरैरपि ६० संसप्तकावशेषंचकृतंनिःशेषमाहवे अलंबुषःकृतायुश्चजलसंघश्चवीर्यवान् ६१ सोमदत्तिर्विराटश्चद्रुपदश्चमहारथाः घटोत्कचादयश्चान्येनिहताद्रोणपर्वणि ६२ अश्वत्थामापिवात्रैवद्रोणेयुधिनिपातिते अस्त्रंप्रादुश्चकारोग्रंनारायणममर्षितः ६३ आग्नेयंकीर्त्यतेयत्रऋद्धमाहात्म्यमुत्तमं व्यासस्यवाक्यागमनेमाहात्म्यंचमपार्थयोः ६४ संसमेभारतंपर्वमहदेतदुदाहृतं यत्रतेपृथिवीपालाःप्रायशोनिधनंगताः ६५ द्रोणपर्वणियेशूरानिर्दिष्टाःपुरुषर्षभाः यत्राऽध्यायशतेप्रोक्तंतथाऽध्यायाश्चसप्ततिः ६६ अष्टौश्लोकसहस्राणितथानवशतानिच श्लोकानवतथैवात्रसंख्याताःसत्वदर्शिना पाराशर्येणमुनिनासंचित्यद्रोणपर्वणि ६७ अतःपरंकर्णपर्वप्रोच्यतेपरमाद्भुतं सारथ्येविनियोगश्चमद्राजस्यधीमतः ६८ ७ ७ राम ३९

त्यकालेहिधर्मोप्यनृतभागभूत् अनृतेनहतोद्रोणोनत्यानारायणास्त्रकं नानोपायैररीन्हत्वास्वीयान्रक्षितवान्हरिः ६२ ६३ ६४ ६५ ६६ ६७ ६८

प्रियतांपश्यतो ७० ७१ कार्याकार्यविचारेहिक्रोधाविष्टानकुर्वते आपन्नेद्रोणितेभ्रातुर्भीमसेनोहिसंयुगे ७२ सोरिरेंद्रेनिजघ्नेपाणिदानेनातिहिंपर्यय: महायोहंतुरीशानःप्रपातविवर्जितः ७३ ७८ जयाशाजीविताशाचमुक्तेणस्यापिदुस्त्यजा शल्यंहृदंचशरणंकृतवान्यत्रयोधनः ७९ ८० समवायेसमये ८१ युद्धंतेतीर्थयात्रायत्र

आख्यातंयत्रपौराणंत्रिपुरस्यनिपातना प्रयाणेपुरुषश्चात्रसंवादःकर्णशल्ययोः हंसकाकीयमाख्यानंतत्रैवाक्षेपसंहितं ६९ वधःपाप्यस्यचतथाश्रुत्वाश्रुत्वा नामहात्मना दंडमेनस्यचतथोदंडस्यचवधस्तथा ७० द्वैरथेयत्रकर्णेनधर्मराजोयुधिष्ठिरः संशयंगमितोयुद्धेमिषतांसर्वधन्विनां ७० अन्योन्यंप्रतिचक्रोधोयुधिष्ठिराकरीटिनोः यत्रैवानुनयःप्रोक्तोमाधवेनार्जुनस्यहि ७१ प्रतिज्ञापूर्वकंचापिक्षोदुःशासनस्यच भित्वाहृत्कोदरोरक्तंपीतवान्यत्रसंयुगे ७२ द्वैरथेयत्रपार्थेनहतःकर्णोमहारथः अष्टमंपर्वनिर्दिष्टमेतद्भारतचिंतकैः ७३ एकोनसप्ततिःप्रोक्तैरध्यायाःकर्णपर्वणि चत्वार्येवसहस्राणिनवश्लोकशतानिच ७४ चतुःषष्टिस्तथाश्लोकाःपर्वण्यस्मिन्यकीर्तिताः अतःपरंविविंशार्थंशल्यपर्वप्रकीर्तितं ७५ हतप्रवीरसैन्येतुनेतामद्देश्वरोमहान् हत्वानरथयुद्धानिकीर्त्यतेयत्रभागशः ७६ विनाशःकुरुमुख्यानांशल्यपर्वणिकथ्यते शल्यस्यनिधनंचात्रधर्मराजान्महात्मनः ७७ शकुनेश्चवधोत्रैवसहदेवेनसंयुगे सैन्येबहुतरेयुष्टंविशिष्टेरुयोधनः ७८ हृदंप्रविश्ययत्रासौसंस्तभ्यापोव्यवस्थितः प्रहृत्तिस्तत्रव्याख्यातायत्रभीमस्तुधर्मकैः ७९ क्षेपयुद्धैर्वचोभिश्चधर्मराजस्यधीमतः हृदात्समुत्थितोयत्रधार्तराष्ट्रोत्यमर्षणः ८० भीमेनगदयायुद्धंयत्रसोरुतवान्सह समवायेचयुद्धस्यरामस्यागमनंस्मृतं ८१ सारस्वताश्चतीर्थानांपुण्यतापरिकीर्तिता गदायुद्धंचसुमहन्मत्रैवपरिकीर्तितं ८२ ७ ७ ७ ७

कृतेबादरायणः तेनजानीमहेहिंसाधर्म्यापिदुरितप्रदा ८२ ओंनमोभगवतेवासुदेवायनमः श्रीरामजयरामजयजयराम श्रीगोपालकृष्णायनमः

गाधर्मेणविनाशत्रुःशक्योनिर्जेतुमुल्बणः भीमसेनोह्यधोनाभेःप्रजहारूयोधनं ८३ ८४ ८५ ८८ दशनंकवचं ८९ ९० ९१ ९२ ९३ ९४ ० ० ०

दुर्योधनस्यराज्ञोयत्रभीमेनसंयुगे उरूभग्नोप्रसह्याजौगदयाभीमवेगया ८३ नवमंपर्वनिर्दिष्टमेतदद्भुतमर्थवत् एकोनषष्टिरध्यायाःपर्वण्य त्रप्रकीर्तिताः ८४ संख्यातावङ्कदृष्टाताःश्लोकसंख्याप्रकीर्त्यते त्रीणिश्लोकसहस्राणिद्वेशतेविंशतिस्तथा ८५ मुनिनासंप्रणीतानिकौरवा णांयशोभृता अतःपरंप्रवक्ष्यामिसौप्तिकंपर्वदारुणं ८६ भयोरुंयत्रराजानंदुर्योधनममर्षणं अपयातेषुपार्थेषु त्रयस्तेन्यायययूरथाः ८७ कृ तवर्माकृपोद्रौणिःसायाह्नेरुधिरोक्षितं ८७ समेत्यदद्दुर्भूमौपतितंरणमूर्द्धनि प्रतिजज्ञेदृढक्रोधोद्रौणिर्यत्रमहारथः ८८ अहत्वासर्वपांचाला न्धृष्टद्युम्नपुरोगमान् पांडवांश्चसहामात्यान्नविमोक्ष्यामिदंशनं ८९ यत्रैवमुक्त्वाराजानमपक्रम्यत्रयोरथाः सूर्यास्तमनवेलायामासेदुस्तेमहद्वनं ९० न्यग्रोधस्यत्रमहतोयत्राधस्ताद्व्यवस्थिताः ततःकाकान्बहून्रात्रौदृष्ट्वाल्लूकेनहिंसितान् ९१ द्रौणिःक्रोधसमाविष्टःपितुर्वधमनुस्मरन् पांचालानांप्रसुप्तानांवधंप्रतिमनोदधे ९२ गत्वाचशिबिरद्वारिदुर्दशंतत्रराक्षसं घोररूपमपश्यत्सदिवमाहत्यधिष्ठितं ९३ तेनव्याप्ततमस्त्राणांक्रियमाणमपेक्ष्यच द्रौणिर्यत्रविरूपाक्षंरुद्रमाराध्यसत्वरः ९४ प्रसुप्तान्निशिविश्वस्तान्धृष्टद्युम्नपुरोगमान् पांचालान्सपरीवारान्द्रौ पदेयांश्चसर्वशः हृतवर्मणाचसहितःखड्गेणनिजघानवान् ९५ यत्रामुच्यंततेपार्थाःपंचकृष्णाश्चयाज्ञसेनीसात्यकिश्चमहेष्वासः शेषाश्चनिध नंगताः ९६ पांचालानांप्रसुप्तानांयत्रद्रौण्यसुताद्वयः धृष्टद्युम्नस्यसूतेनपांडवेषुनिवेदितः ९७ ० ० ० ० ० गम ४०

विदुषोब्राह्मणस्यापिदेयात्स्यादारुणामतिः अश्वत्थामायत्कृष्णानामौअन्यवधीद्विषा ९५ ९६ ९७ श्रीसांबसदाशिवायनमः श्रीरामायनमः ॥

उपाविशत्भर्त्तृन् उपरुद्धवती ९८ ९९ २०० २०१ २०२ जितकाशिनःजयश्लाघिनः २०३ २०४ २०५ सौप्तिकैषीकेआख्यानेअत्रपर्णिसंबंधेइत्यर्थः ६ ७ ८

द्रौपदीपुत्रशोकार्त्तापितृभ्रातृवधार्दिता रुदतानशनंसंकल्पायत्रभर्त्तृनुपाविशत् ९८ द्रौपदीक्वनायत्रभीमोभीमपराक्रमः प्रियंतस्याश्चिकीर्षन्वैगदामादायवीर्यवान् अन्वधावत्क्रुद्धोभारद्वाजंगुरोःसुतं ९९ भीमसेनभयाद्यत्रदैवेनाभिप्रचोदितः अपांडवायेतिरुषाद्रौणिरस्त्र मवासृजत् २०० मैवमित्यब्रवीत्कृष्णःशमयंस्तस्यतद्वचः यत्रास्त्रमस्त्रेणवतउभयामासफाल्गुनः १ द्रौणेश्चद्रोहबुद्धिंवीक्ष्यपापात्मन स्तदा द्रौणिर्हेपायनादीनांशापाश्चान्योन्यकारिताः २ मणिंतथासमादायद्रौण्युत्तान्महारथात् पांडवाःप्रददुर्हृष्टाद्रौपद्यैजितकाशिनः ३ एतद्दशमंपर्वसौप्तिकंसमुदाहृतं अष्टादशास्मिन्नध्यायाःपर्वाण्युक्तामहात्मना ४ श्लोकानांकथितान्यत्रशतान्यष्टौप्रसंख्यया श्लोकाश्चस प्ततिःप्रोक्तामुनिनाब्रह्मवादिना ५ सौप्तिकैषीकसंबद्धेपर्वण्युक्तमतेजसी अतऊर्ध्वमिदंप्राङ्मःस्त्रीपर्वकरुणोदयं ६ पुत्रशोकाभिसंतप्तःप्र सादयन्नराधिपः कृष्णोपनीतांयत्रासावायसींप्रतिमांदृढां भीमसेनेद्रोहबुद्धिंधृतराष्ट्रेबभंजह ७ तयाशोकाभितप्तस्यधृतराष्ट्रस्यधीमतः संसारगहनंबुद्ध्याहेतुभिर्मोक्षदर्शनैः ८ विदुरेणचयत्रास्यराज्ञआश्वासनंकृतं धृतराष्ट्रस्यचैवैकोरवाणांयुधिक्षयं तथा ९ सांतःपुरस्यगमनंशोकार्त्तस्यप्रकीर्त्तितं ९ विलापोवीरपत्नीनांयत्रातिकरुणःस्मृतः क्रोधावेशःप्रमोहश्चगांधारीधृतराष्ट्रयोः १० यत्रतान्कृतियाःशूरान्संग्रामे धनिवार्त्तनः पुत्रान्भ्रातॄपितॄंश्चैवदद्दुर्निहतान्रणे ११ पुत्रपौत्रवधार्त्तायास्तथाचैवप्रकीर्त्तिता गांधार्याश्चापिकृष्णेनक्रोधोपशमनक्रिया १२

आयोधनंयुद्धस्थानं ९ १० क्षत्रियाःक्षत्रियस्त्रियः ११ १२ श्रीरामजयरामजयजयरामश्रीकृष्णजयकृष्णजयजयकृष्णश्रीसांबसदाशि

१३ अर्थार्थिरवधमान्नोतिविलंपतिवतत्त्वियः तस्मादर्थनलिप्सेतश्रेयोयद्धार्त्तराष्ट्रवत् हिनवाक्षौहिणीर्हत्वालेभेराज्ययुधिष्ठिरः एवंभूतक्षयेणैवभवत्यर्थः सतामपि वंधूनपिनयेद्युद्धेस्वर्गश्राद्धैश्चतर्पयेत् इत्येवंनिर्मलंख्यातंकर्मोक्तोयत्कर्मणि १४ १५ १७ अर्थान्नीत्यादियोगेचायत्सुखंकामरहितं तदापुःपांडवाःक्लेशैर्लब्धरा

यत्रराजामहाप्राज्ञःसर्वधर्मभृतांवरः राज्ञोतानिशरीराणिदाहयामासशास्त्रतः १२ नोयकर्मणिचारब्धेराज्ञामुदकदानिके गूढोत्पन्नस्यचाख्यानं कर्णस्यपृथयात्मनः १४ सूतस्येतदिहप्रोक्तंव्यासेनपरमर्षिणा एतदेकादशंपर्वशोकवैकुव्यकारकं १५ प्रणीतंसज्जनमनोवैकुव्याश्रुप्रवर्तकं सप्तविंशतिरध्यायाःपर्वण्यस्मिन्प्रकीर्त्तिताः १६ श्लोकसप्तशतीचापिपंचसप्ततिसंयुता संख्यायाभारताख्यानमुक्तंव्यासेनधीमता १७ अत ःपरंशांतिपर्वद्वादशंवृद्धिवर्धनं यत्रनिर्वेदमापन्नोधर्मराजोयुधिष्ठिरः घातयित्वापितॄन्भ्रातॄन्सुतान्संबंधिमातुलान् १८ शांतिपर्वणिधर्मा श्चव्याख्याताःशारतल्पिकाः राजभिर्वेदितव्यैसम्यग्ज्ञानबुभुत्सुभिः १९ आपद्धर्माश्चतत्रैवकालहेतुप्रदर्शिनः यान्बुध्वापुरुषःसम्यक्सर्व संतमवाप्नुयात् २० मोक्षधर्माश्चकथिताविचित्राबहुविस्तराः द्वादशंपर्वनिर्दिष्टमेतत्सज्ञानवर्धनं २१ अत्रपर्वणिविज्ञेयमध्यायानांशत त्रयं विंशच्चैवतथाध्यायानवचैवतपोधनाः २२ चतुर्दशसहस्राणितथासप्तशतानिच सप्तश्लोकास्तथैवात्रपंचविंशतिसंख्यया २३ ७

ख्याःपृथग्ग्रहाः चतुर्भिरेवंवैराग्यमेकादशभिरुद्यमं॥पंचभिर्भक्षमष्टाभिर्दोषमेकेनसूर्यजं चतुस्त्रिपंचभिःशल्यंसौप्तिकाख्यानिच पर्वभिरुपयंत्यर्थशांत्या दिःकामदीपिका निर्वेदंदुःखं १८ शारतल्पिकाःशरएवतल्पोयस्यतेनभीष्मेणव्याख्याताइत्यर्थः १९ यथोक्तंदंड्यमूदंड्यान्धर्मंमस्यमश्नुते भूयइत्येवतद्धर्माः सापद्धर्माविरूपिताःकालहेतुप्रदर्शिनःकालोदुर्भिक्षादिःहेतुर्वैराग्यादिश्चतत्प्रदर्शिनःदेशकालयपेक्षयावर्त्तितव्यमित्यर्थः सर्वज्ञत्वंकार्याकार्यविभागज्ञत्वं २१ २१ २३

प्रकृतिस्थामाधिकीमवस्थां सर्वाधिकारिकामोक्षधर्मःसम्युदीरिताः तत्राधिकारसिद्ध्यर्थंदानधर्मश्चकीर्त्तिताः २४ व्यवहारः आचारः धर्मार्थस्यचधर्मार्थयोर्हितः २५ सत्यमहिंसाभूत्यस्ययथार्थभाषणस्य परागतिःपराकाष्ठा २६ महाभाग्यंमाहात्म्यं रहस्यमल्पायसेनापिमहाफलप्रदत्वंदेशकालोपसंहितंतीर्थसेवोपधानात् २७ स्वर्गेदमरणःसर्वेयोगाभीष्मसमोभवेत् इतिप्रदर्शयन्भीष्मनिर्याणंचाथवर्णयत् २८ वाराणस्यामविज्ञातोवसेद्विघ्नभयात्कधीः व्यासमेत्रेयसंवर्त्तैरेतत्सम्यक्प्रदर्शितं

अतऊर्ध्वंचविज्ञेयमनुशासनमुत्तमं यत्रप्रकृतिमापन्नश्चक्रेधर्मविनिश्चयं भीष्माद्भागीरथीपुत्रात्कुरुराजोयुधिष्ठिरः २४ व्यवहारोत्रका र्त्स्न्येनधर्मार्थयःप्रकीर्त्तितः विविधानांचदानानांफलयोगाःप्रकीर्त्तिताः २५ तथापात्रविशेषाश्चदानानांचपरोविधिः आचारविधियोगश्चस त्यस्यचपरागतिः २६ महाभाग्यंगवांचैवब्राह्मणानांतथैवच रहस्यंचैवधर्माणांदेशकालोपसंहितं २७ एतत्सबहुवृत्तांतमुत्तमंचानुशासनं भीष्मस्यात्रैवसंप्राप्तिःस्वर्गस्यपरिकीर्त्तिता २८ एतच्चयोदशंपर्वधर्मनिश्चयकारकं अध्यायानांशतंत्वत्रषट्चत्वारिंशदेवतु २९ श्लोकानांतुसह स्राणिश्लोकान्यष्टौप्रसंख्यया ततोश्वमेधिकंनामपर्वप्रोक्तंचतुर्दशं ३० तत्संवर्त्तमरुत्तीयंयत्राख्यानमनुत्तमं सुवर्णकोशसंप्राप्तिर्जन्मचोक्तंप रीक्षितः दग्धस्यास्त्राग्निनाऽर्वस्तस्मात्संजीवनंपुनः ३१ चर्यायांहयमुत्सृष्टंपांडवस्यानुगच्छतः तत्रतत्रचयुद्धानिराजपुत्रैरमर्षणैः ३२ ७

स्मा

२९ काश्यांमृतस्यकृष्णपरिवलिंगत्वमृच्छति अश्वमेधिकपर्वेदंसंवर्त्तमरुत्तीयेप्रकाशितं ३० क्रममुक्तिप्रसिद्ध्यर्थमश्वमेधोपकीर्त्तितः तत्स्यादुर्ग्रहत्वाच्चपुनरध्यात्म मीरितं तत्पुराणप्रसिद्धंसंवर्त्तमरुत्तीयं चर्यायांपर्यटने ३१ संशयंप्राणांतेगंगाशापमोक्षार्थधनंनयोदर्शितः ३२ ७ ७ ७ ७

क्षीनमद्दयादन्नमल्पमपिसज्जते अश्वमेधाधिकंपुण्यंततइत्याहनाकुले ३३३ ३५ धृतराष्ट्राश्रमपदमित्यत्रआकारस्यपूर्वरूपमार्षं ३६ नपोहितनमंनृणांनो
गानरकयोनयः इतीवकुंतीपुत्राणांराज्यंत्यक्त्वायथौवनं ३७ ३८ षट्त्रिंशत्स्वाभिकीमवरुध्यं मायामात्रंसुतादीनिविज्ञायाश्चर्यपर्वतः धृतराष्ट्रइवत्यक्तामोहंसमाश्रये

चित्रांगदायांपुत्रेणपुत्रिकायांधनंजयः संग्रामेबभ्रुवाहनसंशयंचात्रदर्शितः ३२ अश्वमेधेमहायज्ञेनकुलाख्यानमेवच इत्याश्वमेधिकंप
र्वशोकमेतन्महाद्भुतं ३४ अध्यायानांशतंचैवत्रयोध्यायाश्चकीर्तिताः त्रीणिश्लोकसहस्राणितावत्येवशतानिच ३५ ततस्त्वाश्रमवासाख्यं
पर्वपंचदशस्मृतं यत्रराज्यंसमुत्सृज्यगांधार्यासहितोनृपः धृतराष्ट्राश्रमपदंविदुरश्चजगामह ३६ यंदृष्ट्वाप्रस्थितंसाध्वीपृथाप्यनुययौतदा
पुत्रराज्यंपरित्यज्यगुरुशुश्रूषणेरता ३७ यत्रराजाहतान्पुत्रान्पौत्रानन्यांश्चपार्थिवान् लोकांतरगतान्वीरानपश्यत्सुनारदागतान् ३८ ऋषेः
प्रसादात्कृष्णस्यदृष्ट्वाश्चर्यमनुत्तमं त्यक्त्वाशोकंसदारश्चाभिद्रुंपरमिकांगतः ३९ यत्रधर्मंसमाश्रित्यविदुरःसद्गतिंगतः संजयश्चमहामात्यो
विद्वान्गावल्गणिर्वशी ४० ददर्शनारदंयत्रधर्मराजोयुधिष्ठिरः नारदाच्चैवशुश्रावदत्तीनांकदनंमहत् ४१ एतदाश्रमवासाख्यंपर्वोक्तंमहद
द्भुतं द्विचत्वारिंशदध्यायाःपर्वैतदभिसंख्या ४२ सहस्रमेकंश्लोकानांपंचश्लोकशतानिच षडेवचतथाश्लोकाःसंख्यातास्तत्वदर्शिना ४३ यै
त्रसर्वैस्संयंतौतौ अतःपरंनिबोधेदंमौसलंपर्वदारुणं यत्रतेपुरुषव्याघ्राःशस्त्रस्पर्शसहायुधि अन्योन्यंविनिघ्निष्टाःसमीपेलवणांभसः ४४ अपा
नेपानकलितैरेवनामिप्रचोदिताः एरकारूपिभिर्वज्रैर्निजघ्नुरितरेतरं ४५ ३

राम

तू २९ संजयश्चमहागतिंगतइत्यनुवर्तते ४० ४२ पंचश्लोकशतानिचेत्यत्रपंचश्लोका ४२

श्चपंचशतंचेतिसमासः पंचाधिकंशतमित्यर्थः तेनात्रएकादशशतीश्लोकसंख्याज्ञेयातावत्याएवपुस्तकेदृष्टत्वात् ४३ ४४ आपानेसुरापानस्थानेपानकलिताःसुरापानेनवशीकृताः ४५

एरकानिर्ग्रथितंतृणं रामकृष्णौमहासरंब्रह्मापिसंतोकालेनातिचक्रामतुःसमर्थावपिमर्यादांनोल्लुंपितवंतौवित्यर्थः ब्राह्मणोभात्कारापानात्विनष्टाःसर्वयादवाः तस्मादेतद्यंस
ङ्गैर्नैवकार्यंकदाचन ४६ आर्त्तिंपीडां ४७ वेशसंपरस्परंविशासनं ४८ ४९ सर्वेसयोनानिचयाद्रह्मीनामपिसंक्षयात् परामवादर्जुनस्यपतनोनाःसमुच्चयः ५०

यत्रसर्वेसयंहत्वातावुभौरामकेशवौ नातिचक्रमतुःकालंप्राप्तंसर्वहरंमहत् ४६ यत्रार्जुनोद्वारवतीमेत्यरश्मिविनाकृतां दृष्ट्वाविषादमगमत्स
रोवार्ष्णिनरर्षभैः ४७ ससंस्कृत्यनरश्रेष्ठंमातुलंशौरिमात्मनः ददर्शयदुवीराणामापानेवैशसंमहत् ४८ शरीरंवासुदेवस्यरामस्यचमहात्म
नः संस्कारंलंभयामासद्रह्मीनांचप्रधानतः ४९ सदृद्धबालमादायद्वारवत्यास्ततोऽर्जुनः ददर्शपथिकृष्णायागोऽवस्यपराभव ५० सर्वेषांचैवदिव्या
नामस्त्राणामप्रसन्नतां नारंद्रह्मिकुलत्राणांप्रभावानामनित्यतां ५१ दृष्ट्वानिर्वेदमापन्नोवासवास्यप्रचोदितः धर्मराजंसमासाद्यसंन्यासंस
मरोचयत् ५२ इत्येतन्मौशलंपर्वषोडशंपरिकीर्तितं अध्यायाष्टौसमाख्याताःश्लोकानांचशतत्रयं ५३ श्लोकानांविंशतिश्चैवसंख्याना
तत्वदर्शिना महाप्रस्थानिकंतस्माद्ऊर्ध्वंस्वर्गारोहणंदशस्मृतं ५४ यत्रराज्यंपरित्यज्यपांडवाःपुरुषर्षभैः ५५ द्रौपदीसहितादेव्यासहितादेव्यास
हाप्रस्थानमास्थिताः ५५ यत्रतेऽग्निंददृशिरेलोहित्यंप्राप्यसागरं ५५ यत्रार्जुनोवेदितश्चपार्थस्तस्मैमहात्मने ददौसंपूज्यतंदिव्यंगांडीवं
उरुत्तमं ५६ यत्रभ्रातॄनिपतितान्द्रौपदीचयुधिष्ठिरः दृष्ट्वाहित्वाजगामैवसर्वानवलोकयन् ५७

पश्चाद्भावादर्जुनस्यपतनोनाःसमुच्चयः ५०

अप्रसन्नतांअसुरणं ५१ सन्यासंराज्यत्यागं ५२ अध्यायाष्टौसंधिरार्षः ५३ महाप्रस्थानंदेहत्यागार्थंउदगगमनं ५४ ५५ स्वस्यमृत्योर्विनिश्चित्यपरंशोचेन्नरः
पुमान् युधिष्ठिरइवोपेक्षांकुर्याद्धर्मेमुहूर्षतः ५६ शतंचत्रयंचेतिसमासेशततयमित्यस्यचधिकंशतमित्यर्थः ततश्चत्रयोविंशत्यधिकंशतंश्लोकाइत्यर्थः।तावतामेवोपलं
भात् ५७

५८ आनृशंस्यात्कारुण्यात् आनृशंस्यंपरोधर्मोयेनराजायुधिष्ठिरः स्वानेभ्रातॄन्विनादेवरथंस्वर्गंचनारुहत् ५९ ६० एवंसर्वत्रतात्पर्यंकथानामुनयेयुतः तत्र
हानिनिहतिर्म्यांविनावाचाहृतार्थता अर्थोभोगायधर्मायधर्मःस्वर्गायमुक्तये कामोधर्मार्थनाशायमोक्षःस्वार्थस्त्रिवर्गजित् स्वर्गमिति राज्यंतेमहतामपिया

एतत्सप्तदशंपर्वमहाप्राज्ञानिकंस्मृतं यत्राध्यायास्त्रयःप्रोक्ताःश्लोकानांचशतत्रयं विंशतिश्चतथाश्लोकाःसंख्यास्तत्वदर्शिना ५८
स्वर्गपर्वततोज्ञेयंदिव्यंयत्तदमानुषं प्राप्तंदेवरथंस्वर्गान्नेष्टवान्यत्रधर्मराट् आरोढुंक्रमहाप्राज्ञआनृशंस्याद्गुनाविना ५९ तामस्या
विचलांज्ञात्वाक्षितिधर्ममहात्मनः स्वरूपंयत्रतत्सत्कार्धर्मेणासौसमन्वितः ६० स्वर्गंप्राप्तसचतथायातनाविपुलाभृशं देवदूतेननरकंय
त्रव्यासेनदर्शितं ६१ शुश्रावयत्रधर्मात्माभ्रातॄणांकरुणागिरः निदेशेवर्त्तमानानांदेशेतत्रैववर्त्तनं ६२ अनुदेशात्तथ्यधर्मेणदेवराज्ञा
चपांडवः आपुत्राकाशगंगायांदेहंत्यक्त्वासमानुषं ६३ स्वधर्मनिर्जितंस्थानंस्वर्गप्राप्यसधर्मराट् सुरैर्देवैर्जितःसर्वैःसेंद्रैःसुरगणैःसह
६४ एतदष्टादशंपर्वशोक्त्यासेनधीमता अध्यायःपंचसंख्याताःपर्वण्यस्मिन्महात्मना ६५ श्लोकानांहेदशतेचैवप्रसंख्यातेतपो
धनाः नवश्लोकशतैवान्येसंख्याताःपरमर्षिणा ६६ अष्टादशैवमेतानिपर्वाण्येतान्यशेषतः खिलेषुहरिवंशश्चभविष्यंचप्रकीर्त्तितं ६७

तनाप्राप्तिरस्तीतिदर्शितमितिभावः ६१ निदेशेयमस्यशासनेयातनायामित्यर्थः ६२ अनुदर्शितः ईदृक्फलंऐश्वर्यसुखमस्तीतिबोधितः ६३ ६४ ६५ ६६ राम
खिलेषु आख्यानांतरेषुसत्स्वपिहरिवंशोपुष्करमविष्योर्ग्रहणंतयोरभ्यर्हितत्वप्रदर्शनार्थं ६७ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ४२

दशश्लोकसहस्राणीति हरिवंशेभविष्यानंथस्यहादशसहस्रोन्मितत्वं नतुहरिवंशस्याधिकस्यग्रंथस्यदर्शनात् तावन्मात्रविवक्षायांलक्षपूर्त्तेरयोगात् तथाह्यत्रकृ
ष्णोक्तायाःसंख्यायाःसंकलनेषण्णवतिःसहस्राणिद्वेशतेषोडशश्लोकाःपरिशेषात्पुष्करप्रादुर्भावायुपरितनग्रंथैकदेशमयात्रासहितेकिंचिदूनंसहस्रंचतुष्टयंनेयंने
नतोप्यर्द्धशतंभूयःसंक्षेपंकृतवानृषिः अनुक्रमणिकाध्यायमित्यादौभूयःशब्दाद्यर्धशताधिकंलक्षंपरिपूर्णंसेयं अष्टादशसहस्राणीत्यादौविगानपाठास्तुद्र

दशश्लोकसहस्राणिविंशत्श्लोकशतानिच खिलेषुहरिवंशेचसंख्यातानिमहर्षिणा ६८ एतत्सर्वंसमाख्यातंभारतेपर्वसंग्रहः अष्टादशसमाजस्रुरक्षो
हिण्योर्युयुत्सया तन्महादारुणंयुद्धमहान्यष्टादशाभवत् ६९ योविद्याच्चतुरोवेदान्सांगोपनिषदोद्विजः नचाख्यानमिदंविद्यान्नैवसस्याद्विचक्षणः ७०
अर्थशास्त्रमिदंप्रोक्तंधर्मशास्त्रमिदंमहत् कामशास्त्रमिदंप्रोक्तंव्यासेनामितबुद्धिना ७१ कृत्स्नमेतन्महाख्यानंश्रव्यमन्यच्चरोचते पुंस्कोकिलगिरं
श्रुत्वाहृष्यांसस्यवागिव ७२ एतत्सप्तदशंपर्वेतिहासोत्तमादस्माज्जायंतेकविबुद्धयः पंचम्यश्चभूतेभ्योलोकसंविधयस्त्रयः ७३ अस्याख्यानस्य
विषयेपुराणंवर्त्ततेद्विजाः अंतरिक्षस्यविषयेप्रजाश्चत्वारश्चतुर्विधाः७४ क्रियागुणानांसर्वेषामिदमाख्यानमाश्रयः इंद्रियाणांसमस्तानांचित्राश्चमनःक्रि
याः७५

एसंख्याप्रतिकृत्याउपेक्षणीयाः ६८ युयुत्सयायोद्धुमिच्छया ६९ अंगानिशिक्षाकल्पादीनिउपनिषदोरहस्यविद्यास्तत्सहितान्सांगोपनिषदः विचक्षणःस्वार्थज्ञः ७०७१
ध्वांक्षस्यकाकस्य ७२ लोकसंविधयस्त्रयः अध्यात्माधिभूताधिदेवानांसम्यग्विधयःरचनाः ७३ विषयेदेशेअंतरिक्षस्यर्थः पुराणंअष्टादशभेदं पाद्मादिचतुर्विधाः जरायु
जांडजस्वेदजोद्भिज्जाः ७४ क्रियालौकिक्योवैदिक्यश्चतासांगुणाः उत्कृष्टफलसाधनानित्यनैमित्तिकाःदानध्यानादयः गुणादमादयः मनसोद्वयाणीवाचसर्वशास्त्रा
र्थाःप्रतिष्ठिताइत्यर्थः ७५

७६ इदंकविभिरुपजीव्यतेएतच्छायाहरणेनैवकाव्यनिर्वाहात् ७७ विशेषणेअतिशयकरणे अनेनग्रंथस्यसर्वोत्कृष्टत्वमुक्तं ७८ भारतसंप्रदायप्रवर्तकानूद्याचकानूआशिषां भिनंदति धर्मेइति ७९ श्रोतॄंश्चोत्साहयति द्वैपायनेति अप्रमेयंनास्तिप्रकृष्टंमेयंविज्ञेयंयस्मादित्यप्रमेयं अवश्यश्राव्यमित्यर्थः पुण्यंपुण्यहेतुः पवित्रंपवित्रंवपवित्रं वा तुल्योमुक्तस्तस्मांत्रायतइतिपवित्रंमुक्ततरणमित्यर्थः यस्मात्सापहरं पुण्यहेतुत्वादविशिवंकल्याणं समधिगच्छतिराद्धोर्थतश्चजानाति संध्यांसंध्यायांत्रयेतसंयो

अनाश्रित्यैतदाख्यानंकथामुद्विनविद्यते आहारमनपाश्रित्यशरीरस्येवधारणं ७६ इदंकविवरैःसर्वैराख्यानमुपजीव्यते उदयप्रेक्षिभिर्भृत्यैर निजातइवेश्वरः ७७ अस्यकाव्यस्यकवयोनसमर्थाविशेषणे साधोरिवगृहस्थस्यशेषास्त्रयइवाश्रमाः ७८ धर्मेमतिर्भवतुवःसततोत्थितानांस त्येकएवपरलोकगतस्यबंधुः अर्थास्त्वयश्चनिपुणैरपिसेव्यमानानैवाप्तभावमुपयांतिनचस्थिरत्वं ७९ द्वैपायनोष्ठपुटनिःसृतमप्रमेयंपुण्यंपवि त्रमघापहरंशिवंच योभारतंसमधिगच्छतिवाच्यमानंकिंतस्यपुष्करजलैरभिषेचनेन ८० यद्दुष्कृतेपापंब्राह्मणस्त्विंद्रियैश्चरन् महा भारतमाख्यायसंध्यांमुच्यतिपश्चिमां ८१ यद्वाप्नोतिकुरुतेपापंकर्मणामनसागिरा महाभारतमाख्यायपूर्वसंध्यांप्रमुच्यते ८२ योगोशतंकनक शृंगमयंददातिविप्रायवेदविदुषेबहुश्रुताय पुण्यांचभारतकथांशृण्याच्चनित्यंतुल्यंफलंभवतितस्यचतस्यचैव ८३ ७

गीतानीया आख्यायपठित्वापमुच्यतेतस्मात्यापादितिशेषः यद्वा। अप्रमेयं आशयस्यगंभीरत्वादगाधं पुण्यंज्योतिष्टोमादिवत्स्वर्गे पवित्रंसंध्योपासनादिवच्चित्तशुद्धिकरं पापहरंप्रायश्चित्तवद्ब्रह्महत्यादिदोषघ्नं शिवंयोगाभ्यासवत्सर्वकल्याणप्रदं पुष्करंआदितीर्थमुंडाग्रेवातदुपाहृतजलैः एतदृष्ट्वतस्तीर्थफलंलाघाज्यफलंचानायास सिद्धंभवतीतिभावः ८० ८२

आख्यानमिति ३६ आख्यानंपर्वसंग्रहेणकृतेनसत्यवतोहंसत्यवाक्यंभवतीतिशेषः द्वित्र्यायइतिपाठेद्वौत्रयोवाद्यर्थेन्यायोन्यायादनपेतंयस्मिंस्तत्द्वित्र्याण्यं अन्येतुद्वाभ्यां संक्षेपविस्तराभ्यांकृतेनपर्वसंग्रहेणशतपर्वाण्यष्टादशपर्वरूपेणन्याय्यंएतच्छ्रवणेनकृत्स्नग्रंथार्थावधारणादितिव्याचक्षुः तत्रपर्वसंग्रहः वरुविप्रोक्ता कादिनवरा दिनवपादिपंचयाद्यष्टाविंतिपरिभाषयाक्रियते आदिस्थान १९ सभाधानं २ वनचयं १६ वैराट३ उ ४ योगयुक् ११ भीष्मद्रोणम ५ जेच ८ कर्णकु १ तथाशल्यैभ ४ सौ प्तप्रगं ३ स्त्रीशं ५ शांतिन ४ दानधर्मकु १ हयेज्याः २ स्वमावासगं ३ कंकं१ मौसलयानयोर्युगांतकं २ वंशेग २ मेतऊनं आदिपर्वणिएकोनविंशतिपर्वाणीत्यर्थः एवमग्रेपि भीष्मेपंचद्रोणेज ८ हयेज्याआश्वमेधिकंश २ यानमहाप्रस्थानिकं युगांतिःस्वर्गारोहणं वंशेहरिवंशे एतऊनंपर्वणामितिशेषः शेषंस्पष्टंश्लोकसंख्यापिप्रागुक्तासे

आख्यानतदिदमनुत्तमंमहार्थंविज्ञेयंमहदिहपर्वसंग्रहेण कृत्वास्मै भवतिनृणांसुखावहाहंविस्तीर्णंलवणजलेयथापूवेन २८४ इतिश्रीमहाभारते आदिपर्वणि संग्रहःसमाप्तः २ ७ सौतिरुवाच जनमेजयःपारीक्षितःसहभ्रातृभिःकुरुक्षेत्रेदीर्घसत्रमुपासीने तस्यभ्रातरस्त्रयःश्रुतसेनउग्रसेनोभीमसेनेनइतितेषुंत त्सत्रमुपासीनेष्वागच्छत्सारमेयः १

या अथसर्वपर्वतात्पर्यसंग्रहः आदौसर्वेहयोः कृत्स्नतथेतिशुश्रूषार्थमेवोत्थधर्मःसेवानीत्यार्यहत्याप्रमुखदुरितजःशोकश्चार्थोःस्मृकः एकस्मिन्काममोक्षावसुखमयसु खोषःस्मृत्यैददीज्यातापवैराग्यहानिस्वरूपनिरवलेषु दरिद्रानं तापःछंदादिकंतपःआश्रमवासे उत्क्रांतिसर्वत्रानुषज्जते हानंत्यागः स्वःस्वर्गति रपिकमनुत्यैवभवतीत्यर्थः यःसर्गप्रतिसर्गवंशतरदेवियोनिचित्रकर्तृकंविदूपंजउमास्यतंनुपटवत्प्रधानवद्बीजवत् सत्यात्मेमनुभेदपूर्वचरितैर्वैराम्ययोगोदितानूभोःपंचांगपु राणकर्तरमलंव्यासस्यवृद्धिहेमे ३८४ इतिश्रीमहाभारतेआदिपर्वणिसंग्रहाध्यायार्थप्रकाशः ७ जनमेजयस्यसर्पसत्रेऋत्विग्यैर्यत्रकृतेत्यत्रकंकतरुपोद्घातेनजनमेजयस्य सारमेयापादिकमाह जनमेजयःपारिक्षितस्त्यादिनादीर्घसत्रंवक्ष्यमाणंकंसत्रं उपासीनेअनुतिष्ठतिसारमेयःस्वा ॥१॥ ७ ७ ७ ७

रोरूयमाणः भृशंरुदन् २ २ ४ ५ नावेस्येहविषा मवेसणमपिनरुतंतत्रावलेहनंदूरतोपास्तमित्यर्थः कुकुरपसवातेनस्पादसान्नंपदूषयेदितिवचनात् शुनादृष्टम
पिहविर्दूषतीत्यण्डः ६ ७ ८ साचानुवाचसाशुनीतानभिलक्ष्यजनमेजयंप्रत्यवाचेदृत्यर्थः अदृष्टं अतर्कितं ९ संभ्रांतोऽतंतभीतः विषण्णः वाङ्मनःकायकि

जनमेजयस्यभ्रातरमिरभिहतोरोरूयमाणोमातुःसमीपमुपागच्छत् २ तंमातारोरूयमाणमुवाच किंरोदिषिकेनास्यभिहतइति ३ सएवमुक्तोमा
तरंप्रत्यवाच जनमेजयस्यभ्रातरभिरभिहतोस्मीति ४ तंमातापत्यवाच व्यक्तंतयातत्रापराद्धंयेनास्यभिहतइति ५ सतांपुनरुवाच नापराध्या
मिकिंचिन्नावेसेहवीषिनावलिहइति ६ तच्छ्रुत्वातस्यमातासरमापुत्रदुःखार्त्तातत्सत्रमुपागच्छद्यत्रजनमेजयःसहभ्रातभिरुर्घसत्रमुपास्ते ७
सतयाकुद्धयातत्रोक्तोयंमेपुत्रोनकिंचिदपराध्यतिनावेसतेहवीषिनावलेढिकिमर्थमभिहतइति ८ नकिंचिदुक्तवंतस्तेसोमानुवाच यस्माद
यमभिहतोऽनपकारीतस्मादहंत्वांभयमागमिष्यतीति ९ जनमेजयएवमुक्तोदेवश्रून्यासरमया भृशंसभ्रांतोविषण्णश्चासीत् १० सतस्मि
न्सत्रेसमाप्तेहास्तिनपुरंप्रत्येत्यपुरोहितमनुरूपमन्विष्यमाणः परंयत्नमकरोत्सोमेपापहत्यांशमयेदिति ११ सकदाचिन्मृगयांगतःपारीक्षि
तोजनमेजयःकस्मिंश्चित्सविषयेआश्रममपश्यत् १२ तत्रकश्चिदृषिरासांचक्रेश्रुतश्रवानाम तस्यतपस्यभिरतःपुत्रआस्तेसोमश्रवानाम १३
तस्यतंपुत्रमभिगम्यजनमेजयःपारीक्षितःपौरोहित्यायवव्रे १४ सनमस्कृत्यतमृषिमुवाच भगवन्वयंतवपुत्रोममपुरोहितोस्त्विति १५ ७

यावित्कलः एतेनभिरपराधिनांहिंसाहिंसकस्यसद्योऽवावहेभिदर्शितं १० पापहत्यांशापरूपोबलायुःप्राणभिहतनीदेवतां शमयेत्रश्रक्रोधनांकुर्यात्११ १५

सर्पभिर्पजातीयायोजातित्वाद्विचित्रोत्पत्तिमत्वादलौकिकशक्तिमानितिभावः १६ १७ उपांशुव्रतंनिगूढवत्त्रियमः १८ १९ उपाध्यायःस्वदेशंप्रत्यागतः तक्षशिलां
देशाविशेषं विजेतुमितिशेषः २० सएवंगुरुप्रसादादपेतभयोविजयीउत्तंकेनप्रोत्साहितःसर्पसत्रंकृतवानितिवक्तुंतदुरोर्वेदस्यप्रशंसाप्रसंगादितरावर्णितत्सहा
ध्यायिनोआरुण्युपमन्यूप्रश्नीति तेनचगुरुभक्तिमहात्म्यमत्रमुख्यंप्रमेयंतेयं सधौम्योनामतः अपोनीत्यपोदःअब्भक्षस्तस्यापत्यंआपोदः अयोदइतिपाठेअ

सएवमुक्तोप्रत्यवाचजनमेजयंभोजनमेजयपुत्रोयंममसपर्योजातोमहातपस्वीस्वाध्यायसंपन्नोमत्तपोवीर्यसंभृतोमधुकंपीतवत्यास्तस्याःकुक्षोजा
तः १६ समर्थोयंभवतःसर्वांःपापकृत्याःशमयितुमंतरेणमहादेवकृत्यां १७ अस्यत्वेकमुपांशुव्रतंयदेनंकश्चिद्ब्राह्मणःकंचिदर्थमभियाचेन्न
स्मैदद्यादयं यद्येतदुत्सहतेततोनयस्यैनमिति १८ तेनैवमुक्तोजनमेजयस्तंप्रत्यवाच भगवंस्तत्तथाभविष्यतीति १९ सतंपुरोहितमुपादायो
पाध्यायोभ्रातृनुवाच मयायंवृतउपाध्यायोयदयंब्रूयात्तत्कार्यमविचारयद्भिरिति तेनैवमुक्ताभ्रातरस्तस्यतथावादुः सतथाभ्रातृन्संदिश्यत
क्षशिलंप्रत्यभिप्रतस्थे तंचदेशंवशेष्यपयामास २० एतस्मिन्नंतरेकश्चिदृषिर्धौम्योनामापोदस्तस्यशिष्यास्त्रयोबभूवुः २१ उपमन्युरारुणि
र्वेदश्चेति सएकंशिष्यमारुणिंपांचाल्यंप्रेषयामास गच्छकेदारखंडंबधानेति २२ सउपाध्यायेनसंदिष्टआरुणिःपांचाल्यस्तत्रगत्वातत्केदारखंडंबद्धु
मशक्नुवन् सकिंक्रियमाणोऽप्यस्युपायंभवत्वेवंकरिष्यामीति २३ सतत्रसंविवेशकेदारखंडेशयानेचतथातस्मिंस्तदुदकंतस्थौ २४ ततःकदाचिदुपा
ध्यायआपोदोधौम्यःशिष्यानपृच्छत् क्वआरुणिःपांचाल्योगतइति २५

पोदःलोहदंतः स्वच्छात्तमासांतोदुः उपाध्यायस्यतेकार्ष्मायसादंताइतिवाक्यविशेषा
त् क्रूरवाहत्यर्थः २१ केदारोमहासेतोर्गर्तंचतुरस्रंतस्यखंडः जलनिरोधमितिखंडबधानबंधाहि केदारेकृजलप्रवेशेनबीजनाशोमाभूदितिभावः २२ नाशकत्

शिष्यपरिक्षार्थंगुरुणायोगबलेनजलप्रवाहस्यदुर्वारत्वसंपदनादित्यर्थः २३ २५ २० उत्तऊर्ध्वंदारयतीत्कदारकः रलयोरभेदादुद्दालकइतिनिरुक्तिःण्वुल् ३१ श्रेयः ऐहिकं

तेतंप्रोचुर्भगवंस्त्वयैवप्रेषितोगछकेदारखंडंवधानेति सएवमुक्तस्तांछिष्यान्प्रत्यूचिवान् तस्मात्तत्रसर्वेगछतोयत्रसगतइति २६ सतत्रगत्वातस्याङ्गानाय शब्दंचर भोअरुणेपांचाल्याङ्कासिवत्सेहीति २७ सतथाकृत्वाआरुणिरुपाध्यायवाक्यंतस्मात्केदारखंडात्सहसोत्थायतमुपाध्यायमुपतस्थे २८ प्रोवाच चैनंमयमस्यत्वत्केदारखंडेनिःसरमाणमुदकमवारणीयंसंरोद्धुंसंविष्टोभगवछ्रेयस्कलेवसहसाविदार्यकेदारखंडंभवंतमुपस्थितः २९ तदस्मिन्वादयेभ गवंतमाज्ञापयतुभवान्कमर्थंकरवाणीति ३० सएवमुक्तउपाध्यायःप्रत्यूचिवान् यस्मांभवान्केदारखंडंविदार्योत्थितस्तस्मादुद्दालकएवनाम्नाभवान् भविष्यतीत्युपाध्यायेनानुगृहीतः ३१ यस्माच्चत्वयामदचनमनुष्ठितंतस्माच्छ्रेयोवाप्स्यसि सर्वेचतेवेदाःप्रतिभास्यंतिसर्वाणिचधर्मशास्त्राणीति ३२ सएवमुक्तउपाध्यायेनेष्टंदेशंजगाम अथापरःशिष्यस्तस्यैवोपाध्यायस्योपमन्युर्नाम ३३ तंचोपाध्यायःप्रेषयामास वत्सोपमन्योगारक्षस्वेति ३४ सउपाध्यायवचनादरक्षन्गाःसचाहनिगरक्षित्वादिवसक्षयेगुरुगृहमागम्योपाध्यायस्यायतःस्थितानमस्चक्रे ३५ तमुपाध्यायःपीवानमपश्य दुवाचचैनंवत्सोपमन्योकेनवृत्तिंकल्पयसिपीवानसिदृढमिति ३६ सउपाध्यायंप्रत्यूचिवान्भोभैक्ष्येणवृत्तिंकल्पयामीतितमुपाध्यायःप्रत्यूचिवान ३७ मय्यनिवेद्यभैक्षंनोपयोक्तव्यमिति सतथेत्यूक्त्वाभैक्ष्यंचरित्वोपाध्यायायन्यवेदयत् ३८ सतस्मादुपाध्यायःसर्वमेवभैक्ष्यमगृह्णात् सतथे त्यूक्त्वःपुनररक्षद्गाः अहनिरक्षित्वानिशामुखेगुरुकुलमागम्यगुरोरग्रतःस्थितानमस्चक्रे ३९

राम ४६

मुष्मिन्सुखमपवर्गश्च सर्वे चैतिविनाध्ययनंएकाग्र्येणगुरुमाराध

यतासर्वाण्यविद्यालभ्यतइतिभावः ३२ ३३ ३४ ३५ ह्यःपीवानंपुष्टं भूयोऽन्यादिरसंपीतवंतमित्यर्थःवृत्तिंजीविकां ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१ ६

भा० आ० ४६

४० ४१ वत्सपरोधोवृत्तिप्रतिबंधः ४२ ४३ चरसिभक्षयसि ४४ उपयोक्तुंभोक्तुं ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ अर्कपत्राणिअर्कवृक्षपत्राणि ५० क्षारेतिक्तन्यदपिक्षारादौ

तमुपाध्यायस्तथापिपीवानमेवदृष्ट्वोवाच वत्सोपमन्योसर्वमशेषतस्तेभैक्ष्यंगृह्णासि केनेदानींवृत्तिंकल्पयसीति ४० सएवमुक्तउपाध्यायंप्रत्यूचिवान् भगवतेनिवे द्यपूर्वमपरंचरामितेनवृत्तिंकल्पयामीतितमुपाध्यायःप्रत्यूचिवान ४१ नैषान्याय्योगुरुवृत्तिरन्येषामपिभैक्ष्योपजीविनांवृत्तिपरोधंकरोषीत्येवंवर्तमानोलुब्धोसीति ४२ सतथेत्यूक्त्वागाश्चरत् रक्षित्वाचपुनरुपाध्यायगृहमागम्योपाध्यायस्यायतःस्थितानभ्यचक्रे ४३ तमुपाध्यायस्तथापिपीवानमेवदृष्ट्वापुनरुवाच वत्सो पमन्योअहंतेसर्वंभैक्ष्यंगृह्णामिनचान्यच्चरसि पीवानसिभृशंकेनेदानींवृत्तिंकल्पयसीति ४४ सएवमुक्तस्तमुपाध्यायंप्रत्यूचिवान् भोएतासांगवांपयसावृत्तिंक ल्पयामीति तमुवाचोपाध्यायोनैतन्न्याय्यंपयउपयोक्तुंभवतोमयानाभ्यनुज्ञातमिति ४५ सतथेतिप्रतिज्ञायगारक्षित्वापुनरुपाध्यायगृहानेत्युपोरयतःस्थि तानमस्चक्रे ४६ तमुपाध्यायःपीवानमेवदृष्ट्वोवाच वत्सोपमन्योभैक्ष्येणनाश्नासिनचान्यच्चरसि पयोपिनविवत्सपीवानसिभृशंकेनेदानींवृत्तिंकल्पयसी ति ४७ सएवमुक्तउपाध्यायंप्रत्यूचिवान् भोःफेनंपिबामियमिमेवत्सामातृणांस्तनान्मिबंतउद्गिरंति ४८ तमुपाध्यायःप्रत्यूचिवान् एतेत्वदन्यकृपयागुणवंतो वत्साःप्रभूततरंफेनमुद्गिरंति तदेषामपिवत्सानांवृत्तिपरोधंकरोषेवंवर्तमानः फेनमपिभवान्मापातुमर्हतीतिसतथेतिप्रतिश्रुत्यपुनररक्षद्गाः ४९ तथाप्रति षिद्धोभैक्ष्यंनाश्नातिनचान्यच्चरतिपयोनपिबति फेनंनोपयुंक्तेसकदाचिदरण्येक्षुधोऽर्कपत्राण्यनक्षयत् ५० सतैरर्कपत्रैर्भक्षितैःक्षारतिक्तकटुरूक्षै स्तीक्ष्णविपाकैश्चक्षुष्युपहतोऽधोबभूवततःसोऽधोपिनंक्रम्यमाणःकूपेपपात ५१ अथतस्मिन्नगागतेसूर्येचास्ताचलावलंबिनिउपाध्यायःशिष्यान वोचत् नायंक्षपमस्युः तऊचुर्वनंगतोगारक्षितुमितितानाहउपाध्यायः ५२

कर्पदृश्यंवक्षरूपपातकमेवेतिभावः तीक्ष्णविपाकैःपाककालेऽतिदारुणैःप्रज्वालोत्पादकैः ५१ ५२

५२ ५५ कर्त्तारावितिलुडंतं नौवांचक्षुर्भंतंकरिष्यतइत्यर्थः अत्रपूर्वनुज्ञातउपमन्युर्ऋग्भिरश्विनौतुष्टावेतिस्मर्यते एतासांमंत्राणांकर्मसमवेतार्थप्रकाशकत्वंतत्रत्वसमानार्थ
ऋगंतरोदाहरणपूर्वंकंकर्ममीमांसकाःप्राहुः तदनुरागबलेनचानंतत्वादीनिब्रह्मलिंगान्यन्यथानियुक्तमंत्रं आसांकर्मणिविनियोगस्यादर्शनात् प्रत्यक्षब्रह्मलिंगैरर्थवत्वो
पपत्तौलिंगमात्राकर्मणः तत्रऋग्विनियोगस्यचकल्पनायाअनुदयात् किंचसमरोप्यरूपेणविषयोरूपवान्भवेत् विषयस्यतुरूपेणसमारोपंनरूपवत् इतिन्यायेनय
थारोपितभुजंगधर्मेणभीषणत्वादिनारज्जुर्विशेष्यतेनतुरज्जुधर्मेणासिंगम्यत्वादिनाभुजंगोविशेष्टुंशक्यः तत्स्वरूपलोपप्रसंगात् एवंब्रह्माध्यस्ताश्विदेवताधर्मेणवियह

मयोपमन्युः सर्वतःप्रतिषिद्धः सनियतंकुपितस्तोनागच्छतिचिरं ततोऽन्वेष्यइत्येवमुल्काशिष्यैःसार्द्धमरण्यंगत्वातस्याह्वानायराहूंचकार भोउपमन्योक्वा
सित्वंसैहीति ५३ सउपाध्यायवचनंश्रुत्वाप्रत्यवाचोच्चैरयमस्मिन्कूपेपतितोहमिति तमुपाध्यायःप्रत्यवाच कथंत्वमस्मिन्कूपेपतितइति ५४ सउ
पाध्यायंप्रत्यवाच अर्कपत्राणिभक्षयित्वाऽधीक्षतोऽस्यतःकूपेपतितइतितमुपाध्यायःप्रत्यवाच ५५ अश्विनौस्तुहितोदेवभिषजौतांचक्षुर्भंतंक
र्त्तारावितिसएवमुक्तउपाध्यायेनोपमन्युरश्विनौस्तोतुमुपचक्रमेदेवावश्विनौवाग्भिरृग्भिः ५६

वत्वादिनाब्रह्मविशेष्टुंशक्यम्॰ नतुब्रह्मधर्मेणस्थूलत्वादि
नादेवताविशेष्टुंशक्यातत्स्वरूपलोपप्रसंगात् अतएवाकाशश्रुतिः सर्वाणिहवाइमानिभूतान्याकाशादेवसमुत्पद्यंतइत्यनन्यथासिद्धत्वेनोपादानत्वप्रकाशनसामर्थ्य
रूपब्रह्मलिंगात् ब्रह्मपरतयानीताआकाशलिंगादित्यत्र॰ दृश्यतेचउभारूनुमितिमंत्रोवितन्वातेधियइत्यश्विनोरंतर्यामित्वंतच्चधियोयोनःप्रचोदयादित्यनेनतु
ल्यार्थंब्रह्मलिंगं सख्येवेतिमंत्रेजर्भरीतुर्फरीतइतिमंत्रेत्वहंहूत्वेब्रह्मलिंगे जर्भरीभर्त्तारावित्यर्थस्फूर्फरीतूहंतारावितियास्कीयनिर्वचनात्नचैतान्यसतिबाधकेसं
कोचयितुंशक्यानि॰ शास्त्रदृष्टिन्यायेनाश्विविग्रहोपलक्षितब्रह्मोपदेशार्थत्वोपपत्तेः अत्राहदंडेनप्रवर्त्तनंप्रतिमामेवविजानीहीत्यत्रदेवतात्मनएववेद्यतापत्तौयष्ट

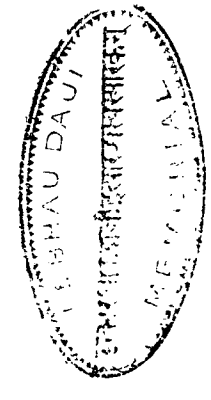

स्त्रदृष्टंश्रुतंब्रह्मतदभिप्रायेणायमुपदेशोनदेवतात्माभिप्रायेणेतिस्थितं अश्विनाविति हित्वंतुद्वासुपर्णेत्यस्यामृचिनयोरन्यःपिप्पलंस्वाद्वत्तीतिसत्यमनश्नन्नन्योऽभिपश्यतीतइति
पैंगिरहस्यव्याख्यातप्रकारेणोपाध्युपधेयभूतसत्वचैतन्यभेदाभिप्रायेणतेनात्रमायोपाधिकंजगत्कारणंब्रह्मप्रतिपाद्यतेतत्ज्ञानस्यपरमपुरुषार्थहेतुत्वात् चक्षुःप्राप्तिस्फ
तस्माअसीनासत्याविचक्षआधत्तंदस्राभिषजावनर्वाणितिमंत्रेऽश्विनोश्चक्षुःप्रदत्तदर्शनादवांतरफलं विचक्षेविचक्षषे आधत्तंदत्तवंतौअनर्वंरूपाहनभूत्येकुंठित
गतावपिभिषजौभैषज्यकरणेनानुग्राहकौ अतएवलिंगात्सूर्यचंद्परत्वमस्याःस्फुतेर्विरुद्धं आख्यायिकानुगुरुदेवताभक्तेर्विद्याप्राप्त्यर्थत्वस्वनार्थो भिषक्कर्मं
त्वाभिषजांशृणोमीतिपरमेश्वरेभिषक्कश्रवणात् देवभिषजावित्यत्रकं शेषंस्पष्टार्थं ५६ ऋग्भिरित्यत्रकंताऋचःपठति प्रपूर्वगोसृष्टेःप्राक्वियमानौ सदेवसोम्येदम

प्रपूर्वगौपूर्वजौचित्रभानूगिरावाशंसामितपसास्वनंतौ दिव्यौसुपर्णौविरजौविमानावधिक्षिपंतौभुवनानिविश्वा १ ६ ६ ६ ६

ग्र आसीदेकमेवाद्वितीयमितिश्रुतेः पूर्वजौतावेवहिरण्यगर्भात्मकतांगतौपूर्वेतिन्यो॰ सवैशरीरीप्रथमःसृष्टिश्रुतेः चित्रभानूविचित्रप्रकाशकारणभासमानौ एतदात्म्यमिदंसर्व
मितिश्रुतेः गिराश्रवणजनकेनवाशब्दार्थेनतपसामननध्यानात्मकेनालोचनेनआशंसामि प्रत्यगात्मत्वेनप्रार्थयामि हियस्मादनंतौदेशकालवस्तुभिरपरिच्छिन्नौ एतेन
सत्यस्यावस्तुत्वमुक्तं अन्यथाचितोवस्तुपरिच्छेदापत्तेः यस्मादनंतौतस्मादाशंसाम्यभयाय ब्रह्मविद्वैवभवतीतिश्रुतेस्तद्वानहमप्यनंतःस्यामित्यर्थः अन्यथाद्वितो
याद्वैभयंभवतीतिश्रुतेःसंसारभयानिवृत्तिप्रसंगः दिव्यौसुपर्णौरत्नितदुपारूढचैतन्यरूपेणद्योतमानौ॰ सुपर्णोपक्षिवद्धरिहरौ॰ अधिक्षिपंतौभुवनानिविश्वा
सत्वगतानिक्षेपशक्त्यासर्वाणिभुवनानिधिक्षिपंतौ॰ तदेतत्सर्वंयेनस्वप्नंपश्यतीतिश्रुतेः विश्वाविश्वानि सर्वाणिसूक्ष्मलिंगानिसुपोऽदेशः विरजौ॰ रजःशब्दिताः परमाणवोरजः
प्रधानंसांख्याभिमतंगुणत्रयंवातद्रहितौ सदृष्टौतदनपेक्षावित्यर्थः बहुस्यांप्रजायेयइति तदात्मानंस्वयमकुरुतेतिश्रुतेःस्वस्यैवबहुभवनाशंसनकरणश्रवणात्

विमानौविगतंमानंप्रमासाधनंयतस्तौतुछेमानाभ्यपिहितंयदासीदितिसत्वतुछत्वात्मानासहिस्तुलेनविमानत्वं० चितस्तूयतोवाचोनिवर्त्ततेअप्राप्यमनसासहेतिवाऽप्र
नसातीतत्वादमानत्वं १ अस्येवसूक्तभूतस्यविवरणार्थाउत्तरश्लोकाःप्रपूर्वगाविधिसृष्टेःप्राकुप्रपूर्वंशब्देनकालसन्नाप्रतीयतेतांनिरवशेषकालस्वेवाश्विप्रवर्त्यत्वंवदन्
हिरण्मयाविति हिरण्मयौशकुनी हिरण्मयःशकुनिर्ब्रह्मनामेतिश्रुतेरमणीयोऽसंगोवेत्यर्थः सोपरायोसर्वस्यलयाधिष्ठानभूतौस्वयंवनासत्यदस्रौ असत्यंरज्जु
भुजंगादिदस्रेऽपसयधर्मकंघटादि तदुभयाभावरूपौ सुनसौशोभननासिकौविग्रहधर्मोयं वैनिश्चितंजयंतौकालं एतदेवाह विवस्वतःत्यबूलोपेपंचमी विवस्वतंसूर्यंसृष्ट्वा
तद्द्वाराऽसितंकृष्णंरात्रिजातंशुक्लंदिनजातंचतंतुरूपंनीयंतेनसंवत्सररूपंपटंवयंतौतंतुवायाविव तेनचघटनतरसावेगेनसुखेमौसुमार्गौवेतिलोकोयेनसुखेमः वेतरोणा
दिकोमन् तौदेवपितृयाणौआधिव्ययंतौ शुक्लकृष्णेगतिस्त्येतेजगतःशाश्वतेमतेइतिभगवद्वचनात् एतावेवकर्मफलोपभोगायतन्नलोकमार्गप्रदौकालस्यचप्रवर्त्तकौ तस्मा

हिरण्मयौशकुनीसोपरायोनासत्यदस्रौसुनसौवैजयंतौ शुक्लंवयंतौतरसाऽसंवेमावधिव्ययंतावसितंविवस्वतः २ ७ श्री ७ श्री ७ श्री ७

यस्त्रोसुपर्णस्यबलेनवर्त्तिकामसुंवतामश्विनौसौभगाय तावत्कृतघ्नावनमंतमायययावसन्नमागाऽरुणाउदावहन् ३ श्री ७ श्री ७

नाहैतत्तत्रक्षतिरितिभावः २ एवंब्रह्मादैतंप्रसाध्यैतदेवविततरागैर्गीतंसन्मुक्तयेऽन्यथाबंधायभवतीत्याह सुपर्णस्यपरमात्मनोबलेनकालशक्त्याऽस्त्रोवर्त्तिकांसुपर्णसरूपांजीव
पक्षिणीऽश्विनौदेवौसौभगायमहतेभाग्यायकैवल्यायऽमुंवतांमोचितवंतौमुक्त्युपायविदंमित्यर्थः व्यतिरेकमुखेनमुक्त्युपायमाह तावदिति मायया अज्ञानेनसहवसन्नमाः दाधित्यर्थ
अतिशयेनवसंतः अत्यंतमूढाःपुरुषाः अरुणारागादिविषयाकांताः गाःइंद्रियाणिप्रतियावतू अनमंतनतवंतः इंद्रियैकैकार्थंयावदासीदित्यर्थः तावत्कृतघ्नौऽनात्म राम
दोषास्पर्शिणौयुवांजीवात्मरूपौ कर्मभूतौउदाउदकंप्रधानेनशरीरेणऽापःपुरुषवचसइतिश्रुतेः उंदीक्लेदनेइत्यस्मात्क्विप्यानदितामितिनलोपेउदितिरूपंइत्संभावेत्

तीया तद्रूपेणऽवहन्ऊढवंतः रागादियस्मायावद्भवंति आत्मानंदेहमेवतावन्मन्यंतेनतश्चसंसरंति तस्मात्रागादिजयोमुक्त्युपायइत्यर्थः भवति २ ७ ७ ४८

कालिकतंकर्मापिमुक्त्युपायमाह धेनवोऽभिमतफलदोग्ध्र्योगावोऽहोरात्ररूपाःषष्ट्यधिकशतत्रयसंख्याताः एकंवत्संसंवत्सरंसूयतेनिर्वर्त्तयंतितंवत्संगोणकर्मसूतं० नानागो
ष्ठाःपृथक्फलत्वेऽपिविहिताःक्रियाःमुख्यकर्मसूताःएकदोहनाः एकमेवविविदिषाख्यंदुह्यतेनदोहनंदोग्ध्येषांतेऽकर्त्रीरिचकारकेइतिकर्मणिल्युट् दुहंतिविविदि
षवः विविदिषंतियज्ञेनेत्यादिश्रुतेः ययोक्तं यज्ञेनेत्यादिनाकर्म्यशतपथविहितंकर्मेदंगृहीत्वास्वोत्सवापठनेनसिद्धंपुरुषविविदिषामात्रसाध्येयुनक्तीति एक स्नान
दोहनाःयंवत्संदुहंतितंतावश्विनौप्रसिद्धौगोस्थानीयौदुहतः अश्विनावेवकालंप्रकृतेरित्यर्थः एतच्चयुवोदिशोजनयतइत्यत्रस्पष्टीकरिष्यति कीदृशंवत्संघर्मंताप
कंसहस्रंसंवत्सरमितियावत् उक्ष्यंउत्पिपासुत्वत्तोजातंउत्पादकमित्यर्थः ४ एतत्कालचक्रंअजरंसर्वान्देवमनुष्यान्क्षिणोतीत्याह चक्रस्यांतरमध्यमवाह्यवलयानि

षष्टिश्चगावस्त्रिशताश्चधेनवएकंवत्संसुवतेतंदुहंति नानागोष्ठाविहिताएकदोहनास्तावश्विनौदुहतोकर्मुकुर्व्यं ४ एकानाभिंसप्तशताऽराश्रिताःप्रधिघन्यावि
शतिरर्पिताऽराः अनेमिचक्रंपरिवर्त्ततेजरंमायाश्विनौसमनक्तिविश्वं ५ एकंचक्रंवर्त्ततेद्वादशारंषण्णाभिमेकोऽक्षसप्ततस्यधारणं यस्मिन्देवाऽधिविश्वेवि
षक्तास्तावश्विनौमुंचतोमाविषीदतं ६

नाभिप्रधिनेमयस्तेषांसंभेदकाष्ठानितिर्यंचिऽराः एवंसतिएकोनाभिंसंवत्सराख्यंसप्तशताऽराविंशतिश्चाराःतेचाईशोऽहानि
रात्रयश्चाश्रितानाभिंप्रधिषुमध्यमवलयरूपंत्रिषुतेचद्वादशमाससंज्ञाःद्वादशप्रधयश्चकमितिश्रुतेःतेषुअर्पिताःनेमिमच्चक्रंनियतप्रचारंइदंतुनतथाप्रत्यहंदिनमा
नभेदेनपरिवर्त्ततेऽजरंअक्षयंमायामायामयंहेऽश्विनौयुवाभ्यांप्रवर्त्तितमित्यर्थात्समनक्तिस्पर्शतिकेवर्षणी ऐहिक्यामुष्मिक्योप्रजेततश्चाद्विविधमपिभोगंनेष्यतस्त्वयि
क्षुत्तादितिभावः ५ एकंनेचक्रंस्वषष्टिपर्वकालात्मकैकाहोरात्रनिर्वर्त्यप्रदक्षिणप्रक्रमैःषाष्ट्यधिकशतत्रयसंमितैःसावनाख्यंसंवत्सरचक्रंजगदायुःक्षीणमुक्त्वाश्यो
दयमानोप्रदक्षिणावर्त्तभचक्रंसूर्यचंद्रयोरप्रदक्षिणप्रक्रमेणनिर्वर्त्तयतीरवाद्यसंवत्सरचक्रकर्मोपयोगिनीमाह तत्रएकस्मिन्शकोप्रेताःषट्शलाकाःपृथगंताश्चैतद्द्वादश

रंषण्नाभिंएकंचक्रंभवतितत्रसंवत्सरोक्षः मेषाद्याराशयः द्वादशाराः षट्ऋतवोनाभयः तच्चक्रंऋतस्यकर्मफलस्यधारणंध्रियते ऽस्मिन्निति तथा अत्रहेतुः यस्मिन्नविश्वेदेवाः कालाभिमानिनः अधिविषक्ताः व्यवहिताश्चेतिछंदसि व्यवहितक्रियाद्युपसर्गाणांसंबंधस्मरणात् तावश्विनौमामायुंवंतंमोवयंतंअस्मात्चक्रादितिशेषः किंभूतं मोविषीदंतंजन्मादिदुःखेनविषादंप्राप्नुवंतं तुमभावश्छंदसः ततःकालोचितकर्मकरणेनाःकालाभिमानिन्योदेवताएतस्मिंस्तेति इष्टफलंचयजमानायप्रयच्छंति अन्यथाविपरीतंकुर्वंतीतिभावः ६ एवंकर्माणांविधिदिशोत्पादनद्वारा विधाहेतुत्वमुक्त्वासंप्रत्यविद्यादितत्कार्यनिवृत्तिहेतुत्वमुक्त्वा सर्वंखल्विदंब्रह्मतज्जलानितिशांतउपासीतेतिशमत्वकथनेनोक्तोपासनमाहविद्येकाक्ष्याय अश्विनोरहन्नहरेवरात्रिरहुसन्नंवियदादितस्यभूयंभावःभुवोभावइतिक्यप् अश्विनौहवैसत्यंपेपवात्मकावित्यर्थः एतदेवाश्विनोर्लयकारणप्रदर्शनेनदृढयति अश्विनौवैदुंसोमंत

अश्विनाविंदुममृतंरत्नभूतौतिरोधत्तामश्विनौदासपत्नी हित्वागिरिमश्विनोगमुदाचरंतौतद्दृष्टिमन्द्राप्रस्तिनौबलस्य ७ ० ७

उपलक्षितानिकर्माणि अमृतंतत्फलं हुतंऐहिकमुष्मिकंभोग्यजातं दासपत्नी सुपांसलुगितिपूर्वसवर्णः अपःनेरुक्तप्रसिद्धेअन्नमुपलक्षितंवियदादिचतिरोधत्तांरज्जुरिवसाध्यंभुजगंअंतर्हितंकुरुतःअश्विनावेवसर्वात्मरूपेणोपास्यौ इतिभावः एवमुपासनालब्धचित्तैकाग्र्यस्यप्रत्यक्त्वरव्यापनायब्रह्मणएवतावद्बंधप्रसक्तिमाह हिलेति अश्विनौस्वरूपेणैवास्तांब्रह्मैवसंतौबलस्यागिरिंसाधनसंपन्नेरुप्रायंअनाद्यविद्याहित्वागः इंद्रियाणिमुदाविषयेष्वियंयोगसहर्षेणचरंतौचारयंतौविषयभूमिंपुनर्दृष्टिम राम
न्द्रातस्याःमुदोदृष्टिस्तन्महात्म्येनप्रस्तिनौविषयजस्करवाद्यैमहात्म्यासराक्प्रावण्यमेवप्राप्तौ अत्रनायमात्माबलहीनलभ्यइत्यत्रबलशब्दस्यबोधसाधनसंपद्वाचित्वंद ४९
र्शं गिरिशब्दस्यापिगिरतिहवैद्विषंतंपापमानमितिश्रौतनिर्वचनबलात्साधनसंपदुद्बोधपरतयाव्याख्यानंकृतं एवंचानादिविषयवासनावशात्ब्रह्मैवबद्धमितिदर्शितं ७

अस्यजीवस्यब्रह्मात्मतावबोधार्थंतत्पदार्थस्वरूपंतावदाह हेअश्विनौयुवांअग्रेसृष्टेःप्राक्दशादिशःप्राच्याद्याःजनयथ अत्राकाशेएवसूर्योपाधिकीदिक्कल्पनातत्सृष्टित्वमप्याह मूर्धिअर्थात्तद्दिशांअंतरिक्षेइत्यर्थः रथयानंरथेनयानंगमनमस्यतंसूर्यसमानंसर्वेषामेकंनथावियंतिव्योमादिकल्पभेदात्तद्दृष्टिभेदाद्बहुत्वेजनयथइत्यनुवर्तते तासांदिशांयातं अर्थात्तत्संबंधिनःसूर्यस्ययातंगमनमनुसूर्यकृतदृक्कालानुलक्ष्यऋषयःप्रयांतिकर्मभिःप्रचरंतितथादेवामनुष्याश्चयथाधिकारंस्थितिंऐश्वर्यंआचरंतिआसमंतात्भुंजते ८ एवंसृतसृष्टिमुक्त्वाभौतिकींसृष्टिमाह भोअश्विनौयुवांवर्णमूतेजोबन्नानिलोहितशुक्लकृष्णवर्णांतिकुरुथःपरस्परमिश्रणेनविविधाकारानुकुरुथः सेयंदेवतैक्षतहंताहमिमास्तिस्रोदेवताअनेनजीवेनात्मनानुप्रविश्यनामरूपेव्याकरवाणितासांत्रिवृतं त्रिवृतमेकैकांकरवाणीतिश्रु

युवांदिशोजनयथोदशाग्रेसमानंमूर्धिरथयानंवियंति तासांयातमृषयोनुप्रयांतिदेवामनुष्याःक्षितिमाचरंति ८
युवांवर्णान्विकुरुथोविश्वरूपांस्तेधिक्षिपंतेभुवनानिविश्वा तेमानवोप्यनुसृताश्चरंतिदेवामनुष्याःक्षितिमाचरंति ९

तेःविश्वरूपान् त्रीणिरूपाणीत्येवसत्यमितिश्रुतेः सर्वेषांरूपाणांत्रिधेवांतर्भावात् वर्णानांवैश्वरूप्यं तेवर्णाअधिक्षिपंतेजनयंतिभुवनानिचतुर्दशभौतिकानिविश्वासवर्णानि तेप्रसिद्धाजीवाः अर्थात्भानवोंशावांशाअपिविश्वानिभूतानिअनुसृताःदेहेंद्रियबुद्धिरूपविकारानुसारिणोभूत्वाचरंतिविषयान्भुंजते तएतेदेवामनुष्याःअन्येपिपशवादयः क्षितिंभूमिमाश्रित्यचरंतिवर्तंते अत्राद्यश्लोकेनतस्माद्वाएतस्मादात्मनआकाशःसंभूतइत्यादिश्रुतेरर्थोदर्शितः द्वितीयेदक्षाणादिप्रवेशोनासृष्टिरीशेनकल्पितेत्येतत्प्रदर्शनेननत्सदार्थत्वंमूर्तसृष्टेःसर्वांतःप्रविष्टत्वंचेत्येवंलक्षणंप्रदर्शितं ९ श्रीसांबसदाशिवायपरब्रह्मणेनमः श्रीरामायनमः

उक्तविधंतत्पदार्थमनूद्यसएवसंघातप्रवर्त्तकोजीवोनान्यस्तत्रोक्तीत्याह नौरसिद्धौनासत्यावश्विनौवांयुवांमहेपूजयेः द्यौर्वांयुवांपुष्करस्यद्योमपुष्करमंबरं चाकाशोऽभ्राहृतमभ्रयुक्तमित्यनर्थांतरं तस्यस्रजंसृज्यतेइतिस्रक्कार्यजातंविमृथः प्रविश्यधारयथस्तदपिमहेद्रव्यमुपकल्प्यते नौनासत्यौअमृतौनित्यमुक्तौकृतार्थौकृतस्यकर्मफलस्योपदृहकौ नहि दृतिधीत्यादिनादीर्घः कृतेविनादेवाः वागाद्यभिमानिनोऽग्न्यादयः तत्पदेनेषांवागादिविषयाणांवचनादीनांप्रपदेशात्तेन सूतेनसुवतेनसमर्थांभवंति सूतेरतिष्ठंदसोव्यत्ययः कोत्येवान्याक्तः प्राण्यात्ययदेषकोऽशोऽशानंदोनस्यादितिश्रुतेः नचेतनंप्रवर्त्तकमृतेशक्तवदचेतनः संघातः प्रवर्त्ततइतिभावः तदेवंनान्योनौस्तिदृष्टेतिचेतनांतरनिषेधानत्वमसीतिजीवेशयोरभेदश्रवणात्सपंचस्यचवागालंबनविकारोनामधेयमित्यमृतत्वश्रवणाच्चैतन्यशास्त्रसिद्धमत्रापि अश्विनोर्जगदुपादानत्वेनाश्रौनासत्यावितिपदद्वयेनतत्पदार्थयोः पूर्वापरार्धयोस्तत्यशब्दोपादानेनजीवेशाभेदप्रतिपादनेनचप्रसाधितं १० एवंब्रह्मविद्यांसमाप्यकेषांचिन्मतेसंघातएवचेतयतेनौनासत्याश्विनौवांमहेहंस्रजंचयांविभृथःपुष्करस्य नौनासत्यावमृताऋतावृधाऋतेदेवास्तत्पदेनसूते १०

सुखेनगर्भंउभेतांयुवांनौगतासुरेतत्पदेनसूते सद्योजातोमातरमत्तिगर्भस्तावश्विनौसुचद्योजीवसेगः ११

अस्तत्रश्वेतनोस्तीतिनदूषणपूर्वकंस्वस्यवक्तुःप्रार्थयते युवांनौमातापितरौ अन्नासुरुषइतिश्रुतेः सुखेनान्नरूपंगर्भप्रथनेलभेतांततः एतत्एतंगर्भंछंदसंक्लीबत्वं पुंसिरेतोरूपेणयोषितिशोणितरूपेणपरिणतंगतासुरचेतनोदेहः प्रपदेनप्रकर्षेणपद्यतेस्करवमनेनेतिप्रपदमुपस्थेंद्रियंसर्वेषामानंदानामुपस्थएकायनमितिश्रुतेः तेनपूर्वरेतःसिक्सृतेपश्चात्त्वी अतःसंघातस्यमलपिंडवदचेतनत्वंसिद्धंसद्योजातउत्पन्नमात्रःगर्भोबालःमातरंअत्तिस्तनपानेप्रवर्त्ततइत्यर्थः तदेतत्जन्मांतरीयानुभवाहितसंस्कारमंतरेणनसंभवतीत्यस्तिपूर्वसिद्धःसंघातादन्यश्चेतनस्तत्रवर्त्तकोनौनावश्विनौसोऽनुपलक्षितंब्रह्मनौवितिविधेर्यापेक्षयाहित्वं शेतेंहियत्नात्मकृतिर्जडस्यइतिवत् एतेनतत्त्वमसीतिवाक्यार्थउक्तः जीवमेजीवनायगोः चक्षुंषिमुंचतः चक्षुःप्रतिबंधापनयनंक्रियात्मामित्यर्थः ११ ६ ६ ६ ५०

अपूपःवटुःछिद्रंस्नेहपक्वंभक्ष्यं यावत्यपूपछिद्राणीतिव्रतविशेषेप्रसिद्धेःमधुविद्यायांमध्वपूपशब्देनमधुपेश्यावटुविलायाग्रहणात्तत्सदृशेनैवापूपद्रव्येणभवितव्यमितिच अशानभक्षय ५९ ६० ६१ ६२ तदाश्ववदंताःसुखदुःखभोजकत्वात्कर्माणि कृष्णंश्रयःमलिनत्वाद्धेयकत्वाच्च अविद्यातन्मयाः उपाध्यायःकेवलकर्मार्जितएवसुखदुःखेभुंक्तेइत्यर्थः तवतुहरतीतिहिरण्यंसंकल्पः तन्मयास्तत्प्रधानाःदंताः अतस्त्वंसयदिपितृलोककामोभवतिसंकल्पादेवास्य

इत्येवंतेनाभिष्टुतावश्विनावाजग्मतुराहतुश्चैनंप्रीतौस्वएषतेपूषोशानेनमिति ५९ सएवमुक्तःप्रत्युवाचनाहतमृचतुर्भगवंतौनत्वहमेतमपूषमुपयेक्तुमुत्सहेगुरवेऽनिवेद्येति ६० ततस्तमश्विनावूचतुः आवाभ्यांपुरस्ताद्वदतउपाध्यायेनैवमेवाभिष्टुताभ्यामपूषोदत्तउपयुक्तः सतेनानिवेद्यगुरवेत्वमपितथैवकुरुयथावादीरुतमुपाध्यायेनेति ६१ सएवमुक्तःप्रत्युवाच एतत्त्वत्तुनयेभवंतावश्विनौनोत्सहेहमनिवेद्यगुरवेऽपूषमुपयोक्तुमिति ६२ तमश्विनावाहतुः प्रीतौस्वस्तवानयागुरुभक्त्या उपाध्यायस्यतेकार्ष्ण्यंसादंताभवतोपिहिरण्मयाभविष्यंतिचक्षुष्मांश्चभविष्यसीतिश्रेयश्चावाप्स्यसीति ६३ एवमुक्तोश्विभ्यांलब्धचक्षुरुपाध्यायसकाशमागम्याभ्यवादयत् आचचक्षेच सचास्यप्रीतिमान्बभूव आहश्चैनंयथाऽश्विनावाहतुस्तथात्वंश्रेयोवाप्स्यसि ६४ सर्वेचतेवेदाःप्रतिभास्यंतिसर्वाणिचधर्मशास्त्राणीति एषातस्यापिपरीक्षोपमन्योः ६५

पितरःसमुत्तिष्ठंतीतिश्रुतेः संकल्पमात्रसिद्धविषयोपनीतंसुखंभोक्ष्यसित्रलपितावित्यर्थः एतेनात्मज्ञस्यापिगुरोराराधनादात्मज्ञानभक्तस्यभवतिएकलव्यस्येवमृन्मयद्रोणाराधनादितिदर्शितं श्रेयोज्ञानं ६३ यथाऽश्विनावित्युक्त्यास्वस्यतादृक्श्रेयःप्रदानेसामर्थ्याभावः सूचितउपाध्यायेन ६४ एषातस्येतिसूतवाक्यं ६५

शुश्रूषणा सेवापरेण ६६ गोर्वलीवर्दैः ६७ अत्रउद्दालकपरीक्षायाः तात्पर्यमल्पमपिगुरुकार्यं देहत्यागेनापिकर्तव्यं उपमन्युपरीक्षायाः अत्यावश्यकमपि आहारादिकंगुरुणाप्रतिषिद्धंचेत्त्यक्तव्यमेवेति वेदपरीक्षायाः अनर्हेपिकर्मणिगुरुणानियुक्तः शीतोष्णादिनाबाध्यमानोपिनविषीदेत् अनुग्रहइत्येवमत्रातिशेरेरिति एवमग्रेष्याख्यायिकातात्पर्याण्यूह्यानि ६८ अथसेवामनिर्वर्तेगुरुमर्थैर्नतोषयेत् गुर्वर्थंयतमानंतमनुगृह्णातिदेवताइत्येतद्दर्शयितुमुत्तंकाख्यायिकामाह स

अथापरः शिष्यस्तस्यैवापोदस्यधौम्यस्यवेदोनाम तमुपाध्यायःसमादिदेश वत्सवेदइहास्यंतावन्ममगृहेकंचित्कालंशुश्रूषणाचभवितव्यंश्रेयस्तेभविष्यतीति ६६ सतथेत्यङ्गीकृत्यगुरुकुलेदीर्घकालंगुरुशुश्रूषापरोवसत् गौरिवनित्यंगुरुणाधूर्ध्वनियोज्यमानः शीतोष्णक्षुत्तृष्माद्युःखसहःसर्वत्राप्रतिकूलस्तस्यमहताकालेनगुरुःपरितोषंजगाम ६७ तत्परितोषाच्चश्रेयःसर्वज्ञतांचावाप एवंतस्यापिपरीक्षावेदस्य ६८ सउपाध्यायेनानुज्ञातःसमावृत्तस्तस्मा दुरुकुलवासमाहृत्याश्रमंप्रत्यपद्यत ६९ तस्यापिस्वगृहेवसतस्त्रयःशिष्याबभूवुः सशिष्यान्किंचिदुवाचकर्मवाक्रियतांगुरुशुश्रूषावेति ७० दुःखाभिज्ञोगुरुकुलवासस्यशिष्यान्परिक्लेशेनयोजयितुंनेयेष ७१ अथकस्मिंश्चित्कालेवेदंब्राह्मणंजनमेजयःपौष्यश्च क्षत्रियउपेत्यवरयित्वोपाध्यायंचक्रतुः ७० सकदाचिद्याज्यकार्येणाभिप्रस्थितउत्तंकनामानंशिष्यंनियोजयामास ७१ भोयावत्तंविदस्मद्गृहेपरिहीयतेतदिष्टाग्न्यहमपरिहीयमानंभवेतात्क्रियमाणमिति सएवंप्रतिसंदिश्योत्तंकंवेदःप्रवासंजगाम ७२ अथोत्तंकःशुश्रूषुर्गुरुनियोगमनुतिष्ठमानोगुरुकुलेवसतिस्म सतत्रवसमानउपाध्यायस्त्रीभिःसहिताभिराङ्गयोक्ताः ७३

सउपाध्यायेनेत्यादिना सवेदःसमावृत्तःमेखलाजिनादिब्रह्मचर्याश्रमलिंगंत्यक्त्वास्नातकत्वंप्राप्तः ६७ नेयेषनकामितवान् ६९ ७० नियोजयामास अग्निशुश्रूषादावितिशेषः ७१ ७२ वसमानःवसन् उपाध्यायस्त्रीभिःउपाध्यायाश्रमस्थाभिः ७३ श्रीगोपालकृष्णायनमः ७

वंध्यःउपगमशून्यः एतत्कर्मविषीदतिपरिहीयते ७४ ७५ ७१ आङ्गरेद्धाः ७८ यश्चेति याजनेहिदक्षतंवैतेनमयाजयंस्तस्माद्दद्याज्यःप्रतिगृह्णातीवैतेन मयाजयंस्तस्मात्प्रतिगृह्णतायाज्यमुभयेराधुवंतीतिश्रूयते तद्दध्यापनेपियाजनप्रतिग्रहवज्जीविकारूपेददरेवाध्यायः प्रतिगृह्णतैवाध्यायमितिधर्मः तत्रयोदक्षिणयाअग्रहणेनअधर्मेणयोनूत्अध्यापयेत्यश्चअधर्मेणतस्याअसमर्पणेनदुष्टातिअधीति अन्यतरःअदाता अप्रतिग्रहीतावाप्रेतिमि

उपाध्यायिनीतेऋतुमतीउपाध्यायश्चरोषितोस्यायथायमृतुर्वंध्योनभवतितथाक्रियतामेतद्विषादतीति ७४ एवमुक्तास्ताःस्त्रियःप्रत्यूचुः नमयास्त्रीणांवचनादिदमकार्यंकरणीयं नह्यहमुपाध्यायेनसंदिष्टोऽकार्यमपित्वयाकार्यमिति ७५ तस्यपुनरुपाध्यायःकालांतरेणगृहमाजगामतस्मात्प्रवासात् सतुतदृत्तंतस्यारोषमुपलभ्यप्रीतिमानभूत् ७६ उवाचचैनंवत्सोत्तंककिंतेप्रियंकरवाणीति धर्मतोहिशुश्रूषितोस्मिभवतानेनप्रीतिःपरस्परेणनौसंवृद्धा तदनुजानेभवंतंसर्वानेवकामानवाप्स्यसिगम्यतामिति ७७ सएवमुक्तःप्रत्यूचाचकिंतेप्रियंकरवाणीति एवंचाब्रुः ७८ यश्चाधर्मेणवेदूयाद्यश्चाधर्मेणपृच्छति तयोरन्यतरःप्रेतिविद्वेषंवाधिगच्छति ७९ सोहमनुज्ञातोभवतागृहंगमिष्यंगुर्वर्थमुपहर्तुमिति तेनैवमुक्तउपाध्यायःप्रत्यूचाच वत्सोत्तंकउष्यतांतावदिति ८० सकदाचिदुपाध्यायमाहोत्तंकः आज्ञापयतुभवान्किंतेप्रियमुपहरामिगुर्वर्थमिति ८१ तमुपाध्यायःप्रत्यूचाच वत्सोत्तंकबहवोमांचोदयंतिगुर्वर्थमुपाहरामीति तद्गच्छ तांप्रविश्योपाध्यायिनींपृच्छकिमुपाहरामीति ८२

येते विद्वेषवान्यतरःअदानादप्रतिग्रहाद्वाधिगच्छति महत्तदक्षिणायाअग्रहेतवअधर्मःस्यात्तस्म चत्वयिद्वेषःस्यादहमनेनकृतार्थानकृतदारतीतिभावः ७९ उष्यतामितिकालांतरेएतस्यगुरुदक्षिणादाननिर्वर्तयिष्यामीतिभावः ८० ८१ ६

८३ पिनद्धेपरिहिते ८४ पुण्यकंव्रतंक्रियोपः पारिवेषणंअन्नादिदानं ८५ ऋषभोवृषभः स्वाध्यायाध्ययनजोधर्मः तमधिरूढः पुमान् तदधिष्ठातापरमेश्व
रः तेनेरितउत्तंकः पुरीषंधर्मफलंअमृतंमरणभयनिवृत्तयेभक्षयस्वागकुरुष सतदनिछन्नपिबलादिदेणधर्मफलंग्राहितःसन्पुरीषमेवेदमिति

एषायद्भवतिवदुपाहरस्वेति सएवमुक्तउपाध्यायेनोपाध्यायिनीमपृछत भगवत्युपाध्यायेनास्यनुज्ञातोहंगंतुमिछामीष्टंतेगुर्वर्थमुप
हृत्यानृणोगंतुमिति ८३ तदाज्ञापयतुभवतीकिमुपाहरामिगुर्वर्थमिति सैवमुक्तोपाध्यायिनीतमुत्तंकंप्रत्यवाच गछपौष्यंप्रतिराजा
नंकुंडलेभिक्षितुंतस्यक्षत्रिययापिनद्धे ८४ आनयस्वचतुर्वेहनिपुण्यकंव्रतंताभ्यामावद्धाभ्यांशोभमानाब्राह्मणान्परिवेषयिष्यसि ता
मि तत्संपादयस्वएवंहिकुर्वतःश्रेयोभविताऽन्यथाकुतःश्रेयइति ८५ सएवमुक्तस्तयाप्रतिष्ठतोत्तंकः सपथिगछन्नपश्यद्दृषभमतिप्रमा
णंतमधिरूढंचपुरुषमतिप्रमाणमेवंसपुरुषउत्तंकमभ्यभाषत ८६ भोउत्तंकैतत्पुरीषमस्यऋषभस्यभक्षयस्वेति सएवमुक्तोनैषत्
८७ तमाहसपुरुषोभूयोभक्षयस्वोत्तंकमाविचारयोपाध्यायेनापितेभक्षितंपूर्वमिति ८८ सएवमुक्तोवाढमित्युक्त्वातदातद्वृषभस्य
मूत्रंपुरीषंचभक्षयित्वोत्तंकःससंभ्रमादुत्थितएवापोपस्पृश्यप्रतस्थे ८९ यत्रसक्षत्रियःपौष्यस्तमुपेत्यासीनमपश्यदुत्तंकः सउत्तंकस्त
मुपेत्याशीर्भिरभिनंद्योवाच ९० अथभवंतमुपागतोस्मीतिसएनमभिवाद्योवाच भगवन्पौष्यःखल्वहंकिंकरवाणीति ९१ सतमुवा
चगुर्वर्थंकुंडलयोरर्थेनाभ्यागतोस्मीति येवैतेक्षत्रिययापिनद्धेकुंडलेतेभवान्दातुमर्हतीति ९२ ७ ७

मत्वाभक्षयित्वाउत्थितःअनुपविश्यैवअपउपस्पृश्यकार्यशीघ्रात्प्रतस्थेअत्रऋषभादिरूपकेणधर्मबलादनिष्टनिवृत्तिरिष्टप्राप्तिश्चभवतीतिदर्शितं
८६ ९२

८३ ९४ तावतैवापराधेनक्षत्रियोनापश्यत्तस्यशुचित्वादोषादेवंदानीतनानोदेवर्षिदर्शनादिकंनजायतइतिभावः पतिव्रतात्वादितिपातिव्रत्याद्देवतावदल्पा

तपत्यवाचपौष्यःप्रविश्यांतःपुरंक्षत्रियायाचनामिति सतेनैवमुक्तःप्रविश्यांतःपुरंक्षत्रियोनापश्यत् ९२ सपौष्यपुनरुवाच नयुक्तंभवता
हमनृतेनोपचरितुं नहितेंऽतःपुरेक्षत्रियासंनिहितानेनांपश्यामि ९४ सएवमुक्तःपौष्यःक्षणमात्रंविमृश्योत्तंकंप्रत्यवाच नियतेभवा
नुच्छिष्टःस्मरतावन्नहिसाक्षत्रियाउच्छिष्टेनाशुचिनाशक्याद्रष्टुंपतिव्रतात्वात्तस्मैषानारूपचेष्टदर्शनमुपैतीति ९५ अथैवमुक्तःउत्तंकस्मृ
त्वोवाचास्तिखल्वत्रयोत्थितेनोपस्पृष्टंगछताचेति तंपौष्यःप्रत्यवाच एषतेव्यतिक्रमोनोत्थितेनापस्पृष्टंभवतीति शीघ्रंगछताचेति ९६
अथोत्तंकस्तंतथेत्युक्त्वापाद्भ्यामुखउपविश्यसुप्रक्षालितपाणिपादवदनोनिःशब्दामिरफेनाभिरनुष्णाभिरहृदाभिरद्भिस्त्रिरुपस्पृश्यद्विः
परिमृज्यखान्यद्भिरुपस्पृश्यचांतोतःपुरंप्रविवेश ९७ ततस्तांक्षत्रियामपश्यत् सावदृष्ट्वैवोत्तंकंप्रत्युत्थायानिवार्योवाच स्वागतंतेभग
वन्नाज्ञापयकिंकरवाणीति ९८ सतामुवाचैतेकुंडलेगुर्वर्थमभिप्सितेदातुमर्हसीति साप्रीतातेनतस्यसद्भावेनपात्रोयमनतिक्रमणीयश्चे
तिमत्वातेकुंडलेएवमुच्चास्मैप्रायछदाहचैनमेतेकुंडलेतक्षकोनागराजःकृष्णंपार्थायत्वयप्रत्तोनेतुमर्हसि ९९ सएवमुक्तस्तांक्षत्रियोम्
बंत्यपौष्यसकाशमागछत् आहचैनंभोःपौष्यगतोस्मीतिप्रत्यवाचभवतिसुनिर्वृताभव नमांशक्तस्तक्षकोनागराजोधर्षयितुमिति १००

पत्तिपिक्षत्रियोदुर्लभाभवंतीतितद्धर्ममहात्म्यंदर्शितं ९५ अथेति तिष्ठतागछताचोपस्पृष्टंआचमनंकृतंतदकृतमेवेत्यर्थः ९६ स्वानिंद्रियाणि ९७ ९८
सद्भावेनगुरुभक्त्या ९९ हेभवतितेनिर्वृतानिर्व्रीडाभवदत्यवाचेतिसंबंधः १००

१०१ १०७ अत्रसर्वत्रशापव्याजेनसत्यात्रेकीटकेशाद्यावपत्नमन्नेददत्अंधोभवतीतिदर्शितं तस्मात्सरीस्यदेयमितिभावः विनापराधंक्षत्रः शापोविनि

सएवमुक्तोक्षत्रियामामेत्यपौष्यसकाशमागत् आहचैनंभोःपौष्यप्रीतोस्मीति तमुत्तंकंपौष्यःप्रत्यवाच १ भगवंस्त्वरिणपात्रमासा द्यतेभवांस्वगुणवानतिथिस्तदिच्छाद्यकर्तुंक्रियतांक्षणइति २ तमुत्तंकःप्रत्यवाच कृतक्षणएवाऽस्मिंश्शीघ्रमिष्यामि यथोपपन्नमु पाहृतंभवतेति सतथेत्युक्त्वायथोपपन्नेनान्नेनैनंभोजयामास १०३ अथोत्तंकःसकेशंशीतमन्नंदृष्ट्वाऽशुच्येतदितिमत्वातंपौष्य मुवाच यस्मान्मेऽशुच्यन्नंददासितस्मादंधोभविष्यसीति ४ तंपौष्यःप्रत्यवाच यस्मात्त्वमप्यदुष्टमन्नंदूषयसितस्मात्त्वमप्यशुचि भविष्यसीति तमुत्तंकःप्रत्यवाच १०५ अमुत्रैवनान्नमशुचिदत्वाप्रतिशापंदातुंतस्मादन्नमेवप्रत्यक्षीकुरु ततःपौष्यस्तदन्नमशुचि दृष्ट्वातस्याशुचिभावमपरीक्षयामास ६ अथतदन्नंमुक्तकेश्यास्त्रियायत्तुतमलुप्तंसकेशंचाशुच्येतदितिमत्वातमृषिमुत्तंकंप्रसाद यामास ७ भगवन्नेतज्ञानादन्नंसकेशमुपाहृतंशीतंतत्समयेभवंतंनभक्षयमंधएवेति तमुत्तंकःप्रत्यवाच नचाहंशक्तःशापंप्रत्यादातुंनहिमेमन्युर द्याप्युपशमंगच्छति किंचैतद्व्रतानज्ञायतेयथा १० नवनीतंहृदयंब्राह्मणस्यवाचिक्षुरोमशितस्तीक्ष्णधारः तदुभयमेतद्विपरीतं क्षत्रियस्यवाङ्मयंनवनीतंहृदयंतीक्ष्णधारमिति ११

ष्पूलोभवतीत्यनेनेयंराज्ञादत्तस्यशापस्यवैयर्थ्यदर्शनात् ८ नचिरात्शीघ्रं ९ प्रत्या

दातुं उपसंहर्तुं ११० नवनीतवत्शीघ्रशिवाक्षुरवत्समोविच्छेदिकाक्षुरजीविनादेरित्यर्थः ११ ७ ७ ७

DEBHAU DAJI MEMORIAL

गम्यतांत्वयेतिशेषः तेत्वया ११२ ११३ साधयामःशापाभावंनिश्चुमः क्षपणकंशापाउभिक्षुकं १४ उदकार्थंशौचावमनादिप्रकर्मे कर्तुमितिशेषः १५ नमःकृत्वेतिसं

तंदेवंगतेनशैक्षोहंतीक्ष्णहृदयत्वात्तंशापमन्यथाकर्तुंगम्यतामितितमुत्तंकःप्रत्यवाच भवताहमन्नस्याशुचिभावमालक्ष्यप्रत्यवनीतःप्राक्कृतेनि हितं १२ यस्माददुष्टमन्नंदूषयसितस्मादनपत्योभविष्यसीति दुष्टेत्यन्येनैवसमंशापोभविष्यतीति १३ साधयामत्वावदित्युक्त्वाप्रातिष्ठतोत्तं कः तेकुंडलेगृहीत्वासोपश्यदथपथिनग्नंक्षपणकमागच्छंतंमुहुर्मुहुर्दृश्यमानमदृश्यमानंच १४ अथोत्तंकस्तेकुंडलेसन्यस्यभूमाउदकार्यंप्र चक्रमे एतस्मिन्नंतरेसक्षपणकस्त्वरमाणउपसृत्यतेकुंडलेगृहीत्वाप्राद्रवत् १५ तमुत्तंकोभिसृत्यहतोदककार्यःशुचिःप्रयतोनमोदेवेभ्योगुरुभ्य श्चेत्युक्त्वामहताजवेनतमन्वयात् १६ तस्यतंसकोदंडमासन्नः सतंजग्राहगृहीतमात्रःसतद्रूपंविहायतत्सकलत्वरूपंकृत्वासहसाधारण्यांविवृतं महाबिलंप्रविवेश १७ प्रविश्यचनागलोकंस्वभवनमगच्छत् संक्रियमाणमिंद्रोपश्यत्अथोत्तंकस्तस्याःक्षत्रियायावचःस्मृत्वातंतंसकमन्वगच्छ त् १८ सतद्बिलंदंडकाष्ठेनचखानतच्चाशकत् तंक्रियमाणमिंद्रोपश्यत्तत्रज्ञंप्रेषयामास १९ गच्छत्यब्राह्मणस्यसहाय्यंकुरुघेति अथव ज्रंदंडकाष्ठमनुप्रविश्यतद्बिलमदारयत् २० तमुत्तंकोनुविवेशतेनैवबिलेनप्रविश्यतंनागलोकमपर्यंतमनेकविधप्रासादहर्म्यवलभीनिर्यूह शतसंकुलमुच्चावचक्रीडाश्चर्यस्थानावकीर्णमपश्यत् २१

बधः १६ दृढमासन्नःअत्यंतसन्निहितः १७ अन्वगच्छत् अज्ञातवान् १८ २० प्रासादाःदेव

तादेवगृहाणि हर्म्याणिधनिकानांगृहाणि वलभ्योमध्येछिद्रिताउपरितनगृहविशेषाः निर्यूहाःपट्टशालाः १२१ श्रीरामचंद्रविजयते श्रीकृष्णार्प

ऐरावतोराजायेषांते समितेरणेशोभनाःश्लाघिनः नीमूताइवशस्त्रधाराःस्रवंतः सविद्युतःपवनस्थेवर्इरितंगमनंयासांताः शीघ्राःसफालाश्वशस्त्रधारास्त्यर्थाहारः २२ कल्माषकुंडलाः चित्रकुंडलाः २३ अर्कांशूनोऽतितीक्ष्णांसेनायांसमूहे अयंधृतराष्ट्रऐरावतभ्रातापरापजतिरीप्सते एजृक्षेज्रभ्राज्दीप्तावित्यस्य धातोरूपं तदाश्रयाधिकान्यश्वा विंशतिसहस्राणिसर्पाणांग्रहाः सूर्यहयरश्मिभूतानागाःयांतिसौरंतेजोपियत्रेजसानिरुद्धंप्रयहसर्पान्तदग्रधुमीष्टेइत्यर्थः २५ २८ महत्चुम्निनीर्घविशेषदृनिप्रोचः महद्युम्निस्तेतत्समीपेनागमुख्यतांप्रार्थयन्कुरुक्षेत्रेवसदितिपूर्वेणसंबंधः कुरुक्षेत्रवासमात्रादेवमहत्पुण्यंप्राप्यतइत्याशयः युष्मानित्यत्रेमनिवादिलोपआर्षः अत्रायमाख्यायि

सतत्रनागांस्तानस्तवदेभिःश्लोकैः यऐरावतराजानःसर्पाःसमितिशोभनाः सरंतश्चनीमूताःसविद्युत्पवनेरिताः २२ शुक्लाबलाःशुक्लाश्चतथाकल्माषकुंडलाः श्रादित्यनाकपृष्ठेरजुरेरावतोऽब्रवीत् २३ बहूनिनागवित्र्याणिगंगायास्तीरउत्तरे तत्रस्थानपिसस्तोमिमहतःपन्नगानहं २४ इक्ष्वाकोर्कांशुनेनायांवहंतु मेरावतंविना शतान्यशीतिरष्टौचसहस्राणिचविंशतिः २५ सर्पाणांप्रग्रहायेतिधृतराष्ट्रोयदेजति २५ यैश्चैनमुपसर्पंतियेचदूरंपथंगताः अहमेरावतज्येष्ठभ्रातरंश्वेतवाहनम् २६ यत्रवासःकुरुक्षेत्रेखांडवेचाभवत्पुरा तंनागराजमस्तोषंकुंडलार्थायतक्षकं २७ तक्षकश्चाश्वसेनश्चनित्यसहचरावुभौ कुरुक्षेत्रेवसतोनदीमिक्ष्वमतीमनु २८ जपन्यज्ञस्तक्षकस्यश्रुतसेनेतियःसुतः श्रयमद्योमहद्युम्निंप्रार्थयन्नागमुख्यतां करवाणिसदावाहं न मस्तस्मैमहात्मने २९

कातात्पर्यार्थः कुंडलरत्नेवस्तत्वतत्सकेणैवपाखंडिनाश्रपहृतंपरमेश्वरप्रसादलब्धविवेकरत्नबलेनपाखंडमतविप्लवंदार्ढ्य ७७७७ विवेकमनुनागराजविप्लुत्यश्रोत्रमानरकोद्वारपूर्वपूर्वकोद्वाइमुणीयतंप्रविश्यतन्त्यासत्यसंकल्पादिसपदस्थानरमिमानिनांसर्पतुल्यानामिंद्रियबुध्यादिस्थानाधा नामनुनयेनापितत्तत्स्थानप्रापंतदासंकल्पैःस्वयमेवपूर्वार्जितसागाध्ययनधर्मबलादालोचितवानिति तत्रदेवेषिछंदस्यादीगुरुशुश्रूषयातुष्टःपरमात्मास्वय मेवानुगृह्णातीतिदृष्टंयथासत्यकामस्योपाध्यायगवीरभिरक्षतः श्रमानुषेभ्यरूपभादिभ्योविद्यालाभः तथाउपकोसलस्यगुरोरग्नीन्रक्षमाणस्याग्निभ्यएवविद्या लाभः एवमुत्तंकस्यापिब्रह्मचर्यदार्ढ्यात्प्रजापतेरिवस्वतएवज्ञानमुद्भावितियुज्यतएवेति २९ ७ ७ ७ ५४ राम

३० तत्रसंवत्सरात्मकपटरूपकेणप्रपंचस्वरूपमात्रनिरूप्यते तत्रस्त्रियोविविधंमोयाबंधनंतंयत्रदीर्घंततवःप्रोताभवंतितत्तत्कर्मानुरूपंयंश्रविद्याकामकर्मात्मकंवासनाजालं तत्रत्येतत्सर्वप्रतिष्ठितं पटःसंसारः तंवयंस्त्रोश्रविछिन्दंतुसंतानेननिवर्तयंस्त्रीप्रकाशाप्रकाशाभ्यामेवहिरज्जूरगादिजायतेनत्वन्यतरेणातादृशंतात्सं सारस्यावद्विद्रूपयुवतीद्वयनिर्वर्त्यत्वंयुक्तं तस्मिन्नूतंत्रेरूपवेमेगोनेवेमे तिर्यक्तंतुविक्षेपेणतत्तुल्यंपुण्यपापेनतत्प्रयोज्येमितहस्तंतंतुस्थानीयेरूपदुःखे च कृतंस्थूलशरीरंषड्विर्वर्ष्यमाणैःकुमारैःपरिवर्त्यमानंसंचार्यमाणंपुरुषंचतदधिष्ठातारमंतर्यामिणंमायाविनंश्रस्वेचाधरत्वस्वभावंबुद्धिवशवर्त्तित्वान्निरो हितासंगत्वभावंजीवं चात्तदर्शनीयमहंप्रत्ययगोचरंवापश्यत् २१ सतान्सर्वान्नूतुष्टाव एभिर्वक्ष्यमाणैःश्लोकैः मंत्रवर्णवेदगतऋक्भागवत्तत्तत्प्रकाश केरितिशेषः पाठांतरेमंत्रवाहोमंत्रस्वरूपं ३२ लोकानेवाहत्रीणीति श्रत्रसंवत्सरःप्रजापतिरितिश्रुतेः संवत्सररूपेणप्रजापतिर्वर्तमानंहत्संसारनिमानिनं

एवंस्तुत्वासविप्रर्षिरुत्तंकोभुजगोत्तमान् नैवतेकुंडलेलेभेतमश्विनामुपागमत् ३० एवंस्तुत्वाचपिनागान्यदातेकुंडलेनागभूत्रदापश्यस्त्रियोतंत्रेअधिरोप्य
रूपवेमेपरंवयंयो तस्मिंस्तंत्रेरूपस्त्रीःसिताश्चतंतवश्चकेशापश्यत्तद्दशारंषड्भिःकुमारैःपरिवर्त्यमानंपुरुषंचापश्यदश्वंचदर्शनीयं ३१ सतान्सर्वान्स्तुष्टाव ए
भिर्मंत्रवदेवश्लोकैः ३२ त्रीण्यर्पितान्यत्रशतानिमध्येषष्टिश्चनित्यंचरतिस्मतंत्रे चक्रंचतुर्विंशतिपर्वयोगंषड्भिःकुमाराःपरिवर्तयंति ३३ ७ ७

समष्टिजीवंस्तौति तत्रसंवत्सरस्यषष्ट्यधिकशतत्रयंअहोरात्राःदर्शपूर्णमासास्त्रयोदशचतुर्विंशतिपर्वाणिषडृतवश्चेत्यवयवाःएवंप्रजापतेरपिचतुर्विंशतिस्तत्वानांयोगसं घातरूपेचक्रेस्थूलसूक्ष्मशरीरात्मकं तत्वानिचभूतप्रकृतिर्महानहंकारःपंचतन्मात्राणिएकादशेंद्रियाणिपंचमहाभूतानीति तत्रश्रवयवमोक्षस्थायिनिचक्रेचक्रवदनि
र्देश्यमाणेमध्येश्रतःयःनित्यंचरतिविषयान्भुंक्तेसोकालात्मा श्रत्रास्मिन्चेत्रप्रत्यक्षरूपेत्रीणिशतानिषष्टिश्चरात्रसनानंतद्यूथानिसमर्पितानितत्रषष्टिहृदयस्थितानांस्नाय्वा
दीनांसहस्राणीतिश्रूयमाणसंख्याकानांश्रुत्तन्नाड्योकगतिप्रदाःसंतितासांचैकस्मिन्लोकेगाढादीनांपंचानांमपिसत्वात्प्रत्येकंपंचविधत्वेनयाचविस्तरेणनावत्सहस्रसंख्या
कोश्रपिसंसेपाच्चीणिशतानिषष्टिश्चोच्यतेएवंरात्रिभोगरितावत्योवासनाश्रर्पितारत्यर्थः षट्कुमाराःजीवगताश्रविद्यास्मितारागद्वेषाभिनिवेशास्त्रयोमोहम हामोहस्तामिस्रोत्यधसंज्ञितः श्रविद्यापंचपर्वाणाप्रादुर्भूतामहात्मनइतिस्मृत्यंतरेश्रात्मन्याख्यावापंचक्लेशाः श्रनित्याश्रुचिदुःखानात्मसुनित्यशुचिसुखबोधीरविद्या
श्रहमेवमहानस्मीतिधीरस्मितासोषाः प्रमिद्धाषष्ठीरंध्रीमाभावएतेषट्कुमाराःस्वविवेकैराग्यबलवनाश्रजेयाःश्रपितेपरिवर्तयंतिजन्ममरणप्रबंधंघटीयंत्रवदनिशं
चालयंतीत्यर्थः ७

नेत्रेचेदमिति इदंनेत्रंवासनाजालेविश्वरूपेविश्वरूपानावन्मायेवनामनुचितिरपिविश्वरूपाइंद्रोमयाभिःपुरुरूपईयतेरूपंरूपंप्रतिरूपोबभूवेत्यादिश्रुतिभ्यः युव त्योबालत्वार्द्धक्यहतापकर्षशून्ये वयतःसंततुतः कथं सततंतंतून्वासनामयान्ववर्त्तयंत्यौबालयेत्यौतंतुवायाविवइमेएववृद्धिविद्याभासरूपाभ्यांघटादिकंक वलीकृत्यतद्विषयांवासानांदृढयतइत्यर्थः यद्वायुवत्यौधातारौ तत्रधातामायोपाधिरीश्वरःपर्जन्यवत्साधारणंकारणं विधाताविविधवासनामयत्वेनविवि त्ररूपःसनूकर्त्ताजीवः तत्तद्बीजवत्साधारणंकारणंनावेतौप्रयोज्यप्रयोजकरूपेणदंतंत्रंसंसारात्म्यं कृष्णान्बहुःखरूपान्सितान्सुखमयान्विवर्त्तयंत्यौवैपरीत्येनसु खेदुःखबुद्धिंदुःखेसुखबुद्धिंचसंपादयंत्यौतयाऽजस्रंभूतानिजरायुजादीनिभुवनानितदाश्रयरूपाणिचतुर्दशानिसर्वाणिनिवर्त्तयंत्याविति यनुह्यते ऊर्धाधरीभावे

तंत्रंवेदंविश्वरूपेयुवत्यौवयतस्तंतून्सततंवर्त्तयंत्यौ कृष्णान्सितांश्चैवविवर्त्तयंत्यौभूतान्यजस्रंभुवनानिचैव २ ७
वज्रस्यभर्त्ताभुवनस्यगोप्तावृत्रस्यहंतानमुचेर्निहंता कृष्णेवसानोवसनेमहात्मासत्यानृतेयोविविनक्तिलोके २ ७

नवालयंत्यावित्यर्थः २ एवंबंधस्वरूपंप्रदर्श्यतस्याज्ञानकार्यत्वेनज्ञानमाचष्टेनोद्यत्वमाह वज्रस्येति योयंचक्रेवरातिभीत्यदृशायांसएवसाधकदशायांवज्रस्यवि वेकस्यभर्त्तीभवति शास्त्रश्रवणेनगुर्वाद्युपग्रहात् अतएवभुवनस्यगोप्तात्विवेकत्वादेवसर्वभूताभयदायी वृत्रस्यस्वरूपावरकस्याज्ञानस्यनिहंता सर्वत्रेदंवृत्रंवज्रंवा ज्ञानमात्ममायाविवेकोविद्यामायेमेधिक्स्पष्टीभविष्यति अनयैवदिशाकृष्णोवेदार्थोपिनिरोढव्यः नमुचेःनमुच्यतेनिआवरणापगमेसत्यपिप्रतिबिंबभ्रमन दित्यज्ञानगतविक्षेपशक्तिर्नमुचिः तस्यापिनिहंताभूयश्चोक्तेविश्वमायानिहनिरितिसत्यपिविद्ययाऽविद्योच्छेदेनविक्षेपशक्तेर्हंतात्वेनाऽश्रवणात् कृष्णेविद्या राम
विद्येमायाकार्यत्वाद्भेत्रापिकृष्णे यद्योक्तंश्रीमद्भागवतेविद्याविद्येममतनूविद्धुद्धवशरीरिणं मोक्षबंधकरीआद्येमाययामेविनिर्मितेइतिवसनवदाकृष्णेव ५५

सानउरीकृतवान् उभेअपिस्वरूपाद्विभूतेरित्यर्थः अतएवमहात्माव्यापकत्वेनत्रिविधपरिछेदशून्यत्वेमुक्तं अस्याचिद्रूपत्वमाह सत्यानृतेसत्यंअबाधितंप्रत्यगात्मत त्वं अनृतंअहंकारादितदुभयंयोविविनक्तिपृथक्करोतियस्तस्मैनमस्कृत्यरेणसंबंधः स्थूलसूक्ष्मकारणाख्योपाधित्रयंनिरस्यस्वमहिमप्रतिष्ठोभवतीत्यर्थः एतेनदृश्य स्याहंकारादेःपृथक्करणेनदृङ्मात्रमात्मतत्वमितिदर्शितं २ अस्यैवंभूतस्यविदात्मनः समष्टिव्यष्टिपिंडांतःप्रविष्टत्वंदर्शयति यःआत्मापूर्वोक्तःवैश्वानरंविरा जंविश्वंवावाहनंसाक्षीहरणस्यनंअभ्युपैति आसितःउपैत्यपगच्छति तस्मादातदेवानुषाविशादितिश्रुतेः उपाध्यात्मनोधन्नेइत्यर्थः आकस्मिकतंअभ्युपगेतव्याभ्युप गमयोर्वारयति पुराणमिति कार्यरूपेणक्षयित्वमपिकारणरूपेणसततंसंतमित्यर्थः अपांगर्भमिवगर्भंप्रतिबिंबभूतं नतुत्रस्यैकदेशभूतं तस्यासंगत्वात्

योवाजिनंगर्भमपांपुराणंवैश्वानरंवाहनमभ्युपैति तमोस्कृतंस्मैजगदीश्वरायलोकत्रयेशायपुरंदराय ४
ततःसएनंपुरुषःप्राहप्रीतोस्मितेहमनेनस्तोत्रेणकिंतेप्रियंकरवाणीतिसतमुवाच २२ ७

अनंशत्वाच्च वाजिनंरेतोवीर्यंवाजिनमितिश्रुतेः विद्वानःजडत्वाच्चिस्वरूपं यएवंभूतोपिजीवत्वंमिथ्यैवप्रतिबिंबरूपेणपश्यतेतस्मैनमोस्तुजगदी श्वरायचतुर्दशभुवनानियंत्रे लोकत्रयंजाग्रत्स्वप्नसुषुप्तानितेषामीशाय एवंतत्पदार्थाचार्यरूपित्वमुक्तंतत्तुस्वार्थरूपित्वमाह पुरंदरायेति पुराणिव्य ष्टिसमष्ट्यात्मकानित्रीणित्रीणिशरीराणिदारयतिविद्ययाऽविद्योच्छेदेनसमूलमुन्मूलयतीतिसतथासर्वोपाधिभ्यस्त्रिमात्रायेत्यर्थः पुराणिदारयतीतिस्थि तेर्वायमपुरंदरशैवेतिस्वरसमागमश्रुतिपात्स्येते ४ ७ ७ ७ ७ ७ ७ ७

एतमश्वमपानेधमस्वेति वैराजमैश्वर्यं प्रदर्शयेत्यर्थः ३४ स्रोतोभ्यः शरीररंध्रेभ्यः ३५ उपधूपितेधूमेनव्याप्ते ततएवमर्वेश्वरत्वाद्विभावात्तक्षकः शरणागतोबभूवेतिनात्यर्थं ३६ ३८ ततएवसत्यसंकल्पत्वाच्चवैराजंभावमासूढः क्षणेनपुरुकुलंप्राप ३९ श्रावपयंतीदंतपत्रिकयावेणारूपेणसंग्रथनंकेशानांकार्

नागमेवशमीयुरितिसचैनंपुरुषःपुनरुवाच एतमश्वमपानेधमस्वेति ३४ ततोऽश्वस्यापानमधमत्तोभ्राद्ध्यमानत्सर्वस्रोतोभ्यःपावकार्चिषःसधूमानिःपेतुः ३५ नासिर्नागलोकउपधूपितेऽथसंभ्रांतस्तक्षकोग्नेस्तेजोभयाद्विषण्णःकुंडलेगृहीत्वासहसाभवनान्निष्क्रम्योत्तंकमुवाच ३७ इमेकुंडलेगृह्णातुभवानिति सतेप्रतिजग्राहोत्तंकःप्रतिगृह्यचकुंडलेऽचिंतयत् ३७ अयंतपुण्यकमुपाध्यायिन्यादूरंचाहमभ्यागतःसकथंसंभावयेयमिति ततएनंचिंतयानमेवमपुरुषउवाच ३८ उत्तंकएनमेवाश्वमधिरोहत्वाक्षणेनैवोपाध्यायकुलंप्राप यिष्यतीति स३९ सतथेत्युक्त्वातमश्वमधिरुह्यप्रयाजगामोपाध्यायकुलंउपाध्यायिनीचस्नातकेज्ञानावपयंतंउपविष्टोनकोनागछतीतिशपायास्यमनोदधे ४० अथैतस्मिन्नंतरे सउत्तंकःप्रविश्योपाध्यायकुलमुपाध्यायानीमभ्यवादयत् तेचास्यैकुंडलेप्रायच्छत् साचैनंप्रत्यवोच ४१ उत्तंकदेशकालेभ्यागतःस्वागतंतेवत्सअनागस्तिमयानशप्तःश्रेयस्तवोपस्थितंसिद्धिमाप्नुहीति ४२ अथोत्तंकमुपाध्यायमभ्यवादयत् तमुपाध्यायःप्रत्यवोचवत्सोत्तंकस्वागतंतेकिंचिरंकृतमिति ४३ ७ ७ ७

यंती ४० ४३ यदिह्यणंनागतःतर्हिअनागस्तिरपराधाभावेपिमयाशप्तःस्याद्इत्यर्थः श्रेयस्तवज्ञानंसिद्धिंअणिमाद्यैश्वर्यं ४२ ४३ श्रीसोवायनमः

तमुत्तंकमुपाध्यायंप्रत्यवोच भोस्तक्षकेनमेनागराजेनविघ्नःकृतोस्मिन्कर्मणितेनास्मिनागलोकंगतः ४४ तत्रचमयादृष्टेस्त्रियौतंत्रेऽधिरोप्यपटंवयंत्यौतस्मिंश्चकृष्णाःसिताश्चतंतवःकिंनत् ४५ तत्रचमयाचक्रेदृष्टंद्वादशारंषड्ढेनंकुमाराःपरिवर्तयंति तदपिकिंपुरुषश्चापिमयादृष्टःसाचापिकःश्यामश्चातिप्रमाणोदृष्टःसचापिकः ४६ पथिगच्छताचमयाऋषभोदृष्टस्तंचपुरुषोधिरूढस्तेनास्मिन्नोपचारमुक्तःउत्तंकस्यऋषभस्यपुरीषंभक्षयउपाध्यायेनापितेभक्षितमिति ४७ ततस्तस्यवचनान्मयातंऋषभस्यपुरीषमुपयुक्तंसचापिकः तंदेतद्भवतोपादिष्टमिष्टंश्रोतुंकिंनदिति सतेनैवमुक्तउपाध्यायःप्रत्यवोच ४८ येतेस्त्रियौधातारविधातारौयेतेकृष्णाःसितास्तंतवस्तेराज्यहनी यदपितत्कंद्वादशारंषड्कुमाराःपरिवर्तयंतिनेषर्तवःसंवत्सरश्चकं ४९

संवत्सराख्यःकालोनामकिंचित्तूर्यादिपरिस्पंदात्मत्वद्ऋत्वादिनानुमेयंवस्तुनिजीर्णत्वनूतनत्वादिव्यवहारहेतुतयासिद्धंइदानीतदानीमित्यादिव्यवहारालंबनंद्रव्यमस्तिपदार्थादिद्रव्यस्यैवपूर्वापरदेशसंबंधेननूतनत्वातीतत्वादिअवस्थाभेदेनचतदुपपत्तेः किमतर्गडुनाकालेनेति प्रजापतिरेवसंवत्सरशब्दार्थः ४९

यःपुरुषःपर्जन्यःपर्जन्यवत्तापनाशकत्वादाचार्यरूपीश्वरः योश्वःसोयिःभोक्ताजीवस्तदर्थः इराअन्नंतद्वान्दुरावान्ऋतुः तनउत्पन्नःऐरावताधर्मः नागराडिवअप्रकंप्यः रोषमुक्तार्थं ५० नष्यापन्नःनमृतः ५१ सहीति ममजीवस्यसखा परमेश्वरोहिअंतरात्मत्वात्सर्वेषांसखायेतिमंत्रवर्णात्सहिसर्वान्स्वधर्मस्थाननुग्रह्णातितत्प्रतिकूलस्य

यःपुरुषःसपर्जन्यःसोश्वःसोयिः यऋषभस्त्वयापथिगतोदृष्टःसऐरावतोनागराट् ५० यश्चैनमधिरूढःपुरुषःसचेंद्रः यदर्पितेभक्षितंतस्यऋषभस्य पुरीषंतद्दृष्टंतेनखल्वसितस्मिन्नागभवनेनष्यापन्नस्त्वं ५१ सहिभगवान्निंद्रोममसखावदनुक्रोशादिममनुग्रहंकृतवान् तस्मात्कुंडलेगृहीत्वापुनरागतोसि ५२ तत्सौम्यगम्यतामनुजानेभवंतंश्रेयोवाप्स्यसीति सउपाध्यायेनानुज्ञातोभगवानुत्तंकःकुंडलकसकंप्रतिचिकीर्षमाणोहास्तिनपुरंप्रतस्थे ५३ सहास्तिनपुरंप्राप्यनचिराद्विप्रसत्तमः समागतंराजानमुत्तंकोजनमेजयं ५४ पुरातक्षशिलातस्तंनिवृत्तमपराजितं सम्यग्विजयिनंदृष्ट्वासमंतान्मंत्रि भिर्हृतं ५५ तस्मैजयाशिषःपूर्वंययान्याय्यंप्रयुज्यसः उवाचेदंवचःकालेशस्तसंपन्नयागिरा ५६ उत्तंकउवाच अन्यस्मिन्करणीयेनुकार्येपार्थिवसत्तम बाल्यादिवान्यदेवत्वंपुरुषेनृपसत्तम ५७ सौतिरुवाच एवमुक्तस्तुविप्रेणसराजाजनमेजयः अर्चयित्वायथान्याय्यंप्रस्थानार्होजनं ५८ जनमेजय उवाच अहंप्रजानांपरिपालनेनत्वंक्षत्रधर्मंपरिपालयाद्य प्रब्रूहिमेकिंकरणीयमद्ययेनासिकार्येणसमागतस्त्वं ५९ ७ ७

तस्मात्कस्यैवकुंडलस्यकरोतीत्याख्यायिकातात्पर्यंखलोनप्रार्थनासाध्यःसचदैवेनदंडितः अन्येतिमदुतांपश्चादुत्तंकेतक्षकोयथा ५२ प्रतिचिकीर्षमाणःहेतौशानच् राम तस्मात्कर्तुमित्यर्थः ५३ हर्षकालेराजानमर्थयतेतिभावः ५४ ५५ शक्यतइतिशक्योर्थस्तेनसंपन्नयाविशिष्टार्थवत्या ५६ ५७ ५८ ५९ ७ ७ ५७

६० तस्माइति ६१ योस्मान्द्वेष्टियंचवयंद्विष्मस्तंहन्मीतिमंत्रलिंगानुमितेशत्रुर्हंतव्यएवेत्यस्मिन्विधौसाध्येदृष्टंयत्कर्मसर्पसत्राख्यंतस्यकार्यस्यावश्यानुष्ठेयस्यकर्त्तव्यता यावाकालंमन्ये अपचितिंप्रतिक्रियां ६२ ६३ ६४ मुरुक्षमपराधमाह यियास्कमिति विषहरणायजिगमिषुमर्थदानेनव्यवर्त्तयत् पिपासुमितिपाठेरिरक्षमित्यर्थः

सौतिरुवाच सएवमुक्तस्तुनृपोत्तमेनद्विजोत्तमःपुण्यकृतांवरिष्ठः उवाचराजानमदीनसत्त्वंस्वमेवकार्यंनृपतेकुरुष्व ६० उत्तंकउवाच तक्षकेण महींद्रयंनतेहिंसितःपिता तस्मैप्रतिकुरुष्वतंपन्नगायदुरात्मने ६१ कार्यकालंहिमन्येहंविधिदृष्टस्यकर्मणः तक्षणापचितिंराजन्यितुस्तस्यमहात्मनः ६२ तेनस्वनपराधीसदष्टोदुष्टांतरात्मना पंचत्वमगमद्राजावज्राहतइवद्रुमः ६३ बलदर्पसमुत्सिक्तस्तक्षकःपन्नगाधमः अकार्यंकृतवान्पापोयोदशपितरंतव ६४ राजर्षिर्वंशगोप्तारममरप्रतिमंनृपं यियास्कंकश्यपंवैद्यंवर्त्तयतपापकृत् ६५ होतुर्महसितंपापंज्वलितेहव्यवाहने सर्पसत्रेमहाराजप्रतितद्विधीयतां ६६ एवंपितुस्त्वापचितिंकृतांस्तंभविष्यसि ममप्रियंचकृतंमहत्कृतंराजन्भविष्यति ६७ कर्मणःदृष्टिवीपाक समर्थेनदुरात्मना विघ्नःकृतोमहाराजगुर्वर्थंचरतोऽनघ ६८ सौतिरुवाच एतच्छ्रुत्वानृपतिस्तक्षकायचुकोपह उत्तंकवाक्यहविषादीप्तोग्निर्हविषायथा ६९ अपृच्छत्तमतदाराजामंत्रिणस्तान्सदुःखितः उत्तंकस्यैवसान्निध्येपितुःस्वर्गतिंप्रति ७० तदैवहिसराजेंद्रोदुःखशोकानुतोभवत् यदैवस्तंपितरमुत्तंकादक्षणोत्तदा ७१ इतिश्रीमन्महाभारतेआदिपर्वणिपौष्यपर्व्याख्यानंसमाप्तं तृतीयोध्यायः ३ ६

६५ ६८ वाक्यहविषावाक्यरूपेणेंद्दीप्तेन हविषाघृतादिना ६९ ७० दृष्टंमृतं दृष्टोतीतेदृष्टव्यतेवत्तुलेपिमृतेरूढतिविश्वः तक्षकविशेषेणातिशेषः ७१ धर्मायमेनुकूलाःस्युर्देवास्तत्प्रतिबंधतः तक्षकस्यैवदुःखान्निरितिपौष्येव्यवस्थितमितिरामगर्भः इतिश्रीभारतभावदीपआदिपर्वणिपौष्यंसमाप्तं ६ त

एवंकृतोपोद्घातेभारतमारभ्यते लोमहर्षणेत्यादिपूर्ववद्व्याख्येयं अत्रसौतिरुवाचेतिपाठेलोमहर्षणपुत्रादीनांसृष्टिप्रवाहानादित्वयाप्रतिकल्पंसमाननामरूपाधिकार पुरुषविशेषवचनानां सूर्याचंद्रमसौधातायथापूर्वमकल्पयदित्यादिश्रुतिभ्यःस्थानपतिसेनापत्यादिशब्दवदधिकारविशेषवाचित्वात्तत्तत्कल्पीयसौतिवचनंपूर्व कल्पीयलोमहर्षणपुत्रादिपरमितिएवंसर्वसत्रादिकयापिहतत्रेतायुगस्थानरूपभृतीनूत्प्लुत्यमानपूर्वकल्पीयसत्रादिपरेतिध्येयं १ पौराणिकःपुराणंपण्यंजी विकायस्येतिव्युत्पत्तिनिराकरोति पुराणेहतश्रमइति अत्रब्राह्मण्यांक्षत्रियात्सूतइतिस्मृत्युक्तःविलोमजःजातिसूतः सजयादिरयादिरन्यःयस्यजीविकासार थ्यंवापुराणराज्ञांशौर्यादार्यादिवर्णनेनस्वामिनोत्साहनंच अतएवास्यपौराणिकइतिसंज्ञा उग्रश्रवास्सौतिरेवनजातिसूतः तथाविनतत्रापिसूतशब्दप्रयोगोप

सौतिरुवाच लोमहर्षणपुत्रउग्रश्रवाःसौतिःपौराणिकोनैमिषारण्येशौनकस्यकुलपतेर्द्वादशवार्षिकेसत्रेऋषीनभ्यागतानुपतस्थे १ पौराणिकःपुराणेकृ तश्रमःसहतांजलिस्तानुवाच किंभवंतःश्रोतुमिच्छंतिकिमहंब्रवाणीति २ तमृषयऊचुः परंलोमहर्षणेवक्ष्यामस्त्वंनःप्रतिवक्ष्यसिवचःशुश्रूषतां कथायोगंनःकथायोगे ३

पुत्रसौतिरितिअपत्यार्थस्यतद्धितस्यानर्थक्यंस्यात् किंतर्हिअग्निकुंडसमुद्भूतस्तन्निर्मलमानसेतिरोमहर्षणंप्रतिशौनकवचन स्यपुराणांतरेदर्शनात् अग्निजोरोमहर्षणःसूतः तस्यब्राह्मणसंकल्पात्ब्रह्मासनार्हत्वं धृष्टद्युम्नस्यक्षत्रियत्ववत् ब्रह्मासनंचवैशंपायशनभार्कउद्दालादितुल्यस्त त्सजातीयएवार्हतिनहीः नहिमहंतःशौनकादयोहीनात्परंरहस्यंजग्मुरितिवक्तुंयुक्तं नहीननपरमभ्यादरीतिति अत्रैवतन्निषेधात् नीचादप्युत्तमाविद्याग्राह्ये तित्वापदविषयमेतत् अतएवतद्ग्रहात्परशुरामेणब्रह्महत्याव्रतंचीर्णमितिस्मर्यते तत्रसूतराब्दस्तत्कथाप्रवर्तकसामान्यात् तस्माद्ब्राह्मणएवपुराणवत्तत्रवर राम णीयःश्रोतुकामेनेहानःपौराणिकपदंनजातिसूतपरं अपितुपुराणाध्येतृब्राह्मणपरमिति २ परममिति हेलोमहर्षणेतापरंवक्ष्यामःपरंब्रह्मवक्ष्यामः ५८

तत्तयोजकत्वेनवाक्ष्यामः शौनकेसमागतेइतिशेषः कथायोगंकथासमुदायंशुश्रूषतांनःत्वंप्रतिवक्ष्यसीतिज्ञातिशेषः नःअस्माकंकथायोगेकथाप्रसंगेइत्यन्वयः तान्वयेनयोज्यं २ अग्निशरणंअग्निगृहं ४ वेदतात्पर्यंबादुमितिशेषः ५ शास्त्रेविधिनिषेधप्रधानेकर्मकांडे आरण्येकउपनिषदिज्ञानकांडे ६ प्रतिपाल्यतांप्रती

तत्रभगवान्कुलपतिस्तत्रशौनकोग्निशरणमध्यास्ते ४ योसौदिव्याःकथावेददेवताःस्वरसंश्रिताः मनुष्योरगगंधर्वकथावेदश्चसर्वशः ५ सचाद्यस्मिन्मखेसौ तिर्विद्वान्कुलपतिर्द्विजः दक्षोधृतव्रतोधीमाञ्छास्त्रेवारण्येकगुरुः ६ सत्यवादीशमपरस्तपस्वीनियतव्रतः सर्वेषामेवलोकानां सतावत्प्रतिपाल्यतां ७ तस्मिन्ध्यासतिपुण्यावासनंपरमार्चितं तनोवक्ष्यसियत्तासप्रश्यतिद्विजसत्तमः ८ सौतिरुवाच एवमस्मद्गुरौतस्मिन्नुपनिषेमहात्मनि तेनसृष्टःकथाःपुण्यावक्ष्यामिविविधाश्रयाः ९ सोथर्षिप्रवरैःसर्वैरुत्वाकार्यंयथाविधि देवान्वाग्निःपितॄन्द्विस्तर्पयित्वाजगामह १० यत्र ब्रह्मर्षयःसिद्धाःकृत्वासीनाधृतव्रताः यज्ञायतनमाश्रित्यसूतपुत्रपुरःसराः ११ ऋत्विक्ष्वयमदस्येषुसंवृत्तेहपतिस्तदा उपविष्टेषूपविष्टःशौ नकोथाब्रवीदिदं १२ इतिश्रीमहाभारतेआदिपर्वणिकथाप्रवेशोनामचतुर्थोध्यायः ४ शौनकउवाच पुराणमखिलंतातपितातेधीत वान्पुरा कच्चिदमपितत्सर्वमधीषेलोमहर्षणे १ पुराणेहिकथादिव्याआदिवंशाश्चधीमतां कथ्यंतेयेपुरास्माभिःश्रुतपूर्वाःपितुस्तव २ ७ तत्रवंशमहंपूर्वंश्रोतुमिच्छामिभार्गवं कथयस्वकथामेतांकल्पाःस्मश्रवणेतव ३

स्थनां ७ ततःतत्प्राथमार्थेतस्मिः ८ ९ वाग्भिः ब्रह्मयज्ञीयाभिः यद्दोधीतिपयस्वा

दितिभिरेवनदेवतास्तर्पयतीत्यादिवचनात् आजगामेतिभेदः १० ११ १२ चतुर्थोध्यायः पुराणंपुराद्यं १ कल्पाःसमर्थाः तवत्वन्न श्रोतुमिष्टातिसंबंधः ३ कथितं सत्यमितिशेषः ४

ततोमयेतिपितुःसकाशान्मयाऽधीतमित्यावर्त्तनायं ५ ६ पुराणस्याश्रयउपोद्घातस्तत्संयुतं ७ ८ ९ पूर्वपितामहःकुलप्रधानपुरुषः १० नियतःशमादिमान्

सूतउवाच यदधीतंपुरासम्यङ्मुनिश्रेष्ठैर्महात्मभिः वेदंपायनविप्राद्यैस्तेभ्यापिकथितंयथा ४ यदधीतंचपित्रामेमम्यङ्नैवततोमया तावच्छुणुध्वयो देवैःसेंद्रैःसर्षिमरुद्गणैः ५ पूजितःप्रथमोवंशोभार्गवोभृगुनंदन इमंवंशमहंपूर्वंभार्गवंतेमहामुने ६ निगदामियथायुक्तंपुराणाश्रयसंयुतं भृगुर्महर्षिर्भगवान्ब्रह्मणावैस्वयंभुवा ७ वरुणस्यक्रतौजातःपावकादितिनःश्रुतं भृगोःसुदयितःपुत्रश्च्यवनोनामभार्गवः ८ च्यवनस्यसुदायादःप्रमतिर्नामधार्मिकः प्रमतेरप्यभूत्पुत्रोघृताच्यांरुरित्मत ९ रुरोरपिरुतेजज्ञेशुनकोवेदपारगः प्रमद्वरायांधर्मात्मातवपूर्वपितामहः १० तपस्वीचयशस्वीचश्रुतवान्ब्रह्मवित्तमः धार्मिकःसत्यवादीचनियतोनियताशनः ११ शौनकउवाच सूतपुत्रयथातस्यभार्गवस्यमहात्मनः च्यवनस्यपरिख्यातंतन्ममाचक्ष्वपृच्छतः १२ सौतिरुवाच भृगोःसुदयिताभार्यापुलोमेत्यभिविश्रुता तस्यांसमभवद्गर्भोभृगुवीर्यसमुद्भवः १३ तस्मिन्गर्भेसंभृतेपुलोमायोभृगूद्वह समयेसमशीलिन्योधर्मपत्न्योयशस्विनः १४ अभिषेकायनिष्क्रांतेभृगौधर्मभृतांवरे आश्रमंतस्यरक्षोथपुलोमाभ्याजगामह १५ तंप्रविश्याश्रमंदृष्ट्वाभृगोर्भार्यामनिंदितां हृच्छयेनसमाविष्टोविचेताःसमपद्यत १६ अभ्यागतंतुतद्रक्षःपुलोमाचारुदर्शना न्यमंत्रयतवन्येनफलमूलादिनातदा १७ तांतुरक्षस्तदाब्रह्मन्हृच्छयेनाभिपीडितं दृष्ट्वाहृष्टमभूद्राजन्जिहीर्षुस्तामनिंदितां १८

DEENDAYAL UPADHYAY MEMORIAL

राम
५९

नियताशनःहितंमितमेध्यंचाश्नातिनत्वनशनमेवेतिभावः नियतेंद्रियइतिपाठेयमनियमयुक्तः ११ १५ हृच्छयेनकामेन १६ १७ कथंपरदारेषुकामइत्यतआह साहीति बाल्येकिलरुदंतीकन्यारोदनंनिर्हृत्यर्थेभीषयितुंपुत्राउक्तैरेरक्षएनांगृह्णंतितावतेवग्रहेसन्निहितेनरक्षसाहृतामेमेयंभार्येतीतिभावः १८ ७ ७

१९ २३ अतएवतस्याःपिताऽनृतकारकः अनृतकारिणेइतिपाठेतुभृगोरेवविशेषणं परिहासेनापिदद्यामीत्यत्रानृतंवेदोषोभवतीतिभावः वरारोहाश्रेष्ठेतिवा २४ २५ शंकमानंछलवचनेनपूर्वमत्यंदत्तापश्चाद्विधिपूर्वकंभृगवेदत्ताःतोममवाइयंभृगोर्वेतिसंदिहानं २६ कविसर्वज्ञ २७ यदितथेति मत्पूर्वासाचेत्

जातमित्यब्रवीत्कार्यं जिहार्षुर्मुदितःशुभां साहिपूर्वंव्रतातेनपुलोम्नातुस्मचिस्मिता १९ तांतुपादात्पितापश्चाद्भृगवेशास्त्रवत्तदा अथाग्निशरणेपश्य तस्यतत्किल्बिषंनित्यंहृदिवर्त्ततिभार्गव २० इदमंतरमित्येवंहर्तुंचक्रमनस्तदा अथाग्निशरणेपश्यज्ज्वलंतंजातवेदसं २१ तमपृच्छत्ततोरक्षः पावकज्वालितंतदा शंसमेकस्यभार्यायमग्नेएतेनकर्मणे २२ सुरवंतमसिदेवानांवदपावकपृच्छते मयाहीयंहृतापूर्वंभार्यार्थेवरवर्णिनी २३ पश्चादिमांपिताप्रादाद्भृगवेनृतकारिणे सेयंयदिवरारोहाभृगोर्भार्यारहोगता २४ तथासत्यंसमाख्याहिजिहीर्षाम्यात्रमादिमां समन्युस्तत्रहृदयं प्रदहन्निवतिष्ठति २५ मत्पूर्वभार्यायदिमांभृगुरापक्षमध्यमां २५ सौतिरुवाच एवंरक्षस्तमामंत्र्यज्वलितंजातवेदसं शंकमानंभृगोर्भार्यांपुनःपुनरपृच्छत २६ त्वमग्नेसर्वभूतानामंतश्चरसिनित्यदा साक्षिवत्पुण्यपापेषुसत्यंब्रूहिकविर्वरः २७ मत्पूर्वापहृताभार्याभृगूणामनृतकारिणा सेयंयदितयामेत्वंसत्यमाख्यातुमर्हसि २८ श्रुत्वात्वन्तोभृगोर्भार्यांहरिष्यामीत्यमादिमां जातवेदःपश्यतस्तेवदसत्यांगिरंमम २९ सूतउवाच तस्यैतद्वचनंश्रुत्वासप्तार्चिर्दुःखितोभवत् भीतोनृताच्चशापाच्चभृगोरित्यब्रवीत्तदैनः २० अग्निरुवाच त्वयाहृतापुलोमेयंपूर्वंदानवनंदन किंत्वियंविधिनापूर्वंमंत्रवन्नानृतात्वया २१ पित्रातुभृगवेदत्तापुलोमेयंयशस्विनी ददातिनपितातुभ्यंवरलोभान्महायशाः ३२ ७ ७

भृगुश्चानृतकारीचेन्नहिमत्यंब्रूहि २८ २९ भृगोरित्यत्रैकेऽनृतंपूर्वंरक्षःपरिग्रहेतानस्याः रक्षसइत्यत्रैकेभृगुतःशापभयं ३० ३१ ३२ ७ ७

३३ सेयमिति यावत्यात्सर्वदृतासेयंत्वदीयैवेयमित्यर्थ ३४ इतिश्रीमहाभारतभावदीपेआदिपर्वणिपंचमोध्यायः ५ ऽलवत्तनादेघएवविधिःश्रेयानृत योःसाम्यपश्यन्नग्निःशापंप्राप आद्यस्यप्रावल्यंमन्वानोराक्षसोनाशंचप्रापेतिषष्ठाध्यायतात्पर्य अग्नेरथेति १ तेनचुच्यावेतियोगेन २ ६ स्तुतिमार्गे

अथेमांवेदद्दृष्टेनकर्मणाविधिपूर्वकं भार्यामृषिर्भृगुःशापमापुरस्कृत्यदानव ३३ सेयमित्यवगच्छन्नग्निर्नान्तंहिसदालोकेषू त्पत्तेर्नान्तोऽन्तम ३४ इत्यादिपर्वणिपौलोमे० अध्यायः ५ ऋषिरुवाच अग्निनाभगवंस्तस्मैरक्षसेहंनिवेदिता क्रोशंतीकुररीमिव सोतिरुवाच अग्नेरथवचःश्रुत्वातदृक्षःप्रजहारतां ब्रह्मन्वराहरूपेणमनोमारुतरंहसः १ ततःसगर्भानिवसत्कुक्षौभृगुकुलोद्वह

२ रोषामातुश्च्युतःकुक्षेश्च्यवनस्तेनसोभवत २ तंदृष्ट्वामातुरुदराच्च्युतमादित्यवर्चसं तदृक्षोभस्मसाद्भूतंपपातपरिच्युतो ३ सातमादायसुश्रो णीसमारभृगुनंदन च्यवनंभार्गवंपुत्रंपुलोमादुःखमूर्छिता ४ तांददर्शस्वयंब्रह्मासर्वलोकपितामहः रुदंतींबाष्पपूर्णाक्षींभृगोर्भार्यामनिंदि तां ५ सांत्वयामासभगवान्वधंब्रह्मापितामहः अश्रुबिंदूद्भवातस्याःप्रावर्ततमहानदी ६ अनुवर्त्माश्रितातस्याभृगोःपत्न्यास्तपस्विनः तस्यामा र्गस्थितवतीदृष्ट्वानुसरितंतदा ७ नामतस्यास्तदानद्याश्चक्रेलोकपितामहः वधूसरेतिभगवांश्च्यवनस्याश्रमंप्रति ८ सएवंच्यवनोजज्ञेभृगोंपुत्रः प्रतापवान् तंददर्शपितातच्यवनंतांचभामिनीं ९ सपुलोमांततोभार्यांपप्रच्छकुपितोभृगुः भृगुरुवाच केनासिरक्षसेतस्मैकथितंजिह्मवर्तते नहित्वां वेदतद्दक्षोमद्भार्यांवारुहासिनीं १० तत्वमाख्याहितंह्यद्यशप्तुमिच्छाम्यहंरुषा विभेतकोनशापान्मेकस्यचायंव्यतिक्रमः ११ ० ० राम ६०

७ ८ ९ मद्भार्यांइयंमत्तोवभार्यानतुभृगोरित्येवंरूपेणत्वारक्षोनवेदेत्यर्थः तवेयंभार्येतिकेनकथितासि १० ११ १२ ७ ७ ७

१२ १४ षष्ठोध्यायः शप्तस्त्विति १ सत्यंवदतःसमं सत्यपदार्थे समंपक्षपातहीनं व्यभिचारोपराधः २ ५ योगेनयोगसिद्धबलेन मूर्ध्निषुगार्हपत्यदक्षि णाग्न्यादिरूपेषु सत्रेषुनेकऋत्विक्केषु गवामयनादिषु क्रियासुस्मार्तासुगर्भाधानादिषुश्रवेज्योतिष्टोमादौ ६ ७ आपःसोमाज्यपयःप्रभृतयोयौहूयमानाः

पुलोमोवाच अग्निनाभगवंस्तस्मैरक्षसेहंनिवेदिता ततोमामनयद्दक्षःक्रोशंतीकुररीमिव १२ साहंतवसुतस्याग्नेतेजसापरिमोक्षिता भस्मी भूतंचतद्दृष्ट्वामामुत्सृज्यपपातवै १३ सूतउवाच इतिश्रुत्वापुलोमायाभृगुःपरममन्युमान् शशापाग्निमतिःक्रुद्धःसर्वभक्षोभविष्यसि १४ इतिश्रीमहाभारतेआदिपर्वणिपौलोमेऽग्निशापः ७ सौतिरुवाच शप्तस्तुभृगुणावह्निःक्रुद्धोवाक्यमथाब्रवीत् किमिदंसाहसंत्वत्तन् कृतवानसिमांप्रति १ धर्मेप्रयतमानस्यसत्यंवदतःसमं दृष्टोयदनृतंमत्तोभिचारोत्रकोमम २ दृष्टोहिसाक्षीयःसाक्ष्यंजानानोत्यन्य थावदेत् सप्तपूर्वानात्मनःसप्तकुलेहन्यात्तयापरान् ३ यश्चकार्यार्थतत्त्वज्ञानानोपिनभाषते सोपितेनैवपापेनलिप्यतेनात्रसंशयः ४ शक्तोहमपिशप्तुंत्वांमान्यास्तुब्राह्मणाइमम जानतोपिचतेब्रह्मन्क्षयमिष्येनिबोधतत् ५ योगेनबहुधात्मानंकृत्वानिष्ठामिमूर्ध्निषु अग्नि होत्रेषुसत्रेषुक्रियासुचमखेषुच ६ वेदोक्तेनविधानेनमयियद्हूयतेहविः देवताःपितरश्चैवतेनतृप्तावतिवै ७ आपोदेवगणाःसर्वेआपःपि तृगणास्तथा दर्शश्चपौर्णमासश्चदेवानांपितृभिःसह ८ देवतापितरस्तस्मात्पितरश्चापिदेवताः एकीभूताश्चदृश्यंतेएष्वेकेनचपर्वसु ९ ०

देवपितृरूपाः आपःपुरुषवचसोभवंतीतिश्रुतेरग्नौहुताआपएवदेवतागतीरूपेणपरिणमंतइत्यर्थः ८ देवादिभावस्यापिकर्मप्रयुक्तत्वादेवानांपितृणांचभिन्नो भेदोनास्त्येवतुल्यहेतुकत्वादित्याहदेवतारश्चेति ९

१० अमावास्यो अमावास्यायो हूयंतेऽर्च्यंते ११ संहारतिरोभावं १२ १३ क्रियाभ्रंशात् अग्निहोत्रादिलोपात् भ्राताः कर्तव्याकर्तव्यविमूढाः १४ १७

देवताः पितरश्चैवभुंजंतेमथियद्धुतं देवतानांपितॄणांचमुखमेतदहंस्मृतं १० अमावास्यांहिपितरः पौर्णमास्यांहिदेवताः मन्मुखेनैवहूयंतेभुंजं तेचऽतंहविः सर्वभक्षःकथंतेषांभविष्यामिमुखंवहे ११ सोऽतिरुवाच चिंतयित्वाननोवह्निश्चैकसंहारमात्मनः हूजानामग्निहोत्रेषुयज्ञस त्रक्रियासुच १२ निराकारवषट्कारःस्वधास्वाहाविवर्जिताः विनाग्निनाप्रजाःसर्वास्ततआसन्सुदुःखिताः १३ अथर्षयःसमुद्विग्नादेवानूग त्वाब्रुवन्वचः अग्निनाशात्क्रियाभ्रंशाज्जनालोकाःस्त्रयोनघाः १४ विदध्वमत्रयत्कार्यंनस्यात्कालात्ययोयथा अथर्षयश्चदेवाश्चब्रह्माणमुप गम्यतु १५ अग्नेरावेदयन्नष्टांक्रियासंहारमेवच भृगुणावैमहाभागशप्तोग्निःकारणांतरे १६ कथंदेवमुखोभूत्वायज्ञभागान्प्रभुक्थाऽन भुक्सर्वलोकेषुसर्वभक्षत्वमेष्यसि १७ श्रुत्वातुतद्वचस्तेषामग्निमाहूयविश्वकृत् उवाचवचनंश्लक्ष्णंभूतभावनमव्ययं १८ लोकानामिहस र्वेषांत्वंकर्त्तावांतएवच त्वंधारयसिलोकांस्त्रीन्क्रियाणांचप्रवर्त्तकः १९ सतथाकुरुलोकेशनोच्छिद्येरन्यथाक्रियाः कस्मादेवंविमूढस्त्वंमोघरः सनूऊनाशन २० त्वंपवित्रंसदालोकेसर्वभूतगतिश्चह नतंसर्वशरीरिणःसर्वभक्षत्वमेष्यसि २१ अपानेत्वंविशेषायसिसर्वभक्षतितावः शि खिन् क्रव्यादाचतनुर्यातेसासर्वभक्षयिष्यति २२ यथासूर्यांशुभिःस्पृष्टंसर्वंशुचिविभाव्यते २२ तथात्वदार्चिर्निर्दग्धंसर्वंशुचिभविष्यति।। राम
त्वमग्नेपरमंतेजःस्वप्रभावाद्विनिर्गतं २३ ६१

भूतभावनजरायुजादिभूतकर्त्तारं १८ २० २१ भक्ष्यंतिभक्षयिष्यंति शिखिन्क्रव्ये क्रव्यादामनुष्यायमेध्यमांसभक्षिणी २३ ७ ७ ७

स्वप्रभावाद्विनिर्गतं शापंसत्यंकुर्वितिभावः तथोक्तंशिक्षायां आत्मावुद्यासमेत्यर्थान्मनोयुंक्तेविवक्षया मनःकायाग्निमाहंतिसप्रेरयतिमारुतं मारुतस्तूरसि

स्वतेजसैवतंशापंकुरुसत्यमृषेर्विभो देवानांवात्मनोभागंगृहाणत्वंमुखेऽद्यतं २४ सोऽतिरुवाच स्वमस्त्वितितंवह्निःप्रत्यवाचपितामहं जगाम शासनंकर्त्तुंदेवस्यपरमेष्ठिनः २५ देवर्षयश्चयथापूर्वंक्रियाःसर्वाःप्रचक्रिरे २६ दिविदेवामुदिरे भूतसंघाश्चलोकेऽग्निश्चपरमांप्रीतिमवापहतकल्मषः २७ एवंसभगवांछापंलेभेग्निर्भृगुतःपुरा एवमेषपुराकल्पइतिहासाग्नि शापजः २८ पुलोमाश्चविनाशोयंच्यवनस्यचसंभवः २८ इत्यादिपर्वणिपौलोमे सूतउवाच सचापिच्यवनोब्रह्मन्भार्गवोजनयत्सुतं
वो ऋक्यांमहात्मानंप्रमतिंदीप्ततेजसं १ प्रमतिस्तुरुरुंनामघृताच्यांसमजीजनत् रुरुःप्रमद्वरायांतुशुनकंसमजीजनत् २ तस्यब्रह्मन्नुरु रोः सर्वचरितेभूरितेजसः विस्तरेणप्रवक्ष्यामितमृषुंघमशेषतः ३ ऋषिरासीन्महान्पूर्वंतपोविद्यासमन्वितः स्थूलकेशइतिख्यातः स र्वभूताहितरतः ४ एतस्मिन्नेवकालेतुमेनकायांप्रजज्ञिवान् गंधर्वराजोविप्रर्षेविश्वावसुरितिस्मृतः ५ अप्सरामेनकातस्यतंगर्भंभृगुनं दन उत्ससर्जयथाकालंस्थूलकेशाश्रमंप्रति ६ उत्सृज्यचैवतंगर्भंनद्यास्तीरेजगामसा अप्सरामेनकाब्रह्मन्निर्दयानिरपत्रपा ७ कन्याम गर्भाभांज्वलंतीमिवचश्रिया ताददर्शसमुत्सृष्टांनदीतीरेमहानृषिः ८ स्थूलकेशःसतेजस्वीविजनेवधुवर्जितां सतांदृष्ट्वातदाकन्यां स्थूलकेशोमहाद्विजः ९

वान्मंदेजनपतिसंगमित्याद्युक्तत्वादप्सरोगधिष्ठातृत्वाच्च २३ २७ ब्राह्मणेरनपराधेषुविनोपिनरेषुप्रतीकारंप्रयुंजीतेत्यध्यायतात्पर्ये २८ इतिसप्तमोध्यायः ९

भगदेवतेपूर्वयोः फल्गुन्योरितिलौकिकाः १२ फाल्गुनीनक्षत्रमर्यमादेवताफाल्गुनीनक्षत्रंभगोदेवतेतिस्मृतेरुत्तरफल्गुन्योर्वाविवाहेस्वपतित्वानिश्चित्य विवाहेस
मुपस्थितेप्राग्वविवाहात्प्रभृतः परिग्रहमात्रेणभार्यात्वेनकल्पितायास्त्रपिनाशोरुरुर्दुरंतदुःखावाप्तिरितिपरिग्रहस्य दुःखदत्वंव्यक्तं १५ १६ १७ कालधर्म

जग्राहवसुनिश्रेष्ठः छपाविष्टःपुपोषच वरयेसावरारोहातस्याश्रमपदेशुभे १० जातकर्मक्रियास्तस्याविधिपूर्वंयथाक्रमं स्थूलकेशोमहा
भागश्चकारस्कमहानृषिः ११ प्रमद्वरीत्यस्यानामचक्रेमहानृषिः १२ तामाश्रमपदेतस्यरुरुदृष्ट्वाप्रिय
महरो बभूवाकिलधर्मात्मामदनोपहतस्तदा १३ पितरंसखिभिःसोयश्रावयामासभार्गव प्रमतिश्चाचलांस्थूलकेशांयशस्विनं १४ ततःशादा भया
त्मितांकन्यांसरवेतांप्रमद्वरां विवाहंस्वपयित्वाग्निनक्षत्रेभगदैवते १५ ततःकतिपयाहस्यविवाहेसमुपस्थिते सखीभिः क्रीडतीसार्द्धंसाकन्याव
रवर्णिनी १६ नापश्यत्सप्रसक्तंवैभुजंगंतिर्यगायतं पदाचैनंसमाक्रामन्मृत्यूर्षुःकालचोदिता १७ ततस्यांसंप्रमत्तायाश्चोदितःकालधर्मणा विषो
पलिप्तानदशानानूश्रामंगेन्यपातयत् १८ सादष्टातेनसर्पेणपपातसहसाभुवि विवर्णाविगतश्रीकाभ्रष्टाभरणचेतना १९ निरानंदकरातेषां
वधूनांमुक्तमूर्द्धजा व्यसरत्प्रेक्षणीयासाप्रेक्षणीयतमाभवत् २० प्रसक्तेवाभवच्चापिभुविसर्पविषार्दिता भूयोमनोहरतराबभूवतनुमध्यमा २१
ददर्शतापितांचैवयेचैवान्येतपस्विनः विचेष्टमानांपतितांभूतलेपभवर्चसं २२ ततःसर्वेद्विजवराःसमाजग्मुःकृपान्विताः स्वस्त्रात्रेयोमहा
जानुःकुशिकःशंखमेखलो २३

राम

णामृत्कना विषोपलिप्तानूसविषान् १८ व्यसूर्विगतप्राणा २० २१ २२ २३ ७ ७ ७ ० ६२

२४ २५ अष्टमोध्यायः महामहिम्नामथायुषःक्षणेपिदुर्लभदृश्यर्थमध्यायआरभ्यते। नेषुनत्रेत्यादि १ २ ३ ४ ५ ६ गतायुषः आयुर्लाभोनास्ति ७ ९

उद्दालकःकठश्चैवश्वेतश्चैवमहायशाः भरद्वाजःकौणकुत्स्यआर्ष्टिषेणोथगौतमः २४ प्रमतिःसहपुत्रेणतथान्येवनवासिनः तांतेकन्यांव्यसुंदृष्ट्वा
भुजंगस्यविषार्दितां रुरुदुःकृपयाविष्टारुरुस्त्वार्त्तोबहिर्ययौ २५ दृश्यादिपर्वणिपौलोमे सौतिरुवाच नेषुनत्रेपविष्टेषुब्राह्मणेषुमहात्म
सु रुरुश्चुकोशगहनंवनंगत्वाऽतिदुःखितः १ शोकेनाभिहतःसोथविललापकरुणंबहु अब्रवीद्वचनंशोचन्प्रियांस्मृत्वाप्रमद्वरां २ शेतेसाभुवि
तन्वंगीममगेकविवर्द्धिनी बांधवानांचसर्वेषांकिंनुदुःखमतःपरं यदिदत्तंतपस्तप्तंगुरवोवामयायदि २ सम्यगाराधितस्तेनसंजीवतुममप्रिया
यथाजन्मप्रभृतियतात्माहंधृतव्रतः ४ प्रमद्वरातयाह्येषासमुत्तिष्ठतुभामिनी एवंलालप्यतस्तस्यभार्यार्थंदुःखितस्यच ५ देवदूतस्तथाभ्येत्य
वाक्यमाहरुरुंवने देवदूतउवाच अभिधत्स्वहयद्वाक्यंरोदुःखेननसुव्रता ६ यतोमर्त्यस्यधर्मात्मन्नायुरस्तिगतायुषः गतायुरेषारूपेण
गंधर्वाप्सरसोःसखा ७ तस्मात्तेकमनस्तातमाक्रुथास्त्वंकथंचन उपायश्चात्रविहितःपूर्वं देवैर्महात्मभिः ८ तंयदीच्छसिकर्तुंवैप्राप्स्यसी
हप्रमद्वरां रुरुरुवाच कउपायःकृतोदेवैर्हितसेनरवेचर ९ करिष्येहंतथाक्रुत्वात्वामुर्हतिमोभवान् देवदूतउवाच आयुषोर्द्धंप्रय
च्छत्वंकन्यायैभृगुनंदन १० एवमुक्त्वाब्रुवन्तिरोनवभार्याप्रमद्वरा रुरुरुवाच आयुषोर्द्धंप्रयच्छेत्वंकन्यायैरेवचेरात्मन ११ शृंगाररूपाभर
णासमुत्तिष्ठतुमेप्रिया सूतउवाच ततोगंधर्वराजश्चदेवदूतश्चमन्नमौ १२ धर्मराजमुपेत्यैवंवचनंप्रत्यभाषतां धर्मराजायुषोर्द्धेनरुरोर्भार्या
प्रमद्वरा १३ समुत्तिष्ठतुकल्याणीमृतंवयदिमन्यसे धर्मराजउवाच प्रमद्वारुरोर्भार्यादेवदूतयदीच्छसि १४ उत्तिष्ठतायुषोर्द्धेनरुरो

१४ रुरुरेवनान्यस्य दंपत्योरेकात्मकत्वात् १५ नचेदमायुषोर्द्धप्रदानेनेतरेषामप्यायुर्लाभोभवतीत्याह भविष्येरुरोरेवजातकेऽर्द्धदृष्टेनान्यत्रेत्यर्थः १६ १७ १८ एवंकामप्रतीघातेकोधविषादविवेकेनाधर्ममपिमहांतोनुतिष्ठंतीत्याह व्रतमितिव्रतंनियमं १९ मृत्युग्रहीता २० डुंडुभंनिर्विषंस्थूलसर्पं वयसान्वितंवृद्धं

रेवसमन्विता सौतिरुवाच एवमुक्तेततःकन्यासोदतिष्ठत्प्रमद्वरा १५ रुरोस्तस्यायुषार्द्धेनरुक्मेववरवर्णिनी एतदृष्टंभविष्येहिरुरोरुग्रमतेजसः १६ आयुषोऽतिप्रवृद्धस्यभार्यार्थेर्द्धमलुप्यत ततदृष्टेहनिपोःपितरौचक्रतुर्मुदा १७ विवाहंतौचरेमातेपरस्परहितैषिणौ सलब्ध्वांदुर्लभां भार्यांपद्मकिंजल्कसप्रभां १८ व्रतंचक्रेविनाशायजिह्मगानांधृतव्रतः सदृष्ट्वाजिह्मगान्सर्वान्स्त्रीक्रोधसमन्वितः १९ अभिहंतियथासत्वं मृत्युप्रहरणंसदा सकदाहूनंविप्रोरुरुरभ्यागमन्महत् २० शयानंतत्रचापश्यत्डुंडुभंवयसान्वितं ततउद्यम्यदंडंसकालदंडोपमंतदा २१ जि घांसुःकुपितोविप्रस्तमुवाचाथडुंडुभः नापराध्यामितेकिंचिदहमद्यघतपोधन संरंभाच्चकिमर्थंमामभिहंसिरुषान्वितः २२ इत्यादिपर्वणि पौलोमे रुरुरुवाच ममप्राणसमाभार्यादष्टासीद्भुजगेनह तन्ममेसमयोघोरआत्मनोरगवैरुतः १ भुजंगंवैसदाहन्यांयंयंपश्येयमित्युत ततोहंत्वाजिघांसामिजीवितेनाद्यमोक्ष्यसे २ डुंडुभउवाच अन्येतेभुजगाब्रह्मन्येदशंतोहमानवान् डुंडुभानहिगंधेननतंहिंसितुमर्हसि ३ एकानर्थान्पृथगर्थानेकदुःखान्पृथक्सुखान् डुंडुभान्धर्मविद्भूतानतंहिंसितुमर्हसि ४

२१ संरंभादावेशात् २२ नवमोध्यायः ममेति १ २ अहिंगं धेनसर्पसादृश्यमात्रेण ३ अत्राध्यायेविधेयांशमाह एकानर्थानिति अनर्थोहानिः अर्थोलाभः तत्रअर्थःसुखंचकर्त्तुभोक्तुंश्चभवति अनर्थोदुःखंचएक स्यापराधेनसर्वेषांतद्सजातीयानांभवतीत्यर्थः धर्मवित्त्वयासापराधःसएवद्रष्टव्यःनान्यइतिधर्मस्तद्वुः ४ ० ० ० ०

५ ७ कामयाइच्छया ८ दशमोध्यायः नर्मशूर्विकापिपरपीडानकर्त्तव्याकिमुतवास्तवीसाध्यधर्मेणेत्याहाध्यायेन सखावभूवेत्यादिना खगमोनाम वाडवइतिपा

सौतिरुवाच इतिश्रुत्वावचस्तस्यभुजगस्यरुरुस्तदा नावधीद्भयसंविग्नमृषिमत्वाथडुंडुभं ५ उवाचचैनंभगवान्रुरुःसंशमयन्निव कामंमांभुजगंबू हिकोसीमोविक्रियांगतः ६ डुंडुभउवाच अहंपुरारुरोनाम्नाऋषिरासंसहस्रपात् सोहंशापेनविप्रस्यभुजगत्वमुपागतः ७ रुरुरुवाच किमर्थंशापलब्धा वृकुद्द्विजस्त्वांभुजगोग्रम किंयंतंचैवकालेनवपुरेतद्विष्यति ८ इत्यादिपर्वणिपौलोमेदशमोध्यायः डुंडुभउवाच सखावभूवमेपूर्वंखगमोना मवैद्विजः भृशंसंशितवाक्तातपोबलसमन्वितः १ समयाक्रीडतावाल्येरुत्वातार्ष्णभुजंगमं अग्निहोत्रेप्रसक्तारुक्षीषितः प्रमुमोहवै २ उत्थासच पुनःसंतांमामुवाचतपोधनः निर्दहन्निवकोपेनसत्यवाक्संयमेरतः ३ यथावीर्यस्त्वयासर्पःकृतोयंमद्विभीषया तथावीर्योभुजंगस्त्वंमयाशापाद्भविष्य सि ४ तस्याहंतपसोवीर्यंजानानस्तंतपोधन भृशमुद्विग्नहृदयस्तमवोचमहंतदा ५ प्रणतःसंभ्रमाच्चैवबद्धांजलिःपुरतस्थितः सखेतिहसतेदंतेनमार्षं वैकृतंमया ६ क्षंतुमर्हसिमेब्रह्मन्नृषेपोयंविनिवर्त्यतां सोथमामब्रवीद्दृष्ट्वाभृशमुद्विग्नचेतसं ७ मुङ्क्ष्वरुरुंविषंक्षिप्रंस्वस्थमुसंश्वांतस्तपोधनः नानृतंवैम याप्रोक्तंभवितेदंकथंचन ८ यत्तुवक्ष्यामितेवाक्यंशृणुतन्मेतपोधन श्रुत्वातद्धृदितेवाक्यमिदमस्तुसदानघ ९ उत्पत्स्यतिरुरुर्नामप्रमतेरात्मजःशुचिः तंदृष्ट्वाशापमोक्षस्तेभवितानचिराद्विव १० सत्वंरुरुरितिख्यातःप्रमतेरात्मजोपिच स्वरूपंप्रतिपद्याहमद्यवक्ष्यामितेहितं ११ ० ७

ठेवाडवोब्राह्मणः संशितवाक्तीक्ष्णवचनः १ २ ३ ४ तार्ष्णतृणमयं ५ संभ्रमात्भयात्पुरस्त्वंपेक्षितेपुरतःस्थार्षे ६ ७ ८ ९ १० ६ ६

१२ १३ सौम्यः अतीक्ष्णस्वभावः १४ अहिंसात्मविधिस्पृष्टहिंसायात्मभावः १५ १७ परित्राणंदृष्टमितिशेषः परैर्हिंस्यमानस्य ब्राह्मणेनत्राणंकर्तव्यंनतुहिंसेदित्यर्थः १८

सडुंडुभंपरित्यज्यरूपंविप्रर्षभत्वदा स्वंरूपंभास्वरंभूयःप्रतिपेदेमहायशाः १२ इदंचोवाचवक्तृनंरुरुमप्रतिमोजसं अहिंसापरमोधर्मःसर्वप्राणभृतांवर १३ तस्मात्प्राणभृतःसर्वान्नहिंस्याद्ब्राह्मणःक्वचित् ब्राह्मणःसौम्यएवेहभवतीतिपराश्रुतिः १४ वेदवेदांगविन्नामसर्वभूताभयप्रदः अहिंसासत्यवचनंक्षमाचेतिविनिश्चितं १५ ब्राह्मणस्यपरोधर्मोवेदानांधारणापिच क्षात्रियस्यहियोधर्मस्सहिनेष्येतवेतव १६ दंडधारणमुग्रत्वंप्रजानांपरिपालनं तदिदंक्षत्रियस्य स्यात्कर्मवैश्रुणुमेरुरो १७ जनमेजयस्ययज्ञेस्मिन्सर्पाणांहिंसनंपुरा परित्राणंचभीतानांसर्पाणांब्राह्मणादपि १८ तपोवीर्यबलोपेतादृग्वेदांगपारगात् आस्तीकाद्द्विजमुख्याद्वैसर्पसत्रेद्विजोत्तम १९ इत्यादिपर्वणिपौलोमे रुरुरुवाच कथंहिंसितवान्सर्पान्सराजाजनमेजयः सर्पावाहिंसितास्तत्र किमर्थंद्विजसत्तमं १ किमर्थंमोक्षिताश्चैवपन्नगास्तेनधीमता आस्तीकेनद्विजश्रेष्ठश्रोतुमिच्छाम्यहोषतः २ ऋषिरुवाच श्रोष्यसित्वंरुरोसर्वमास्तीक चरितंमहत् ब्राह्मणानांकथयतामित्यन्तरधीयत ३ सौतिरुवाच रुरुश्चापिवनंसर्वंपर्यधावत्समंततः तमृषिंनष्टमन्विष्यंस्तांश्चान्योन्यपतद्भुवि ४ समोहंपरमंगत्वानष्टसंज्ञइवाभवत् तदृषेर्वचनंतथ्यंचिंतयानःपुनःपुनः ५ लब्धसंज्ञोरुरुश्चायात्तत्वाचख्यौपितुस्तदा पितावास्यतदाख्यानंसृष्टः सर्वन्यवेदयत् ६ इत्यादिपर्वणिसर्पसत्रप्रस्तावनापौलोमंसमाप्तं ॐ

१९ इतिश्रीभारतभावदीपेआदिपर्वणिपौलोमेरुरुकादशोध्यायः कथमिति १ २ नष्टंश्वनार्हतं ४ ५ सडोहंसत्यवचनमतिरागश्चयोषिति अनागसामपिद्रोहःपौलोमेर्थाद्विनिंदितः इतिरत्नगर्भः ६ इतिभारतभावदीपेआदिपर्वणिसर्पसत्रप्रस्तावनाः पौलोमंचसमाप्तं ७

पौलोमेदारपरिग्रहस्यमहादोहहेतुत्वमुत्कासंततिमात्रार्थंसत्रआवश्यकःनतुभोगार्थमितिदर्शयितुमास्तीकाख्यानमारभते किमर्थमिति अतंअंतकरत्वं जयतांजितेंद्रियाणांयद्वा अराजान्यिधयासमंतंसर्वतःपृथिवींजयन्परीयायेतिब्राह्मणाद्विद्धयेवंजयतामितिव्याख्येयं जपतामित्यपिकेचित्पठंति वक्तरेतसःअग्नेः २ आहरतकृतवान् ३ ४

शौनकउवाच किमर्थंराजशार्दूलःसराजाजनमेजयः सर्पसत्रेणसर्पाणांगतोऽतंतद्वदस्वमे १ निखिलेनयथातत्वंसौतेसर्वमशेषतः आस्तीकश्चद्विजःश्रेष्ठःकिमर्थंजयतांवरः २ मोक्षयामासभुजगान्प्रदीप्ताद्धुतभुक्तेजसः २ कस्यपुत्रःसराजासीत्सर्पसत्रंयआहरत् सचद्विजातिप्रवरःकस्यपुत्रोऽभिधत्स्वमे ३ सौतिरुवाच महदाख्यानमास्तीकंयथैतत्प्रोच्यतेद्विज सर्वमेतदशेषेणशृणुष्वमेवदतांवर ४ शौनकउवाच श्रोतुमिच्छाम्यशेषेणकथामेतांमनोरमां आस्तीकस्यपुराणर्षेर्ब्राह्मणस्ययशस्विनः ५ सौतिरुवाच इतिहासमिमंविप्राःपुराणंपरिचक्षते छद्मद्वैपायनप्रोक्तंनैमिषारण्यवासिषु ६ पूर्वंप्रचोदितःसूतःपित्रामेलोमहर्षणः शिष्योव्यासस्यमेधावीब्राह्मणेष्विदमुक्तवान् ७ तस्मादहमुपाश्रुत्यप्रवक्ष्यामियथागतं इदमास्तीकमाख्यानंतुभ्यंशौनकसत्रके ८ कथयिष्याम्यशेषेणसर्वं पापप्रणाशनं आस्तीकस्यपिताह्यासीत्प्रजापतिसमप्रभुः ९ ब्रह्मचारीयताहारस्तपस्यग्नेरतःसदा जरत्कारुरितिख्यातऊर्ध्वरेतामहातपाः १० यायावराणांप्रवरोधर्मज्ञःसंशितव्रतः सकदाचिन्महाभागस्तपोबलसमन्वितः ११ ददर्शपितृवंसर्वंयत्रसायंगृहोमुनिः तीर्थेषुचसमाप्लावंकुर्वन्घटतिसर्वशः १२

५ परिवस्तेमाद्यशब्दशेषः ६ तदेवाहपूर्वमिति ७ तस्मादित्यनेनस्वस्यसंप्रदायवित्वंस्फुटीकृतं ८ ब्रह्मचारीआकृतदारतानित्यंवेदाध्ययनपरः १० यायावराणांयामेकरात्रवासिनांगृहस्थानां। येभ्योयंपरमहोमसंप्रदायः प्रवृत्तः तथाचभरद्वाजः यायावरानामब्राह्मणाआसंस्तेऽर्धमासायार्धमासायाग्निहोत्रमजुहवमिति ११ यत्र सायंगृहइत्येकंपदं यत्रैवसायंकालस्तत्रैवगृहमस्येतिमतयो १२

दीक्षांव्रतनियमंचरन्कुर्वन्वायुभक्षःजितपवनः आहरणंआहारोविषयभोगः तद्न्योनिराहारः अनिमिषोजितनिद्रः १३ इतस्ततोदृक्षादिभ्यःशीर्णपर्णादिकंपरितः कलिसर्वदाचरन्आश्रमे आत्मानःनित्यंपर्यटनकरः १४ अत्रप्रक्षीणसंतानस्यवंशस्यगतिमनेनरूपकेणप्रदर्शयति लंबमानानिखादिना १५ वीरणस्तंबकेतृण

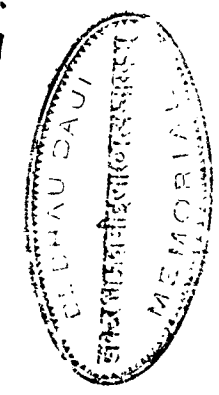

चरन्दीक्षांमहातेजाडुश्चरामकृताग्निभः वायुभक्षोनिराहारःशुष्यन्निमिषोमुनिः १३ इतस्ततःपरिचरन्दावपावकसप्रभः आरमानःकदाचित्सान्ददर्श पितामहान् १४ लंबमानान्महागर्तेपादैरूर्ध्वैरवाक्शिरसान् तानब्रवीत्सदृष्ट्वैवजरत्कारुःपितामहान् १५ केभवंतोवलंबंतेगर्तेस्मिन्नधोमुखाः वीरण स्तंबकेलयाःसर्वतःपरिभक्षितैः मूषिकेणनिगूढेनगर्तेस्मिन्भिलवासि १६ पितरऊचुः यायावरानामवयमृषयःसंशितव्रताः संतानप्रयाद्वस्मन्नधोग छामहेदिनं १७ अस्माकंसंततिस्त्वेकोजरत्कारुरितिस्मृतः मंदभाग्योल्पभाग्यानांतपएकंसमाश्रितः १८ नसपुत्रान्जनयितुंदारान्मूढश्चिकीर्षति तेनलंबामहेगर्तेसंतानस्यक्षयादिह १९ अनाथास्तेननाथेनयथाडुष्टातिनस्तथा कस्त्वंबंधुरिवास्माकमनुशोचसिसत्तम २० जातुभिक्षमहेब्रह्मन्कोभ वानिहनिश्रितः किमर्थंचैवनःशोचाननुशोचसिसत्तम २१ जरत्कारुरुवाच ममपूर्वेभवंतोवैपितरःसपितामहाः ब्रूतकिंकरवाण्यद्यजरत्कारुरहंस्व यं २२ पितरऊचुः यतस्वयत्स्ववांस्तातसंतानायकुलस्यनः आत्मनोर्थेऽस्मदर्थेचधर्मदृस्तेववाभो २३ नहिधर्मफलैस्तातनतपोभिःसुसंचितैः तांग तिंप्राप्नुवंतीहपुत्रिणोयांव्रजंतिवै २४ तद्दारग्रहणेयत्नंसंतत्यांचमनःकुरु पुत्रकास्मन्नियोगात्त्वमेतन्नःपरमंहितं २५

स्तंबे अत्रगर्तेभूलोकः ऊर्ध्वपादत्वा राम

भ्यांस्वर्गस्थत्वेपिपातभयेनव्याकुलतमुक्तं वीरणस्तंबोशस्त्रोभःमूषकःकाठः १६ १७ २० नःस्थितःअस्माकंस्वामीवेतिशेषः २१ २२ २३ २४ २५ ६५

नदारानित्यध्यायतात्पर्यमुक्तं भोगायधनदारसंग्रहेनकार्यः किंतुपुत्रकृतेरेवार्थेइतिभावः २६ २७ सनाम्नीति प्रायेणवस्तूनांयथार्थनामत्वात्जरत्कारुशब्दे नतपसाजीर्यमाणशरीरत्वंविवक्षितं तादृशोहंस्वसदृशीमेवभार्यांस्वीकरिष्यामिबंधुभिरितिसतामितिकृत्विजेवितनेकर्मणिदयालंरुत्वसदैवः गोमिथनौदत्त्वोप

जरत्कारुरुवाच नदारानेवकरिष्येहंनधनंजीवितार्थतः भवतांतुहितार्थायकरिष्येदारसंग्रहं २६ समयेनचकर्त्राहमनेनविधिपूर्वकं तथायद्युपलप्स्याम्यकरिष्येनान्यथाह्यहं २७ सनाम्नीयाभवत्कन्यामेदित्सिनावेदवंधुभिः भैक्षवन्नामहंकन्यामुपयंस्येविधानतः २८ दरिद्रायहिमेभार्यांकोदा स्यतिविशेषतः प्रतिग्रहीष्येभिक्षांतुयदिकश्चित्प्रदास्यति २९ एवंदारक्रियाहेतोःप्रयतिष्येपितामहाः अनेनविधिनाश्चत्रकरिष्येहमन्यथा ३० तत्रचेत्सत्स्यतेजंतुर्भवतांतरणायवै शाश्वतंस्थानमाद्यमोदंतांपितरोमम ३१ इतिश्रीमहाभारतेआदिपर्वण्यास्तीकपर्वण्येकोनषष्टितमोध्यायः १२

सौतिरुवाच ततोनिवेशायतदाभविप्रःसंशितव्रतः महींचचारदारार्थीनदारानविंदत १ सकदाचिद्वनंगत्वाविप्रःपितृवचःस्मरन् वुकोद्वा कन्यानिक्षार्थंनिस्तोवाचःशनैरिव २ तंवासुकिःप्रत्यगृह्णादुद्यम्यभगिनींतदा नसनाम्नीतिजरयाहृतसनाम्नीतिचिंतयन् ३ सनाम्नींवोद्वहेयंभा र्यांगृह्णीयामितितस्यहृदिमनोनिविष्टमभवज्जरत्कारोर्महात्मनः ४ तमुवाचमहाप्राज्ञोजरत्कारुर्महातपाः किन्नाम्नीभगिनीयंतेब्रूहिसत्यंभुजंगम ५ वासुकिरुवाच जरत्कारोजरत्कारुरेषमेभगिनीमुनेः प्रतिगृह्णीष्वभार्यार्थेमयादत्तांसुमध्यमां ६

यज्ञेनसर्पसत्रेऽस्मिन्नार्षदत्वात्ऋत्विजोमिथुनंदत्त्वायोदैवाधर्षयोवि

वाहयोर्व्याहृतिर्दर्शिताभैक्षवदितितस्याब्राह्मप्राजापत्यविधिनाऽनलंरुतायाऽनलंरुतायाश्चलाजेपिञ्चन्नवस्त्रादिनाभरणेनमधनादिकंनास्तीतिवदर्शितं उपयं स्यपरिशेष्ये २८ ३१ त्रयोदशः निवेशायदारसंग्रहायपाठांतरेणतेब्रह्मचारी १ निस्तोवाचः कन्यांभिक्षांदेहीत्येवंरूपः २ ५ प्रतीच्छप्रतिगृह्णीष्व ६ ६

त्वदर्थंरक्षितांपूर्वंप्रतीछेमांद्विजोत्तम ६ सौतिरुवाच एवमुक्तावतःप्रादाद्भार्यार्थेवरवर्णिनी सचतांप्रतिजग्राहविधिदृष्टेनकर्मणा ७ इत्यादिपर्वणिच
तुर्दशोध्यायः सौतिरुवाच मात्राहिभुजगाशप्तःपूर्वंत्वत्याविदांवर जनमेजयस्यवोयज्ञेधक्षत्यनिलसारथिः १ तस्यशापस्यशांत्यर्थंप्रदेपत्यगोत्तमः
स्वसारमृषयेतस्मैसुव्रतायमहात्मने २ सचतांप्रतिजग्राहविधिदृष्टेनकर्मणा आस्तीकोनामपुत्रश्चतस्यांजज्ञेमहातपाः ३ तपस्वीचमहात्मावेदवेदांग
पारगः समःसर्वस्यलोकस्यपितृमातृभयापहः ४ अथदीर्घस्यकालस्यपांडवेयोनराधिपः आजहारमहायज्ञंसर्पसत्रमितिश्रुतिः ५ तस्मिन्प्रवृत्तेसत्रेतुस
र्पाणांसंततंक्षयं मोचयामासतान्नागान्नास्तीकःसुमहातपाः ६ भ्रातॄंश्चमातुलांश्चैवतथैवान्यानुसपन्नगान् पितॄंश्चतारयामाससंततंतपसान्वया ७ व्रते
श्चविविधैर्व्रतैस्तथाध्यायैश्चानृणोभवत् देवांश्चतर्पयामासयज्ञैर्विविधदक्षिणैः ८ ऋषींश्चब्रह्मचर्येणसंतत्याचपितामहान् आपहत्यगुरुंभारंपितृणांश
सितव्रतः ९ जरत्कारुर्गतःस्वर्गंसहितःस्वैःपितामहैः आस्तीकंचसुतंप्राप्यधर्मंचानुत्तमंमुनिः १० जरत्कारुःसुमहताकालेनस्वर्गमेयिवान् एतदाख्यानमास्ती
कंयश्चावष्टब्धितंनयः प्रब्रूहिभृगुशार्दूलकिमन्यत्कथयामिते ११ इत्यादिपर्वण्यास्तीके शौनकउवाच सौतेत्वंकथयस्वेमंविस्तरेणकथांपुनः आस्ती
कस्यकवेःसाधोःशुश्रूषापरमाहिनः १ मधुरंकथ्यतेसौम्यश्लक्ष्णासरपदंत्वया प्रियामेहभृशंतातपितेवेदंप्रभाषसे २ अस्मच्छुश्रूषणेनित्यंपिताहिनिरत
स्तव आचष्टैतद्यथास्थानंपितातेतंयथावद ३ ॥

जज्ञे जातः ३ पितृमातृपक्षीयाणांभयापहः पितृमातृभयापहइतिमध्यमपदलोपिसमासः ४ ५ ६ आजहारयज्ञे आत्म
नूमातुलपुत्रान् ७ १० ११ इत्याध्यायः सौतेरिति शुश्रूषाप्रेप्सुमिषा १ २ अस्मत्शुश्रूषणेअस्माकंश्रावणे आचष्टसाकल्येनयत्तंकथितवान् ३ श्रीरामजयराजयजय

कथयतःपितुःसकाशात् ४ देवयुगेसत्ययुगेरूपेणप्रकाशेनअडुतेइतिसंबंधः रूपंस्वभावेसौंदर्यंआलोकेपशुहृदयोशितमेदिनी अडुतइत्यादेःपूर्वरूपमार्षं ५ क्रातिसर्गंवि
रदानं ६ ७ तेजसादीप्त्या विक्रमेणपराभिभवसामर्थ्येन ओजसातेजसेतिपतिःओजसाइंद्रियबलेन ८ ९ पुत्रंपुनातीतितंपवित्रंवरंदिव्यपुत्रदृपलाभरूपं १० १२

सौतिरुवाच आयुष्मन्निदमाख्यानमास्तीकंकथयामिते यथाश्रुतंकथयतःसकाशाद्वैपितुर्मया ४ पुरादेवयुगेब्रह्मन्प्रजापतिसुतेषुवै आस्तीभगिन्यौ
रूपेणसमुपेतेस्तुतेनघ ५ तेभार्येकश्यपस्यास्तांकद्रूश्चविनतावह प्रादात्तांपतिवरंप्रीतःप्रजापतिसमःपतिः ६ कश्यपोधर्मपत्नीभ्यांमुदापरमयायुतः व
रातिसर्गंश्चतेवंकश्यपादुत्तमंवते ७ हर्षादप्रतिमांप्रीतिंप्रापतुःसमवरस्त्रियौ वव्रेकद्रूःसुतानान्नागानसहस्रंतुल्यवर्चसः ८ द्वेपुत्रौविनतावव्रेकद्रूपुत्राधि
कौबले तेजसावपुषाचैवविक्रमेणाधिकौवृतौ ९ तस्यैभर्त्तावरंप्रादादस्त्यर्थंपुत्रमीप्सितं एवमस्त्वितितंवाहकश्यपंविनतातदा १० यथावत्प्रार्थितंलब्धावरं
वुष्टनवत्तदा कृतकृत्यातुविनतालब्ध्वावीर्याधिकौसुतौ ११ कद्रूश्चलब्ध्वापुत्राणांसहस्रंतुल्यवर्चसां धार्योप्रयत्नतोगर्भोविस्फोटासमहातपाः १२
तेभार्येवरसंतुष्टेकश्यपोवनमाविशत् १२ सौतिरुवाच कालेनमहताकद्रूरंडानांदशतीर्दश जनयामासविप्रेंद्र द्वेचांडेविनतातदा १३ तयोरंडानि
निदधुःप्रहृष्टाःपरिचारिकाः सोपस्वेदेषुभांडेषुपंचवर्षशतानिच १४ ततःपंचशतेकालेकद्रूपुत्राविनिसृताः अंडाभ्यांविनतायास्तुमिथुनंनव्यदृश्यत १५

यथाश्रुतंकथयतःपितुःसकाशात् ४ देवयुगेसत्ययुगेरूपेणप्रकाशेनअडुतेइतिसंबंधः रूपंस्वभावेसौंदर्यंआलोकेपशुहृदयोशितमेदिनी अडुतइत्यादेःपूर्वरूपमार्षं ५ क्रातिसर्गंवि
रदानं ६ ७ तेजसादीप्त्या विक्रमेणपराभिभवसामर्थ्येन ओजसातेजसेतिपतिःओजसाइंद्रियबलेन ८ ९ पुत्रंपुनातीतितंपवित्रंवरंदिव्यपुत्रदृपलाभरूपं १० १२

सौतिरुवाच आयुष्मन्निदमाख्यानमास्तीकंकथयामिते यथाश्रुतंकथयतःसकाशाद्वैपितुर्मया ४ पुरादेवयुगेब्रह्मन्प्रजापतिसुतेषुवै आस्तीभगिन्यौ
रूपेणसमुपेतेस्तुतेनघ ५ तेभार्येकश्यपस्यास्तांकद्रूश्चविनतावह प्रादात्तांपतिवरंप्रीतःप्रजापतिसमःपतिः ६ कश्यपोधर्मपत्नीभ्यांमुदापरमयायुतः व
रातिसर्गंश्चतेवंकश्यपादुत्तमंवते ७ हर्षादप्रतिमांप्रीतिंप्रापतुःसमवरस्त्रियौ वव्रेकद्रूःसुतानान्नागानसहस्रंतुल्यवर्चसः ८ द्वेपुत्रौविनतावव्रेकद्रूपुत्राधि
कौबले तेजसावपुषाचैवविक्रमेणाधिकौवृतौ ९ तस्यैभर्त्तावरंप्रादादस्त्यर्थंपुत्रमीप्सितं एवमस्त्वितितंवाहकश्यपंविनतातदा १० यथावत्प्रार्थितंलब्धावरं
वुष्टनवत्तदा कृतकृत्यातुविनतालब्ध्वावीर्याधिकौसुतौ ११ कद्रूश्चलब्ध्वापुत्राणांसहस्रंतुल्यवर्चसां धार्योप्रयत्नतोगर्भोविस्फोटासमहातपाः १२
तेभार्येवरसंतुष्टेकश्यपोवनमाविशत् १२ सौतिरुवाच कालेनमहताकद्रूरंडानांदशतीर्दश जनयामासविप्रेंद्र द्वेचांडेविनतातदा १३ तयोरंडानि
निदधुःप्रहृष्टाःपरिचारिकाः सोपस्वेदेषुभांडेषुपंचवर्षशतानिच १४ ततःपंचशतेकालेकद्रूपुत्राविनिसृताः अंडाभ्यांविनतायास्तुमिथुनंनव्यदृश्यत १५

यथाश्रुतंयथाश्रुतानवनवतिःतयादशशतादशशतानिःशतमित्यर्थः दशदशतीःदशशतानीत्यर्थः १३ सोपस्वेदेषुउष्मवत्सु तत्रह्यंडांतर्जलंउष्मणाशीघ्रंघनीभवतीति
१४ पंचशतेपंचशत्याःपूरणेकालेसंवत्सरेपूर्णेसतीतिशेषः मिथुनंनिःसृतंसत्तनव्यदृश्यत नदृष्टस्वरूपेणेतिशेषः १५ ० ० ० ०

व्रीडितासमत्याःपुत्रसमृद्ध्याऽलज्जिताऽपश्यतऽपश्यत् १६ अध्यर्द्धेति चरणादारभ्यऽर्द्धाऽपरिपूर्त्तनेनदेहनकृत्स्नइत्यर्थः पूर्वार्द्धेतिपाठःसुगमः क्रोधसंरब्धःक्रोधेनद्वेषेणसंरब्धोऽभिनिविष्टः १७ १८ १९ अनंगंमाभिव।व्यंगंअदृढावयववा २० प्रतिपालयितव्यःप्रतीक्षणीयः २१ २२ २३ भर्तृशुश्रूषयैवनारीणांमनोरथसिद्धिः ईर्ष्य

ततःपुत्रार्थिनीदेवीव्रीडितावतपस्विनी अंडविभेदविनतातत्रपुत्रमपश्यत १६ पूर्वार्द्धकायसंपन्नमितरेणाप्रकाशिता सपुत्रःक्रोधसंरब्धःशशापैनामिति श्रुतिः १७ योहमेवंकृतोमातस्त्वयालोभपरीतया शरीरेणासमग्रेणतस्माद्दासीभविष्यसि १८ पंचवर्षशतान्यस्याययाविसर्द्धसेसह एषचत्वांसकृतो मातर्दासीत्वंमोचयिष्यति १९ यद्येनमपिमातस्त्वमभिवांडविभेदनात् नकरिष्यस्यनंगंवाव्यंगंवापितपस्विनं २० प्रतिपालयितव्यस्तेजन्मकालो स्युधीरया विशिष्टबलमीप्स्यत्यापंचवर्षशतात्परः २१ पुरंशक्रातातःपुत्रोविनतामंतरिक्षगः अरुणोदृश्यतेब्रह्मन्प्रभातसमयेसदा २२ आ दित्यरथमध्यास्तेसारथ्यंसमकल्पयत् गरुडोपियथाकालंजनेसपन्नगभोजनः २३ सजातमात्रोविनतांपरित्यज्यखमाविशत् आदास्यन्नात्मनो भोज्यमन्नंविहितमस्ययत् विधात्राभृगुशार्दूलक्षुधितःपन्नगेश्वरः २४ इत्यादिपर्व्याख्यातेपंचदशोध्यायः सौतिरुवाच एतस्मिन्नेवकाले तुभगिन्यौतेतपोधन अपश्यतांसमायांतमुच्चैःश्रवसमंतकात् १ यंतंदेवगणाःसर्वेहृष्टरूपमपूजयन् मथ्यमानेऽमृतेजातमश्वरत्नमनुत्तमं २ अमोघबलमश्वानामुत्तमंजयतांवरं श्रीमंतमजरंदिव्यंसर्वलक्षणपूजितं ३ शौनकउवाच कथंतदमृतंदेवैर्मथितंकस्यहेतवे यत्रोच्चैःश्रवाजज्ञेमहावीर्यः सोश्वराजोमहाद्युतिः ४ सौतिरुवाच ज्वलंतमचलंमेरुंतेजोराशिमनुत्तमं आक्षिपंतंप्रभाभानोःस्वशृंगैःकांचनोज्वलैः ५

यावत्सिद्धमपिकरंहीयतइत्याध्या

यतासर्वं विधात्राविहितमितियोजना अध्यायः एतस्मिन्निति समयातेएकीभूते १ ४ ज्वलंतंमेरुंसमागम्यदिवौकसःअमृतायमंत्रयितुमारब्धाइतिषष्ठेनान्वयः किंरुवातस्य

मेरोःशृंगंउपारुह्येतिसंबंधः ५ अप्रमेयंअतिमनोहरत्वात्मनसावाचावाःकालयितुमशक्यं ६ आचरितंअवीर्ण ७ अगम्यंअप्राप्तंअन्यैःप्राकृतैः ८ अनंतकल्पं अनंतोविष्णुराकाशोवाततईषन्यूनं बहुगुणाद्यत्वादतिप्रमाणत्वाच्च ईषदसमाप्तोकल्पप् उद्दिष्टंउच्चं ९ ११ कलशइवकलशोमंथनाधारत्वात्उदधिःसमुद्रः कल

कनकाभरणंचित्रंदेवगंधर्वसेवितं अप्रमेयमनाधृष्यमधर्मबहुलैर्जनैः ६ व्यालैराचरितंघोरैर्दीप्तौषधिविराजितं नाकमारुह्यतिष्ठतमुच्चैरेणमहागिरिं ७ अगम्यंमनसाप्यन्यैर्नदीरत्नसमन्वितं नानाविहगसंघैश्चनादितंरुचिरद्रुमैः ८ तस्यशृंगमुपारुह्यबहुरत्नान्वितंशुभं अनंतकल्पमुद्दिष्टंसुराःसर्वेमहौ जसः ९ तेमंत्रयितुमारब्धास्तत्रासीनादिवौकसः अमृतायसमागम्यतपोनियमसंयुताः १० तत्रनारायणोदेवोब्रह्माणमिदमब्रवीत् चिंतयत्कस्य रेष्वेवंमंत्रयत्कृतसर्वशः ११ देवैरसुरसंघैश्चमथ्यतांकलशोदधिः भविष्यत्यमृतंतत्रमथ्यमानेमहोदधौ १२ सर्वौषधीःसमावाप्यसर्वरत्नानिचैवह मंथध्वमुदधिंदेवावित्यध्वमभृतंततः १३ इत्यादिपर्वण्यमृतमथनेषोडशोध्यायः सौतिरुवाच ततोश्वाशिरवराकारैर्गिरिशृंगैरलंकृतं मंद रंपर्वतवरंलताजालसमाकुलं १ नानाविहगसंघुष्टंनानाद्रिसमाकुलं किंनरैरप्सरोभिश्चदेवैरपिचसेवितं २ एकादशसहस्राणियोजनानांस मुच्छ्रितं अधोभूमेःसहस्रेषुतावत्स्वेवप्रतिष्ठितं ३ समुद्धर्तुमशक्यंवैसर्वैर्देवगणास्तदा विष्णुमासीनमभ्येत्यब्रह्माणंचेदमब्रुवन् ४

क्षीरोदधिःक्षीरसमुद्रइतिकेचित् कलाःपाषाणमयाःपर्वताःमैनाकादयःशेरतेस्मिन्नितिकलशाःसमुद्रः सचोदधिरुदकानधीयतेस्मिन्नितियोगाज्जलसमुद्रइत्यर्थः विशेषणं विशेष्येणबहुलइतिसमासः कलशशब्दोदृषदिरूढोलोटेषु।क्षीभ्यतांकलशाःसर्वैरितिवाक्यशेषात् आर्षत्वसिद्धभावेश्लेषप्रसिद्धापिअर्थनिर्णयाभ्युपगमात् १२ वे त्स्यथेलप्स्यथे १३ अध्यायः ततइति १ ४

६ अनंतःशेषः ७ पर्वतराजानं अमित्यत्वात्समासांतष्टच् सवनंसूतेनेनेतिअमृतप्रसवसाधनंवनैःसहितंवा ८ तेनपर्वतेनहृताःनंतेनतंसमुद्रमूचुः जलंतवेतिशेषः ९ १० अकूपारंसमुद्रसमीपे हितायांतपोऽउपेक्ष्येत्यर्थाहारः अधिष्ठानं गौरवात्तलंजिगमिषतोमंदरस्याधारः ११ १२ मंथानंमंथनदंडं नेत्रंमथनरज्जुं १३ एकमंतं

भवंतावत्रकुरुतांबुद्धेनैःश्रेयसीपरां मंदरोद्धरणेयत्नःक्रियतांवहितायनः ५ तथेतिचाब्रवीद्विष्णुर्ब्रह्मणासहभार्गव अचोदयदमेयात्माफणींद्रंपन्न लोचनः ६ ततोनंतःसमुत्थायब्रह्मणापरिनोदितः नारायणेनचायुक्तस्तस्मिन्कर्मणिवीर्यवान् ७ अथपर्वतराजानंतमनंतोमहाबलः उज्जहारबलाद्ब्रह्मन्सवनंसवनौकसं ८ ततस्तेनसुराःसार्द्धं दैत्याःसमुपतस्थिरे तमूचुरमृतस्यार्थेनिर्मथिष्यामहेवयं ९ अथापतिरथोवाचममाप्यंशोभवेन्न तः सोदास्मिविपुलंमंदंमंदरंभ्रमणादिति १० ऊचुश्चकूर्मराजानमकूपारसुरासुराः अधिष्ठानंगिरेरस्यभवानूभवितुमर्हति ११ कूर्मेणतुतथेत्युक्त्वा पृष्ठमस्यसमर्पितं तंशैलंतस्यपृष्ठस्थेयंत्रेणेंद्रोन्यपीडयत् १२ मंथानंमंदरंकृत्वातथानेत्रंचवासुकिं देवामथितुमारब्धाःसमुद्रंनिधिमंभसां १३ अमृतार्थंततोब्रह्मन्सहितादितिदानवाः एकमंतमुपाश्लिष्टानागराजोमहासुराः विबुधाःसहिताःसर्वेयतःपुच्छंततःस्थिताः १४ अनंतोभ गवान्देवोयतोनारायणस्ततः शिरउत्क्षिप्यनागस्यपुनःपुनरवाक्षिपत् १५ वासुकेरथनागस्यसहस्राक्षिप्यतःसुरैः सधूमार्चिषोवाताविष्वेनुरस

रुन्मुखात् १६

एकदेशंमुखभागं उपाश्लिष्टाःदृढंधृतवंतः १४ अनंतइतिशेषोविष्णुपक्षीयः वासुकेःशिरउत्क्षिप्योत्क्षिप्य भूमावाक्षिपन्तन्मुखनिःसृतंविषंसयंसोऽवानिलभावः १५ वासुकिमुखोत्थंवाद्यादिदेवोपकारायाभूदित्याह वासुकेरितिद्वाभ्यां आक्षिपतःआक्षिप्यमाणस्य एतेनमेघस्यधूमज्योतिर्वातवारिमयत्वमुक्तं १६ ॥

१७ १९ जलचराःमत्स्यादयः अस्मदादिवत्सार्थिवांशप्रधानशरीराः २० वारुणानिवरुणलोकस्थानिअप्पांशदेहप्रधानदेहानि २१ पर्वतात्तनमानानांद्रुमाणां संघर्षाज्जातोग्निःपर्वतंव्याप्नुवन्तत्रस्थान्यन्यादीनूददहित्याहत्रिभिः तस्मिन्निसादिभिः २२ २३ २४ २६ तेषांद्रुमौषधीनांयेऽमृतवीर्याःरसास्तज्ज्ञै

तेधूमसंघाःसंभूतामेघसंघाःसविद्युतः अभ्यवर्षन्सुरगणानूधूमसंतापकर्षितान् १७ तस्माच्चगिरिकूटाग्रात्पतिताःपुष्पवृष्टयः सुरासुरग णान्सर्वानूसमंतात्समवाकिरन् १८ बभूवात्रमहानादोमहामेघरवोपमः उदधेर्मथ्यमानस्यमंदरेणसुरासुरैः १९ तत्रनानाजलचराविनिष्पि ष्टामहाद्रिणा विलयंसमुपाजग्मुःशतशोऽवणांभसि २० वारुणानिचभूतानिविविधानिमहीधरः पातालतलवासीनि विलयंसमुपानयत् २१ तस्मिंश्चाभ्यर्णदेशंघृष्यतःपरस्परं न्यपतन्पतगेपेताःपर्वताग्रान्महाद्रुमाः २२ तेषांसंघर्षजश्चाग्निरर्चिभिःप्रज्वलन्मुहुः विद्युद्भिरिवनी लाभ्रमारुणोन्मंदरंगिरिं २३ ददाहकुंजरांस्तत्रसिंहाश्चैवविनिर्गतान् विगतासूनिसर्वाणिसत्वानिविविधानिच २४ तमग्निममरश्रेष्ठःप्रदहं तमितस्ततः वारिणामेघजेनेंद्रःशमयामाससर्वशः २५ ततोनानाविधास्तत्रस्रुवुःसागरांभसि महाद्रुमाणांनिर्यासाबहवश्चौषधीरसाः २६ तेषाममृतवीर्याणांरसानांपयसैवच अमरत्वंसुराजग्मुःकांचनस्यचनिःस्रवात् २७ ततस्तस्यसमुद्रस्यतज्जातमुदकंपयः रसोत्तमैर्विभिश्चैवततः क्षीरादभूद्घृतं २८ ततोब्रह्मणमासीनंदेवावरदमब्रुवन् श्रांताःस्मसुदृशंब्रह्मन्नोऽद्यवत्स्यमृतंवतत् २९

नपयसाक्षीरिणकांचनस्यस्वर्णमयस्यपर्वतस्यनिः स्रवात्दिव्यप्रभावानेकमणिभ्योनिःसृताज्जलाच्च सुराश्चामृतत्वंजग्मुः २७ ततःपयोनिःस्रवंप्राप्यसमुद्रस्यतत्क्षारंउदकंलवणांभसीत्यपक्रमात् पयःक्षीरं जातं यथाक्षारमक्षारंवाजलंगवादिक्षीरसंप्राप्यक्षीरभवतितद्वदित्यर्थः पयोपिरसोत्तमैर्विभिस्तमिलिततोहेतोः क्षीरादभूद्घृतं २८ २९ श्रीरामचंद्र

३० ३२ शतसहस्रंलक्षंअनंताअंशवोअस्यायनीयौषधिभेदाइमयोयस्यसशतसहस्रांशुः शतसहस्रांतदृतिपाठेंऽतशद्वोगम्यप्रदेशापरः ३४ घृतेनद्यावाष्ट
थिवीलुधीतिपार्जन्येदर्शनान्नेयंदुकूलसिद्धेश्चघृतंजलंतस्मात्क्षीरोदस्यक्षीरवंततोघृतमितिकर्मधारयमात्रं ३५ मरीचिविकचः रश्मि

विनानारायणंदेवंसर्वेन्येदेवदानवाः चिरारब्धमिदंवापिसागरस्यापिमंथनं ३० ततोनारायणंदेवंब्रह्मावचनमब्रवीत् विधत्स्वैषांबलंविष्णोभवान
त्परायणं ३१ विष्णुरुवाच बलंददामिसर्वेषांकर्मैतद्येसमास्थिताः क्षीभ्यतांकलशःसर्वैर्मंदरः परिवर्त्यतां ३२ सौतिरुवाच नारायणवचःश्रुता
बलिनस्तेमहोदधेः तयवःसहिताभूयश्चक्रिरेभृशमाकुले ३३ ततःशतसहस्रांशुर्मथ्यमानानुसागरात् प्रसन्नात्मासमुत्पन्नः सोमःशीतांशु
रुज्वलः ३४ श्रीरनंतरमुत्पन्नाघृतासांदुग्धसिनी सुरादेवीसमुत्पन्नातुरगःपांडुरस्तथा ३५ कौस्तुभस्तुमणिर्दिव्यउत्पन्नोघृतसंभवः मरी
चिविकचःश्रीमान्नारायणउरोगतः ३६ श्रीसुराचैवसोमश्चतुरगश्चमनोजवः यतोदेवास्ततोजग्मुरादित्यपथमाश्रिताः ३७ धन्वंतरिस्ततो
देवोवपुष्मानुदतिष्ठत श्वेतंकमंडलुंबिभ्रदमृतंयत्रतिष्ठति ३८ एतदत्यद्भुतंदृष्ट्वादानवानांसमुत्थितः अमृतार्थेमहान्नादोममेदृतिजल्प
तां ३९ श्वेतैर्दंतैश्चतुर्भिस्तुमहाकायस्ततःपरं ऐरावणोमहानागोभवद्वज्रभृताधृतः ४० अतिनिर्मथनादेवकालकूटस्तथापरः जगदा
ह्लासहसासधूमोग्निरवज्वलन् ४१ त्रैलोक्यंमोहितंतस्यगंधमाघ्रायतद्विषं प्रायसल्लोकरक्षार्थेब्रह्मणोवचनोद्भवः ४२ ६

भिरुज्वलः नारायणउरोगतइत्यसंधिरार्षः ३६ ३७ ३८ ३९ ऐरावणऐरावतःमहानागोमहाहस्ती ४० ४१ ४२ ६ ६ ६

निराशाःविषमयैतैर्गृहीतंअस्माभिस्तद्ग्रहणासमर्थैःकथममृतंलप्स्यामहेतिभावः महानूत्रंतःसंहारोयेनतन्महांतं ४४ अभिसंश्रितःसंमुखःमोहनार्थ
मित्यर्थः ४५ अमृतादपिक्षिप्तैराःसंगमाविणयोपिता दधतामोहिनीरूपंहरिणैवशकारितमितिरत्नगर्भः ४६ अध्यायः आवरणसुरक्षानिकवचाख्यानि

ध्यारनगवान्कंठेमंत्रमूर्तिर्महेश्वरः तदाप्रभृतिदेवस्यनीलकंठइतिश्रुतिः ४३ एतन्महदुतंदृष्ट्वानिराशादानवर्षिताः अमृतार्थेबलस्यार्थेमहांतं
वैरमाश्रिताः ४४ ततोनारायणोमायांमोहिनीसमुपाश्रितः स्त्रीरूपमद्भुतंहृद्यादानवानभिसंश्रितः ४५ ततस्तदमृततस्यैदनुस्तेमूढचेतसः
स्त्रियेदानवदेतेया सर्वेतदृतमानसाः ४६ इत्यादिपर्वण्यमृतमथनेसप्तदशोध्यायः सौतिरुवाच अथावरणसुरक्षानिनानाप्रहरणानि
च घृत्वान्यदवन्देवासहितादैत्यदानवाः १ ततस्तदमृतंदेवोविष्णुरादायवीर्यवान् जहारदानवेंद्रेभ्योनरेणसहितःप्रभुः २ ततोदेवगणाः
सर्वेपपुस्तदमृतंतदा विष्णोःसकाशात्संप्राप्यसंभ्रमेतुमुलेसति ३ ततःपिबत्सुतत्कालंदेवेष्वमृतमीप्सितं राङ्गर्वुधरूपेणदानवः प्रापि
बतदा ४ तस्यकंठमनुप्राप्तेदानवस्यामृतेतदा आख्यातचंद्रसूर्याभ्यांसुराणांहितकाम्यया ५ ततोभगवतातस्यशिरश्छिन्नमलंकृतं च
कायुधेनचक्रेणपिबतोमृतमोजसा ६ तच्छिरश्चंद्रसंकाशंदानवस्यशिरोमहत् चक्रछिन्नंखमुत्पत्यननादातिभयंकरं ७ तत्कबंधंपपातास्य
विस्फुरद्दर्शणीतले सपर्वतवनद्वीपांदैत्यस्यात्रंपयन्मही ८ ततोवैरविनिर्वेधः रुतोराहुरवेनवै शाश्वतश्चंद्रसूर्याभ्यांग्रसत्यद्यापिचैवतौ ९

प्रहरणानिच्यायुधानि १ २ संभ्रमउभयेषाममृतादरेसति २ ४ ५ ६ ७ ८ ९ ओन्मोभगवतेवासुदेवायनमः श्रीगोपालकृष्णायनमः

१० ११ प्रासाःहस्तक्षेप्याःस्फटभल्लाःविध्येकरकाडीतिप्रसिद्धाः तोमराःदीर्घदंडास्तएवाक्षेप्याःलांगलिधराद्तिप्रसिद्धाः विविधानिशस्त्राणियमदंष्ट्रादीनिलो
कप्रसिद्धानिजमधउद्यादीनि १२ असिःखड्गः शक्तिःहस्तक्षेपोलोहदंडःपृथुबुध्नःगदासरलःसएव १३ पट्टिशःखड्गविशेषः उभयतोधारस्तीक्ष्णाग्रः

विहायभगवांश्चापिस्त्रीरूपमतुलंहरिः नानाप्रहरणैर्भीमैर्दानवान्समकंपयत् १० ततःप्रवृत्तःसंग्रामःसमीपेलवणोदस्यः शस्त्राणामस्त्राणां
चसर्वघोरतमोमहान् ११ प्रासाश्चविपुलास्तीक्ष्णान्यपतंतसहस्रशः तोमराश्चसकृतीक्ष्णाग्राःशस्त्राणिविविधानिच १२ ततोस्त्राश्चक्रमि
त्रावमंतोरुधिरवहं असिशक्तिगदारुग्णानिपेतुर्धरणीतले १३ छिन्नानिपट्टिशैश्चैवशिरांसिचयुधिदारुणैः तत्रकांचनमालीनिनिपेतुरनिशं
तदा १४ रुधिरेणावलिप्तांगानिहताश्चमहासुराः अदीर्णामिवकूजंतोधातुरक्तानिरेरते १५ हाहाकारःसमभवत्तत्रतत्रसहस्रशः अन्योन्यं
छिंदतांशस्त्रैरादित्येलोहितायति १६ परिघैरायसैस्तीक्ष्णैःसन्निकर्षेचमुष्टिभिः निघ्नतांसमरेन्योन्यंशब्दोदिवमिवास्पृशत् १७ छिंधिभिंधि
त्रधावतंपातयाभिसरेतिच व्यश्रूयंतमहाघोराःशब्दास्तत्रसमंततः १८ एवंप्रवृत्तेयुद्धेवर्त्तमानेमहाभये नरनारायणौदेवौसमाजग्मतुरा
हवं १९ तत्रदिव्यधनुर्दृष्ट्वानरस्यभगवानपि चिंतयामासतच्चक्रंविष्णुर्दानवसूदनः २० ततोंबराच्चोतितमात्रमागतंमहाप्रभंचक्रमिवत्रि
पथं विभावसोस्तुल्यमकुंठमंडलंसुदर्शनंसंयतिभीमदर्शनं २१ तदागतंज्वलितकृतानलप्रभंभयंकरंकरिकरबाहुरच्युतः सुमोचवैप्रबल
वद्ग्रवेगवान्महाप्रभंपरनगरावदारणं २२

पट्टाद्तिप्रसिद्धः १४ १५ १६ परिघःपरिलोहनीतितथासर्वतः कंटाकितोलोहदंडः एवमग्रेपिश्लोकेप्रसि राम
द्धानुसारणयोगबलेनचायुधवाचिनाशब्दानामर्थोबोध्यः १७ १८ १९ २० २१ २२ ७० ७० ७० ७० ७०

२३ प्रवेरितंवेरिवधं अवोपसर्गस्यभागुरिमतेनाकारलोपः २४ विगलिताःरिक्ताःमेघास्तुल्यदीप्तयःश्वेतभास्वराइत्यर्थः २५ बहुविधानीलपीतादिधातु
मत्वात् मेघरूपिवंगगनगामित्वात् २६ गणशब्दिताःरुद्रानुचरोपलक्षितादेवाः असुराश्चगणाश्चतेषांविग्रहे गणःप्रमथसंघोघेइतिमेदिनी २८ निशाम्य

तदंतकज्वलनसमानवर्चसंपुनःपुनर्व्यपततवेगवत्तदा विदारयद्क्षितिरनुजासहस्रशोमुहुःक्षितौतथापौरुणेरुधिरमथोपिशाचवत् २७
तथासुराःशिरोभिरदीनचेतसोमुहुर्मुहुःसुरगणमार्दयंस्तदा महाबलाविगलितमेघवर्चसःसहस्रशोगगनमभिप्रपद्यह २५ अथांबराद्
यजननाःप्रपेदिरेसपादपाब्दविधमेघरूपिणः महाद्रयःपरिगलितायसानवःपरस्परंद्रुतमभिहत्यसस्वनाः २६ ४ करिरंपुरुषवरेणसं
युगे २३ दहन्नविज्वलनइवावलेलिहन्प्रसंस्तुतानसुरगणान्व्यलुंठत प्रवेरितंवयतिस्म ततोमहीप्रविचलितासकाननाभहाद्रिपाताभि
हतासमंततः परस्परंभृशमभिगर्जतांमुहुरणाजिरेभृशमभिसंप्रवर्तिते २७ नरस्ततोवरकनकाग्रभूषणैर्महेषुभिर्गगनपथंसमावृणोत्
विदारयन्निरिशिखराणिपत्रिभिर्महाभयेःसुरगणवियद्गतान् २८ ततोमहीलवणजलंवसागरंमहासुराःप्रविविशुरर्दिताःसुरैः वियद्गतंच्च
परि लितकृतानलप्रभंसुदर्शनंप्रकुपितंनिरस्यते २९ ततःसुरैर्विजयमवाप्यमंदरःस्वमेवदेशंगमितःसुपूजितः विनाघसंस्थितमपिचैवसर्वशस्ततो
गताःसलिलधरायथागतं २० ततोऽमृतंसुहितमेकचक्रिरेसुराःपरांमुदमभिगम्यपुष्कलां ददौचतांनिधिममृतस्यरक्षितुंकरीटिनेबलभिदथा
मरैःसह २१ इत्यादिपर्वण्यमृतमंथनंसमाप्तं ७

विज्ञाय तेऽसुराः २९ सलिलधराःअमृतभृतोदेवाः ३० किरीटिनेनराय २१ तुल्यायासेत्यावबुधानाब्जिनंविमुखाहरेः देवास्तवरागविमोःप्रपूरतदिहो
च्यते २१ इतिश्रीमत्सदाक्यप्रमाणमर्यादाधुरंधरचतुर्धरवंशावतंस०नीलकंठस्यकृतौभारतभावदीपेअमृतमथनंसमाप्तं ६ ६

विपणावहेपणंकुर्वहे २ दिव्य विजिगीषास्व दासीभावायमोवादासीकर्नुंतेवादासीभवितुंब्रूहीत्यर्थः ४ ५ जित्मंकौटिल्यं ६ नावपद्यतेनानुमोदितवं

सौतिरुवाच एतन्नेकथितंसर्वममृतंमथितंयया यत्रसोश्वःसमुत्पन्नःश्रीमानतुलविक्रमः १ यंनिशम्यतदाकद्रूर्विनतामिदमब्रवीत् उच्चैःश्रवा हिकिंवर्णोभद्रेप्रब्रूहिमाचिरं २ विनतोवाच श्वेतएवाश्वराजोयंकिंवात्वमन्यसेशुभे ब्रूहिवर्णंतमप्यस्यततोत्रविपणाहवे ३ कद्रुरुवाच कृष्ण वालमहंमन्येहयमेनंसुविस्मिते एहिसार्द्धमयादिव्यदासीभावायभामिनि ४ सौतिरुवाच एवंतेसमयंकृत्वादासीभावायवैमिथः जग्मतुःस्व गृहानेवश्वोद्दश्यावशंतस्मह ५ ततःपुत्रसहस्रंतुकद्रूर्जिह्मंचिकीर्षती आज्ञापयामासतदावालाभूत्वांजनप्रभाः ६ आविशाध्वंहयंक्षिप्रं दासीनस्यामहंयया नावपद्यतयेवाक्यंतानूशशापभुजगमान् ७ सर्पसत्रेवर्तमानेपावकोवःप्रधक्ष्यति जनमेजयस्यराजर्षेःपांडवेयस्यधीम तः ८ शापमेनंतुशुश्रावस्वयमेवपितामहः अतिक्रूरंसमुत्सृष्टंकद्र्वादेवादनीवहि ९ सार्द्धंदेवगणैःसर्वैःवावंतामन्वमोदत वडूत्पन्नेभ्यस र्पाणांप्रजानांहितकाम्यया १० तीक्ष्णवीर्यविषाह्येतेदंदशूकामहाबलाः तेषांतीक्ष्णविषत्वाद्धिप्रजानांचहिताय च ११ युक्तमात्माकृतंतेषांपर पीडोपसर्पिणां अन्यषामपिसत्वानांनित्यदोषापरास्तथे १२ तेषांप्राणांतिकोदंडोदैवेनविनिपात्यते एवंसञ्चिन्त्यदेवस्तूज्यकद्रूंचतांतदा १३ आहूयकश्यपोदेवइदंवचनमब्रवीत् यदेतेदंदशूकाश्चसर्पाजातास्त्वयानघ १४ विषोल्बणामहाभोगामात्माशत्रूःपरंतप तत्रमन्यु स्त्वयातातनकर्तव्यःकथंचन १५ दृष्टपुरातनंह्येतद्यज्ञेसर्पविनाशनं इत्युक्तास्रष्टिकृद्देवस्तप्रसाद्यप्रजापतिं त्रादाद्विषहरींविद्यांकश्यपा यमहात्मने १६ इत्यादिपर्वणिसौपर्णे ७

तः ७ ८ ९ १० दंदशूकाः भृशंदंशनशीलाः ११ १२ १३ १४ महाभोगाःमहाशरीराः १५ विषहरींविषघ्नीं विषहरामितिपाठः १६ अध्यायः ६

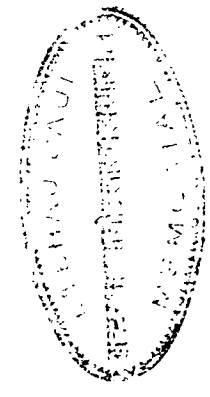

राम ७१

व्युष्टायांरात्रीनायां १ दास्येविषये २ उदकेनअगाधंतलस्पर्शशून्यं क्षोभ्यमाणंमकरादिभिः २ ६ पातालज्वलनोवाडवाग्निस्तस्यावासं बांधवंशरणं बं धनमितिपीठकारागारं ७ ८ ९ वेलायाःदोलआंदोलनंतज्जनानिलेनचलं १० ११ गांपृथिवींविंदतालभमानेनहेतोरादृत्प्रत्ययः तेनहेतुनाविक्षोभितेन

सौतिरुवाच ततोरजन्यांव्युष्टायांप्रभातेरुदितेरवौ कद्रूश्चविनतावैवभगिन्यौतेतपोधन १ श्रमार्षितेसुसंरब्धेदास्येकृतपणेतदा जग्मतुस्तरसंह ष्टेसुतैःश्रवसमंतिकात् २ दद्दशातेऽथतेतत्रसमुद्रंनिधिमंभसां महांतमुदकागाधंक्षोभ्यमाणंमहास्वनं ३ तिमिंगिलझषाकीर्णमकरैराकुलंत था सत्वैश्चबहुसाहस्रैर्नानारूपैःसमावृतं ४ भीषणैर्विकृतैरन्यैर्घोरैर्जलचरैस्तथा उग्रैर्नित्यमनाधृष्यंकूर्मग्राहसमाकुलं ५ अक्षोभ्यंसर्वरत्ना नामाकरंवरुणस्यच नानानामालयंरम्यमुत्तमंसरितांपतिं ६ पातालज्वलनावासमसुराणांचबांधवं भयंकरंचसत्वानांपयसांनिधिम र्णवं ७ शुभंदिव्यममर्त्यानामकृतस्याकरंपरं अप्रमेयमचिंत्यंचक्षुष्यजलमद्भुतं ८ घोरंजलचराराववेगोद्वेगैरवान्वितं स्वनं गंभीरावर्तकालोलं सर्वभूतभयंकरं ९ वेलादोलाकिलचलंशोभोद्वेगसमुत्थितं वीचीहस्तैःप्रचलितैःनृत्यंतमिवसर्वतः १० चंद्रवृद्धिक्षयवशादुद्वृत्तोर्मिसमाकुलं पांचजन्यस्यजननंरत्नाकरमनुत्तमं ११ गांविंदताभगवतागोविंदेनामितौजसा वराहरूपिणाचांतर्विक्षोभितजलाविलं १२ ब्रह्मर्षिणाच तप्ततावर्षाणांशतमग्निना अनासादितगाधंचपातालतलमव्ययं १३ अध्यात्मयोगनिद्रांवपद्मनाभस्यसेवतः युगादिकालशयनंविशाल मितेजसः १४

अलेनाविलंव्याप्तं १२ अग्निणातप्तानेषणेतिशेषः गाधंतलं पातालस्याप्यतलंयद्यधस्तं अव्ययंपातालादिप्रलयेप्यविनाशं १३ सेवतःसेवमानस्ययुगादिका लशयनं युगांतरुताद्यंतस्यस्मारिभूतःयुगादिकालः तस्मिन्शयनंतल्पभूतं १४ श्रीरामजयरामजयजयराम ६ ६ ६ ६

डिंबाहवेडिंबोभयवानमाक्रंदःतद्वतिआहवे डिंबोभयध्वनावंडेरितमेदिनी तिग्माहवइतिपाठःस्पष्टार्थः १५ वडवाअश्वातस्यामुखावउन्मोदीन्नोयोग्निस्तस्मैतोयहव्यप्रदं
गाधःपारश्चनास्तियस्यसोऽगाधपारस्तं अतएवविस्तीर्णविशेषणस्तीर्णसमंततःआस्तीर्णं १६ अभिसार्यमाणंअभितोगम्यमानं १७ तेकदूविनते अगाधंपूर्वरूपमा

वज्रपातनसंत्रस्तैर्नागैराकुल्याभयप्रदं डिंबाहवादितानांचअसुराणांपरायणं १५ वडवामुखवदीप्ताग्निस्तोयहव्यप्रदंशिवं अगाधपारविस्तीर्णमप्रमेयंस
रितं १६ महानदीभिर्बद्धाभिःस्वर्द्दृश्यवसहस्रशः अभिसार्यमाणमनिशंददृशातेमहार्णवं आपूर्यमाणमत्यर्थंनृत्यमानमिवोर्मिभिः १७ गभीरंति
मिमकरोग्रसंकुलंतंगर्जंतंजलवरारावरौद्रनादैः विस्तीर्णंददृशतुरंबरप्रकाशंतेगाधंनिधिमुरुमंभसामनंतं १८ इत्यादिपर्वणिसौपर्णे ७ सौ
तिरुवाच नागाश्वसंविदंकृत्वाकर्तव्यमितितद्वचः निःस्नेहाविदहेमाताअसंप्राप्तमनोरथा १ प्रसन्नामोक्षयेदस्मांस्तस्माच्चापाच्चभाविनी क्षमपुत्रं
करिष्यामस्करगस्यनसंशयः २ तथाहिगत्वातितस्यपुरोबालाऋतिस्मृताः एतस्मिन्नंतरेतेनुसपत्न्योपणितेनदा ३ ततस्तेपणितंकृत्वाभगिन्यो
द्विजसत्तम जग्मतुःपरयाप्रीत्यापरंपारंमहोदधेः ४ कद्रूश्चविनताचैवदाक्षायण्योविहायसा आलोकयंत्यावसोभ्यंसमुदंनिधिमंभसां ५ वा
युनातीवसहसासोभ्यमाणंमहास्वनं तिमिंगिलसमाकीर्णमकरैराकृतंतथा ६ संयुतंबडवाभास्त्रैःसत्त्वैर्नानाविधैरपि घोरैर्घोरमनाधृष्यंगभी
रमतिभैरवं ७ आकरंसर्वरत्नानामालयंवरुणस्यच नागानामालयंचापिकरभ्यंसरितांपतिं ८ ० ० ०

र्व १८ अध्यायः संविदंमिथआलोचनं पणिते पणकृतवत्यौ ३ ४ उक्तानुक्तविशेषणैः पुनःस्तौति अक्षोभ्यमित्यादिना ५ ६ ७ ८ श्रीरामचंद्रायनमः

९ १० ११ १२ इत्यादिपर्वण्यध्यायः शशांककिरणवत्प्रख्यादीप्तिर्यस्यतंनादृशमपिकालवालंकृष्णकेशं २ निशाम्यदृष्ट्वा ३ ४ ५ कामरूपः इष्टरूपमेव

पातालज्वलनाभासमभक्षाणांतथालयं नयंकराणांसत्वानांपयसोनिधिमव्ययं ९ शुभंदिव्यममर्त्यानाममृतस्याकरंपरं अप्रमेयमचिंत्यंचपुण्यजलसं
मितं १० महानदीभिर्बद्धाभिस्तत्रतत्रसहस्रशः आपूर्यमाणमत्यर्थंनृत्यंतमिवोर्मिभिः ११ इत्येवंतरलतरोर्मिसंकुलंतंगभीरंविकसितमंबरप्र
काशं पातालज्वलनशिखाविदीपितांगंगर्जंतंद्रुतमभिजग्मतुस्ततस्ते १२ इत्यादिपर्वणिसौपर्णेसमुद्रदर्शनंनाम सौतिरुवाच तंसमुद्दिश
तिक्रम्यकद्रुर्विनतयासह न्यपतन्नुरगाभ्यासेनाचिरादिवशीघ्रगा १ ततस्तेतंहयश्रेष्ठंददृशातेमहाजवं शशांककिरणप्रख्यंकालवालमुभेनदा २ नि
शाम्यचक्रुस्तान्पुष्टसमाश्रितान् विषण्णरूपांविनतांकद्रुर्दासेनियोजयत् ३ ततःसविनतातस्मिन्पणितेनपराजिता अभवद्दुःखसंतप्तादासीभा
वंसमाश्रिता ४ एतस्मिन्नंतरेचापिगरुडःकालआगते विनामातामहातेजाविदार्योडमजायत ५ महासत्वबलोपेतःसर्वाविद्योतयन्दिशः कालरूपः
कामगमःकामवीर्योविहंगमः ६ अग्निराशिरिवोद्भासन्सामिद्धोतिभयंकरः विद्युद्विस्पष्टपिंगाक्षोयुगांताग्निसमप्रभः ७ प्रवृद्धःमहसापक्षीमहा
कायोनभोगतः घोरोघोरस्वनोरौद्रोवह्निरौर्वइवापरः ८ तंदृष्ट्वाशरणंजग्मुर्देवाःसर्वविभावसुं प्राणपत्याद्रुवन्सूर्यंनमासीनंविश्वरूपिणं ९ अग्नेमा
त्रंपवर्द्धिष्ठाःकाश्चिन्नोनाधिधक्ष्यसि अग्नेरादित्यःकमहान्नामद्भुतवसर्पति १० अग्निरुवाच नैतदेवंयथायूयंमन्यध्वमसुरार्दनाः गरुडोबलवानेष
मतुल्यश्चतेजसा ११

रूपंमतथा ६ उद्भासनउत्कर्षणभासमानः ७ ओर्वःवाडवः ८ विभावसुंवाङ्कं ९ अग्नेमात्वमिति देवानांत्रसवर्णनमग्निगरुडयोरतिसादृश्यकथनार्थं १० ११

अत्रापिपूर्ववत्सूक्ष्मपर्णोपाधिकंब्रह्मैवस्तूयते नहिविष्णुवाहनेपक्षिमात्रेप्रकृताभिसर्वाणिविशेषणानिअजमासंगछंते इंद्रंमित्रंवरुणमग्निमाऊरयोदिव्यः ससुपर्णोगरुत्मा न् एकंसद्विप्राबहुधावदंत्यग्निंयमंमातरिश्वानमाऊरितिश्रुतेः इंद्रादिवऊपकरिणसदेवैकमुच्यतेतस्यवगमात् ऋषिःप्रणवरूपोमंत्रः मंत्राणांसर्वेषांदृष्टामधुछंदश्चा दिरूपोवा महाभागःकृत्स्नस्ययज्ञस्यभोक्ता देवोद्योतमानः पतगानांजीवपक्षिणामीश्वरः अतिशीघ्रगोवा तद्वावतोन्यानत्येतिशश्वदितिश्रुतेः प्रभुःचेतनाचेतनस्य

जातःपरमतेजस्वीविनतानंदवर्द्धनः तेजोराशिमिमंदृष्ट्वायुष्मान्मोहःसमाविशत् १२ नागसत्यकरश्चैवकाश्यपेयोमहाबलः देवानांचहितेयुक्तस्त्वहितोदै त्यरक्षसां १३ नभीःकार्याकथंचात्रपश्यध्वंसहितामम एवमुक्तास्तदागत्वागरुडंवाग्भिरस्तुवन् १४ तेदृष्ट्वादेवमुपेत्यैनंदेवाःसर्षिगणास्तदा देवाऊचुः त्वंमृषिस्त्वंमहाभागस्त्वंदेवःपतगेश्वरः त्वंप्रभुस्तपनःसूर्यःपरमेष्ठीप्रजापतिः १५ त्वमिंद्रस्त्वंहयमुखस्त्वंशारस्त्वंजगत्पतिः त्वंमुखेपद्मजोविप्रस्त्वमग्निः पवनस्तथा १६ त्वंहिधाताविधातात्वंविष्णुःसुरसत्तमः त्वंमहानभिभूःशश्वदमृतंत्वंमहद्यशाः १७ ० ० ०

कृत्स्नस्याधिष्ठिता तपनःतपतीतितपनः अंतकर्त्ता सूर्यःसूतेसूर्यः×इति× उत्सादकःउपादानमित्यर्थः परमेष्ठीहिरण्यगर्भरूपेण प्रजापतिःदक्षादिरूपेणचनिमि त्तमपीत्यर्थः १५ त्वंहयेदेवराजः हयमुखोहयग्रीववतारः त्वंशारःमहादेवस्त्रिपुरवधेबाणभूतोविष्णुः त्वंमुखेब्रह्मत्रिणोस्यमुखमासीदितिश्रुतेः पद्मजश्चतुर्मुखः विप्रोविज्ञानवान् अग्निर्वायुश्चेत्यादिसर्वदेवतात्मा १६ धाताविधिः विधातामायेतिभाग्यास्यातमेव विष्णुःव्यापकः सुरसत्तमःदेवेश्वरः महान्महत्तत्वं अभिभूः अ भितोभवतीत्यभिभूः अभिमानोहंकारइत्यर्थः शश्वत्सर्वदाअमृतंअविकृतं महद्यशाःतस्यनाममहद्यशइतिश्रुतेर्निर्गुणंब्रह्म १७ श्रीगोपालकृष्णायनमोनमः

त्वप्रभाःसूर्यादीनांतेजांसित्वंअभिप्रेतंवुद्धिवृत्तिः नाणंरसणं बलस्यपुण्यस्यऊर्मिमान्सागरः अतएवअदीनरजआदिनाःउपसर्गाणांसत्वंयस्यसः अतएवसमृद्धैरैश्वर्यंतद्वा न् ऊर्विषहोयुक्तः त्वतःस्तंनिर्गतंसर्वं अहीनकीर्तिपुण्यश्लोक अनागतादिवत्वमेव १८ उन्नमश्चिन्मात्रः चराचरंचेतनाचेतनंस्थावरजंगमंवा गभस्तिभिर्हस्तानैः भानुरिवाकिरणैः अवभासमेघादिज्ञानरूपेण यथोक्तं परागर्थप्रमेयेषुयाफलत्वेनसंमता संवित्सैवेहमेयोर्थविदांनोक्तिप्रमाणतइति भानुमतःसूर्यस्यअतकोस्त्रकः

त्वमुत्तमःसर्वमिदंचराचरंगभस्तिभिर्भानुरिवावभाससे समाक्षिपन्भानुमतःप्रभांमुहुस्त्वमंतकःसर्वमिदंधुवाध्रुवं १९ × त्वंप्रभास्त्वमभिप्रेतंत्वंतत्त्राण मनुत्तमं बलेोर्भिमान्क्षाधुरदीनसत्वःसमृद्धिमान्दुर्विषहस्त्वमेव त्वतःस्तंसर्वमहीनकीर्तिस्त्वनागतंचोपगतंचसर्वं १८ × दिवाकरःपरिकुपितोयथादहे त्प्रजाःक्षयाद्यथादहसिकृतांतानप्रभ भयंकरःप्रलयश्चाग्निरुत्थितोविनाशयन्युगपरिवर्त्तनांतकृत् २० खगेश्वरंशरणमुपागतावयंमहोजसंज्वलनसमा नवर्चसं तडित्प्रभंविधिमिरमभ्रगोचरंमहाबलंगरुडमुपेत्यखेचरं २१ परावरंवरदमजय्यविक्रमंतवौजसासर्वमिदंप्रतापितं जगत्प्रभोदीप्तरुचावर्चसातपाहिसर्वात्मकरान्महात्मनः २२ नयाचितानभसिवमानगामिनोविमानिताविपथगतिंप्रयांतिते ऋषेःकृतस्त्वमसिदयावतःप्रभोमहात्मनः खगवरकेयपत्यह २३ समाकुधःकुरुजगतांद्योपरांतमीश्वरप्रशमुपैहिपाहिनः महाशनिस्फुरितसमस्वनेननेतादृशोऽवरंत्रिदिवमियंचमेदिनी २४

ध्रुवाध्रुवंसराक्षरंप्रधानपुरुषात्मकं १९ युगपरिवर्त्तनंसहस्रकृत्वोजायमानंतस्यअतःतत्कर्त्ताकालस्यापिकालइत्यर्थः २० खगेश्वरंउपेत्यसमीपिगत्वावयंशरणमुपागता इतिसंबंधः २१ परावरंकारणंकार्यंच अजय्यःजेतुमशक्यःविक्रमोयस्यतं २२ विमानगामिनोदेवाः विमानिताःपराजिताः विपथगतिंहीनमार्गानुसृतिं २३ सःत्वंमाकुधः क्रोधंमाकार्षीः महाशनेःस्फुरितंतेनसमःतुल्यः स्वनःशब्दोयेन हिरण्यकशिपुरादिदैत्यःकृत्तराद्रपकृष्यते २४ श्रीरामजयरामजयजयरामश्रीगजानन

निर्गत्यतांसंक्षिप्यंक्रियतां अव्यवस्थितमितिछेदः व्याकुलमित्यर्थः २६ अध्यायः सरूपर्णः रूक्षतिव्याजेनदेवैर्बोधितःतेभ्यआत्मनःदेहंस्वरूपंकृत्वाप्रेष्यानुभूय
वसर्वभूताभयायसौम्योबभूवेत्यर्थः १ समुद्दिश्याजनादृतिद्रोषः २ अरुणंमातुर्ध्रुवशतायायत्रकुत्रापिस्थितं ३ सूर्योदग्धुमनायदाऽभूत्तदापूर्वादिशंगतवांतत्रसूर्य

चलतिनःस्वगात्रदयानिचानिशंनिर्गत्यतांवपुरिदमग्निसन्निभं तवद्युतिंकुपितकृतांतसन्निभांनिशाम्यनश्चलतिमनोव्यवस्थितं २५ प्रसीदनःपतग
पतेप्रयाचतांशिवश्चनोभवभगवन्भवावहः २५ एवंस्तुतःस्तूयमानैर्देवैःसर्षिगणैस्तदा तेजसःप्रतिसंहारमात्मनःसचकारह २६ इत्यादि
पर्वणिसौपर्णेरूक्षतिः सौतिरुवाच सस्तुत्वाथात्मनोदेहंसुपर्णःप्रेक्ष्यवत्सयं शरीरप्रतिसंहारमात्मनःसंप्रचक्रमे १ रूपर्णउवाच नमेस
र्वाणिभूतानिविभ्युर्देवदर्शनात् भीमरूपात्समुद्दिश्यास्मात्तेजस्कसंहरे २ सौतिरुवाच ततःकामगमःपक्षीकामवीर्योविहंगमः अरुणंवा
त्मनःपृष्ठमारोप्यसपितुर्गृहात् ३ मातुरंतिकमागच्छत्सरंतीरमहोदधेः तत्रारुणश्चनिक्षिप्तोदिशंपूर्वांमहाद्युतिः सूर्यःतेजोभिरत्यर्थंलोकान्द
ग्धुमनायदा ४ रुरुरुवाच किमर्थंभगवान्सूर्योलोकान्दग्धुमनास्तदा किमस्यापकृतंदेवैर्येनेमंमन्युराविशत् ५ प्रमितिरुवाच चंद्रादित्यौ
र्यदाराहुरास्यातोत्पतंतंपिबन् वैरानुबंधंकृतवांश्चंद्रादित्यतदानघ ६ वक्ष्यमानेग्रहेणाथआदित्यमन्युराविशत् सुरार्थायक्रमुत्सन्नोरोषारु
होरूक्षमांप्रति ७ बहूनर्थकरेपापेमकोहंसमवाप्नुयां सहायएवकार्येषुनचरुद्रेषुदृश्यते ८ पश्यंतियस्यमानंमांसहंतंवैदिवौकसः तस्मा
ल्लोकविनाशार्थंत्यक्तविष्ठेनसंशयः ९ राम

स्यारुणोनिक्षिप्तइतियोज्यं ४ ५ आदित्यस्यमूर्त्तिबहुत्वेनचंद्रादित्यौरितिबहुवचनं चंद्रादित्यैरित्येकत्वंचसमाहारात् ६ ग्रहेणराहुणाग्रहेणचा रु ७४
रणाअर्थायहिताय ७ ८ सहंतेमर्षयंति सहदेवैरितिपाठेदिवौकसःउपदेवाःमरीच्यादयः ९ श्रीरामरुक्मजयरामरुक्मजयजयरामरुक्म ६

तस्मादस्तावलेगत्वेतिल्यब्लोपेपंचमी संतापयतसमंतापयतअडभावआर्षः १० तिरोभूतएवसन्नेवंदहत्यादेयेनभस्मीकरिष्यतिलोकानित्याहततइत्यादिना ११ १२ ८

रवंकृतमतिःसूर्येत्यस्यमध्यगमद्धिरिं तस्माल्लोकविनाशायसंतापयतभास्करः १० ततोदेवानुपागम्यप्रोचुरेवंमहर्षयः अर्धाह्नेरात्रसमयेसर्वलोकभयावहः उत्पत्स्यतेम
हान्दाहस्त्रैलोक्यविनाशनः ११ ततोदेवाःसर्षिगणाउपागम्यपितामहं ऊचुर्विस्मयमापन्नाप्रणताःसर्वतोभृशं अब्रुवन्किमिवेदाद्यमहद्दाहकृतंभयं १२ ततावदृश्य
तेसूर्यःक्षयोयंप्रतिभातिच उदितेभगवन्भानौकथमेतद्भविष्यति १३ पितामहउवाच एषलोकविनाशायरविर्व्यूहमुद्यतः दृश्यतेवहिलोकान्सभस्मराशीकरिष्य
ति १४ तस्यप्रतिविधानंचविहितंपूर्वमेवहि कश्यपस्यकृतोधीमानरुणोत्यभिविश्रुतः १५ महाकायोमहातेजाःसज्ञास्यतिपुरोरवेः करिष्यतिचसारथ्यंतेजश्चास्य
हरिष्यति १६ लोकानांचास्तिचैवास्यादर्षीणांचदिवौकसां प्रमितिरुवाच ततःपितामहाज्ञातःसर्वंचक्रेतदारुणः उदितश्चैवसवितास्यरुणेनसमावृतः १७ ए
तन्नसर्वमाख्यातंयत्सूर्यमन्युराविशत् अरुणश्चययथैवास्यसारथ्यमकरोत्प्रभुः १८ भूयएवापरंप्रश्नंश्रोतुमर्हस्यनघ पूर्वमुदाहृतं १९ इत्यादिपर्वणिसौपर्णे ७
सौतिरुवाच ततःकामगमःपक्षीमहावीर्योमहाबलः मातुरंतिकमागच्छत्सरंपारंमहोदधेः १ यत्रसाविनतातस्मिन्पणितेनपराजिता अतीवदुःखसंतप्तादासीभा
वमुपागता २ ततःकदाचिद्विनतांप्रणतांपुत्रसन्निधौ कालेवाह्यवचनंकद्रूरिदमभाषत ३ नागानामालयंभद्रेसुरम्यंवारुदर्शनं समुद्रकुक्षावेकांतेतत्रमांविधि
र्नेतनयेे ४ ततःरूपर्णमातानामवहत्सर्पमातरं पन्नगान्गरुडस्यापिमातुर्वचनचोदितः ५ ससूर्यमभितोयातिवैनतेयोविहंगमः सूर्यरश्मिपतप्तास्त्रमूर्छिताःपन्न
गाभवन् ६ तदवस्थान्सुतान्दृष्ट्वाकद्रूःशक्रमथास्तुवत् नमस्तेसर्वदेवेशनमस्तेबलसूदन ७ नमुचिघ्ननमस्तेस्तुसहस्राक्षशतावीपते सर्पाणांसूर्यतप्तानांवारिणा
त्वंप्रभोभव ८

श्यनपश्यनूर्ध्वोरुतिगणत्वात्दीर्घोरपित्यार्थेयकु १४ प्रतिविधानंप्रतीकारः १५ १८ १९ अध्यायः तनवति १ ५ अभितःसमुखंभवन्प्रभवन् ६ अत्रापीडोपाधिकं

ब्रह्मस्तुत्येन नमस्तेऽस्त्वादिना लोकस्रष्टृत्वसंहर्तृत्वादिलिंगदर्शनात् ७ ११ ज्योतिश्चिद्रूपं १२ सर्वममृतंमोक्षः आपेक्षिकेऽमृतत्वेसर्वत्वंनास्ति मोक्षवक्ष्यमाणंयद्रूपंतत्तत्त्वमेवेत्यर्थः सोमईश्वरःपरमैःश्रेष्ठैरर्चितः सोमःपवतेजनितामतीनांजनितादिवोजनितापृथिव्याः जनिताग्नेर्जनितासूर्यस्यजनितेदंस्यजनितोतविष्णोरितिश्रुतिप्रसिद्धः १३ बडुलःशुक्लपक्षः १४ कालोपादानत्वात्तद्रूपत्वमुक्तंभूयोभांवुरूपत्वमाह त्वमुत्तमंमति १५ यज्ञभोक्तापित्वमेवेत्याह महायशाइति १६ यज्ञफलदोपित्वमेवेत्याह त्वांवप्रेरिति

त्वमेवपरमत्राणमस्माकममरोत्तम ईशोत्थसिपयःसृष्टंत्वमनल्पंपुरंदर ९ त्वमेवमेघस्त्वंवायुस्त्वमग्निर्विद्युतोदरे त्वमभ्रगणविक्षेप्तात्वमेवाऽर्महाघनं १० त्वंवज्रमतुलंघोरंघोषवांस्त्वंबलाहकः स्रष्टात्वमेवलोकानांसंहर्तात्वापराजितः ११ त्वंज्योतिःसर्वभूतानांत्वमादित्योविभावसुः त्वंमहद्भूतमाश्चर्यंत्वंरात्रिर्ध्रुवंत्वंकरोत्तमः १२ त्वंविष्णुस्त्वंसहस्राक्षस्त्वंदेवस्त्वंपरायणं त्वंसर्वममृतंदेवत्वंसोमःपरमार्चितः १३ त्वमुडूनक्षत्रिथिस्त्वंबलंबलस्त्वंपुनःक्षणः शुक्लस्त्वंबडुलस्त्वंकलाकाष्ठाऋटिस्तथा संवत्सरस्त्वंवोमासाऋतव्यश्चदिनानिच १४ त्वमुत्तमासागिरिवनावसुंधरासभास्करंवितिमिरंबरंतथा महोदधिःसतिमितिमिंगिलस्तथामहोर्मिमान्वडुमकरोझषाकुलः १५ महायशास्त्वमितिसदाभिपूज्यसेमनीषिभिर्मुदितमनामहर्षिभिः अभिष्टुतःपिबसिवसोममध्वरेषड्ङ्गतान्यपिचहवींषिभूतये १६ त्वंविप्रैःसततमिहेज्यसेफलार्थंवेदांगेष्वतुलबलौघगीयसेच त्वद्भक्तोर्यजनपरायणाहिजेंद्रावेदांगान्यभिगमयंतिसर्वयत्नैः १७ इत्यादिपर्वणिसोपर्णे ७

त्वद्भक्तोस्त्वत्प्राप्तये विधिदृष्टंतियज्ञेनेत्यादिश्रुतेः वेदांगानिषड्यज्ञसाद्गुण्यार्थं तत्रशिक्षापाठशुध्यर्थंकल्पःप्रयोगज्ञानार्थंव्याकरणंऊहादिसिद्ध्यर्थं छंदोगाय ज्योत्याज्यानुवाक्याभवंतीतिविध्यपेक्षितगायत्र्यादिज्ञानार्थंनिरुक्तंवेदार्थज्ञानार्थंज्योतिषंकर्मकालज्ञानार्थंमितिएतान्येववेदांगानि १७ इत्याध्यायः ६ ७५

हर्योःश्वाःवाहेनरथेयस्यसमहरिवाहनः १ २ संवर्तितंसंवर्तःसकल्पांतःसंजातोग्निमितिसंवर्तितमिव २ ४ सततासारेत्यनवच्छिन्नधारासंपातेनयास्यान्वया ५ ७

सौतिरुवाच एवंस्तुतस्तदाकृष्णोभगवान्हरिवाहनः नीलजीमूतसंघातैःसर्वमंबरमावृणोत् १ मेघानाज्ञापयामासवर्षध्वममृतंशुभं तेमेघास्तुसौम्यायप्रभूतंविद्युदुज्ज्वलाः २ परस्परमभासार्थंगर्जंतःसततंदिवि संवर्तितमिवाकाशंजलदैःक्रमहाद्युतैः ३ सृजद्भिरतुलंतोयमजस्रंक्रमहारवैः संप्रवृत्तमिवाकाशंधाराभिरनेकशः ४ मेघस्तनितनिर्घोषैर्विद्युत्सवनकंपितैः तैर्मेघैःसततासारंवर्षद्भिरनिशंतदा ५ नष्टचंद्रार्ककिरणमंबरंसमपद्यत नागानामुत्तमोहर्षस्तत्पावर्षतिवासवे ६ आपूर्यतमहीचापिसलिलेनसमंततः रसातलमनुप्राप्तंशीतलंविमलंजलं ७ नद्योभूरभवंश्चाशु जलोर्मिभिरनेकशः रामणीयकभागेऽस्मिन्नासन्भुजंगमाः ८ इत्यादिपर्वणिसौपर्णे सौतिरुवाच संप्रहृष्टास्ततोनागाजलधारापुनास्तदा सुपर्णेनोह्यमानास्तेजग्मुस्तंद्वीपमाशुवै १ तद्रूपंमकरावासंविहितंविश्वकर्मणा तच्चतेलवणंघोरंददृशुःपूर्वमागताः २ सुपर्णसहितास्तत्र्याःकाननंचमनोरमं सागरांबुपरिक्षिप्तंपक्षिसंघनिनादितं ३ विचित्रफलपुष्पाभिर्वनराजीभिरावृतं भवनैरावृतैरम्यैस्तथापद्माकरैरपि ४ प्रसन्नसलिलैश्चापिह्रदैरर्कैर्विभूषितं दिव्यगंधवहैःपुण्यैर्मारुतैरुपजीवितं ५ उत्पतद्भिरिवाकाशंवृक्षैर्मलयजैरपि शोभितंपुष्पवर्षाणिमुंचद्भिर्मारुतेरितैः ६ वायुविक्षिप्तकुसुमैस्तथान्यैरपिपादपैः किरद्भिरिवनभस्तत्रागान्पुष्पांबुवृष्टिभिः ७

रामणीयकद्वीपविशेषं ८ अध्यायः तंद्वीपंरामणीयकमेव १ लवणंलवणाकरंपूर्ववदस्तु:पुनर्गमनेसनास्तीतिभावः २ ३ पद्माकरैःसरोभिः ४ द्रुमैःनरोषुगभीरपरे शैः ५ ६ ७

मनःसंहर्षयन्नातमनःसंहर्षनं जनेःसर्वविभन्नुपपदातऽः प्रजापतेर्योमनःसंहर्ष संकल्पोल्लासस्तज्जनना ८ सर्वेगुणैरतिशेषः ९ १० सुरम्यंरतोपिरमणीयं ११
१२ दुर्योगात्दुष्टभावात्वितथं सुकूपिरुस्मत्वंदृष्ट्वा सर्पैर्वालभूतैः उपाधिनाछलेन १२ १४ धनकीतोक्रियार्थंरुपणजितोवादास्यंकरोतितेषांमुक्तिःदानेनवि

मनःसंहर्षजंदिव्यंगंधर्वाप्सरसांप्रियं मन्नःश्रमरसंघुष्टंमनोज्ञाकृतिदर्शनं ८ रमणीयंशिवंपुण्यंसर्वेजनमनोहरं नानापक्षिरुतैरम्यंकुसुमप्रह
र्षणं ९ तत्रवनंसमासाद्यविजकुःपन्नगास्तदा अब्रुवंश्चमहावीर्यंसुपर्णंपतगेश्वरं १० वहास्मानपरद्वीपंसुरम्यंविमलोदकं तेहिदेशान्बहून्र
म्यान्व्रजन्त्यस्मिन्सरोवर ११ सविचित्याब्रवीत्सर्पीमातरंविनतांतदा किंकारणंमयामातःकर्तव्यंसर्पभाषितं १२ विनतोवाच दासीभूतास्मि
दुर्योगात्सपत्न्याःपतगोत्तम पणंवितथमास्थायसर्पैरुपधिनाकृतं १२ सौतिरुवाच० तस्मिंस्तुकथितेमात्राकारणेगगनेचरः उवाचवचनंसर्पा
स्तिनदुःखेनदुःखितः १४ किमात्मत्राविरिक्षावाकिंवाकृत्वेहपौरुषं दास्याद्दोविप्रमुच्येयंतथ्यंवदतिलेलिहाः १५ सौतिरुवाच अथतंमब्रुवन्सर्पा
आहरामृतमोजसा ततोदास्याद्विप्रमोक्षोभवितातवरेवर १६ इत्यादिपर्वणिसौपर्णे सौतिरुवाच इत्युक्तोगरुडःसर्पैस्ततोमात
रमब्रवीत् गच्छाम्यमृतमाहर्तुंभक्ष्यमिच्छामिवेदितुं १ विनतोवाच समुद्रकुक्षावेकांतेनिषादालयमुत्तमं निषादानांसहस्राणितान्भुक्त्वाम्म
तमानष २ नचतेब्राह्मणंहंतुंकार्यावुद्धिःकथंचन अवध्यःसर्वभूतानांब्राह्मणोह्यनलोपमः ३

धालोभेनपणंतत्कृतेनराभवतीतिकिमेतेषुमयाकर्तव्यमित्याह किमिति लेलिहाःभोसर्पाः १५ १६ इत्यध्यायः इत्युक्तवतीति १ २ २ छ

४ ९ वदिरांमत्स्यादिधरणार्थोगलग्रहः १० हार्दात्स्नेहात् ११ १२ विप्रकृतावंचिना १३ १४ दृढ्आसतीतिपाठेआसीनावक्षिप्तेदिकारणज्ञापकात्अनुदात्ति

अग्निरर्कोविषंशस्त्रंविप्रोभवतिकोपितः एवमादिभिरूपैस्तुसतांवैब्राह्मणोमतः ४ सतेतातनहंतव्यःसंकुद्धेनापिसर्वथा ब्राह्मणनामनिद्यो
होनकर्तव्यःकथंचन ५ नहेवमग्निर्नादित्योभस्मकुर्यात्तथानघ यथाकुर्यादभिक्रुद्धोब्राह्मणःशंसितव्रतः ६ तदेतैर्वविधैर्लिंगैस्त्वंविद्यास्तं
द्विजोत्तमं भूतानामग्रभूर्विप्रोवर्णश्रेष्ठःपितागुरुः ७ गरुडउवाच किंरूपोब्राह्मणोमातःकिंशीलःकिंपराक्रमः किंस्विदग्निर्भवतिकिंस्वि
त्सौम्यप्रदर्शनः ८ यथाहमभिजानीयांब्राह्मणंलक्षणैःशुभैः तन्मेकारणतोमातःप्रब्रूतोवक्तुमर्हसि ९ विनतोवाच यस्तेकंठमनुप्राप्तोनिगीर्णंविदिशंय
था दहेदग्निस्वयुक्तंविद्याद्ब्राह्मणर्षभं १० विप्रस्त्वयावहंतव्यःसंकुद्धेनापिसर्वदा सौतिरुवाच शेषावचैनंविनतापुत्रहार्दादिदंवचः ११ जठरेनवजी
र्येयंस्तजानीहिद्विजोत्तमं पुनःशेषावचैनंविनतापुत्रहार्दादिदंवचः १२ जानंत्यप्यतुलंवीर्यमासीर्वादपरायणा प्रीतापरमदुःखार्तानागीर्वप्रकृतासती
१२ विनतोवाच पक्षौतेमारुतःमातुर्वदस्यैवंवदतः शिरश्चपावकिर्हस्तेवसवःसर्वतस्तनुं १४ अहंचतेसदापुत्रशांतिस्वस्तिपरायणा दहासीनाभ
विष्यामिस्वस्तिकारेरतासदा १५ अरिष्टंव्रजपंथानंपुत्रकार्यार्थसिद्धये सौतिरुवाच ततःसमातुर्वचनंनिशम्यविनतयपसौनमउत्पपात ततोनिषादा
ञ्चलवाञ्जपागतोबुभुक्षितःकालइवांतकोपरः १६ सतंनिषादानुपसेहरंस्तदारजःसमदूयनभःस्पृशंमहत् समुद्रकुक्षौवविशोषयन्पयःसमीपजा
न्भूधरजान्विवालयन् १७

त्वलक्षणस्यात्मनेपदस्यानित्यत्वात्आसेःशतपत्ययः स्वस्तिकारेकल्याणकरणे १५ अरिष्टंनिर्विघ्नंयथास्यात्तथा १६ भूधरजानूपर्वतजानूरुहान् १७ श्रीरामवंशायन

भुंजगभोजिनागरुडस्य १८ १९ परिवपलः नेषांग्रहणायसर्वनोश्रमनू २० अध्यायः तस्येति १ २ ३ संभावयजीवय ४ ५ ६ दृष्ठआख्यातवांश्चवस्यमा

ततःसचक्रेमहदाननंतदानिषादमार्गप्रतिरुध्यपक्षिराट् ततोनिषादास्त्वरिताःप्रवव्रजुर्यतोमुखंतस्यभुंजगभोजिनः १८ तदाननंविवृतमतिप्र
माणवत्समभ्ययुर्गगनमिवार्दिताःखगाः सहस्रशःपवनरजोविमोहितायथानिलप्रचलितपादपेवने १९ ततःखगोवदनमभिव्रतापनःसमाह
रत्परिवपलोमहाबलः निधूदयन्चक्रविधूमत्स्यजीविनोबुभुक्षितोगगनचरेश्वरस्तदा २० इत्यादिपर्वणिसौपर्णे सौतिरुवाच तस्य
कंठमनुप्राप्तोब्राह्मणःसहभार्यया दहन्हृदीप्तइवांगारस्तमुवाचातिरुषान्वितः १ द्विजोत्तमविनिर्गच्छवर्णमास्वादयात्मनः नहिमेब्राह्मणोव
ध्यःपापेषुपतितरस्तदा २ ब्रुवाणमेवंगरुडंब्राह्मणःप्रत्यभाषत निषादीमेभार्यैषनिर्गच्छतुमयासह ३ गरुडउवाच एतामपिनिषादीत्वंपरिग्र
ह्यशुनिपत तूर्णंसंभावयात्मानमजीर्णममनेजसा ४ सौतिरुवाच ततःसविप्रोनिष्क्रांतोनिषादीसहितस्तदा वर्द्धयित्वाचगरुडमिष्टदेशं
जगामह ५ सहभार्येविनिष्क्रांतेतस्मिन्विप्रेचपक्षिराट् वितत्यपक्षवाकाशेमुत्पपातमनोजवः ६ ततोपश्यत्सपितरंदृष्ठश्चारव्यात
वान्पितुः यथान्यायमभेद्यात्मांचोवाचमहानृषिः ७ कश्यपउवाच कच्चिद्दुःकुशलंनित्यंभोजनेवडुलंसुत कच्चिच्चमानुषेलोकेतवा
नेविद्यतेवडु ८ गरुडउवाच मातामेकुशलाशश्वतयाभ्रातानथाह्यहं नहिमेकुशलंतातभोजनेवडुलेसदा ९ अहंहिसर्पैःप्रहितःसो
ममाहर्त्तुमुत्तमं मातुर्दास्यविमोक्षार्थमाहरिष्येतमयवै १०

रामायणम् ७७

णरीत्या ७ वःयुष्माकंभ्रातश्चातापेक्षयावडुलं ८ भोजनेवडुले विषयेममकुशलंनहिघृणाहारस्याभावात् ९ सोमं अमृतं १० श्रीगजाननायनमः

११ १२ कूर्मौग्रजंकूर्मश्रेष्ठंज्येष्ठभ्रातरं १३ १४ १५ विभागंकरिष्यामीतिकीर्तयत्येवनतुकृतवान् १६ १७ अमित्राःशत्रवःअंतरेषुछिद्रेषुपतंति अन्योन्य

मात्रावात्रसमादिष्टोनिषादान्भक्षयेतिह नचमेतद्विरभवद्भक्षयित्वासहस्रशः ११ तस्माद्भक्ष्यंत्वमपरंभगवन्प्रदिशास्वमे यदुत्कामत
माहर्त्तुंसमर्थस्यामहंप्रभो क्षुत्पिपासाविघातार्थेभक्ष्यमाख्यातुमर्हसि भवान् १२ कश्यपउवाच ह्रदंसरोमहापुण्यंदेवलोकेपिविश्रुतं यत्र
कूर्मोग्रजंहस्तीसदाकर्षत्यवाङ्मुखः १३ तयोर्जन्मोत्तरेवैरंसंप्रवक्ष्याम्यशेषतः तन्मेतत्त्वंनिबोधस्वयत्समाणोचतावुभौ १४ आसीद्वि
भावसुर्नाममहर्षिःकोपनोभृशं भ्रातातस्यानुजश्चासीत्सुप्रतीकोमहातपाः १५ सनेष्टतिधनंभ्राता सहैकस्थंमहामुनिः विभागंकी
र्तयत्येवंसुप्रतीकोहिनित्यशः १६ अथाब्रवीच्चतंभ्रातासुप्रतीकंविभावसुः विभागंबहवोमोहात्कुर्वंतिमुष्टबुद्धयः १७ ततोवि
भक्तास्त्वन्योन्यंविरुध्यंतेऽर्थमोहिताः ततःस्वार्थपरान्मूढान्भृशंभूतान्स्वकैर्धनैः १८ विदित्वाभेदयंत्येतानमित्रामित्ररूपिणः
विदित्वाचापरेनित्यानंतरेषुपतंत्यथ १९ नित्यानामतुलोनाशःक्षिप्रमेवप्रवर्त्तते तस्माद्विभागंभ्रातॄणांनप्रशंसंतिसाधवः २०
गुरुशास्त्रनिबद्धानामन्योन्येनाभिशंकिनां नियंतुंनहिशक्यस्त्वंभेदतोधनमिच्छसि २१ यस्मात्तस्मात्सुप्रतीकहस्तित्वंसमवाप्स्यसि
शापस्त्वेवंसुप्रतीकोविभावसुमथाब्रवीत् २२ त्वमप्येतज्जलचरःकच्छपःसंभविष्यसि एवमन्योन्यशापात्तौसुप्रतीकविभावसू २३

स्थिरहरणिवद्भूमौहस्तनाशहेतुर्वरमुद्दीपयंतीत्यर्थः १९ २० कनिष्ठास्तुत्ववरस्थेज्येष्ठोभातापितुःसमइतियुरुशास्त्रंअलंघनीयेशासनेष्वनिबद्धानांअभि
शंकिनांमर्यादाभंगभयेन २१ २२ श्राख्यानतात्पर्यमाह एवमिति लोभान्नामसंयोगंगच्छंतीतिभावः २३ श्रीरामजयरामजयजयराम हू

२४ २६ आविष्टितकरःकुंडलीकृतशुंडादंडः २७ २८ ३० उपयुज्यभुक्ता ईहितंईप्सितं ३१ ३४ नेतुभ्यंबलंदास्यंतीतिशेषः ३५ ३७ सौलंबंसः

गजकच्छपतांप्राप्तावथार्थमूढचेतसौ रोषदोषानुषंगेनतिर्यग्योनिगतावुभौ २४ परस्परद्वेषरतौप्रमाणबलदर्पितौ सरस्यस्मिन्महाका
यौपूर्ववैरानुसारिणौ २५ तयोरन्यतरःश्रीमान्समुपैतिमहागजः यस्यदृढंहितग्राहैर्नकूर्मोयंतर्जलेशयः २६ उत्थितोसौमहाकायःकु
लंविक्षोभयन्सरः यंदृष्ट्वाविष्टितकरःपतत्येषगजोजलं २७ दंतहस्तायलांगूलपादवेगेनवीर्यवान् विक्षोभयंस्ततोनागःसरोबहुझ
षाकुलं २८ कूर्मोप्युद्यतशिरायुद्धायाभ्येतिवीर्यवान् षडुच्छ्रितोयोजनानिगजस्तद्द्विगुणायतः २९ कूर्मस्त्रियोजनोत्सेधोदशयोजन
मंडलः तावुभौयुद्धसंमत्तौपरस्परवधैषिणौ ३० उपयुज्यासुकूर्मेदंसाधयेहितमात्मनः महाघनसंकाशंतंभुक्त्वाऽमृतमानय २१
महागिरिसमप्रख्यंघोररूपंबलान्वितं सौतिरुवाच इत्युक्तागरुडंसोथमागत्यामृतरक्षिणं ३२ युध्यतःसहदेवैस्तेशुभंभवतुमं
गलं पूर्णकुंभोद्विजागावोयच्चान्यत्किंचिदुत्तमं ३३ शुभंस्वस्त्ययनंचापिभविष्यतितवांडज युध्यमानस्यसंग्रामेदेवैःसार्द्धंमहाब
ल ३४ ऋचोयजूंषिसामानिपवित्राणिहवींषिच रहस्यानिचसर्वाणिसर्वेवेदाश्रितेबले ३५ इत्युक्तोगरुडःपुत्रागतस्तंक्रूरमंतिका
त् अपश्यन्निर्मलजलेनानापक्षिसमाकुलं ३६ सनलम्बतापितुर्वाक्यंनीमवेगोंतरिक्षगः नखेनगजमेकेनकूर्ममेकेनचाक्षिपत् ३७
समुत्पपातचाकाशंगतश्चैर्विहंगमः सौलंबंतीर्थमासाद्यदेवदृष्टानुपागमत् ३८ तेभीताःसमकंपंततस्यपनिलाहताः ननोभंज्यादि
दितदाद्दिव्याःकनकशाखिनः ३९

राम ७८

अलंबेनिरालंबेयथास्यात्तथा गगनमार्गेणतीर्थमासाद्यसौतेमेरुशृंगमासाद्यदृष्टान् आरोढुं ३८ कनकेकनकाचलेस्थिताःशाखिनःकनकशाखिनः ३९

४० ४१ रोध्यवरोहिणोवटःस्वार्थेतद्धितःराक्षसवायसादिवत् रोहीरोहितकेऽश्वत्थवटपादपयोःपुमानितिमेदिनी ४२ ४४ अध्यायः सृष्टमिति १ ५ अति

प्रचलागान्समादृष्वामनोरथफलद्रुमान् अन्यानतुलरूपांगानुपपक्षामरेश्वरः ४० कांचनैराजतैश्चैवफलैवैदूर्यशाखिनः सागरांबुपरिक्षिप्ता
न्भ्राजमानान्महाद्रुमान् ४१ तमुवाचखगश्रेष्ठंतत्ररोहिणपादपः अतिप्रवृद्धःक्रूरमहानापतंतंमनोजवं ४२ यैषाममहाशाखाशतयोजन
मायता एतामाश्रयशाखांलंबकादिमौगजकच्छपौ ४३ ततोद्रुमंपतगसहस्रसेवितंमहीधरप्रतिमवपुःप्रकंपयन् खगोत्तमोद्रुतमभिपत्यवे
गवान्बभंजतामविरलपत्रसंचयां ४४ इत्यादिपर्वणिसौपर्णे सौतिरुवाच स्रष्टमात्रातुपक्षांसागरुडेनबलीयसा अभज्यत
तरोःशाखामम्बांचनामधारयत् १ तांभंक्त्वांसमहाशाखांस्वयमानोविलोकयन् अथात्रलंबतोपश्यद्बालखिल्यानधोमुखान् २ ऋषयोत्र
लंबतेनहन्यामितितानृषीन् तपोरतांलंबमानान्त्रिलपश्चाभिवीक्ष्यसः २ अन्यदेतासंपतंतीशाखेत्यथविचिंत्यसः नखेरदृढतरंवीरः
संगृह्यगजकच्छपौ ४ सतद्विनाशसंत्रासादभिपत्यखगाधिपः शाखामास्येनजग्राहतेषामेवान्ववेक्षया ५ अतिदैवंनुतत्तस्यकर्मदृष्वाम
हर्षयः विस्मयोलंपतद्दयानावक्रुर्महाखगे ६ गुरुंभारंसमासाद्योड्डीनएषविहंगमः गरुडोरूखगश्रेष्ठस्तस्मात्पन्नगभोजनः ७ ततःशनैः
पर्यपतत्सहैःशैलान्प्रकंपयन् एवंसोन्यपतद्देशान्बहून्नगजकच्छपः ८ दयार्थंबालखिल्यानांनावस्थानमविंदत सगत्वापर्वतश्रेष्ठंगंध
मादनमंजसा ९ ददर्शकश्यपंतत्रपितरंतपसिस्थितं ददर्शतंपिताचापिदिव्यरूपंविहंगमं १०

देवंदेवैरपिकर्तुमशक्यं ६ गुरुमिति गुरुशब्दःपूर्वाडुड्डविहायसागतौ अस्मात्डुः आदेरकारश्चरषोदरादित्वात् गरुत्मान्पक्षीभिधानमित्यर्थः ७ १०

११ अचिंत्यमद्भुताकारत्वात्अनभिध्येयंक्रूरमूर्त्तित्वात् तंदेवाहमर्वेति १२ १४ बालखिल्याःमरीचिपाःसूर्यमरीचीनिवपीत्वातृप्यंति असौवाआदि

तेजोवीर्यबलोपेतंमनोमारुतरंहसं शैलशृंगप्रतीकाशंब्रह्मदंडमिवोद्यतं ११ अचिंत्यमनभिध्येयंसर्वभूतभयंकरं महावीर्यधरंरौद्रंसा क्षादग्निमिवोद्यतं १२ अप्रधृष्यमजेयंचदेवदानवराक्षसैः भेत्तारंगिरिशृंगाणांसमुद्रजलशोषणं १३ लोकसंक्षोभनंघोरंरुतांतसमदर्श नं तमागतमभिप्रेक्ष्यभगवान्कश्यपस्तदा विदित्वास्यसंकल्पमिदंवचनमब्रवीत् १४ कश्यपउवाच पुत्रमासाहसंकाक्षीर्मासद्योल क्ष्यसेव्ययो मातोदहेयुःसंक्रुद्धाबालखिल्यामरीचिपाः १५ सौतिरुवाच ततःप्रसादयामासकश्यपःपुत्रकारणात् बालखिल्यान्महा भागांस्तपसाहतकल्मषान् १६ कश्यपउवाच प्रजाहितार्थमारंभोगरुडस्यतपोधनाः विकीर्षतिमहत्कर्मतदनुज्ञातुमर्हथ १७ सौतिरु० एवमुक्तामहाभागवतामुनयस्तेसमभ्ययुः मुक्ताशारवांगिरिंपुण्यंहिमवंतंतपोर्थिनः १८ ततस्तेघपयातेषुपितरंविनतासुतः शारवाव्याक्षिप्त वदनःपर्यपृच्छतकश्यपं १९ भगवन्कविमुंचामितरोःशारवामिमामहं वर्जितंमानुषैर्देशमाख्यानुभगवान्मम २० ततोनिःपुरुषंशैलं हिमसंरुद्धकंदरं अगम्यमनसाप्यन्यैस्तस्याचख्यौसकश्यपः २१ तंपर्वतंमहाकुक्षिमुद्दिश्यसमहाखगः जवेनाभ्यपतत्तार्क्ष्यःसशा खगजकच्छपः २२ ततोबध्नापरिणहेच्छतवर्मामहातनुः शाखिनोमहतीशारवांयांप्रगृह्यययौखगः २३

रामा ७९

लोदेवमधइत्यादिनाछंदोभ्यत्रसिद्धमधविद्यादित्यर्थः १५ शारवांमुक्तागिरिंसमभ्ययुरितिसंबंधः १६ १७ १८ शारवायामुखस्थाव्या क्षिप्तंविकलवदनंवचनक्रियायस्यसतथाअव्यक्तवर्णयथास्यात्तथा पृच्छदित्यर्थः १९ २० २१ २२ २३ ० ७

गजकच्छपयोःप्रमाणमुक्तंशारवायास्तदाह नतामिति परिणहेत्परितोबध्नीयात्वेष्टयेत् बध्नीएकतंतुकाचर्मरज्जुःशतचर्मीएकेनगोचर्मणाकृतया रज्जयाक्रांताभूर्गोचर्ममात्री इयंतुशतगोचर्मरज्जायनाक्रमणीयेत्यतिपुष्टत्वमुक्तंशारवायाः २३ २४ २५ २६ २७ २८ हेमविकचाःहेमवदुज्ज्व

सततःशतसाहस्रंयोजनांतरमागतः कालेननातिमहतागरुडःपतगेश्वरः २४ सतंगत्वाश्रमेनैवपर्वतंवचनात्पितुः अमुंचन्महतींशा रवांसस्वनंतत्रखेचरः २५ पक्षानिलहतश्चास्यशाकंपतसशैलराट् मुमोचपुष्पवर्षंचसमागलितपादपः २६ शृंगाणिचव्यशीर्यंतगिरे स्तस्यसमंततः मणिकांचनचित्राणिशोभयंतिमहागिरिं २७ शाखिनोबहवश्चापिशारवयाभिहतास्तया कांचनैःकुसुमैर्भांतिविद्युत्व तइवांबुदाः २८ तेहेमविकचाश्चमौयुताःपर्वतधातुभिः व्यराजंश्चाखिनस्तत्रसूर्यांशुप्रतिरंजिताः २९ ततस्तस्यगिरेःशृंगमा स्थायसखगोत्तमः भक्षयामासगरुडस्तावुभौगजकच्छपौ ३० तावुभौभक्षयित्वातुसतार्क्ष्यःकूर्मकुंजरौ ततःपर्वतकूटाग्रादुत्पपा तमहाजवः ३१ प्रावर्त्ततार्थदेवानामुत्पातभयशंसिनः इंद्रस्यवज्रंदयितंप्रजज्वालभयात्ततः ३२ सधूमान्यपतत्तार्क्षिदिवोल्कानभ सश्चकता तथावस्तूनांरुद्राणामादित्यानांचसर्वशः ३३ साध्यानामरुतांचैवयेचान्येदेवतागणाः स्वंस्वंप्रहरणंतेषांपरस्परमुपाददत् ३४ अभूतपूर्वंसंग्रामंतदादेवासुरेषिच ववुर्वाताःसनिर्घाताःपेतुरुल्काःसहस्रशः ३५

ला: २९ ३२ सधूमेति दिवाअग्नि ३३ अभूतपूर्वंयथा स्यात्तथाभादृवत् प्रहरणमायुधं जात्यभिप्रायेणैकवचनं ३४ सनिर्घाताःअशनिघातसहिताः उल्काःवह्निविस्फुलिंगसंघाः ३५ श्रीरामचंद्राय

देवानांदेवःपर्जन्यः ३७ ३८ ३९ अपराधात्वालखिल्यावमानात् प्रमादात्स्वबलदर्पेणअनवधानात् ४० ४१ असाध्यंअन्येषांसाधयेत् ४२ ४५ कव

निरभ्रमेववाकाशेप्रजगर्जमहास्वनं देवानामपियोदेवःसोऽयवर्षतशोणितं ३६ मल्लुर्माल्यानिदेवानांनेशुस्तेजांसिचैवहि उल्कातमेघारोदाश्च वहवुःशोणितंबहु ३७ रजांसिमुकुटान्येषामुत्सिक्तान्यधर्षयन् ततस्त्रासससमुद्विग्नःसहदेवैःशतक्रतुः उशनान्दारुणान्प्रस्थानिरूक्ष्य चबृहस्पतिं ३८ इंद्रउवाच किमर्थंभगवन्घोराउशनाःसहसोत्थिताः नचशक्नुंप्रपश्यामियुधियेनःप्रधर्षयेत् ३९ बृहस्पतिरुवाच तवापराधाद्देवेंद्रप्रमादाच्चशतक्रतो तपसावालखिल्यानांसंभूतोगरुडःकथं १ कश्यपस्यद्विजातिश्चकथंवैपक्षिराट्सुतः अध्यःसर्वभूतानामवध्यश्चाभवत्कथं २ क थंचकामचारीसकामवीर्यश्चखेचरः एतदिच्छाम्यहंश्रोतुंपुराणेयदिपठ्यते ३ सौतिरुवाच विषयोयंपुराणस्यन्मांत्वंपरिपृष्टवान् शृ णुमेवदतःसर्वमेतत्संक्षेपतोद्विज ४ यजतःपुत्रकामस्यकश्यपस्यप्रजापतेः साहाय्यमृषयोदेवागंधर्वाश्चददुःकिल ५ तत्रेध्मानयनेशक्रोनियुक्तःकश्यपेनह मुनयोबालखिल्याश्चयेचान्येदेवतागणाः ६ शक्रस्तुवीर्यसदृशमिध्मभारंगिरिप्रभं समुद्यम्यानयामासनातिहृष्टादिवप्रभुः ७ अथापश्यदृषीन्क्लान्यंगुष्ठोदरवर्ष्मणः पलाशवृत्तिकामेकोवहतःसंहतान्पथि ८

स्यवर्तमानसामीप्येवर्तमानवन्निर्देशः नियक्ष्यमाणस्येत्यर्थः ५ इध्मःअग्निसमिंधनार्थाःसमिधः ६ ७ अंगुष्ठोदरप्रमाणंवर्ष्मशरीरंयेषांतान् वृत्तिकांदीर्घयष्टीः संहतानेकीभूतान् ८

नानिधातुमयानिकंठादिनानिवर्णानि ४६ चर्माणिचर्ममयानिहस्तावापोर्ध्वमुखाप्रभृतीनि भानुमंतिदीप्तिमंति ४७ ४८ स्वदेहरूपाणिस्वदेहानुरूपाणि ४९

स्वेषुगेषुप्रलीनानिवातिरुरानित्यर्थः क्रियमानानितिगोष्पदमात्रेपिजलेमज्जनेनेत्यर्थः ९ १० जातमन्यवःदीनाः मन्युर्दैन्येक्रोधेकोशः ११ १२

प्रलीनान्स्वेषुवांगेषु निराहारांस्तपोधनान् क्रियमानान्मंदबलान्गोःपदेसंप्लुतोदके ९ तान्सर्वान्विस्मयाविष्टोवीर्योन्मत्तःपुरंदरः श्रवह स्याभ्यगाद्घ्रेलंघयित्वावमन्यच १० तेथरोषसमाविष्टाःरूक्षशंजातमन्यवः आरेभिरेमहत्कर्मतदाशक्रभयंकरं ११ ऋऊवुस्तेसु तपसोविधिवज्ज्ञातवेदसं मंत्रैरुचावचैर्विप्रायेनकामेनतर्पणु १२ कामवीर्यःकामगमोदेवराजभयप्रदः इंद्रोन्यःसर्वदेवानांभवे दितियतव्रताः १३ इंद्रश्चतगुणःशौर्येवीर्येचैवमहाजवः तपसानःफलेनाद्यदारुणःसंभवत्विति १४ तद्बुध्वाभृशसंतप्तोदेवराजः शतक्रतुः जगामशरणंतत्रकश्यपंसंशितव्रतं १५ तच्छ्रुत्वादेवराजस्यकश्यपोयप्रजापतिः वालखिल्यानुपागम्यकर्मसिद्धिमपृछत १६ एवमस्त्वितितंचापिप्रत्यूचुःसत्यवादिनः १७ तान्कश्यपउवाचेदंसांत्वपूर्वंप्रजापतिः श्रयमिंद्रस्त्रिभुवनेनियोगाद्वःसुरणःकृतः १८ इंद्रार्थेचभवंतोपियत्नवंतःस्तपोधनाः नमिथ्याब्रह्मणोवाक्यंकर्तुमर्हथसत्तमाः १९ भवतांहिनमिथ्यायंसंकल्पोवैचिकीर्षितः भवत्वेषपतत्रीणामिंद्रोतिबलसत्ववान् २० प्रसादःक्रियतामस्यदेवराजस्ययाचतः एवमुक्ताःकश्यपेनवालखिल्यास्तपोधनाः २१

पावाहितंवीर्यंगतिश्चयस्यितिकामवीर्यःकामगमाश्च १३ दारुणः इंद्रप्रत्येव १४ १५ कर्मसिद्धिमपृछतसिद्धंवःकर्मेत्यपृछदित्यर्थः १६ एवमस्तु सिद्धम् राम स्तु १७ १८ १९ पतत्रीणांपक्षिणांपतेरित्यूरुत्तौणादिकाविन्प्रत्ययांतोयं विविक्षुरपतत्रयइत्यमरः २० २१ श्रीसांबसदाशिवायनमः ६ ८१

प्रत्यूचुरभिसंपूज्यमुनिश्रेष्ठंप्रजापतिं वालखिल्याऊचुः इंद्रार्थेयंसमारंभःसर्वेषांनःप्रजापते २२ अपत्यार्थेसमारंभोभवतश्चायमीप्सितः तदिदंसफलंकर्मत्वयैवप्रतिगृह्यतां २३ तथाचैवंविधत्वात्त्वययाश्रेयोनुपश्यसि सौतिरुवाच एतस्मिन्नेवकालेतुदेवीदाक्षायणीशुभा २४ विनतानामकल्याणीपुत्रकामायशस्विनी तपतप्त्वाव्रतपरास्नातापुंसवनेशुचिः २५ उपचक्रामभर्त्तारंतामुवाचप्रजापतिः कश्यपः श्रारंभःसफलोदिविभवितायत्त्वयेप्सितः २६ जनयिष्यसिपुत्रौद्वौवीरौत्रिभुवनेश्वरौ तपसावालखिल्यानांममसंकल्पजौतथा २७ भविष्यतोमहाभागौपुत्रौत्रैलोक्यपूजितौ उवाचचैनांभगवान्कश्यपःपुनरेवह २८ धार्यतांमत्प्रसादेनगर्भोयंसुमहोदयः एतौसर्वपतत्रीणामिंद्रत्वंकारयिष्यतः २९ लोकसंभावितौवीरौकामरूपौविहंगमौ शतक्रतुमथोवाचप्रीयमाणःप्रजापतिः ३० तत्साहायेमहावीर्यौभ्रातरौतेभविष्यतः नेताभ्यांभवितादोषःसकाशात्तेपुरंदर ३१ चेतुतेशक्रसंतापस्त्वमेवेंद्रोभविष्यसि न वाप्येवंत्वयाभूयःक्षेप्तव्याब्रह्मवादिनः ३२ नचावमान्यादर्पान्नेवाग्वज्राभृशंक्रोपनाः एवमुक्तोजगामेंद्रोनिर्विशंकस्त्रिविष्टपं ३३ विनतावापिमिद्वार्थाविभ्रत्वमुदितातथा जनयामासपुत्रौद्वावरुणंगरुडंतथा ३४ विकलांगोरुणस्तत्रभास्करस्यपुरःसरः पतत्रीणांचगरुडमिंद्रत्वेनाभ्यषिंचत तस्येतत्कर्मसुमहच्छ्रूयतांभृगुनंदन इत्यादिपर्वणिसौपर्णेअध्यायः

नानरःहिरण्यगर्भः श्रभ्यषिंचत गरुडमिंद्रत्वेनाभ्यषिंचयंतेतिपाठेहिरण्यगर्भेणेतिशेषः ३५ अध्यायः

ततश्च ततस्मिन्देवानीकेतथाविधेनानायुधाद्युपेतेसमुदीर्णेसंग्रामायोद्यतेसति १ ततस्तेषांषष्ठ्यर्थेतसिः २ भौमनःविश्वकर्मा ३ विनिहतोमृतकल्पः

सौतिरुवाच ततस्तस्मिन्द्विजश्रेष्ठसमुदीर्णेतथाविधे गरुडःपक्षिराट्तूर्णंसम्प्राप्तोविबुधान्प्रति १ तंदृष्ट्वातिबलंचैवप्राकंपंतसुरास्ततः परस्परंवप्रत्यघ्नन्सर्वप्रहरणान्युत २ तत्रचासीद्भौमेयात्माविद्युदग्निसमप्रभः भौमनःसुमहावीर्यःसोमस्यपरिरक्षिता ३ सतेनपतगेंद्रेणपक्षतुंडनखस्तदः मुहूर्त्तमतुलंयुद्धंकृत्वाविनिहतोयुधि ४ रजश्चोद्धूयसुमहत्सप्रवातेनखेचरः कृत्वालोकान्निरालोकांस्तेनदेवानवाकिरत् ५ तेनावकीर्णास्तेजसादेवासोहमुपागमन् ववैवंदद्दशुश्चन्नारजसाःमृतरक्षिणः ६ एवंसलोडयामासगरुडस्त्रिदशालयं पक्षतुंडप्रहारैस्तदेवान्सविदद्दारह ७ ततोदेवःसहस्राक्षस्तूर्णंवायुमचोदयत् विक्षेपेमांरजोदृष्टिंतेवैदंकर्ममारुत ८ अथवायुरपोवाहतद्रजस्तरसावली ततोविनिर्मलैरजातेदेवाःशकुनिमार्दयन् ९ ननादोच्चैःसबलवान्महामेघइवाम्बरे वध्यमानःस्फरगणैःसर्वभूतानिभीषयन् १० उत्पपातमहावीर्यःपक्षिराट्परवीरहा समुत्पत्यांतरिक्षस्थंदेवानामुपरिस्थितं ११ वर्मिणोविबुधाःसर्वेनानाशस्त्रैरवाकिरन् पट्टिशैःपरिघैःशूलैर्गदाभिश्चसवासवाः १२ क्षुरैश्चैर्ज्वलितैश्चापिचक्रैरादित्यरूपिभिः नानाशस्त्रविसर्गैस्तैर्वध्यमानः समंततः १३ कुर्वन्सकृतमुत्युद्धंपक्षिराड्नन्यकंपत निर्दहन्निवचाकाशेवैनतेयःप्रतापवान् १४ पक्षाभ्यामुरसाचैवसमंताद्व्यक्षिपत्क

रान् १५ राम

कृतः ४ ६ संलोडयामासभ्याकुलीचकार७ ८ अपोवाहअपसारितवान् ९ १० अंतरिक्षंगरुडमितिशेषः ११ १२ व्यक्षिपत्विशेषेण क्षिप्तवान्१४ ८२

१५ १७ अश्वकेदादयोनवयक्षाः १९ २० २१ अतएवउक्तंजीवितान्मुक्तेत्याह २२ २२ नवत्याःनवतिःशताधिकाष्टसहस्राननीरितिबहुवचनात्सायनेकगुणास्तत्रानंतैर्मुखैरित्यर्थः नवत्योनवतीरितिपठितुंतामाऽभावआर्षः २४ समाप्तरत्राष्ठादितवान् शमितवान् अग्निमभिप्रशम्यप्रवेष्टुका

तेविक्षिप्तास्ततोदेवाद्रुद्रुवुर्गरुडार्दिताः नखतुंडक्षताश्चैवमुमुचुःशोणितंबहु १५ साध्याःप्राचींसगंधर्वावसवोदक्षिणांदिशं प्रजग्मुःसहितारुद्राःपतगेंद्रप्रधर्षिताः १६ दिशंप्रतीचीमादित्यानासत्यावुत्तरांदिशं मुहुर्मुहुःप्रेक्षमाणायुध्यमानामहौजसः १७ अश्वकंदेनवीरेणरेणुकेनवपक्षिराट् कर्कशेनचशूरेणनप्तृभिश्चविरोचनः १८ उल्कश्वसनाभ्यांचविमिषेणचपक्षिराट् प्रसृजेनचसंग्रामंचकारपुलिनेनच १९ तान्पक्षनखतुंडाग्रैरभिनद्विनतासुतः युगांतकालेसंक्रुद्धःपिनाकीवपरंतपः २० महाबलामहोत्साहास्तेनतेवद्रुधाक्षताः रेजुरभ्रघनप्रख्याःरुधिरौघप्रधर्षिणः २१ तानुत्क्रांतजीवितान् अतिक्रांतोमृतस्यार्थेसर्वतोग्निमपरयत २२ आदृष्टवानंमहाज्वालमार्चिभिःसर्वतोंबरं दहंतमिवतीक्ष्णांशुंचंडवायुसमीरितं २३ ततोनवत्यानवतीर्मुखानांकृत्वामहात्मागरुडस्तपस्वी नदीःसमापायमुखैस्ततस्तैःसुशीघ्रमागम्यपुनर्जवेन २४ ज्वलंतमग्निंतमभित्रतापनःसमाप्तरत्नत्वरयोनदीभिः ततःप्रवेक्ष्यंपुरन्यदल्पंप्रवेष्टुकामोग्निमभिप्रशाम्य २५ इत्यादिपर्वणिसौपर्णे सौतिरुवाच जांबूनदमयोभूत्वामरीचि निकरोज्वलः प्रविवेशबलात्सक्षीवारिवेगद्वार्णवं १

मःसोमसमीपमितिशेषः २५ अध्यायः जांबूनदमयेति प्रविवेशवक्ष्यमित्यंतेरणान्वयः १

चक्रंयंत्रंक्षुरपर्यंतंसमंततः॥कदंबमुकुलवत्क्षुरसहस्रयुतंचक्रवद्वेगेनभ्रममाणंयंत्रप्रविशेमशकोपिसहस्राधाछिद्यते॥परिभ्रमंतमिनिशं
स्त्वमितिमार्षे श्रयस्मयंलोहमयं श्रयस्मय्यादीनिछंदोसीतिभत्वमार्षे २ ३ अराःचक्रस्यनाभिनेम्योःसंभेदकाष्ठानितेषामंतरेणमध्यमतः श्रंगंसं

सचक्रंक्षुरपर्यंतमपश्यदमितौजसं परिभ्रमंतमनिशंतीक्ष्णधारमयस्मयं २ ज्वलनार्कप्रभंघोरंछेदनंसोमहारिणं घोररूपंतदत्यर्थंयंत्रंदेवैः
सुनिर्मितं ३ तस्यांतरंसदृष्ट्वैवपर्यवर्ततखेचरः श्रंतरेणसपतत्सेक्षिप्यांगंक्षणेनह ४ श्रथश्चक्रस्यचैवात्रदीप्तानलसमद्युती विद्युज्जिह्वौ
महावीर्यौदीप्तास्योदीप्तलोचनौ ५ वक्रुर्विषौमहाघोरौनित्यंक्रुद्धौतरक्षिणौ रक्षार्थमेवामृतस्यददर्शभुजगोत्तमौ ६ सदासंरब्धनयनौसदा
चाभिमिषेक्षणौ तयोरेकोपियंपश्येत्सतदर्णभस्मसाद्भवेत् ७ तयोश्चक्षुर्विषंरजसासुपर्णःसहसाक्षिणोत् ताभ्यामदृष्टरूपोसौसर्वतःसमता
उयत् ८ तयोरंगेसमाक्रम्यवैनतेयोंतरिक्षगः श्राछिन्नतरसामध्येसोममभ्यद्रवन्ततः ९ समुत्पाद्यामृतंतत्रवैनतेयस्ततोबली उ
त्पपातजवेनैवयंत्रमुन्मथ्यवीर्यवान् १० श्रपाक्षिवामृतंपक्षीपरिगृह्यामुनिःसृतः श्रगच्छदपरिश्रांत श्रावार्यार्कप्रभंततः ११ विष्णुना
चतदाकाशेवैनतेयःसमेत्यवान् तस्यनारायणस्तुष्टस्तेनालौल्येनकर्मणा १२ तमुवाचाव्ययोदेवोवरदोस्मीतिखेचरं सर्वत्रैतवतिष्ठेयमुपरीत्यं
तरीक्षगः १३

क्षिप्य श्रणुतरंरुत्वा ४ ५ ६ ७ ८ तयोश्चक्षुर्देहौ श्राछिनत्खंडशःकृतवान् ९ यंत्रमुन्मथ्यश्रमृतं श्रमृतकुंभंसमुत्पाद्यउत्पतित्यन्वयः १० श्रावार्य राम
वारयित्वातिरभसेत्यर्थः ११ समेयिवान्संगतः श्रलौल्येनश्रमृतपानलोभराहित्येन १२ उपरिध्वजेइत्यर्थः १३ श्रीरामजयरामजयजयराम ८२

---

१४ १७ स्पर्द्धावानिविचारतीतिस्पर्द्धन् वायुंजेतुमिष्ठमित्यर्थः १८ श्राकंदेकलकले १९ ऋषेःदधीचेः २० पत्रंपक्षं २१ २२ २३ सुपर्णशब्दंनिर्वक्ति

उवाचचैनंभूयोपिनारायणमिदंवचः श्रजरश्चामृतश्चस्यामभ्रतेनविनाह्यहं १४ एवमस्त्वितितंविष्णुरुवाचविनतासुतं प्रतिगृह्यवरौतौच
गरुडोविष्णुमब्रवीत् १५ भवतोपिवरंदद्यांकृणोतुभगवानपि तंवव्रेवाहनंविष्णुर्गरुत्मंतंमहाबलं १६ ध्वजंचचक्रेभगवानुपरिस्थास्यसी
तिते एवमस्त्वितितंदेवमुक्तानारायणंखगः १७ वज्राजतरसावेगाद्दायुंस्पर्द्धन्महाजवः तंवज्रजंतरंगश्रेष्ठंवज्रेणेंद्रोभ्यताडयत् १८ हरंतम
मृतंरोषाद्गरुडंपक्षिणांवरं तमुवाचेंद्रमाकंदेगरुडःपततांवरः १९ प्रहसन्श्लक्ष्णयावाचातयावज्रसमाहतः ऋषेर्मानंकरिष्यामिवज्रंत्व
स्थास्थिसंभवं २० वज्रस्यचकरिष्यामितवैववशतक्रतो एकपत्रंत्यजाम्येकंयस्यांतंनोपलप्स्यसे २१ नचवज्रनिपातेनरुजामिस्मीहकांचन
एवमुक्तांततः पत्रमुत्ससर्जसपक्षिराट् २२ तमुत्तमंसमाक्रम्यनस्यपर्णमनुत्तमं तुष्टानिसर्वभूतानिनामचक्रुर्गरुत्मतः २३ सुरूपंप
त्रमालक्ष्यसुपर्णोयंभवत्विति तदृष्ट्वामहदाश्चर्यंसहस्राक्षःपुरंदरः २४ खगेमहदिदंभूतमितिमत्वाब्रवीद्वचः शक्रउवाच बलंविज्ञातु
मिष्यामियत्तेपरमुत्तमं सख्यंचानंतमिष्यामित्वयासहखगोत्तम २५ इत्यादिपर्वणिसौपर्णे गरुडउवाच सख्यमेसुकृतयादेवयथे
ष्टमसिपुरंदर बलंतुममजानीहिमहच्चासह्यमेवच १ कामंनैतत्प्रशंसंतिसंतःस्वबलसंस्तवं गुणसंकीर्तनंचापिस्वयमेवशतक्रतो २

सुरूपमिति २४ २५ इत्यादिपर्वण्यध्यायः सख्यस्यमिति १ कामंस्वेष्टयाबलंशरीरसामर्थ्यं ज्ञानौदार्यादि २ ७ ७ ७ ७

निमित्तनः रणभूमौशत्रोःपुरस्तादात्मस्तवोपिकर्तव्यइतिभावः २४ सपिंडितान्एकीकृतान् पीडितानित्यपपाठः स्थाणुस्थवरं ५ किरीटीइंद्रः सर्वलोकहितः सर्पेभ्योऽमृतंदातुमभिष्टत्वात् ६ ७ नकार्यमिति विष्णुनाऽमृतंविनाप्यमरत्वस्यदत्तत्वात् ८ किंचित्कारणंमातुर्दास्यविमोक्षमितिभावः समादातुंनहिम

सखेनिरूक्तत्वातुसखेदृष्टोवक्ष्याम्यहंतया नह्यात्मस्तवसंयुक्तंवक्तव्यमनिमित्ततः ३ सपर्वतवनामुर्वीससागरजलामिमां वहेयंसेणवेशा कृत्वामत्पृष्ठावलंबिनं ४ सर्वान्सपिंडितान्वापिलोकान्सस्थाणुजंगमान् वहेयमपरिश्रांतोविद्धीदंमेमहद्बलं ५ सौतिरुवाच इत्युक्तवंत नवीरंकिरीटीश्रीमतांवरः आहशौनकदेवेंद्रःसर्वलोकहितप्रभुः ६ एवमेवयथात्थत्वंसर्वंसंभाव्यतेत्वयि संगृह्यतामिदानींमेसरव्यम स्यैतदुत्तमं ७ नकार्यंयदिसौम्येनममसोमःप्रदीयतां अस्मांस्तेहिप्रबाधेयुर्येभ्योदद्याद्वामिमं ८ गरुडउवाच किंचित्कारणमु द्दिश्यसोमोयंनीयतेमया नदास्यामिसमादातुंसोमंकस्मैचिदप्यहं ९ यत्रेमंवुसहस्राक्षनिक्षिपेयमहंस्वयं त्वमादायततस्तूर्णंहरे थास्त्रिदिवेश्वर १० शक्रउवाच वाक्येनानेननुष्टोहंयत्त्वयोक्तमिहोडज यमिच्छसिवरंमत्तस्तंगृहाणखगोत्तम ११ सौतिरुवाच इत्यु क्तःपत्कवाचिदंकदुपुत्राननुस्मरन् स्मृत्वाचैवोपधिकृतंमातुर्दास्यनिमित्ततः १२ ईशोहमपिसर्वस्यकरिष्यामितुतेर्थितां भवेयुर्भुजगाः शक्रममभक्ष्यामहाबलाः १३ तथेत्युक्त्वाखगश्रेष्ठस्ततोदानवसूदनः देवदेवंमहात्मानंयोगिनामीश्वरंहरिं १४

मकश्चिद्देवेभ्यःप्राप्तोस्तीतिभावः ९ १२ उपधिकृतंछलकृतंदास्यनिमित्ततः निमित्तंदृष्ट्वास्यस्यछलकेरात्वंदास्यमितिपाठेनिमित्ततःअरुणशापात् १२ ईशःसमर्थः आर्थितां अन्यस्मैअमृतंनदेयमित्यर्थेप्रार्थितां १३ तंगरुडंतथेत्युक्त्वाहरिंअन्वगच्छत् अनुस्मृतवान्सोक्तनिर्वाहार्थमितिभावः १४ श्रीगजाननायनमोनमः

निक्षिप्तेत्वेयतिशेषः अनुभाष्यहेगरुडेतिसंबोध्य १६ इदंवःयुष्माकंअमृतंनतुममकुशेषुनिक्षेप्स्यामिगृह्णीतेतिभावः १७ १८ भवतांभवद्भिः मेमया १९ २० २१ प्रतिमायाकृतं मायाकृतायथादास्यंतथाऽमृतदानमपीतरेणकृतमित्यर्थः २२ पवित्रंअमृतंविद्यतेयेषुतेपवित्रिणः २३ हृतंदेवलोकात् आहृतंसर्पसभी

सवान्मोदत्तंवार्ययथोक्तंगरुडेनवै इदंभूयोवचःप्राहभगवांस्त्रिदिवेश्वरः १५ हरिष्यामिविनिक्षिप्तंसोममित्यनुभाष्यते आजगामततस्तू र्णंसुपर्णोमातुरंतिकं १६ अथसर्पानुवाचेदंसर्वान्परमहर्षवत् इदमानीतममृतंनिक्षेप्स्यामिकुशेषुवः १७ स्नातामंगलसंयुक्तास्ततः प्रा श्नीतपन्नगाः भवद्भिरिदमासीनैर्यदुक्तंतद्वचःस्मृदा १८ अदासीचैवमतियमधर्मप्रसृतिश्चास्मै यथोक्तंभवतामेतद्वोमेप्रतिपादितं १९ ततःस्नातुंगताःसर्पाःप्रत्यक्षातंतथेत्युत शक्रोप्यमृतमाक्षिप्यजगामत्रिदिवंपुनः २० अथागतास्तमुद्देशंसर्पाःसोमार्थिनस्तदा स्नाताश्चरुतजप्याश्चप्रहृष्टाःकृतमंगलाः २१ यत्रैतदमृतंचापिस्थापितंकुशसंस्तरे तद्दृष्ट्वायद्धतंसर्पाःप्रतिमायाकृतंचतत् २२ सो मस्यनमिदंचेतिदर्भास्तेलिलिहुस्तदा ततोद्विधाकृताजिह्वासर्पाणांतेनकर्मणा २३ अभवंश्चामृतस्पर्शाद्दर्भास्तेपवित्रिणः एवंतदमृतंतेनहृतमाहृतमेवच द्विजिह्वाश्चकृताःसर्पागरुडेनमहात्मना २४ ततःसुपर्णःपरमप्रहर्षवानविहत्यमात्रासहतत्रकानने भुजंगभक्षःपरमार्चितःश्रीरहीनकीर्तिर्विनतामनंदयत् २५ इमांकथांयःशृणुयान्नरःसदापठेतवाद्विजगणमुख्यसंसदि आसं शयंत्रिदिवमियात्सपुण्यभाङ्महात्मनःपतगपतेःप्रकीर्तनात् २६ इत्यादिपर्वण्यास्तीकेसौपर्णेसमाप्तं ६

पे २४ २५ मरंमत्समाप्तुमितुनैरोनावतरंत्रजेत् अमृतंप्रसवोयातोभुजंगास्तार्क्ष्यभक्षणं रत्नगर्भस्य विप्रस्यावत्यांशक्रोमातुःसर्पाविपक्षता सुपर्णत्वंभयःप्राप्यहरेरप्युपरिस्थितः २६ इत्यध्यायः ६

भुजंगमानामिति भुजंगमानांमात्राशापोदत्तस्तस्यकारणंश्रवणयामासुराज्ञाकारितंविनतायाः सकाशेनश्रुत्वेनशापोदत्तस्तस्यकारणंसपत्न्यार्था १ २ ३ ४ ५ ६ ७

शौनकउवाच भुजंगमानांशापस्यमात्राचैवंसकाशेनच विनतायाश्चयेनोक्तेकारणंसूतनंदन १ वरप्रदानंभर्त्राचकद्रूविनतयोस्तथा नामनीचैव तेषांचैपक्षिणोर्वैनतेययोः २ पन्नगानांतुनामानिनकीर्त्तयिसिसूतज प्राधान्येनापिनामानिश्रोतुमिछामहेवयं ३ सौतिरुवाच बहूत्वान्नामधेयानिपन्नगानांतपोधन नकीर्त्तयिष्येसर्वेषांप्राधान्येनतुमेशृणु ४ शेषःप्रथमतोजातोवासुकिस्तदनंतरं ऐरावतस्तक्षकश्चकर्कोटकधनंजयौ ५ कालीयोमणिनागश्चनागश्चापूरणस्तथा नागस्तथापिंजरकएलापत्रोथवामनः ६ नीलानीलोतथानागोकल्माषशबलौतथा आर्यकश्चोग्रकश्चैवनागःकलशपोतकः ७ सुनामसुखोदधिमुखस्तथाविमलपिंडकः आप्तःकरोटकश्चैवशंखोवालिशिखस्तथा ८ निष्टानकोहेमगुहोनहुषःपिंगलस्तथा बाह्यकर्णोहस्तिपदस्तथामुद्गरपिंडकः ९ कंबलाश्वतरौचापिनागःकालीयकस्तथा कर्कराः पुष्पदंष्ट्रोबिल्वकोबिल्वपांडरः १० मूषकादःशंखशिराःपूर्णनद्रोहरिद्रकः १२ अपराजितोज्योतिकश्चपन्नगःश्रीवहस्तथा १४ वृत्तसंवर्त्तकौनागौद्वावपप्राप्तितिश्चतौ १० नागःशंखमुखःश्वेतथाकूष्मांडकोपरः क्षेमकश्चतथानागोनागःपिंडारकस्तथा ११ १४ कौरव्योधृतराष्ट्रश्चशंखपिंडश्चवीर्यवान् १३ विरजाश्चसुबाहुश्चशालिपिंडश्चवीर्यवान् हस्तिपिंडःपिठरकःसुमुखःकौणपाशनः १४ कुठरःकुंजरश्चैवतथानागःप्रभाकरः कुमुदःकुमुदाक्षश्चतिरिरीहलिकस्तथा १५ कर्दमश्चमहानागोनागश्चबहुमूलकः कर्कराकर्करोनागोकुं रामठेदरमहोदरौ १६ एतेप्राधान्यतोनागाःकीर्तिताद्विजसत्तम बहुत्वान्नामधेयानामितरेनानुकीर्त्तिताः १७ ० ० ० ० ८५

एतेषांप्रसवोयश्चप्रसवस्यचसंततिः असंख्यइतिमत्वातान्नब्रवीमितपोधन १८ बहूनीहसहस्राणिशतान्यर्बुदानिच अशीत्यान्येवसंख्यातुपन्नगानांतपोधन १९ इत्यादिपर्वण्यास्तीके शौनकउवाच आख्यातामुजगास्तातवीर्यवंतोदुरासदाः शापंततेभिविज्ञाय कृतवंतःकिमुत्तरं १ सौतिरुवाच तेषांतुभगवांछेषःकठोरंत्यक्तामहायशाः उग्रंतपःसमातस्थेवायुभक्षोयतव्रतः २ गंधमादनमासाद्यबदर्य्याश्रमपोरतः ऊर्द्ध्वेपुष्करारण्येतथाहिमवतस्तटे २ तेषुतेषुचपुण्येषुतीर्थेषायतनेषुच एकांतशीलीनियतःसततंविजितेंद्रियः ४ तप्यमानंतपोघोरंतंददर्शपितामहः ४ संशुष्कमांसत्वक्स्नायुंजटाचीरधरंमुनिं तमब्रवीत्सत्यधृतिंतप्यमानंपितामहः ५ किमिदंकुरुषेशेष प्रजानांस्वस्तिवैकुरु त्वंहिनोत्रैणतपसाप्रजास्तापयसेऽनघ ६ ब्रूहिकामंचमेशेषयस्तेहृदिव्यवस्थितः शेषउवाच सोदर्यामममत्वेहिभ्रातरोमंदचेतसः सहतेनोत्सहेवस्तुंतद्भावनुमन्यतां ७ अन्योन्यसूयंतसततंपरस्परमित्रवत् ततोहंतपआतिष्ठेनैनान्पश्येयमित्युत ८ नमर्षयंतिसुकृतांसततंविनतांवते अस्माकंचापरोभ्रातावैनतेयोंतरिक्षगः ९ तंवाद्वेषंतिसततंसचापिबलवत्तरः वरप्रदानात्पितुःकश्यपस्यमहात्मनः १० सोहंतपःसमास्थायमोक्ष्यामीदंकलेवरं कथंमेप्रेत्यभावेपिनतैःस्यात्सहसंगमः ११ सौतिरुवाच तमेवंवादिनंशेषंपितामहउवाच ह भ्रातृभिश्शेषसर्वेषांभ्रातृणांतेविचेष्टितं १२ मातुश्चाप्यपराधाद्वैभ्रातृणांतेमहद्भयं कृतोत्तपरिहारश्चपूर्वमेवभुजंगम १३ ६

१४ धर्मेवदबोधितेर्थे १५ शमेमनाजये तपस्तितलालोचने १६ दमेनवाग्घेंद्रियजयेनप्रश्रयेणचेतिपंचेप्रश्रयोविनयः १७ तिष्ठस्वप्रकाशनस्थेयाख्ययोश्चेतितद्

भ्रातृणांतवसर्वेषांनशोकंकर्तुमर्हसि तृणीष्वचवरंमत्तःशेषयत्तेभिकांक्षितं १७ दास्यामिहिवरंतेद्यप्रीतिर्मेपरमात्वयि दिष्याबुद्धिश्चतेधर्मेनिविष्टा
पन्नगोत्तम १५ भूयोभूयोवतेबुद्धिर्दुर्मेभवतुसुस्थिरा शेषउवाच एषएववरोदेवकांक्षितोहंपितामह धर्मेमेरमतांबुद्धिःशमेतपसिचेश्वर १६ ब्र
ह्मोवाच प्रीतोस्म्यनेननतेशेषदमेनचशमेनच त्वयात्विदंवचःकार्यमन्यथायोगात्मजाहितं १७ इमांमहीशैलवनोपपन्नांससागरग्रामविहारपत्त
नां त्वंशेषसम्यक्कलितांयथावत्संगृह्यतिष्ठस्वयथाचउक्तात् १८ शेषउवाच यथाहदेवोवरदःप्रजापतिर्महीपतिर्भूतपतिर्जगत्पतिः तथाम
हींधारयतास्थिनिश्चलांप्रयच्छतांमेशिरसिप्रजापते १९ ब्रह्मोवाच अधोमहींगच्छभुजंगमोत्तमस्वयंतवैषावरंप्रदास्यति इमांधराधारयतास्थि
रांदृढांमहत्प्रियंशेषकृतेभविष्यति २० सौतिरुवाच तथेतिकृत्वाविवरंप्रवेश्यसःप्रभुर्भुवोभुजगवराग्रजःस्थितः बिभर्तिदेवीशिरसामं
हीमिमांसमुद्रनेमिंपरिगृह्यसर्वतः २१ ब्रह्मोवाच शेषोसिनागोत्तमधर्मदेवोमहीमिमांधारयसेयदेकः अनंतभोगैःपरिगृह्यसर्वयथाहमेवं
बलमिद्धयथावा २२ सौतिरुवाच अधोभूमौवसत्येवंनागोनंतःप्रतापवान् धारयन्वसुधामेकःशासनाद्ब्रह्मणोविभुः २३ रूपंचकृत्वासाहायंवै
भगवानमरोत्तमः प्रादादनंतायतदाविनतेयंपितामहः २४ इत्यादिपर्वण्यास्तीके ० ०

१८ प्रयच्छतोत्थायभवानितिशेषः १९ २० २१ अनंतभोगैःफणाभिः २२ २३ सहायंमित्रं २४ अध्यायः श्रीरामचंद्रायनमः श्रीरस्तु ६

मातुरिति पत्येतवशाद्भिक्षतेनगोत्रमोयेनसपन्नगोत्तमः अमृतमंथनकालेमंदरंपरिवर्तयन्वासुकिः सर्पोक्रुद्धंमातुःशापंश्रुत्वा १ ततोयोगबलेनशरीरांतरमादायसमंत्र
यामास २ अयंभावः मंथनव्याप्तेनागराजोप्रयोमासन्नमस्तेनिमित्तीकृत्यकद्रूःपुत्रान्प्रशशाप तंचशापंनिवर्तयितुंमंत्रयत्कःसर्पैर्बालापत्येनतत्प्रतीकारोपायेहक्षे
पिकार्यगौरवाद्प्रत्ययाच्चामृतमंथनांतेवासुकिर्ब्रह्माणंशरणंगतवान् ऋतेनचएलापत्रोक्तमेववचनमुक्तासौत्तिः अतएवाथवादेवासुराः सर्वेइत्यादिग्रंथमाधायश्ल

सौतिरुवाच मातुःसकाशान्नेशपंश्रुत्वाविपन्नगोत्तमः वासुकिश्चिंतयामासशापोयंनभवेत्कथं १ ततःसमंत्र्यामासभ्रातृभिःसहसर्वज्ञः एराव
तप्रभृतिभिःसर्वैर्धर्मपरायणैः २ वासुकिरुवाच अयंशापोयथोद्दिष्टोविदितंवस्तथानघाः तस्यशापस्यमोक्षार्थंमंत्रयित्वायतामहे ३ सर्वेषा
मेवशापानांप्रतिघातोहिविद्यते नतुभ्रात्रभिशप्तानांमोक्षःकथनविद्यते ४ अव्ययस्याप्रमेयस्यसत्यस्यचतथाव्रतः शप्तास्त्येवमेश्रुत्वाजाय
न्तेहरिवेपयुः ५ नूनंसर्वविनाशोयमस्माकंसमुपागतः नत्वेतांसौम्ययोदेवःशप्तोभ्रात्यवधयत् ६ तस्मात्संमंत्रयामोघभुजंगानामनामयं
यथाभवेद्धिसर्वेषामानःकालोत्यगादयं ७ सर्वएवहिनस्तावद्बुद्धिमंतोविचक्षणाः अपिमंत्रयमाणाहिहेतुंपश्यामोक्षणे ८ यथानष्टंपुरा
देवाःपद्मंमध्येगुहागतं यथासयज्ञोनभवेद्यथावापिपराभवः ९ जनमेजयस्यसर्पाणांविनाशकरणायवै सौतिरुवाच

विचारानंतरमयमृतमंथनकथासंगछते २ २ अभिशप्तानांमाभ्रातृशप्तानां ४ सत्यस्यसत्यलोकपतेः अयतःअव्ययस्यजरामरणवर्जितस्य अप्रमेयस्यअनंतमा
हात्म्यस्य ब्रह्मणोग्रेशप्तास्थितिंकृत्वा सौम्ययोदेवोव्रता ६ अनामयंकुशलं मानःकालोत्यगात् पाक्सत्कारंनात्यतीकारःकर्त्तव्यइत्यर्थः ७ ८ अपीतियथागूढमग्नि
मंत्रेणदेवाअपश्यन्गूढंमोक्षणेहेतुंपश्यामित्यर्थः गुहागतंस्वकारणेवायोलीनं अतएवनष्टंअदर्शनंगतं ९ जनमेजयस्यसयज्ञोयथानभवेद्यथावायज्ञस्यपराभवः

स्यात्तथापरपोमित्यनुषज्यते विनाशकरणायप्रहृत्तइतिशेषः १० समयंएकमत्यं मत्रबुद्धिविशारदाः नीतिनिश्चयनिपुणाः ११ भिक्षामःयाचामहे १२ निर्वर्त्स्यतिनिर्वर्त्तो भविष्यति १३ १४ प्रेत्यदोषाःहिंसाकृतानरकाः इहदोषाःपुरराष्ट्रदंशादयः हेतुभिर्विप्रशापामोघत्वादिभिःकारणैस्तन्मूलैर्विषावज्ञादिभिःप्रदर्शितोरातिशेषः तथाचनसर्पस्यापराधोस्तीतिउक्त्वायज्ञंनिषेत्स्यामइत्यर्थः १५ १९ सम्यगितिसम्यगविकलःसतांधर्मोदेवब्राह्मणशार्थनातन्मूलाव्यसनेआपदिशांतिःआ

तथेत्युक्त्वातःसर्वेकाद्रवेयाःसमागताः सयंत्रंकृरेतत्रमंत्रबुद्धिविशारदाः १० एकेतत्राब्रुवन्नागावयंभूत्वाद्विजर्षभाः जनमेयजंतुभिक्षामोय ज्ञस्तेनभवेदिति ११ अपरेत्वब्रुवन्नागास्तत्रपंडितमानिनः मंत्रिणोस्यवयंसर्वेभविष्यामःसुसंमताः १२ सनःप्रस्थातिसर्वेषुकार्येषुधर्यविनिश्चयं तत्रबुद्धिंप्रदास्यामोयथायज्ञोनिवर्त्स्यति १३ सनोबद्धमतान्राजाबुद्ध्याबुद्धिमतांवरः यज्ञार्थंप्रस्थातिव्यक्तंनेतिवक्ष्यामहेवयं १४ दर्शयंतोबहून् दोषान्प्रेत्यचेहचदारुणान् हेतुभिःकारणैश्चैवयथायज्ञोभवेन्नसः १५ अथरायउपाध्यायःकृतोस्तस्यभविष्यति सर्पसत्रविधानज्ञोराजको र्याहितेरतः १६ तंगत्वादशतांकश्चिद्भुजंगःसमरिष्यति तस्मिन्मृतेयसंकोरेक्रतुःसनभविष्यति १७ येचान्येसर्पसत्रज्ञाभविष्यत्यत्रवैद्विजः तांश्चसर्वान्नरदशिष्यामःकृतमेवंभविष्यति १८ अपरेत्वब्रुवन्नागाधर्मात्मानोदयालवः अबुद्धिरेषाभवतांब्रह्महत्यानशोभनं १९ सम्यक्सद्धर्म मूलावैव्यसनेशांतिरुत्तमा अधर्मोनरतानामरुत्तंव्यापादयेज्जगत् २०

पन्नागाः एकमूपरत्वादोषोऽनेकत्वेगाद्यवधेनमार्ज्यतेचेत्तावदोषमार्जने कृत्स्नज राम
गद्वधःकर्त्तव्योभविष्यतीत्याहाधर्मेति सधर्ममूलोतिपाठेमूलंहन्मोब्रह्मवब्राह्मणाश्चेत्यत्रैकवचनेनैकोविप्रुदेवब्राह्मणरूपंधर्ममूलंसमानमविरुद्धंयस्यांसासधर्ममूलेत्यर्थः ८७
२०

सुगादियज्ञपात्रं प्रमत्तानांध्यर्याणां २२ २३ २८ नोस्माकंनैष्ठिकीपार्यंतिकी ईक्षणमेवश्रवःश्रोत्रंयस्यतथाभूतवासुके २९ ३० नेषेति नमतानसंमतामेतिशेषः ३१

स्कंभांडमिशिगतावत्र अपरेभुजगोत्तमाः प्रमत्तानांहरंत्याऽशुविघ्नमेवंभविष्यति २२ यत्तेवाभुजगास्तस्मिन्शतशोथसहस्रशः जनानूदशंतु वैसर्वानेवंत्रासोभविष्यति २३ अथवासंरुतंभोज्यंदूषयंतुभुजंगमाः स्वेनमूत्रपुरीषेणसर्वभोज्यविनाशना २४ अपरेत्वब्रुवंस्तत्रऋत्विजो स्यभवामहे यत्तविघ्नंकरिष्यामोदीयतांदक्षिणाइति २५ वश्यतांचगतोसोनःकरिष्यतियथेप्सितं अपरेत्वब्रुवंस्तत्रजठेप्रक्रीडितंनृपं २६ गृहगानीमवधामःक्रतुरेवंभवेन्नसः अपरेत्वब्रुवंस्तत्रनागाःपंडितमानिनः २७ दशामस्तंप्रपत्स्यामुरुतमेवंभविष्यति छिन्नमूलमनर्थानां मृतेतस्मिन्भविष्यति २८ एषानोनैष्ठिकीबुद्धिःसर्वेषामीक्षणश्रवः अथयन्मन्यसेराजन्दुतंतत्संविधीयतां २९ इत्युक्तास्तुदीक्षंतंवासुकिं पन्नगोत्तमं वामकिंचापिसंचिंत्यतानुवाचभुजंगमान् ३० नैषानोनैष्ठिकीबुद्धिर्मताकर्तुंभुजंगमाः सर्वेषामेवमेबुद्धिः पन्नगानांनरोचते ३१ किंतत्रसंविधातव्यंभवतांस्याद्धितंतुयत् श्रेयःप्रसादनंमन्येकस्यपस्यमहात्मनः ३२ ज्ञातिवर्गस्यसौहार्दादात्मनश्चभुजंगमाः नवजा नातिमबुद्धिःकिंचित्कर्तुंवोहितः ३३ मयाहीदंविधातव्यंभवतांयद्धितंभवेत् अनेनाहंभृशंतप्तोगुणदोषोमदाश्रयौ २४ इत्यादिपर्वण्या सीके सौतिरुवाच सर्पाणांतुवचःश्रुत्वासर्वेषामितिचेतिच वासुकेश्चवचःश्रुत्वाएलापत्रोब्रवीदिदं १

कितत्रेति अत्यापाद्ब्राह्मणएवशरणीकरणी
यइतिभावः ३२ ३३ मयेति ज्ञातिरक्षानाशानिमित्तोगुणदोषोमदाश्रयोज्येष्ठत्वान्ममेत्यर्थः ३४ अध्यायः सर्पाणामिति शतचेतिचेतितन्नदूवनामिनयपदर्शनं १

नेतिभविनैवेत्यर्थः नतथाविधः यस्यराष्ट्रभृत्विजःस्वरूपंवाऽदृष्टंशक्यंनादृशेनभवतिमंत्रवीर्यसंपन्नत्वात् २ दैवेनेति दृष्टदोषाभावेप्यागताविपन्नदृष्टोपायप रिहार्येत्यर्थः ३ ४ अहमितियुग्मं वक्तुर्व्याकुलत्वात्समानार्थसंबोधनद्वयं देवानांवचःसमश्रौषमितिसंबंधः वचएवाह तीक्ष्णातीक्ष्णाइति स्त्रियइतिशेषः

नसयज्ञोनभविनानसराजातथाविधः जनमेजयःपांडवेयोयतोस्माकंमहद्भयं २ दैवेनोपहतोराजन्योभवेदिहपूरुषः सदैवमेवाश्रयतेना न्योस्त्यत्रपरायणं ३ तदिदंदैवमस्माकंभयंपन्नगसत्तमाः ४ देवानांपन्नगश्रेष्ठास्तीक्ष्णास्तीक्ष्णाइतिप्रभो पितामहमुपागम्यदुःखा र्तानांमहाद्युते ६ ५ दैवमेवाश्रयामोत्रशृणुध्वंवचोमम ४ अहंशोपसमुत्पन्नेसमश्रौषंवचस्तदा मातुरुत्संगमारूढोभयात्पन्नग सत्तमाः ५ ६ देवाऊचुः काहिलब्ध्वापियाज्ञानूशपेदेवंपितामह ऋतेकद्रूंतीक्ष्णरूपांदेवदेवतवाग्रतः ७ तथेतिचवचस्तस्या स्त्वयाप्युक्तंपितामह एतदिच्छामिविज्ञातुंकारणंयन्निवारितं ८ ब्रह्मोवाच बहवःपन्नगास्तीक्ष्णाघोररूपाविषोल्बणाः प्रजानांहित कामोहंनवचारितवांस्तदा ९ येदंदशूकाःक्रूराश्चपापाचाराविषोल्बणाः तेषांविनाशोभविताननुयेधर्मचारिणः १० यस्मिन्मिनंचभवि नामोक्षस्तेषांमहाभयात् पन्नगानांनिबोधध्वंतस्मिन्कालेसमागते ११ यायावरकुलेधीमान्भविष्यतिमहान्ऋषिः जरत्कारुरितिख्या तस्तपस्वीनियतेंद्रियः १२

उत्तमपिशपंतीनांस्त्रीणांदोष्यमालक्ष्यहाकृष्टंकर्यस्त्रीसंगानांसुखंस्यादितिचिंतयादुःखार्तानां ६ ७ तथेतिवचयेतन्नोपेक्षणीयमितिभावः ८ उपेक्षाकारणं ब्रह्मोवाच बहवइति ९ दंदशूकाःदंशनशीलाः क्षुद्राःअल्पेपिनिमित्तेप्राणग्राहकाः पापाचाराः निर्निमित्तंहिंसकाः मातापिपापिष्टान्हंतिकिमुवाच्येइतिमा वः १० १२

१३ १५ स्वसाभगिनी मोक्ष्यतिमोचयिष्यति १६ १९ अध्यायः एलापत्रवचइति १ २ समतीतइवअत्यल्पत्वात्प्राक्हयोसत्तिः ततोपिप्राक्प्रदत्तंमंथनमनुवदति

तस्यपुत्रोजरत्कारोर्भविष्यतितपोधनः आस्तीकोनामयत्तंसप्रतिषेत्स्यतिमंहितदा १३ तत्रमोक्ष्यंतिभुजगायेभविष्यंतिधार्मिकाः देवाऊचुः समुनिप्रवरोब्रह्मन्जरत्कारुर्महातपाः कस्यांपुत्रंमहात्मानंजनयिष्यतिवीर्यवान् १४ ब्रह्मोवाच सनामायांसनामासकन्यायांद्विजसत्तमः अपत्यंवीर्यसंपन्नंवीर्यवान्जनयिष्यति १५ वासुकेःसर्पराजस्यजरत्कारुःस्वसाकिल सतस्यांभवितापुत्रःशापान्नागांश्चमोक्ष्यति १६ एलापत्र उवाच एवमस्तितदादेवाःपितामहमथाब्रुवन् उल्लेखंवचनंदेवाविरंविस्त्रिदिवंययौ १७ सोहमेवंप्रपश्यामिवासुकेर्भगिनीतव जरत्कारुरिति ख्याताजातस्मैप्रतिपादये १८ भैसवद्विसमाख्यायनागानांभयशांतये ऋषयेसुव्रतायेनामेषमोक्षःकृतोमया १९ इत्यादिपर्वण्यास्तीके सौतिरुवाच एलापुत्रवचःश्रुत्वातेनागाद्विजसत्तम सर्वेप्रहृष्टमनसःसाधुसाध्वित्यथाब्रुवन् १ ततःप्रभृतितांकन्यांवासुकिःपर्यरक्षत जरत्का रुस्वसारंवैपरंहर्षमवापच २ ततोनातिमहान्कालःसमतीतइवाभवत् अथदेवाःकराःसर्वेममंयुर्वरुणालयं २ तत्रनेत्रमभून्नागोवासुकिर्वलि नांवरः समाप्यैवचतत्कर्मपितामहमुपागमत् ४ देवावासुकिनासार्द्धंपितामहमथाब्रुवन् भगवन्ह्यापभीतोयंवासुकिस्तप्यतेभृशं ५ अस्यै तन्मानसंशल्यंसमुद्धर्तुंत्वमर्हसि जनन्याःशापजंदेवज्ञातीनांहितमिच्छतः ६ हिनोत्सहंसदास्माकंप्रियकारीचनागराट् प्रसादंकुरुदेवेशशमया स्यमनोज्वरं ७

शापमोक्षोपायं प्रदर्शयितुंत्रयोदशादिना ३ ४ ५ शल्यंशापजं ६ प्रियकारीप्रियकल्पनेनाभीक्ष्ण्यमथनोपयोगितात् ७ श्रीलक्ष्मीपरमात्मनेनमः ६

८ १२ जरत्कारौजरत्कारुनिमित्तंतदन्वेषणायेत्यर्थः समादधत्सम्यक्नियोजितवान् १३ अन्वेषणफलमाह जरत्कारुरिति १४ अध्यायः जरत्कारुरिति १ २ जरत्कारुनामनिर्वक्ति जरेति जरत्शब्दः क्षयवाची कारुशब्दोदारुणवाची तस्यास्तीक्ष्णपितुःशरीरंकारुकामाद्रुवमूलत्वादुदारुणमासीत् तस्यतेनतपसाक्षपणंकृतमतोसौज

रत्कारुरित्यर्थः २ वासुकेर्भगिनीतेयेति राम

तादृश्येव अजर्जरीकायाःयुवत्याःशरीरक्षपणमेवश्रेयस्करमितिभावः ४ ग्राहसतप्रतिजीर्णयोरपिब्रह्मवर्चविनाशःप्रसक्तइत्यार्ष्यमेवेतिभावः आमंत्र्यहे ८९
उग्रश्रवसइतिसंबोध्यउपपन्नंयुक्तंयत्तुल्यवयोरूपयोर्विवाहइतिभावः ५

६ ९ सर्पसत्रकारणंवक्तुमाह ततइत्यादिना ततोवासुकेरास्थासनानंतरंअपरस्मिन्प्राप्ते कस्मिंश्चित्काले अमंगलत्वान्नामापवाच्यंकालेस्तदादौइत्यर्थः १० ११

शौनकउवाच उक्तंनामयथापूर्वंसर्वंतच्छ्रुतवानहं यथात्वजातोह्यास्तीकएतादृशमिवेदितं तच्छ्रुत्वावचनंतस्यसूतःप्रोवाचशास्त्रतः ७ सौतिरुवाच
मंदिष्यपन्नगान्सर्वान्वासुकिःकृसमाहितः स्वसारमुग्यमतदाजरत्कारुमृषिंप्रति ८ अथकालस्यमहतासमुनिःशंसितव्रतः तपस्यभिरतोधी
मान्सदारान्नाभ्यकांक्षत ९ सतूर्ध्वरेतास्तपसिप्रसक्तःस्वाध्यायवानीतभयःकृतात्मा चचारसर्वांपृथिवींमहात्मानवापिदारान्मनसाप्यकां
क्षत् १० ततोपरस्मिन्संप्राप्तेकालेकस्मिंश्चिदेवतु परिक्षिन्नामराजासीद्ब्रह्मकौरववंशजः १० यथापांडुर्महाबाहुर्ध्वनुर्धरवरोयुधि बभूवमृगया
शीलःपुरास्यप्रपितामहः ११ मृगान्विध्यावराह्यांस्तरक्षून्महिषांस्तथा अन्यांश्चविविधान्वन्यांश्चचारपृथिवीपतिः १२ सकदाचिन्मृगंवि
ध्यबाणेनानतपर्वणा पृष्ठतोधनुरादायससारगहनेवने १३ अथैवभगवान्रुद्रोविध्वायज्ञमृगंदिवि अन्वगच्छद्धनुष्पाणिःपर्यन्वेष्टुमतस्ततः
१४ नाहतेनमृगोविद्धोजीवन्गच्छतिवैवने दूर्वारूपंतुतच्छ्रुत्वासोगात्स्वर्गगतिंप्रति १५ परीक्षितोनरेंद्रस्यविद्धोयन्नष्टवान्मृगः दूरंवापहृतस्तेन
मृगेणसमहीपतिः १६ परिश्रांतःपिपासार्तश्चासासारमुनिंवने गवांप्रचारेघासीनंवत्सानांमुखनिःसृतं १७ भूयिष्ठमुपयुंजानंफेनमापिबतां
पयः तमभिद्रुत्यवेगेनसराजाशंसितव्रतं १८ अपृच्छदनुरूपम्यतंमुनिंक्षुत्समान्वितः भोभोब्रह्मन्नहंराजापरीक्षिदभिमन्युजः १९ ६

१४ दूर्वारूपमिति परीक्षितस्तूर्णंस्वर्गगतिंप्रतितन्मृगस्यादर्शनंदूर्वारूपंकारणंसःराजाश्रमात्प्राप्तवान्ततश्चहितोभात्वामूढोराजाक्षिप्तवानिमंनाशापमूलभूतंकृ
तवानित्यर्थः १५ १६ प्रचारेषुगोष्ठेषु १७ उपयुंजानंभक्षयंतं १८ १९

२० समासजत् स्मारोपयामास धनुःकोट्याधनुःप्रांतेन २१ सराजेति तंतथागतंदृष्टसमाधिंदृष्वाक्रोधमुत्सृज्यव्यथितःसन्जगामनगरं व्यथितेनापिसर्पापसारणंनकृतं दीर्घदीर्घोहिलात्क्षत्रस्यकिंचिक्रोधोवर्त्ततएवेतिज्ञेयं यथोक्तंपौष्येण क्षत्रियस्यवाक्सूनृतात्दयंतीक्ष्णधारमिति २२ तदिदमुक्तंस्वधर्मनिरतमिति स्वधर्मस्तीक्ष्णहृद

मयाविद्धोमृगोनष्टःकश्चित्वंदृष्टवानसि समुनिस्तुनोवाचकिंचिन्मौनव्रतेस्थितः २० तस्यस्कंधेमृतंसर्पंकृद्धोराजासमासजत् समुत्क्षिप्यधनुःकोट्या सचैनंसमुपेक्षत २१ नसकिंचिदुवाचैनंशुभंवायदिवाशुभं सराजाक्रोधमुत्सृज्यव्यथितस्ततआगतं २२ दृष्वाजगामनगरमृषिस्त्वासीन्नयेवसः २२ नहितंराजशार्दूलंक्षमाशीलोमहामुनिः स्वधर्मनिरतंभूपंसमाक्षिप्तोप्यधर्षयत् २३ नहितंराजशार्दूलस्तथाधर्मपरायणं जानातिभरतश्रेष्ठस्ततएनमधर्षयत् २४ तरुणस्तस्यपुत्रोभूत्तिग्मतेजामहातपाः शृंगीनाममहाक्रोधोदुःप्रसादोमहाव्रतः २५ सदेवंपरमासीनंसर्वभूतहितेरतं ब्रह्माणमुपतस्थैवैकालेकालेसुसंयतः २६ संतेनसमनुज्ञातोब्रह्मणाग्रहमेयिवान् सख्योक्तःक्रीडमानेनसतत्रवृस ताकिल २७ संरंभात्कोपनोतीवविषकल्पोमुनेःसुतः उद्दिश्यपितरंतस्ययःक्षत्तारोषमाहरत् २८ ऋषिपुत्रेणधर्मार्थंहृशेनाद्भुजसत्तम हृशाववाच तेजस्विनस्तवपितातथैवचतपस्विनः शवंस्कंधेनवहतिमाशृंगीन्गर्वितोभव २९ व्याहरत्स्मृषिपुत्रेषुमास्मकंचिदुचोवद अस्मद्विधेषुसिद्धेषु ब्रह्मवित्स्वतपस्विषु ३० कृतेपुरुषमानित्वंकृतेवाक्स्तथाविधाः दर्पजाःपितरंदृष्ट्वायस्त्वंशवधरंतथा ३१ ६

राम

यत्वं तस्मिन्तते जातिस्वभावज्ञोमुनिः समाक्षिप्तोपिअधर्षयत् धृष्टत्वंकोपस्यनिग्रहंधैर्येणअकरोत् २३ २७ संरंभात्क्रोधावेशात्कोपनस्तीक्ष्णः २९ २९ ३१ ९०

पित्रावेति तत्तत्रधर्षणेविषयेअनुरूपंकर्मअपराधारब्धंतवपित्रावनकृतं येनतवपितुर्धर्षणेनाहंभृशंदुःखितोस्मि आत्मनइवदृष्टेतः विनापराधंतवपितुर्धर्षणांदृष्वाम स्पितुर्धर्षणेयेवाहंभृशंदुःखितोस्मीत्यर्थः २२ अध्यायः एवमुक्तेति मन्युनाक्रोधेन १ २ ३ ४ ५ अनभिभाषणंमौनशीलं ६ नष्टंपलायनेनादर्शनंगतं ७

पित्रावेतवत्कर्मनानुरूपमिवात्मनः कृतंमुनिजनश्रेष्ठयेनाहंभृशदुःखितः २२ इतिश्रीमहाभारतेआदिपर्वण्यास्तीके सौतिरुवाच एवमुक्तःसतेजस्वीशृंगीकोपसमन्वितः मतधारंगुरुंश्रुत्वापर्यतप्यतमन्युना १ सतंरुशमभिप्रेक्ष्यरुरुतांवाचमुत्सृजन् अदृष्टंकर्यं तातःसमेयमृतधारकः २ रुरुरुवाच राज्ञापरीक्षितातातमृगयांपरिधावता अवसक्तःपितुस्तेयमृतःस्कंधेभुजंगमः २ शृंगुवाच किमेपित्राकृतंतस्याराज्ञोनिष्टंदुरात्मनः ब्रूहितत्त्वंहितंतेनपश्यमेतपसोबलं ४ रुरुरुवाच सराजामृगयांयातःपरीक्षिदभिमन्युजः ससारमृगमेकाकीविध्वाबाणेनशीघ्रगं ५ नचापश्यन्मृगंराजावरूथंतस्मिन्महावने पितरंमेसदृष्ट्वैवपप्रच्छनभिभाषिणं ६ तंश्रुत्वा तेतिष्ठंस्तापसाश्रमानुरः पुनःपुनर्मृगंनष्टंपप्रच्छपितरंतव ७ सचमौनव्रतोपेतोनैवतंप्रत्यभाषत तस्याराजाधनुःकोट्या सर्पंस्कंधेस मासृजत् ८ शृंगिस्त्वपितासोपितथैवास्तेयतव्रतः सोपिराजास्वनगरंप्रस्थितोगजसाह्वयं ९ सौतिरुवाच श्रुत्वैवमृषिपुत्रस्यशवं स्कंधेप्रतिष्ठितं कोपसंरक्तनयनःप्रज्वलन्निवमन्युना १० आविष्टःसहिकोपेनशशापनृपतंतदा वार्युपस्पृश्यतेजस्वीक्रोधवेगबलात्कृतः ११

८ गजाह्वयहस्तिनापुरं ९ १० क्रोधवेगबलात्कृतः क्रोधावेशपरवशः ११

रुरुङ्गतस्यमौनव्रतधरस्य राजावासौकिल्बिषीचराजकिल्बिषी १२ आशीविषःदंष्ट्राविषः १३ नेतानेष्यति १४ १५ १६ १७ १८ १९ विषयेदेशे २० तस्यपापंद्रो

स्मृवाच योसौरुरुस्यतातस्यतयारुरुङ्गतस्यह स्कंधेमृतंसमास्त्राक्षीसन्नगंराजकिल्बिषी १२ तंपापमतिसंकुद्धस्तक्षकःपन्नगेश्वरः आशीविष स्तिग्मतेजामहाक्यबलचोदितः १३ सप्तरात्रादितोनेतायमस्यसदनंप्रति द्विजानामवमंतारंकुरूणामयशस्करं १४ सौतिरुवाच इतिशङ्खातिसं कुद्धःशृंगीपितरमभ्यगात् आसीनंगोव्रजेतस्मिन्वहंतंश्वपन्नगं १५ सतमालोक्यपितरंशृंगीस्कंधगतेनवै शवेनभुजगेनासाद्भृयक्रोधसमाकु लः १६ दुःखाच्चाश्रूण्यमुमुचेपितरंचेदमब्रवीत् अकलेमोधर्षणातातवतेनदुरात्मना १७ राज्ञापरिक्षिताकोपादशपंतमहंनृपं यथार्हतिसए वोयंशापंकुरुकुलाधमः १८ सप्तमेहनितंपापंतक्षकःपन्नगोत्तमः १८ वैक्लव्यतस्यसदनंनेतापरमदारुणं तमब्रवीत्पिताब्रह्मंस्तथाकोपसमन्वि तं १९ शमीकउवाच नमोस्त्वियंकृतंतातनैषधर्मस्तपस्विनां वयंतस्यनरेंद्रस्यविषयेनिवसामहे २० न्यायतोरक्षितास्तेनतस्यपापंनरोचये सर्व थावर्तमानस्यराज्ञोह्यस्मद्विधैःसदा २१ क्षंतव्यंपुत्रधर्मोहिहतोहंतिनसंशयः यदिराजानमंरक्ष्यत्सीदानःपरमाभवेत् २२ नशक्रयामरावि तंधर्मपुत्रयायाक्रवं रक्ष्यमाणावयंतातराजभिर्दंडधारिभिः २३ चरामोविपुलंधर्मंतेषांभागोस्तिधर्मतः सर्वथावर्तमानस्यराज्ञःक्षंतव्यमे वहि २४ परीक्षित्तुविशेषेणयथास्यप्रपितामहः रक्षत्यस्मांस्तथाराजारक्षितव्याप्रजाविभो २५

हे सर्वथाऽस्मास्वपराधेनापिवर्तमानस्य २१ हतोनाशि राम

तोधर्मोहिंस्येव धर्मनाशमेवाह यदीत्यादिना २३ २४ राज्ञापरीक्षितारक्षितव्याः अस्यनाशेप्रजोच्छेदेकृतंपापंतवेतिभावः २५ ० ० ९१

व्रतंअजानतेतिसंबंधः २६ दोषाःदस्युपीडाद्यः जायंतिउद्भवंति २७ २८ धारयन्कुर्वन्मनुष्याणांहितं धातापोषकः २९ श्रोत्रियोवेदाध्यायी अक्षराधिक्यमार्षं ३० ३१ बाल्यात्अविवेकात् ३२ अध्यायः यथेतादृशि १ खैरेष्वपिपरिहासादिष्वपि २ ३ वयस्येपिप्रौढेपि वाच्यःशास्यः ४ प्रभवतांयोगैस्वर्यवतांकोपोतीववर्द्धते ५

तेनेहक्षाधितेनाद्यश्रोतेनचतपस्विना अजानताकृतंमन्येव्रतमेतादृशंभव २६ अराजकेजनपदेदोषाजायंतिवैसदा उद्भृतंसततंलोकेराजादं डेनरक्षिते २७ दंडात्प्रतिभयंभूयःशांतिरुत्पद्यतेततः नोद्विग्नश्चरतेधर्मंनोद्विग्नश्चरतेक्रियां २८ राज्ञाप्रतिष्ठितोधर्मोधर्मात्स्वर्गःप्रतिष्ठितः राज्ञोयज्ञक्रियाःसर्वायज्ञाद्देवाःप्रतिष्ठिताः २९ देवाद्वृष्टिःप्रवर्त्ततवृष्टेरोषधयःस्मृताः ओषधिभ्योमनुष्याणांधारयन्सततंहितं ३० मनुष्याणं वयोधाताराज्ञाराज्यकरःपुनः दशश्रोत्रियसमोराजाइत्येवंमनुरब्रवीत् ३१ कस्मादृदंत्वयावाल्यात्सहसादुष्कृतंकृतं नह्यर्हतिनृपंशापमस्मत्तः पुत्रसर्वथा ३२ इत्यादिपर्वण्यास्तीके स्मृवाच यथेतत्साहसंतातयदिवादुष्कृतंकृतं प्रियंवाप्यप्रियंवातिबालोक्तानमृषाभवेत् १ नैवान्यथेदंभवितापितरेषब्रवीमिते नाहंमृषाब्रवीम्येवंखैरेष्वपिकुतःशपन् २ शमीकउवाच जानाम्युग्रप्रभावंतांतातसत्यगिरंतथा नान्यतोमृत्युरुत्पन्नेतेनैतन्मिथ्याभविष्यति ३ पित्रापुत्रोवयस्येपिसततंवाच्यएवतु यथास्याद्गुणसंयुक्तःप्राप्नुयाच्चमहद्यशः ४ किंपुनर्बालएवत्वंतपसाभावितःसदा बहूनेवप्रभवतांकोपोतीवमहात्मनां ५ सोहंपश्यामिवक्तव्यंत्वयिधर्मभृतांवर पुत्रत्वंबालतांचैवतवावेक्ष्यत्वसाहसं ६

सवतपोनाशकरंतिशिक्षणीयएवत्वंमयेत्यायनेनाहसोहमिति बालत्वंविवेकशून्यतांसाहसं अकृत्रिमकार्यकारित्वंपुत्रतांवावेक्ष्यत्वयिवक्तव्यंउपदेष्टव्यंत्वंपश्यामि ६

सत्वमिति क्रोधाहननेधर्महास्यस्येवेत्यर्थः ७ यतीनांश्रामुष्मिकहितार्थंयतमानानां ८ ९ ब्रह्मणःसमनंतरान्प्रत्यासन्नानूर्ध्वमुक्तिप्रदानित्यर्थः १० प्रेषयिष्येसदेह

सत्वंशमपरोभूत्वावन्यमाहारमाचरन् चरक्रोधमिमंहत्वानैवंधर्मंप्रहास्यसि ७ क्रोधोहिधर्महरतियतीनांदुःखसंचितं ततोधर्मविहीनानांग तिरिष्टानविद्यते ८ शमएवयतीनांहिसमिणांसिद्धिकारकः क्षमावतामयंलोकःपरश्चैवक्षमावतां ९ तस्माच्चैरेथाःसततंक्षमाशीलोजितेंद्रि यः क्षमयाप्नोष्यसेलोकान्ब्रह्मणःसमंतरान् १० मयातुशममास्थायययक्ष्यंक्रतुमद्यवै तत्कृष्यामहंतातप्रेषयिष्येत्वदायवै ११ ममपुत्रे णशप्तोसिबालेनाकृतबुद्धिना ममेमांधर्षणांक्षंतुःप्रेष्यराजन्नमर्षिणा १२ सौतिरुवाच एवमादिश्यशिष्यंसप्रेषयामाससत्रतः परीक्षितेनृप तयेदयापन्नोमहातपाः १३ संदिश्यकुशलप्रश्नंकार्यदृष्टांतमेवच शिष्यंगौरमुखंनामशीलवंतंसमाहितं १४ सोभिगम्यःततःशीघ्रंनरेंद्रंकु रुवर्द्धन विवेशभवनंराज्ञःपूर्वद्वास्थैर्निवेदितः १५ हृष्टवत्तस्तनरेंद्रेणहृतोगौरमुखस्तदा आचख्योचपरिश्रांतोराज्ञःसर्वमशेषतः १६ शमीक वचनंघोरंयथोक्तंतेनसन्निधौ १७ गौरमुखउवाच शमीकोनामराजेंद्रविषयेवर्त्ततेतव १७ ऋषिःपरमधर्मात्मादांतःशांतोमहातपाः तस्यत्वयानरव्याघ्र सर्पःप्राणेंद्रियोजितः १८ अवसक्तोधनुःकोट्यास्कंधेमोनान्वितस्यच क्षांतवांस्तवतत्कर्मपुत्रस्तस्यनचक्षमे १९ तेनशप्तोसिराजेंद्रपितरज्ञातमद्यवै तक्षकःसप्तरात्रेणमृत्युस्तवभविष्यति २० तच्छ्रुत्वाकुरुषेतिपुनःपुनरथाब्रवीत् तदन्यथानशक्ष्यंचक्रुंकि

नचिद्व्युत २१ राम

मितिशेषः ११ १५ परिश्रांतःपरिव्रजने श्रमहीनः १६ १८ तच्छ्रुत्वेतिपाठेएनंप्रासादमितिद्रष्टव्यंराजसत्तमंराजः समीचीनतमं ३२ चिकित्सितुंनिर्विषंकर्तुं ३३ ३५ श्रीरामचंद्रायनमः ६

ष्टुमपिनशक्नोति श्रारोढुमितिपाठेएनंप्रासादमितिद्रष्टव्यंराजसत्तमंराजः समीचीनतमं ३२ चिकित्सितुंनिर्विषंकर्तुं ३३ ३५ श्रीरामचंद्रायनमः ६

पापंकृत्वैवपर्यतप्यतनानुमृत्युंस्मृत्वा २३ ब्राह्मणस्यावज्ञातंचापिमौनिनस्तंचापिमयिरयालोरित्यालोच्यशोकोनावतस्यवर्धेहृत्वा तंचेत्यादिना २४ श्रनुकोशात्म तांदयालुतां २५ २६ २८ सर्वतएवात्मनंगोपायेदितिशास्त्रादात्मरक्षार्थंयत्नंकृतवानित्याह प्रासादमित्यादिना २९ ३० ३१ श्रारूढंप्रासादारूढंनउभतेद्र

नहिशक्नोतितंयंतुंपुत्रंकोपसमन्वितं ततोहंप्रेषितस्तेनतवराजन्हितार्थिना २२ सौतिरुवाच इतिश्रुत्वावचोघोरंसराजाकुरुनंदनः पर्य तप्यततत्पापंकृत्वाराजामहातपाः २३ तंचमौनव्रतंश्रुत्वावनेमुनिवरंतदा भूयएवाभवद्राजाशोकसंतप्तमानसः २४ श्रनुकोशात्मतांतस्य शमीकस्यावधार्यच पर्यतप्यतभूयोपिकृत्वातत्किल्बिषंमुनेः २५ नहिमृत्युंतथाराजाश्रुत्वावैसोन्वतप्यत श्रशोच्यदमरप्रख्योयथाकृत्वे हृकर्मतत् २६ ततस्तंप्रेषयामासराजागौरमुखंतदा भूयःप्रसादंभगवाकरोत्विहममेतिवै २७ तस्मिंश्चगतमात्रेथराजागौरमुखेनदा मंत्रिभिर्मंत्रयामाससहसंविग्नमानसः २८ समेत्यमंत्रिभिश्चैवसतयामंत्रतत्त्वित् प्रसादंकारयामासएकस्तंभंसुरक्षितं २९ रक्षांच विदधेतत्रनिपुणौषधयानिच ब्राह्मणान्मंत्रसिद्धांश्चसर्वतोवैन्ययोजयत् ३० राजकार्याणितत्रस्थःसर्वाण्येवाकरोत्तदा मंत्रिभिः सहधर्मज्ञःसमंतात्सुरक्षितः ३१ नचैनंकश्चिदारूढंलभतेराजसत्तमं वायोपिनिश्चरंतत्रप्रवेशोविनिवार्यते ३२ श्रथतेवादिवसेतस्मिन् सप्तमेद्विजसत्तमः काश्यपोभ्यागमद्विद्वांस्तंराजानंचिकित्सितुं ३३ श्रुतंहितेनतद्भूयथातंराजसत्तमं तक्षकःपन्नगश्रेष्ठोनेष्यतेयमसादं

नं ३५

श्रीरामचंद्रायनमः ६

अर्थः स्यादेवभवितादर्मोपिसर्वलोकोपकारकस्यास्तोजीवनेन एतेनभृत्यापिनिष्कपटंमहत्सेवांकुर्वतोधर्मरद्धिरस्तीतिज्ञेयं २५ २६ २७ २८ २९ ४०

तंदृष्टपन्नगेंद्रेणकरिष्येहमपज्वरं तत्रमेर्थश्चधर्मश्चभवितेतिविचिंतयेन् २५ तंददर्शसनागेंद्रस्तक्षकः काश्यपंपथि गच्छंतमेकमनसंद्विजोभूत्वावणिग्वरं २६ तमब्रवीत्सनागेंद्रः काश्यपंमुनिपुंगवं क्वभवांस्त्वरितोयातिकिंचकार्यंचिकीर्षति २७ काश्यपउवाच नृपंकुरुकुलोत्पन्नंपरीक्षितमरिंदमं तक्षकःपन्नगश्रेष्ठस्तेजसाग्न्यर्कसन्निभं २८ तंदृष्टपन्नगेंद्रेणतेनाग्निसमतेजसं पांडवानांकुलकरंराजानमितौजसं २९ गच्छामित्वरितंसौम्यसद्यःकर्तुमपज्वरं तक्षकउवाच अहंसतंकोब्रह्मंस्तंधक्ष्यामिमहीपतिं निवर्तस्वनशक्तस्त्वंमयादष्टंचिकित्सितुं ४० काश्यपउवाच अहंतंनृपतिंगत्वात्वयादष्टमपज्वरं करिष्यामीतिमेबुद्धिर्विद्याबलसमन्विता ४१ इत्यादिपर्वण्यास्तीके ६

तक्षकउवाच यदिदंष्टमयेहत्वंशक्तःकिंचिच्चिकित्सितुं ततोदृष्टंमयादृष्टमिमंजीवयकाश्यप १ परंमंत्रबलंयत्तेतद्दर्शययतत्त्वच न्यग्रोधमेनंधक्ष्यामिपश्यतस्तेद्विजोत्तम २ काश्यपउवाच दशनागेंद्रदृष्टत्वंयद्येतदभिमन्यसे अहमेनंत्वयादष्टंजीवयिष्येभुजंगम ३ सौतिरुवाच एवमुक्तःसनागेंद्रः काश्येनमहात्मना अदशद्दृष्टमभ्येत्यन्यग्रोधंपन्नगोत्तमः ४ सदृष्टस्तेनदृष्टस्तुपन्नगेनमहात्मना आशीविषविषोपेतः प्रज्वालसमंततः ५ तंदग्ध्वासनगंनागः काश्यपंपुनरब्रवीत् कुरुयत्तेद्विजश्रेष्ठजीवयैनंवनस्पतिं ६ सौतिरुवाच भस्मीभूतंततोदृष्टंपन्नगेंद्रस्यतेजसा भस्मसर्वंसमाहृत्यकाश्यपोवाक्यमब्रवीत् ७

राम

४१ अध्यायः यदीति १ २ दशदंशकुरु २ ४ ५ नगंवृक्षं ६ ७ ८ ९ ९२

---

८ १० नैतदिति हेब्रह्मन्तूत्वयिसर्वशक्तिमतिब्रह्मीभूतेएतत्प्रभुतंन एतदितिपाठेयथाश्रुतोर्थः ११ १२ प्राप्नंश्रमिलषितंफलमित्यन्वयः १३ घटमानस्यसज्जमानस्य १४ निरंशुःरश्मिरहितःप्रभः १५ स्वापतेयंहिरण्यंस्वंधनंतस्यपतिः अग्निर्भुवद्यिपृतिरयाणामितिलिंगात्स्थायिरितिधननाम स्वपतेरिदंस्वापतेयं आग्नेयंवैहिरण्यमितिश्रु

विषावलंपन्नगेंद्रपश्यमेद्यवनस्पतौ अहंसंजीवयाम्येनंपश्यतस्तेभुजंगम ८ ततःसभगवान्विप्रान्काश्यपोद्विजसत्तमः भस्मराशीकृतंवृक्षं विद्ययासमजीवयत् ९ अंकुरंकृतवांस्तत्रततःपर्णद्वयान्वितं पलाशिनंशाखिनंचक्रतथाकृपिनंपुनः १० तंदृष्ट्वाजीवितंवृक्षंकाश्यपेनमहात्मना उवाचतक्षकोब्रह्मन्नैतदत्यद्भुतंत्वयि ११ द्विजेंद्रयद्दिषंहन्यामभवामद्विषस्तवा कंत्वमर्थमभिप्रेत्यकर्यासितत्रतपोधन १२ यत्तेभिलषितंप्राप्तुंफलंतस्मान्नृपोत्तमात् अहमेवप्रदास्यामितत्तेयदपिदुर्लभं १३ विप्रशापाभिभूतेवक्षीणायुषिनराधिपे घटमानस्यतेविप्र सिद्धिःसंशयिताभवेत् १४ ततोयशःप्रदीप्तंतेत्रिषुलोकेषुविश्रुतं निरंशुरिवघर्मांशुरंतर्धानमितोव्रजेत् १५ काश्यपउवाच धनार्थंयाम्यहंतत्रतन्मेदेहिभुजंगम ततोहंविनिवर्त्तिष्येस्वापतेयंप्रगृह्यवै १६ तक्षकउवाच यावद्धनंप्रार्थयसेतस्माद्दत्ततोधिकं अहमेवप्रदास्यामिनिवर्तस्वद्विजोत्तम १७ सौतिरुवाच तक्षकस्यवचःश्रुत्वाकाश्यपोद्विजसत्तमः प्रदध्यौक्षमहातेजाराजानंप्रतिबुद्धिमान् १८ दिव्यज्ञानःसतेजस्वीज्ञात्वातंनृपतिंतदा क्षीणायुषंपाठवेयमपावर्ततकाश्यपः १९ लब्धाविघ्नंमुनिवरस्तक्षकाद्यावदीप्सितं निवृत्तेकाश्यपेतस्मिन्समयेनमहात्मनि २०

तेष्व दृश्यंविघ्नंस्वापतेयमित्यमरः १६ १७ प्रदध्यौध्यानंचक्रे राजानंप्रतिराज्ञोमृत्युमुद्दिश्येत्यर्थः १८ १९ समयेनकालेनसंकेतविशेषेणयुक्तेवेषेणेतिवा २० श्रीरामचंद्रायनमः

२१ गदैः दंशनैरक्षरेणोत्कीर्णमर्थमानैरोषधविशेषैः २२ २४ २५ आपः अपः २६ नेषांकार्याणिपारितोषकदानानि २७ २८ आदातुंभक्षितुं २९ विधिनादैवेन

जगामतक्षकस्तूर्णंनगरंनागसाह्वयं अथमुनिवरंगच्छन्स्वतक्षकोजगतीपतिं २१ मंत्रैर्गदैर्विषहरैरक्षमाणंप्रयत्नतः सचिंतयामासतदामायायोगे
नपार्थिवः २२ मयावंचयितव्योसौकउपायोभवेदिति ततस्तापसरूपेणप्राह्मणात्सभुजंगमान् २३ फलदर्भोदकंगृह्यतेनागोयतक्षकः
तक्षकउवाच गच्छध्वंयूयमस्यराजानंकार्यवत्तया २४ फलपुष्पोदकंनामप्रतिग्राह्ययतंनृपं सौतिरुवाच तेतक्षकसमादिष्टास्तथा
चक्रुर्भुजंगमाः २५ उपविश्यतुस्तथातेदर्भानापःफलानिच तच्चसर्वंसराजेंद्रःप्रतिजग्राहवीर्यवान् २६ कृत्वातेषांचकार्याणिगम्य
तामित्यवाचतान् गतेषुतेषुनागेषुतापसेष्वमरूपिषु २७ अमात्यान्सुहृदश्चैवप्रोवाचसनराधिपः भक्षयंतुभवंतोवैस्वादूनिमानि
सर्वशः २८ तापसैरुपनीतानिफलानिसहितामया ततोराजासचिवःफलान्यादातुमैच्छत २९ विधिनासंप्रयुक्तोवैऋषिवाक्ये
नतेनतु यस्मिन्नेवफलेनागस्तमेवाभक्षयत्स्वयं ३० ततोभक्षयतस्तस्यफलात्कृमिरभूद्दणुः कृष्णकः कृष्णनयनस्ताम्रवर्णोथशौनक ३१
सतंदृष्ट्वानृपश्रेष्ठःसचिवानिदमब्रवीत् अस्तमभ्येतिसविताविषादद्यनमेभयं ३२ सत्यवागस्तुसमुनेःकृमिर्मादशतामयं तक्षको
नामभूत्वैवतथापरिहृतंभवेत् ३३ तेचैनमनुवर्त्ततमंत्रिणःकाश्यपोदिताः एवमुक्तास्तराजेंद्रोग्रीवायांसंनिवेश्यह ३४ ७

तमेवतदेव ३० कृष्णकःकृत्सितोकृष्णः ३१ ३२ परिहृतंपरिहारः ब्राह्मणावमाननादोषस्यभवेत् ३३ ३४ श्रीरामजयरामजयजयराम श्रीगजानन

२५ ३६ अध्यायः तयेति १ २ सीमंतःस्त्रीणांद्विफलादक्षुकेरोषुमध्येसिंदूररेखा तंकुर्वाणंपद्मवत्तरक्तवर्णत्वात् आकाशस्थनिलला ३ अशनिताडितोवज्राहतः

कृमिर्कंशाहसत्पूर्णमुमूर्षुर्नष्टचेतनाः प्रहसन्नेवभोगेनतक्षकेनत्ववेष्टत २५ तस्मात्फलाद्विनिष्क्रम्ययत्तद्दासेनिवेदितं वेष्टयित्वाचवे
गेनविनद्यचमहास्वनं अरण्यस्थिवीपालंतक्षकःपन्नगेश्वरः ३६ इत्यादिपर्वण्यास्तीके सौतिरुवाच तेतथामंत्रिणोदृष्ट्वा
भोगेनपरिवेष्टितं विषण्णवदनाःसर्वेरुरुदुर्भृशदुःखिताः १ तंतुनादंततःश्रुत्वामंत्रिणस्तेप्रदुद्रुवुः अपश्यंततयायांतमाकाशेनाग
मद्रुतं २ सीमंतमिवकुर्वाणंनभसःपद्मवर्च्चसं तक्षकंपन्नगश्रेष्ठंभृशंशोकपरायणाः ३ ततस्तेनैवकृष्णेनभस्मनाहतंप्रदीप्यमानंवि
षजेनभोगिनः भयात्परित्यज्यदिशःप्रपेदिरेपपातराजाचविताडितोयथा ४ ततोन्पेतक्षकतेजसाहतेप्रयुज्यसर्वाःपरलोकसंक्रि
याः मुनिर्द्विजोराजपुरोहितस्तदातथैवतेतस्यनृपस्यमंत्रिणः ५ नृपंशिशुंतस्यसुतंप्रचक्रिरेसमेत्यसर्वेपुरवासिनोजनाः नृपंयमा
दुत्तममित्रघातिनंकुरुप्रवीरंजनमेजयंजनाः ६ सबालएवार्यमतिर्नृपोत्तमः सहैवतैर्मंत्रिपुरोहितैस्तदा शशासराज्यंकुरुपुंगवास्त्र
जोयथास्वर्गपतिर्दिवीश्वरः प्रपितामहस्तथा ७ ततस्तराजानमभित्रतापनंसमीक्ष्यतेतस्यनृपस्यमंत्रिणः सुवर्णवर्माणमुपेत्यकाशिपं वपुष्मार्य
वरयांप्रचक्रमुः ८ ततःसराजाप्रदिदीक्षुपुष्मांकुरुप्रवीरायपरीक्ष्यधर्मतः सचापितांप्राप्यमुदायुतोभवत्त्रवान्यनारीषुमनोदधेक्वचित्

४ ५ प्रपितामहोयुधिष्ठिरः ७ वपुष्माकाशिराजस्यकन्या ८ ९ श्रीराम श्रीराम श्रीराम श्रीराम श्रीराम श्रीराम श्रीराम श्रीराम ९

१० वरवरणीयं प्रतीतरूपाद्दृष्टरूपा प्रतीतप्रख्यातरूपसौंदर्ययस्यादृतिवा भावेनानुरागातिशयेन अनुभूतमिहाकूतंमृगयापदमापदां विप्लुतोपियद्वागादगान्नश

सरःसुफुल्लेषुवनेषुचैवप्रसन्नचेता विजहारवार्यवान् तयासराजन्यवरोद्विजह्रिवान्ययौर्वशीप्राप्यपुरापुरूरवाः १० वपुष्मतापिवरंपति व्रताप्रतीतरूपासमवाप्यभूपतिं भावेनरामारमयंबभूवतंविहारकालेघरोधसुंदरी ११ इत्यादिपर्वण्यास्त्रीके सौतिरुवाच एत स्मिन्नेवकालेतुजरत्कारुर्महातपाः चचारपृथिवीकृत्स्नांयत्रसायंगृहोमुनिः १ चरन्दीक्षांमहातेजादुश्चरामकृतात्मभिः तीर्थेष्वाप्लुवनंकृत्वापु ण्येषुचचारह २ वायुभक्षोनिराहारःसुप्यन्नहरहर्मुनिः सदर्शपितृनूर्ध्वेलंबमानानधोमुखान् ३ एकतंत्ववशिष्टंवैवीरणस्तंबमाश्रिता नू तंततुवशनैराखुभादहानंबिलेशयं ४ निराहान्कृशदीनान्तान्वीक्ष्यसत्राणमिष्टवान् उपसृत्यसतान्दीनान्दीनरूपोभ्यभाषत ५ केभवंतोऽ वलंबंतेवीरणस्तंबमाश्रिताः दुर्बलखादितैर्मूलैराखुनाबिलवासिना ६ वीरणस्तंबकेमूलंयदप्येकमिहशिष्यते तदप्ययंशनैराखुरादत्तेदशनैः शितैः ७ छेत्स्यतेत्यावशिष्टत्वादेतदस्यविरादिव ततस्तेपतितारोत्रगर्तेवयक्रमधोमुखाः ८ तस्यमेदुःखमुत्पन्नंदृष्ट्वायुष्मानधोमुखा नू कृच्छ्रमापादमापन्नान्प्रियंकिंकरवाणिवः ९ तपसोऽयचतुर्थेनतृतीयेनाथवापुनः अर्द्धेनवाप्यनिस्तर्तुमापदंद्रुतमाचिरं १० अथवापिसमग्रेणतरंतुतपसाममभवंतःसर्वएवेहकाममेवंविधीयतां ११

कृच्छ्रतामितिरत्नगर्भः ११ अध्यायः एतस्मिन्निति १ ४ स राम

त्राणंस्वरक्षां दीनरूपाःकरुणापीडितत्वात् ५ ७ पतितारःपतिष्यथ ८ कृच्छ्रंदुस्तरंयथास्यात्तथा आपदंआपन्नान्प्राप्तान् ९ १० ११ श्रीरामचंद्र ९५

DEHALI DAV... MUSEUM LIBRARY

तत्र्यापोहितंअस्मदीयदृष्टंअपनेतुं प्रवदतांप्रवक्तृणामध्यापकानां १२ ज्ञानंसंज्ञायतेसंज्ञायतांजानीमःमूर्छितकल्पाःस्मदुत्सर्यः १४ १८ नियतात्माजित

पितरऊचुः दृष्टोभवान्ब्रह्मचारीयोनस्त्रातुमर्हसि नतुविघ्नाग्रतपसाशक्यतेतद्व्यपोहितुं १२ अस्तिनस्तातततपसः फलंप्रवतांवर संतानप्र क्षयाद्ब्रह्मन्पतामानरयेषुवै १३ संतानंहिपरंरक्ष्यमेवमाहुःपितामहः लंबतामिहनस्तातनज्ञानंप्रतिभातिवै १४ येनत्वंनाभिजानीमोलोकेवि ख्यातपौरुषंदृष्टोभवान्महाभागोयोनःशोच्यान्मुदुःखितान् १५ शोचतेवैवकारुण्याच्छ्रुत्वैवयंद्विज यायावरानामवयमृषयःशंसितव्रताः १६ लोकात्सुष्मादिहभ्रष्टाःसंतानप्रक्षयान्मुने प्रणष्टंनतपस्तीव्रंनहिनस्तंतुरस्तिवै १७ अस्तिवेकोयनस्तंतुःसोपिनास्तियथातथा मंदभाग्यो ल्पभाग्यानांतपएकंसमास्थितः १८ जरत्कारुरितिख्यातोवेदवेदांगपारगः नियतात्मामहात्मावसत्रतःक्रमहातपाः १९ तेनस्तपसालोभा त्कृच्छ्रमापादितावयं नतस्यभार्यापुत्रोवाबांधवोवास्तिकश्चन २० तस्माल्लंबामहेगर्तेनष्टसंज्ञात्यनाथवत् सवक्ष्यत्यस्मयादृष्ट्वाअस्माकंनाथ वत्तया २१ पितरस्तेवलंबतेगर्तेदीनाव्यधोमुखाः साधुदारान्कुरुष्वेतिप्रजामुत्पादयेतिच २२ कुलतंतुर्हिनःशिष्टस्त्वमेवैकस्तपोधन यस्त्वंपरय सिनोब्रह्मन्वीरणस्तंबमाश्रितान् २३ एषोस्माकंकुलस्तंबआस्तेस्वकुलवर्द्धनः यानिपश्यसिवैब्रह्मन्मूलानीहास्यवीरुधः २४ एतेनस्तंतवस्ता तकालेनपरिभक्षिताः यत्रैतत्पश्यसिब्रह्मन्मूलमस्यार्द्धभक्षितं २५ यत्रलंबामहेगर्तेसोप्येकस्तपआस्थितः यमाखुंपश्यसिब्रह्मन्काठरेष महाबलः २६

चित्रः महात्मामहामतिः १९ कृच्छ्रंसंकटंआपादिताःप्रापिताः २० नाथवत्यादययापरवशतया २१ २२ २३ २४ २५ २६ ६ ६ ६ ६

मदात्मानंअदीर्घदर्शनं अचेतसंपाषाणतुल्यं २७ २९ अपरज्ञानादर्वाचीनं किंप्रजयाकरिष्येयेषांनोऽयमात्माऽयंलोकइतिश्रुतेः किमर्थावयमध्येष्यामहेकिमर्थावयं यक्ष्यामहेवाविषाणंखुडुमइत्यादिश्रुतेश्चपित्राघृणमज्ञानमेवेतिभावः ३० ३१ ३२ बोधयानोहीतिसार्द्धश्लोकः तस्यबोधयानोऽस्माकंसर्वेषांमध्येकस्त्वं य

जरत्कारुंतपोलुब्धंमदात्मानमचेतसं नहिनस्तत्तपस्तस्यतारयिष्यतिसत्तम २७ छिन्नमूलान्परिभ्रष्टान्कालोपहतचेतसः अधःप्रविष्टान्प श्यास्मान्यथादुष्कृतिनस्तथा २८ अस्मासुपतितेष्वत्रसहसर्वैःसबाधवैः छिन्नःकालेनसोऽयत्रगंतावैनरकंततः २९ तपोवाऽथवायज्ञोयद्वा न्यत्सावनंमहत् तत्सर्वमपरंतातनसंतत्यासमंमतं ३० सतार्तेनूया×दृक्षा×स्तंजरत्कारुंतपोधनं यथादृष्टमिदंवात्रत्वयाख्येयमशेषतः ३१ यथादारान्मकुर्यात्सपुत्रानुसादयेयथा तथाब्रूयास्त्वयावाच्यःसोऽस्माकंनाथवत्तया ३२ बोधयानोहितस्येहयथावात्मकुलंतथा कस्त्वंबंधुमिवा स्माकमनुशोचसिसत्तम ३२ इत्यार्षेपर्वण्यास्तीके सौतिरुवाच एतच्छ्रुत्वाजरत्कारुर्भृशंशोकपरायणः उवाचतान्पितॄन्दुः खार्तानूर्ध्वाप्यसंदिग्धयागिरा १ जरत्कारुरुवाच ममहेतोर्भवंतोवैपितरःसपितामहाः तद्धृतयन्मयाकार्यंभवतांप्रियकाम्यया २ अहमेव किल्बिषीभवतामकृतः तेदंउधारयतमेदुष्कृतेरकृतात्मनः ३ पितरऊचुः पुत्रादिष्टासिसंप्राप्तूर्ध्वमंदेशंयदृच्छया किमर्थंत्वयाब्रह्मन्कृतोदारसं ग्रहः ४ जरत्कारुरुवाच ममायंपितरोनित्यंतपुत्रार्थःपरिवर्तते ऊर्ध्वरेताःशरीरंवैप्रापयेयमसुत्रवै ५

थाऽऽत्मकुलंतथाबंधुमिवाऽस्मान्ऽनुशोचसि(त राम

तत्तस्माद्ऽश्रोतुमिच्छामःकोभवानिहतिष्ठतीतियोजना ३२ अध्यायः एतदिति १ २ दुष्कृतिर्यस्यतस्यदुष्कृतेः ३ दिष्टाभाग्येन ४ ५ ६ ६ ६ ६ ९६

भाविनंभावयुक्तं ६ निवेक्ष्येनिवेशंविवाहंकरिष्ये ७ ८ नभरेयं धारणपोषणेनकुर्यां ९ शाश्वताःनित्याः अव्ययाः अपक्षयशून्याः १० ११ १२ याचामियाचे १३ १४

नदारान्वैकरिष्येहमितिमेभावितंमनः एवरूपात्वभवतःशकुतानिवर्तते ६ मयानिवर्तितावुद्धिर्ब्रह्मचर्यांसितामहाः करिष्येवःप्रियंकामं निवेक्ष्येहमसंशयं ७ सनामोयद्यहंकन्यामुपलप्सेकदाचन भविष्यतिचयाकाचिद्वैरूप्यवत्स्वयमुद्यता ८ अतिग्रहीतानामस्मिन्भरेयंच यामहं एवंविधमहंकुर्यांनिवेशंप्रप्नुयांयदि ९ अन्यथानकरिष्येहंसत्यमेतत्पितामहाः तत्रचोत्पत्स्यतेजंतुर्भवतांतारणायवै १० शा श्वताश्चाव्ययाश्चैवतिष्ठंतुपितरोमम १० सौतिरुवाच एवमुक्तातुसापितॄंश्चचारपरिवीक्षितुं नवमलभतेभार्यांहृद्देशेयमितिशौनक ११ यदानिर्वेदमापन्नःपितृभिश्चोदितस्तथा तदारण्यंसगत्वैवश्वभ्रकोशमदर्शयत् १२ सतत्रारण्यगतःप्राप्तःपितॄणांहितकाम्यया उवाचकन्यां याचामितिस्तोवाचःशनैरिमाः १३ यानिभूतानिसंतीहस्त्रीवाणिवाणिच अंतर्हितानिवायानितानिश्रण्वंतुमेवचः १४ उग्रेतपसि वर्त्तंतेपितरश्चोदयंतिमां निविशेऽयमितिस्वार्त्ताःसंतानस्यविकीर्षया १५ निवेशयात्मनोभूमिंकन्यामैसंचरामिभोः दरिद्रोदुःखशी लश्चपितृभिःसन्नियोजितः१६ यस्यकन्यास्तिभूतस्यनेमयेहप्रकीर्त्तिताः तेमेकन्यांप्रयच्छंतुचरतःसर्वतोदिशं १७ ममकन्यासनाम्नी याभैक्षवच्चोद्यताभवेत् भरेयंचैवयांनाहंतांमेकन्यांप्रयच्छत १८ ततस्तेपन्नगायेवैजरत्कारोसमाहिताः तामादायप्रतिनिवासुकेःप त्यवेदयन् १९

१५ १६ १७ १८ जरत्कारोसमाहिताःजरत्कारोरन्वेषणेयत्नाः १९ श्रीराम ७ ७ ७ ७

२० २१ असनामेति मोक्षेस्थितस्यपरित्यक्तेदुःखायेतिपितृप्रयोजनमात्रंकार्यमित्याशयः २२ २३ अध्यायः वासुकिरिति १ प्रतीच्छप्रतिगृह्णाण २

तेषांश्रुत्वासनागेंद्रनास्तांकन्यांसमलंकृतां प्रगृह्यारण्यमगमत्समीपंतस्यपन्नगः २० तत्रतोभैक्षवत्कन्यांप्रादात्तस्मैमहात्मने नागेंद्रोवासुकिर्ब्रह्मन्नसतांप्रत्यगृह्णत २१ असनामेतिवैमल्याभरणेचाविचारिते मोक्षभावेस्थितस्यापिदुःखभूतःपरिग्रहे २२ ततोनामसकन्यायाःपृष्टश्चृणुनंदन वासुकिंभरणंचास्यानकौर्याभिरुवाच ह २३ इत्यादिपर्वण्यास्तीके कु

सौतिरुवाच वासुकिस्त्ववदद्वाक्यंजरत्कारुमृषिंतदा सनाम्नीतवकन्येयंससाभेतपसान्विता १ भरिष्यामिचतेभार्यांप्रतीच्छेमां द्विजोत्तम रक्षणंचकरिष्येस्याःसर्वरात्र्यातपोधन २ त्वदर्थंरक्षितेतेवैषामयामुनिवरोत्तम ऋषिरुवाच नभरिष्येहमेतांवै एषवैसमयःकृतः अप्रियंचनकर्तव्यंकृतेचैनांत्यजाम्यहं ३ सौतिरुवाच प्रतिश्रुतेतुनागेनभरिष्येभगिनीमिति जरत्कारुस्तदा वेश्मभुजगस्यजगामह ४ तत्रमंत्रविदांश्रेष्ठस्तपोदृढोमहाव्रतः जग्राहपाणिंधर्मात्माविधिमंत्रैःपुरस्कृतं ५ ततोवासगृहंरम्यं पन्नगेंद्रस्यसंमतं जगामभार्यामादायस्तूयमानोमहर्षिभिः ६ शयनंतत्रसंकृत्तंस्पर्शास्तरणसंवृतं तत्रभार्यासहायोवैजरत्कारुरुवास ७ सतत्रसमयंचक्रेभार्यायासहसत्तमः विप्रियंमेनकर्तव्यंनवाच्यंकदाचन ८ त्यजेयंविप्रियेचत्वांकृतेवासंवतेगृहे एतद्गृहाणवचनंमयायत्समुदीरितं ९ राम

२ ४ ५ ६ स्पर्शवद्बहुमूल्यंतूलिकाद्यास्तरणंतेनसंयुतं ७ ८ विप्रियेकृतेत्वांतवगृहेवासंत्यजेयं ९ श्रीराम जयराम जयजयराम ९७

१० दुःखशीलंदुःखप्रदस्वभावं श्वेतकाकीयैःश्वाचरत्तश्वकाक्ष्यतेषामियमेश्वेतकाकीयास्तैः नित्यजागरुकत्वभयवाकितहेंगितसैन्यैः उपाचरत्शुश्रूषाधितवती एतःकर्बूरस्त्वागतेरितिमेदिनीकोशाद्दूर्णवाच्यापिएतशब्दस्तद्वतिमृगेवर्ततेशोणादिपदवत् श्वेतइत्यत्रश्वेमाङेश्वेतिपररूपं अन्येतुश्वेतकाकीवकस्तदीयैः तंहिवर्षासुनीड

ततःपरमसंविग्नास्वसानागपतेस्तदा अतिदुःखान्वितावाक्यंतमुवाचेवमस्विति १० तयैवसार्धभर्त्तारंदुःखशीलमुपाचरत् उपायैःश्वेतकाकीयैःप्रियकामायशस्विनी ११ ऋतुकालेततःस्नाताकदाचिद्दासकेःस्वसा भर्त्तारंवैयथान्यायमुपतस्थेमहामुनिं १२ तत्रतस्याःसमभवद्गर्भोज्वलनसंनिभः अतीवतेजसायुक्तोवैश्वानरसमद्युतिः १३ शुक्लपक्षेयथासोमोव्यवर्द्धततथैवसः ततःकतिपयाहस्यजरत्कारुर्महायशाः १४ उत्संगेस्याःशिरःकृत्वासुषापपरिखिन्नवत् तस्मिंश्चसूर्येविपुलेद्वेसंवितास्तमियाद्गिरिं १५ अरुःपरिक्षयेब्रह्मंस्ततःसाचिंतयत्तदा वासुकेर्भगिनीभीता धर्मलोपान्मनस्विनी १६ किन्नुमेसुकृतंभूयाद्भर्तुरुतापनंनवा दुःखशीलोहिधर्मात्माकथंनास्यापराधुयां १७ कोपोवाधर्मशीलस्यधर्मलोपायवापुनः धर्मलोपोगरीयान्वैस्यादित्यत्राकरोन्मतिं १८ उत्थापयिष्येयत्नेनंध्रुवंकोपंकरिष्यति धर्मलोपोभवेदस्यसंध्यातिक्रमणे ध्रुवं १९ इतिनिश्चित्यमनसाजरत्कारुर्भुजंगमा तमृषिंदीप्ततपसंशयानमनलोपमं २० उवाचेदंवचःश्लक्ष्णंततोमधुरभाषिणी उत्तिष्ठत्वंमहाभागसूर्योस्तमुपगच्छति २१ संध्यामुपास्वभगवन्नपःस्पृष्ट्वायतव्रतः षाडुकृताग्निहोत्रोयंमुहूर्त्तोरम्यदारुणः २२

लंबकेयवपुत्त्वादितद्वति ११ १४ उत्संगेअंके १५ १६ दुःखशीलोदुःखप्रदशीलःधर्मात्मात्व कर्त्रैनस्वकारेणापराधिनानभवेयमित्यर्थः १७ कर्तव्यकोटिद्वयमुपन्यस्य धर्मलोपमेवगुरुकोतिकोपेवेति १८ २१ षाडुकृतः अग्निहोत्रोवर्त्तयस्मिन्सषाडुकृताग्निहोत्रः अग्निहोत्रोऽग्निरुषिरोतितेभेदिनी रम्योधर्मसाधनत्वात् दारुणोभूतादिप्रचारात् २२

२३ २४ विभावसोः सूर्यस्य २५ ३० मिथः अन्योन्यं ३१ ३२ चिंताभाद्यकार्यविषयिणी शोकोभर्तृवियोगजः २३ २८ सप्रयोगः संबंधः मोघोनिष्फलः २९

संध्याप्रवर्तनेचेयंपश्चिमस्यांदिशिप्रभो एवमुक्तःसभगवान्जरत्कारुर्महातपाः २३ भार्यांप्रस्फुरमाणोष्ठ इदंवचनमब्रवीत् अवमानःप्रयुक्तोयंत्वयामम
भुजंगमे २४ समापेतेनवत्स्यामिगमिष्यामियथागतं शंकिरस्मिनवामोरुमयिसुप्तेविभावसोः २५ अस्तंगतंयथाकालमितिमेहृदिवर्त्तते नचा
प्यवमतस्येहवासोरोचतेकस्यचित् २६ किंपुनर्धर्मशीलस्यममवाप्यधिदैवतः एवमुक्काजरत्कारुर्नर्वाहृदयकंपनं २७ अब्रवीद्गिनीतत्रवा
सुकेः सन्निवेशने नावमानात्कृतवतीतवाहंविप्रबोधनं २८ धर्मलोपोनतेविप्रस्यादित्येतन्मयाकृतं उवाचभार्यामित्युक्तोजरत्कारुर्महातपाः
२९ ऋषिःकोपसमाविष्टस्त्यक्तुकामोभुजंगमां नमेमावाक्तेग्राहगमिष्येदभुजंगमे ३० समयोल्लंघनेपूर्वंत्वयासहमिथःकृतः सुखमस्म्युषि
तेभद्रेभूयास्त्वंभ्रातरंशुभे ३१ इतोमयिगतेभीरुगतःसभगवानिति त्वंचापिमयिविश्रांतेनशोकंकर्तुमर्हसि ३२ इत्युक्तासानवद्यांगीप्रत्यु
वाचमुनिंतदा जरत्कारुंजरत्कारुश्चिंताशोकपरायणा ३३ बाष्पगद्गदयावाचामुखेनपरिसुष्यता कृतांजलिर्वरारोहापर्यश्रुनयनाततः ३४
धैर्यमालंब्यवामोरुहृदयेनप्रवेपिता नमामर्हसिधर्मज्ञपरित्यक्तुमनागसं ३५ धर्मोरक्षतिरक्षितोधर्मेसदाप्रियहितेरतां प्रदानेकारणंयत्र
ममतुभ्यंद्विजोत्तम ३६ तदलं भवतीमंदाकिमावक्ष्यतिवासकिः मातृशापाभिभूतानांज्ञातीनांममसत्तम ३७ अपत्यमीप्सितंत्वत्तस्तच्च
तावन्नदृश्यते त्वत्तोह्यपत्यलाभेनज्ञातीनांमेशिवंभवेत् ३८ सप्रयोगोभवेन्नायंमममोघस्त्वयाद्विज ज्ञातीनांहितमिच्छंतीभगवंस्त्वांप्र
सादये ३९ इममत्यरूरूपंमेगर्भमादायसत्तम कथंत्यक्तामहात्मासन्गंतुमिच्छस्यनागसं ४० एवमुक्तस्तुसमुनिःभार्यांवचनमब्रवीत्

४० ४१ ४२ ४३ अध्यायः गतमात्रमिति १ २ ३ ४ ५ अब्रवीदंकार्यसिद्ध्यैवमुक्तेरितवान् ६ ७ ८ जरत्कारुस्तोवाक्यमित्युक्काप्रत्यभाषतेति वाक्यशेषः
यंममोच्यतइतिशेषः इत्युक्त्वाप्रत्यभाषतगुह्यवचनारंभेत्येवंवक्तारोभवंतिपश्चात्संदेशोवंदंति ययोक्तंब्रह्मवैवर्ते इदंवचनमुक्त्वायेवाक्यंवाक्यविशारदः

यमुक्तमनुरूपंचजरत्कारुंतपोधनः ४१ अस्त्ययंरूभगेगर्भस्तवदैवानरोपमः ऋषिःपरमधर्मात्मावेदवेदांगपारगः ४२ एवमुक्का
सधर्मात्माजरत्कारुर्महानृषिः उग्रायतपसेभूयोजगामकृतनिश्चयः ४३ इत्यादिपर्वण्यास्तीके सौतिरुवाच गतमात्रंतुभर्त्तारं
जरत्कारुरवेदयत् भ्रातुःसकाशमागम्यबाधातप्यंतपोधनं १ ततःसभुजगश्रेष्ठःकृत्वानुमहदप्रियं उवाचभगिनींदीनांतदादीनतरःस्व
यं २ वासुकिरुवाच जानासिभद्रेयत्कार्यंप्रदानेकारणंचयत् पन्नगानांहितार्थायपुत्रस्तेस्यान्नतोयदि ३ ससर्पसत्राक्किलनोमो
क्षयिष्यतिवार्यवान् एवंपितामहःपूर्वमुक्तवांस्तत्सरैःसह ४ अयास्तिगर्भःकृभगेतस्मान्नेमुनिसत्तमात् नचेणाम्यफलंतस्यदार
कर्मनीषिणः ५ कामंवममनन्याप्यंप्रष्टव्योकार्यमीदृशं किंतुकार्यगरीयस्त्वात्तत्त्वाहमब्रुवं ६ दुर्वार्यतांविदित्वाचभर्तुस्ते
तितपोधनाः नैनमत्यागमिष्यामिकदाचिदृशपेत्समां ७ भावस्वभर्तुस्त्वंसर्वमेवाविचेष्टिते उद्धरस्यवशल्यंमेघोरंहृदिवि
रस्थितं ८ जरत्कारुस्तोवाक्यमित्युक्काप्रत्यभाषत आश्वासयंतीसततंवासुकिंपन्नगेश्वरं ९ जरत्कारुरुवाच दृष्टेमयापत्यहे
तोःसमहात्मामहातपाः अस्तीत्युक्तमृषिश्रेष्ठ्यममेदंगतवोश्वसः १०

चक्रावश्यकंकर्मनर्मदातीरमाश्रितइति ९ ममेदंकार्यउद्दिश्य अस्तीत्युक्तं
दत्तवानितिशेषः १०

निधनंमरणं वितथंतेनउक्तपूर्वंनस्मराभिसांपरायेसंकटे सांपरायोरणापदोक्तिकोशः ११ १६ प्रजज्ञेजनयामास १७ १८ बुद्धिःकार्यनिष्ठासत्वगुणद्युतिसत्का

स्वैरेष्वपिनतेनाहंस्मराभिवितथंवचः उक्तपूर्वंकुतोराजन्सांपरायेसवक्ष्यति ११ नसंतापस्त्वयाकार्यःकार्यंप्रतिभुजंगमे उत्पत्स्यतिचतेपुत्रो ज्वलनार्कसमप्रभः १२ इत्युक्त्वासदृशंभ्रातर्गतोभर्त्रातपोधनः तस्माद्येनुपरंदुःखंतवेदंमनसिस्थितं १३ सौतिरुवाच एतच्छ्रुत्वासनागेंद्रोवासुकिःपरयामुदा एवमस्तितिताह्वर्यंभगिन्याःप्रत्यगृह्णत १४ सांत्वमानार्थदानैश्चपूजयाचानुरूपया सौदर्याच्चपूजयामासत्वसारंपन्नगोत्तमः १५ ततःप्रहृष्टोगर्भमिहातेजामहाप्रभः यथासोमोद्विजश्रेष्ठशुक्लपक्षेदितोदिवि १६ अथकालेतुसाब्रह्मन्प्रजज्ञेभुजगस्वसा कुमारंदेवगर्भाभंपितृमातृभयापहं १७ बहवेसतुतत्रैवनागराजनिवेशने वेदांश्चाधिगमेसांगानूभार्गवाच्चवनात्मुने १८ चीर्णव्रतोबालएवबुद्धिसत्वगुणान्वितः नामचास्याह्यवत्ख्यातंलोकेषास्तीकइत्युत १९ अस्तीत्युक्तोगतोयस्मात्पितागर्भस्थमेवतं वनंतस्मादिदंतस्यनामास्तीकेतिविश्रुतं २० सबालएवतत्रस्थश्चरन्मातृहितेरतः गृहेपन्नगराजस्यप्रयत्नात्परिरक्षितः २१ भगवान्विवदेवेशःशूलपाणिर्हिरण्मयः विवर्द्धमानःसर्वास्मान्नगानभ्यहर्षयत् २२ इत्यादिपर्वण्यास्तीके शौनकउवाच यदष्टघस्तदाराजामंत्रिणोजनमेजयः पितुःस्वर्गतिंतन्मेविस्तरेणपुनर्वद १ सौतिरुवाच शृणुब्रह्मन्यथाष्टौमंत्रिणोनृपतिस्तदा यथाचास्यातवंतस्तेनिधनंतस्यरक्षितः २

यीणि धर्मज्ञानवैराग्यैश्वर्याणितैरन्वितः १९ २१ हिरण्मयःदीप्तिमान् २२ अध्यायः सर्पसत्रप्रस्तावयन्शौनकउवाचयदष्टौदिति १ निधनंमरणं २ ६ राम ९९

कल्याणंसर्वलोकहितंचेत्यतिपत्स्यामिप्रतीकारंकरिष्यामिनान्यथेत्यर्थः ४ ५ द्रष्टेष्टसि निष्ठांसमाप्तिं ६ धर्मात्माउदारचित्तः महात्मामहानुभावः कलिनिग्राहकत्वात् ७ चातुर्वर्ण्यंचतुरोवर्णान् ८ ९ १० स्वधिष्ठिताःस्फुटपालिताः बभारपोषितवान् ११ १२ शारद्वतस्यकृपाचार्यस्य १३ सौत्रराय्यामितिपादस्मरणा

जनमेजयउवाच जानेतिस्मभवंतस्तंयथारूपंपितुर्मम आसीद्यथासनिधनंगतःकालेमहायशाः २ श्रुत्वाभवत्सकाशाद्वैपितुर्दिव्यंमनोषतः कल्याणंप्रतिपत्स्यामिविपरीतंनजातुचित् ४ सौतिरुवाच मंत्रिणोऽथाब्रुवन्वाक्यंदृष्ट्वास्तेनमहात्मना सर्वेधर्मविदःप्राज्ञाराजानंजनमेजयं ५ मंत्रिणऊचुः श्रृणुपार्थिवयद्वृत्तंपितुस्तवमहात्मनः चरितंपार्थिवेंद्रस्ययथानिधनंगतश्चसः ६ धर्मात्माचमहात्माचप्रजापालःपितातव आसीद्दिव्यथारूपःसमहात्माश्रृणुष्वतत् ७ चातुर्वर्ण्यस्वधर्मस्थंसकृत्वापर्यरक्षत धर्मतोधर्मविद्राजाधर्मोविग्रहवानिव ८ ररक्षपृथिवींदेवीश्रीमानतुलविक्रमः द्वेष्यारक्तस्यनैवासन्सर्वद्वेष्यनिकृंतन ९ समःसर्वेषुभूतेषुप्रजापतिरिवाभवत् ब्राह्मणःक्षत्रियावैश्याःशूद्राश्चैवस्वकर्मसु १० स्थिताःसमनसोराजंस्तेनराज्ञास्वधिष्ठिताः विधवानामविकलान्रूपेणाश्चबभारसः ११ सदर्शःसर्वभूतानामासीत्सोमइवापरः तुष्टपुष्टजनःश्रीमान्सत्यवाग्दृढविक्रमः १२ धनुर्वेदेतुशिष्योभून्नृपःशारद्वतस्यसः गोविंदस्यप्रियश्चासीत्पितातेजनमेजय १३ लोकस्यचैवसर्वस्यप्रियआसीन्महायशाः परिक्षीणेषुकुरुषुसौत्रराय्यामजीजनत् १४ परीक्षिदभवत्तेनसौभद्र्यामात्मजोबली राजधर्मार्थकुशलोयुक्तःसर्वगुणैर्वृतः १५

र्थःसंधिः अजीजनत्जातः १४ राजधर्मार्थयस्तस्यार्थःफलंतदुक्तानुष्ठानंशास्त्रभावनायंप्रवृत्तिरेवभाव्यत्वात् तत्रकुशलः दृष्टः १५ श्रीरामचंद्रंशरणंप्रपद्ये ७

आत्मवान् बुद्धिमान् मेधावी बहुश्रुतः ग्रंथधारणसमर्थः षड्वर्गः कामादिस्तस्यजेतारं षड्वर्गजित् नीतिशास्त्रंकामंदकीयपालकाप्यादि १६ षष्टिवर्षाणिजन्मतेः षष्टि वर्षपर्यंतंनृराज्यलाभात् अपालयन्पालितवान् षड्विंशेवर्षेलब्धराज्यश्चतुर्विंशतिवर्षपर्यंतंतमालनस्यदृढत्वादित्यर्थः दिष्टंधर्माधर्मौतयोरंतंअवसा

जितेंद्रियश्चात्मवांश्चमेधावीधर्मसेविता षड्वर्गजिन्महाबुद्धिर्नीतिशास्त्रविदुत्तमः १६ प्रजाःसास्तवपितापष्टिंवर्षाण्यपालयत् ततोदिष्टं तमापन्नः सर्वेषांदुःखमाहवन् १७ ततस्त्वपुरुषश्रेष्ठधर्मेणप्रतिपेदिवान् इदंवर्षसहस्रायराज्यंकुरुकुलागतं १८ बालएवाभिषिक्तस्त्वंसर्वभूतानुपालकः १८ जनमेजयउवाच नास्मिन्कुलेजातुबभूवराजायेनप्रजानांप्रियकृत्प्रियश्च विशेषतःप्रेक्ष्यपितामहानांवृत्तेमहद्वृत्तपरायणानां १९ कथंनिधनमापन्नःपितामममतथाविधः आचक्ष्वध्वंयथावन्मेश्रोतुमिच्छामितत्त्वतः २० सौतिरुवाच एवं सचोदितोराजामंत्रिणस्तेनराधिपं ऊचुःसर्वेयथातत्त्वंराजन्प्रियहितैषिणः २१ मंत्रिणऊचुः सराजाष्टयिवीपालश्चसर्वशास्त्रभृतांवरः बभूवमृगयाशीलस्तवराजन्पितासदा २२ यथापांडुर्महाबाहुर्धनुर्धरवरोयुधि अस्माञ्शासन्यसर्वाणिराज्यकार्याण्यशेषतः २३ सकदाचिद्वनगतोमृगंविव्याधपत्रिणा विध्वाचान्वसरत्तूर्णंतंमृगंगहनेवने २४ पदातिर्बद्धनिस्त्रिंशस्तनायुधकलापवान् नचासासादगहनेमृगंनष्टंपितातव २५

नोविदेहकैवल्यमित्यर्थः १७ १८ पितामहानांपांडवानां १९ आवक्षध्वंभ्वादेराकृतिगणत्वात्शपोलुकून २० २१ २२ २३ गहनेदुर्गमे २४ निस्त्रिंशःखड्गः ततायुधकलापवान् ततोविस्तीर्णआयुधानांबाणादीनांकलापस्तद्वान् कलापःसंहतौबर्हेकांचीभूषणतूणयोःस्त्रीतिमेदिनी २५ श्रीगजाननायनमः ६ू

परिश्रांतोवयस्थश्चषष्टिवर्षोजरान्वितः क्षुधितःसमहारण्येददर्शमुनिसत्तमं २६ सतंपृष्टश्चराजेंद्रोमुनिंमौनव्रतेस्थितं नचकिंचिदुवाचेदंदृष्टोपिसमुनिस्तदा २७ ततोराजाक्षुधामार्तस्तंमुनिंरुषान्वितं मौनव्रतधरंशांतंसघोम्न्यवशंगतः २८ नबुबोधचतंराजामौनव्रतधरंमुनिं सतंक्रोधसमाविष्टोधर्षयामाससतेपिता २९ मृतंसर्पंधनुःकोट्यासमुत्क्षिप्यधरातलात् तस्मुद्धृत्यात्मनःपादात्स्कंधेभरतसत्तम ३० नचोवाचसमेधावीतमथोसाध्वसाधुवा तस्थेतथैवचाक्रुद्धःसर्पस्कंधेनधारयन् ३१ इत्यादिपर्वण्यास्तीके मंत्रिणऊचुः ततःसराजाराजेंद्रस्कंधेतस्यभुजंगमं मुनेःक्षुत्क्षामआसज्यस्वपुरंप्रययौपुनः १ ऋषिस्तस्यतुपुत्रोभूद्विजातोमहायशाः शृंगीनाममहातेजास्निष्प्रभवीर्योनिरीक्षोपनः २ ब्रह्माणंसमुपागम्यमुनिःपूजांचकारह सोनुज्ञातस्ततस्तत्रशृंगीशुश्रावतंतदा ३ सखुः सकाशात्पितरंपित्रातेधर्षितंपुरा मृतंसर्पसमासक्तंस्कंधेनानपकारिणं तपस्विनमतीवार्थतं मुनिप्रवरंदृप ५ जितेंद्रियंविशुद्धंचस्थितंकर्मण्यधीयानं तपसाद्योतितात्मानंस्वेषुगेषुयतंसदा ६ शुभाचारंशुभकर्यंसुस्थितंतमलोलुपं अक्षुद्रमनसूयंचदृढंमौनव्रतेस्थितं ७ सहोध्या शरण्यंसर्वभूतानांपित्राविनिकृतंतव ७

सहाध्यायिनःसकाशात्श्रुत्वेतिसंबंधः ३ ४ ५ अंगेषुवागादिषुयतंनियतं शमदमवंतमित्यर्थः ६ अक्षुद्रंगंभीरं अनसूयंपरगुणेषुदोषाविष्करणशून्यंतवपित्राविनिकृतं ७ श्रीरामनारायणवासुदेवगोविंदवेंकटेशरामकृष्णश्री

८ ९ प्रदहिष्यतिप्रधक्ष्यति १० पश्यहेमसितद्रोहिन् ११ १२ १३ १४ दहिष्यतिधक्ष्यति १५ १६ १७ १८ १९ अभिपन्नंत्रातं धर्षयिष्यतिआभि भविष्यति २० २३

शशापाथमहातेजाःपितरंतेरुषान्वितः ऋषेःपुत्रोमहातेजाबालोपरिणविरयुतिः ८ सक्षिप्रमुदकंस्पृष्ट्वारोषादिदमुवाचह पितरंतेभिसंधाय २० २१ तेजसाप्रज्वलन्निव ९ अनागास्सुयौयोमेमृतंसर्पमवासृजत् तेनागस्तक्षकःक्रुद्धस्तेजसाप्रदहिष्यति १० आसीविषस्तिग्मतेजामद्याक्यबलनोदितः सन्नरान्नादितःपापंपश्यमेतपसोबलं ११ इत्युक्त्वाप्रययौतत्रपितायत्रास्यसोभवत् दृष्ट्वाचपितरंतस्मैतंशापंप्रत्यवेदयत् १२ सचापिमुनिशार्दूलःप्रेषयामासतेपितुः शिष्यंगौरमुखंनामशीलवंतंगुणान्वितं १३ आचख्योसचविश्रांतोराज्ञःसर्वमशेषतः शप्तोसिममपुत्रेणयत्तोभवमहीपते १४ तक्षकस्त्वांमहाराजतेजसासोदहिष्यति श्रुत्वाचतद्वचोघोरंपितातेजनमेजय १५ यत्तोभवपरित्रस्तस्तक्षकात्पन्नगोत्तमात् ततस्तस्मिंस्तदिवसेसन्नमेसमुपस्थिते १६ राज्ञःसमीपंब्रह्मर्षिःकाश्यपोगंतुमैच्छत तं दर्शयनागेंद्रस्तक्षकःकाश्यपंतदा १७ तमब्रवीत्पन्नगेंद्रःकाश्यपंत्वरितंद्विज क्वभवांस्त्वरितोयातिकिंचकार्यंचिकीर्षति १८ काश्यपउवाच मत्तराजाकुरुश्रेष्ठःपरीक्षित्तामवैद्विज तक्षकेनभुजंगेनधक्ष्यतेकिलसोद्यवै १९ गताम्यहंतंत्वरितःसद्यःकर्तुमपज्वरं मयाभिपन्नंतंचापिनसर्पोधर्षयिष्यति २० तक्षकउवाच किमर्थंतंमयादष्टंसंजीवयितुमिच्छसि अहंसतक्षकोब्रह्मन्पश्यमेवीर्यमद्भुतं २१ नशक्तस्त्वंमयादष्टंसंजीवयितुंनृपं सोतिरुवाच इत्युक्तातक्षकस्तत्रसोदृश्यद्वैवनस्पतं २२ सदष्टमात्रोनागेनभस्मी भूतोभवन्नगः काश्यपश्चततोराजन् संजीवयतुतंनगं २३

कामंकाम्यमानार्थं २४ २७ द्विपदांपुरुषाणांनिवर्तेतनिवर्तनः २७ २० एतंपार्थिवस्यउन्नंकस्यचपराभवंश्रुत्वा २१ २५ संहतविषःसम्यक्कृन्तंनष्टंविषंय

ततस्तंलोभयामासकामन्दूहीतितक्षकः सएवमुक्तस्तंप्राहकाश्यपस्तक्षकंपुनः २४ धनलिप्सुरहंतत्रयामीत्यक्तक्रुद्धतेनसः तमुवाचमहात्मानं तक्षकःश्लक्ष्णयागिरा २५ यावद्धनंप्रार्थयसेराज्ञस्तस्मात्ततोधिकं गृहाणमत्तएवत्वंसंनिवर्तस्वचानघ २६ सएवमुक्तोनागेनकाश्यपोद्विजपदांवरः लब्धावित्तंनिवर्तेततक्षकाद्यावदीप्सितं २७ तस्मिन्प्रतिगतेविप्रेछद्मनोपेत्यतक्षकः तंनृपंनृपतिश्रेष्ठपितरंधार्मिकंतव २८ प्रासादस्थंयत्नमपिदग्धवान्विषवह्निना ततस्त्वंपुरुषव्याघ्रविजयायाभिषेचितः २९ एतद्दृष्टंकृतंचापियथावृत्तंपसत्तम अस्माभिर्निखिलंसर्वं कथितंतेतिदारुणं ३० श्रुत्वाचैतन्नरश्रेष्ठपार्थिवस्यपराभवं अस्यवंशेरुजंकस्यविधत्स्वयदनंतरं ३१ सौतिरुवाच एतस्मिन्नेवकालेतुसराजाजनमेजयः उवाचमंत्रिणःसर्वानिदंवाक्यमरिंदमः ३२ जनमेजयउवाच अयमत्रकथितंकेनयद्वृत्तंतद्वनस्पतौ आश्चर्यभूतंलोकस्य भस्मराशिकृतंतदा ३३ यद्दृष्टंजीवयामासकाश्यपस्तक्षकेनवै नूनंमैत्रेहनविषोनप्रणस्येतकाश्यपात् ३४ चिंतयामासपापात्मामनसा पन्नगाधमः दग्धंयदिमयाविप्रःपार्थिवंजीवयिष्यति ३५ तक्षकःसंहताविषोलोकेयास्यतिहास्यतांविचिंत्यैवंकृतांतेनध्रुवंतुष्टिर्द्विजस्यवै ३६ भविष्यतित्वपायेनयस्यदास्यामियातनां एकंतुश्रोतुमिष्यामितद्वृत्तंनिर्जनेवने ३७ संवादंपन्नगेंद्रस्यकाश्यपस्यवचस्तथा श्रुतवांस्त्वंदृष्टवांश्चापिभवतांकथमागतं ३८

स्यसतथा संहतविषइतिपाठेसप्टोर्थः ३६ यस्यदास्यामियातनांयस्यप्रयासंकृत्वा यत्नमयत्नेचास्मादसमासेपिआर्षत्वात्तृतीयस्यातनांप्रतिक्रियां ३७ ३८

समागतसमागमंभावेनिष्ठा २९ ४० पुरुषद्विजावितिपाठेद्विजोऽग्रजःसर्पोविप्रश्च दंतविग्राडजाद्विजाद्दत्कृतेः अर्थभेदेपिसरूपत्वादेकशेषः ४१ व्यजीवयत्पुनर्जी

मंत्रिणऊचुः शृण्वराजंयथास्माकंयेनतत्कथितंपुरा समागतोद्विजेंद्रस्यपन्नगोंद्रस्यचाध्वनि ३९ तस्मिन्नृहेनरःकश्चिद्दिधनार्योयपार्थिव विचिन्व
र्पूर्वमारूढःशुष्कशाखावनस्पतौ ४० नबुध्येतावुभौतीव्रनगरूपन्नगौद्विजौ सहतेनैवदृष्टेण भस्मीभूतोभवन्नृप ४१ द्विजप्रभावाद्द्विजेंद्रव्य
जीवत्सवनस्पतिः तेनागम्यद्विजश्रेष्ठपुंसास्माभिर्निवेदितं ४२ यथादृष्टंनुतत्सर्वंतक्षकस्यद्विजस्यच एतत्तेकथितंराजन्यथादृष्टंस्मृतंच
तु ४३ श्रुत्वावचःपशार्दूलविधत्स्वयदनंतरं ४२ सौतिरुवाच मंत्रिणांवुवचःश्रुत्वासराजाजनमेजयः पर्यतप्यतदुःखार्तःप्रत्यपिंषत्क्रोधं
४४ निःश्वासमुष्णमसृजद्दीर्घराजीवलोचनः सुमोचाश्रूणिवदनेत्राभ्यांप्ररुरुदेनृपः ४५ उवाचचमहीपालोदुःखशोकसमन्वितः दुर्धरं
बाष्पमुत्सृज्यस्पृष्ट्वापोपायथाविधि ४६ मुहूर्तमिवचध्यात्वानिश्चित्यमनसानृपः अमर्षसंमंत्रिणः सर्वानिदंवचनमब्रवीत् ४७ जनमेज०
श्रुत्वैतद्भवतांवाक्यंपितुर्मेस्वर्गतिंप्रति निश्चितेयंममतिर्यावतांमेनिबोधत ४८ अनंतरंचमन्येहंतक्षकायदुरात्मने प्रतिकर्तव्यमित्येवंयेन
मेहिंसितःपिता शृंगिणंहेतुमात्रंयःकृत्वादग्ध्वाचपार्थिवं ४९ दृदंदुरात्मातातस्यकाश्यपंयोन्यवर्तयत् यद्यागच्छत्सवैविप्रोनजीवेत्सतामम
५० परिहीयेतकिंतस्ययद्विजीवत्पार्थिवः काश्यपस्यप्रदानेनमंत्रिणांविनयेनच ५१ स्तुवतांवितवान्मोहात्काश्यपंद्विजसत्तमं संजिजीवयतुं
प्राप्तंराजानमपराजितं ५२

रामे
षेणअत्यल्पमितेनरूपेणजीवितवान् अगम्यआगत्यबाल्यपातिपदेःपुनासिकलोपाभावः द्विजश्रेष्ठपुंसाब्राह्मणदासेन ४२ ४२ कारंकरेनिधायप्रत्यपिंषत्क्रोधावेशाद्धर्ष १०२
तवानित्यर्थः ४४ ४६ अनंतरंव्यवहितंयथास्यात्तथा ४७ ५१ मोहात्मदीयसामर्थ्याज्ञानात् ५२

यद्दक्षिनायुर्यदिवापरेतोयद्दमृत्योरंतिकंनीतएव तमाहरामिनिर्कृतेरुपस्थादस्यार्षमेनंशतशारदायेतिमंत्रवर्णाद्ब्राह्मणस्यायुःप्रदानेपिसामर्थ्यमस्तिअतस्तंवद्ध
धनदानेननिवर्तयतस्तक्षकस्यैवापराधोयमित्याहमाहानीति ददादितिहेतौशतृप्रत्ययः दृब्यंदत्वापितेनैवनृपोबलान्मारितइत्यर्थः ५२ अपचितिंवैरनिर्यातनं ५४

महानेतिक्रमोत्थेपतक्षकस्यदुरात्मनः द्विजस्ययोददद्द्रव्यंमानृपंजीवयेदिति ५२ उत्तरस्यप्रियंकर्तुमात्मनश्चमहत्प्रियं भवतांचैवसर्वेषां
गत्वाम्यपचितिंपितुः ५४ इत्यादिपर्वण्यास्तीके सौतिरुवाच एवमुक्तातनःश्रीमामंत्रिभिश्चानुमोदितः आरुरोहपतिज्ञांसर्पसत्राय
पार्थिवः १ ब्रह्मभरतशार्दूलोराजापरिक्षितस्तदा पुरोहितमयाचद्यऋत्विजोवरूथाधिपः २ अब्रवीद्वाक्यसंपन्नःकार्यसंपत्करंवचः योमे
हिंसितवांस्तातंतक्षकःसदुरात्मवान् ३ प्रतिकुर्यांतथातस्यतद्भवंतोब्रुवंतुमे अपितत्कर्मविदितंभवतांयेनपन्नगं ४ तक्षकंसंप्रदीप्तेयोप्र
क्षिपेयंसवोधवं यथातेनपितामह्यंपूर्वंदग्धोविषाग्निना ५ तथाहमपितंपापंदग्धुमिच्छामिपन्नगं ऋत्विजऊचुः अस्तिराजन्महत्सत्र
त्वदर्थं देवनिर्मितंसर्पसत्रमितिख्यातंपुराणेपरिपठ्यते ६ आहर्त्तातस्यसत्रस्यत्वन्नान्योस्तिनराधिप इतिपौराणिकाःप्राहुरस्माकंचास्ति
सकृतुः ७ एवमुक्तःसराजर्षिर्मनिर्दग्धंहितक्षकं ऊताशानमुखेदीप्तेप्रविष्टमितिसत्तम ८ ततोब्रवीन्मंत्रविदस्तान्राजाब्राह्मणांस्तदा
आहरिष्यामितत्सत्रंसंभाराःसंभ्रियंतुमे ९ ततस्तऋत्विजस्तस्यशास्त्रतोद्विजसत्तम तंदेशंमापयामासुर्यज्ञायतनकारणात् १०

अध्यायः एवमुक्तेति १ २ ३ ४ सत्यंमम ५ ६ त्वन्नान्यःत्वमेवनान्यः यद्वातत्त्वतोनान्योसि ७ ८ आहरिष्यामिकरिष्यामि संभ्रियंतुसंभ्रियतां ९ १०

११ १२ दीक्षयामासुः दीक्षांयाहितवंतः १२ सर्पसत्रान्नयेसर्पसत्रफलाप्तयेभविष्यतिभाविनि १३ १४ इतिवक्ष्यमाणंयस्मिन्देशेइत्यादिसूतोजात्यापौराणिकः शिल्पागमवेत्ता १५ नायंसंख्यास्यतेनसमाप्स्यते १६ दीक्षाकालस्यप्रागितिप्रागदीक्षाकालं क्षत्तारंद्वारपं १७ अध्यायः ततइति पर्यक्रामन्परावक्रांतवंतः १

यथावद्वेदविद्वांसः सर्वेबुद्धेःपरंगताः ऋत्यापरमयायुक्तमिष्टंद्विजगणैर्युतं ११ अभूतधनधान्याढ्यमृत्विग्भिःकृनिषेवितं विमर्यादंचापिविधिवद्यज्ञायतनमीप्सितं १२ राजानंदीक्षयामासुःसर्पसत्रान्नयेतदा इदंवासीत्तत्रपूर्वंसर्पसत्रेभविष्यति १३ निमित्तंमहदुत्पन्नं यज्ञविघ्नकरंतदा यज्ञस्यायतनेतस्मिन्क्रियमाणेवचोब्रवीत् १४ स्थपतिर्बुद्धिसंपन्नोवास्तुविद्याविशारदः इत्यब्रवीत्सूत्रधारःसूतःपौराणिकस्तदा १५ यस्मिन्देशेचकालेचमापनेयंप्रवर्तिता ब्राह्मणंकारणंकृत्वानायंसंख्यास्यतेकृतुः १६ एतच्छ्रुत्वातुराजासौप्रागदीक्षाकालमब्रवीत् क्षत्तारंनहिमेकश्चिदज्ञातःप्रविशेदिति १७ इत्यादिपर्वण्यास्तीके मौतिरुवाच ततःकर्मण्यवर्तेसर्पसत्रविधौनतः पर्यक्रामंश्चविधिवत्त्वेस्वेकर्मणियाजकाः १ प्रादृत्यकृष्णवासांसिधूमसंरक्तलोचनाः जुह्वुर्मंत्रवच्चैवसमिद्धंजातवेदसं २ कंपयंतश्चसर्वेषामुरगाणांमनांसिच सर्पानाजुह्वुरुत्तत्रसर्पानग्निमुखेतदा ३ ततःसर्पाःसमापेतुर्महीत्रेहव्यवाहने विवेष्टमानाःकृपणा नाक्रंदंतःपरस्परं ४ विस्फुरंतःस्वसंतश्चवेष्टयंतःपरस्परं पुच्छैःशिरोभिश्चभृशंचित्रभानुंप्रपेदिरे ५ श्वेताःकृष्णाश्चनीलाश्चरुधिराः शिशवस्तथा नदंतोविविधान्नादान्पेतुरग्नेर्विभावसो ६

रामायण १०३

मंत्रवत्मंत्रयुक्तंयथास्यात्तथा २ आजुह्वुः आहूतवंतः ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १०

प्रमाणतःप्रमाणंप्राप्य ७ ८ परिघःमहाद्वारार्गलादंडः तत्तुल्याःमातृवाग्दंडापीडिताइतियैर्मातुर्वचनंनानुष्ठितंतएवंपेतुरित्यर्थः ९ १० अध्यायः सर्प

कोशयोजनमात्राहिगोकर्णस्यप्रमाणतः पतंत्यजस्रंवेगेनवज्रावग्निमतांवर ७ एवंशतसहस्राणिप्रयुतान्यर्बुदानिच अवशानिविनष्टानिपन्नगानांतुतत्रवै ८ तुरगाइवतत्रान्येहस्तिहस्ताइवापरे सन्नाइववमातंगामहाकायामहाबलाः ९ उच्चावचाश्चबहवोनानावर्णाविषोल्बणाः घोराश्चपरिघप्रख्यादर्शकामहाबलाः प्रपेतुर्वेगेवश्यामातृवाक्पीडिताः १० इत्यादिपर्वणिसर्पसत्रे ७

शौनकउवाच सर्पसत्रेतदाराज्ञःपांडवेयस्यधीमतः जनमेजयस्यकेनासन्नृत्विजःपरमर्षयः १ केसदस्याबभूवुश्चसर्पसत्रेमहादारुणे विषादजननेत्यर्थंपन्नगानांमहाभये २ सर्वंविस्तरशस्तातनवांछामितुमर्हसि सर्पसत्रविधानज्ञविज्ञेयाःकेवसूतज ३ सौतिरुवाच हंततेकथयिष्यामिनामानीहमनीषिणां येऋत्विजःसदस्याश्चतस्यासन्क्रतुपतेसदा ४ तत्रहोताबभूवाथब्राह्मणःश्वेतभार्गवः च्यवनस्यान्वयेख्यातोजातोवेदविदांवरः ५ उद्गाताब्राह्मणोरह्वोविद्वान्कौत्सोथजैमिनिः ब्रह्माभवत्सांगरवोअध्वर्युश्चापिपिंगलः ६ सदस्यश्चाभवद्व्यासःपुत्रशिष्यसहायवान् उद्दालकःप्रमतकःश्वेतकेतुश्चपिंगलः ७ असितोदेवलश्चैवनारदःपर्वतस्तथा आत्रेयःकुंडजठरोद्विजःकालघटस्तथा ८ वात्स्यःश्रुतश्रवाद्दोजपःस्वाध्यायशीलवान् कोहलोदेवशर्माचभौरुक्ष्यःसमसौरभः ९ एतेचान्येचबहवोब्राह्मणावेदपारगाः सदस्याश्चाभवंस्तत्रसत्रेपारिक्षितस्यह १०

सत्रेइति ऋत्विजःयतेकर्मकराःसदस्याउपद्रष्टारः १ २ विधानज्ञेषुविज्ञेयाःश्रेष्ठाः २ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १०

जुह्वत्सर्पिस्त्वथतदासर्पसत्रेमहाक्रतौ अहयःपापतंस्तत्रघोराःप्राणिभयावहाः ११ वसामेदोवहाःकुल्यानागानांसंप्रवर्त्तिताः ववौगं धश्चतुमुलोदग्धतामनिशंतदा १२ पततांचैवनागानांविधिष्ठितानांतयाऽबरे अश्रूयतानिशंशब्दःपच्यतांचाग्निनाभृशं १३ तक्षकस्तूसना गेंद्रःपुरंदरनिवेशनं गतःक्रत्वैवराजानंदीक्षितंजनमेजयं १४ ततःसर्वंयथावृत्तमाख्यायभुजगोत्तमः आगतश्चशरणंभीतआगस्कृ त्वापुरंदरं १५ तमिंद्रःप्राहसुप्रीतोनतवास्तीहतक्षक भयंनागेंद्रतस्माद्वैसर्पसत्राल्कदाचन १६ प्रसादितोमयापूर्वंतवार्थायपितामहः तस्मात्तवभयंनास्तिवेतुतेमानसोज्वरः १७ सौतिरुवाच एवमाश्वासितस्तेननततःसभुजगोत्तमः उवासभवनेतस्मिन्शक्रस्यमुदितःसु खी १८ अजस्रंनिपतत्स्वेषुनागेषुभृशदुःखितः अल्पशेषपरीवारोवासुकिःपर्यतप्यत १९ कमलंचाविसीदंतीमशक्तोरक्षितुंबलात्कंप न्नगोत्तमः संघूर्णमानहृदयोभगिनीमिदमब्रवीत् २० दह्यंतेंगानिमेभद्रेनदिशःप्रतिभांतिच सीदामीवचसंमोहाद्घूर्णतीवच मेमनः २१ दृष्टिश्चाभ्यतिमेतीवहृदयंदीर्यतीवच पतिष्यामध्रुवंशीघ्रंतस्मिन्नूदीप्तेविभावसौ २२ पारिक्षितस्ययज्ञोसौवर्त्ततेऽस्म जिघांसया यत्रकेनापिगंतव्यंप्रेतराजनिवेशनं २३ क्रूरंसत्रकालःसंप्राप्तोयदर्थमसिमेसुतः जरत्कारोर्मयादत्तोन्यायस्त्वास्मान्स बांधवान् २४ आस्तीकःकिलयत्तेतंवरंतंभुजगोत्तमे प्रतिषेत्स्यतिमांपूर्वंस्वयमाहपितामहः २५ तद्गत्सेऽद्यहिवत्संस्वंकुमा रंहृद्यसंमतं ममाद्यवत्संभृत्यस्यमोक्षार्थंवेदविन्मे २६ इतिश्रीमहाभारतेआदिपर्वणिसर्पसत्रे श्रीराम

ततआहूयेति १ २ आचष्टेस्मतंकथितवती अविकूवाअनकुला अविप्लुवेतिपाठेसाध्वी ४ ११ अभिशापःशापः १२ १३ १४ १५ १६ राम

सौतिरुवाच ततआहूयपुत्रंस्वंजरत्कारुर्भुजंगमा वासुकेर्नागराजस्यवचनादिदमब्रवीत् १ अहंतवपितुःपुत्रभ्रात्रादत्तानिमित्त तः कालःसचायंसंप्राप्तस्तत्कुरुष्वयथातथं २ आस्तीकउवाच किंनिमित्तंममपितुर्दत्तांतंमातुलेनमे तन्ममाचक्षतत्त्वेनश्रुत्वाकर्त्ता स्मितत्तथा ३ सौतिरुवाच ततआचष्टसातस्मैबांधवानांहितैषिणी भगिनीनागराजस्यजरत्कारुरविकूवा ४ जरत्कारुरुवाच पन्न गानामशेषाणांमाताकद्रूरितिस्मृता तयाशप्ताक्रुधितयासुतायस्मान्निबोधतत् ५ उच्चैश्रवाःसोम्यराजोयन्निमित्यानरुतोमम विनतार्थी यपणितंदासभावायपुत्रकाः ६ जनमेजयस्यवोयज्ञेधक्ष्यत्यनिलसारथिः तत्रपंचत्वमापन्नाःप्रेतलोकंगमिष्यथ ७ तांचशप्तवतीं देवःसाक्षाल्लोकपितामहः एवमस्त्वितितद्वाक्यंप्रोवाचानुमुमोदच ८ वासुकिश्चापितच्छ्रुत्वापितामहवचस्तदा अमृतेमथितेतातदे वांश्चरणमीयिवान् ९ सिद्धार्थाश्चसुराःसर्वेप्राप्यामृतमनुत्तमं भ्रातरंमेपुरस्कृत्यपितामहमुपागमन् १० तेतंप्रसादयामासुःसुराः सर्वेऽस्त्रसंभवं राज्ञावासुकिनासार्द्धंशापोसौनभवेदिति ११ देवाऊचुः वासुकिर्नागराजोयंदुःखितोज्ञातिकारणात् अभिशापःस मातुस्तभगवान्नभवेत्कथं १२ ब्रह्मोवाच जरत्कारुर्जरत्कारुंभार्यांसमवाप्स्यति तज्जातोहिजःशापान्मोक्षयिष्यतिपन्नगान् १३ जरत्कारुरुवाच एतच्छ्रुत्वानुवचनंवासुकिःपन्नगोत्तमः शप्तोनाममरप्रख्यतवपित्रेमहात्मने १४ शप्तेवानागतेकालेतस्मात्तंमोक्षयाथाः अयंसकालःसंप्राप्तोभयान्नस्त्रातुमर्हसि १५ भ्रातरंचापिमेतस्माद्भ्रातुमर्हसिपावकात् नमोघंतुरुतंतस्याद्यदहंतवधीमते १६

आस्तीकस्तिपादपूरणार्थः स्कलोपः सोस्तीकइत्यपिपाठः १७ २१ मयि अयमस्मान्मोचयिष्यतीत्येवंरूपः मनःसंकल्पः जातुकदाचित्मिथ्या अन्यथान २२

पित्रेदत्ताविमोक्षार्थंकथंवापुत्रमन्यसे १६ सौतिरुवाच एवमुक्तस्तथेत्युक्त्वाआस्तीकोमातरंतदा अब्रवीद्दुःखसंतप्तंवासुकिंजीवयन्निव १७ अहंत्वांमोक्षयिष्यामिवासुकेपन्नगोत्तम तस्माद्धापान्महासत्वसत्यमेतद्ब्रवीमिते १८ भवत्स्वत्स्वमनानागनहितेविधतेभयं प्रयतिष्येतथाराजन्यथाश्रेयोभविष्यति १९ नमेवागनृतंप्राहुस्तैरेषापिकुतोन्यथा तंवैनृपवरंगत्वादीक्षितंजनमेजयं २० वाग्भिर्मंगलयुक्ताभिस्तोषयिष्येयमातुल यथासयज्ञोनृपतेर्निवर्तिष्यतिसत्तम २१ ससंभावयनागेंद्रमथिसर्वंमहामते नतेमयिमनोजातुमिथ्याभवितुमर्हति २२ वासुकिरुवाच आस्तीकपरिघूर्णीमिहृदयंमेविदीर्यते दिशोनप्रतिजानामिब्रह्मदंडनिपीडितः २३ आस्तीकउवाच नसंतापस्त्वयाकार्यःकथंचिन्नगोत्तम प्रदीप्ताग्नेःसमुत्पन्नंनाशयिष्यामितेभयं २४ ब्रह्मदंडमहाघोरंकालाग्निसमतेजसं नाशयिष्यामिमात्वंभयंकार्षीःकथंचन २५ सौतिरुवाच ततःसवासुकेर्घोरमपनीयमनोज्वरं आधायचात्मनोंगेषु जगामत्वरितोभ्रातुं २६ जनमेजयस्यतंयज्ञं सर्वैःसमुदितंगुणैः मोक्षायभुजगेंद्राणांमास्तीकोद्विजसत्तमः २७ सगत्वापश्यदास्तीकोयज्ञायतनमुत्तमं हुतंसदस्यैर्बहुभिःसूर्यवह्निसमप्रभैः २८ सतत्रप्रविशन्द्विजसत्तमः अभितुष्टावतंयज्ञंत्रिभिर्वेदैरथर्वभिः २९

ब्रह्मवेदःमातृदेवोभवेति मातुरास्तीकत्वविधानपरः तदन्यथाकरणप्रयुक्तोदंडः मातृशापरूपःब्रह्मदंडः २२ २५ ततःसहितवासुकेरिंतांज्वरंस्वयंगृहीत्वेत्यर्थः २६ २९

राम १०५

२० अध्यायः सोमस्येति स्वस्तिनोस्तुविप्रेभ्यः नइतिआस्तीकउवाचे यजमानादीनवास्तुकिंपशवोन्याश्च आत्मीयतेनाभिसंधायतेभ्यः स्वस्तिकल्याणमस्तित्याशास्ते १ शक्रस्येति यथाशतंशतक्रतोर्यज्ञाःयथावातथोपिपरंतुल्यसंख्यंशतंशतक्रतवोवाजपेया अंतवयज्ञोयुतक्रतुतुल्यइत्यर्थः २ ५ देवस्यधर्मराजस्य ६ ७

सप्ताप्तयज्ञायतनंवरिष्ठंद्विजोत्तमःपुण्यकृतांवरिष्ठः तुष्टावराजानमनंतकीर्तिमृत्विक्सदस्यांश्चतथैवचाग्निं ३० इत्यादिपर्वणिसर्पसत्रे ०

आस्तीकउवाच सोमस्ययज्ञोवरुणस्ययज्ञः प्रजापतेर्यज्ञआसात्सयागे तथायज्ञोयंतवभारताग्नेपारीक्षितस्वस्तिनोस्तुप्रियेभ्यः १ शक्रस्ययज्ञः शतसंख्यउक्तस्तथापरंतुल्यसंख्यंशतंवै तथायज्ञोयंतवभारताग्नेपारीक्षितस्वस्तिनोस्तुप्रियेभ्यः २ यमस्ययज्ञोहरिमेधसश्चयथायज्ञोरंतिदेवस्य राज्ञः तथायज्ञोयंतवभारताग्नेपारीक्षितस्वस्तिनोस्तुप्रियेभ्यः ३ गयस्ययज्ञः शशबिंदोश्चयज्ञोयज्ञस्तथावैश्रवणस्यराज्ञः तथायज्ञोऽयंतवभारताग्नेपारीक्षितस्वस्तिनोस्तुप्रियेभ्यः ४ नृगस्ययज्ञस्त्वजमीढस्यचासीद्यथायज्ञोदाशरथेश्चराज्ञः तथायज्ञोयंतवभारताग्नेपारीक्षितस्वस्तिनोस्तुप्रियेभ्यः ५ यज्ञःऋतोरिविदेवस्यसूनोर्युधिष्ठिरस्याजमीढस्यराज्ञः तथायज्ञोयंतवभारताग्नेपारी० ६ रुक्मस्ययज्ञःसत्यवसोःसुतस्यस्वयंकर्मप्रकुर्वतश्च तथायज्ञोयं० ७ इमेचतेसर्वसमानवर्चसःसमासतेत्वत्कृतुमंत्रयाजकाः नैषांज्ञातुंविद्यतेज्ञानमन्यदस्मेभ्योनमणिभ्यःकदाचित् ८ ऋषिर्वसोमोनामलोकेपुरेवद्वैपायनेनेतिविश्रुतंमे एतस्यशिष्याहिक्षितेसंचरंतिसर्वेद्विजाःकर्मसुवेदरिक्षाः ९

नैषामिति ज्ञानराद्धःकर्मस्युत्सन्नोज्ञेयवचनः अयंसंप्रतिज्ञातुंज्ञेयनविद्यतेसर्वस्यज्ञातनादित्यर्थः एतएवतेभ्योदत्तंसाक्षाद्ब्रह्मणेवार्पितमतस्तस्यकदाचिदपिदानजपुण्यस्यनाशोनास्तीत्यर्थः ८ लोकेपुपरलोकसाधनेषु दीक्षाः दीक्षावंतःकुरवाः रक्षास्त्वपिपाठः ९

विभावसुश्चित्रभानुर्महात्मा हिरण्यरेताऽनुशुक्लवर्त्मा प्रदक्षिणावर्तशिखः प्रदीप्तोऽभ्यंतरवेदऽऊतभुग्वृष्टिदेवान् १० नेहत्वदन्योविधतेजीवलोके समोनृपपालयितापजानां धृत्याचतेप्रातमनाःसदाहंलंबावरुणोधर्मराजोयमोवा ११ शक्रःसाक्षाद्वज्रपाणिर्यथेहत्राताऽलोकेऽस्मिंस्त्वंतथेहप्रजानां मतस्त्वंनःपुरुषेंद्रहलोकेनत्वदन्योभूपतिरस्तियज्ञे १२ खड्गांगनाभागरिलीपकल्पययातिमांधातृसमप्रभाव आदित्यतेजःप्रतिभानतेजा भीष्मोयथाराजसिकव्रतस्त्वं १३ वाल्मीकिवत्तेनिभृतंस्ववीर्यंविसिष्ठवत्तेवियतश्चकोपः प्रभुलमिंद्रत्वसमंमतंमेद्युतिश्चनारायणवद्विभाति १४ यमोयथाधर्मविनिश्चयज्ञःकृष्णोयथासर्वगुणोपपन्नः श्रियानिवासोऽसियथावसूनांनिधानभूतोसितथाकृतज्ञानां १५ देवोऽवेनासिस मोबलेनरामोयथाशास्त्रविदस्त्रविच्च आर्यत्रिताभ्यामसितुल्यतेजाद्रुःप्रेक्षणीयोसिभगीरथेन १६ सौतिरुवाच एवंस्तुताःसर्वएवप्रसन्ना राजासदस्याऋत्विजोहव्यवाहः तेषांदृष्ट्वाभावितानींगितानिप्रोवाचराजाजनमेजयोथ १७ इत्यादिपर्वणिसर्पसत्रे ७

यांनिवासोसिवसवोष्टौतत्संबंधनानांश्रियो १५ रामोभार्गवः श्रौर्वत्रितादृषी १६ तेषामृत्विगानांभावितानिमनसिसंकल्पितानिइंगितानिवहिश्चेष्टितानिवक्ष्यादिचिन्हानिआस्तीकातिथ्यविषयाणिभारतस्त्विंगितानीतिपाठेभारतोराजभारतवंशजत्वात् १७ इतिश्रीभारतभावदीपेअध्यायः ७

बालोपीति संविदध्वंऐकमत्यंकुरुध्वं १ एतिशीघ्रं प्रागवरदानादितिनयाकर्तव्यमितिभावः २ तक्षकस्तावच्चेतीतिवाक्यंहोताऽवाचेतिसंबंधः ३ विद्विषाणःद्वेषकृतवान् लिटःकानच् अभ्यासलोपआर्षः विषाणद्वितिपाठः ४ शस्त्राणिशंसनमंत्रदेवताः शास्त्राणीतिपाठेपुराकल्परूपाअर्थवादाः ५ ६ पुराणंपूर्वकल्पोयंवृत्तांतं

जनमेजयउवाच बालोप्ययंरूविरद्रुवाभाषतेनायंबालःरूविरोयंमतोमे इष्टाम्यहंवरमस्मैप्रदातुंतन्मेविप्राःसंविदध्वंयथावत् १ सदस्याऊचुः बालोपिविप्रोमान्यएवेहराज्ञांविद्वान्योवैसपुनर्वैयथावत् सर्वान्कामांस्त्वत्तएवार्हतेद्ययथाचनस्तक्षकएतिशीघ्रं २ सौतिरुवाच व्याहर्तुकामेवरदेदृपेहिजंवरंवरणीयेतिततोब्रुवाच होतावाक्यंनातिहृष्टांतरात्माकर्मण्यस्मिंस्तक्षकोनैतितावत् ३ जनमेजयउवाच यथा वेदंकर्मसमाप्यतेमेयथावचैतत्तक्षकएतिशीघ्रं तथाभवंतःप्रयतंतुसर्वेपरंशक्त्यासहमेविद्विषाणः ४ ऋत्विजऊचुः यथाशास्त्राणिनःप्राऽर्यथाशंसतिपावकः इष्टभवेनराजंस्तक्षकोभयपीडितः ५ यथाह्यतोलोहितासोमहात्मापोराणिकोवेदितवान्पुरस्तात् सराजानंप्राह दृष्टस्तदानीयथाऽविप्रास्तद्वैतन्नृपेव ६ पुराणमग्र्यंततोब्रवीम्यहंदत्तंतस्मैवरमिंद्रेणराजन् वसेहत्वंमत्सकाशेसुगुप्तोनपावकस्त्वांप्रदहितीति ७ एतच्छ्रुत्वादीक्षितस्तथमानस्तेहोतारंवोद्यमानंकर्मकाले होतावयन्नोस्याजुहावाथमंत्रैरथामरेंद्रःस्वमाजगाम ८ विमान मारुह्यमहानुभावःसर्वैर्देवैःपरिसंस्तूयमानः बलाहकैश्चायनुगम्यमानोविद्योधरैरप्सरसांगणैश्च ९ तस्यांतरीयेनिहतःसनागोभयोद्विजः शर्मनेवाभ्यगच्छत् ततोराजामंत्रविदोब्रवीत्सुःकुरुष्वावाक्यंतक्षकस्यांतमिच्छन् १०

आगम्यतातो तेनास्मिन्नपिकल्पतयैव भवितेतिभावः ७ ८ ९ १० ७

विभावसौवन्हौ ११ १२ १३ भयंआविशत्प्राप्तवान् १४ १५ इंद्रादपिब्राह्मणसामर्थ्यमधिकंतयापिब्राह्मणैर्देवहेलनंनकर्त्तव्यमित्याशयेनऋत्विजऊचुः वर्त्तत

जनमेजयउवाच इंद्रस्यभवनेविप्रायदिनागास्सतक्षकः तमिंद्रेणैवसहितंपातयध्वंविभावसौ ११ सौतिरुवाच जनमेजयेनराज्ञातुनादितस्तस
कंप्रति होताजुहावतत्रर्त्विंतक्षकंपन्नगंतथा १२ हूयमानेतथाचैवतक्षकःसपुरंदरः आकाशेदृष्टएवैकक्षणेनव्यथितस्तदा १३ पुरंदरस्यतंय
ज्ञंदृष्ट्वारुभयमाविशत् हित्वातुतक्षकंतस्तःस्वमेवभवनंययौ १४ इंद्रेगतेतुराजेंद्रस्तक्षकोभयमोहितः मंत्रशक्त्यापावकार्चिःसमीपमवशोगतः
१५ ऋत्विजऊचुः वर्त्ततेतवराजेंद्रकर्मैतद्धिध्वत्प्रभो अस्मेतद्भूजमुख्यायवरंतंदातुमर्हसि १६ जनमेजयउवाच बालाभिरूपस्यतवाप्र
मेयवरंप्रयच्छामियथानुरूपं वृणीष्वयत्तेभिमतंददिष्टंतंतत्तेप्रदास्याम्यपिवेददेयं १७ ऋत्विजऊचुः अयमायातितूर्णंसतक्षकस्तेवशं
गत पश्यतेस्यमहान्नादोनदतोभैरवंरवं १८ नूनंसुकोवज्रसमप्रतापोनागोश्रेष्ठोनाकान्मंत्रविस्रस्तकायः पूर्णान्नाकाशंनष्टसंज्ञोभ्युपैतीती
वाग्निःश्वासाग्निःश्वसन्पन्नगेंद्रः १९ सौतिरुवाच पतिष्यमाणेनागेंद्रेतक्षकेजातवेदसि इदमंतरमित्येवंतदास्तीकोभ्यचोदयत् २० आ
स्तीकउवाच वरंददासिचेन्मह्यंवृणोमिजनमेजय सत्रंतेविरमेत्तेतन्नृपतेयुरिहोरगाः २१ एवमुक्तस्तदातेनब्रह्मन्यारक्षितस्तक्षसः नाति
हृष्टमनाश्चेदमास्तीकंवाक्यमब्रवीत् २२ जनमेजयउवाच सुवर्णरजतंगाश्चयच्चान्यन्मन्यसेविभो तत्तेदद्यांवरंविप्रनिवर्त्तेत्क्रतुर्मम
२३ आस्तीकउवाच सुवर्णरजतंगाश्चनतेराजन्वृणेम्यहं सत्रंतेविरमेत्तत्वत्पितामातृकुलस्यच: २४

इति १६ हेबालु १७ १८ नाकात्स्वर्गात् १९ २४

सौतिरुवाच आस्तीकेनैवमुक्तस्तुराजापरिक्षितस्तदा पुनःपुनरुवाचेदमास्तीकंवदतांवरः २५ अन्यंवरयभद्रंतेवरंद्विजवरोत्तम अथवा
वतनचाप्यन्यंवरंसमृगुनंदन २६ ततोवेदविदस्तातसदस्याःसर्वएवतं राजानमूचुःसहितास्तत्रब्राह्मणोवरं २७ इत्यादिपर्वणिसर्पस
त्रेआस्तीकवरप्रदानं शौनकउवाच येसर्पाःसर्पसत्रेस्मिन्पतितादहनंवने तेषांनामानिसर्वेषांश्रोतुमिच्छामिसूतज १ सौतिरुवाच
सहस्राणिबहून्यस्मिन्नयुतान्यर्बुदानिच नशक्यंपरिसंख्यातुंवदुत्तान्द्विजसत्तम २ यथास्मृतितुनामानिपन्नगानांनिबोधमे उच्यमानानिमुख्या
नांस्तानांजातवेदसि ३ वासुकेःकुलजातांस्तुप्राधान्येननिबोधमे नीलरक्तान्सितान्घोरान्महाकायान्विषोल्बणान् ४ अवशान्मातृवाग्दं
डपीडितान्छपणान्बहून् कोटिशोमानसःपूर्णःशलःपालोहलोमकः ५ पिठलःकोणपश्चक्रःकालवेगःप्रकालनः हिरण्यबाहुःशरणःकुश
कःकालदंतकः ६ एतेवासुकिजानागाःप्रविष्टाहव्यवाहने अन्येचबहवोविप्रतक्षावैकुलसंभवाः प्रधानाभोगिनःसर्वेघोररूपामहाबलाः ७
तक्षकस्यकुलेजातान्प्रवक्ष्यामिनिबोधतान् पुष्पंडकोमंडलकःपिंडसेक्कारवेणवः ८ उद्दिकःशरभोभंगोबिल्वतेजाविरोहणः शितिशलकरो
मूकःसुकुमारःप्रवेपनः ९ उग्रकशिशुरोमाचसुरोमाचमहाहनुः एतेतक्षकजानागाःप्रविष्टाहव्यवाहनं १० पारावतःपारियात्रःपांडुरोहरिणः
कृशः विहंगःशरभोभेदःप्रमोदःसहनापनः ११ ऐरावतकुलेदेतप्रविष्टाहव्यवाहनं कौरव्यकुलजानागाःषृणुमेत्वंद्विजोत्तम १२ एरकःकुंडलोवे
णुवेणीस्कंधःकुमारकः बाहुकःशृंगवेरश्चधूर्तकःपोतरांतको १३ कौरव्यकुलजास्त्वेतेप्रविष्टाहव्यवाहनं धृतराष्ट्रकुलेजातांषृणुनागान्ययातथं १४

विभावसौवन्हौ ११ १२ १३ भयंचाविशत्प्राप्तवान् १४ १५ इंद्रादपिब्राह्मणसामर्थ्यमधिकंतथापिब्राह्मणैर्दैवहेलनंनकर्त्तव्यमित्याशयेनऋत्विजऊचुः वर्त्तत

जनमेजयउवाच इंद्रस्यभवनेविप्रायदिनागस्सतक्षकः तमिंद्रेणैवसहितंपातयध्वंविभावसौ ११ सौतिरुवाच जनमेजयेनराज्ञातुनादितस्तक्ष
कंप्रति होताजुहावतत्रस्तंतक्षकंपन्नगंतथा १२ हूयमानेतथाचैवतक्षकःसपुरंदरः आकाशेदृश्यचैवक्षणेनव्यथितस्तदा १३ पुरंदरस्ततंय
ज्ञेदृष्ट्वारुभयमाविशत् हित्वातुतक्षकंत्रस्तःस्वमेवभवनंययौ १४ इंद्रेगेतेतुराजेंद्रस्तक्षकोभयमोहितः मंत्रशक्त्यापावकार्चिःसमीपमवशोगतः
१५ ऋत्विजऊचुः वर्त्ततेतवराजेंद्रकर्मैतद्धिध्वत्प्रभो अस्मेतद्भूजमुख्यायवरंतंदातुमर्हसि १६ जनमेजयउवाच बालाभिरूपस्यतवाप्र
मेयवरंप्रयच्छामियथानुरूपं वृणीष्वयत्नोभिमतंतद्दिशंतंतत्तेप्रदास्याम्यपिवेदरेयं १७ ऋत्विजऊचुः अयमायातितूर्णंसतक्षकस्तेवशं
नृप श्रूयतेस्यमहान्नादोनदतोभैरवंरवं १८ नूनंसुकोवज्रभृतासनागोश्रेष्ठोनाकान्मंत्रविस्रस्तकायः छूर्णन्नाकाशेनष्टसंज्ञोभ्युपैतितो
व्रान्निःश्वासान्निःश्वसन्पन्नगेंद्रः १९ सौतिरुवाच पतिष्यमाणेनागेंद्रेतक्षकेजातवेदसि इदमंतरमित्येवंतदास्तीकोभ्यचोदयत् २० आ
स्तीकउवाच वरंददासिवेन्मह्यंवृणोमिजनमेजय सत्रंतेविरमेत्तेतन्नपतेयुरिहोरगाः २१ एवमुक्तस्तदातेनब्रह्मन्यारक्षितस्तक्षसः नाति
तृष्टमनाश्चेदमास्तीकंवाक्यमब्रवीत् २२ जनमेजयउवाच स्फुवर्णरजतंगाश्चयच्चान्यन्मन्यसेविभो तत्तेदद्यांवरंविप्रनानिवर्त्तेक्रतुर्मम
२३ आस्तीकउवाच स्फुवर्णरजतंगाश्चनतोराजन्वृणोम्यहं सत्रंतेविरमेत्तत्तस्मिन्मात्कुलस्यनः २४

इति १६ हेबालउ १७ १८ नाकात्स्वर्गात् १९ २४

सौतिरुवाच आस्तीकेनैवमुक्तस्तराजापरिक्षितस्तदा पुनःपुनरुवाचेदमास्तीकंवदतांवरः २५ अन्यंवरयभद्रंतेवरंद्विजवरोत्तम आया
चतनचायन्यंवरंसभृगुनंदन २६ ततोविदविदस्तातसदस्याःसर्वएवतं राजानमूचुःसहितास्तंब्राह्मणोवरं २७ इत्यादिपर्वणिसर्पस
त्रेआस्तीकवरप्रदानं शौनकउवाच येसर्पाःसर्पसत्रेस्मिन्नृपतिताहुत्यवाहने तेषांनामानिसर्वेषांश्रोतुमिच्छामिसूतज १ सौतिरुवाच
सहस्राणिबहून्यस्मिन्नयुतान्यर्बुदानिच नशक्यंपरिसंख्यातुंवदुक्त्वाद्विजसत्तम २ यथास्मृतितुनामानिपन्नगानांनिबोधमे उच्यमानानिमुख्या
नांऽतानांजातवेदसि ३ वासुकेःकुलजातांस्तप्राधान्येननिबोधमे नीलरक्तान्सितान्घोरान्महाकायान्विषोल्बणान् ४ स्रवशान्मात्वाद्वं
उपरिष्टान्फणान्बहून् कोटिशोमानतःपूर्णःशत्रुपालोहलीमकः ५ पिच्छलःकोणपश्चंकःकालवेगःप्रकालनः हिरण्यबाहुःशरणःकक्ष
कःकालदंतकः ६ एतेवासुकिजानागाःप्रविष्टाहुत्यवाहने अन्येचबहवोविप्रतक्षकेकुलसंभवाः प्रदीप्तांगाःप्रोद्भुताःसर्वेघोररूपामहाबलाः ७
तक्षकस्यकुलेजातान्प्रवक्ष्यामिनिबोधतान् पुष्पंडकोमंडलकःपिंडसेक्कारेणकः ८ उद्धिकःशरभोभंगोविल्वतेजाविरोहणः शितीशलकरो
मूकःसुकुमारःप्रवेपनः ९ उत्कर शिशुरोमाचसुरोमाचमहाहनुः एतेतक्षकजानागाःप्रविष्टाहुत्यवाहनं १० पारावतःपारियात्रःपांडुरोहरिणः
कृशः विहंगःशरभोमेदःप्रमोदःसहनापनः ११ ऐरावतकुलादेतेप्रविष्टाहुत्यवाहनं कौरव्यकुलजानागाश्चणुमेत्वंद्विजोत्तम १२ एरकःकुंडलोवे
णीवेणीस्कंधःकुमारकः बाहुकःशृंगवेरश्चधूर्तकःपोतरांतको १३ कौरव्यकुलजास्त्वेतेप्रविष्टाहुत्यवाहनं धृतराष्ट्रकुलेजातांश्चणुनागान्ययातथं १४

१५ २२ योजनायामविस्तारात्र्यपिमंत्रसामर्थ्यात्स्वल्पप्रमाणात्र्यगस्यकरगतसमुद्रवद्गोष्पदशेषोभवति २३ ब्रह्मवेदस्तनुल्यंमातृवाक्यंतदृषेरदंशो ब्रह्मदंडेनपीडि

कीर्त्यमानानूमयाब्रह्मन्वातवेगानूविषोल्बणान् शंकुकर्णःपिठरकःकुठारमुखसेवकौ १५ पूर्णांगदःपूर्णमुखःप्रहासःशकुनिर्दरिः श्रमाहरः कामठकःसुषेणोमानसोव्ययः १६ भैरवोमुंडवेदांगःपिशंगश्चोद्रपारकः ऋषभोवेगवान्नागःपिंडारकमहाहनू १७ रक्तांगःसर्वसारंगःसमृद्धपटवासकौ वराहकोवीरणकःसूचित्रश्चित्रवेगिकः १८ पराशरस्तरुणकोमणिस्कंधस्तथारुणिः इतिनागामयाब्रह्मनूकीर्तिताःकीर्तिवर्द्धनाः १९ प्राधान्येनबहुत्वेनसर्वेषांपरिकीर्तिताः एतेषांप्रसवोयश्चप्रसवस्यचसंततिः २० नशक्यंपरिसंख्यातुंयेदीप्तपावकंगताः त्रिशीर्षाःसप्तशीर्षाश्चदशशीर्षास्तथापरे २१ कालानलविषाघोराद्रुताःशतसहस्रशः महाकायामहावेगाःशैलशृंगसमुच्छ्रयाः २२ योजनायामविस्ताराद्वियोजनसमायताः कामरूपाःकामबलादीप्तानलविषोल्बणाः २३ दग्धास्तत्रमहासत्रेब्रह्मदंडनिपीडिताः २४ इत्यादिपर्वणिसर्पसत्रे सौतिरुवाच इदमत्यद्भुतंचान्यदास्तीकस्यानुशुश्रुम तथावैश्रुंद्यमानेराज्ञापारिक्षितेनहि १ इंद्रहस्ताच्च्युतोनागःस्वर्गंवयदितिष्ठत ततश्चिंतापरोराजाबभूवजनमेजयः २ हूयमानेश्वरादीप्तेविधिवद्धुतभुजेतदा तक्षकोभयसंपीडितः ३ शौनकउवाच किंस्तंतेषांविषाणांमंत्रग्रामोमनीषिणां नप्रत्यभात्तदाग्र्योयत्सपपातननस्तकः ४ सौतिरुवाच तमिंद्रहस्ताद्विस्रस्तंविसंज्ञंपन्नगोत्तमं आस्तीकस्तिष्ठतिष्ठेतिवाचस्तिस्रोसुदारयत् ५

राम

ताः २४ अध्यायः इदमिति १ २ ३ ४ ५ श्रीरामचंद्रायनमः १०८

खेचरोवातरंहसा द्यावापृथिव्योर्मध्ये अंतरिक्षेइत्यर्थः ६ ९ सयज्ञउपरराम इत्यन्वयः १० ११ स्थपतयेशिल्पिने १२ १३ अवभृथंयज्ञसमाप्तिं १४ सूसंस्कृतं

वितस्थौसोंतरिक्षेचहृदयेनविदूयता ययातिरिवदेवेषुश्रितस्वर्गोवांतरानरः ६ ततोराजाब्रवीद्वाक्यंसदस्येभ्योदितोभृशं कामंमेतद्भवत्वेवंयथास्तीकस्यभाषितं ७ समाप्यतामिदंकर्मपन्नगाःसंतुनामयाः प्रीयतामयमास्तीकःसत्यंसूतवचोस्तुतत् ८ ततोहलहलाशब्दःप्रीतिदःसमजायत आस्तीकस्यवरेदत्तेतथैवोपररामच ९ सयज्ञःपांडवेयस्यराज्ञःपारिक्षितस्यह प्रीतिमांश्चाभवद्राजाभारतोजनमेजयः १० ऋत्विग्भ्यःसदस्येभ्योयेतत्रासन्समागताः तेभ्यश्चप्रददौवित्तंशतशोथसहस्रशः ११ लोहिताक्षायसूतायतथास्थपतयेविभुः येनोक्तंतस्यतत्रैसर्पसत्रनिवर्तने १२ निमित्तंब्राह्मणस्तितस्मैवित्तंददौबहु दत्वाद्व्ययथान्यायंभोजनाच्छादनार्चितं १३ प्रीतस्तस्मैनरपतिरप्रमेयपराक्रमः ततश्चकारावभृथंविधिदृष्टेनकर्मणा १४ आस्तीकंपूजयामासमहर्षिसहसंस्तुतं राजाप्रीतमनाःप्रीतंकृतकृत्यंमनीषिणं १५ पुनरागमनंकार्यमितिचैनंवचोब्रवीत् भविष्यसिसदस्येमेवाजिमेधमहाक्रतौ १६ तथेत्युक्त्वाप्रदुद्रावतदास्तीको मुदायुतः कृत्वाचकार्यमतुलंतोषयित्वाचपार्थिवं १७ सगत्वापरमप्रीतोमातुलंमातरंचतां अभिगम्योपसंगृह्यययौहृष्टस्तन्यवेदयत् १८ सौतिरुवाच एतच्छ्रुत्वाप्रीयमाणाःसमेताएतत्रासन्पन्नगावीतमोहाः आस्तीकेवैप्रीतिमंतेबभूवुरुच्चुश्चैनंवरमिष्टंवृणीष्व १९

वस्त्रालंकरणादिनिःशेषितं १५ १६ प्रदुद्रावशीघ्रंमातुलायहर्षमास्यानुं १७ १८ १९ ओंनमोभगवतेवासुदेवायश्रीकृष्णायपरब्रह्मणे ६

भा० आ० २० २१ प्रवणाः नम्राः २२ प्रसंगात्सर्पभयनिवर्त्तकानुमंत्रान्पठति आस्तिकमित्यादीनृतत्रितीयः षट्पादः २३ २४ २५ २६ २७ दिष्टांतेमोक्षं २८ २९ ३०

भूयोभूयेष्टसर्वशक्रेत्रुवंस्तेकिंतेप्रियंकरवामाद्यद्विद्वन् प्रीतावयंमोक्षिताश्चैवसर्वेकामंकिंतेकरवामाद्यवत्स २० आस्तीकउवाच सायं प्रातर्येप्रसन्नात्मरूपालोकेविश्रामानवायेपरेपि धर्माख्यानंयेपठेयुर्ममेदंतेषांयुष्मन्नैवकिंचिद्भयंस्यात् २१ सौतिरुवाच तैश्चाप्युक्तोभागिनेयःप्रसन्नैरेतत्सत्यंकाममेवंवरंते प्रीत्यायुक्ताःकामितंसर्वशास्तेकर्त्तारःस्मप्रवणाभागिनेय २२ आसितंचार्तिमंतंचसुनीथंचापियःस्मरेत् दिवावायदिवारात्रौनास्तिसर्पभयंभवेत् २३ योजरत्कारुणाजानोजरत्कारोमहायशाः आस्तीकःसर्पसत्रेवःपन्नगान्योभ्यरक्षत २४ तंस्मरंतंमहाभागानमार्हिंसितुमर्हथ २५ सर्पापसर्पभद्रंतेगच्छसर्पमहाविष जन्मेजयस्ययज्ञांतेआस्तीकवचनंस्मर २५ आस्तीकस्यवचःश्रुत्वायःसर्पोनिवर्त्तते शतधाभिद्यतेमूर्ध्निशिंशवृक्षफलंयथा २६ सौतिरुवाच सएवमुक्तस्तदाद्विजेंद्रःसमागतैस्तैर्भुजगेंद्रमुख्यैःसंप्राप्यप्रीतिंविपुलांमहात्मातेभ्योनुज्ञामनायाथदधौ २७ मोक्षयित्वातुभुजगान्सर्पसत्राद्द्विजोत्तमः जगामकालेधर्मात्मादिष्टांतंपुत्रपौत्रवान् २८ इत्याख्यानंमयास्तीकंयथावत्कीर्तितं यत्कीर्तयित्वासर्पेभ्योनभयंविद्यते क्वचित् २९ यथाकथितवान्ब्रह्मन्प्रमतिःपूर्वजस्तव पुत्रायरुरवेप्रीतःपृष्टेभार्गवोत्तम ३० यदाख्यंऋतवांश्चाहंतथावःकथितंमया आस्तीकस्यकथेर्विप्रश्रमश्चरितमादितः ३१ श्रुत्वाधर्मिष्ठमाख्यानमास्तीकंपुण्यवर्द्धनं यन्मांत्वंपृष्टवान्ब्रह्मंश्रुत्वाकुंडुभभाषितं ३२ राम

येतुतेऽत्रमहद्ब्रह्मन्कौतूहलमरिंदम ३२ इतिश्रीमहाभारते० आदिपर्वणि सर्पसत्रंसमाप्तं श्रीरामचंद्र १०९

३१ कौतूहलेकीदृक्सर्पसत्रमित्याश्चर्यं ३२ रहस्यंसौपर्णंकुमतिरूमनाकदुर्विनतेभुजंगाःकामाद्याःस्मरुतमरुणस्तापशमनः सुपर्णःप्रत्यग्धीःकृतकमनंतेनेष्टतिफणीतदिष्ठन्वेध्याशोत्यजनिहरिशकौपरनरौ १ अमृतमथनयुत्यंयत्नतोल्पेपिदेवैरमृतमसुरसंघःस्त्रीमनस्कोनलेभे अपिफणिमरवगोप्यंसाध्वसाघोरपिस्तोभयमभवमवश्यंविप्रहेलाश्रयाभ्यां २ रत्नगर्भस्रुसंततिस्रुतिरास्तीकेतयासर्वापहामपि निहतिर्त्रीक्षणात्तस्यशक्तिश्चातीवकथ्यते ३

शौनकउवाच भृगुवंशात्वमृत्येवत्वयेमेकीर्त्तितंमहत् आख्यानमखिलंतातसातेप्रीतोस्मितेनते १ वक्ष्यामिचैवह्रयस्तांयथावत्सूत नंदन याःकथाश्चात्रसंपन्नाताश्चान्याःविवक्षवेमे २ तस्मिन्परमदुःपारेसर्पसत्रेमहात्मनां कर्मांतरेषुयत्तस्यसदस्यानांतयाभ्वरे ३ यावभूवुःकथाश्चित्रायेधर्म्यंपुण्यातथं त्वन्नरुक्षामहेश्रोतुंसौतेतंवैप्रचक्ष्वनः ४ सौतिरुवाच कर्मांतरेषुकथयन्द्विजानेदाश्रयाःकथाः व्यासस्त्व कथयच्चित्रमाख्यानंभारतंमहत् ५ शौनकउवाच महाभारतमाख्यानंपांडवानांयशस्करं जनमेजयेनसृष्टःसमूहंद्वैपायनस्तदा ६ श्रावयामासविधिवत्तदाकर्मांतरेनृप: तामहंविधिवत्सौम्यांश्रोतुमिच्छामिवैकथां ७ मनःसागरसंभूतांमहर्षेर्भावितात्मनः कथयस्वसतांश्रेष्ठनहितृप्यामिसूतज ८ सौतिरुवाच हंतेतेकथयिष्यामिमहदाख्यानमुत्तमं कृष्णद्वैपायनमतंमहाभारतमादितः ९

निश्चापदवाक्यप्रमाणमर्यादाधुरंधरचतुर्दूरवंशावतंसगोविंदमूरिमनोःश्रीनीलकंठस्यकृतौभारतभावदीपेआस्तीकार्थप्रकाशः भृगुरिति १ विवक्षवेविशेषेणास्पष्टं कथय २ २ ४ कर्मांतरेधिति वेदाश्रयाः शौनःशेषाख्यानादयः अकथयतवैशंपायनंकथाः कथयितुंप्रयोजितवान् वेदाश्रयान्येपिकथाक्ष्यंतेताःकथाः मेष्टतरादितिभावः ५ ६ ७ भावितःयोगसंस्कृतआत्मामनोयस्यसः भावितात्मातस्यापत्तेरहितृप्यामिकथ्यतित्यधिकथयतिसति ८ ९ श्रीरामचंद्रायनमः

१० अध्यायः ऋलेति १ कालात्सत्यवती २ इष्ट्वाश्वमेधादेहसंत्यागेनावीवृधत्वर्धितवान् देवामितिपाठेदेवीमातरंवरदानेनवासरस्वतींचाउपबृंहणैरवीवृधत्वर्द्धितवान् देवावृद्धिमेवाहवेदानिति वातवेदार्थान्अधिजगेअधिगतवान् ३ यन्नेतीति यंतपआदिनाकश्चिन्नेतिनात्येतिनातिशेतेरतिप्रायैः यद्वाकृतपआदिनाकश्चिन्नेतिनप्रायोतितदप्यात्मतत्वंअधिजगेरतिपूर्वेणसंबंधः तथाचनकर्मणानप्रजयाधनेन नायमात्मात्मवचनेनलभ्योनमेधयानबहुनाश्रुतेनेत्यादिश्रुतिभ्यस्तपआदिनापिदुःप्रापमात्मतत्वंजातमात्रएवाधिगतवानित्यर्थः मन्युनायज्ञेन ४ विव्यासविभक्तवान् होत्राध्वर्यवौद्गात्राणिकांडानित्रेतानुपयुक्तकांडेव

ऋणुसर्वमशेषेणकथ्यमानंमयाद्विज शंसितुंतन्महाभाग्यंमहर्षेर्मेमयापिहप्रवर्त्तते १० इत्यादिपर्वणिकथाबंधः सौतिरुवाच ऋत्वावुसर्पस
त्रायदीक्षितंजनमेजयं अभ्यगच्छदृषिर्विद्वान्कृष्णद्वैपायनस्तदा १ जनयामासयंकालीशक्तेःपुत्रात्पराशरात् कन्यैवयमुनाद्वीपेपांड
वानांपितामहं २ जातमात्रश्चयःसद्यइष्ट्वादेहमवीवृधत् वेदांश्चाधिजगेसांगान्सेतिहासान्महायशाः ३ यन्नेतितपसाकश्चिन्नवेदा
ध्ययनेन च नव्रतेनोपवासैश्चनप्रसृत्यानमन्युना ४ विव्यासैकंचतुर्धायोवेदंवेदविदांवरः परावरज्ञोब्रह्मर्षिःकविःसत्यव्रतःशुचिः ५
यःपांडुधृतराष्ट्रंचविदुरंचाप्यजीजनत् शांतनोःसंततिंतन्वन्पुण्यकीर्तिर्महायशाः ६ जनमेजयस्यराजर्षेःसमहात्मासदस्तदा
विशेषंसहितःशिष्यैर्वेदवेदांगपारगैः ७

पृथक्कृतवानित्यर्थः परावरेनिरुपाधिसोपाधिब्रह्मणीजानातीतिपरावरज्ञः ब्रह्मर्षिःब्राह्मणश्चासौमंत्रदृशचेत्यर्थः कविःक्रांतंअतीतादिदर्शी ५
पुण्यकीर्तिर्महायशाः योगुणैःश्रूयमाणस्तादृशगुणार्जनेपुरुषंव्यापारयतिसाकीर्तिः यथायुधिष्ठिरस्यधर्मनिष्ठत्वं कृविक्षेपेःस्मात्संज्ञायांक्विप् यश्चगुणैःघृष्यमा
णःपुरुषमाल्हादयत्येवनप्रवर्त्तयतिसयशः यथाजोत्पन्नावंद्रस्य यथाविलोर्लोकत्रयाक्रमणंपदत्रयेण वसिष्ठस्यवाक्षमारामस्यसेतुर्यशः ६ सदःयज्ञमंडपं ७

देवैरित्यत्रमेधैरितिपाठेमेधाशब्दान्मत्वर्थीयोअर्शआद्यचू मेधावाद्विः वद्भिर्बृहस्पतिभिर्देवैर्यथाभूतोपमाबृहस्पतेरकत्वात् ८ मूर्धिपट्टस्थेनाभिषिक्तैर्मूर्द्धाभिषिक्तैः यज्ञ
संस्तरेयज्ञागानांरक्षनेनुष्ठानेइत्यर्थः ९ १० ११ १२ पितामहायब्रह्मतुल्यायकृष्णायव्यासाय १३ विष्टरादिभिर्मधुपर्कार्चनंदर्शितं तत्रनिवेदितांगांसमनुज्ञापितवा
न्व्यासोमागमनागमितिमंत्रलिंगात् तस्माअवध्यतंमन्यमानःतयैवादोमनुष्यराजआगतोन्यस्मिन्वार्हस्कृष्णांवावेदंतवाक्षदंतेइत्यर्थवादस्करागप्राप्तानुवादस

तत्राजानमासीनंददर्शजनमेजयं वृतंसदस्यैर्बंधुभिर्देवैरिवपुरंदरं ८ तथामूर्द्धाभिषिक्तैश्चनानाजनपदेश्वरैः ऋत्विग्भिर्बहुभिश्चान्यैःकुशलैर्य कल्पे
ज्ञसंस्तरे ९ जनमेजयस्तंराजर्षिदृष्ट्वातंमुनिमागतं सगणोभ्युययौहृष्टोप्रीत्याभरतसत्तमः १० कांचनंविष्टरंतस्मैसदस्यानुमतःप्रभुः आ
सनंकल्पयामासयथाशक्तोबृहस्पतेः ११ तंचोविष्टवरंदेवर्षिगणपूजितं पूजयामासराजेंद्रःशास्त्रदृष्टेनकर्मणा १२ पाद्यमाचमनीयंच
अर्घ्यंगांचविधानतः पितामहायकृष्णायतदर्हायन्यवेदयत् १३ प्रतिगृह्यतुतांपूजांपांडवाज्जनमेजयात् गांचैवसमनुज्ञाप्यव्यासःप्रीतोभ
वत्तदा तथाचपूजयित्वातंप्रणयात्पितामहं १४ उपोपविश्यप्रीतात्मापर्यपृच्छदनामयं भगवानपितंदृष्ट्वाकुशलंप्रतिवेद्यच १५ सदस्यैःपूजितः
सर्वैःसदस्यान्प्रत्यपूजयत् ततस्तुसहितःसर्वैःसदस्यैर्जनमेजयः १६ इदंपप्राद्विजश्रेष्ठंपर्यपृच्छत्कृतांजलिः १७ जनमेजयउवाच कुरूणांपांडवानां
चयथाभेदोभवन्मुनेतन्मेशंसितुमर्हसि १८ तेषांचरितमिच्छामिकथ्यमानंत्वयाद्विज १७

रूपेनविधायकः मावधिष्ठितिनिषेधलिंगस्यअनागामितिनिरपराधतहेतूद्बोधितस्यप्रबलतरत्वात् वेहतंवध्यांगोक्षदंतेहिंसति १४ उपोपविश्यसमीपेउपविश्य
प्रतिवेद्यप्रतिख्याप्य १५ अत्रपूजास्तुतिरेव इदंवक्ष्यमाणं १६ प्रत्यक्षदर्शीवान्प्रत्यक्षदर्शि अन्येभ्योपिदृश्यंतइतिवत् १७ श्रीगजाननायनमः ७

भेदःवैरं अकुर्वतारागद्वेषादिशून्यंकर्मयेषांतेषांत्रकुर्वतकर्मणां १८ पितामहानांप्रपितामहानां १९ २० २१ २२ भेदंवैरमूलंसर्पविनाशंचतत्फलं २३ अध्यायः ६
देवैरित्यत्रमेधैरित्यत्र गुरवेइति मनोबुद्धिसमाधिः मनइत्यष्टांगोपलक्षणं बुद्धीतिभक्तिश्रद्धयोः समाधिश्चित्तैकाग्र्यं संपूज्यनमस्कारादिनामानयित्वा १ २ श्रो

कथंसमभवद्भेदस्तेषामकुर्वतांकर्मणां तन्मेयुद्धंकथंचैतन्महत्तांतकरणंमहत् १८ पितामहानांसर्वेषांदैवेनाविष्टचेतसां कार्त्स्न्येनैतन्ममाचक्ष्व यथातत्त्वंद्विजोत्तम १९ सौतिरुवाच तस्यतद्वचनंश्रुत्वाकृष्णद्वैपायनस्तदा शशासशिष्यमासीनंवैशंपायनमंतिके २० व्यासउवाच कुरूणांपांडवानांचयथाभेदोभवत्पुरा तदशेषंसर्वमाचक्ष्वयन्मनःश्रुतवानसि २१ सौतिरुवाच गुरोर्वचनमाज्ञायसतुविप्रर्षभस्तदा आचचक्षेत तःसर्वमितिहासंपुरातनं २२ राज्ञोतस्यसदस्येभ्यःपार्थिवेभ्यश्चसर्वशः भेदंसर्वविनाशंचकुरुपांडवयोस्तदा २३ इतिश्रीमहाभारतेआदिपर्वणिकथानुबंधे वैशंपायनउवाच गुरवेप्राङ्मस्तकृत्यमनोबुद्धिसमाधिभिः संपूज्यचद्विजान्सर्वांस्तथान्यान्त्सुधोजनान् १ महर्षेर्विश्रुतस्येहसर्वलोकेषुधीमतः प्रवक्ष्यामिमतंकृत्स्नंव्यासस्यास्यमहात्मनः २ श्रोतुंपात्रंनराजानंत्वंप्राप्योमांभारतींकथां गुरोर्वक्त्रपरिस्पंदोमनःप्रोत्साहतावमे ३ शृणुराजन्यथाभेदःकुरुपांडवयोरभूत् राज्यार्थेद्यूतसंभूतोवनवासस्तथैवच ४ यथाचयुद्धमभवत्पृथिवीक्षयकारकं तत्तेहंकथयिष्यामिशृण्वतेभरतर्षभ ५ मृतेपितरितेवीरावनादित्यस्वमंदिरं नचिरादेवविद्वांसोवेदधनुषिचाभवन् ६

त्साहतावप्रोत्सायतीव परिस्पंदमुत्प्रोहयतीवमेरतिपाठेपरिस्पंदशब्दःकृत्रिमार्षं गुरोर्वक्त्रपरिस्पंदस्तंकथंकथयेत्याज्ञावचनंतज्जन्यामुत्प्रीतिःसाप्रोत्सायेहेति ३ ५ नचिरात्तशीघ्रंविद्वांसोऽभवन् ६

राम १११

सत्वंदेहबलंवीर्यंउत्साहःओजश्चित्तेंद्रियबलं ७ ८ कुलिंगस्यपक्षिणःमतेसाहसेसिंहदृष्टांतर्गतंमांसंआदातुंयतते कुलिंगस्येत्यपपाठः ९ साहसमेवाहदद्यादित्यादिना १० प्रमाणकोद्यांगंगायास्तीर्थविशेषे हकनामाबकुभक्षोग्निःउदरेयस्यसहकोदरः १३ १४ विप्रकारेषुन्यपकारेषुमोक्षणेप्रत्यायनिवारणे प्रतिकारेषु

तान्तथासत्ववीर्यौजःसंपन्नान्वीरसंमतान् नामृष्यत्कौरवान्दृष्ट्वापांडवांश्रीयशोभृतः ७ ततोदुर्योधनःक्रूरःकर्णश्चसहसौबलः तेषांनिग्रहनिर्बंधान्विविधांश्चेसमारभन् ८ ततोदुर्योधनःक्रूरःकुलिंगस्यमतेस्थितः पांडवान्विविधोपायैराज्यहेतोरपाहरत् ९ ददावन्नेथविषंपापोभीमायधृतराष्ट्रजः जरयामाससतद्वीरःसहान्नेनहकोदरः १० प्रमाणकोट्यांसंसुप्तंपुनर्बध्वाहकोदरं तोयेषुभीमंगंगायाःप्रक्षिप्यपुरमाव्रजत् ११ यदाविबुद्धःकौंतेयस्तदासंछिद्यबंधनं उदतिष्ठन्महाबाहुर्भीमसेनोगतव्यथः १२ आशीविषैःकृष्णसर्पैःकृष्णेचैनमदंशयत् सर्वेष्वेवांगदेशेषुनमर्मसुरुजाकरा १३ तेषांतुविप्रकारेषुतेषुतेषुमहामतिः मोक्षणेप्रतिकारेचविदुरोवहितोभवत् १४ सर्गस्थोजीवलोकस्ययथाशक्रःकरावहः पांडवानांतथानित्यंविदुरोपिकरावहः १५ यदातुविविधोपायैःसंहृतैर्विहतैरपि नाशकद्धिनिहंतुंतान् देवभाव्यर्थरक्षितान् १६ ततःसमेत्यसचिवैर्धृष्टद्युम्नादिभिः धृतराष्ट्रमनुज्ञाप्यजातुषंगृहादिशत् १७ सुतप्रियेषितान्राजापांडवानविकासुतः ततोविवासयामासराज्यभोगबुभुक्षया १८ तेषांप्रतिष्ठतसहितानगराज्जानपदाःकृत्स्नाः प्रणतेवाभवन्मंत्रीसत्त्वातेषांमहात्मनां १९

तिभद्यनगरोत्थापदिनिपातेन १४ १५ संहृतैर्युग्नैः विहृतैःप्रकारैः देवभाव्यर्थरक्षितान् दैवेनादृष्टेनभावीकुरुक्षयःपांडवराज्यलाभादिरर्थः तस्मैरक्षितान् १६ वृषःकर्णः जातुषंलाक्षामयं १७ क्षत्ताविदुरः १९

तेनसत्तुर्मंत्रणेन २० २१ पुरोचनात्आत्मानंरक्षमाणाःरहंतः सुरुंगां उभयतोबिलंविवरं २२ वननिर्झरसमीपे २३ अवबोधनात्प्राक्प्रातः २४ न्यवसंतमहात्मा

न्यवसंतमहात्मानोमात्रासहपरंतपाः धृतराष्ट्रेणराज्ञाऽपितांजातुषेगृहे २१ पुरोचनादृश्यमाणाःसंवत्सरमतंद्रिताः सुरंगांकारयित्वातुविदुरेण प्रचोदिताः आदित्यजातुषेवेश्मदग्ध्वाचैवपुरोचनं २२ प्राद्रवन्भयसंविग्नामात्रासहपरंतपाः दक्षुर्दीरुणंरक्षोहिडिंबंवननिर्झरे २३ हत्वाच तंराक्षसंतेदृष्ट्वाभीताःसमवबोधनात् निशिसंप्राद्रवन्पार्थाधार्तराष्ट्रभयार्दिताः २४ प्राप्ताहिडिंबीभीमेनयत्रजातोघटोत्कचः एकचक्रांततोग त्वापांडवाःशंसितव्रताः २५ वेदाध्ययनसंपन्नास्तेभवन्ब्रह्मचारिणः तेतत्रनियताःकालंकंचिद्दुषुर्नरर्षभाः २६ मात्रासहैकचक्रायां ब्राह्मणस्यनिवेशने तत्रसंसादसुधितंपुरुषादंददर्शह २७ भीमसेनोमहाबाहुर्बकंनाममहाबलं तंचापिपुरुषव्याघ्रोबाहुवीर्येणपांड वः २८ निहत्यतरसावीरोनागरान्प्रीतिमोत्वयत् ततस्तेसुसुखुःरुम्यांपांचालिषुस्वयंवरं २९ श्रुत्वाचैवाभ्यगच्छंतगत्वाचैवालभंततां तेतत्रद्रौपदींलब्ध्वापरिसंवत्सरोषिताः ३० विदिताहास्तिनपुरंप्रत्याजग्मुररिंदमाः ततःकुंतीधृतराष्ट्रेणराज्ञाशांतनवेनच ३१ भ्रातृभिर्वि ग्रहस्तातकथंवोनभवेदिति अस्माभिःखांडवप्रस्थंयुष्मद्भागोनुचिंतितः ३२ तस्माज्जनपदोपेतंसुविभक्तमहापथं वासायखांडवप्र स्थंव्रजध्वंगतमत्सराः ३३ तयोस्तेवचनाज्जग्मुःसहसर्वैःसुहृज्जनैः नगरंखांडवप्रस्थंरत्नान्यादायसर्वशः ३४

२५ २८ निहत्यनागराणांशोकंअपनीतवान्इत्यर्थः स्वयंवृणुतेद्रौपदिस्वयंवरार्थं २९ ३० शांतनवेणभीष्मेण ३१ ३२ ३३ ३४ श्रीगोविंदायनमः ॥

२५ ४० ४१ सर्वैसंवत्सरंपूर्णंमासंचैकंवनेवसदितिदशसंख्यापूरकत्वात्पूर्णशब्देनदशगुणमुच्यतेसंवत्सरंपूर्णंएकंचतथामासंपूर्णमेव तेनएकादशसंवत्सरादश मासाश्चभवंति तेषांचसौराणांप्रत्यहंसपादपंचदिनद्ध्यासावनाद्द्वादशाब्दाःभवंति अन्येतुमासशब्देनद्वादशसंख्योलक्षयंतः एकशब्दवैय्यर्थ्यंएकवचनानु

तत्रचेन्यवसत्पार्थःसंवत्सरगणान्बहून् वशेशस्त्रप्रतापेनकुर्वंतोन्यान्महीभृतः २५ एवंधर्मप्रधानास्तेसत्यव्रतपरायणाः अथमन्नोत्सिताः सा ताःप्रतपंतोहितान्बहून् २६ अजयद्भीमसेनस्तुदिशंप्राचींमहायशाः उदीचींमर्जुनोवीरःप्रतीचींनकुलस्तथा २७ दक्षिणांसहदेवस्तुविजिग्ये परवीरहा एवंचकुरिमांसर्वेवशेतत्रावसुंधरां २८ पंचभिःसूर्यसंकाशैःसूर्येणचविराजिता षड्सूर्यैवाभवत्पृथ्वीपांडवैःसत्यविक्रमैः २९ ततोनिमित्तेकस्मिंश्चिद्दुर्मनाराजयुधिष्ठिरः वनप्रस्थंपयामासतेजसासत्यविक्रमः ४० प्राणेभ्योपिप्रियतरंभ्रातरंसव्यसाचिनं अर्जुनंपुरु षव्याघ्रंस्थिरात्मानंगुणान्वितं ४१ सर्वेसंवत्सरंपूर्णंमासंचैकंवनेवसत् ततोगच्छद्भृषाकेशोद्वारवत्यांकदाचन ४२ लब्धवांस्तत्रवीभत्सुर्भ र्यांराजीवलोचनां अनुजांवासुदेवस्यसुभद्रांभद्रभाषिणीं ४३ साशचीवमहेंद्रेणश्रीःकृष्णेनवसंगता सुभद्रायुयुजेप्रीत्यापांडवेनार्जुनेन ह ४४ अतर्पयच्चकौंतेयःखांडवेहव्यवाहनं बीभत्सुर्वासुदेवेनसहितोन्पमन्नम ४५ नातिभारोहिपार्थस्यकेशवेनसहाभवत् व्यवसायसाहा यस्यविष्णोःशत्रुवधेधिव ४६ पार्थायाग्निर्ददौवापिगांडिवंधनुरुत्तमं इषुधीवाक्षयैर्बाणैरयंवकपिलक्षणं ४७

पपात्रिंचनेक्षंतेवनेरत्नपलक्षणंनगरस्था

पि ४२ ४३ ४४ ४५ नातीति खांडवदाहरूपविशेषः व्यवसायः एवमेवेदंकरिष्यामीतिनिश्चयः ४६ बाणैर्युक्तावितिशेषः कपिलक्षणंवानरध्वजं ४७ ॥ ॥

यत्रखांडवदाहे ४८ अक्षैःपाशैर्द्यूतेनेत्यर्थः ४९ ५० ५१ वियतभूयिष्ठेनष्टप्रायं ५२ अध्यायः कथितमिति १ २ ३ अवध्यान्भीष्मद्रोणादीन् ४ ५ बाढ्ध

मोक्षयामासबीभत्सुर्मयंयत्रमहासुरं सचकारसभांदिव्यांसर्वरत्नसमन्वितां ४८ तस्यांदुर्योधनोमंदोलोभचक्रेसुदुर्मतिः ततोक्षैर्वंचयित्वा
चसौबलेनयुधिष्ठिरं वनंप्रस्थापयामाससप्तवर्षाणिपंचच ४९ अज्ञातमेकंराष्ट्रेचततोवर्षंत्रयोदशं ततश्चतुर्दशेवर्षेयाचमानाःस्वकं
वसु ५० नालभंतमहाराजततोबुद्धमवर्तत ततस्तेक्षत्रमुत्सार्यहत्वादुर्योधनंनृपं ५१ राज्येविहितभूयिष्ठंप्रत्यपद्यतपांडवाः एवमेतत्पुरा
वृत्तंतेषामकुष्टकर्मणां भवेद्राज्यविनाशायजयश्चजयतांवर ५२ इत्यादिपर्वणिकुरुपांडववरितसूत्राध्यायः जनमेजयउ०
कथंतंवैसमासीनत्वयासर्वंद्विजोत्तम महाभारतमाख्यानंकुरूणांचरितंमहत् १ कथांत्वनघचित्रार्थांकथयस्वतपोधन विस्तरश्रवणेजा
तंकौतूहलमतीवमे २ सभवान्विस्तरेणेमांपुनराख्यातुमर्हति नहितृप्यामिपूर्वेषांशृण्वानश्चरितंमहत् ३ नतत्कारणमल्पंवैधर्मज्ञा
यत्रपांडवाः अवध्यान्सर्वशोजघ्नुःप्रशस्यंतेत्रमानवैः ४ किमर्थंतेनरव्याघ्राःशक्राःसंतोह्यनागसः प्रयुज्यमानान्संक्लेशान्सांतवंतो
ऽरात्मनां ५ कथंनागायुतप्राणोबाहुशाली वृकोदरः परिक्लिश्यन्नपिक्रोधं धृतवान्द्विजोत्तम ६ कथंसाध्वीपतींलब्ध्वा क्लिश्यमानाद्वरा
त्मभिः शक्तासतीधार्तराष्ट्रान्नादहत्क्रोधवक्षुषा ७ कथंव्यसनिनंद्यूतेपार्थोमाद्रीसुतोतदा अन्वयुस्तेनरव्याघ्रावाध्यमानाद्वरात्म

नवान् कथंक्रोधं धृतवान्निरुद्धवान् ६ शक्तादग्धुमितिशेषः ७ ८ श्रीरामजयरामजयजयराम श्रीचन्मोभगवतेवासुदेवायश्रीकृष्णाय ह्रू

अस्यन्नशरान्क्षिपन् सकथंक्लेशंसोढवानित्यनुषज्यते १० ११ १२ १३ १४ १५ ऋषिभिर्मंत्रैः तद्दृष्टिर्वासंस्कृतंसमंस्कृतंवा १६ परिनैष्ठिकीपरिनिष्ठामो

कथंधर्मभृतांश्रेष्ठः सतोधर्मस्यधर्मवित् अनर्हःपरमंक्लेशंसोढवान्सयुधिष्ठिरः ९ कथंचबद्धलाःसेनाःपांडवःकृष्णसारथिः अस्यन्नेकोऽनय
त्सर्वाःपितृलोकंधनंजयः १० एतदाचक्ष्वमेसर्वंयथावृत्तंतपोधन यच्चकृतवंतस्तत्रतत्रभारथाः ११ वैशंपायनउवाच क्षणंकुरुमहा
राजविपुलोयमनुक्रमः पुण्याख्यानस्यवक्तव्यःकृष्णद्वैपायनेरितः १२ महर्षेःसर्वलोकेषुपूजितस्यमहात्मनः प्रवक्ष्यामिमतंकृत्स्नंव्या
सस्यामिततेजसः १३ इदंशतसहस्रंहिलोकानांपुण्यकर्मणां सत्यवत्यात्मजेनेहव्याख्यातममितौजसा १४ यइदंश्रावयेद्विद्वान्येचे
दंशृणुयुर्नराः तेब्रह्मणःस्थानमेत्यप्राधुर्देवतुल्यतां १५ इदंहिवेदैःसमितंपवित्रमपिचोत्तमं श्रव्याणामुत्तमंवेदंपुराणमृषिसंस्कृ
तं १६ अस्मिन्नर्थश्चकामश्चनिखिलेनोपदिश्यते इतिहासमहापुण्येबुद्धिश्चपरिनैष्ठिकी १७ अरक्षद्दानशीलांश्चसत्यशीलाननु
स्तिकान् कार्त्स्न्येदमिमांहित्वांश्चावयित्वार्यमश्नुते १८ श्रूणहत्याकृतंचापिपापंजह्यादसंशयं इतिहासमिमंश्रुत्वापुरुषोपिरुदारुणः
१९ मुच्यतेसर्वपापेभ्योराहुणाचंद्रमायथा जयोनामेतिहासोयंश्रोतव्योविजिगीषुणा २० महीक्षित्जयतेराजाशत्रूंश्चापिपराजयेत् इदंपुं
सवनंश्रेष्ठमिदंस्वस्त्ययनंमहत् २१ महिषीयुवराजाभ्यांश्रोतव्यंवदुशास्तथा वीरंजनयतेपुत्रंकन्यांवाराज्यभागिनी २२ धर्मशास्त्रमिदंपुण्यमं
त्रशास्त्रमिदंपरं मोक्षशास्त्रमिदंपुण्यंव्यासेनामितबुद्धिना २३

२४ २५ अनसूयतोगुणेषुदोषारोपमकुर्वतो २६ २७ २८ २९ ३० ३१ ३२ ३३ अनेकजननः अनेकेभ्यः षड्भ्यः कृत्तिकाभ्यः जननंउत्पत्तिरस्मिन्निति

सप्रत्यावस्तेवेदंतथाश्रोष्यतिवापरे पुत्राःशुश्रूषवःसंतिप्रेष्याश्चप्रियकारिणः २४ शरीरेणकृतंपापंवाचावाचमनसेवच सर्वंसत्यजतिक्षिप्रं
यइदंशृणुयान्नरः २५ भरतानांमहज्जन्ममहाभारतमुच्यते निरुक्तमस्ययोवेद
सर्वपापैःप्रमुच्यते ३८ भरतानांयतश्चायमितिहासोमहाद्भुतः महत्त्वेचनसोमर्त्यैर्भोक्तव्येदनुकीर्तितः ३९ त्रिभिर्वर्षैर्लभेत्कामः कृष्णद्वै
पायनोमुनिः निसोत्थितःशुचिःशक्तोमहाभारतमादितः ४० तपोनियममास्थायकृतमेतन्महर्षिणा तस्मान्नियमसंयुक्तैःश्रोतव्यंब्रा
ह्मणैरिदं ४१ कृष्णप्रोक्तामिमांपुण्यांभारतीमुत्तमांकथां श्रावयिष्यंतियेविप्रायेचश्रोष्यंतिमानवाः ४२ सर्वेचावर्तमानावैनतेशोच्याः
कृताकृतैः नरेणधर्मकामेनसर्वैःश्रोतव्यइत्यपि ४३ निरिंधनेनेतिहासोयंतप्तःसिद्धिमवाप्नुयात् नतांस्वर्गगतिंप्राप्यतृप्तिंप्राप्नोतिमा
नवः ४४ योह्यकृत्वैवमहापुण्यमितिहासमुपाश्नुते शृण्वन्श्राद्धेःपुण्यशीलःश्रावयेच्चेदमद्भुतं ४५ नरःफलमवाप्नोतिराजसूयाश्वमेध
योः यथासमुद्रोभगवान्यथामेरुर्महागिरिः ४६ उभौरत्नातिरत्लनिधीतथाभारतमुच्यते इदंहिदेवैः समितंपवित्रमपिचोत्तमं ४७
श्रव्यंऋतिमुरवंचैवपावनंशीलवर्द्धनं यस्मंभारतंराजन्नूचावकायप्रयच्छति ४८ तेवसर्वामहीदत्ताभवेत्सागरमेखला पारीक्षितकथांदि
व्यांपुण्यांविजयायच ४९ कथ्यमानांमयोत्लांशृण्वतहर्षकरीमिमां त्रिभिर्वर्षैःसदोत्थायीकृष्णद्वैपायनोमुनिः ५०

द्वैधर्मफलचित्तमुद्धादि नता

मिति स्वर्गादियेतश्रवणस्तावकंसुनिरुक्तवादिनिभावः ४४ श्राद्धैःश्राद्धवान् ४५ ४७ श्रव्यंश्रर्थोरम्यं ऋतिमुरवंशद्भुतोरम्यं ४८ ४९ सदोत्थायीसदोयुक्तः ५०

तथा सर्वऋतिसमूहःसर्वासांऋतीनांकर्मब्रह्मपराणांसमूहएवायं २४ २५ २६ २७ श्रीरामजयरामजयजयरामश्रीरामकृष्णवारू

श्रुतत्वमेवाह धर्मश्चेति धर्मादिचतुष्टयेउपादेयेचकारचतुष्टयोक्तश्रधर्मानर्थदुःखसंसाररूपेचतुष्केहातव्येच विषयेहेयमुपादेयंचरूपमत्रैवनिरूपितं इतोधिकंग्रंथांतरेनास्तीतिकात्स्न्येनसर्वेषांशास्त्राणामर्थज्ञातुकामेनेतदेवाहर्नान्यमित्यर्थः ५१ श्रध्यायः राजेतिरंजकत्वाद्राजामहीपतिःपृथ्वीपालकः व

महाभारतमाख्यानंकृतवानिदमद्भुतं धर्मेचार्थेचकामेचमोक्षेचभरतर्षभ यदिहास्तितदन्यत्रयन्नेहास्तिनतत्क्वचित् ५१ इत्यादिपर्वणिभारतप्रशंसा वैशंपायनउवाच राजोपरिचरोनामधर्मनित्योमहीपतिः बभूवमृगयांगंतुंसदाकिलधृतव्रतः १ सचेदिविषयंरम्यंवसुःपौरवनंदनः इंद्रोपदेशाज्जग्राहरमणीयंमहीपतिः २ तमाश्रमेन्यस्तशस्त्रंनिवसंतंतपोनिधिं देवाःशक्रपुरोगावैराजनमुपतस्थिरे ३ इंद्रत्वमहींराजायंतपसेत्यनुचिंत्यवै तसातेनन्दपसाक्षात्तपसःसन्यवर्तयन् ४ देवाऊचुः नसंकीर्तितधर्मोयंपृथिव्यांपृथिवीपते त्वयाहिधर्मोविधृतःकृत्स्नंधारयतेजगत् ५ इंद्रउवाच लोकेधर्मपालयत्वंनित्ययुक्तःसमाहितः धर्मयुक्तस्ततोलोकान्पुण्यान् पश्यसिशाश्वतान् ६ दिविष्ठस्यभुविष्ठस्त्वंसखाभूतेममप्रियः रम्यःपृथिव्यांयोदेशस्तमावसनराधिप ७ पशव्यश्चैवपुण्यश्चप्रभूतधनधान्यवान् स्वारस्यश्चैवसौम्यश्चभोग्यैर्भूमिगुणैर्युतः ८ श्रर्थवानेषदेशोहिधनरत्नादिभिर्युतः वसुपूर्णाचवसुधावसवेदिष्वुचेदिप ९ धर्मशीलजनपदाःसंतोषाश्चसाधवः नचमिथ्याप्रलापोत्रस्वैरेष्वपिकुतोन्यथा १० श्रीरामचंद्रायनमः

सुःउपरिचरः १ २ सासात्वत्यस्तीभूय॥४॥ नसंकीर्तितनिर्णायकत्वात् ५ ६ ७ पशव्यः पशुभ्योहितः स्वारस्यःस्वःस्वर्गस्तत्तुल्यः श्रतएवरस्यः ८ १०

गाःबलीवर्दान् देशोकृष्टपच्यइतिहलधुरिनयुज्यते नापिशकटधुरि दृष्टवाहैरेवतत्कार्यसिद्धेरितिभावः कृशान्दीनानाथान्संधुक्षयंतिपुष्टान्कुर्वंति महावृषभान्कृशान्धुरियुंज्यतेप्रकर्षनसंधुक्षयंतीति श्रन्येतुगाः स्त्रीगवीःतासामप्याप्रादुर्दोहेषुधुरियोजनंदृष्टंतदिहनास्तीत्याहुः ११ नतेइति श्रात्मज्ञानात्स

नवापित्राविभज्यंतेपुत्राएकहितेरताः युंजतेधुरिनोगाश्चकृशान्संधुक्षयंतिच ११ सर्ववर्णाःस्वधर्मस्थाःसदाचेदिषुमानव ननेत्स्यविदितंकिंचित्रिषुलोकेषुपश्यतः १२ देवोपभोग्यंदिव्यंत्वामाकाशस्फाटिकंमहत् श्राकाशगंत्वामहत्तेविमानमुपपत्स्यते १३ त्वमेकःसर्वमर्त्येषुविमानवरमास्थितः चरिष्यस्युपरिस्थोहिदेवोपिग्रहवानिव १४ ददामितेवैजयंतींमालामम्लानपंकजां धारयिष्यतिसंग्रामेयातांशस्त्रैरविक्षतं १५ लक्षणंचैतदेवेहभवितानिनराधिप इंद्रमालेतिविख्यातंधन्यमग्र्यंमतंमहत् १६ यष्टिं चवैप्रवरांतस्मैददौवृत्रनिषूदनः इष्टप्रदानमुद्दिश्यशिष्टानांप्रतिपालनं १७ तस्याःशक्रस्यपूजार्थंभौमोभूमिपतिस्तदा प्रवेशंकार यामासगतेसंवत्सरेतदा १८ ततःप्रभृतिचाद्यापियष्टेःक्षितिपसत्तमैः प्रवेशःक्रियतेराजन्ययातेनप्रवर्तितः १९ श्रपरेद्युस्तत स्तस्याःक्रियतेस्मप्रयोनृपैः श्रलंकृतायाःपिटकैर्गंधमाल्यैश्चभूषणैः २०

वैस्रोभविष्यसीत्यर्थः १२ उपपत्स्यतेउपपत्स्यते १३ १४ वैजयंतींविजयहेतुं श्रविक्षतमेवधारयिष्यतिपालयिष्यतिनतुविक्षतंश्रनयाशस्त्रमेवत्वानवाधिष्यतइतिभावः १५ लक्षणमिदं १६ इष्टप्रधानंप्रीतिदानमुद्दिश्ययष्टिंददौ १७ शक्रस्य पूजार्थंक्रियमाणार्थं तस्ययष्टेः गतसंवत्सरांतेयष्टिप्रवेशोद्यापिमहाराष्ट्रादिषुदृश्यते १८ १९ श्रपरेद्युःप्रतिपदितीयसंवत्सरादौ श्रस्याध्वजस्योर्ध्वंस्थापनं पिटकैः मंजूषाभिस्तैर्वस्त्रमयैः कोशैः यद्दाक्ष्यामिवपिटिकाः स्वर्णादिमयाश्चेटकाः पेट्टइतिभाषायांप्रसिद्धायाव्या॥पिटकः प्रेक्षकः पेटामंजूषाथविहंगकेत्यमरः २०

हंसरूपेणयुक्तोहंसरूपी तस्यैवबुद्धिमत्स्वरूपस्यविशेषणंस्वयमेवगृहीतेनेति हंसरूपेणवासवइतिपौढस्यदेहार्थः २१ देवःकृतामितिमितिपाठः विसर्गोभावेतु
दैवेतिजनमेजयसंबोधनं २२ महेउत्सवं महउद्भवउत्सवइत्यमरः २३ २४ २५ २६ वरदानंचमहायज्ञाश्चैतैः २७ २८ २९ ३० ३१ वासवाःवसुपुत्राः

माल्यदामपरिक्षिप्तांविधिवत्क्रियतेपिच भगवान्पुज्यतेचात्रहंसरूपेणविश्वरः २१ स्वयमेवगृहीतेनवसोःप्रीत्यामहात्मनः स
तांश्चाप्तामेहंसरूपदृष्ट्वादेवःकृतांप्रभुं २२ वसुनाराजमुख्येनप्रीतिमानब्रवीत्प्रभुः २२ येयज्ञयिष्यंतिनराराजानश्चमहंमम का
रयिष्यंतिचमुदायथावेदिपतिर्नृपः २३ तेषांश्रीविजयश्चैवसराष्ट्राणांभविष्यति तथास्फीतोजनपदोमुदितश्चभविष्यति २४
एवंमहात्मनातेनमहेंद्रेणनराधिप वसुःप्रीत्याभगवतामहाराजोभिसत्कृतः २५ उत्सवंकारयिष्यंतिसदाशक्रस्यतेनराः भूमिरत्ना
दिभिर्दानैरतथाहृज्याभवंतितेते २६ वरदानमहायज्ञैस्तथाशक्रोत्सवेनच संपूजितोमघवतावसुश्चैदाश्चरोनृपः २७ पालयामासधर्
मेणचेदिरुष्टपृथिवीमिमां इंद्रप्रीत्याचेदिपतिश्चकारेहमहेवसुः २८ पुत्राचास्यमहावीर्याःपंचासन्भितौजसः नानाराज्येषुच
कृतान्समसमाउभ्यपेचयत् २९ महारथोमागधानांविश्रुतोयोबृहद्रथः प्रत्यग्रहःकुशाग्रश्चयमाहुर्मणिवाहनं ३० मावेल्लश्च
यदुश्चैवराजन्यश्चापराजितः एतेतस्यसुताराजन्नाजर्षेर्भूरितेजसः ३१ न्यवेशयन्नामभिःस्वैस्तेदेशांश्चपुराणिच वासवाःपंचराजानःप
ञ्चवेशाश्चशाश्वताः ३२ वसंतमिंद्रप्रासादेन्याकाशेस्फाटिकेचतं उपतस्थुर्महात्मानंगंधर्वाप्सरसोनृपं ३३

३२ इंद्रप्रासादेइंद्रदत्तविमाने ३३

पुरंपवाहिनीपुरमभीपवहंती श्रयौत्सीत्स्वात्मन्येवावरुरोध २४ २५ नदीराजेन्यवेदयत् मिथुनमित्यनुषज्यते २६ २७ पुंसवनेपुत्रप्रसवयोग्येकाले २८ तद

राजोपरिचरेत्येवंनामतस्यासीद्विश्रुतं पुरोपवाहिनीतस्यनदीशुक्तिमतोगिरिः २४ श्रयौत्सीच्चेतनायुक्तःकामात्कोलाहलःकिल २५ गिरिंकोला
हलंतंतुपदावक्रमणाऽयत् निश्चक्रामततस्तेनप्रहारविवरेणसा २५ तस्यांनद्यामजनयन्मिथुनंपर्वतःस्वयं तस्माद्विमोक्षणात्सीतानदीराजेन्य
वेदयत् २६ यःपुमानभवत्तत्रतंसराजर्षिसत्तमः वसुर्बृहद्रथश्चैकेसेनापतिमरिंदमः २७ चकारपत्नीकन्यांतुतयातांगिरिकान्नृपः च
सोःपत्न्यांतुगिरिकाकामकाल्यन्यवेदयत् २८ ऋतुकालमनुप्राप्तास्नातापुंसवनेशुचिः २९ तदाहःपितरश्चैनमृजुर्हिमृगामिति तंराजसत्तमं
प्रीतास्मरामतिमतांवर ३० सपितॄणांनियोगंतमनतिक्रम्यपार्थिवः चचारमृगयांकामीगिरिकामेवसंस्मरन् ३१ अतीवरूपसंपन्नांसाक्षात्रिय
मिवापरां ३२ अशोकम्बपकम्भूतैरनेकैरतिमुक्तकैः पुन्नागैःकर्णिकारैश्चवकुलैर्दिव्यपाटलैः ३३ पाटलैर्नागरिकलैश्चचंदनैश्चार्जुनैस्तथा
एतैरन्यैर्महावृक्षैःपुष्पैःस्वादुफलैर्युतं ३४ कोकिलाकुलसंनादंमत्तभ्रमरनादितं वसंतकालेतत्रस्थवनंचैत्ररथोपमं ३५ मन्मथाभिपरीता
त्मानापश्यद्गिरिकांतरा अपरपत्कामसंतप्तश्चरमाणंयदृच्छया ३६ पुष्पसंछन्नशालाग्रंपल्लवैरुपशोभितं अशोकस्तवकस्तीर्णरम
णीयमपश्यत ३५ अथसात्तस्यछायायांस्फरत्कासीनोनरर्षिपः मधुगंधैश्चसंयुक्तंपुष्पगंधमनोरमं ३६

ह्यःतस्मिन्दिने २९ ३५ सिंहावलोकने

नाशोकमेवविशतिष्टि मधुगंधीति रायुनाकामोदीपकेनधूम्रमलिनंरतिकर्मतदर्थमुदस्त्रीविषयांप्रीतिमनुस्मृत्यतामेवमनसागात् तयासहमानमंस्करनमकरो
दित्यर्थः ३६

प्रचस्कंदपपात ४७ मिथ्याप्रसवभूम्यवेनालोकयंत ४८ ५० अभिमंत्रयुत्रोसन्निलिंगैर्मत्रैःस्पृष्ट्वा आरात्विमानैकदेशसमीपे ५१ आर्तवंऋतुकालानंत्वानं

वायुनाप्रेर्यमाणस्तंधूम्रायमुदमन्वगात् तस्यैरतःप्रचस्कंदचरतोगहनेवने ४७ स्कन्नमात्रंचनदेतोरृक्षपत्नेणभूमिपः प्रतिजग्राहमिथ्यामे
नपतेदेतदुत्कृत ४८ इदंमिथ्यापरिस्कन्नंरेतोमेनभवेदिति ऋतुस्नातस्याःपत्न्यामेनमोघस्यादितिप्रभुः ४९ संचिंत्यैवंतदाराजाविचार्यचपु
नःपुनः अमोघंत्वंविजायेरंसाराजसत्तमः ५० शुक्रप्रस्रापनेकालंमहिष्याःप्रसमीक्ष्यवै अभिमंत्र्याथतच्छुक्रमाददेनिष्ठुतमाशुगे ५१
सूक्ष्मधर्मार्थतत्वज्ञोगत्वास्येनंततोब्रवीत् ५१ मत्प्रियार्थमिदंसौम्यशुक्रंममगृहंनय गिरिकायाःप्रयत्नाच्छुतस्याद्यार्तवमध्रुवे ५२
गृहीत्वातत्तदाश्येनस्तूर्णमुत्पत्यवेगवान् जवेपरममास्थायप्रदुद्रावविहंगमः ५३ तमपश्यदथायांतंश्येनंश्येनस्तथापरः अभ्यद्रवच्चतं
सद्योदृष्ट्वामिषशंकया ५४ तुंडयुद्धमथाकाशेतावुभौसंप्रवक्रतुः युध्यतोरपतद्रेतस्तच्चापिपयसोभसि ५५ तत्राद्रिकेतिविख्या
ताब्रह्मशापाद्वराप्सराः मीनभावमनुप्राप्ताबभूवयमुनाचरी ५६ श्येनपादपरिभ्रष्टंतद्वीर्यमथवासवं जग्राहतरसोपेत्यसाद्रिकामत्स्य
रूपिणी ५७ कदाचिदपिमत्स्यीतांबबंधुर्मत्स्यजीविनः मासेचदशमेप्राप्तेतदानरतसत्तम ५८ उज्जह्रुरुदरात्तस्याःस्त्रीपुमांसंचमा
नुषं आश्चर्यभूतंतद्दृष्ट्वाराज्ञेयप्रत्यवदयन् ५९

५२ ५३ ५४ युध्यतोःसतोः ५५ अद्रिकागिरिकेतिनामसाम्यादेकस्याएवाप्सरसोव्यूहनेदे राम
नदेहद्वयंनेयं अन्यथाराज्ञोमिथ्यासंकल्पापत्तेः ५६ ५७ मासेदशमेप्राप्तेबंधुरितिसंबंधः ५८ उज्जह्रुःउद्धृतवंतः ५९ श्रीसोबायनमः ६ ११७

कायेरेहे मत्स्याःमत्स्ययोषायाः ६० ६२ मत्स्यसगंधिनीमत्स्यसमानगंधा ६४ दाशायकैवर्त्ताय ६५ ६७ वकमेकाभितश्चान् ६८ ७० नीहारंधूमिकां

कायेमत्स्यादमोराजन्संभूतोमानुषाविति तयोःपुमांसंसंग्राहराजोपरिचरस्तदा ६० समत्स्योनामराजासीद्धार्मिकःसत्यसंगरः सा
प्सरासुक्रशापाच्चक्षणेनसमपद्यत सापुरोक्तामगवतातिर्यग्योनिगतासुभा मानुषीजनयित्वात्वंशापमोक्षमवाप्स्यसि ६२ ततःसाज
नयित्वातौदिशस्तामत्स्यघातिना संत्यज्यमत्स्यरूपंसादिव्यंरूपमवाप्यच ६३ मिद्रर्षिचारणपथंजगामाथवराप्सराः साकन्यादुहिता
तस्यामत्स्यामत्स्यसगंधिनी ६४ राज्ञादत्ताचदाशायकन्येयंतेभवत्विति रूपसत्वसमायुक्तासर्वैःसमुदितागुणैः ६५ सातुसत्यवती
नाममत्स्ययास्यनिसंश्रयात् आसीत्सामत्स्यगंधेवकंचित्कालंसुचिता ६६ शुश्रूषार्थंपितुर्नावंवाहयंतीजलेचतां तीर्थयात्रापरिक्रा
मन्तपश्यद्वैपराशरः ६७ अतीवरूपसंपन्नांसिद्धानामपिकांक्षितां दृष्ट्वैवचसतांधीमांश्चकमेवारुहासिनीं ६८ दिव्यांतांवासवींकन्यां
रेतोसंमुनिपुंगवः संगमंममकल्याणिकुरुष्वेत्यभ्यभाषत ६९ साब्रवीत्तस्यभगवन्पश्यावोरंस्तितावृषीन् आवयोर्दृश्ययोरिनिःकथंनुस्या
त्समागमः ७० एवंतयोक्तोभगवानीहारमसृजत्प्रभुः येनदेशःसमंतस्कृतमोभूतरवाभवत् ७१ दृष्ट्वासृष्टंतुनीहारंतनस्तंपरमर्षिणा
विस्मितासाभवत्कन्याव्रीडितात्वतपस्विनी ७२ सत्यवत्यूवाच विद्धिमांभगवन्कन्यांसदापितृवशानुगां तत्संयोगाच्चदुष्येतकन्याभावोममा
नघ ७३ कन्यात्वेहपितेचापिकर्थंशक्ष्येहिजोत्तम एहंगतुमृषेचाहंधीमन्नस्यातुमुत्सहे ७४

७१ ७२ पितुर्वशगताऽतस्तामारिणीपितृवशानुगा ७३ नश्यतुं

जीवितुंनोत्सहेकन्यात्वद्रूपणाद्विस्मर्यः ७४

७५ ७७ स्त्रीभावेयोगुणःपुष्यवत्तातेनभूषिता सद्यःपुष्यवत्यभूदित्यर्थः ७८ ८० वरंकन्याभावंसौगंध्यंचलब्ध्वासद्योगमेंचसुषाव ८१ ८२ द्वीपमेवाश्रय
नेव्यासस्त्वनंयस्यसद्वीपायनः स्वार्थेतद्धितः द्वीपायनएवद्वैपायनइतिनामनिर्वक्ति। न्यस्तइति पादापसारिणंयुगेयुगेपादशःक्षीयमाणे कलिरादोपादमा

एतत्संचिंत्यभगवन्विधत्स्वयदनंतरं वैशंपायनउवाच एवमुक्तवंतंतंतुपीतिमान्मुनिसत्तमः ७५ उवाचमत्प्रियंकृत्वाकन्येवत्वंभविष्यसि
रणाद्यवरंभीरुयत्तमिष्टंसभाविनि ७६ यथाहिनप्रसादोमेभूतपूर्वःशुचिस्मिते एवमुक्तावरंवव्रेगात्रसौगंध्यमुत्तमं ७७ सचास्यै
भगवन्मादान्मनसाःकांक्षितंभुवि ततोलब्धवरापीतास्त्रीभावगुणभूषिता ७८ जगामसहसंसर्गमृषिणाऽद्भुतकर्मणा तेनगंधवतीत्येवं
नामास्याःप्रथितंभुवि ७९ तस्यालयोजनाद्गंधमाजिघ्रंतनरास्तदा तस्यायोजनगंधेतितत्तोनामापरंस्मृतं ८० इतिसत्यवतीहृद्या
लब्धावरमनुत्तमं पराशरेणसंयुक्तासद्योगर्भसुषावसा ८१ जज्ञेचयमुनाद्वीपेपाराशर्यःसवीर्यवान् समातरमनुज्ञाप्यतपस्ये
वमनोदधे ८२ स्मृतोहंदर्शयिष्यामिकृत्येष्वितिचसोब्रवीत् एवंद्वैपायनोजज्ञेसत्यवत्यांपराशरात् ८३ न्यस्तोद्वीपेसयद्बालस्तस्मा
द्वैपायनःस्मृतः पादापसारिणंधर्मंसतुविद्वान्युगेयुगे ८४ आयुःशक्तिंचमर्त्यानांयुगानुगमवेक्ष्यच ८५ ब्रह्मणोब्राह्मणानांचत
थानुग्रहकांक्षया विव्यासवेदान्यस्मात्तस्माद्व्यासइतिस्मृतः ८५

त्रमवशिष्टमित्यर्थः एवंत्रायुरादिक्षासंचावेक्ष्य ८४ ब्रह्मणोवेदस्यानुग्रहोरक्षणं विव्यासशास्त्राभेदेनविस्तारितवान् अतोव्यासइत्यपितस्यनामेत्यर्थः ८५ राम ११८

महाभारतपंचमामिति भारतंपंचमंवेदः सर्वश्रुतिसमूहोयमित्यसकृदुक्तेरितिरपुराणवादिदंनमंतव्यमित्यर्थः ८६ भारतस्यमूलभूताःसंहिताःमंत्रब्राह्मणरू
पावेदाः तैःसमंतुप्रभृतिभिःप्रकाशिताद्दमस्यमूलमिदमस्यमूलमितिस्पष्टीकृतास्तेनप्रत्यक्षवेदमूलमेतदितिभावः ८७ वसुवीर्यात्प्रभृतानांवसूनोश्चंशा

वेदानध्यापयामासमहाभारतपंचमान् सुमंतुजैमिनिंपैलंशुकंचैवस्वमात्मजं ८६ प्रभुर्विशिष्टोवरदोविशंपायनएवच संहितास्तैःपृथक्
तेनभारतस्यप्रकाशिताः ८७ तथाभीष्मःशांतनवोगंगायाममितद्युतिः वसुवीर्यात्समभवन्महावीर्योमहायशाः ८८ वेदार्थवित्त्वभग
वान्ऋषिर्विप्रोमहायशाः श्लेषोनःपुराणर्षिरचौरश्चोरशंकया ८९ अणिमांडव्यइत्येवंविख्यातःसमहायशाः सधर्ममाहूयपुरामहर्षि
रिदमुक्तवान् ९० ऋषीकयामयाबाल्याद्दिशूलेकाशकुंतिका तत्किल्बिषंस्मरेधर्मोनान्यत्पापमहंस्मरे ९१ तन्मेसरस्त्वमितंकस्मान्नेहा
जयत्रपः गरीयान्ब्राह्मणवधःसर्वभूतवधाद्यतः ९२ तस्मात्तंकिल्बिषीधर्मंभूयोनोजनिष्यसि तेनशापेनधर्मोपिभूयोनावजायत
९३ विहान्विदुररूपेणधार्मिकतनुरकिल्बिषी मंजयोमुनिकल्पस्तुजज्ञेसतोगवलाणात् ९४ सूर्यश्चकुंतिकन्यायांजज्ञेकर्णोमहाबलः
सहजंकवचेविभ्रत्कुंडलोद्योतिताननः ९५ अनुग्रहार्थंलोकानांविस्मुर्लोकनमस्कृतः वसुदेवानुदेवक्यांप्रादुर्भूतोमहायशाः ९६ अना
दिर्निधनोदेवःसकर्त्ताजगतःप्रभुः अव्यक्तमक्षरंब्रह्मप्रधानंत्रिगुणात्मकं ९७

त्र ८८ ८९ आहूयसमीपमानीय आहूयेतिपाठेअधिक्षिप्य ९० ९१
वधःपाठांतरमानोवा ९२ ९३ ९४ कुंतिभोजस्य ९५ ९६ अनादिर्निधनइतिस्थूलदेहधर्मयोर्जन्ममरणयोरभावात् देवःदीव्यमानःजगत्कर्त्ताकिंतेजसःन
प्रभुःजीवस्यस्वप्नेपिजगत्कर्त्तृत्वाभावात् अन्यथास्वप्नेप्रतिकूलस्यानुपपत्तिः एतेनकर्मद्वारापिजगत्कर्त्तृत्वंजीवस्यलंगलंगवादीनुद्दहतीतिवन्निमित्तत्वमा

त्रेणतास्वरत्वेनेतिदर्शितं अव्यक्तंअव्याकृतेकिंसौषुप्तंकारणं यथोक्तंसुषुप्तास्व्यंतमोऽज्ञानंयद्वीजंस्वप्नबोधयोरिति तद्यावर्त्तयति अक्षरमितिनक्षरत्वपरिणामित्वात् तत्तुक्षयोऽवयुक्तं एतेनव्यष्टिस्थूलसूक्ष्मकारणदेहव्यावर्तनेनतत्पदार्थशोधउक्तः अन्यथाभगवतिजन्माद्यप्रसक्तेस्तद्वारकमनादिनिधनेतिविशेषणमनुपपन्नं तत्पदार्थमाह ब्रह्मबृहत् प्रधानंप्रधीयतेस्मिन्सर्वमितिलयस्थानंत्रिगुणात्मकंसत्वरजस्तमोमयं ९७ अस्यसांख्याभिमतंअनात्मत्वंपरिणामित्वंचवारयति आत्मानंअव्ययमितिविशेषणाभ्यां प्रधानत्वादेवप्रकृतिंउपादानं प्रभवंउत्पत्तिनिमित्तंप्रभुंअधिष्ठातारंअनुग्रहादेःमृदुपादानंचैत्रो निमित्तंकुलालःकर्त्ता अत्रत्रयमपिदेवएवेश्वरःकृतेतत्कथमित्याशंक्यतत्प्रज्ञातदेवानुग्राविरादितिऋत्यर्थमाह पुरुषंपूर्बुवसतीतिपुरुषः पुरश्शब्दानें

आत्मानमव्ययंचैवप्रकृतिंप्रभवंप्रभुं पुरुषंविश्वकर्माणंसत्वयोगंध्रुवाक्षरं ९८ ७

द्रियाणिखलुपंचतयापराणिकर्मेंद्रियाणिमनआदिचतुष्टयंच प्राणादिपंचकमबोधियदादिकंचकामश्चकर्मचतमःपुनरष्टमीपूरित्युक्ताः आत्मानमेवस्वाविद्यायापुर्य
वि एकाकारंकृत्वातत्रप्रविष्टस्यर्थः एवंईश्वरीप्रवेशांतांसृष्टिमुक्त्वाजाग्रदादिमोक्षांतांजीवसृष्टिंतदनुप्रविश्यसच्चस्वच्चाभवदित्यादिश्रुत्युक्तांसंगृह्णाति विश्वकर्माणमिति विश्वंसृष्टिव्यष्टेजोरूपंसच्छब्दवाच्यंवाच्यवाचकाशादिरूपंत्यच्छब्दवाच्यंचेत्येकमादिरूपंकर्मघटादिक्रियाफलभूतंयस्येतिविश्वकर्माणं एवंविशेषणैरवब्रह्मणएवजीवभावंप्रदर्श्यतन्निरसनायमपितैरेवप्रत्यायनयति सत्वयोगंसत्वेनैवधर्मज्ञानवैराग्यसत्वेनयोगःप्राप्तिरस्यतं सत्ववतःब्रह्मभावप्राप्तावालंबनमाह ध्रुवाक्षरंप्रणवाख्यवर्णस्वरू राम
पं वाच्यवाचकयोरभेदात् प्रणवमात्रानिरकारोकारमकारार्द्धमात्रानिरूपासितानिस्तदर्थभूताविराट्सूत्रांतर्यामितुरीयाख्याःप्राप्यंतदितिभावः ९८ ७ ११९

एतेषुकतमोमुख्यःप्राप्यइत्यतस्त्राह अनंतमिति देशतःकालतोवस्तुतस्त्रापरिछिन्नंतुरीयमित्यर्थः ननुतत्तदवस्थायांसर्वेषामानंत्यमाविशिष्टमित्याशंक्याह अचलमिति अबाधितं इतरेषांबाधोस्तीत्यापेक्षिकमनंतत्वमितिभावः नन्वेवंकारणत्वादिनिषेधेशून्यमेवस्यान्नेत्याह देवंद्योतमानंविद्रूपमित्यर्थः एवंतर्वेकुरुबीजद्वाराभुवइवविराट्सूत्रेशद्वारातुरीयप्राप्तिमुक्त्वातत्रैवद्वारांतरमाह हंसंसंन्यासाश्रमरूपंतत्प्राप्तिविक्षेपेणश्रवणादिकंसिद्धयतीतिसोपिद्वारं नारायणंफलरूपनीयंपंचमंमहाविष्णुं एतद्विग्रहध्यानद्वारेवहिविराट्वादिभावमारोहतिध्यायिनः फलगर्भबीजानीवास्यगर्भेःनंतानिकारणानिसंतीत्यनं तुरीयविशेषणैरवविराट्नहि प्रभुंप्रभवत्यस्मात्कार्यमितिजगत्प्रभाधिष्ठानं धातारंकार्यसत्तास्फूर्त्योःसमर्पकं अजंउत्पत्तेरपादानभूतरज्जुवदजातं ॥

अनंतमचलंदेवंहंसंनारायणंप्रभुं धातारमजमव्यक्तंयमाहुःपरमव्ययं ९९
कैवल्यंनिर्गुणंविश्वमनादिमजमव्ययं पुरुषःसर्वभुःकर्त्तासर्वभूतपितामहः धर्मसं
वर्द्धनार्थायप्रजानांधकरोत्प्रभुः १००

अव्यक्तं अप्रकटं अधिष्ठानव्यक्तौहिअध्यस्तमेवलुप्येतातोऽव्यक्तं परंज्योतिरित्यवर्णतमसःपरस्तात् इत्यादयोमंत्राःयंकारणात्परंप्राहुः अतएवाव्ययंनारायणा धान्यांहीनं ९९ कैवल्यंकेवलमेववैकल्यंअमलं निर्गुणंरूपादिमिश्रकरादिमिश्रहीनं अत्रविग्रहवत्वात्सप्तकंपरिछिन्नत्वंकारणवत्वंजन्ममरणंचातित चतुष्कंक्रमेणव्यावर्तयति विश्वमनादिमजमव्ययमिति मायिकत्वादिग्रहस्यनंतत्वंतत्परिछेदादयोऽस्मिन्संभवतीत्यर्थः एवंरूपोनारायणःसएवदेव कीसूनुरित्यादिपुरुषइति सएवंभूतोऽस्मत्तोरामरूपेणजातइत्यर्थः १०० ७ ७ ७ ७ ७

विशारदौप्रयोगकुशलौ १ द्रोण्यांगौतमिरद्यौ २ शरस्तंबात्शारस्तंबेसंस्कृतात्द्वैधीभूताद्वैतसः ३ ४ चैतानेत्रेताग्निसाध्ये ५ ७ तस्यसंबलस्य प्रजापुरूपैवशकु

सत्यकाद्धृदिकाच्चैवजज्ञातेस्त्वविशारदौ अश्वत्थामातुमहावीर्यौसर्वशास्त्रविशारदौ सात्यकिःकृतवर्माचनारायणमनुव्रतौ १०१ सत्यका
द्धृदिकाच्चैवजज्ञातेस्त्वविशारदौ भरद्वाजस्यचस्कन्नंद्रोण्यांशुक्रमवर्द्धत १०२ महर्षेरुग्रतपसस्तस्माद्द्रोणोव्यजायत गौतम्यामग्निसंकाशे
शरस्तंबाच्छरहृतः १०३ अश्वत्थाम्नश्चजननीकृपश्चैवमहाबलः अश्वत्थामातथोजज्ञेद्रोणादेवमहाबलः १०४ तथैवधृष्टद्युम्नोपि
साक्षादग्निसमद्युतिः वैतानेकर्मणिततेपावकात्समजायत १०५ वीरोद्रोणविनाशायधनुरादायवीर्यवान् तत्रैवचेयांसुस्रापिजज्ञेतेज
स्विनीशुभा १०६ विभ्राजमानावपुषाविभ्रतीरूपमुत्तमं प्रकाशिष्योनगर्जित्वाबलश्चाभवत्ततः १०७ तस्यप्रजाधर्महंत्रीजज्ञेदेवत्र
कोपनात् गंधारराजपुत्रोमूढकुनिःसौबलस्तथा १०८ दुर्योधनस्यजननीजज्ञातेर्यविशारदौ १०८ रुग्मेद्वैपायनान्मुनेःक्षेत्रेराष्ट्रेजने
श्वरः क्षेत्रेविचित्रवीर्यस्यपांडुश्चैवमहाबलः १०९ धर्मार्थकुशलोधीमान्मेधावीधूतकल्मषः विदुरःशूद्रयोनौतुजज्ञेद्वैपायनादपि ११०
पांडोरुग्रजज्ञिरेपंचपुत्रादेवसमाःपृथक् हयोःस्त्रियोर्गुणज्येष्ठस्तेषामासीद्युधिष्ठिरः १११ धर्माद्युधिष्ठिरोजज्ञेमारुताच्चवृकोद
रः इंद्राद्धनंजयश्रीमान्सर्वशास्त्रभृतांवरः ११२ जज्ञातेरूपसंपन्नावश्विभ्यांचयमावपि नकुलःसहदेवश्चगुरुशुश्रूषणेरतौ ११३ राम
तथापुत्रशतंजज्ञेधृतराष्ट्रस्यधीमतः दुर्योधनप्रभृतयोयुयुत्सुःकरणस्तथा ११४ १२०

निरूपादुर्योधनमातुर्धर्महंतृतत्पुत्रद्वारेव ८ ९ प्रसंगात्सुनर्विदुरजन्मोक्तिः १० १४

ततोदुःशासनश्चैवदुःसहश्चापिभारत दुर्मर्षणोविकर्णश्चचित्रसेनोविविंशतिः १५ जयःसत्यव्रतश्चैवपुरुमित्रश्चभारत वैश्यापुत्रोयुयु
त्सुश्चएकादशमहारथाः १६ अभिमन्युःसुभद्रायामर्जुनादभ्यजायत स्वस्रीयोवासुदेवस्यपौत्रःपांडोर्महात्मनः १७ पांडवेभ्योहिपं
चाल्यांद्रौपद्यांपंचजज्ञिरे कुमारारूपसंपन्नाःसर्वशास्त्रविशारदाः १८ प्रतिविंध्योयुधिष्ठिरात्सुतसोमोवृकोदरात् अर्जुनाच्छ्रुत
कीर्तिस्तुशतानीकस्तुनाकुलिः १९ तथैवसहदेवाच्चश्रुतसेनःप्रतापवान् हिडिंबायांचभीमेनबनेजज्ञेघटोत्कचः २० शिखंडीद्रुपदाज्ज
ज्ञेकन्यापुत्रत्वमागता यांयक्षःपुरुषंचक्रेस्थूणःप्रियचिकीर्षया २१ कुरूणांविग्रहेतस्मिन्समागच्छन्बहून्यथ राजांशतसहस्राणियो
त्स्यमानानिसंयुगे २२ तेषामपरिमेयानांनामधेयानिसर्वशः नशक्यानिसमाख्यातुंवर्षाणामयुतैरपि एतेतुकीर्तितामुख्यायेराज्ञा
मभिदंततं २३ इत्यादिपर्वणि जनमेजयउवाच यएतेकीर्तिताब्रह्मन्येचान्येनानुकीर्तिताः सम्यक्तांश्चेतुमिच्छामिराजश्वा
न्यान्सहस्रशः १ यदर्थमिहसंभूतादेवकल्पामहारथाः श्रोतुमेतन्महाभागसम्यगाख्यातुमर्हसि २ वैशंपायनउवाच रहस्येतत्पुरागीतं
जनूदेवानामितिनःश्रुतं तनुतेकथयिष्यामिनमस्कृत्वास्वयंभुवे ३ त्रिःसप्तकृत्वःपृथिवीकृतानिःक्षत्रियेपुरा जामदग्न्येतपस्तेपेमहेंद्रे
पर्वतोत्तमे ४ तदानिःक्षत्रियेलोकेभार्गवेणकृतेसति ब्राह्मणान्क्षत्रियाराजन्सुतार्थेन्योभिचक्रमुः ५

त्रिःसप्तकृत्वःएकविंशतिवारान् ४ ५ ६

६ ८ ब्राह्मणोत्तराः ब्राह्मणप्रधानाः ९ १० जीविनः जीविन्यः ११ आदिभिः शोकादिभिः १२ अपांगः इवापांगः प्रांतः सागरांता भित्यर्थः अध्यतिष्ठत् अ

ताभिःसहसमापेतुर्ब्राह्मणाःशंसितव्रताः ऋतावृतौनरव्याघ्रनकामान्वावृतौतथा ६ तेभ्यश्चलेभिरेगर्भंक्षत्रियास्ताःसहस्रशः ततः सुषुविरेराजन्क्षत्रियान्वीर्यवत्तरान् ७ कुमारांश्चकुमारीश्चपुनःक्षत्राभिवृद्धये एवंतद्ब्राह्मणैःक्षत्रंक्षत्रियाश्चतपस्विभिः ८ जातंवृद्धं चधर्मेणक्षत्रीर्घेणायुषान्वितं चत्वारोपिततोवर्णाबभूवुर्ब्राह्मणोत्तराः अभ्यगच्छत्ऋतौनारींनकामान्वावृतौतथा तथैवान्यानिभूतानि तिर्यग्योनिगतान्यपि १० ऋतौदारांश्चगच्छंतितत्रयाभरतर्षभ ततोवर्द्धंतधर्मेणसहस्रशतजीविनः ११ ताःप्रजाःपृथिवीपालधर्मव्रतपरा यणाः आदिभिर्व्याधिभिश्चैवविमुक्ताःसर्वशोनराः १२ अथेमांसागरापांगीगांगजेंद्रगताभिक्षौ अध्यतिष्ठत्पुनःक्षत्रंसशैलपुरपत्तनां १३ वन प्रशासतिपुनःक्षत्रेधर्मेणेमांवसुंधरां ब्राह्मणाद्यास्ततोवर्णालिरेमुदमुत्तमां १४ कामक्रोधौभृशंहत्वानृदोषान्निरस्यचनराधिपाः धर्मेणदंडंदंड्येषुप्रणयंतोन्यपालयन् १५ तथाधर्मपरेक्षत्रेसहस्राक्षःशतक्रतुः स्वादुरेरोचकालेचवर्षेणापालयत्प्रजा १६ नबाल एवम्रियतेतदाकश्चिज्जनाधिप नचस्त्रियंप्रजानातिकश्चिदप्राप्तयौवनः १७ एवमायुष्मतीभिस्तुप्रजाभिर्भरतर्षभ इयंसागरपर्यं तासमापूर्यतमेदिनी १८ ईजिरेचमहायज्ञैःक्षत्रियाबहुदक्षिणैः सांगोपनिषदान्वेदान्निष्प्राप्याधीयतेबहून् १९ ७

धिष्ठितवत् हेगजेंद्रगत १२ १४ १५ स्वादुरोचकंयथास्यात्तथा १६ १७ १८ १९ ओंनमोभगवतेवासुदेवायनमः श्रीरामायनमः ७

राम १२१

ब्रह्मवेदंन*विक्रीणतेभृतकाध्यापनेनकुर्वंतेइत्यर्थः २० वैश्याःस्वयंधुरिगाःबलिवर्द्दानूनयुंजते २१ फेनपानूत्रतृणादानभिलक्ष्यनदुहंतिधेनूरितिशेषः कूटमा

नवाविक्रीणतेब्रह्मब्राह्मणाःस्मतदाऽनृप नवशूद्रसमाभ्यासेवेदानुच्चारयंत्यत २० कारयंतःकृषिंगोभित्यवैश्याःक्षिताविह युंजतेधु रिगोगाश्चकृशांगांश्चाप्यजीवयन् २१ फेनपाश्चतथावत्सान्नदुहंतिस्ममानवाः नकूटमानैर्वणिजःपण्यंविक्रीणतेतदा २२ कर्माणिच नरव्याघ्रधर्मोपेतानिमानवाः धर्ममेवानुपश्यंतश्चक्रुर्धर्मपरायणाः २३ स्वकर्मनिरताश्चासन्सर्ववर्णानराधिप एवंतदानरव्याघ्रध र्मोनदृश्यतेक्वचित् २४ कालेगावःप्रसूयंतेनार्यश्चभरतर्षभ भवंत्यृतुषुरत्नाणांपुष्पाणिचफलानिच २५ एवंकृतयुगेसम्यग्वर्तमानेत दानृप आपूर्यतमहीकृत्स्नाप्राणिभिर्बहुभिर्भृशं २६ एवंसमुदितेलोकेमानुषेभरतर्षभ अथराजन्हिरेक्षेत्रेराजानंतुमनुजेश्वर २७ आदित्येहितदादैत्याबहवोनिर्जितायुधि ऐश्वर्याद्भ्रंशिताःस्वर्गात्संबभूवुःक्षिताविह २८ दृहदेवतमिश्चंतोमानुषेषुमनस्विनः जज्ञि रेभुविभूतेषुतेषुतेघरुरावियो २९ गोघ्नेषुचराजेंद्रश्वरोष्ट्रमहिषेषुच ऋक्षात्कचैवभूतेषुगजेषुचमृगेषुच ३० जातेरिहमहीपालजाय मानेश्चतैर्मही नशशाकात्मनात्मानमियंधारयितुंधरा ३१ अथजानामहीपालःकेनिद्बहुमदान्विताः दितेःपुत्रादनोश्चवतदालोकद्र ह्याच्युताः ३२ वीर्यवंतोबलिप्राप्तेनानारूपधरामहीं इमांसागरपर्यंतांपरीयुरिमर्दनाः ३३

नैःकपत्वुलाप्रलाद्यभिः २२ २३ २४ ऋतुषुवसंता

रिषु स्वस्वकाले २५ २६ समुदितेमुदितयाप्रीत्यासहिते २७ २८ देवतंराज्यं देवभावंवा २९ ३० ३१ ३२ ३३ श्रीगजाननप्रसन्न ७

तदेवाह स्वष्टाहीति ३४ ३६ महीउपचक्रमेगंतुमितिशेषः पाठांतरेतुमहीतिशेषः ३७ नद्यमीद्दतिभूतसंघाःभूतानांशेषकूर्मदिग्गजानांधराभूतांसंघो घाःबलसंघाःपन्नगाःशेषाः बहुवचनंतेषांप्रत्येकंबहूनामप्यसामर्थ्यं किंपुनरेकैकस्येतिसूचनार्थं नद्येनामितिपाठेएतांबुद्धिस्थांभूमिं ३८ ३९ अव्ययं

ब्राह्मणानूसत्रियान्वैश्यांछूद्रांश्चैवाप्यपीडयन् अन्यानिचैवसत्वानिपीडयामासरोजसा ३४ त्रासयंतोमिनिघ्नंतःसर्वभूतगणांस्तते विचेरुः सर्वतोराजन्महीशतसहस्रशः ३५ आस्फोटन्महर्षश्चधर्षयंतस्ततस्ततः अब्रह्मण्यावीर्यमदामत्तामदबलेनच ३६ एवंवीर्यबलोत्सिक्तैर्भूरियत्नैर्महासुरैः पीड्यमानामहीराजन्ब्रह्माणमुपचक्रमे ३७ नद्यमीभूतसंघाःपन्नगाःसनगांमही तदाधारयितंशेकुःसंक्रां तांदानवैर्बलात् ३८ ततोमहीमहीपालभारार्तीभयपीडिता जगामशरणंदेवंसर्वभूतपितामहं ३९ सासंदृतंमहाभागैर्देवद्विजमहर्षि भिः ददर्शदेवंब्रह्माणंलोककर्त्तारमव्ययं ४० गंधर्वैरप्सरोभिश्चदेवकर्मसुनिष्ठितैः विद्यमानंसुदोपेतैर्ववंदेचनमेत्सला ४१ अथविज्ञापयामासभूमिस्तंशरणार्थिनी संनिधौलोकपालानांसर्वेषामेवभारत ४२ तत्प्रधानात्मनस्तस्यभूमेःकृत्यंस्वयंभुवः पूर्वमेवाभवद्राज न्विदितंपरमेष्ठिनः ४३ स्वष्टाहिजगतःकस्माच्चसंबुध्येतभारत सस्कारास्करलोकानामशेषेणमनोगतं ४४ ७ ७

अजरत्वादपक्षयशून्यं ४० एवंब्रह्माणंसापृथ्वी ४१ ४२ ततभूमेःकृत्यंप्रधानात्मनःप्रधानजयीआत्ममनोयस्य तस्यसांख्ययोगानांहिप्रधानजयिनःसर्वज्ञ राम
त्वंसर्वशक्तित्वंचभवतीतिप्रसिद्धं सर्वज्ञस्यनाविदितंकिंचिदस्तीत्यर्थः प्रधानात्मनःकारणात्मनस्तद्भूमेःकृत्यमितिवार्थः ४३ तदेवाह स्वष्टाहीति ४४ ७ १२२

तामुवाचमहाराजभूमिंभूमिपतिःप्रभुः प्रभवःसर्वभूतानांशंभुःप्रजापतिः ४५ ब्रह्मोवाच यदर्थमभिसंप्राप्तामत्सकाशंवसुंधरे तदर्थंसंनियोक्ष्यामिसर्वानेवदिवौकसः ४६ वैशंपायनउवाच इत्युक्त्वासमहींदेवोब्रह्माराजन्विसृज्यच आदिदेशतदासर्वान्वि बुधान्भूतकृत्स्वयं ४७ अस्याभूमेर्निरसितुंभारंभागैःपृथक्पृथक् अस्यामेवप्रसूयध्वंविरोधायेतिचाब्रवीत् ४८ तथेवंचसमा नीयगंधर्वाप्सरसांगणान् उवाचभगवान्सर्वानिदंवचनमर्थवत् ४९ स्वैःस्वैरंशैःप्रसूयध्वंयथेष्टमानुषेषुच अथशक्रादयःसर्वेश्रुत्वा सुरगुरोर्वचः तथमर्थ्यंचपथ्यंचतस्यतेजगृहुस्तदा ५० अथतेसर्वशोंशैःस्वैर्गतिंभूमिंकृतक्षणाः नारायणमभिप्रेप्सुंवैकुंठमुपचक्रमुः ५१ यःसचक्रगदापाणिःपीतवासाःशितिप्रभः पद्मनाभःसुरारिघ्नःपृथुवक्षांवितेक्षणः ५२ प्रजापतिपतिर्देवःसुरनाथोमहाबलः श्रीवत्सांकोहृषीकेशःसर्वदेवतपूजितः ५३ तंप्रभुवःशोधनायेदमुवाचपुरुषोत्तमं अंशेनावतरेत्येवंतथेत्याहचतंहरिः ५४ इत्यादिपर्वण्यंशावतरणे वैशंपायनउवाच अथनारायणोंऽशैश्चकारसहसंविदं अवतर्तुंमहीस्वर्गादेशतःसहितःसुरैः १

ज्ञं

क्षसि अंचितंगमनंययोस्तेध्यानारूढतयाईक्षणेयस्यसः ५२ ५३ शोधनायकंटकभूतखलोन्मूलनाय ५४ अथायः अथेति क्षयातरणात् १

२५ दानवादयोबाल्येएवदेवानकुर्वतोनहंतवंतइत्याशंक्याह दानवाइति बाल्येपिबलिनएवदेवाइतितेषामवध्याएवेत्यर्थः ६७ ८ हंतेतिवाक्यारंभे प्रभवा

आदिश्यवस्वयंशक्रःसर्वानेवादिवौकसः निर्जगामपुनस्तस्माक्षयान्नारायणस्यह २ तेमराःरविनाशायसर्वलोकहितायच श्रवतेरुःक्रमे णैवमहीस्वर्गाद्दिवौकसः ३ ततोब्रह्मर्षिवंशेषुपार्थिवर्षिकुलेषुच जज्ञिरेराजशार्दूलयथाकामंदिवौकसः ४ दानवान्राक्षसांश्चैवगंधर्वान्प न्नगांस्तथा पुरुषादानिवान्यानिजघ्नुःसत्वान्यनेकशः ५ दानवाराक्षसाश्चैवगंधर्वाःपन्नगास्तथा नतान्बलस्थान्बाल्येपिजघ्नुर्भरतसत्त म ६ जनमेजयउवाच देवदानवसंघानांगंधर्वाप्सरसांतथा मानवानांचसर्वेषांतथावैयक्षरक्षसां ७ श्रोतुमिछामितत्त्वेनसंभवंहतल्लमा दितः प्राणिनांचैवसर्वेषांसंभवंवक्तुमर्हसि ८ वैशंपायनउवाच हंततेकथयिष्यामिनमस्कृत्यस्वयंभुवे स्कादीनामहंसम्यलोकानांप्रभ वाप्ययं ९ ब्रह्मणोमानसाःपुत्राविदिताःषण्महर्षयः मरीचिरंगिरास्त्रिपुलस्त्यःपुलहःक्रतुः १० मरीचेःकश्यपःपुत्रःकश्यपादुइमाःप्र जाः प्रदक्षिरेमहाभागादक्षकन्यास्त्रयोदश ११ श्रदितिर्दितिर्दनुःकालादनायुःसिंहिकातथा क्रोधाप्राधाविश्वाविनताकपिलासु ह्निः १२ कद्रूश्चमनुजव्याघ्रदक्षकन्यैवभारत एतासांवीर्यसंपन्नंपुत्रपौत्रमनंतकं १३ श्रदित्यांहादशादित्याःसंभूताभुवनेश्वराः येराज न्नामतस्तांस्तेकीर्तयिष्यामिभारत १४ धातामित्रोर्यमाःशक्रोवरुणस्त्वंशएवच भगोविवस्वान्पूषावसवितादशमस्तथा १५ एकादशस्त थात्वष्टाद्वादशोविष्णुरुच्यते जघन्यजस्तुसर्वेषामादित्यानांगुणाधिकः १६

रामायणसृष्टिप्रलयं ९।१० ११ १२ १३ १४ १५ जघन्यजोपश्चाज्जातः १६

एकएवदितेःपुत्रोहिरण्यकशिपुःस्मृतः नाम्नाख्यातास्तुतस्येमेपंचपुत्रामहात्मनः १७ प्रह्लादःप्रथमजस्तेषांसंह्लादस्तदनंतरं श्रनुह्लादस्ततीयोभूत्तस्मात्तृशिवि वाष्कलौ १८ प्रह्लादस्यत्रयःपुत्राःख्याताःसर्वत्रभारत विरोचनस्त्वकुंभश्चनिकुंभश्चेतिभारत १९ विरोचनस्यपुत्रोबलिरेकःप्रतापवान् बलेश्चप्रथितःपुत्रोबा णोनाममहास्करः २० रुद्रस्यानुचरःश्रीमान्महाकालेतियंविदुः बलिरिंद्राद्दनोःपुत्राःख्याताःसर्वत्रभारत २१ तेषांप्रथमजोराजाविप्रचित्तिर्महायशाः शंबरोनमुचिश्चैवपुलोमाचेतिविश्रुतः २२ श्रसिलोमाचकेशीचदुर्जयश्चैवदानवः श्रयःशिराश्चाश्वशिराश्चाश्वशंकुश्चवीर्यवान् २३ तथागगनमूर्द्धाचवेग वान्केतुमांश्चसः स्वर्भानुरश्वोश्वपतिरेषपर्वाजकस्तथा २४ श्रश्वयूपश्चाश्वसूदमश्वतुंडश्चमहाबलः एकपादेकचक्रश्चविरूपाक्षमहोदरौ २५ निचंद्रश्चनि कुंभश्चकुपटःकपटस्तथा शरभःशलभश्चैवसूर्याचंद्रमसौतथा एतेख्यातादनोर्वंशेदानवाःपरिकीर्तिताः २६ श्रन्यौतुरत्नभुदेवानांसूर्याचंद्रमसौस्मृतौ श्रन्यो दानवमुख्यानांसूर्याचंद्रमसौतथा २७ इमेवंशाःप्रथिताःसत्ववंतोमहाबलाः दनुपुत्रामहाराजदशदानववंशजाः २८ एकासोमृतपोवीरःप्रलंबनरकावपि वातापीशत्रुतपनःशठश्चैवमहास्करः २९ गविष्ठश्चवनायुश्चदीर्घजिह्वश्चदानवः श्रसंख्येयाःस्मृतास्तेषांपुत्रापौत्राश्चभारत ३० सिंहिकासुषुवेपुत्रंरा हुंचंद्रार्कमर्दनं सुचंद्रंचंद्रहंतारंतथाचंद्रप्रमर्दनं ३१ क्रूरस्वभावंक्रूरायाःपुत्रपौत्रमनंतकं गणःक्रोधवशोनामक्रूरकर्मारिमर्दनः ३२ दनायुषःपुनःपुत्राश्चत्वा रोस्करपुंगवाः विप्रसत्तोबलवीरोवृत्रश्चैवमहास्करः ३३ कालायाःप्रथिताःपुत्राःकालकल्पाःग्रहारिणः प्रविख्यातामहावीर्यादानवेषुपरंतपाः ३४ विनाशनश्च क्रोधश्चक्रोधहंतातथैवच क्रोधःशत्रुस्तथैवान्येकालकेयाइतिस्मृताः ३५ श्रस्कराणसुपाध्यायःसुक्रस्तर्षिसुतोभवत् ख्याताश्चोशनसःपुत्राश्चत्वारोःसुरयाज

काः ३६

३७ १८ १९ २० २१ २२ २३ २४ २५ २६ २७ २८ २९ ३० ३१ क्रूरायाःक्रोधायाः ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ श्रीरामजयरामजयजयराम ॥

त्वष्टाधरस्तथाविश्वद्रावन्यौरोद्रकर्मणि तेजसासूर्यसंकाशात्रयस्त्रलोकपरायणाः २७ इत्येषवंशप्रभवःकथितस्तेतरस्विनां असुराणांसुराणांचपुरेणेसंस्तुतोम
या २८ एतेषांयदपत्यंतुनशक्यंतदशेषतः प्रसंख्यातुंमहीपालगुणभूतमनंतकं २९ तार्क्ष्यश्चारिष्टनेमिश्चतथैवगरुडारुणौ आरुणिर्वारुणिश्चैववैनतेयाःप्रकीर्तितः
४० शेषोऽनंतोवासुकिश्चतक्षकस्यभुजंगमः कूर्मश्चकुलिकश्चैवकद्रवेयाःप्रकीर्तिताः ४१ भीमसेनोग्रसेनौचसुपर्णोवरुणस्तथा गोपतिर्धृतराष्ट्रश्चसूर्यवर्चाश्च
सप्तमः ४२ सत्यवागर्कपर्णश्चप्रयुतश्चापिविश्रुतः भीमश्चिवरथश्चैवविख्यातःसर्वविद्दशी ४३ तथाशालिशिलाराजन्पर्जन्यश्चचतुर्दशः कलिःपंचदशस्तेषांजार
दश्चैवषोडशः ४४ इत्येतेदेवगंधर्वामौनेयाःपरिकीर्तिताः ४५ अथप्रसूतान्यन्यानिकीर्त्तयिष्यामिभारत अनवद्यांमनुंवंश्यामसुरांमार्गणप्रियां ४५ अरूपासु
भगंभासीमितिप्राधान्यजायत सिद्धःपूर्णश्चबर्हिश्चपूर्णायुश्चमहायशाः ४६ ब्रह्मवारीरितिगुणःकृपणश्चैवसप्तमः विश्वावसुश्चभानुश्चसुचंद्रोदशमस्तथा
४७ इत्येतेदेवगंधर्वाःप्राधायाःपरिकीर्तिताः इमंतवप्रसवंवंशविदितंपुण्यलक्षणं ४८ गाथासूतमहाभागादेवीदेवर्षितःपुरा अलंबुषाभिश्चकेशीविद्युत्पर्णातिलो
त्तमा ४९ अरुणारक्षिताचैवरंभातद्वन्मनोरमा केशिनीचसुबाहुश्चसुरतासुरजातथा ५० रुपियावातिबाहुश्चविख्यातोवहाहाहूहूः तुंबुरश्चेतिचत्वारःस्मृता
गंधर्वसत्तमाः ५१ अमृतंब्राह्मणागावोगंधर्वाप्सरसस्तथा अपत्यंकपिलायास्तुपुराणेपरिकीर्तितं ५२ इतितेसर्वमखिलंभूतानांसंभवःकथितोमया यथावत्सं
परिख्यातोगंधर्वाप्सरसांतथा ५३ भुजगानांसुपर्णानांरुद्राणांमरुतांतथा गवांचब्राह्मणानांचश्रीमतांपुण्यकर्मणां ५४ आयुष्यश्चैवपुण्यश्चधन्यःकीर्ति
सुखावहः श्रोतव्यश्चैवसततंआख्यश्चैवानसूयता ५५ इमंतुवंशंनियमेनयःपठेन्महात्मनांब्राह्मणदेवसन्निधौ अपत्यलाभंलभतेचपुष्कलंश्रियंयशः पे राम राम
त्यचशोभनांगतिं ५६ इत्यादिपर्वणि० अंशावतरणे ७ १२४

२७ २८ २९ गुणसूतंअप्रधानभूतः ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ब्राह्मणवेदसंनिधावितिपाठेब्रा
ह्मणेषुवेदोविद्वानूतत्सन्निधौ ५६ अध्यायः ७ ७

ब्रह्मणइति षड्महर्षयःस्थाणुश्चसप्तमइतिबोध्यं तत्रादौस्थाणुसंततिमेवाह एकादशेति १ २ ३ ४ ५ ६ ७ ईहामृगाः वृकाः पतंगसहचारिणःसूर्यसहचराः

वैशंपायनउवाच ब्रह्मणोमानसाःपुत्राविदिताषण्महर्षयः एकादशस्मृताःस्थाणोःख्याताःपरमतेजसः १ मृगव्याधश्चसर्पश्चनिर्ऋतिश्चमहाय
शाः अजैकपादहिर्बुध्न्यःपिनाकीचपरंतपः २ दहनोथेश्वरश्चैवकपालीचमहाद्युतिः स्थाणुर्भगश्चभगवानूरुज्ञाएकादशास्मृताः ३ मरीचि
रंगिराश्चत्रिःपुलस्त्यःपुलहःक्रतुः षडेतेब्रह्मणःपुत्रावीर्यवंतोमहर्षयः ४ त्रयस्त्वंगिरसःपुत्रालोकेसर्वत्रविश्रुताः बृहस्पतिरुतथ्यश्चसं
वर्त्तश्चधृतव्रताः ५ अत्रेस्तुबहवःपुत्राःश्रूयंतेमनुजाधिप सर्वेवेदविदःसिद्धाःशांतात्मानोमहर्षयः ६ राक्षसाश्चपुलस्त्यस्यवानराःकिनरा
स्तथा यक्षाश्चमनुजव्याघ्रपुत्रास्तस्यवधीमतः ७ पुलहस्यसुताराजंस्त्रयश्चाभ्रप्रकीर्त्तिताः सिंहाःकिंपुरुषाव्याघ्रायक्षाईहामृगास्तथा ८
क्रतोःक्रतुसमाःपुत्राःपतंगसहचारिणः विश्रुतास्त्रिषुलोकेषुसत्यव्रतपरायणाः ९ दक्षस्त्वजायतांगुष्ठाद्दक्षिणाद्भगवानृषिः ब्रह्मणःसृष्टिवी
पालशांतात्मासुमहातपाः १० वामादजायतांगुष्ठाद्भार्यातस्यमहात्मनः तस्यांपंचाशतंकन्याःसर्वाजनयन्मुनिः ११ ताःसर्वास्त्वनवद्यांग्यःक
न्याःकमललोचनाः पुत्रिकाःस्थापयामासनष्टपुत्रःप्रजापतिः १२ ददौसदशधर्मायसप्तविंशतिमिंदवे दिव्येनविधिनाराजन्कश्यपायत्रयोदश
१३ नामतोधर्मपत्न्यस्ताःकीर्त्यमानानिबोधमे कीर्तिर्ऊर्ध्वीधृतिर्मेधापुष्टिःश्रद्धाक्रियातथा १४ बुद्धिर्लज्जामतिश्चैवपत्न्योधर्मस्यतादश द्वाराण्येतानिधर्मस्यविहितानिस्वयंभुवा १५

बालखिल्याः ९ १० ११ १२ १३ १४ बुद्धिर्निश्चयःमतिःपरामर्शः कीर्त्यादयोदशधर्मद्वाराणि धर्मप्रवेशमार्गाः १५ श्रीरामजयरामजयजयराम ७

नयेनजापेन १६ नक्षत्रयोगिन्योनक्षत्रनामसुताः विधानतः विधानार्थंत्रभवन् पैतामहोदेवोधर्मः पितामहस्यनाज्ञातत्वात्तस्यपितामहस्यपुत्रोदक्षः तदनुज्ञाज्ञा
तत्वात् तस्यसंबंधिनीवस्वनाम्नीकन्यातस्योधर्मोद्दसवोष्टोजाताइत्यर्थः वसोस्तुवसवः पुत्राइत्यन्यत्रोक्तेः १७ १८ धूम्रायाइतिवसोरेवधूम्रादीनिनामांतराणि

सप्तविंशतिसोमस्यपत्न्योलोकस्यविश्रुताः कालस्यनयनेयुक्ताःसोमपत्न्यःसुव्रिताः १६ सर्वानक्षत्रयोगिन्योलोकयात्राविधानतः पैतामहो
मुनिर्देवस्तस्यपुत्रःप्रजापतिः तस्याष्टोवसवःपुत्रास्तेषांवस्वाभिविस्तरं १७ धरोध्रुवश्चसोमश्चअहश्चैवानिलोनलः प्रत्यूषश्चप्रभासश्चवसवोष्टौ
विनिस्मृताः १८ धूम्रायास्तुधरःपुत्रोब्रह्मविद्योध्रुवस्तथा चंद्रमास्तुमनस्विन्याःश्वासायाःश्वसनस्तथा १९ रतायाश्चाप्यहःपुत्रश्शांडिल्याश्च
दुताशनः प्रत्यूषश्चप्रभासश्चप्रभातायाःसुतौस्मृतौ २० धरपुत्रोद्रविणोहुतहव्यवहस्तथा ध्रुवस्यपुत्रोभगवान्कालोलोकप्रकालनः २१ सो
मस्यतुसुतोवर्चावर्चस्वीयेनजायते मनोहरायाःशिशिरःप्राणोथरमणस्तथा २२ अहःसुतस्तथाज्योतिःशमःशांतस्तथामुनिः अग्नेःपुत्रःकु
मारस्तुश्रीमांछरवणालयः २३ तस्यशाखोविशाखश्चनैगमेयश्चषष्ठजः कृत्तिकासुपपत्रेश्चकार्त्तिकेयइतिस्मृतः २४ अनिलस्यशिवाभा
र्यातस्याःपुत्रोमनोजवः अविज्ञातगतिश्चैवद्वौपुत्रावनिलस्यतु २५ प्रत्यूषस्यर्षिपुत्रमृषिंनाम्नाथदेवलं द्वौपुत्रौदेवलस्यापिक्षमावंतौमनी
षिणौ बृहस्पतेस्तुभगिनीवरस्त्रीब्रह्मवादिनी २६ योगसिद्धाजगत्कृत्स्नमसक्तौविचचारह प्रभासस्यतुभार्यासावसूनामष्टमस्यह २७ ०

कल्पभेदात् अन्याःएताःनदक्षकन्याइतिवा १९ २० २१ २२ २३ कृत्तिकानांषण्णामात्वेनाभ्युपपत्तेरंगीकारात् २४ २५ २६ २७ ०

२८ ३१ त्रयइति अत्रधर्मसंतानानांसर्वेषानामान्यन्वर्थकानि ३२ ३३ ३४ वडवाश्वा अंतरिक्षेअश्विनावसूतनासिकायांमुखप्रक्षेपात् ३५ ३६ त्रय

विश्वकर्मामहाभागोजज्ञेशिल्पप्रजापतिः कर्त्ताशिल्पसहस्राणांत्रिदशानांचवर्द्धकिः २८ भूषणानांचसर्वेषांकर्त्ताशिल्पवतांवरः योदिव्यानिवि
मानानित्रिदशानांचकारह २९ मनुष्याश्चोपजीवंतियस्यशिल्पंमहात्मनः पूजयंतिचयंनित्यंविश्वकर्माणमव्ययं ३० स्तनंतुदक्षिणंभित्वाब्रह्मणो
नरविग्रहः निःसृतोगवान्धर्मःसर्वलोकसुखावहः ३१ त्रयस्तस्यवसुःपुत्राःसर्वभूतमनोहराः शमःकामश्चहर्षश्चतेजसालोकधारिणः ३२
कामस्यतुरतिर्भार्यापशमस्यप्रान्विरंगना नंदतुभार्याहर्षस्ययासूलोकाःप्रतिष्ठिताः ३३ मरीचेःकश्यपःपुत्रहकश्यपस्यसुरासुराः जज्ञिरेनृ
पशार्दूललोकानांप्रभवस्सुतः ३४ त्वाष्ट्रीतुसवितुर्भार्यावडवारूपधारिणी असूयतमहाभागासांतरिक्षेऽश्विनावुभौ ३५ द्वादशैवादितेः
पुत्राःशक्रमुख्यानराधिप तेषामवरजोविष्णुर्यत्रलोकाःप्रतिष्ठिताः ३६ त्रयस्त्रिंशतइत्येतेदेवास्तेषामहंतव अन्वयंसंप्रवक्ष्यामिपृथा
श्चकुलतोगणान् ३७ रुद्राणामपरःपक्षःसाध्यानांमरुतांतथा वसूनांभार्गवंविद्याद्विश्वेदेवास्तथैवच ३८ वैनतेयस्तुगरुडोबलवानरु
णस्तथा बृहस्पतिश्चभगवानादित्येष्वेवगण्यते ३९ अश्विनौगुह्यकान्विद्धिसर्वौषध्यस्तथापभून् एतेदेवगणाराजन्कीर्तितास्तेनुपूर्व
शः ४० यान्कीर्त्तयित्वामनुजःसर्वपापैःप्रमुच्यते ब्रह्मणोहृदयंभित्वानिःसृतोभगवान्भृगुः ४१ ० ॥

त्रिंशत् अष्टौवसवएकादशरुद्राद्वादशादित्याःप्रजापतिश्चवषट्कारश्च २७ २८ २९ ४० ४१ श्रीरामजयरामजयजयराम ॥

शुक्रोग्रहत्वादेवलोकानांप्राणयात्रायांवर्षाऽवर्षादिकार्येनियुक्तः ४२ योगाचार्यइतिचापीष्यतेऽसुराणामपिचगुरुरितिसंबंधः त्रैलोक्यगुरुरेवयोगाचार्यो

भृगोःपुत्रश्चकविर्विद्वांछुक्रः कविरुतोग्रहः त्रैलोक्यप्राणयात्रार्थंवर्षावर्षेभयाभये ४२ स्वयंभुवानियुक्तःसन्भुवनंपरिधावति योगा
चार्योमहाबुद्धिर्दैत्यानामभवद्गुरुः सुराणांचापिमेधावीब्रह्मचारीयतव्रतः ४३ तस्मिन्नियुक्तेविधिनायोगक्षेमायभार्गवे अन्यमुत्पाद
यामासपुत्रंभृगुरनिंदितं ४४ च्यवनंदीप्ततपसंधर्मात्मानंयशस्विनं यस्मिंरोषाच्युतोगर्भोमातुर्मोक्षायभारत ४५ आरुषीतुमनोः
कन्यातस्यपत्नीमनीषिणः और्वस्तस्यांसमभवद्रुरुभिलामहायशाः ४६ महातेजामहावीर्योबालएवगुणैर्युतः ऋचीकस्तस्यपु
त्रस्तुजमदग्निस्ततोभवत् ४७ जमदग्नेस्तुचत्वारआसन्पुत्रामहात्मनः रामस्तेषांजघन्योभूद्रजघन्येर्गुणैर्युत ४८ सर्वरा
स्त्रेषुकुशलाःक्षत्रियांतकरोवशी और्वस्यासीत्सुतशतंजमदग्निपुरोगमं तेषांपुत्रसहस्राणिबभूवुर्भुविविस्तरः ४९ ६

योगबलेनकायद्वयंकृत्वादेवानामप्याचार्योऽभवदित्यर्थः तथाचमैत्रायणीयेसमाम्नातं बृहस्पतिर्हिभूत्वेंद्रस्याभयायासुरेभ्यः क्षयायेमा राम
मविद्यामसृजदिति ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ७ ७ ७ १२६

धर्मप्रधानासृष्टिरुक्ताऽथाधर्मप्रधानांविवक्षुस्तत्रोत्तरणामनादरनिवृत्त्यर्थमुभयसाधारणींसृष्टिंमध्येप्राह द्वाविति त्रयोर्लक्षणं लोकेतिष्ठतितौ अन्योधर्माध
र्ममयात्कार्यात्परोऽउदासीनोब्रह्मणःपुत्रौयोधाताविधाताचेतिसंज्ञावंतौमनुनासहनित्यंस्थितावितियोजना इयमत्रप्रक्रिया दृश्यतत्त्वविदानासावुभौव्याप्नुव
तोघटं तत्राज्ञानाधियानश्येदाभासेनघटःस्फुरेत् अस्यार्थः यथादीपप्रभाचक्षुर्न्यायेनयुगपद्घटेव्याप्यतेतत्रप्रभयाघटावरकंतमोनश्यतिचक्षुषाघटःप्रका
शतेतद्वत्दृश्यतत्त्वविदाभासाभ्यांघटाज्ञाननाशघटस्फुरणेक्रियेतेइतिं तेनसहनित्यसंबद्धौधातारौसत्पुत्रावपिसूक्ष्मदृष्टिस्फुरणयोःसत्वात्आनंदभुक्त्वे
तोसुखदुःखितस्मृतेः सुखमहमस्वाप्समित्यनुभूतेसाक्षिपुत्रकरवपरामर्शाच्च ततश्चसर्वदृश्यशून्यंब्रह्मपुत्राभ्यांव्याप्तंब्रह्मैवतत्रदीपवदुदासीनोपिचिदात्मावृद्धित्वादा

द्यैपुत्रौब्रह्मणस्त्वन्योन्ययोस्तिष्ठतिलक्षणं लोकेधाताविधाताचयौस्थितौमनुनासह ५० तयोरेवस्वसादेवीलक्ष्मीःपद्मगृहाप्रभा तस्यास्त्रयोमान
साःपुत्रास्त्रयोव्योमचारिणः ५१

त्याध्यासन्नादीयदोषाक्रांतोरागद्वेषादिमानिवभवति विद्वान्सर्वस्वविद्भूत्वामत्वाःधर्मादिकथादिभ्योपिनोद्विजेतेतिभावः ५० ननुकेयंविद्याययासर्वंवि
न्मात्रमित्येवपश्यतितस्याःकर्मजन्यत्वेऽपासनाजन्यत्वेवाऽनित्यत्वापत्तिः प्रकारांतरस्यचासंभवादित्याशंक्याह तयोरेवेति यथाधीस्फुरणप्रमाणपरतंत्रेन
कर्त्रुमकर्त्रुमन्यथाकर्त्रुंवाशक्येनतथैवेयंविद्येतिसादृश्यंस्वसदृशेनलक्ष्यते देवीद्योतमानाशुद्धसत्वमयी अहंब्रह्मास्मीतिवाक्यजन्याधीवृत्तिः दशमस्त्वमि
तिवाक्यजन्यवृत्तिर्दशमत्वमिवब्रह्मभावंजीवस्यगोचरयंतीलक्ष्मीःपरब्रह्मोपलक्षकत्वात्पद्मगृहाहृदयगुहायामेवस्फुरंतीशुभावंधनिवर्तकत्वात्तदेवंवृत्तिवि
षयत्वेब्रह्मणोऽनात्मत्वंघटादिवत्स्यादितिवाच्यं वृत्तिव्याप्यत्वेपिफलव्याप्यत्वानंगीकारात् यथोक्तं फलव्याप्यत्वमेवास्यशास्त्रहृद्भिर्नाश्रितं ब्रह्मण्यज्ञाननाशा

यदित्यादिरपेक्षतेइति तथाचवस्तुतत्वविषयिण्यविद्याअविद्योन्मूलिकानकर्मोपात्तिरूपायेनानित्यात्यादितिभावः अस्याः फलमाह तस्यादिति तस्याः विद्यायाः पुत्राइवपुत्राः फलानिमानसाः मनःसंकल्पमात्रजन्याःपित्रादयःसंकल्पादेवास्यपितरःसमुत्तिष्ठंतीतिश्रुतेः अस्यहार्दब्रह्मविदः तुरगाः तुरगइतितेतुरगाः सद्योमनः संहार्याएव यतोव्योमचारिणः वोम्निहार्दाकाशेचारिणः यएववेदाहंब्रह्मास्मीतिसदृदंसर्वंभवतीतिश्रुतेर्ब्रह्मज्ञानात्सार्वात्म्यंस्वीयमवगच्छतः सर्वप्राण्यिरस्तीत्य

वरुणस्यभार्यायाज्येष्ठाशुक्रोदेव्यजायत तस्याःपुत्रबलविद्विस्फूर्जंचस्फूर्जनंदिनौ ५२ प्रजानामन्यकामानामन्योन्यपरिभक्षणात् अधर्मःस्व त्रसंजातःसर्वभूतविनाशकः ५३ तस्यापिनिर्ऋतिर्भार्यानैर्ऋतायेनराक्षसाः घोरास्तस्यास्त्रयःपुत्राःपापकर्मरताःसदा। ५४ भयोमहाभयश्चैव मृत्युर्मृत्युंतकस्तथा नतस्यभार्यापुत्रोवाकाश्चिदस्यंतकोहिसः ५५ काकीश्येनीतथाभासीधृतराष्ट्रीतथाशुकी ताम्रातुमक्षुवेदेवीपंचैतालोकविश्रुताः ५६ उलूकान्मक्षुवेकाकीश्येनीश्येनान्व्यजायत भासीभासानजनयद्गृध्रांश्चैवजनाधिप ५७ धृतरातुहंसाञ्चक्रौंचहंसाञ्चसर्वशः च क्रवाकांश्चभद्रातुजनयामाससैवतु ५८ शुकीचजनयामासशुकानेवयशस्विनी कल्याणगुणसंपन्नासर्वलक्षणपूजिता ५९ नवक्रोधवशा नारीःप्रजज्ञेक्रोधसंभवाः मृगीवमृगमंदावहरीभद्रमनांस्तथा ६० मातंगीतथशार्दूलीश्वेताश्चैरावतीतथा यमस्यैवंविधाःपुत्राःप्रजज्ञेक्रोधसंभवाः ६१ अपत्यंतुमृगाःसर्वेमृग्यानरवरोत्तम ऋक्षाश्चमृगमंदायाःस्मराश्चवरांतप ६२

र्थः तस्मादधर्मप्रभवसृष्टिश्चवणेपिनपिंगानंकार्यंसर्वस्यब्रह्म गम

मात्रत्वात् ५१ एवमुपपादितंभेसत्स्यंतरंवक्तुमुपक्रमतेवरुणस्येत्यादिना वरुणस्यशुक्रात्ज्येष्ठावलंपुत्रंसुरांचपुत्रींव्यजायतेतिसंबंधः ५२ ५३ ५४ ५५ ६२ १२७

६२ ६४ ६५ ६६ ६७ पिंडफलान्सप्त खर्जूरतालहिंतालौतालीरवर्जूरिकातथा गुवाकोनालिकेरश्चसप्तपिंडफलद्रुमाःस्मृताःकुरूपान् इहपुराणांतरविरोधोनामेन ननुत्रैरावतंनागंजज्ञेभद्रमनाःसुतं ऐरावनंसुतस्तस्यादेवनागोमहागजः ६३ हर्यश्वहरयोपत्यंवानरास्यतरस्विनः गोलांगुलाश्चभद्रतेहर्योःपुत्रा न्यचक्षते ६४ प्रजज्ञेस्वथशार्दूलासिंहान्व्याघ्राननेकशः द्वीपिनश्चमहासत्वान्सर्वानेवनलेशयः ६५ मातंग्यपित्वमातंगानपत्यानिनराधिप दिशोग जंतुश्चेतारव्येश्वेताजनयदाशुगं ६६ तथाऽहतेरोगजनूस्फूर्जिर्वैव्यजायत रोहिणीचैवभद्रातुगंधर्वानुयशस्विनी ६७ विमलामपिभद्रंतेअनला मपिभारत रोहिण्याजज्ञिरेगावोगंधर्व्योवाजिनःस्मृताः ६८ सप्तपिंडफलान्वृक्षाननलापिव्यजायत ६९ अनलायाःशुकीपुत्रीकंकस्फूर्जसाऽसृत: अरुणस्यभार्यायेनीतुवीर्यवंतौमहाबलौ ६९ संपातिंजनयामासर्वीर्यवंतंजटायुषं सुरसाजनयन्नागान्कद्रूपुत्रांस्तुपन्नगान् ७० द्वौपुत्रौविनता यास्तुविख्यातौगरुडारुणौ इत्येषसर्वभूतानांमहतांमनुजाधिप प्रभवःकीर्तितःसम्यक्प्रजायामतिमतांवर ७१ यश्चैतापुरुषःसम्यक्श्रुत्वोभवतिपा पनः सर्वज्ञतांचलभतेगतिमग्र्यांचविंदति ७२ इत्यादिपूर्वण्यंशावतरणे जनमेजयउवाच देवानांदानवानांचगंधर्वोरगरक्षसां सिंहव्याघ्रमृगाणांचपन्नगानांपतत्रिणां १ सर्वेषांचैवभूतानांसंभवंभगवन्मम श्रोतुमिच्छामितत्त्वेनमानुषेषुमहात्मनां जन्मकर्मचभूतानामेते षामनुपूर्वशः २ वैशंपायनउवाच मानुषेषुमनुष्येंद्रसंभूतोपिरिवौकसः प्रथमंदानवांश्चैवतांस्तेवक्ष्यामिसर्वशः ३ विप्रचित्तिरितिख्यातो यआसीद्दानवर्षभः ४ संह्लादइतिविख्यातःप्रह्लादस्यानुजस्तुयः सशल्यइतिविख्यातोजज्ञेबाह्लीकपुंगवः ६४ नगमंडइतिख्यातःसञ्ज्ञा मीन्मनुजर्षभः ५ हितेःपुत्रस्फूर्जियोराजन्हिरण्यकशिपुस्मृतः सजज्ञेमानुषेलोकेशिशुपालोनरर्षभः ५ ४ ७ ७ ७ ७

राक्लप्तेनेदाहापनेयः ६८ ६९ ७० ७१ ७२ अध्यायः देवानामितिश्रेष्ठ्यायोनिगदव्याख्यातः १ २ ३ ४ ५ ६ श्रीरामचंद्रायनमः ७

७ ८ ९ १० ११ १२ १३ १४ १५ १६ १७ १८ १९ २० २१ २२ २३ २४ २५ ७ ७ ७ ७ ७ ७

अनुह्लादस्ततेजस्वीयोभूत्व्यातोजघन्यजः धृष्टकेतुरितिख्यातःसर्वभूतनरेश्वरः ७ यक्षराजोऽभिविर्नामदैतेयःपरिकीर्तितः द्रुमइत्यभिविख्यातःस आसीद्भुविपार्थिवः ८ वाह्लीकोनामयस्तेषामासीदक्षरसत्तमः भगदत्तइतिख्यातःसर्वजेष्पुरुषर्षभः ९ अयःशिराअयश्शिराअयःशंकुश्चवीर्यवान् तथागगनमूर्द्धाचवेगवांश्चात्रपंचमः १० पंचैतेवाजिनोराजन्वीर्यवंतोमहाप्रभाः कैकेयेषुमहात्मानःपार्थिवर्षभसत्तमः ११ केतुमानितिविख्यातो यस्तेषान्यःप्रतापवान् अभितोजाइतिख्यातःसोऽक्रूरनराधिपः स्वर्भानुरितिविख्यातःश्रीमान्यक्षमहासुरः १२ उग्रसेनइतिख्यातउग्रकर्मानराधिपः यक्षस्त्वइतिविख्यातःश्रीमानासीन्महाप्रभः १३ अशोकोनामराजाभून्महावीर्योपराजितः तस्मादवरजोयक्षराजन्यश्चपतिस्मृतः १४ दैतेयः सोऽभवद्राजाहार्दिक्योमनुजर्षभः कृष्णपर्वेतिविख्यातःश्रीमान्यक्षमहासुरः १५ दीर्घप्रज्ञइतिख्यातःपृथिव्यांसोऽभवन्नृपः अजकक्ष्यवरोराजन्यश्चासीद्वृषपर्वणः १६ मणिवरइतिविख्यातःपृथिव्यामभवन्नृपः अश्वग्रीवइतिख्यातःसत्ववान्योमहाप्रभः १७ रोचमानइतिख्यातःपृथिव्यांसोऽभवन्नृपः सूक्ष्मयक्षमतिमान्राजन्कीर्त्तिमान्यःप्रकीर्त्तितः १८ दृढरथइतिख्यातःक्षितावासीत्सपार्थिवः तुङ्गउइतिविख्यातोयश्चासीदक्षरोत्तम १९ सेनाबिंदुरितिख्यातःसर्वभूतनराधिपः रघुपोनामयस्तेषामक्षराणांबलाधिकः २० नग्नजीन्नामराजासीद्भुविविख्यातविक्रमः एकचक्रइतिख्यातश्चासीद्यक्षमहाप्रभः प्रतिविंध्यइतिख्यातोबभूवप्रथितःक्षितौ विरूपाक्षस्ततोदैतेयश्चित्र्योधीमहाप्रभः २१ चित्रधर्मेतिविख्यातःक्षितावासीत्सपार्थिवः क्षहरक्षमहातेजाहरस्तरिहरोवीरश्चासीद्योदानवोत्तमः २२ क्रबाडुरितिविख्यातःश्रीमानासीत्सपार्थिवः क्षहरक्षमहातेजाः शत्रुपक्षप्रदाहकरः २४ वाह्लीकोनामराजाभूद्बभूवप्रथितःक्षितौ निबंद्धबंद्धवक्षस्कयश्चासीदक्षरोत्तमः २५ मुंजकेशइतिख्यातःश्रीमानासीत्सपार्थिवः

राम १२८

२६ २७ २८ २९ ३० ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४

निकुंभस्त्वजितःसंख्येमहामतिरजायत २६ नृमोभूमिपतिश्रेष्ठोदेवाधिपइतिस्मृतः शरभोनामयस्तेषांदैतेयानांमहाप्रभः २७ पौरवोनामराजर्षिः सर्वभूतनरोत्तमःकुपथस्तमहावीर्यःश्रीमान्राजन्महाप्रभः रूपार्श्वइतिविख्यातःक्षितौजस्तेमहीपतिः कयस्तराजन्राजर्षिःक्षितौजस्तेमहासुरः २९ पार्वतेयइतिख्यातःकांचनाचलसन्निभः द्वितीयशलभस्तेषामक्षराणांबभूवह ३० प्रह्लादोनामबाह्लीकःसर्वभूतनराधिपः चंद्रस्तादितिजःश्रेष्ठोलोकेताराधिपोपमः ३१ चंद्रवर्मेतिविख्यातःकांबोजानांनराधिपः अर्कदत्तेतिविख्यातोयस्तदानवसत्तमः ३२ ऋषिकोनामराजर्षिर्भूवन्नृपसत्तमः मृतपाइतिविख्यातोयश्चासीदक्षरोत्तमः ३३ पश्चिमारूपकंविद्धितेनृपंनृपमत्तम गविष्ठस्तमहातेजायःप्रख्यातोमहाक्षरः ३४ द्रुमसेनइतिख्यातः पृथिव्यांसोऽभवन्नृपः मयूरइतिविख्यातःश्रीमान्यक्षमहाक्षरः ३५ सविष्वइतिविख्यातोबभूवपृथिवीपतिः रूपर्णइतिविख्यातस्तस्मादवरजस्तयः ३६ कालकीर्त्तिरितिख्यातःपृथिव्यांसोऽभवन्नृपः चंद्रहंतेयस्तेषांकीर्त्तितःप्रवरोक्षरः ३७ भुनकोनामराजर्षिःसर्वभूतनराधिपः विनाशनस्तचंद्रस्ययश्चास्यातोमहाक्षरः ३८ जानकिर्नामविख्यातःसोभवन्मनुजाधिपः दीर्घजिरस्तकौरव्ययश्चक्रोदानवर्षभः ३९ काशिराजःसविख्यातःपृथिव्यांपृथिवीपते ग्रहंतुस्तधनुर्वेयंतुमिहिकोर्कदुमर्दनं ४० सक्रातइतिविख्यातोबभूवमनुजाधिपः अनायुषस्तपुत्राणांचतुर्थोप्रवरोक्षरः विक्षरोनामतेजस्वीवस्तमित्रोन्नपस्मृत ४१ द्वितीयोवीक्षराद्यस्तनराधिपमहाक्षरः पांड्यगद्याधिपइतिविख्यातःसोभवन्नृपः ४२ बली नरइतिख्यातोयस्त्वासीदक्षरोत्तमः पौंड्रमात्यकरइत्येवंबभूवसनराधिपः ४३ हरत्यभिविख्यातोयस्तराजन्महाक्षरः मणिमान्नामराजर्षिः सर्वभूतनराधिपः ४४ क्रोधहंतेतियस्तस्यबभूवावरजोक्षरः दंडइत्यभिविख्यातःसआसीन्नृपतिःक्षितौ ४५ ७ ७

४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४

क्रोधवर्द्धनइत्येवंयस्यान्यःपरिकीर्त्तितः दंडधारइतिख्यातःसोभवन्मनुजर्षभः ४६ कालेयानांतुयेपुत्रास्तेषामप्टौनराधिपाः जज्ञिरेराजशार्दूलशा
र्दूलसमविक्रमाः ४७ मगधेषुजयत्सेनस्तेषामासीत्प्रथार्थिवः श्रेष्ठानांप्रवरस्तेषांकालेयानांमहाबलः ४८ द्वितीयस्तुततस्तेषांश्रीमान्हरिहयो
पमः अपराजितइत्येवंसर्वभूतनराधिपः ४९ तृतीयस्तुमहातेजामहामायोमहाऽसुरः निषादाधिपतिर्ज्ञेयोभुविभीमपराक्रमः ५० तेषामन्यतमो
यस्तुचतुर्थःपरिकीर्त्तितः श्रेणिमानितिविख्यातःक्षितौराजर्षिसत्तमः ५१ पंचमस्त्वभवत्तेषांप्रवरोयोमहासुरः महौजाइतिविख्यातोबभूवेहपरंतपः
५२ षष्ठस्तुमतिमान्योवैतेषामासीन्महासुरः श्रवीरइतिविख्यातःक्षितौराजर्षिसत्तमः ५३ समुद्रसेनस्तुतपस्तेषामेवाभवद्गुणात् विश्रु
तःसागरांतायांक्षितौधर्मार्थतत्ववित् ५४ बृहन्नामाष्टमस्तेषांकालेयानांनराधिप बभूवराजाधर्मात्मासर्वभूतहितेरतः ५५ कुक्षिस्तुराजान्वि
ख्यातोदानवानांमहाबलः पार्वतीयइतिख्यातःकांचनाचलसन्निभः ५६ कथनश्चमहावीर्यःश्रीमान्राजन्महासुरः सूर्याक्षइतिविख्यातःक्षि
तौजज्ञेमहीपतिः ५७ असुराणांतुयःसूर्यःश्रीमांश्चैवमहासुरः दरदोनामवाह्लीकोवरःसर्वमहीक्षितां ५८ गणःक्रोधवशोनामयस्यैराज
न्यकीर्त्तितः ततःसंजज्ञिरेवीराःक्षितावितिनराधिपाः ५९ मद्रकःकर्णवेष्टश्चसिद्धार्थःकीरकस्तथा सुवीरश्चसुवाहश्चमहावीर्योयवाह्लि
कः ६० क्रथोविचित्रःसुरथःश्रीमान्नीलश्चभूमिपः वीरबाहुश्चकौरव्यभूमिपालाश्चनामतः ६१ दंतवक्त्रश्चनामासीद्दुर्जयश्चैवदानवः
रुक्मीचनृपशार्दूलोराजाचजनमेजयः ६२ आषाढोवायुवेगश्चभरितेजास्तथैवच एकलव्यःसुमित्रश्चवाटधानोथगोमुखः ६३ कारूष
काश्चराजानःक्षेमधूर्त्तिस्तथैवच श्रुतायुरुद्धहश्चैवबृहत्क्षत्रस्तथैवच ६४ क्षेमोग्रतीर्थःकुहरःकलिंगेषुनराधिपः ० ० ०

राम १२९

६५ ६६ ६७ ६८ ६९ ७० ७१ ७२ ७३ ७४ ७५ ७६ ७७ ७८ ७९ ८० ८१ ८२ ८३

२ क्षेमामतिमांश्चमनुष्येंद्रईश्वरितिविश्रुतः ६२ गणाक्रोधवशादेषराजपूगोभवत्क्षितौ ज्ञातःपुरामहाभागोमहाकी
र्त्तिर्महाबलः ६३ कालेनमिरितिख्यातोदानवानांमहाबलः सकंसइतिविख्यातउग्रसेनसुतोबली ६७ यस्या
सीद्देवकोनामदेवराजसमद्युतिः सगंधर्वपतिर्मुख्यःक्षितौजज्ञेनराधिपः ६८ बृहस्पतेर्बृहत्कीर्त्तेर्देवर्षेर्विदुषोभुवि
न श्रेशाद्गुणसमुत्पन्नेभारद्वाजमयोनिजे ६९ धन्विनांनृपशार्दूलयस्यसर्वस्त्रविद्गुरुः महत्कीर्त्तिर्महातेजाः सजज्ञे
मनुजेश्वर ७० धनुर्वेदेचवेदेचयंतंवेदविदोविदुः वशिष्ठचित्रकर्माणंद्रोणंस्वकुलवर्धनं ७१ महादेवांतकाभ्यांचकामाक्रोधाच्चभारत
एकतमुपपन्नानांजज्ञेशूरःपरंतपः ७२ अश्वत्थामामहावीर्यःशत्रुपक्षभयानहः वीरःकमलपत्राक्षःक्षितावामीन्नराधिप ७४ जज्ञिरेव
मवस्त्वष्टोगंगायांशांतनोःसुताः वसिष्ठस्यचशापेननियोगाद्धासवस्यच ७५ तेषामवरजोभीष्मःकुरूणामभयंकरः मतिमान्वेदविद्वा
ग्मीशत्रुपक्षभयंकरः ७६ जामदग्न्येनरामेणसर्वास्त्रविदुषांवरः योयुध्यतमहातेजाभार्गवेणमहात्मना ७७ यस्मैराजनृरुपोनामब्र
ह्मर्षिरभवत्क्षितौ रुशाणांतुगणाद्विद्धिसंभूतमरिमर्दनं ७८ शकुनिर्नामयस्यासीद्राजालोकेमहारथः द्वापरंविद्धितंराजन्संभूतम
रिमर्दनं ७९ सात्यकिःसत्यसंधश्चयोसौवृष्णिकुलोद्वहः पक्षात्सजज्ञेमरुतांदेवानामरिमर्दनः ८० द्रुपदश्चैवराजर्षिस्तनयोभवद्गुणात्
मानुषनृपतौलोकेसिन्मर्वशस्त्रभृतांवरः ८१ ततश्चकृतवर्माणंविद्धिराजन्नजाधिपं तमप्रतिमकर्माणंक्षत्रियर्षभसत्तमं ८२ मरुतां
तुगणाद्विद्धिसंजातमरिमर्दनं विराटंनामराजानंपरराष्ट्रप्रतापनं ८३ अरिष्टायास्तुयःपुत्रोहंसइत्यभिविश्रुतः ० ० ०

८४ ८५ ८६ अत्रेतिहासमाचक्षते भास्करेभूत्यर्थमिहागत्यात्रिभगवानाजगामेत्यत्रेभास्करकार्यकारित्वस्मरणात् अत्रिशब्दिनसूर्योगृह्यतेतस्यपुत्रं

सगंधर्वपतिर्जज्ञेकुरुवंशविवर्द्धनः ८४ धृतराष्ट्रइतिख्यातःहस्मद्वैपायनात्मजः दीर्घबाहुर्महातेजाःप्रज्ञाचक्षुर्नराधिपः ८५ मानुदीपा
द्वेषःकोपादंधएवव्यजायत तस्यैवावरजोभ्रातामहासत्वोमहाबलः ८६ सपांडुरितिविख्यातःसत्यधर्मरतःशुचिः अत्रेरक्षःसमहाभागपुत्रंपु
त्रवतांवरं विदुरंविद्धितंलोकेजातंबुद्धिमतांवरं ८७ कलेरंशस्तुसंजज्ञेभुविदुर्योधनोनृपः दुर्बुद्धिर्दुर्मतिश्चैवकुरूणामयशस्करः ८८ जगतो
यस्तुसर्वस्यविद्वेष्टःकलिपूरुषः यःसर्वाघातयामासपृथिवींपृथिवीपते ८९ उद्दीपितंयेनवैरंमृतांतकरणंमहत् पौलस्त्याभ्रातरस्त
स्यजज्ञिरेमनुजेधिह ९० शतंदुःशासनादीनांसर्वेषांक्रूरकर्मणां दुर्मुखंदुःसहञ्चैवयेचान्येनानुकीर्तिताः ९१ दुर्योधनसहायास्ते
पौलस्त्याभरतर्षभ वैश्यापुत्रोयुयुत्सश्चधार्तराष्ट्रःशताधिकः ९२ जनमेजयउवाच ज्येष्ठानुज्येष्ठतामेषांनामधेयानिवाविभो धृ
तराष्ट्रस्यपुत्राणामानुपूर्व्येणकीर्तय ९३ वैशंपायनउवाच दुर्योधनोयुयुत्सुश्चराजनदुःशासनस्तथा दुःसहोदुःशलश्चैवदुर्मुखश्चसुतथा
परः ९४ विविंशतिर्विकर्णश्चजलसंधःसुलोचनः विंदानुविंदौदुर्धर्षःसुबाहुर्दुःप्रधर्षणः ९५ दुर्मर्षणोदुर्मुखश्चदुष्कर्णःकर्णएव
च चित्रोपचित्रौचित्राक्षश्चारुचित्रांगदश्चह ९६ दुर्मदोदुःप्रहर्षश्चविवित्सुर्विकटःसमः ऊर्णनाभःपद्मनाभस्तथानंदोपनंदकौ

९७ राम

धर्मविदुरंविद्धीत्यर्थः ८७ ८८ ८९ ९० ९१ ९२ ९३ ९४ ९५ ९६ ९७ ० ० ० ० ० १३०

९८ ९९ १०० १०१ १०२ १०३ १०४ १०५ १०६ १०७ १०८ १०९ ११० १११ ११२ ११३ ११४ ११५ ११६

सेनापतिःसुषेणश्चकुंडोदरमहोदरौ चित्रबाहुःचित्रवर्मासुवर्मादुर्विरोचनः ९८ अयोबाहुर्महाबाहुश्चित्रचापसुकुंडलौ भीमवेगोभीम
बलोबलाकीभीमविक्रमः ९९ उग्रायुधोभीमशरःकनकायुर्दृढायुधः दृढवर्मादृढक्षत्रःसोमकीर्तिरनूदरः १०० जरासंधोदृढःसंदःसत्य
संधःसहस्रवाक् उग्रश्रवःउग्रसेनःसेनानूर्तिरनाधृष्यवच १०१ अपराजितःपंडितकोविशालाक्षोदुराधरः १०२ दृढहस्तःसुहस्तश्चवातवे
गस्सुवर्चसौ आदित्यकेतुर्बह्वाशीनागदत्तोनुयायिनौ १०३ कवचीनिषंगीदंडीदंडधारोधनुर्ग्रहः उग्रोभीमरथोवीरोवीरबाहुरलोलु
पः १०४ अभयोरौद्रकर्माचतथादृढरथाश्रयः अनाधृष्यःकुंडभेदीविराव्यदीर्घलोचनः १०५ दीर्घबाहुर्महाबाहुर्व्यूढोरःकनकोगदः
कुंडजश्चित्रकश्चैवदुःशलाचशताधिका ६ वैश्यपुत्रोयुयुत्सश्चधार्तराष्ट्रःशताधिकः एतेदेकशतंराजन्कन्याचैकाप्रकीर्तिता ७ नाम
धेयानुपूर्व्याच्चज्येष्ठानुज्येष्ठतोविदुः सर्वेतिरथाःशूराःसर्वेयुद्धविशारदाः ८ सर्वेवेदविदश्चैवराजशास्त्रेषुपारगाः सर्वेसंग्रामवि
धानविद्यानिजनशोभिनः ९ सर्वेषामनुरूपास्त्रकृतदारामहीपते दुःशलांसमयेराजन्सिंधुराजायकौरवः १० जयद्रथायप्रददौसो
बलानुमतेतदा धर्मस्यांशंतुराजानंविद्धिराजन्युधिष्ठिरं ११ भीमसेनंतुवातस्यदेवराजस्यचार्जुनं अश्विनोस्तुतयोर्वीरौरूपेणाप्रतिमौभु
वि १२ नकुलःसहदेवश्चसर्वभूतमनोहरौ यस्यवर्चीरतिख्यातःसोमपुत्रःप्रतापवान् १३ सोभिमन्युर्बृहत्कीर्तिरर्जुनस्यसुतोभवत् यस्या
वतेरराजन्सुरान्सोमोब्रवीदिदं १४ नाहंदद्यांप्रियंपुत्रंममप्राणैर्गरीयसं समयःक्रियतामेषनशक्योमितिवर्त्तितुं १५ सुरकार्यहि
नःकार्यमसुराणांक्षितौवधः तत्रयास्यत्ययंवत्सोनचस्थास्यतिवैचिरं १६ ऐंद्रिर्नरस्सुभवितायस्यनारायणःसखा ० ०

१७ १८ १९ २० २१ २२ २३ २४ २५ २६ २७ २८ २९ ३० ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ७ ७ ७ ७ ७

सोऽर्जुनेत्यभिविख्यातोपांडोःपुत्रोव्रतीवली भुविमहारथः तत्रषोडशवर्षाणिरूपस्यत्यमरसन्नमः १८ अस्यषो
डशवर्षस्यसमग्रामोभविष्यति यत्रांशावःकरिष्यंतिकर्मवीरानिषूदनं १९ नरनारायणाभ्यातुसमग्रामोविनाकृतः चक्रव्यूहसमास्थाय
योधयिष्यंतिवःसुराः २० विमुखंछात्रवान्सर्वान्कारयिष्यतिमेसुतः बालःप्रविश्यव्यूहमभेद्यंविचरिष्यति २२ दिनार्द्धेनमहाबाहुः
प्रेतराजपुरंप्रति ततोमहारथैर्वीरैः समेत्यबहुशोरणे २३ दिनक्षयेमहाबाहुर्मयाभूयःसमेष्यति एकंवराकरंपुत्रंवीरंवैजनयिष्य
ति २४ प्रनष्टंभारतंवंशमभूयोधारयिष्यति एतत्सोमवचःश्रुत्वातथास्त्विति दिवौकसः २५ प्रत्यूचुःसहिताःसर्वेताराधिपमपूज
यन् एवंतेकथितंराजंस्तवजन्मपितुःपितुः २६ अग्रेभागंतुविद्धित्वंधृष्टद्युम्नंमहारथं शिखंडिनमथोराजंस्त्रीपूर्वंविद्धिराक्षसं २७
द्रौपदेयाश्चयेपंचवभूवुर्भरतर्षभ विश्वान्देवगणान्विद्धिसंजातान्भरतर्षभ २८ प्रतिविंध्यःसुतःसोमःश्रुतकीर्तिस्तथापरः ना
कुलिःशतानीकःश्रुतसेनश्चवीर्यवान् २९ शूरोनामयदुश्रेष्ठोवसुदेवपितानवत् तस्यकन्याष्टथानामरूपेणासदृशीभुवि ३०
पितुःस्वस्रीयपुत्रायसोनपत्यायवीर्यवान् अग्रमग्रेप्रतिज्ञायस्वस्यापत्यस्यवैतदा ३१ अग्रजातेतितांकन्यांशूरोयुयहकाक्षया
अददत्कुंतिभोजायसतांदुहितरंतदा ३२ सानियुक्तापितुर्गेहेब्राह्मणातिथिपूजने उग्रंपर्यचरद्वीरंब्राह्मणंशंसितव्रतं ३३ निगू
ढनिश्चयंधर्मेयंतंदुर्वाससंविदुः तमुग्रशंसितात्मानंसर्वरत्नैरतोषयत् ३४ तुष्टोमिचारसंयुक्तमाचचक्षेयथाविधि उवाचचैनांभगवा
न्प्रीतोस्मिसुभगेतव ३५ यंयंदेवंत्वमेतेनमंत्रेणाह्वयिष्यसि तस्यतस्यप्रसादात्वंदेवीपुत्रान्जनिष्यसि १२६ ७ ७ ७ १२१

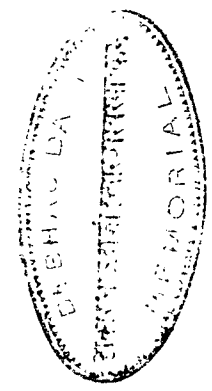

एवमुक्तावसाबालातदाकौतूहलान्विता कन्यासतीदेवमर्कंमाऊहावयशस्विनी २७ प्रकाशकर्मानपनतस्यागर्भंदधौतदा अजीजन
त्सुतंचास्यांसर्वशस्त्रभृतांवरं २८ सकुंडलंसकवचंदेवगर्भश्रियान्वितं दिवाकरसमंदीप्त्याचारुसर्वांगभूषितं २९ निगूढमानाजातं
वैवंधुपक्षभयात्तदा उत्ससर्जजलेकुंतीतंकुमारंयशस्विनं ४० तमुत्सृष्टंजलेगंगाराधाभर्त्रीमहायशाः राधायाःकल्पयामासपुत्रंसोधि
रथिस्तदा ४१ वसुतुर्नामधेयंचतस्यबालस्यतावुभौ दंपतीवसुषेणेतिदिक्षुसर्वासुविश्रुतं ४२ संवर्द्धमानोबलवान्सर्वास्त्रेष्वृत्तमोभ
वत् वेदांगानिचसर्वाणिजजापजपतांवरः ४३ यस्मिन्कालेजपन्नास्तेधीमान्सत्यपराक्रमः नादेयंब्राह्मणेष्वासीत्तस्मिन्कालेमहात्मनः
४४ तमिंद्रोब्राह्मणोभूत्वापुत्रार्थेभूतभावनः ययाचेकुंडलेवीरंकवचंचसहोजसं ४५ उत्कृत्यकर्णौत्वददत्कवचंकुंडलेतथा शक्रंशक्रोद
दौतस्मैविस्मितःवेदमब्रवीत् ४६ देवासुरमनुष्याणांगंधर्वोरगरक्षसां यस्मिन्क्रोध्यसिदुर्धर्षसएकोनभविष्यति ४७ पुरानामचतस्या
सीद्गजसाह्वेपणद्गतिश्रितौ ततोवैकर्त्तनःकर्णःकर्मणातेनसोभवत् ४८ भमुत्रकवचोवीरोयस्तजन्मेमहायशाः सकर्णइतिविख्यात·पृ
थायाःप्रथमासुतः ४९ सुतसूतकुलेवीरोवृषेराजमत्तम कर्णनरवरःश्रेष्ठंसर्वशस्त्रभृतांवरं ५० दुर्योधनस्यसचिवंमित्रंशत्रुविनाश
नं दिवाकरस्यतेविद्धिराजानंशमनुत्तमं ५१ यस्तनारायणोनामदेवदेव·सनातनः तस्यांशेमानुषेष्वासीद्दामदेवःप्रतापवान् ५२
शेषस्यांशश्चनागस्यबलदेवोमहाबलः सनकुमारश्चपुत्रस्तेविद्धिराजन्महौजसं ५३ एवमन्येमनुष्येंद्रादेवाःशक्रपुरोगमाः
जज्ञिरेवसुदेवस्यकुलेकुलविवर्द्धनाः ५४ गणस्त्वप्सरसांयोवैमयाराजन्प्रकीर्तितः तस्यभागःक्षितोजज्ञेनिद्रोगाद्वासवस्यह १५५

५६ ६२ धन्यंधनप्रदं यशस्यंयशस्करं १६४ प्रभवाप्ययः परमात्मा विश्वोत्पत्तिप्रलयाधिष्ठानत्वात् तंवेत्तीतिप्रभवाप्ययविद्भूतेतिशेषः क्लेशेषुसंसारगह नेषु श्रमेभावः यथाणास्त्रेवियदादिसृष्टिःब्रह्मोपादानकात्रह्माद्वैतप्रतिपत्तयेकीर्त्यते वियत्प्राणपदार्थयोःसृष्टिश्चतीनांपरस्परविरोधपरिहारश्चकीर्त्यते तथा पिसृष्टौतात्पर्येनास्ति एवमिहापिनांशावतरणेतात्पर्यमस्ति किंतु तत्तद्वारात्रह्माद्वैतप्रतिपत्तावेवतथासृष्टिस्मृतीनांविरोधःकल्पभेदाभिप्रायेणवावर्णनी

तानिषोडशदेवीनांसहस्राणिनराधिप बभ्रुवुर्मानुषेलोकेवासुदेवपरिग्रहः ५६ श्रियस्तुभागःसंजज्ञेरुक्मिण्यर्थेपृथिवीतले भीष्मकस्यकुलेसाध्वी रुक्मिणीनामनामतः ५७ द्रौपदीत्वयसंजज्ञेशचीभागादनिंदिता द्रुपदस्यकुलेकन्यावेदिमध्यादनिंदिता ५८ नातिह्रस्वानमहतीनीलोत्पल सुगंधिनी पद्मायतास्रसुश्रोणीस्वसितोत्पलमूर्जा ५९ सर्वलक्षणसंपूर्णावैडूर्यमणिसंनिभा पंचानांपुरुषेंद्राणांचित्तप्रमथनीरहः ६० सिद्धिर्धृतिश्चयेदिव्येपंचानांमातरौतुते कुंतीमाद्रीचजज्ञातेमतिस्तुस्वबलात्मजा ६१ इतिदेवासुराणांतेगंधर्वाप्सरसांतथा अंशावतर णंराजन्रक्षसांचकीर्त्तितं ६२ येपृथिव्यांसमुद्भूताराजानोयदुवृष्णयः महात्मानोयदूनांचयेजाताविप्रकुलेकुले ६३ ब्राह्मणाःक्षत्रियावैश्यामया तेपरिकीर्त्तिताः धन्यंयशस्यंपुण्यंमानुष्यंविजयावहं इदमंशावतरणंश्रोतव्यमनसूयता ६४ अंशावतरणंश्रुत्वादेवगंधर्वरक्षसां प्रभवाप्ययवि त्तज्ञोनरःक्लेशेष्वसीदति १६५ इत्यादिपर्वण्यंशावतरणंसमाप्तं ७

यः उपेक्षणीयोवास्त्वार्थेतात्पर्याभावादितिरिक्तं १६५ इतिश्रीमत्स राम

दशास्यप्रमाणज्ञमर्यादाधुरंधरचतुर्दशवंशावतंसश्रीगोविंदसूरिसूनुश्रीनीलकंठस्यकृतौभारतभावदीपेंऽशावतरणार्थप्रकाशः ७ ७ १३२

त्वत्तः श्रुतमिति १ २ चतुरंतायाश्चतुःसमुद्रावच्छिन्नायाः ३ चतुर्भागंभागचतुष्कंसर्वामितियावत् ४ ५ नहुषाकारकृतरूपिहन्नभुवोःरूपप्रत्ययात् आकरःसुवर्णादिधातु स्तत्रिस्थानंतत्रापियत्वंनकरोतिरूपियाररत्नैर्धातुभिश्चरूपीत्वात् ६ ८ देवैकर्मणिदृष्ट्याद्यर्थकारीर्यादिकाम्यकर्मणि ९ तदेवाहकालेति पशुमती वस्त्रमतीतिपाठे धन

जनमेजयउवाच त्वत्तःश्रुतमिदंब्रह्मन्नृदेवदानवरक्षसां अंशावतरणंसम्यग्गंधर्वाप्सरसांतथा १ इमंतुभूयश्चोत्पत्तिंकुरूणांवंशमादितः कथ्यमानंत्वया विप्रविप्रर्षिगणसंनिधौ २ वैशंपायनउवाच पौरवाणांवंशकरोदुष्यंतोनामवीर्यवान् पृथिव्याश्चतुरंतायागोप्ताभरतसत्तमे ३ चतुर्भागंभुवःकृत्स्नं योभुंक्तेमनुजेश्वरः समुद्रावरणांश्चापिदेशान्ससमितिंजयः ४ आस्फोटवधिकान्सर्वान्मुंक्तेरिपुनिषूदनः म्लेच्छाकरसमुद्रांतांश्चातुर्वर्ण्यजनावृता नू ५ नवर्णसंकरकरोनहुषाकरकृज्जनः नपापकृत्कश्चिदासीत्तस्मिन्राजनिशासति ६ धर्मरातिंसेवमाना धर्मार्थावनिपादिरे तदानरानरव्याघ्रत स्मिन्जनपदेश्वरे ७ नासीद्वीरभयंतातनक्षुधाभयमथापि नासीद्व्याधिभयंचापितस्मिन्जनपदेश्वरे ८ स्वधर्मैरमिरवर्णादेवैकर्मणिनिःस्पृहाः तमा श्रित्यमहीपालमासंश्चैवाकुतोभयाः ९ कालवर्षीचपर्जन्यःसस्यानिरवर्षतेव सर्वरत्नसमृद्धाच्चमहीपशुमतीतथा १० स्वकर्मनिरताविप्रानानृतंते षुविद्यते सवाहुतमहावीर्योवज्रसंहननेयुवा ११ उद्यम्यमंदरोद्यांवेहेत्सवनकाननं चतुष्पथगदायुद्धे सर्वप्रहरणेषुच १२ नागपृष्ठेश्वपृष्ठेचव भूवपरिनिष्ठितः बलेविष्णुसमश्चासीन्नेजसाभास्करोपमः १३

वती १० वज्रसंहननोदृढदेहः ११ सवनकाननंवनंजलेउपवनंवा चत्वारःप्रक्षेपविक्षेपपरिक्षेपाभि

क्षेपाख्याःपंथानोयस्यतदा मुद्यत्प्रक्षेपोदूरक्षेपश्चेत्यागः विक्षेपःसमीपक्षेपोद्याप्रहारः परिक्षेपोबहुसमंतात्प्रहरणेनशत्रूणांक्षेपः अभिक्षेपोऽन्येण

ताडनं १३

१४ आदिशत्शशास १५ अध्यायः संभवमिति १ २ चतुरंगेणहस्त्यश्वरथपादातवतावल्गुरम्यं ४ ८ ७ वारणवारणंशत्रुगजानांविहारकंसिंहं ९ १२ स्कंधारूढं १३

अक्षोभ्यवेर्णवसमः सहिष्णुत्वेधरासमः समेतःसमहापालः प्रसन्नपुरराष्ट्रवान् १४ न्यायोधर्मपरैर्भावैर्मुदितंजनमादिशत् १५ इत्यादिपर्वणिशाकुंतले जनमेजयउवाच संभवंभरतस्याहंचरितंचमहामतेः शकुंतलायाश्चात्मन्श्रोतुमिच्छामितत्वतः १ दुष्यंतेनचवीरेणयथाप्राप्ताशकुंतला तंवैपुरुषसिंहस्यभगवन्विस्तरंवद २ श्रोतुमिच्छामितत्वज्ञसर्वमतिमतांवर वैशंपायउवाच सकदाचिन्महाबाहुःप्रभूतबलवाहनः ३ वनंजगामभगदनंदयनागशतैर्वृतः बलेनचतुरंगेणवृतःपरमवल्गुना ४ खड्गशक्तिधरैर्वीरैर्गदामुसलपाणिभिः शासतोमरहस्तैश्चययौयोधशतैर्वृतः ५ सिंहनादैश्चयोधानांशंखदुंदुभिनिःस्वनैः रथनेमिस्वनैश्चैवसनागवरहेषितैः ६ नानायुधधरैश्चापिनानावेषधरैस्तथा हर्षतस्वनसंश्रैश्च स्वस्वेडितास्फोटितस्वनैः ७ आसीत्किलकिलाशब्दस्तस्मिन्गणतिपार्थिवे प्रासादवरशृंगस्थाःपर्यान्दृपशोभया ८ ददृशुस्तंस्त्रियस्तत्रशूरगात्रमयशस्करं शक्रोपमंमित्रघ्नंपरवारणवारणं ९ पश्यंतःस्त्रीगणास्तत्रवज्रपाणिंसमेमिरे अयंसपुरुषव्याघ्रोरणेवरुपराक्रमः १० यस्यबाहुबलंप्राप्यनभवंत्यरुंतुदाः इतिवाचोब्रुवंत्यस्ताःस्त्रियःप्रेम्णानराधिपं ११ तुष्टुवुःपुष्पवृष्टिंचसमंतुस्तस्यमूर्द्धनि तत्रतत्रचविप्रैर्द्वैरूह्यमानःसमंततः १२ निर्ययौपरमप्रीत्यावनंमृगजिघांसया तंदेवराजप्रतिमंमत्तवारणधूर्गतं १३ द्विजक्षत्रियविट्शूद्राःनिर्यांतमनुजग्मिरे दृष्टुर्वैयानास्तेआशीर्भिश्चजयेनच १४ सुदूरमनुजग्मुस्तंपौरजानपदास्तथा न्यवर्तंततःपश्चादनुज्ञातानृपेणह १५ सुपर्णमिव रामेनायरथेनवासुधाधिपः महीमापूरयामासघोषेणत्रिदिवंतथा १६

१४ १५ अयरथेनपौरपरावृत्यानंतरं १६

१७ २० २५ औत्सुक्यात्वैक्लव्यभ्यात् २६ २७ संसाध्यपाकादिनासंस्कृत्य २८ प्रकुट्यचूर्णीकृत्य गजाःवनगजाः २९ ३० ३१ अध्यायः तनइति १

सगोऽदृश्योधामाचंदनप्रतिमंवने बिल्वाश्वत्थैकसादिराकीर्णकपित्थधवसंकुलं १७ विषमंपर्वतस्तस्तरश्निश्वसमाकृतं निर्जलंनिर्मनुष्यंचबहु योजनमायतं १८ मृगसिंहहतैर्घोरैरन्यैश्चापिवनेचरैः तद्वनंमनुजव्याघ्रःसभृत्यबलवाहनः १९ लोडयामासदुर्धर्षःसूदयन्विविधान्मृगान् बाणगोचरसंप्राप्तान्स्तत्रव्याघ्रगणान्बहून् २० पातयामासदुर्धर्षोनिर्घृणेदत्तसायकैः दूरस्थानूसायकैःकांश्चिदभिनत्सनराधिपः २१ अभ्याशमागतांश्चान्यान्खड्गेननिरकृंतत कांश्चिदेणान्समाजघ्नेशक्त्याशक्तिमतांवरः २२ गदामंडलतत्वज्ञश्चचारामितविक्रमः तोमरैरशिभिश्चापिगदामुसलकंपनैः २३ चचारसविनिघ्नंश्चैवन्यांस्तत्रमृगद्विजान् राजाबाहुवीर्येणयोधैश्चसमरप्रियैः २४ लोड्यमानंमहारण्यंतत्यजुःस्म मृगाधिपाः तत्रविद्रुतयूथानिहतयूथपतीनिच २५ मृगयूथान्यथोत्कृष्यछर्दंचक्रुस्ततस्ततः मुक्ताश्चापिनदीर्गत्वाजलनैराश्यकर्शिताः २६ व्यायामकूंतहृदयाःपतंतिस्मविचेतसः क्षुत्पिपासापरीताश्चश्रांताश्चपतिताभुवि २७ केचित्तत्रनरव्याघ्रैरभ्यंतवुभुक्षितैः केचिदग्निमथोत्पाद्यसंसाध्यचवनेचराः २८ भक्षयंतिस्मतांसानिप्रकुट्यविधिवत्तदा तत्रकेचिज्जामत्तावालिनःशस्त्रपाणिताः २९ संकोचायकरानूचीताःप्राद्रवंतिस्मवेगिताः शकृन्मूत्रंसृजंतश्चस्रवंतःशोणितंबहु ३० वन्यागजवरास्तत्रममृदुर्मनुजान्बहून् तद्वनंबलमेघेनशरधारेणसंवृतं व्यरोचतमृगाकीर्णंगजाहतमृगाधिपं ३१ इत्यादिपर्वणिशाकुंतले वैशंपायनउवाच ततोमृगसहस्राणिहत्वासबलवाहनः राजामृगप्रसंगेनवनमन्यद्विवेशह १ एकस्त्वात्मबलःक्षुत्पिपासाश्रमान्वितः सवनस्यांतमासाद्यमहद्न्यग्रोधमासदत २

शून्यंरक्षादिरहितंऽपरं २

भा० श्रा० १२४

३ ५ लक्ष्म्याशोभया ६ नाप्यपाकीर्णः श्रनाहतान ७ ८ कुरुमरवशोरवावर्तैः कुरुमशोभिनः ९ १० ११ १२ मेरुमंदरपर्वतेध्वजाश्चध्वजाउच्चनगवृक्षाः तत्तुल्यैः इंद्रध्वज

तत्राप्यतीत्यनृपतिरुत्तमाश्रमसंयुतं मनःप्रह्लादजननंदृष्टिकांतिमनीवच ३ शीतमारुतसंयुक्तेजगामान्यन्महद्वनं पुष्पितैःपादपैःकीर्णमता वत्सरवशाद्वले ४ विपुलंमधुरारावैर्नादितंविहगस्तथा पुंस्कोकिलनिनादैश्चश्लिष्टकगणनादितं ५ प्रवृद्धविटपैर्हृद्यैःसरवशाखैः समावृतं षट्पदाघूर्णितलतंलक्ष्म्यापरमयायुतं ६ नापुष्पःपादपःकश्चिन्नाफलोत्रापिकंटकी षट्पदैर्नाप्यपाकीर्णस्तस्मिन्वैकानने भवत् ७ विहगैर्नादितैपुष्पैरलंकृतमनीवच सर्वर्तुकुसुमैर्दृश्यैःसरवशाखैःसमावृतं मनोरममहेष्वासोविवेशवनमुत्तमं ८ मारुताकलितास्तत्रद्रुमाःकुसुमशोभिनः पु ष्पवृष्टिंविचित्रांतुव्यसृजंस्तेपुनःपुनः ९ दिव्यस्रशोयसंयुक्ताःपक्षिभिर्मधुरस्वरैः विरेजुःपादपास्तत्रविचित्रकुसुमांवराः १० तेषांतत्रप्रवालेषुपुष्प भारावनामिषु रुवंतिरावान्मधुरान्यदृप्तपदामधुलिप्सवः ११ तत्रप्रदेशाश्चबहून्कुसुमोत्करमंडितान् लतागृहपरिक्षिप्तान्मनसःप्रीतिवर्धनान् १२ संपश्यन्कुसुमहृतेजाबभूवमुदितस्तदा १२ परस्परास्लिष्टशरवैःपादपैःकुसुमान्वितैः श्रशोभतवनंतद्वैमहेंद्रध्वजसंनिभैः १३ सिद्धचारणसंघैश्चगंधर्वाप्सरसांगणैः सेवितंवनमत्यर्थंमत्तवानरकिन्नरं १४ सुखःशीतःसुगंधिश्चपुष्परेणुवहोनिलः परिक्रामन्वनेवृक्षानुपतीवरिरंसया १५ एवंगुणसमायुक्तंददर्शसवनंनृपः नदीकूलोद्भवंकांतमुडुपध्वजसन्निभं १६ प्रेक्षमाणोवनंतत्तुकुसुमहृष्टविहंगमं श्राश्रमप्रवरंरम्यंददर्शचमनोरमं १७

राम १२५

वत्सरुच्चैर्वा १२ १४ रिरंसयारंतुमिच्छया १५ नदीकूलोद्भवं कूलः सजलोऽनूपप्रदेशः १६ १७ श्रीरामजयरामजयजयरामश्रीगजाननाभ्यांनमः श्रीसांब ७

१८ १९ महाकक्षैःमहोच्चैतैः वृक्षैः पुष्टैः श्रयकृतःस्यादनूपेतूच्चतदुमैरितिमेदिनी मालिनीश्रितः श्राश्रममध्येनैवमालिनीगतिनतुघातेन २० २१

नानारक्षसमाकीर्णंसंप्रज्वलितपावकं तंतदाप्रतिमंश्रीमानाश्रमंप्रत्यपूजयत् १८ यतिभिर्वालखिल्यैश्चरतंमुनिगणान्वितं अग्न्यागारैश्च बहुभिःपुष्पसंस्तरसंस्तृतं १९ महाकक्षैर्वृक्षैरिश्वविराजितमतीवच मालिनीमभितोराजन्नदीपुण्यांसरवोदकां २० नैकपक्षिसमाकीर्णांतपो वनमनोरमां तत्रव्यालमृगान्सौम्यान्पश्यन्प्रीतिमवाप्तवान् २१ तंचाप्रतिरथःश्रीमानाश्रमंप्रत्यपद्यत देवलोकप्रतीकाशंसर्वतःरमनोहरं २२ नदीचाश्रमसंश्लिष्टांपुण्यतोयांददर्शसः सर्वप्राणभृतांतत्रजननीमिवधिष्ठितां २३ सचक्रवाकपुलिनांपुष्पफेनप्रवाहिनीं सकिन्नरगणाचा सोवानरर्क्षनिषेवितां २४ पुण्यस्वाध्यायसंघुष्टांपुलिनैरुपशोभितां मत्तवारणशार्दूलभुजंगैश्चनिषेवितां २५ तस्यास्तीरेभगवतःकाश्यपस्यमहा त्मनः श्राश्रमप्रवरंरम्यंमहर्षिगणसेवितं २६ नदीमाश्रमसंबद्धांदृष्ट्वाश्रमपदंतथा चकाराभिप्रवेशायमतिंसनृपतिस्तदा २७ अलंकृतंदीप वत्यामालिन्यारम्यतीरया नरनारायणस्थानंगंगयेवोपशोभितं २८ मत्तबर्हिणसंघुष्टंप्रविवेशमहद्वनं तत्सवैरथप्रत्यंसमुत्पत्यनरर्षभः २९ अतीवगुणसंपन्नमिक्ष्वाकुकुलनंदनः महर्षेःकाश्यपंद्रष्टुमथकण्वंतपोधनं ३० ध्वजिनीमश्वसंबाधांपदातिगजसंकुलां श्रवणाप्यवनद्दारिसेना

३१ मिदमुवाचमः मुविविरजसंद्रष्टुंगमिष्यामितपोधनं काश्यपंस्थीयतामत्रयावदागमनंमम ३२ तद्वनंनंदनप्रख्यमासाद्यमनुजेश्वरः क्षतिपा सेजहौराजामुदंचावापपुष्कलां ३३

अप्रतिरथः अप्रतिमः २२ २३ २४ २५ काश्यपस्यकश्यपस्यगोत्रस्यकण्वस्य २६ २७ २८ २९ ३० ३१ ३२ ३३ ७

३४ ३५ वितंतेषुवैतानिकेषुदृष्टिपशुसोमादिषुप्रवर्त्तमानेषु ३६ यज्ञविद्यायांअंगभूतानिकल्पसूत्रादीनि ३७ भारुंडसामानिपूरगयज्ञियसामानिचसाम्नामवांतरभे
दाः ३८ ३९ शङ्खसंस्कारःयथास्नानकरणप्रयत्नेउद्धारणं स्नानेनाल्पादि करणंजिह्वाग्रादि प्रयत्नोघोषादिः ४० यज्ञसंस्तरः इष्टकाद्युपधानक्रमः न्यायतत्वंयु
क्तेर्मर्यादा आत्मविज्ञानंस्वानुभवः ४१ नानावाक्यानांएकशास्त्रागतानांसमिधोयजतीत्यादिप्रयाजाद्यंगविधिपराणांप्रयोगविधिनादर्शपूर्णमासाभ्यांयजतेत्या

समात्योराजलिंगानिसोपनीयनराधिपः पुरोहितसहायश्चजगामाश्रममुत्तमं ३४ दिदृक्षुस्तत्रतमृषिंतपोराशिमथाव्यये ब्रह्मलोकपतीकाशं
माश्रमंसोमिवीक्ष्यह षट्पदोद्गीतसंघुष्टंनानाद्विजगणायुतं ३५ ऋचोबह्वृचमुख्येश्चयेर्यमाणःपदक्रमैः शुश्राव्यमनुजव्याघ्रो वितंतेध्वहकर्म
सु २६ यज्ञविद्यांगविद्भिश्चयजुर्विद्भिश्चशोभितं मंत्रैःसामगतैश्चर्षिभिर्नियतव्रतैः ३७ भारुंडसामगीताभिरथर्वशिरसोद्गतैः यता
त्मभिःसुनियतैःशुशुभेसतदाश्रमः ३८ अथर्ववेदप्रवराःपूरगयज्ञियसामगाः संहितामीरयंतिस्मपदक्रमयुतांस्तुते ३९ शङ्खसंस्कारसंयुक्तै
र्बुवाद्भिश्चापरैर्हुजैः नादितःसचशौश्रीमान् ब्रह्मलोकइवापरः ४० यज्ञसंस्तरविद्भिश्चक्रमशिक्षाविशारदैः विशेषकार्यविद्भिश्च न्यायत
त्वात्मविज्ञानसंपन्नैर्वेदपारगैः ४१ नानावाक्यसमाहारसमवायविशारदैः विशेषकार्यविद्भिश्चमोक्षधर्मपरायणैः ४२ ७ ७

स्त्रिया

दिनाएकवाक्यत्वंसमाहारः भिन्नशास्त्रवाक्यानांगुणविधीनामेकस्यांशाखायांउपसंहारःसमवायः तत्रविशारदैः विशेषकार्यंउपासनाब्रह्मलोकफला कर्मभ्योवि राम
शिष्टत्वात् तस्याःमोक्षधर्मेतिदृष्टयुपादानेनमोक्षस्यविशेषकार्यत्वंनिरस्तं ४२ श्रीरामजयरामजयजयराम श्रीकृष्णजयकृष्णजयजयकृष्णश्री १२५

ज्ञापनंप्रथमंस्वाभिद्धांतव्यवस्था ततस्तत्राशंकाक्षेपः तस्याःपरिहारःसिद्धांतः तैर्यापरमार्थज्ञतांगतैः शब्दोव्याकरणंकल्पेतिज्योतिषः शिक्षाकल्पावयवैतैरेवोप
लक्षणीयो ४३ द्रव्यंवीर्य्यादि कर्मनिर्वापादि गुणोस्तकपालादिः कार्यफलंस्वर्गादिः कारणंयागादि पक्षीति द्रव्यादीनांप्रकाराकं इषेत्वेत्यादिवाक्यंपक्षिवानर

ज्ञापनास्तेपसिद्धांतपरमार्थज्ञतांगतैः शब्दछंदोनिरुक्तज्ञैःकालज्ञानविशारदैः ४३ द्रव्यकर्मगुणज्ञैश्चकार्यकारणवेदिभिः पक्षिवानरकृतज्ञैश्च ऋ
ष्यग्र्यसमाश्रितैः ४४ नानाशास्त्रेषुमुख्येश्चसुश्रावस्वनमीरितं लोकायतिकमुख्येश्चसमंतादनुनादितं ४५ तत्रतत्रचविप्रेंद्रानियतान्
शंसितव्रतान् जपहोमपरान्विप्रान्ददर्शपरवीरहा ४६ आसनानिविचित्राणिरुचिराणिमहीपतिः प्रयत्नोपहितान्यस्मैदत्त्वाविस्मयमागमत् ४७
देवतायतनानांचप्रेक्ष्यपूजांकृतांद्विजैः ब्रह्मलोकक्रमात्मानंमेनेसनृपसत्तमः ४८ सकाश्यपतपोयुक्तमाश्रमप्रवरंशुभं नाट्यस्तेस्यमाणंवैन
पोवनगुणैर्युतं ४९ सकाश्यपन्यायतनंमहाव्रतैर्दृढंसमंतादृषिभिर्निषेवितं विवेशसामात्यपुरोहितोग्रहाविविक्तमत्यर्थमनोहरंशुभं ५०
इत्यादिपर्वणिशकुंतले वैशंपायनउवाच ततोगत्वामहाबाहुरेकोमात्यान्विसृज्यतान् नापश्यत्तत्राश्रमेतस्मिंतंमहर्षिंशंसितव्रतं १ सोप
मानसमृषिंस्वंदृष्ट्वातथाश्रमे उवाचकरहेत्यंचैवंनंसमादयन्निव २ ऋत्वाथतस्यतंशब्दंकन्याश्रीरिवरूपिणी निश्चक्रामाश्रमात्तस्मानाप
मीवरधारिणी ३

ऋतमिवाव्यक्तार्थमंत्रादिरूपंतदर्थाभिज्ञैः व्याख्यंवाविस्तृतप्रबंधः इषेत्वेतिशाखामाछिनत्तीतितदीयब्राह्मणादिःतंसम्यगधिगतैः नतुस्वकपोलकल्पितैः
प्रकारैर्मंत्रान्व्याचक्षतेइत्यर्थः ४५ लोकेणवत्रायतंतेतेलोकायतिकाः तेषुलोकरंजनपरंषुमुख्येः ४५ ५० अध्यायः ततइति १ २ ३ श्रीरामचंद्रायनमः

४ ८ इहासिद्रक्ष्यसि ९ अपश्यमानइति तयावस्त्रागतादिप्रकारेण विजनेसंलापरूपाभ्यांसतयामोहितइत्यर्थः १० १२ दर्शनादेवेति मुनेकल्याणावहे एते नस्वस्यतत्परिग्रहाधिकारोस्तीतिदर्शितं तत्रप्रमाणंस्वचेतसःप्रवृत्तिरेव यथोक्तं अग्नियुक्तैः असंशयंक्षत्रपरिग्रहक्षमायदेयमस्यामभिलाषिमेमनः

सातेवदृष्ट्वैवराजानंदुष्यंतमसितेक्षणा स्वागतंतइतिस्निग्धमुवाचप्रतिपूज्यच ४ आसननार्घ्यंदत्वाचपाद्येनार्घ्येणचैवहि पप्रच्छानामयंरा जनूकुशलंवनराधिपं ५ यथावदर्घ्यंदत्वायपृष्ट्वाचानामयंतदा उवाचस्मयमानेवकिंकार्यंक्रियतामिति ६ तामब्रवीत्ततोराजाकन्यां मधुरभाषिणीं दृष्ट्वैवानवद्यांगीं यथावत्प्रतिपूजितः ७ आगतोहंमहाभागमृषिंकण्वमुपासितुं ह्वगतोभगवान्भद्रेतन्ममावस्व शोभने ८ शकुंतलोवाच गतःपितामेभगवान्फलान्याहर्तुमाश्रमात् मुहूर्त्तंसंतीक्षस्वद्रक्ष्यस्येनमुपागतं ९ वैशंपायनउवाच अपश्य मानतमृषिंतथाचोक्तस्यवचसः तांदृष्ट्वाववरारोहांश्रीमतीं चारुहासिनीं १० विभ्राजमानांवपुषातपसाचदमेनच रूपयौवनसंपन्नां मित्यवाचमहीपतिः ११ कात्वंकस्यासिसुश्रोणि किमर्थंचागतावनं एवंरूपगुणोपेताकुतस्त्वमसिशोभने १२ दर्शनादेवहिसुभ्रूत्वयामे पहृतंमनः इच्छामित्वामहंज्ञातुं तन्ममाचक्ष्वशोभने एवमुक्तामाकन्यातेनराज्ञातदाश्रमे उवाचहसतीवाक्य मिदंमधुराक्षरं १४ क ण्वस्याहंभगवतोदुष्यंतदुहितामता तपस्विनोधृतिमतोधर्मज्ञस्यमहात्मनः १५ दुष्यंतउवाच ऊर्ध्वरेतामहाभागे भगवांल्लोकपूजितः च लेद्विरत्राद्यर्षीपिन चलंतिशितव्रताः १६

रात्र

सतांहिसंदेहपदेषुवस्तुषुप्रमाणमंतःकरणप्रवृत्तयइति १३ हसतीहसंती १४ १५ १६ श्रीरामायनमः

१३६

१७ आगमःगुरूपदेशः इमंमज्जन्मादिपुराणयथाः भूत्रयाश्रुणुइत्यत्रैरेणान्वयः १८ अभ्यचोदयत्प्रेरयत् १९ २० २१ २४ मेत्रविघ्नमितिखेदः २५ २७

कथंत्वंतस्यदुहितासंभूतावरवर्णनी संशयोमेमहानत्रतन्मेछेत्तुमिहार्हसि १७ शकुंतलोवाच यथायमागमोमह्यंयथावेदमभूत्पुरा शृणुरा जन्यथातत्त्वंयथास्मिदुहितामुनेः १८ ऋषिःकश्चिदिहागम्यममजन्मान्यचोदयत् तस्मैप्रोवाचभगवानुयथातच्छृणुपार्थिव १९ कण्वउवाच तपमानःकिलपुराविश्वामित्रोमहत्तपः सुभृशंतापयामासराजंस्त्रिदशनायकं २० तपसादीप्तवीर्योयंस्पर्द्धनान्मांचाब्रवीदिति भीतःपुरंदरस्तस्मा न्मेनकामिदमब्रवीत् २१ गुणेरप्सरसांदिव्यैर्मनकत्वंविशिष्यसे श्रेयोमकुरुकल्याणियत्तांवस्यामितद्गुणु २२ अस्तावादित्यमंकाशेविश्वामि त्रोमहातपाः तप्यमानस्तपोघोरंममकंपयतेमनः २३ मेनकेतवभारोयंविश्वामित्रःसुमध्यमे शंसितात्मासुदुर्धर्षउग्रेतपसिवर्त्तते २४ स मांनच्याक्येत्सज्ञानात्रैवंगत्वाप्रलोभय चरतस्यतपोविघ्नंकुरुमेविघ्नमुत्तमं २५ रूपयौवनमाधुर्यचेष्टितस्मितभाषितैः लोभयित्वावरारोहेन पमस्त्रंनिवर्त्तय २६ मेनकोवाच महातेजाःसभगवांस्तथैवचमहातपाः कोपनश्चतयाप्येनंजानातिभगवानपि २७ तेजसस्तपसश्चैवकोपस्य चमहात्मनः त्रमप्युद्विजतेयस्मान्नोद्विजयमहंकथं २८ महाभागंवमिच्छंयःपुत्रैरिष्ट्वायोजयत् क्षत्रजातंस्वयं पूर्वमिभवद्वात्मवान्मुनिः २९ शोचार्थंयोनदीवेकंदुर्गमावृत्यनिर्जलैः यातायुष्यंतमार्गोकंकौशिकीतिविदुर्जनाः ३० वभारयत्राभ्यपुराकालेदुर्गेमहात्मनः दारान्मतंगो ध र्मात्मारार्जर्षिर्व्याधतांगतः ३१

२८ ३० वभारयोपितवान् मतंग त्रिशंकुः व्याधतांगतः विवाहविघ्नदोषदर्शिनिःपितुःकोपादितिरोषः ३१ श्रीरामायनमः

आश्रमंअभ्येत्यतपस्तप्तवेतिरोषः नद्याःकौशिक्याः ३२ ३३ शरण्यंत्राणं त्रिशंकोःत्राणंपितुःकोपाग्निसंधनोर्वधः हृत्यागोमांसभक्षणंचेतिशंकूनिशाकुतुल्यानिपा
पानियस्यसत्रिशंकुस्तस्य ययोक्तंहरिवंशेत्रिशंकुंप्रतिवसिष्ठेनपितुश्चापरिरोषणगुरोर्दोग्ध्रीवधेनच अशेषितोपयोगात्त्रिविधस्तत्यतिक्रमइति ३४ तस्यतस्मा

अतीकालेदुर्निशेअभ्येत्यपुनराश्रमं मुनिःपरिहितनद्यावेनामवक्रेतदाब्रुवः ३२ मतंगंयाजयांचक्रेयत्रप्रीतमनाःस्वयं लंघसोमंभयाद्यस्यग
तःपातुंसुरेश्वर ३३ चकारान्यंचलोकंवैकुद्वेनक्षत्रसंपदा प्रतिश्रवणदर्शीणिनक्षत्राणिचकारयः ३४ गुरुशापहतस्यापित्रिशंकोःशरण्यदो
३४ एतानियस्यकर्माणितस्याहंभृशमुद्विजे यथासोनदहेत्क्रुद्धस्तथाज्ञापयमांविभो ३५ तेजसानिर्दहेल्लोकान्कंपयेद्धरणीपदा संक्षिपेच्चमहा
मेरुंचूर्णमावर्तयेद्दिशः ३६ तादृशंतपसायुक्तंप्रदीप्तमिवपावकं कथमस्मद्विधानारीजितेंद्रियमभिस्पृशेत् ३७ हुताशनमुखंदीप्तंसूर्यचंद्रा
क्षितारकं कालजिह्वंकरस्थेष्टकथमस्मद्विधास्पृशेत् ३८ यमश्चसोमश्चमहर्षयश्चसाध्याविश्वेवालखिल्याश्चसर्वे एतेपियस्योद्विजतेप्रभा
वात्रस्मात्कस्मान्मादृशीनोद्विजेत ३९ त्वयैवमुक्तावक्तव्यंसमीपंमृषेर्नगच्छेयमहंकरेद् रक्षांतुमेचिंतयदेवराजयथात्वदर्थंरक्षितोहंचरेयं ४०
कामंतुमेमारुतस्तत्रवासःप्रक्रीडितायाविरणेतुदेव भवेच्चमेमन्मथस्तत्रकार्येसहायभूतस्तवप्रसादात् ४१ वनाच्चवायुःसुरभिःप्रवायात्तस्मि
न्कालेतमृषिंलोभयंत्याः तथेत्युक्त्वाविहितेचैवतस्मिंस्ततोययौसाश्रमंकौशिक्य ४२ इत्यादिपर्वणिशाकुंतले

त ३५ आवर्तयेदेकीकुर्यात् ३६ ३७ राम

सूर्यचंद्रावेवअक्ष्णोःसंबंधिनीतारकेयस्यतावपिभृशंगमात्रेणस्पृशंसमर्थस्तथाभूतः ३८ ४० प्रक्रीडितायाःप्रकृष्टंक्रीडितंयस्याः विरणेतुअपसारयतु ४१ त १३७
स्मिन्कामवायुसहायेरुद्रेणविहितेसंदिष्टेसति ४२ अध्यायः ७

ग्वालियर सदागतिवायुं १

१ ५ गृहासक्तो ६ विरक्तोऽनाद्यादितो भावसंसर्गात्संदर्शनात्स्यामनश्चक्रे तयाहेतुभूतया ७ न्यमंत्रयतएहीत्याकारितवान्विहारंचक्रतुः ८ १० ११

कण्वउवाच एवमुक्तस्तयाशक्रःसंदिदेशसदागतिं प्रातिष्ठततदाकालेमेनकावायुनासह १ अयापश्यद्वरारोहातपसादग्धकिल्बिषं विश्वामित्रंतपो
मानंमेनकाप्सरसंमहे २ अभिवाद्यततःमातंपाणौउद्यम्यसुस्थिरौ अपोवाहवतांश्रेष्ठास्तामारुत शशिप्रभं ३ सागच्छन्विनतःसूनुर्वासस्तद्गृह्यनिर्मलं
प्रतीतस्मयमानेवसंवीडंमारुतंवरवर्णिनी ४ पश्यतस्तत्रतत्रैवस्थित्वाप्रियसमंतेजसः विश्वामित्रस्ततस्तांतुविषण्णमनसंस्थितां ५ गृहंवासमभिसंश्रां
तांमेनकांमुनिसत्तमः अनिर्देश्यवयोरूपामपश्यद्वृत्तांतदा ६ तस्यारूपगुणान्दृष्ट्वास्मनुविपर्यस्तदा चकारभावसंसर्गात्तयाकामवशंगतः ७
न्यमंत्रयतचार्घेनांमाचार्घेष्टदर्शिता तांतत्रमुचिरंकालमुपोह्यहरनांतदा ८ रममाणोयथाकामंयथैकदिवमंतथा जनयामाससमुनिर्मेनका
यांशकुंतलां प्रस्थेहिमवतोरम्येमालिनीमभितोनदीं जातमुत्सृज्यतंगर्भंमेनकामालिनीमनु कृतकार्यातताहृष्टामगच्छत्कसंसदं १० तंवनेविज
नेगर्भंसिंहव्याघ्रसमाकुले दृष्ट्वाशकुंतयोनंशकुनासमंतात्पर्यवारयन् ११ नेमोहिंस्युर्वनेबालंक्रव्यादामांसदर्शिनः पर्यरक्षंततांतत्रशकुंतामेनका
त्मजां १२ उपस्पृष्टंगतस्नादमपश्यंशयितामिमां निर्जनेविपिनेरम्येशकुंतैःपरिवारितां आनयित्वाततश्चैनांदुहितृत्वेन्यवेशयं १३ शरीरकृत्प्राणदा
तायस्यचान्नानिभुंजते क्रमेणैतेत्रयोप्युक्ताःपितरोधर्मशासने १४ निर्जनेतुवनेयस्माच्छकुंतैःपरिवारिता शकुंतलेतिनामास्याःकृतंवापितृतोमया १५

उपस्पृष्टंस्नानंविरूक्षंजलकार्यंकर्तुं १३ शरीरकृत्तनिषेक्ता प्राणदाताऽभयप्रदः १४ निर्जनइति शकुंतैःपरिवारिताऽपान्नेतिस्नानेऽशक्तत्वात्पक्षिशकुंतलेतिनामनिर्वचनं १५

१६ १७ १८ इतिशाकुंतलेऽध्यायः कण्वऋषिरिति गोत्रप्रवर्त्तकोपितपसाब्राह्मणोपिजातितःक्षत्रियएवविश्वामित्रवदित्यर्थः वरवर्णैरेकमत्येनकृतः ४ फलाहारःफलान्याहर्त्तुगतः ५ ६ नस्त्वात्मानंत्वयमर्हतीतिन्यायविरोधमाशंक्याह आत्मनइति ७ पूर्वोक्तगांधर्वविवाहस्यकर्त्तव्यतांवक्तुंविवाह

एवंदुहितरंविद्धिममविप्रशकुंतलां शकुंतलाचपितरंमन्यतेमामनिंदिता १६ शकुंतलोवाच एतदाचक्ष्वभगवन्यथासत्यंममप्रियं ऋतंकण्वस्यमामेवंविद्धित्वंप्रजापतिं १७ कण्वंहिपितरंमन्येपितरंस्वमजानती इतितेकथितंराजन्यथादृष्टंश्रुतंमया १८ इत्यादिपर्वणिशाकुंतले ७ दुष्यंतउवाच सुश्रोणिराजपुत्रीत्वंय थाकल्याणिभाषसे भार्यामेभवसुश्रोणिक्षत्रियंकमलेक्षणे १ सुवर्णमालांवासांसिकुंडलेपरिहाटके नानापत्तनजेष्वेभ्यमणिरत्नेचशोभने २ आहरामित वाघाहंनिष्कादीन्यजनानिच सर्वराज्यंतवाद्यस्कभार्यामेभवशोभने ३ गांधर्वेणचमांभीरुविवाहेनैवसुंदरि विवाहानांहिसर्वेषांगांधर्वःश्रेष्ठउच्यते ४ श कुंतलोवाच फलाहारोगतोराजन्पितामेऽस्तआश्रमात् मुहूर्त्तंसंप्रतीक्षस्वसमायातुमयंपदास्यति ५ दुष्यंतउवाच इष्टामित्वांवरारोहे भजमानामनिंदिते त्वदर्थंमांस्थितंविद्धित्वऽतंहिमनोमम ६ आत्मैवबंधुरात्मैवगतिरात्मैवचात्मनः आत्मनैवात्मनादानंकर्त्तुमर्हसिधर्मतः ७ अष्टावेवसमासेनविवाहाध र्मतःस्मृताः ब्राह्मोदैवस्तथैवार्षःप्राजापत्यस्तथासुरः ८ गांधर्वोराक्षसश्चैवपैशाचश्चाष्टमःस्मृतः ८ ७

मेदानाहाष्टाविति ब्राह्मःअलंकृत्यकन्यादानं तद्देवयज्ञांतेऋत्विजेदानंदैवं सहोभौधर्मंचरतामितिकृत्वादानंप्राजापत्यः वराद्गोमिथुनंगृहीत्वादानेआर्षः बहूध नंगृहीत्वादानमासुरः गांधर्वोव्याख्यातः सुप्तानांप्रमत्तानांवा उपहस्यपैशाचोहत्वाभित्वाचशीर्षाणिरुदंतीरुदतोहरेत्सराक्षसस्त्वेतेष्टौक्रमाद्घोरव्याख्यातः ८ ७

९ १० पंचानांब्राह्मादीनांत्रय ब्राह्मदैवप्राजापत्याः धर्म्याः द्वौआर्षासुरौकन्याशुल्कग्रहणाद्धर्मोतयारप्यासुरःपैशाचवदत्यंतहेयत्वाद्पैशाचइति ११ पारशवाद्गांधर्व राक्षसौक्षत्रियस्यधर्म्यौवित्याह गांधर्वेति मिश्रौरुक्मिणीविवाहे १२ १३ १६ १७ उवाससंगंकृतवान् १८ अत्राधिकग्रंथे मूकाश्चैवकिरातास्चकुब्जवामनकैः सह सहितावंचुकिवरैर्वाहिनीत्वतमागधैरितिश्लोकःपठ्यते तत्रार्थः मूकाः अंतःपुररक्षणयोग्याहितमितभाषिणः किरातास्त्वामरवाहिन्यः स्त्रियः किरातोम्लेंछभेदस्त्री

नेषांधर्म्यान्यथाष्टौमनुःस्वायंभुवोब्रवीत् प्रशस्तांश्चतुरःपूर्वान्ब्राह्मणस्योपधारय ९ षडानुपूर्व्याक्षत्रस्यविद्धिधर्म्यानिंदिते राक्षांतुराक्षसंभोष्टौ विट्शूद्रेष्वासुरःस्मृतः १० पंचानांतुत्रयोधर्म्याश्चयोधर्म्यौहिसंस्मृतावविहि पैशाचआसुरश्चैवनकर्त्तव्यौकदाचन ११ अनेनविधिनाकार्योधर्मस्यैषागतिः स्मृता गांधर्वराक्षसौक्षत्रेधर्म्यौतौमाविशंकिथाः १२ इत्यग्न्यादिवाग्निमौकर्णेचैवनाचसंशयः १३ सात्वंममसकामस्यसकामावरवर्णिनी गांधर्वेणविवाहेनभार्याभवितुमर्हसि १३ शकुंतलोवाच यदिधर्मपथस्त्वेषयदिचात्माप्रभुर्मम प्रदानेपौरवश्रेष्ठशृणुमेसमयंप्रभो १४ सत्यमेप्रतिजानीहियथावक्ष्याम्यहंहरेः मयिजायेतयःपुत्रःसनवेत्वदनंतरः १५ युवराजोमहाराजसत्यमेतद्ब्रवीमिते यद्येतदेवंदुष्यंतत्रक्ष्यसेमेसंगमस्त्वया १६ वैश पायनउवाच एवमस्त्वितितंराजाप्रत्युवाचविचारयन् अपिचत्वांहिनेष्यामिनगरंस्वंपुरोचिते यथात्वमाहसत्रैणिसत्यमेतद्ब्रवीमिते १७ एवमुक्ता सराजर्षिस्तामनिंदितगामिनीं जग्राहविधिवत्पाणाउवासतयासह १८ विश्वास्यचैनांसप्रायादब्रवीच्चपुनःपुनः प्रेषयिष्येतवार्यायवाहिनींवनुरंगिणीं १९

३निंद्यैस्त्वपनतावपि स्त्रियोवामरवाहिन्योंकुदृनीदुर्गयोरणीतिमेदिनी कुब्जवामनकाः चंदनपुष्पोदकादिकराः श्वेतघ्नश्वेताश्च कंचुकिनः अंतःपुराध्यक्षाः कंचुक्यं तःपुराध्यक्षेइतिमेदिनी वाहिनीप्रेषयिष्यइतिशेषः १९

तयावाहिन्या २० २८ परमशत्रु चक्रेसैन्यं चक्रः कोकुपुमान् क्लीवव्रजेसैन्यरथांगयोः इदमेवचक्रवर्तिशब्दप्रवृत्तिनिमित्तं २९ ३३

तयावानायथिष्यामिनिवासंस्वेषुचिम्लिते २७ वैशंपायनउवाच इतितस्याःप्रतिश्रुत्यसनृपोजनमेजय मनसाचिंतयन्नायात्काश्यपंप्रतिपार्थिवः २१ भगवांस्तपसायुक्तः श्रुत्वाकिंनुकरिति एवंसंचिंतयन्नेवप्रविवेशस्वकंपुरं २२ मुहूर्त्तयोनिमस्मिंस्तुकण्वोयाश्रममागमत् शकुंतलाचपितरंक्रियानोप जगामतं २३ विज्ञायाथचतांकण्वोदिव्यज्ञानोमहातपाः उवाचभगवान्नीतः परयानूदिव्येनचक्षुषा २४ त्वयाधर्मेरहस्येमामनादृत्ययः कृतः पुंसा सहसमायोगोनस्वधर्मोपघातकः २५ क्षत्रियस्यहिगांधर्वोविवाहःश्रेष्ठउच्यते सकामायाःसकामेननिर्मंत्रोरहसिस्मृतः २६ धर्मात्माचमहात्माचयुष्य तःपुरुषोत्तमः अन्यगच्छःपतिंयस्त्वंभजमानंशकुंतलं २७ महात्माजनितालोकेपुत्रस्त्वमहाबलः पदमांसागरापांगीकृत्स्नांभोक्ष्यतिमेदिनीं २८ परचक्रनिपातस्यचक्रंतस्यमहात्मनः भविष्यत्यप्रतिहतंसततंचक्रवर्त्तिनः २९ ततःप्रक्षाल्यपादौसाविश्रांतंमुनिरब्रवीत् विधिनायततोभारंसं निधायफलानिच ३० शकुंतलोवाच मयापतिर्हतोराजाढुष्यंतःपुरुषोत्तमः तस्मैससचिवायतंप्रसादंकर्तुमर्हसि ३१ कण्वउवाच प्रसन्नएवतस्या हंतत्कृतेवरवर्णिनी गृहाणचवरंमत्तस्त्वंशुभेयदभीप्सितं ३२ वैशंपायनउवाच ततोधुर्भिष्टतांवव्रेराज्याच्चास्खलनंतथा शकुंतलापौरवाणांढुष्यंत हितकाम्यया ३३ इत्यादिपर्वणिशाकुंतले वैशंपायनउवाच प्रतिज्ञायढुष्यंतेप्रतियातेशकुंतलो गर्भंसुषावसोमारुःकुमारमप्रतिमौज सं १ त्रिषुवर्षेषुपूर्णेषुदीप्तानलसमद्युतिं रूपौदार्यगुणोपेतंदौष्यंतिंजनमेजय २

राम

इतित्रयोध्यायः प्रतिज्ञायेति १ २ श्रीरामचंद्रायनमः ॥ १२९

३ ४ ५ ६ ७ ८ विक्रमःपराभिभवसामर्थ्यं ओजःकांतिःबलंशरीरं ९ ११ नरोचतेनशोचतेचारित्रंशीलं धर्मःपातिव्रत्यं १२ १३ १४ १५ १६ १७ १८

जातकर्मादिसंस्कारंकण्वःपुण्यपुण्यकृतांवरः विधिवत्कारयामासवर्द्धमानस्यधीमता २ दंतैःशुक्लैःशिखरिभिःसिंहसंहननोमहान् चक्रोकितकरः श्रीमान्महामूर्द्धामहाबलः ४ कुमारोदेवगर्भाभःसतत्राश्रमवर्द्धत षड्वर्षएववालःसकण्वाश्रमपदंप्रति ५ सिंह्याघ्रान्वराहांश्चमहिषांश्चगजांस्तथा बबंधचरहोबलवानाश्रमस्यसमीपतः ६ आरोहंदमयंश्चैवक्रीडंश्चपरिधावति ततोस्यनामचक्रुस्तेकण्वाश्रमनिवासिनः ७ अस्त्वयंस र्वदमनःसर्वोहिदमयत्यसौ ससर्वदमनोनामकुमारःसमपद्यत ८ विक्रमेणौजसाचैवबलेनचसमन्वितः तंकुमारमृषिदृष्ट्वाकर्मचास्यातिमानुषं ९ समयोयौवराज्यायेत्यब्रवीच्चशकुंतलां तस्यतद्वलमाज्ञायकण्वःशिष्यानुवाचह १० शकुंतलाभिमांशीघ्रंसहपुत्रामितोगृहात् भर्तुःशापय नागरंमबलक्षणमूर्जितं ११ नारीणांचिरवासोहिबांधवेषुनरोचते कीर्त्तिश्चारित्रधर्मघ्नस्तस्मान्नयतमाचिरं १२ तथेत्यकृतवतीसर्वंज्ञाति षुतमहौजसं शकुंतलांपुरस्कृत्यसपुत्रांगजसाह्वयं १३ गृहीत्वामरगर्भाभंपुत्रंकमललोचनं आजगामततःसुभ्रूर्दुष्यंतंविदिताद्दनात् १४ अभिसृत्यनराजानंविदितावप्रवेशिता सहतेनैवपुत्रेणबालार्कसमतेजसा १५ निवेदयित्वातेसर्वेआश्रमंपुनरागताः रुजयित्वाययौ न्यायमब्रवीच्चशकुंतला १६ अयंपुत्रस्त्वयाराजन्यौवराज्येभिषिच्यतां त्वयात्वयंसुतोराजन्ममसुतस्त्रःसुरोपमः १७ यथाममयमेतस्मिन्वर्तस्वपुरुषोत्तम यथामतंगमेपूर्वंयःकृतःसमयस्त्वया तंस्मरस्वमहाभागकण्वाश्रमपदंप्रति १८ सोथश्रुत्वैवतद्वाक्यंतस्याराजाम्मरन्नपि अब्रवीन्नस्मरामीतिकस्यत्वंदुष्टतापसि १९ धर्मकामार्थसंबंधंवस्मरामितयामह गच्छातिष्ठवाकामंयद्वापीछसितत्कुरु २० ७

धर्मार्थकाममंबंधं धर्मेचार्थेचकामेचनातिचरामीतिविवाहमंत्रपक्काशितंवैवाहिकंमंबंधं २० २१ २२ २३ २४ २५ साक्ष्येणसाक्षिधर्मेण श्रोदासिन्यबोधरूपेण
२६ २७ हृच्छयंश्रेतयोमिणं मुनिंनारायणं २८ २९ ३० निर्यातयतिपरहरति दुष्कृतंपापं ३१ वियातयतियातनांपीडांकरोति दुष्कृतंदुष्टकृतमस्यतं ३२

सैवमुत्कावरारोहावीडितेवतपस्विनी निःसंज्ञेववदुःखेनतस्थौस्थूणेवनिश्चला २१ संरंभामर्षताम्राक्षीसुरुमाणोष्ठसंपुटा कयासैर्निर्दहंती
वतिर्यग्जानमैक्षत २२ श्राकारंगूहमानाचमन्युनाचसमीरिता तपसासंभृतंतेजोधारयामासवैतदा २३ सामुहूर्त्तमिवध्यात्वादुःखाम
र्षसमन्विता भर्त्तारमनिसंप्रेक्ष्यकुद्धावचनमब्रवीत् २४ जानन्नपिमहाराजकस्मादेवंप्रभाषसेनजानामीतिनिःशंकंयथान्यः प्राकृतोजनः
२५ श्रत्रतेहृदयंवेदसत्यस्यैवानृतस्यच कल्याणंवदसाक्ष्येणमात्मानमवमन्यथाः २६ योऽन्यथासंतमात्मानमन्यथाप्रतिपद्यते किंतेन
नकृतंपापंचोरेणात्मापिहारिणा २७ एकोहमस्मीतिवमन्यसेत्वंनहृच्छयंवेत्सिमुनिंपुराणं योवेदिताकर्मणःपापकस्यतस्यांतिकेत्वंवृजि
नंकरोषि २८ मन्यतेपापकंकृत्वानकश्चिद्वेत्तिमामिति विंदंतिचैनंदेवाश्चयश्चैवांतरपूरुषः २९ श्रादित्यचंद्रावनिलानलोचद्यौर्भूमिरापो
हृदयंयमश्च श्रहश्चरात्रिश्चउभेचसंध्येधर्मश्चजानातिनरस्यवृत्तं ३० यमोवैवस्वतस्तस्यनिर्यातयतिदुष्कृतं हृदिस्थितःकर्मसाक्षीक्षेत्रज्ञो
यस्तुषाति ३१ नतुतुष्यतियस्त्वेषपुरुषस्यदुरात्मनः तंयमःपापकर्माणंक्रियातयतिदुष्कृतं ३२ योवमन्यात्मनात्मानमन्यथाप्रतिपद्यते
नतस्यदेवाःश्रेयांसोयस्यात्मापिनकारणं ३३ स्वयंप्राप्तेतिमामेवंभावमंस्थाःपतिव्रते श्रर्चार्हांनार्चयसिमांस्वयंभार्यामुपस्थितां ३४ राम
नकारणंश्रेयसेदृत्यर्थः ३२ ३४ १४०

३५ ३६ पौराणाःकवयोवैदिकाः तज्जायाजायाभवतियदस्योजायतेपुनरित्यादिमंत्रविदः ३७ श्रागमवतोवेदोक्तमेधादिकर्मविदोयत्रदर्भिमनप्रभावमपत्यंजायते
तन्नारयति ३८ ३९ पुन्नाम्नश्चत्यनःपरं पौत्रेणलोकान्जयतेपौत्रेणानंत्यमश्नुते श्रथपौत्रस्यपुत्रेणमोदंतेप्रपितामहाइतिपठंति तत्रपुत्रेणनरकाद्धृतःपौत्रेण

किमर्थंमांपाकृतवद्युपेक्षसिसंसदि नखल्वहमिदंशृण्वेगिकिंनशृणोषिमे ३५ यदिमेयाचमानायावचनंनकरिष्यसि दुष्यंतगतधामूर्द्धानंतस्तेच
स्फुटिष्यति ३६ भार्यापितिःसंप्रविश्यसयस्माज्जायतेपुनः जायायास्तद्धिजायात्वंपौराणाःकवयोविदुः ३७ यदागमवतःपुंसस्तदपत्यंप्रजायते न
त्रारयतिसंतत्यापूर्वप्रेतान्पितामहान् ३८ पुन्नाम्नोनरकाद्यस्मात्पितरंत्रायतेसुतः तस्मात्पुत्रइतिप्रोक्तःस्वयमेवस्वयंभुवा ३९ सा भार्यायायहेद
क्षासाभार्यायाप्रजावती साभार्यायापतिप्राणासाभार्यायापतिव्रता ४० श्रर्द्धभार्यामनुष्यस्यभार्याश्रेष्ठतमःसखा भार्यामूलत्रिवर्गस्यभार्यामूलंत
रिष्यतः ४१ भार्यावंतःक्रियावंतःसभार्यागृहमेधिनः भार्यावंतःप्रमोदंतेभार्यावंतःश्रियान्विताः ४२ सखायःप्रविविक्तेषुभवंत्येताःप्रियंवदाः पितरो
धर्मकार्येषुभवंत्यार्तस्यमातरः ४३ कांतारेष्वपिविश्रामोजनस्याध्वनिकस्यवे यःसदारःसविश्वास्यःतस्माद्दाराःपरागतिः ४४ संसरंतमपिप्रेतंवि
षमेघेकपातिनं भार्यैवान्वेतिनर्त्तारंसततंयापतिव्रता ४५

स्वर्गेनियतेप्रपौत्रेणततोप्युपरिनीयते पुत्रेणैवस्वर्गेनीतःपौत्रेणत्वत्लोकेश्रापितश्रानंत्यंमोक्षं
लभतेनात्रोप्रपौत्रमपेक्षतेइत्यर्थः ३९ ४२ पितरःपितृवत्हितैषिण्यःमातरःमात्स्वदुःखहंत्र्यः ४३ ४४ विषमेषुनरंकेषुएकएवपततीतितंएकपातिनं श्रन्वेतिश्र
नुगमनंकरोतिनर्त्तारंनरकाद्दुद्धुं यथोक्तं श्राउयाहीयथाच्याउंवल्मीकाद्दुद्धरतेविनातू नरकस्थंपतितंदुसतिपाणानुगरातीति ४५ ७ ७ ७

४६ ४७ मातृवत्जन्मभूमिवत् ४८ ४९ ५० ऋसंरक्षोपिच्यतिकुद्रोपिरामाणांरम्यस्त्रीणां ५१ ५२ प्रतिपद्यप्रत्येत्य ५३ ५५ शिशोरजातदंतस्यसूनोः ५६ ६० ६१

प्रथमसंस्थितभार्यापतिंप्रेत्यप्रतीक्षते पूर्वमृतंचभर्तारंपश्चात्साध्वनुगच्छति ४६ एतस्मात्कारणाद्राजाग्निंगृह्णमित्यते यदाग्नेतिपतिर्भार्या मिहलोकेपरत्रच ४७ आत्मात्मनेवजनितःपुत्रइत्युच्यतेबुधैः तस्माद्भार्यांनरःपश्येन्मातृवत्पुत्रमातरं ४८ भार्यायांजनितंपुत्रमादर्शेधिवचान नं क्लादतेजनितापेक्ष्यस्वर्गप्राप्येवपुण्यकृत् ४९ दह्यमानामनोदुःखैर्व्याधिभिश्चातुरानराः क्लादतेषेषुदोरेषुघर्मार्त्ताःसलिलेधिव ५० ऋ संरक्षोपिरामाणांनकुर्यादप्रियंनरः रतिंप्रीतिंचधर्मंचतास्त्वयत्नमवेक्ष्यहि ५१ आत्मनोजन्मनःक्षेत्रंपुण्यरामास्मनातनं ऋषीणामपिकाशाक्षैः स्त्रष्टुंरामामृतेप्रजा ५२ प्रतिपद्ययथामृत्युर्धरणीरेणुगुंठितः पितुराश्लिष्यतेंगानिकिमस्त्यभ्यधिकंततः ५३ सत्वंस्वयमभिप्राप्तंमामिलाषमिमं कृतं प्रेक्षमाणंकयाक्षेणकिमर्थमवमन्यसे ५४ अंजानिविश्रुतिस्त्वानिनिंदंतिपिपीलिकाः नभरेयाःकयेनुत्वंधर्मज्ञःसन्स्वमात्मजं ५५ नवास सांनरामाणांनापांस्पर्शस्तथाविधः शिशोरालिंग्यमानस्यस्पर्शःसूनोर्यथासुख ५६ ब्राह्मणेह्यपदांश्रेष्ठोगौर्विशिष्टाचतुष्पदां गुरुर्गरीयसांश्रेष्ठः पुत्रःस्पर्शवतांवरः ५७ स्पृशतुत्वांसमाश्लिष्यपुत्रोयंप्रियदर्शनः पुत्रस्पर्शात्सुखतरःस्पर्शोलोकेनविद्यते ५८ त्रिषुवर्णेषुपूर्णेषुप्रजातोहमरिंदम इमंकुमारंराजेंद्रतवशोकविनाशनं ५९ आहर्त्वाजिमेधस्यशतसंख्यस्यपौरव इतिवागंतरिक्षेमांसूनुकेत्यवदत्पुरा ६० ननुनामांकमारोप्यस्नेहाद्धामातरंगताः मूर्ध्निपुत्रानुपाघ्रायप्रतिनंदंतिमानवाः ६१ वेदघ्रिपिवदंतीमंमंत्रयामंद्विजातयः जातकर्मणिपुत्राणांतवापिविदितंतथा ६२ ऋंगादंगात्संभवसिहृदयादधिजायसे आत्मावैपुत्रनामासिसजीवशरदःशतं ६३

राम १४१

मंत्रयाममेवपठंति ऋंगादंगादिति शरदःवर्षाणि ६३ ७ ७

६४ त्मानंस्वात्मानंद्वितीयांपतिबिंबेइवतवसादृश्यमंत्रपश्येति ६५ एकःसनूपुत्रेजातेयोगिवद्विधाकृतःद्वैरूप्यंगतः ६६ ६७ ६८ साप्रसिद्धा ऋजीजनत् सामितिशेषः ६९

जीवितंतदधीनंमेसंतानमपिचास्यये तस्मात्वंजीवमेपुत्रमक्षयंशरदांशतं ६४ तदंगेभ्यःप्रसूतोयंपुरुषास्पुरुषोपरः सरसीवामलेत्मानंद्वितीयंपश्यवै मते ६५ यथात्याहवनीयोग्निर्गार्हपत्यात्प्रतीयते तथात्वन्नःप्रसूतोयंत्वमेकःसनूर्द्विधाकृतः ६६ मृगावरूथेनपुरामृगयांपरिधावता ऋहमासादि तोराजन्कुमारीपितुराश्रमे ६७ उर्वसीपूर्वचित्तिश्चसहजन्याघृताचीचषडेवाप्सरसांवराः ६८ तासांसामेनकानामब्रह्मयोनि र्वराप्सराः दिवःसंप्राप्यजगतीविश्वामित्राद्व्यजीजनत् ६९ सामोहिमवतःप्रस्थेऋषुवेमेनकाप्सराः ऋवकीर्यचमांयातापरात्मजमिवासती ७० किंनुकर्मानुभंपूर्वंकृतवत्यन्यजन्मनि यदेवंधैवत्यक्ताबाल्येसंप्रतिचत्वया ७१ कामंत्वयापरित्यक्तागमिष्यामिस्वमाश्रमं इमंतुबालंसं त्यक्तुंनार्हस्यात्मजमात्मनः ७२ दुष्यंतउवाच नपुत्रमभिजानामित्वयिजातंशकुंतले ऋसत्यवचनानार्यःकस्तेश्रद्दास्यतेवचः ७३ मेन कानिरनुक्रोशाबंधकीजननीतव यत्राहिमवतःपृष्ठेनिर्मोक्ष्यमिवचोक्ष्यसि ७४ सचापिनिरनुक्रोशाःसत्वयोनिःपितातव विश्वामित्रोब्रात्म णत्वेनुग्रःकामवशंगतः ७५ मेनकाप्सरसांश्रेष्ठामहर्षेर्णापितावते तयोरपत्यंकस्मात्वंपुंश्चलीवप्रभाषसे ७६ ऋश्रद्धेयमिदंवाक्यंकथ यंतीनलज्जसे विशेषतोमत्सकाशेदुष्टतापसिगम्यतां ७७ ब्रह्मर्षिःसचैवाग्र्यःसाप्सराब्रह्मचर्यमेनका ब्रह्मचर्यमेवंरूपंणातपसीविषधारिणी ७८

ऋवकीर्यऋधर्म्यत्का ऋसतीऋपत्यस्नेहहीना ७० ७१ ७२ ७४ तवपितरौनीचौ उच्चैश्चेत्कथंत्वमेवंभाषसइत्याहद्वाभ्यां सचेति ७५ ७६ ७७ ७८

७९ ८० परोक्षंश्रविश्वसनायं ८१ ८४ ८८ विहेठकःनिंदकःपरोपतापकोवा हेत्वबाधायां ८९ ९१ निर्हेतःमूर्खी ९३ यत्रविषयेपरैःसद्भिःवाच्याःनिंद्याःसं

अतिकायश्चतेपुत्रोबालोतिबलवानयं कथमल्पेनकालेनशालस्तंभइवोहतः ७९ मुनिरुवाचतेयोनिःपुंश्चलीवप्रभाषसे यदृच्छयाकामरा
गाजातामिनकथ्यात्यसि ८० सर्वमेतत्परोक्षंमेयत्ववदसितापसि नाहंत्वामभिजानामियथेष्टंगम्यतांत्वया ८१ शकुंतलोवाच राजन्स
र्षपमात्राणिपरच्छिद्राणिपश्यसि आत्मनोबिल्वमात्राणिपश्यन्नपिनपश्यसि ८२ मेनकात्रिदशेश्वेवत्रिदशाश्चानुमेनकां मन्येवोद्विजते
जन्मदुष्यंततवजन्मनः ८३ क्षितावरसिराजेंद्रअंतरिक्षेचराम्यहं आवयोरंतरंपश्यमेरुसर्षपयोरिव ८४ मेहेंद्रस्यकुबेरस्ययमस्यवरुण
स्यच भवनान्यनुसंयामिप्रभावंपश्यमेनृप ८५ सत्यश्चापिप्रवादोयंयंप्रवक्ष्यामितेनघ निदर्शनार्थंनद्वेषाद्भवांस्तंक्षंतुमर्हसि ८६
विरूपोयावदादर्शेनात्मनःपश्यतेमुखं मन्यतेतावदात्मानमन्येभ्योरूपवत्तरं ८७ यदात्वमुखमादर्शेविकृतंसोभिवीक्षते तदांतरंविजो
नीतेआत्मानंचेतरंजनं ८८ अतीवरूपसंपन्नोनकंचिदवमन्यते अतीवजल्पनूदुर्वाचोभवतीहविहेठकः ८९ मूर्खोहिजल्पतांपुंसांश्रु
त्वावाचःशुभाशुभाः गुणवद्वाक्यमादत्तेअगुणंवाकथंचन दोषमादत्तेपुरीषमिवसूकरः ९० प्राज्ञस्तुजल्पतांपुंसांश्रुत्वावाचःशुभाशुभाः गुणव
द्वाक्यमादत्तेहंसक्षीरमिवांभसः ९१ अन्यानूपरिवदन्साधुर्यथाहिपरितप्यते तथापरिवदन्नन्योलज्जितोभवतिदुर्जनः ९२ अभिवाद्य
यथावृद्धान्संतोगच्छंतिनिर्हेतिं एवंसज्जनमाकुष्यमूर्खोभवतिनिर्हतः ९३ मूर्खंजीवंत्यदोषज्ञामूर्खादोषानुदर्शिनः यत्रवाच्याः परैःसंतःपरानाक्रुस्तथाविधान् ९४

रामायण १४२

तोदुरात्मानःपरान्साधून्निंद्यानाक्रुः ९४

९५ अनास्तिकःआस्तिकाद्भिन्न ९६ इहश्रियंभूतिं लोकानमुत्र ९७ ९८ स्वपत्नीप्रभवानूअन्यास्रुचोसन्तानूचतुर्विधानेवंपंचपुत्रान्प्रचक्षते कृतानूउपनय

अतोहास्यतरंलोकेकिंचिदन्यन्नविद्यते यत्रदुर्जनमित्याहदुर्जनःसज्जनंस्वयं ९५ सत्यधर्मच्युतात्पुंसःकुद्दादाग्नीविषादिव अनास्तिकोप्युद्विजते
जनाकिंपुनरास्तिकः ९६ स्वयमुत्पाद्यवैपुत्रंसदृशंयोनमन्यते तस्यैवाश्रियंघ्नंतिनचलोकानुपाश्नुते ९७ कुलवंशप्रतिष्ठाहिपितरःपुत्रमब्रु
वन् उत्तमंसर्वधर्माणांतस्मात्पुत्रंनसंत्यजेत् ९८ स्वपत्नीप्रभवान्पंचालब्धानूक्रीतान्चिवर्हितानू कृतानन्यास्रुचोत्पन्नानुत्वान्वै मनुरब्रवीत्
९९ धर्मकीर्त्यावहान्नृणांमनसःप्रीतिवर्धनाः यायंतेनरकान्ज्ञाताः पुत्राधर्मप्लवाःपितॄन् १०० सत्वंनृपतिशार्दूलपुत्रंनित्यक्तुमर्हसि आत्मा
नंसर्वधर्मांश्चपालयन्पृथिवीपते नरेंद्रसिंहकपटंनवोढंत्वमिहार्हसि १०१ वरंकूपशताद्वापीवरंवापीशताक्रतुः वरंक्रतुशतात्पुत्रःसत्यंपुत्रशता
द्वरं १०२ अश्वमेधसहस्रंचसत्यंचतुलयाधृतं अश्वमेधसहस्राद्धिसत्यमेवविशिष्यते १०३ सर्ववेदाधिगमनंसर्वतीर्थावगाहनं सत्यंचवचनंरा
जन्समंवास्यान्नवा समं १०४ नास्तिसत्यसमोधर्मोनसत्याद्विद्यतेपरं नहितीव्रतरंकिंचिदनृताद्दिह विद्यते १०५ राजन्सत्यंपरंब्रह्मसत्यंचसमयः
परः मात्यासीःसमयंराजन्सत्यंसंगतमस्तुते १०६ अनृतेचेत्यसंगत्यद्वाभ्यामेनंचेत्स्वयं आत्मनाहंतगत्वामित्यादृशेनास्तिसंगतं १०७ त्वा
मृतेपिहिदुष्यंतशैलागजावनंमकां चतुरंतामिमांभुंक्ष्वपुत्रोमेपालयिष्यति १०८

नादिनासंस्कृतान् ९९ १०० आत्मानंपालयन्पालनहेतोः १०१ १०५ समयः
नियमःसंगतंमत्यं ६ ७ यत्रक्रतेपिगर्हंतक्षीरात्सयःपास्यतिइतिश्रुतिर्विलपते तस्यायंभावः गर्हमीक्षीरवत्पयसादत्तमपिराज्यंपरित्यज्यस्वभुजबलेनैवमनुत्तेरा

ज्येकरिष्यतीति त्वामिति चतुरंतांचतुःसमुद्रांतां १०८ १०९ भस्त्रावर्मकोशः तत्रनिहितंबीजंयथातदीयंभवतिएवंमातापिभस्त्रेव येनहेतुनायोजातः सएवसः कार्य
स्यकारणानन्यत्वात् भस्त्रधारयस्वपोषयस्वच १० रेतोधाःरेतःसेक्तायःसएवपुत्रःपितरनन्यएवेत्यर्थः उन्नयतिऊर्ध्वंनयति यमसयातूनरकात्पितृनितिशेषः

तं

वैशंपायनउवाच एतावदुक्त्वाराजानंमातिष्ठतशकुंतला अथांतरिक्षाद्दुष्यंतंवागुवाचाशरीरिणी १०९ ऋत्विक्पुरोहिताचार्यैर्मंत्रिभिश्चवृततदा ९
भस्त्रामातापितुःपित्रोयेनजातःसएवसः भरस्वपुत्रंदुष्यंतमावमंस्थाःशकुंतलां १० रेतोधाःपुत्रउन्नयतिनरदेवयमक्षयात् त्वंचास्यधातागर्भस्य
सत्यमाहशकुंतला ११ जायाजनेतपुत्रमात्मनोंगंहिधास्मृतं तस्माद्भरस्वदुष्यंतपुत्रंशाकुंतलंनृप १२ अभूतिरेषायत्पत्काजीवेज्जीवंतमात्मजं
शाकुंतलंमहात्मानंदौष्यंतिंभरपौरव १३ भर्त्रेयोयंत्वयायस्मादस्माकंवचनादपि तस्माद्भवत्वयंनाम्नाभरतोनामतेसुतः १४ तच्छ्रुत्वापौरवोरा
जाव्याहृतंत्रिदिवेकर्मा पुरोहितममात्यांश्चसंप्रहृष्टोब्रवीदिदं १५ शृण्वंत्वेतद्भवंतोस्यदेवदूतस्यभाषितं अहंचाप्येवमेवैनंजानामित्वय
१६ यद्यहंवचनादेवगृह्णीयामित्वमात्मजं भवेद्विक्लवशंक्योलोकस्यनैवमुद्योभवेदयं १७ वैशंपायनउवाच तंविशोध्यतदाराजादेवदूते
नभारत हृष्टःसमुदितश्चापिपतिजग्राहतंसुतं १८ ततस्तस्यतदाराजापितृकर्माणिसर्वशः कारयामासमुदितःप्रीतिमानात्मजस्यह १९
मूर्ध्निचैनमुपाघ्रायसस्नेहंपुरुषर्षभ सभाज्यमानोविप्रैश्चस्तूयमानेश्चबंदिभिः १२०

धातानिषेक्ता ११ १२ अभूतिः अभाग्यं १३ १४ १५ १६ राम
गृह्णीयामिगृह्णीयांहृतोलोपाभावआर्षः १७ १८ पितृकर्माणिपित्राकर्त्तव्यान्युपनयनादीनि १९ सभाज्यमानः पूज्यमानः १२० श्रीरामायनमः ७ १४३

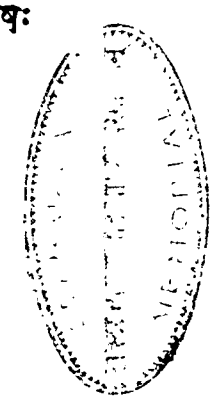

१२१ १२२ १२८ चक्रंरथचक्रं आज्ञावाअन्यतरेणसर्वंव्याप्नोतीतिचक्रवर्त्ती सार्वभौमःसर्वभूमीश्वरः २९ पद्मानांकोटिशतानां ३० ३१ ३२ सत्यंब्रूत आ
र्जवंधर्मः नेरवपरंअयनंप्राप्यंयेषांतान् १३३ इतिमहाभारतेखिलभागेहरिवंशपर्वणिभविष्यपर्वणिभाषाटीकायांचतुर्थोध्यायः समाप्तः

तांचैवभार्योदुष्यंतःपूजयामासधर्मतः अब्रवीच्चैवतांराजासोमवंशविवर्धनः २१ कृतोलोकपरोक्षोयंसंबंधोयंत्वयासह तस्मादेतन्मयादेवि
लघुश्चार्थोविचारितं २२ मन्यतेचैवलोकस्तेस्त्रीभावान्मयिसंगतं पुत्रश्चायंहृतोराज्येमयातस्माद्विचारितं २३ यच्चकोपितयात्यर्थंत्वयोक्तो
स्म्यप्रियंप्रिये प्रणयिन्याविशालाक्षितत्क्षांतंतमयाप्रभो २४ तामेवमुक्त्वाराजार्षिर्दुष्यंतोमहिषीप्रियां वासोभिरत्नपानैश्चपूजयामासभा
रत २५ दुष्यंतस्ततदाराजापुत्रंशाकुंतलंतदा भरतंनामतःकृत्वायौवराज्येभ्यषेचयत् २६ तस्यतत्प्रथितंचक्रंप्रावर्त्ततमहात्मनः भास्वरंदि
व्यमजितंलोकसेनादनंमहत् २७ सविजित्यमहीपालांश्चक्रेवशवर्त्तिनः चचारचमतोधर्मंप्रथमानुन्नमंयशः २८ सराजाचक्रवर्त्तीमीत्सा
र्वभौमःप्रतापवान् ईज्येचबहुभिर्यज्ञैर्यज्वाशक्रोमरुत्पतिः २९ याजयामासतंकण्वोविधिवद्भूरिदक्षिणं श्रीमान्गोवितततंनामवाजिमेधम
वाप्तवान् यस्मिन्सहस्रंपद्मानांकण्वायभरतोददौ ३० भरताद्भारतीकीर्त्तिर्यनेदंभारतंकुलं अपरेयेचपूर्वेवैभारताइतिविश्रुताः ३१ भरतस्या
न्वयेहिदेवकल्पामहौजसः बभूवुर्ब्रह्मकल्पाश्चबहवोराजसत्तमाः ३२ येषामपरिमेयानिनामधेयानिसर्वशः तेषांतुनेहयायामुख्यंकीर्तयि
ष्यामिभारत महाभागान्देवकल्पान्सत्यार्जवपरायणान् १३३ इत्यादिपर्वणिशाकुंतलंसमाप्तं ७

रतभावदीपेआदिपर्वणिशांकुंतलार्थप्रकाशः ६

वंशस्थभारतेत्वेनिमिन्नमुक्तातदेवाह प्रजापतेरित्यादिना १ २ ३ प्राचेतसः प्राचेदेशायययसाक्रियया अततिसततंगछतीतिप्रचेताः चतुर्थ्यान्यलुक्श्रुतमातत्यगमनेः स्मात्समरेः तमानाइत्यादौयजसातत्यार्थत्वेनदृष्टादसून् तस्यप्राचेतसः प्राचीनबर्हिषः यद्वाप्राचिश्रुतसंतृणमस्येतिप्राचेतसः नाचातेधस्तृतसंनसुकंइत्यादौतृणेयतस शब्दोदृष्टः अविमृष्टविधेयांशत्वदोषमाश्रित्यप्रचेतसामर्थंपितापाचेतसइतिवा अस्मिन्पक्षद्वयेसुपांसुलुगितिषष्ठ्याःसुः अन्येतुप्रचेतसइतिपाठंप्रकल्प्यप्राचीन

वैवंगपायनउवाच प्रजापतेस्तुदक्षस्यमनोर्वैवस्वतस्यच भरतस्यकुरोः पूरोराजर्षेरजमीढस्यचानघ १ यादवानांभिमंवंशंकौरवाणांचसर्वशः तथैवभरतानांच पुण्यंस्वस्त्ययनंमहत् २ धन्यंयशस्यमायुष्यंकीर्तियिष्यामितेनघ तेजोभिरुदितैःसर्वैमहर्षिसमतेजसः ३ दशप्राचेतसःपुत्राःसतःपुण्यजनाःस्मृताः मुखेजनाग्निनायैस्तेपूर्वंदग्धामहौजसः ४ तेभ्यःप्राचेतसोजज्ञेदक्षोदक्षादिमाःप्रजाः संभूताःपुरुषव्याघ्रसहिलोकपितामहः ५ वीरिण्यासहसंगम्यदक्षःप्राचेतसोमुनिः आत्मतुल्यानजनयत्सहस्रंशंसितव्रतान् ६ सहस्रसंख्यान्संभूतान्दक्षपुत्रांश्चनारदः मोक्षमध्यापयामाससांख्यज्ञानमनुत्तमं ७ ततःपंचाशतंकन्याःपुत्रिकाअभिसंदधे प्रजापतिःप्रजादक्षःसिसृक्षुर्जनमेजय ८

बर्हिषरत्यध्याहरंति पुण्यजनाःस्मृताःपुण्योत्पादकास्तपः शीलाइत्यर्थः यैस्तेमहौजसोमहाप्रभावाःदृष्टौषधयोरग्धाः यैतेपूर्वंमितिपाठेतुयेपूर्वंपुण्यजनाःराक्षसाःस्मृतास्तेमामहौजसोदक्षाः भूमिमाहृत्यप्राणिनांपीडाकराःदग्धाःयैरितिशेषः ४ ५ वीरिण्यावीरणपुत्र्या ६ मोक्षंमोक्षहेतुंसांख्यज्ञानंविवेकजंविज्ञानं एतेनज्ञातनत्वाःप्रजानकामयंतेऽतिदर्शितं तथाचश्रुतिः किंप्रजयाकरिष्यामोयेषांनोयमात्मायंलोकइति ७ ततऽतिस्त्रियःप्रायेणज्ञानानर्हाइतिभावः तथाचश्रुतिः स्त्रियाश्राशास्यंमनइति अभिसंदधेपुत्रिकाएवदौहित्रद्वारामम्पुत्राइतिमेनेसंकल्पितवान्वा ८

९ १० ११ मार्तंडस्यविवस्वतः यमश्चेतिपुनरुक्तिर्मनुःकनिष्ठत्वख्यापनार्था १२ १३ १४ १५ १६ चतुर्थान्नाभागादन्यायंनाभागरिष्टादशमः १७ अन्योन्यभेदात्परस्परवैरात् मातैवलक्ष्यपुंभावाद्दाक्ष्यदानात्पितापि मृतः मुख्यःपितानुबुधएव १८ त्रयोदशाद्वीपाः अवांतरभेदात् तेचस्वर्णपरुश्चंद्रशुक्लावर्तनारसण

दंडोसदशधर्मायकश्यपायत्रयोदश कालस्यनयनेयुक्ताःसप्तविंशतिमिंदवे ९ त्रयोदशानांपत्नीनांयातुदाक्षायणीवरा मारीचःकश्यपस्तस्या मादित्यान्समजीजनत् १० इंद्राद्रीन्वीर्यसंपन्नान्विवस्वंतमथापिच विवस्वतःसुतोजज्ञेयमोवैवस्वतःप्रभुः ११ मार्तंडस्यमुनिर्धर्मानजायतमुनःप्रभुः यमश्चापिसुतोजज्ञेख्यातस्तस्यानुजःप्रभुः १२ धर्मात्मासमनुर्धर्मान्यत्रवंशःप्रतिष्ठितः मनोर्वंशोमानवानांततोयंप्रथितोभवत् १३ त्रयस्त्रयोदयस्तस्मान्मनोर्जाताःसुमानवाः ततोभवन्महाराजत्रयस्त्रेणमंगतं १४ ब्राह्मणामानवास्तेषांसांगंवेदमधारयन् वेनंधृष्णुंनरिष्यंतंना भागंस्वाकुमेवच १५ कारूषमथशर्यातिंतथैवेवाष्टमीमिलां धृषध्रंनवमंपाहुःसत्यधर्मपरायणं १६ नाभागरिष्टदशमान्मनोःपुत्रान्प्रचक्षते पंचाशत्तुमनोःपुत्रामत्तयेवान्यःभवन्क्षितौ १७ अन्योन्यभेदात्तेसर्वेविनेशुरितिनःश्रुतं पुरूरवास्ततोविद्वानिलायांसमपद्यत मातेवतस्यानवन मातापितावैवेतिनश्रुतं १८ त्रयोदशमुदस्यद्वीपानम्नपुरूरवाः अमानुषैर्हृतःसत्वैर्मानुषंजन्महायशाः १९ विप्रैःसविग्रहंचक्रेवीर्योन्मत्तः पुरूरवाः जहारचमविप्राणांरत्नान्युच्चैशतामपि ॥ २०

कोमंदरहरिणःपांचजन्यःसिंहलालंकारोमकपत्तनंसिंहपुरंयमकोटिरित्येकादशजंबूद्वीपस्यापद्वीपाःद्वादशोजंबूद्वीपाःपुष्करादिषट्कंचेत्यष्टादशद्वीपाः पुष्करादिषट्कस्यैकत्वविवक्षयात्रयोदश १९ २० श्रीरामजयरामंजयजयराम श्रीसांबायनमः

अनुदर्शदर्शादर्शनंसपश्चाद्यस्यश्रुतियुक्तयुपदेशस्तेनोऽनुदर्शस्तेनउपदेशमित्यर्थः पागंतेरतुञ्अनुदर्शायांचेकृपूर्वराजचरितमितिशेषः तंपातयांप्रयमासासपपातप
श्चादित्यादोदर्शनेन श्यामंतानुपयोगयोस्ततइतिव्यवधानोपिनदोषः २१ २२ विराड्विराजमानः त्रिधागार्हपत्यदक्षिणाग्न्याहवनीयभेदेन २३ आयुःश

सनत्कुमारस्तेराजन्ब्रह्मलोकादुपेत्यह अनुदर्शंततश्चक्रेप्रत्यगृह्णान्नचायमो २१ ततोमहर्षिभिःकुद्धैःसद्यःशप्तोविनश्यत लोभान्वितोबल
मदान्नष्टसंज्ञोनराधिपः २२ सहिगंधर्वलोकस्थानुर्वश्यासहितोविराट् आनीनायक्रियार्थेग्नीन्यथावद्विहितांस्त्रिधा २३ षट्सुताजज्ञिरेचै
लादायुधर्मानमावसुः दृढायुश्चवनायुश्चशतायुश्चोर्वशीसुताः २४ नहुषंवृद्धशर्माणंरजिंगयमनेनसं स्वर्भानवीसुतांनेतानायोःपुत्रा
न्प्रचक्षते २५ आयुषोनहुषःपुत्रोधीमान्सत्यपराक्रमः राज्यंशशासमुहद्धर्मेणपृथिवीपते २६ पितॄन्देवानृषीन्प्रियान्गंधर्वोरक्षरा
क्षसान् नहुषःपालयामासब्रह्मक्षत्रमथोविशः २७ सहतादृक्संघातान्नृषीन्करमदापयत् पशुवच्चैवतान्मूढोवाहयामासवीर्यवान् २८
कारयामासचेंद्रत्वमभिभूयदिवौकसः तेजसातपसाचैवविक्रमेणौजसातथा २९ यतिंययातिंसंयातिमायातिमयतिंध्रुवं नहुषोजनय
मासषट्सुतान्प्रियवादिनः ३० यतिस्तुयोगमास्थायब्रह्मभूतोभवन्मुनिः ययातिर्नाहुषःसम्राडासीत्सत्यपराक्रमः ३१ सपालयामास
महीमीजेचबहुभिर्मखैः अतिभक्त्यापितॄन्देवानृषींश्चपयतःसदा ३२

इकारांतःसांतश्च २४ २५ २६ २७ महत्वेति ऋषिभ्यःकरंजग्राहेत्य राम
र्थः २८ कारयामासचकारात्स्वार्थेणिच् तेजसादेहकांत्या विक्रमेणपरानिभवसामर्थ्येन ओजसाबुद्धींद्रियबलेन २९ ३० ३१ ३२ १४५

३३ ३४ शाश्वतीःबह्वीःसमाःवर्षाणि ३५ आर्ष्टिषेणप्राप्तवान् ३६ ३७ साल्वंमार्षितुंसोढुंयोग्यंजराग्रहणजंदुःखंकुरुतश्चेंगीकुरुत साल्वंसहायकंवा ३८

अन्वगृह्णात्प्रजाःसर्वायथातिरपराजितः तस्यपुत्रामहेष्वासाःसर्वैःसमुदितागुणैः ३३ देवयान्यांमहाराजशर्मिष्ठायांचजज्ञिरे देवयान्या
मजायेतांयदुस्तुर्वसूरेव च ३४ द्रुह्युश्चानुश्चपूरुश्चशर्मिष्ठायांप्रजज्ञिरे सशाश्वतीःसमाराजन्प्रजाधर्मेणपालयन् ३५ जरामार्ष्टन्महाघोरां
नाहुषोरूपनाशनीं जरासिभूतःपुत्रःमनूसराजावचनमब्रवीत् ३६ यदुंयुरुंतुर्वसुंचद्रुह्युंचानुंचभारत योवनेनचरन्कामान्युवायुवतिभिः
सह ३७ विद्वर्नुमिहमिच्छामिमात्यंकुरुतपुत्रकाः तंपुत्रोदेवयानेयःपूर्वजोवाक्यमब्रवीत् ३८ किंकार्यंभवतःकार्यमस्माकंयोवनेनते य
यातिरब्रवीत्तंवैजरामेप्रतिगृह्यतां ३९ योवनेनतदीयेनचरेहंविषयानहं यजनोदीर्घसत्रेणशापाच्चोशनसोमुनेः कामार्थःपरिहीनोयंतये
यंतेनपुत्रकाः ४० मामकेनशरीरेणराज्यमेकःप्रशास्तवः अहंतन्वाभिनवयायुवाकाममवाप्नुयां ४१ तेनतस्यप्रत्यगृह्णन्पडप्रभृतयोजरां
तमब्रवीत्ततःपूरुःकनीयान्मत्यविक्रमः ४२ राजंश्चराभिनवयातन्वायौवनगोचरः अहंजरांसमादायराज्यंस्थास्यामितेनया ४३ एवमुक्तः
सराजर्षिस्तपोवीर्यसमाश्रयात् संचारयामासजरांतदापुत्रेमहात्मनि ४४ पौरवेणाथवयसाराजायौवनमास्थितः ययातिनापिवयसारा
ज्यंप्रत्यपद्यतपूरुः ४५ ततोवर्षसहस्रांतेययातिरपराजितः स्थितःसत्पथमाईल्शार्दूलसमविक्रमः ४६

कार्यप्रयोजनंकार्यंकर्त्तव्यं २९ व्रतनिर्वेधा
त्प्रत्यगृह्णात्पापाच्चकामरूपःपुरुषार्थाहीनः ४० शरीरेणशरीरस्यजरयायुक्तइतिशेषः वःयुष्माकंमध्येकामंकामस्तवं ४१ ४२ तेजसा तवआत्मया पूर्वरूपंआकारलेखो
वार्षः ४३ ४६

४७ कामानांकामभोगेन ॥वेत्यकामंसेवयात्यन्तभावंज्ञाता ४८ हविषासमिदाज्यादिना ४९ एकस्यकामिनःसर्वेनालंनपर्याप्तं शमंकामशांतिं ५० सर्वयाकामशमेब्रह्मैव भवतीत्याहयदेति पापंकामं भूतेषुपंचसूतात्मकेषुस्त्र्यादिषुविषयेषुचतस्त्रोहिकामस्यावस्थाः सुषुप्तातन्वीविछिन्नाउदाराच तत्रसुप्तिप्रलययोर्बीजमात्रावशेषाप्रबुद्धावासनामात्रशेषमनसिलिंगिता तन्वीतुलब्धवृत्तिकेमनसिरूपादिदर्शनेनउद्भूतामनोरथात्मिका विछिन्नासमाधिकालेतदामूलाज्ञानस्याभावात् उदा

यथातिरिपिपत्नीभ्यांदीर्घकालंविहृत्यच विश्वाच्यासहितोरेमेपुनश्चैत्ररथेवने ४७ नाध्यगच्छत्तदातृप्तिंकामानांसमहायशाः ॥वेत्यमनसाराजन्नि मांगाथांतदाजगौ ४८ नजातुकामःकामानामुपभोगेनशाम्यति हविषाकृष्णवर्त्मेवभूयएवाभिवर्धते ४९ पृथिवीरत्नसंपूर्णाहिरण्यंपशवः स्त्रियः नालमेकस्यतत्सर्वमितिमत्वाशमंव्रजेत् ५० यदाकुरुतेपापंसर्वभूतेषुकर्हिचित् कर्मणामनसावाचाब्रह्मसंपद्यतेतदा ५१ यदावायंनबिभेतियदाचात्मान्नबिभ्यति यदानेच्छतिनेहेष्टिब्रह्मसंपद्यतेतदा ५२ इत्येवेह्यमहाप्राज्ञःकामानांफल्गुतांनृप समाधायमनोबुद्ध्या प्रत्यगृह्णाज्जरांकृतात् ५३ दत्वाचयौवनंराजापुरुंराज्येभिषिच्यच ॥तत्रैवकामानांपुरुंपुत्रमुवाचह ५४

रामोगकालेतत्रकर्मणेतिउदारायाःवा

चेतितन्याःमनसेतिप्रकृतायाः यदेवंतदैवब्रह्मसंपद्यतेममाधौविदेहकैवल्येच तथाचश्रुतिः यदासर्वेप्रमुच्यंतेकामायेऽस्यहृदिश्रिताः ॥यमर्त्योऽमृतो भवत्यत्रब्रह्मसमश्नुतइति सर्वेउदाराद्याः ५१ ॥यमेवकामःकिंचिद्बुद्धिगतःक्रोधोभवतिसोपिसपरभयदायीनाशनीयइत्याह यदाचेति भयेच्छाद्वेषराहि रामत्यादेवब्रह्मसंपद्यतइत्यर्थः ५२ कामप्रवर्णमनःबुद्ध्याकामतुच्छत्वनिश्चयेनसमाधायनिगृह्य ५३ श्रीरामजयरामजयजयरामश्रीगजाननायनमः १४६

॥वेत्यकामंसेवयात्यन्तभावंज्ञात्वा ४८ हविषासमिदाज्यादिना ४९ एकस्यकामिनःसर्वेनालंनपर्याप्तं शमंकामशांतिं ५० सर्वयाकामशमेब्रह्मैव भवतीत्याहयदेति पापंकामं भूतेषुपंचसूतात्मकेषुस्त्र्यादिषुविषयेषुचतस्त्रोहिकामस्यावस्थाः सुषुप्तातन्वीविछिन्नाउदाराच तत्रसुप्तिप्रलययोर्बीजमात्रावशेषाप्रबुद्धावासनामात्रशेषमनसिलिंगिता तन्वीतुलब्धवृत्तिकेमनसिरूपादिदर्शनेनउद्भूतामनोरथात्मिका विछिन्नासमाधिकालेतदामूलाज्ञानस्याभावात् उदा

यथातिरिपिपत्नीभ्यांदीर्घकालंविहृत्यच विश्वाच्यासहितोरेमेपुनश्चैत्ररथेवने ४७ नाध्यगच्छत्तदातृप्तिंकामानांसमहायशाः ॥वेत्यमनसाराजन्नि मांगाथांतदाजगौ ४८ नजातुकामःकामानामुपभोगेनशाम्यति हविषाकृष्णवर्त्मेवभूयएवाभिवर्धते ४९ पृथिवीरत्नसंपूर्णाहिरण्यंपशवः स्त्रियः नालमेकस्यतत्सर्वमितिमत्वाशमंव्रजेत् ५० यदाकुरुतेपापंसर्वभूतेषुकर्हिचित् कर्मणामनसावाचाब्रह्मसंपद्यतेतदा ५१ यदावा यंनबिभेतियदाचात्मान्नबिभ्यति यदानेच्छतिनेहेष्टिब्रह्मसंपद्यतेतदा ५२ इत्येवेह्यमहाप्राज्ञःकामानांफल्गुतांनृप समाधायमनोबुद्ध्या प्रत्यगृह्णाज्जरांकृतात् ५३ दत्वाचयौवनंराजापुरुंराज्येभिषिच्यच ॥तत्रैवकामानांपुरुंपुत्रमुवाचह ५४

रामोगकालेतत्रकर्मणेतिउदारायाःवा

चेतितन्याःमनसेतिप्रकृतायाः यदेवंतदैवब्रह्मसंपद्यतेममाधौविदेहकैवल्येच तथाचश्रुतिः यदासर्वेप्रमुच्यंतेकामायेऽस्यहृदिश्रिताः ॥यमर्त्योऽमृतो भवत्यत्रब्रह्मसमश्नुतइति सर्वेउदाराद्याः ५१ ॥यमेवकामःकिंचिद्बुद्धिगतःक्रोधोभवतिसोपिसपरभयदायीनाशनीयइत्याह यदाचेति भयेच्छाद्वेषराहि रामत्यादेवब्रह्मसंपद्यतइत्यर्थः ५२ कामप्रवर्णमनःबुद्ध्याकामतुच्छत्वनिश्चयेनसमाधायनिगृह्य ५३ श्रीरामजयरामजयजयरामश्रीगजाननायनमः १४६

॥तत्रैवतिदृष्टाहिकामनिवृत्तिः दोषदृष्ट्यान्दृष्ट्याच नेचविवेकविज्ञानोत्थेतिविवेकवतोरागतः दोषदृष्ट्याकामेभ्योनिवृत्तावपिब्रह्मज्ञानाभावादतन्निवृत्तिरितिभावः ५४ ययादवान् पुत्रवान् ५५ कृत्वरितंसत्कर्म भृगुतुंगेपर्वतविशेषे ५६ कारयित्वाकृत्वापारयित्वेतिपाठेसमाप्य ५७ अध्यायः ययातिरिति १ २ विपदानवोवज्रतिजामादतेनेति

त्वयादायादवानस्मित्वंमेवंशकरःकृतः पौरवोवंशइतिलोकेगमिष्यति ५५ वैशंपायनउवाच ततःसत्पथाईलपूरुराज्येभिषिच्यच ततःसु चरितंकृत्वाभृगुतुंगेमहातपाः ५६ कालेनमहतापश्चात्काउधर्ममुपेयिवान् कारयित्वात्वनरानंसदारःस्वर्गमाप्तवान् ५७ इत्यादिपर्वणियययाति ह्

जनमेजयउवाच ययातिःपूर्वजोस्माकंदशमोयःप्रजापतेः कथंसयुक्तनयोलेनेपरमदुर्लभां १ एतदिच्छाम्यहंश्रोतुंविस्तरेणतपोधन ख्यातुश्चर्यां चमेशंसमहाभागवंशकारान्पृथक् २ वैशंपायनउवाच ययातिरासीन्नृपतिर्देवराजसमद्युतिः तंयुक्तवृषपर्वाणोवज्रातेवैयथापुरा ३ तत्रेहसंप्रवक्ष्या मिपृष्ठतोजनमेजय देवयान्याश्चसंयोगंययातेर्नाडुषस्यच ४ सुराणामसुराणांचसमजायतवैमिथः ऐश्वर्यप्रतिसंपर्धस्त्रैलोक्येसचराचरे ५ जिगीषयाततोदेवाबृहस्पतिपुरोहितास्तेनयाज्यार्थकाव्यंतज्ञानसंपरे ब्राह्मणीतानुभौनित्यमन्योन्यस्पर्द्धिनौभृशं ७ ततोदेवानिजघ्नुर्यानदा नवान्युधिसंगम्यान् तानुनजरयामासकाव्योविद्याबलाश्रयात् ततस्तेपुनरुत्थाययोधयांचक्रिरेसुरान् ९ असुरास्तेनिजघ्नुर्यान्सुरान्सम रमूर्धनि नतान्संजीवयामासबृहस्पतिरुदारधीः ९ नहिवेदमतोविद्यांयाकाव्यौवेत्तिवीर्यवत् संजीवनीततोदेवाविषादमगमन्परं १० ७

शेषः सुराणामितिचेत्याक्ष्यस्पर्धाविषयेप्रतिसंपर्धःवयमीश्वरमविष्यामोवयमीश्वरमविष्यामइतिस्पर्द्धी ५ जिगीषयेतिसार्द्धःश्लोकः याज्यार्थंकाव्योन्यस्पर्द्धिनौ इतिसंवेधः ७ १०६

११ १२ रक्षतेः कर्मण्यतिहोरेतङ् शुक्रहिरानवारसंतित्रयमस्मत्रोमागादिति शुक्रस्कतानूरक्षत्येव श्रदानवानूदेवानश्रमृतसंजीविन्यानरक्षति १३ २१ श्लोगः

तेनुदेवामयोद्विघ्नाः काव्यादुशनसस्तदा ऊचुः कचमुपागम्यज्येष्ठपुत्रंबृहस्पतेः ११ भजमानान्भजस्वास्मान्कुरुनः साध्यमुत्तमं यासाविद्यानिवसति ब्रास्रेणमितंतेजसि १२ शुक्रेतामाहरक्षिप्यंभागभाङ्नोभविष्यसि वृषपर्वसमीपेहिरक्ष्योदृष्टंत्वयाद्विजः १३ रक्षतेदानवांस्तत्रनसरक्षत्यदानवान् तामाराधयितुंशक्तोभवान्पूर्ववयाःकविं १४ देवयानीवदयितांसुतातस्यमहात्मनः तमाराधयितुंशक्तोनान्यःकश्चनविद्यते १५ शील दाक्षिण्यमाधुर्यैराचारेणदमेनच देवयान्याहितुष्टायांविद्यांतांप्राप्स्यसिध्रुवं १६ तथेत्यूक्तातताप्राद्बृहस्पतिसुतःकचः तदाभिपूजितोदेवैः समीपेवृषपर्वणः १७ सगत्वात्वरितोराजन्देवैःसंप्रेषितःकचः श्रसुरैरिदमुक्तंदृष्ट्वाकाव्यमुवाचह १८ ऋषेरंगिरसःपौत्रंपुत्रंसाक्षाद्बृहस्पतेः नामाकचमितिख्यातंशिष्यंगृह्णातुमांभवान् १९ ब्रह्मचर्यंचरिष्यामितत्रहंपरमंगुरो श्रनुमन्यस्वमांब्रह्मन्सहस्रंपरिवत्सरान् २० शुक्रउवाच कचस्वागतंतेस्वप्रतिगृह्णामितेवचः श्रर्चयिष्येहमर्च्यंतामर्चितोस्कबृहस्पतिः २१ वैशंपायनउवाच कचस्तूनंतथेत्युक्त्वाप्रतिजग्राह तद्व्रतं श्रादिष्टंकविपुत्रेणशुक्रेणोशनसास्वयं २२ व्रतस्यप्राप्तकालंसयथोक्तंप्रत्यगृह्णत श्राराधयन्नुपाध्यायंदेवयानीचभारत २३ नित्य माराधयिष्यंस्तौयुवायौवनगोचरे गायन्नृत्यन्वादयंश्चदेवयानीमतोषयत् २४

पुत्रःकविस्तुपुत्रःशुक्रःकाव्यःसकविरित्युपचाराद्उच्यते शुक्रेण राम

रूढशुक्ररूपेण २२ प्राप्तकालंप्राप्तापन्नेचद्वितीययेतिसमासः प्राप्तकालंकचं २३ २४ १४७

प्रयत्नेनःप्रेष्यत्वादिभिः २५ २६ श्रतीयुः बालत्वंश्रव्यत्वमतिक्रांतवंतइत्यर्थः २७ २९ उवाचशुक्रंप्रति ३० ३२ संशब्दयशब्दंकृत्वा २४ भाविनिभूतवदुपचारः ३५ ३७ श्लोकः

सशीलयन्देवयानीकन्यांसंप्राप्तयौवनां पुष्पैःफलैःप्रेषणैश्चतोषयामासभारत २५ देवयान्यापितेविप्रेनियमंव्रतधारिणं गायंतीचललंतीचररहःपर्य चरत्तदा २६ पंचवर्षशतान्येवंकचस्यचरतोव्रतं तत्रातीवरथोबुध्वादानवोस्तंततःकचं २७ गास्संतंवनेदृष्ट्वाहत्वैनमसमर्थिताः जघ्नुर्हत्वाबृहस्पतेर्द्वेषा द्विद्यारक्षार्थमेवच २८ हत्वाशालवृकेभ्यश्चप्रायच्छद्वशःकृते ततोगावोनिवृत्तास्ताश्चगोपाःस्वनिवेशनं २९ सादृष्ट्वारहितागाश्चकचेनाभ्यागतान्व नात् उवाचवचनंकालेदेवयान्यथभारत ३० देवयान्युवाच श्रद्यतंचाग्निहोत्रंतेसूर्यश्चास्तंगतप्रभो श्रगोपाश्चागतंगावःकच्चात्वंनदृश्यते ३१ श्यकंहतोस्हतोवापिकच्चत्वंतभविष्यति तंविनानच्चजीवेयमितिसत्यंब्रवीमिते ३२ शुक्रउवाच श्रयमेहीतिसंदाश्यमृतंसंजीवयाम्यहं त्वतः सं जीविनीविद्यांप्रयुज्यकचमाह्वयत् ३३ भित्वातस्योदरंतस्मात्कचोविद्यामवाप्तवान् निष्क्रम्यभेदयामासतंकोष्ठंभार्गवंतदा ३४ दृष्ट्वासमागतंतेस्मप्रतिगृह्णामितेवचः श्रर्चयिष्येहमर्च्यंतामर्चितोस्कबृहस्पतिः ३५ दृष्ट्वाश्रममागतंवटदृसंसमाश्रितः गावश्चसहिताःसर्वारक्षणायसमाश्रि ताः ३६ श्रमरास्तंसमादृष्ट्वाकस्त्वमित्यभ्यचोदयन् बृहस्पतिसुतश्चाहंकचइत्यभिविश्रुतः ३७ इत्युक्तःसत्रिभिर्मांहत्वापेषीकृत्वातुदानवाः दत्त्वा शालावृकेभ्यस्तेस्मरंवजग्मुःस्वमालयं ३८ श्राहूतोविद्यया भेदेभार्गवेणमहात्मना त्वत्समीपमिहायातःकथंचित्समजीवितः ३९

पिष्टंपिष्टीकृत्येत्यर्थः पेषी

कृत्यतिसमासेपिल्कोन्यवादेशाभावश्चार्षः ३८ समंसंपूर्णंजीवितंयस्यसः श्रंतगमरणेहिश्रप्राप्तविघ्नाश्चर्थेजीवितमितिभावः ३९ श्रीरामचंद्रायनमः ७

४० ४१ गुरुरहजाकचः आहूत्यागत्यतद्देहंअसरंश्चेष्टते ४२ ब्राह्मणायपुत्राय ४३ प्रेषणकृतकार्यकर्त्री ४४ ४६ मर्त्यवंतुमत्प्रभावादमरकल्पासि ब्रह्मवेदः तस्य
नमनेस्वार्थप्रकाशनेन ४७ प्रभावातमेतिशेषः उपस्थानिसंध्योपस्थानकालेत्रिसंध्यमित्यर्थः ४८ ४९ ५० समाकृयतआकोशंकृतवान् सरभात्क्रोधात् सर्वान्देवे

स्तोहमितिचावरंव्यसृष्टोब्राह्मणकन्यया मयुनर्देवयान्याऽकः पुष्पाहारोयदर्थया ४० विरंयंयाकचोविप्रोरदस्युर्दानवाश्चते पुनस्तंप्रेषयित्वानुसमु
द्रोभमिमिश्रयन् ४१ विरंगतंपुनःकन्यापित्रेतंसंनिवेदयत् विप्रेणपुनराकृतोविद्ययागुरुंदेहजः पुनरास्त्यतद्देहंन्यवेदयततद्यया ४२ ततस्तृ
तीयहत्वातंदग्ध्वाकृतावचूर्णशः प्रायछन्ब्राह्मणार्थेवसुरायामसुरास्तया ४३ देवयान्याथभूयोपिपितरंवाक्यमब्रवीत् पुष्पाहारःप्रेषणकृ
कचस्तातनदृश्यते ४४ व्यक्तंहतोमृतोवापिकचस्तातभविष्यति तंविनानचजीवेयंकचंसत्यंब्रवीमिते ४५ शुक्रउवाच बृहस्पतेःसुतःपुत्रीकचः
प्रेतगतिंगतः विद्ययाजीवितोयंहन्यतेकरवामकिं ४६ मवभुचोमारुदेवयानिनत्वादृशीमर्त्यमनुप्रशोचते यस्यास्तवब्रह्मचब्राह्मणाश्च सं
द्रादेवावसवोथाश्विनौच ४७ सुरद्विषश्चैवजगत्सर्वमुपस्थानेसंनमंतिप्रभावात् अशक्योसौजीवयितुंहिजातिःसंजीवितोवध्यतेचैवभूयः
४८ देवयान्युवाच यस्यांगिरादृढतमःपितामहोबृहस्पतिश्चापिपितातपोनिधिः कविःपुत्रंतमथोवापिपौत्रंकथंनशोचेयमहंनरत्नं ४९ सब्र
ह्मचारीचतपोधनश्चसदोत्थितःकर्मसुचैवदक्षः कचस्यमार्गंप्रतिपत्स्यतेनमोस्त्वेप्रियोहिमेतातकचोभिरूपः ५० वैशंपायनउवाच सपीडितोदेव
यान्यामहर्षिःसमाकृयत्संरंभाच्चैवकाव्यः असंशयंमामसुराद्विषंतियेमेपिताप्यागतान्हृष्यंति ५१ राम

स्मानकचाहूयउपलभ्यवानित्यर्थः उपालंभमेवाह असंशयमिति द्विषंतीतिमध्यमपुरुषप्रयोगः क्रोधावेशात्स्वनार्थः ५१ श्रीरामजयरामजयजयराम् ॥ १४८

मांब्राह्मणंउदरेकचस्त्यक्तेनब्रह्महत्याभवेज्जनेनकर्तुमिच्छति त्वमिवरंतिविरुद्धभावरंतिमदुदरेब्राह्मणप्रवेशनेन श्रेयः परिपाकः ५२ तपसःसंक्षयोयुरुदरविदारणात्
क्रूरंमंक्रीर्णंदेरवामजं ५४ चाद्देवीमायां मायात्वयविद्वेयिसतिकोदेवासुरेवाब्राह्मणोवाऽतिक्रमेत् अतस्त्वद्दूरेदनममदुःसाध्यमेवेतिभावः ५५ ५६ ५७ नचे

त्यत्राह्मणंकर्तुमिच्छतिरोद्रास्मिमाव्यनिवरंतिनित्यं अथस्यपापस्यभवेद्विहांतःकंब्रह्महत्यानदहेदपीदं ५२ गुरोर्मरेतोविद्ययाचोपहूतःशनैर्वाक्यं
जठरेव्याजहार वैशंपायनउवाच तमब्रवीत्किनपथोपनीतस्त्वेदरेतिष्ठसिब्रूहिविप्र ५३ कचउवाच तवप्रसादान्नजहातिमांस्मृतिःस्मरामिस
र्वमयचयथावदृतं नत्वेवंस्यात्तपसःसंक्षयोमेततःक्रूरोघोरमिमंसहामि ५४ अस्मरैःसुरायोभवतोस्मिदत्तोहत्वादग्ध्वाचूर्णयित्वाचकाव्य
ब्राह्मीमायांवामुरोविप्रमायांत्वयिस्थितेकथमेवातिवर्तेत ५५ शुक्रउवाच किंतेप्रियंकरवाण्यद्यवत्सवधंनमेजीवितंस्यात्कचस्य नान्यत्रकु
क्षेर्ममभेदनेनदृश्येत्कचोमद्गतोदेवयानि ५६ देवयान्युवाच द्वौमांशोकावग्निकल्पौदहेतांकचस्यनाशस्त्ववयोरापतेः कचस्यनारोममशा
र्मनाम्नितवापघातेजीवितंनाम्निशक्रा ५७ शुक्रउवाच संभिद्यमेकुक्षिंहत्वामांतेदेवयानी विद्यामिमांप्राप्नुहिजीवि
नीत्वंनवेदेःकचरूपीत्वमद्य ५८ ननिवर्तेपुनर्जातुस्त्वत्स्नेहमोदगात् ब्राह्मणंवर्जयित्वैकंतस्माद्विद्यामवाप्नुहि ५९ पुत्रोभूत्वाभावयमा
वितोमामस्माद्देहादुपनिष्क्रम्यतात समीक्षेथाधर्मवतीमवेक्षांगुरोःसकाशात्त्वाप्तविद्यांसविद्यः ६०

दिदृक्षुरहमेवत्वंहित्वाऽदग्ध्वाजीर्णकरिष्याम्यवेतिभावः

५८ नेति त्वंतुब्राह्मणात्वादवध्योममेत्यर्थः ५९ भावयजीवय मावितोमयाजीवितः कृतघ्नोमानूरितिभावः ६० श्रीसांबसदाशिवायनमः ७ ७

शुक्रपक्षस्य अन्हारंवर्वाऋत्वयेशुक्रात्येय ६१ ब्रह्मराशिवेदराशिं ६२ यःश्रोत्रयोरितियमाममश्रोत्रयोरयंशुक्रः अमृतंअमरणसाधनंविद्यांनिधिंकृवान्तयान्योपियो
मेमम नविद्यस्यविद्याशून्यस्य समासेपिनत्रः नञ्राडादिवत्प्रकृतिभावः श्रोत्रयोःसद्वृत्तनिषिंचेतयः यद्सत्पुंस्त्वमार्षं अमृतंमोक्षरूपंतंनिषेकारंअहपित
रंमातरंचमन्ये तस्मैनिषत्रेनदुह्येतकः अस्यकृतंअनेनउपकृतंजानन् नदुह्येहं क्रुधदुहेर्ष्यातिसंप्रदानतं ६२ ऋतस्यधर्मोपासिज्ञानकोशात्मकस्यवेदस्य

वैशंपायनउवाच गुरोःसकाशात्समवाप्यविद्यांनिखाकुक्षिंनिर्विचकामविप्रः कचोभिरूपस्तत्क्षणाद्ब्राह्मणस्यशुक्रात्ययेपौर्णमास्यामिवेंदुः ६१
दृष्ट्वातंपतितंब्रह्मराशिमुत्थाप्यामासमृतंकचोपि विद्यांसिद्धांतामवाप्यानिवाद्यततः कचस्तंगुरुमित्यवाच ६२ यःश्रोत्रयोरमृतंसन्निषिंचे
द्योमनविद्यस्ययथामसायं तंमन्येहंपितरंमातरंचतस्मैनदुह्येत्कृतमस्यजानन् ६३ ऋतस्यदातारमनृतस्यनिधिंनिधीनामपिलब्धविद्याः
येनाद्रियंतेगुरुमर्चनीयंपापाल्लोकात्तंब्रजंत्यप्रतिष्ठाः ६४ वैशंपायनउवाच सुरापानाद्वचनाच्चशाप्यविद्वान्संज्ञानाशंचैवमहातेघोरं दृष्ट्वाक
चंचापितयानिरुपंपीतंतदासुरयामोहितेन ६५ समन्युरुत्थायमहानुभावस्तदोशनाविप्रहितंचिकीर्षुः सुरापानंप्रतिसंजातमन्युः काव्यःसयवा
क्यमिदंजगाद ६६ योब्राह्मणोद्यप्रभृतीहकश्चिन्मोहात्सुरांपास्यतिमंदबुद्धिः अपेतधर्मोब्रह्महाचैवसस्यादस्मिंल्लोकेगर्हितस्यात्परेच ६७ ७

निधानांविद्यानांनिधिंश्रेष्ठंविद्यायाःनिधित्वंगोपायमात्रोवधिष्टेहमस्मीतिविद्यावचनात्मामात्रोवधिर्निधिः प्रतिष्ठाविद्याफलंतद्शून्याः अप्रतिष्ठाः निधीनांचतुरन्वया राम
नामितिपाठेऽध्ययनंअर्थज्ञानंअनुष्ठानंशिष्येभ्यःप्रतिपादनंचेतिचतारिकर्माणितेषुअन्वयःसंबंधोयेषांनिधीनांविद्यानामित्यर्थः ६४ ६५ ६६ ६७ ६ १४९

६८ ६९. बालिशाःममोदेवकचेणातपित्राशीघ्रंतत्कार्योमिदंहनवंतः ७० ७१ उत्थायपिता ७२ समाहृत्यव्रतंसमाप्तव्रतं १ २ ३ ८ गुरुःपुत्रोयस्यत्रांगिरसःपुत्रपौत्रः

मयाचेतोविप्रधर्मोक्तिसीमोमर्यादावैश्यापितांसर्वलोके संतोविप्राःशुश्रुवांसोगुरूणांदेवाःलोकाश्चोपशृण्वंतुसर्वे ६८ इतिविमुक्तासमहाभावस्तपोनिधीनां
निधिरप्रमेयः तानूदानवान्दैवविमूढबुद्धीनिरंसमाहूयवचोब्रुवाच ६९ श्राचक्षेवोदानवाबालिशाःस्थमिदंकचोवत्स्यतिमत्सकाशे संजीविनींप्राप्यवि
द्यांमहात्मातुल्यप्रभावोब्रह्मणोब्रह्मभूतः ७० एतावदुक्त्वावचनंविरामसभार्गवः दानवाविस्मयाविष्टाःप्रययुःस्वंनिवेशनं ७१ गुरोरुपसकाशेतुदश
वर्षशतानिसः अनुज्ञातःकचोगंतुमियेषत्रिदशालयं ७२ इत्यादिपर्वणिययाते ७ वैशंपायनउवाच समाहृत्यव्रतंतंतु विसृष्टंगुरुणातदा
प्रस्थितंत्रिदशावासंदेवयान्यब्रवीदिदं १ ऋषेरंगिरसःपौत्रत्वेनाभिजनेनच श्राजसेविद्यया चैवतपसाचदमेनच २ ऋषिर्यथांगिरामान्याःपितु
र्ममहायशाः तथामान्यश्चपूज्यश्चममसूयोबृहस्पतिः ३ एवंज्ञात्वाद्विजानीहियद्ब्रवीमिनराधिप व्रतस्नेनियमोपेतेयथावन्नाभ्यसूयसि ४ समभा
वृत्तविद्योमांभक्तांभजितुमर्हसि गृह्णीष्वपाणिंविधिवन्ममंत्रपुरस्कृतं ५ कचउवाच पूज्योमान्यश्चभगवान्यथातवपितामम तथात्वमनवद्यांगी
पूजनीयतरामम ६ प्राणेभ्योपिप्रियतरोभार्गवस्यमहात्मनः तेनदेवयतःपूज्यागुरुपुत्रीमदामम ७ यथाममगुरोर्नित्यंमान्यःपुत्रःपितातव
देवयानितथैवत्वंनैवंमांवक्तुमर्हसि ८ देवयान्युवाच गुरुपुत्रस्यपुत्रोवैनत्वंपुत्रश्चमेपितुः तस्मात्पूज्यश्चमान्यश्चममापित्वंद्विजोत्तम ९ अस्करैर्ह
न्यमानेचकचत्वयिपुनःपुनः तदायभीतियाप्रीतिस्तांत्वमद्यस्मरस्वमे १० मोहोदेवानुरागेचवेत्थमेभक्तिमुत्तमं नमामर्हसिधर्मज्ञत्यक्तुंभक्तामनाग

१२ १४ उत्सिताञ्जनलसा १५ १६ अननुज्ञानस्त्वदुक्तकार्ये १७ आर्षंऋषिप्रणीतंमोदरयोरविवाहं कामतःशप्तोस्मिनधर्मतः १८ २२ प्रणक्षितापप्रणंस्यतिभागभाक्
भागः अयमेवक्तोवेदेशंयुशब्देनोच्यतेयदेवाब्राह्मणोक्तोःअद्धथानोयजातेशंयुमेवतस्यवाहंस्पत्येयज्ञस्यात्रीर्गछतिएतन्ममेत्यब्रवीत्किंमेप्रजायाइतियेपयुरातेश

कचउवाच अनियोज्येनियोगोनियुनक्षिसुभव्रते प्रसीदमक्रुतंमत्र्यंगुरुर्गुरुतरायुषे १२ यत्रोषितेविशालाक्षिव्रतार्थंद्वानिभानने तत्राहमुषितो भद्रेकुक्षौकाव्यस्यभाविनि १३ भगिनीधर्मतोमेत्वंमैवंवोचःक्रमध्यमे सुखमस्म्युषितोभद्रेनमन्युर्विद्यतेमम १४ आपृष्टेत्वांगमिष्यामिशिवमाशंस मेपथि अविरोधेनधर्मस्यस्मर्तव्योस्मिकथांतरे श्रमंत्रोत्थितानित्यमाराधयगुरुंमम १५ देवयान्युवाच यदिमोधर्मकार्यार्थंप्रत्याख्यास्यसियाचितः ततःक्रचनतेविद्यासिद्धिमेषागमिष्यति १६ कचउवाच गुरुपुत्रीतिरुत्वाहंप्रत्याचक्षेनदोषतः गुरुणाचाननुज्ञातःकामंमेवंस्वमर्हसि १७ आर्षंधर्मंब्रुवाणोहंदेवयानियथात्वया शप्तानाहोसिशापस्यकामतोयनधर्मतः १८ तस्माद्वत्स्यायःकामोनतथासंभविष्यति ऋषिपुत्रोनतेकश्चिज्जातुपाणिंग्रहीष्यति १९ फलिष्यतिनतेविद्यायत्तंमामास्यतत्तथा अध्यापयिष्यामितुयंतस्यविद्याफलिष्यति २० वैशंपायनउवाच एवमुक्तोद्विजश्रेष्ठोदेवयानीकचस्तदा निरक्रोशालयंशीघ्रंजगामद्विजसत्तमः २१ तमागतमभिप्रेत्यदेवाइंद्रपुरोगमाः बृहस्पतिंसभाज्येदंकचंवचनमब्रुवन् २२ देवाऊचुः यत्नयास्महितार्थंकर्मकृतंवैपरमाद्भुतं नतेयशःप्रणशिताभागभाक्भविष्यसि २३ इत्यादिपर्वणिययातेषु

राम

तेनयातयाद्योनिहनत्सहस्रेणयातयाद्योलोहितंकरवद्यावतःपरुकद्यपांस्त्वंगृह्णात्यावतःसंवत्सरान्पितृलोकेनप्रजानादितितस्माद्ब्राह्मणायनापगुरेतनिह १५०
न्याग्लोहितंकुर्यादितिऋतोवरत्रह्मकु अपगुरेत नगालयेत् शातादयोनरकविशेषाः २३ अध्यायः ७ ७ ७ ७ ७ ७

क्रतविद्धति १ २ मघवानुद्रंद्रः मरुद्भिर्मघवानमाहितिभद्रिः प्रवक्तामभूतलंप्रतीतिशेषः ३ वायुभूतइंद्रःकन्यादयहरामशुक्रदानवयोःविरोधोत्सादनार्थं ४ ५ ६ ७ समुदाचारःसंवदाचारः ८ ९ १० आइत्वेतिऋचयर्थेद्रेणयुजानरुषेमहत्रमित्यवउःसिपृशप् चेतिवदुक्तंछंदसीतिवाकुलकादिकरणत्वयंत्वामहाप्यार्षत्वा

वैशंपायनउवाच क्रतविद्योकचप्राप्तेद्रद्रुरूपादिवौकसः कचादधीत्यतांविद्यांक्रतार्थोभरतर्षभ १ सर्वएवसमागम्यगतक्रतुमथाब्रुवन् कालस्तेविक्रमस्यायजहिशचीपुरंदर २ एवमुक्तस्तुसहितैस्त्रिदशैर्मघवांस्तदा तथेत्युक्त्वाप्रवक्तामसोपश्यत्तवनेस्त्रियः ३ क्रीडतीनांतुकन्यानांवनेचैत्ररथोपमे वायुभूतःसवस्त्राणिसर्वाण्येवव्यमिश्रयत ४ ततोजलात्समुत्तीर्यकन्यास्ताःसहितास्तदा वस्त्राण्यजगृहुस्तानियथास्वान्यनेकशः ५ तत्रवासोदेवयान्याःशर्मिष्ठाजगृहेतदा भ्रांतिभिश्रमजानंतीदुहितासुरपर्वणः ६ ततस्तयोर्मिथस्तत्रविशेषःसमजायत देवयान्यश्चगर्जंतीशर्मिष्ठायास्त्वतस्तदा ७ देवयान्युवाच कस्माच्छूद्रामिमेवस्त्रंमिथ्याधत्वामसाक्रमि समुदाचारहीनायाननेमाधुभविष्यति ८ शर्मिष्ठोवाच आसीनंचशयानंचपितानेपितरंमम स्तौतिवंदीवचोभीष्णंनीचैस्थितविनीतवत् ९ यावत्त्वंहिदुहितास्रूवतःप्रतियूयतः स्तुताहंस्तूयमानस्यददतोप्रतियच्छतः १० आइत्वस्वदृचस्वदुष्यकुप्यस्वयावकि भ्यनायुधामायुधायारिक्ताःस्थमिनिरुक्ति ११ नस्थ्यमेप्रतियोद्धारंनहित्वागणयाम्यहं ?? वैशंपायनउवाच समुद्यतेदेवयानीगतांमत्तांचवाससि शर्मिष्ठाप्राक्षिपत्कूपेनतःस्पुरमागमत १२

न स्तु शप्तेतिविकरणद्वयंआइत्वस्वत्यादिमुख्य
नवस्तादिनामंतापयामुहि विद्वत्वमणांसुषुवुंतनादिना दुष्यदोहं विरक्तोरुकोधंकुरु कुप्यस्वमयःपरानिष्टफलोयत्नःकोपंकुरु रिक्तादरिद्रा प्रतियो द्धारंग्रहर्त्तारंयानुमामेव ११ समुद्यतेमन्यवचननमहत्वं १२

युग्याः रथवाहकाः हयाः केवलाः स्वाः १४ उदकंपीयतेस्मादितिउदपानंकूपं १५ वस्त्रयुगमेकंना १६ श्यामापोडशवार्षिकीयौवनारूढा सुमृष्टमणिकुण्डला दीर्घायतमिवात्यर्थंकस्माच्चेवमिवातुरा १७ कथंवपतितात्मिन् कूपेवीरुत्तृणावृते दुहितावैवकस्यत्वंवदसत्यंकमध्येमे १८ देवयान्युवाच योसौदेवैर्हतानदैत्यानुत्थापयतिविद्यया तस्यभुक्त्यकन्याहंममो न्नयनंनबुध्यते १९ एषमेदक्षिणेपाणावुत्तानस्त्वंहिमेमतः २० जानामितोहिमेशांतंवीर्यवंतंयशस्विनं तस्मान्नोपतितामस्मात्कूपादुद्धर्तुमर्हसि २१ वैशंपायनउवाच तामथोत्थाप्यराजाविज्ञायनदुषात्मजः गृहीत्वादक्षिणेपाणावुज्जहारततोव राट् २२ उद्धृत्यचैनांतरसातस्मात्कूपान्नराधिपः आमंत्र्यित्वासुश्रोणीययातिःस्वपुरंययौ २३ गतेतुनाडुषेतस्मिन्देवयान्यथानंदिनी उवाच शोकसंतप्तापूर्णिकामामागतापुरः २४ देवयान्युवाच त्वरितंपूर्णिकेगत्वाशीघ्रमावस्वमेपितुः नेदानींसंप्रवेक्ष्यामिनगरंवृषपर्वणः २५ वैशंपाय नउवाच सातत्वरितंगत्वापूर्णिकासुरमंदिरं दृष्ट्वाकाव्यमुवाचेदंसंभ्रमाविष्टचेतना २६ आचचक्षेमहाब्रह्मन्देवयानीवचेहतां शर्मिष्ठायाम हाभागदुहित्रावृषपर्वणः २७ श्रुत्वादुहितरंकाव्यस्तत्रशर्मिष्ठयाहतां त्वरयान्निर्ययौदुःखाभार्गमाणःसुतांवने २८

राज
राम
१५१

धःलनाः १८ १९ २० २१ अवटात्गर्त्तात् २२ २३ पूर्णिकोदासी २४ २५ २६ हतोताडितो २७ २८ श्रीरामजयरामजयजयराम श्री ७

नियछंतिप्रयछंति आत्मदोषैर्हेतुभिःस्वकर्मभिरेवसुखदुःखेजनाःप्राप्येतेनजनस्यापराधइत्यर्थः एतदेवाहमन्येइति निष्कृतिःफलभोगेननिरसनं २० २१ ३२ तीक्ष्णमर्मभिरत्यनःपरुषंनिष्ठुराक्षरं २२ इदंपूर्वोक्तं २४ २५ २६ नाडुषःययातिःममेश्वरंनिर्दहेत् अप्रतिपसंवलमस्ति २७ ईश्वरत्वमेवाहयच्चेति स्वयंभुवा

दृष्ट्वादुहितरंकाव्योदेवयानींततोवने बाढमित्यंसंपरिष्वज्यदुःखितोवाक्यमब्रवीत् २९ आत्मदोषैर्नियछंतिसर्वेदुःखसुखेजनाः मन्येदुश्चरि तेनेहस्वयमेवनिष्कृतिःकृता ३० देवयान्युवाच निष्कृतिर्मेरुक्मवासरुक्मश्रुणुचावहितोमम शर्मिष्ठायायदुक्तास्मिदुहित्रावृषपर्वणः ३१ सत्यं किलैतत्साप्राहदैत्यानामसिगायनः एवंहिमेकथयतिशर्मिष्ठावार्षपर्वणी ३२ वचनंतीक्ष्णपरुषंक्रोधरक्तेक्षणाभृशं रुक्मवतीदुहितानित्यंयाचतः प्रतिगृह्णतः अहंतुब्रुवमाणस्यरहोप्रतिगृह्णतः ३३ इदमाहशर्मिष्ठादुहितावृषपर्वणः क्रोधसंरक्तनयनादर्पपूर्णापुनःपुनः ३४ यद्यहंस्म वतस्यातदुहिताप्रतिगृह्णतः प्रसादयिष्येशर्मिष्ठामित्युक्त्वातुससीमया ३५ शुक्रउवाच रुक्मवतीदुहितानित्यंयाचतःप्रतिगृह्णतः अस्मात्तुब्रुवमा नस्यदुहितादेवयान्यसि ३६ वृषपर्ववतद्वेदशक्रोगजावनाद्गुरुः अचिंत्यंब्रह्मनिर्द्वंद्वंस्वांहिवृत्तंमम ३७ यच्चकिंचिन्मर्त्यगतंभूमेर्वायदिवादिवि तस्माद्भीरोनित्यंतुष्टेनोक्तःस्वयंभुवा ३८ अहंजलंनिमुंचामिप्रजानांहितकाम्यया शुष्याम्योषधयःसर्वाइतिमत्यंब्रवीमिते ३९ वैशंपायनउ० एवंविषादमापन्नामन्युनासंप्रपीडितां वचनैर्मधुरैस्निग्धैःसांत्वयामासतांपिता ४० इत्यादिपर्वणियययाति शुक्रउवाच यःपरेषांप रोनित्यमतिवादांस्तितिक्षते देवयानिविजानीहितेनसर्वमिदंजितं १ यःसमुत्पतितंक्रोधंनिगृह्णातिहयंयथा सयंतेत्यच्यतेसद्भिर्नयोरश्मिधुरंधरः २

तत्वमसीत्यादिनादेवेनकरणेनतुष्टेनगुरुणेतिशेषः ३८ अहमनुरभवंसूर्यश्चेतिवदनुक्रमेणदेवत्वमस्यमार्वात्मानुभवमाह अहमिति ३९, ४० अध्यायः आदिवाक्यं

Digitized with financial assistance from the Government of Maharashtra on 11 June, 2017

क्रोधेनक्रोधविरोधिन्यास्तमया ३ ४ अर्थस्यपुरुषार्थचतुष्टयस्य ५ यजेतपितृयज्ञेन तस्मान्नास्मिन्क्षिप्त्यःक्रियतइतिस्फुटं एतेनअन्ययज्ञेभ्यःपितृयज्ञः
श्रेष्ठइतिसूचितं ६ यदिति अचेतसोमूढाः बाल्यात्प्रभृतिषयारूढमस्मान्निःक्षंतव्यमेवेत्यर्थः ७ १२ अथायं ततःकाव्यःकविपुत्रःसमन्युःसक्रोधः १ पुत्रेष्विति
यःसमुत्पतितंक्रोधंक्षमयेहनिरस्यति यथोरगस्त्वचंजीर्णांसवैपुरुषउच्यते ४ यःसंधारयतेमन्युंयोतिवादांस्तितिक्षते यश्चतप्तोनतपतिदृढमोर्यस्य
भाजनं ५ योयजेदपरिश्रांतोमामिमांसिशतंसमाः नक्रुद्धोद्यश्चसर्वस्यतयोनक्रोधनोधिकः ६ यत्कुमाराःकुमार्यश्चवैरंकुर्युरचेतसः नतत्माज्ञो
नुकुर्वीतनविदुस्तेबलाबलं ७ देवयान्युवाच वेदाहंतातबालापिधर्माणांयदिहांतरं अक्रोधेचातिवादेचवेदचापिबलाबलं ८ शिष्यस्याशिष्यइ
त्येवंक्रूरसंतप्यंबभूवपता तस्मात्संकीर्णवृत्तेस्त्रीपुंवासोममनरोचते ९ पुमांसोयेहिनिंदंतिवृत्तेनानिजनेनच नतेषुनिवसेत्प्राज्ञःश्रेयोर्थीपापबुद्धि
षु १० येत्वेनमभिजानंतिवृत्तेनाभिजनेनवा तेषुसाधुवसेत्प्राज्ञःसवासःश्रेष्ठउच्यते ११ वाग्दुरुक्तंमहाघोरंदुर्हृदुर्दृषपर्वणः ममर्मघ्नातिहृदयम
स्मिकामंमिवारणिं १२ नह्यतोदुष्करतरंमन्येलोकेषपित्रिषु यःसपत्नस्त्रियंदीप्तांहीनश्रीःपर्युपासते १३ इत्यादिपर्वणिययाते ७
वैशंपायनउवाच ततःकाव्योभृगुःश्रेष्ठःसमन्युरुपगम्यह वृषपर्वाणमासीनमित्यवाचाविचारयन् १ नाधर्मश्चरितोराजन्सद्यःफलतिगौरिव
शनैरावर्त्यमानोहिकर्तुर्मूलानिकृंतति पुत्रेषुवानप्तृषुवानचेदानिपश्यति २ फलत्येवध्रुवंपापंगुरुशुक्लाभिवोदरे यदघातथाविप्रंकृत्वमांगिरसं
तदा अपापशीलेधर्मज्ञेशुश्रूषमहेहरतं ३

ननुपितृकृतंपुत्रेणभुज्यतेचेत्शास्त्रफलंव्याकरीतिन्यायविरोधापत्तिरितिचेत् नापोवैभागिनंभागान्नुदतेच
यतेवैनंमयिदेवनंनवयंतेतथपुत्रमयंपापंचयनुदति धनमानैभागिनाइरीकरणादनश्यंस्वयंपुत्रःपापोवानश्यतीतिकृतः न्यायस्यतुजातेष्यादिवपुत्रगत
मपिफलंतदेकात्म्यनिमानात्पितर्यपिवक्तुं शक्यमतोनव्याकोपः मृतेपितरिपुत्राणांदायादिद्यदोर्जन्यादिनाश्राद्धलोपादिकृतदुःखादिफलमन्वत्यवातिसुधूक्रपुत्रेषु